

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Ö T Ü K E N T Ü R K D Ü N Y A S I E D E B İ Y A T I

300 TÜRKMEN EFSANESİ

PROF. DR. ALİMCAN İNAYET / DR. DİDAR ANNABERDİYEV

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

YAYIN NU: 1409

KÜLTÜR SERİSİ: 822

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-813-4

www.otuken.com.tr

otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Karakış Basım

Baskı: İmak Ofset Basım Yayın San. ve Tic. Ltd. Şti.

Sertifika Numarası: 12531 Tel: (0212) 444 62 18

İstanbul - 2019

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.

Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

PROF. DR. ALİMCAN İNAYET 14 Kasım 1962'de Doğu Türkistan Uygur Özerk Bölgesi'nin Turfan ilçesi Çatkal köyünde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini aynı köyde tamamladıktan sonra, 1980 yılında Merkezi Milletler Üniversitesi Azınlıklar Dil ve Edebiyatı Fakültesi Uygur Dili ve Edebiyatı Bölümüne kaydoldu ve buradan 1984 yılında mezun oldu. 1984-1989 yılları arasında Pekin'de bulunan Milletler Neşriyatı'nda çevirmen ve redaktör olarak görev yaptı. 1990 yılında Türkiye'ye geldi. 1990-1992 yılları arasında Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Türk Halk Bilimi (Folklor) Anabilim Dalında yüksek lisans, 1992-1995 yılları arasında doktora yaptı. 1994 yılında Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçti. 1994-1995 yılları arasında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsünde araştırma görevlisi, 1996-2001 yılları arasında yardımcı doçent, 2002-2007 yılları arasında doçent olarak çalıştı. 2005-2006 öğretim yılında Tayvan Ulusal 'Chengchi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde misafir öğretim üyesi olarak bulundu. Ekim 2007'den beri Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsünde Prof. Dr. olarak görev yapmaktadır.

DİDAR ANNABERDİYEV 1981 yılında Aşkabat'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Aşkabat'ta tamamladı. 1998-2003 yıllarında Ege Üniversitesi Psikoloji Bölümünde lisans, 2003-2006 yıllarında Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümünde tezli yüksek lisans öğrenimini tamamladı. 2006-2012 yıllarında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalında doktora derecesini elde etti. 2004-2012 yılları aralığında Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsünde araştırma görevlisi olarak görev yaptı. 2017-2019 yıllarında ise Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Milli Elyazmaları Enstitüsünde uzman araştırmacı olarak çalıştı. Bu süre zarfında Türkmen efsaneleri üzerinde derinlemesine bilimsel çalışmalar yaptı. Günümüzde Türkmen halk bilimi, atasözleri ve efsanelerinin psikolojik açıklamaları üzerinde yayımlanmış çok sayıda bilimsel çalışması mevcuttur.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	17
Efsaneler	19

300 TÜRKMEN EFSANESİ

1. Âdem Ata ve Havvâ Ana Hakkında Rivayet	31
2. Kabil ile Habil	41
3. İncir Ağacı	45
4. Nuh Peygamber Hakkında Rivayet	47
5. Gılgır Rivayeti	57
6. Tanrı'nın Günü Darıdan Fazla	58
7. Dut	59
8. Acıdan Korkmayın... ..	60
9. Nemrut Hakkında Rivayet	62
10. Şetdat Hakkında Efsane	67
11. Omar Dede'nin Ölümü	69
12. Yeni Gün (1)	71
13. Yeni Gün (2)	72
14. Adı Simelek Olsun	73
15. Hazarasp	75
16. Bağda Balayman, Suda Süleyman	77
17. Süleyman ve Hüdhüd	79
18. İyilik Karşılıksız Kalmaz	80
19. Gökyüzü Atları Hakkında Bir Efsane	82
20. Harezmlilerin Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane (1)	83
21. Harezmlilerin Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane (2)	84
22. Burkut Dede	85
23. Gök Gürlemesi	86
24. Boş Laf Değil, Gönülden	87
25. Burkut'un Üstünlüğü	89
26. Hazreti Hızır Hakkında Efsane	90
27. Hızır Ata'nın Dirilik Suyunu İçişİ	91
28. Sinirli Çiftçi	92
29. Gürgen Halkının Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane	94
30. Büyük İskender Hakkında Efsane	96
31. Büyük İskender ve Dara	97
32. Türkmen'in Aslı Hakkında Efsane	99
33. Söz ile Ele Geçirilen Yurt	100
34. Dutar'ın Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane (1)	102
35. Dutar'ın Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane (2)	103
36. Nar Ağacı Ezgisi	104
37. Düldül'ün Dinlediğı Ezgi	105
38. Düldül'ün Atladığı Yer	106
39. Gözün Doysun Hadsiz	107

40. Kaval'ın Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane	108
41. Dilli Kaval'ın Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane	110
42. Türkü.....	111
43. Bâhr-i Zen.....	113
44. Zemm Kalesi Hakkında Bir Rivayet	114
45. Şehr-i Hanka.....	116
46. Kıtırmır	117
47. Uzhan – Oğuzhan.....	119
48. Oğuz Han'ın Vasiyeti.....	121
49. Salır Kazan Hakkında Efsane.....	123
50. İncitilen Nesilsiz.....	126
51. Salır Kazan'ın Evinin Yağmalanması	129
52. Salır Kazan ve Oğulları Hakkında Bir Rivayet (1).....	131
53. Salır Kazan ve Oğulları Hakkında Bir Rivayet (2).....	132
54. Deli.....	135
55. Tekgöz	137
56. Törelî Bey	140
57. Bamsım Birek	143
58. Salır	146
59. Korkut'un Kabri Kazılı	148
60. TekeMuhammed.....	150
61. Salır Kazan ve İtemcek Hikâyesi	152
62. Salırların Salır Kazan Adını Aldıkları Vakit	155
63. İğdir Han	156
64. Köroğlu'nun Doğumu	158
65. Köroğlu'nun Atı.....	160
66. Köroğlu'nun Meyhanesi	162
67. Dandanakan Zaferi	164
68. Mane Dede Hakkında Efsane	165
69. Mane Dede ile İbni Sina'nın Karşılaşması.....	166
70. Malazgirt Zaferi.....	167
71. Sultan Alp Arslan'ın Kibirliği	170
72. Sultan Melikşah'ın Adaleti	172
73. Adil Davrandım	173
74. Sultan Sencer ve Dürebe Hanım	175
75. Alan da Pişman, Almayan da.....	178
76. Sultan, Ne Yatıyorsun?	179
77. Peykan ile Gönderilen Şiirler.....	180
78. Herkesin Kendi Ölçüsü	182
79. Sultan Sencer Türbesi'nin Yapılışı.....	185
80. Sultan Sencer Türbesi Hakkında Bir Rivayet	187
81. Lanet Taşları	189
82. Enverî'nin Şairliğe Başlaması	191
83. Şair Enverî'nin Kehaneti.....	193
84. Şair Hırsızı.....	194
85. Ulu Kişman Hakkında Efsane	195

86. Törebeğ Hanım Türbesi Hakkında Efsane	198
87. Genç Ahmed ve Hükümdar Yesevî	200
88. Arslan Baba ve Genç Ahmed	202
89. Keramet Olgunluğu	203
90. Necmettin Kübra Hakkında Efsane (1)	205
91. Cemilcan	208
92. Kübra'nın Gölü	211
93. Necmettin Kübra Hakkında Efsane (2)	214
94. Necmettin Kübra Hakkında Efsane (3)	215
95. Necmettin Kübra'nın Köpeği	216
96. Ezizcan Hakkında Efsane	217
97. İbn Hacib Hakkında Efsane (1)	218
98. İbn Hacib Hakkında Bir Efsane (2)	220
99. Sahı Sagdı Vakgas	221
100. Şahname Eserinin Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane	223
101. Ayaz Han	225
102. Adil Hükümdar Novşirvan	228
103. Süleyman- Adaletli Şah	230
104. Sultan Hüpbî	232
105. Şahlar Yapamaz	234
106. Hatam Tay'ın Cömertliği	235
107. Şıbla	236
108. Parav Bibî	238
109. Eski Nusay Kalesi'nin Ele Geçirilişi	239
110. Yeni Nusay Kalesi'nin Ele Geçirilişi	240
111. Abdulla Han Kalesi	241
112. Abivert Kalesi	243
113. Adil Kutluğ Minaresi	244
114. Aktepe	245
115. Akkale	247
116. Alamberdar Türbesi	249
117. Amul	250
118. Amul Şehri	252
119. Anev	254
120. Anev Mescidi	255
121. Arman Kale	257
122. Aşkabat (1)	258
123. Aşkabat (2)	260
124. Âşıklar Kalesi	262
125. Atgırlan	263
126. Ayaz Kale	265
127. Aynabat	269
128. Babacan Türbesi	270
129. Bedirkent Kalesi	272
130. Beşir Kale	273
131. Boldumsaz	275

132. Ciğerbent Kalesi	276
133. Çilkeman Kalesi	278
134. Dargan Kalesi Hakkında Bir Rivayet	279
135. Dayahatun Kervansarayı	280
136. Dehistan'ın Son Kaderi	282
137. Devkesen	283
138. Durun	286
139. Erk Kale	287
140. Erk Tepe	289
141. Galaymor	290
142. Güldursun Kalesi'nin Terk Edilişi	292
143. Gürgeç	294
144. Hazarektepe	296
145. Hazreti Bilal Dede Türbesi Hakkında Bir Rivayet	297
146. Hoca İdat Kalesi (1)	298
147. Hoca İdat Kalesi (2)	299
148. Hırov Kale	301
149. Fahreddin Er Razi Türbesi	303
150. İzmıkşır Kalesi	305
151. İskender Kale	307
152. Karasenner Kalesi	308
153. Kırk Molla Tepesi	311
154. Kırk Kız Ata	312
155. Kırk Kız Kale	313
156. Kız Kale Hakkında Efsane	314
157. Kız Kale ve Oğlan Kale	315
158. Kız Kale, Yiğit Kale	317
159. Kızlar Kalesi	319
160. Kızlar Köşkü, Yiğitler Köşkü	321
161. Kızılca Kale	322
162. Köhneürgeç	324
163. Kutluğ Timur Minaresi Hakkında Rivayet	327
164. Mağtım Kale	328
165. Maru Şahu Cihan	329
166. Maşat-Misserian	332
167. Nusay	334
168. Sandıklı Evliya	338
169. Sayat	339
170. Serahs Kalesi	340
171. Sultanyaz Bey'in Kalesi	341
172. Şah Senem Kalesi	343
173. Şirin Ferhat Kalesi	347
174. Şehr-i Bostan, Garağan, Durun	349
175. Şehr-i Haybar Kalesi	351
176. Şehr-i İslam ve Şehr-i Haybar Kaleleri	352
177. Şıhalav Türbesi (1)	353

178. Şıhalav Türbesi (2).....	354
179. Şerif Dede Türbesi.....	355
180. Toğalak Tepe.....	356
181. Törebeğ Hanım'ın Kalesi.....	358
182. Tumarlı'nın Kalesi.....	361
183. Turan.....	365
184. Turan'ın Kadın Padişahının Feraseti.....	368
185. Türkmen Kale.....	370
186. Usta Kuş'un Minaresi.....	371
187. Üçkersen.....	374
188. Ürgenç.....	375
189. Ürgenç Minaresi Hakkında Bir Rivayet.....	377
190. Ürgenç Düşüyor.....	378
191. Vezir Kale.....	380
192. Yartı Kale.....	382
193. Yılanlı.....	384
194. Yuvan Kale.....	388
195. Zamaşşar Kalesi.....	389
196. Mazlum Han ve Silu.....	390
197. Kutlusakar.....	392
198. Kara Balkan Hakkında Bir Rivayet.....	394
199. Keymir Han.....	396
200. Keymir Serdar'ın Keskin Zekâsı.....	397
201. Keymir Han ve Nadir Şah Karşılaşması.....	398
202. Keymir Han ve Nadir Şah.....	399
203. Nadir Şah Hikâyesi.....	401
204. Birlik Olana Tanrı Bir.....	402
205. Şükür Bahşı Hakkında Rivayet.....	403
206. Amangeldi Gönübek Hakkında Bir Rivayet.....	405
207. Pövrize.....	406
208. Arçman Hakkında Rivayet.....	408
209. Geçme Namert Köprüsünden, Bırak Götürsün Sel Seni.....	409
210. Zühre-Tahir'in Köşkü.....	411
211. Merdin Gözyaşı.....	412
212. Memleket Özlemi.....	415
213. Şıhı Şeker Gence Veli.....	417
214. Han'ın Arkı Hanyap.....	419
215. Göklen Medrese.....	421
216. Karadelinin Yandımı.....	422
217. Harmancık.....	424
218. Diyarbekir'in Rivayeti.....	425
219. Üstat Saygısı.....	427
220. Hacıgolak.....	429
221. Kövata.....	432
222. Pıryar Veli'nin Türbesi Hakkında Rivayet.....	434
223. Mahmud Pehlivan.....	435

224. Astanababa Türbesi'ne İlişkin Efsane	438
225. İdris Baba'nın Doğumu	439
226. Gerkezgâbe	441
227. Lokman'ın Hekim Oluşu	443
228. En Güçlü İlim Büyüymüş	445
229. Cihanname Kitabı	448
230. Sen Tabip Misin Cellat Mısın?	452
231. Aşk Derdine Düşen Şehzade	454
232. Çok Derdin Dermanı	457
233. Kırkinci Güğüm	458
234. Dört Akıllı	459
235. Mıralı'nın Bulunması	461
236. İki Kızın Bulunuşu	463
237. Kavundan İkram	465
238. Mıralı'nın Vezir Olması	468
239. Mıralı Şir'e "Nevayî" Lakabının Verilmesi	469
240. Yorganına Göre Ayak Uzat	471
241. Gül ile Kara At Öldüğünde	472
242. Uzaktaki Ateş İnsanı Isıtırsa, Çaydanlığı da Kaynatır	474
243. Pulhatun	476
244. Hürriyetsiz Şah Olacağına, Hürriyetli Geda Ol	478
245. Mıralı Şir'in Vasiyeti	480
246. Yemek Duası Misafirden	481
247. Sırlı Heybe	483
248. Cihanda Neler Görüner	485
249. Karacaoğlan Hakkında Efsane	486
250. Adı Garrı Molla Olsun	487
251. Değeri Bilinmeyecek	489
252. Ben Hacıya Kavuştum	490
253. Mahtumkulu-Halkın Kulu	491
254. Sen Babanı Geçmişsin	492
255. Seni Yenebilecek Yoktur	494
256. Kitabımı Halk Okur	495
257. Her Ne Kalsa Âdet Kalsın	497
258. Bizi Rüsva Eder	499
259. Kuşu Konunca Yakala	500
260. Saltık	501
261. Münasip Talebeler	503
262. Şairler Meclisi	504
263. Zülfün	505
264. Kemine ve Oğlancık	506
265. Güzelim (1)	507
266. Geldiğinde Vardır	509
267. Şair Kâtibi'nin Ömrünün Son Günleri	511
268. Mataci'nin Hanımına Bahşettiği Şiiri	513
269. Dutarın Adı Söylenir	514

270. Çare Olmayacak	515
271. Güzelim (2)	516
272. İlk Tanışma	517
273. Seydi ve Hatice	518
274. Aşk Güzellik İstemez	520
275. Etmiştir	521
276. Kırmızı Kaftanın Ortaya Çıkışı	523
277. Bayhatun	525
278. Hemayun	528
279. Asman Ak	529
280. Buğday ile Mısır	530
281. Karpuz	531
282. Kavun Hakkında Rivayet	534
283. Vaharman	536
284. Kırlangıç ve Sivrisinek	537
285. İki At Yok	538
286. Yıl Paylaşımı Davası	539
287. Kelebek	540
288. Saksığan	541
289. Hüdhüd	542
290. Baykuş (1)	543
291. Baykuş (2)	544
292. Kaplumbağa	545
293. Ömrüzaya Yıldızı	547
294. Akmaya'nın Yolu (Samanyolu)	548
295. Kervan Kıran	550
296. Ülker'in Kızı ve Yedigen	552
297. İkiz Oğlağı Olan Ak Keçi	554
298. Tuz	556
299. Mumya	557
300. Tandır	558

Bu kitabı kıymetli hocamız
Prof. Dr. Fikret Türkmen'e ithaf ediyoruz

ÖN SÖZ

Günümüze kadar dünya uygarlığının beşiği olarak hep Mezopotamya, Mısır, Hindistan, Çin ve Yunanistan gösterilegelmiştir. Oysa Türkmenistan da kadim çağlardan beri Ceyhun medeniyeti, Altindepe medeniyeti, Dehistan medeniyeti, Marguş medeniyeti gibi çok sayıda medeniyete beşiklik etmiştir. Son arkeolojik çalışmalarla ortaya çıkarılan Marguş medeniyetinin beş bin yıllık tarihe sahip olduğu ileri sürülmektedir. İşte bu medeniyetler beşiğinde yaşayan Türkmenler, Hunlar, Göktürkler, Karluklar, Karahanlılar, Gazneliler, Oğuz Yabgu Devleti, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'ndan Osmanlı Devleti'ne kadar olan binlerce asırlık tarihî süreçte çok zengin sözlü kültür hazinesine sahip olmuşlardır. Nesilden nesle sözlü olarak aktarılagelen atasözü, bilmece, fıkra, masal, destan, halk hikâyesi gibi halk bilimi eserlerinde Türkmen halkının tarihi, yaşam tarzları, örf, âdet ve gelenekleri, inanışları, dünya görüşleri ifadesini bulmuştur. Bunların arasında Türkmen halkının geçmişini ve tarihini yansıtmaları bakımından özellikle efsaneler çok önemlidir. Bu efsanelerde Türkmen halkının parlak geçmişi, medeniyeti, gelenek ve göreneklere, yaşam biçimi, düşünce ve inanç sistemleri hakkında değerli bilgiler bulunmaktadır. Dolayısıyla bunlar Türkmen toplumunun kültürel belleği, başka bir ifadeyle millî hafızası sayılır ki, Türkmenlerin millî kimlik inşasında, kendi kaderiyle ilgili kararların alınması ve uygulanmasında önemli rol oynar. Ayrıca, efsanelerin Türkmen tarihinin araştırılmasında da büyük önemi vardır. Çünkü bu efsanelerde Oğuz Han, Korkut Ata, Salur Kazan, Köroğlu, Alp Arslan, Sultan Sencer, Tumar Şah, Ahmed Yesevî, Necmettin Kübra, Sultansöyün, Miralî, Törebeğ Hanım, Keymir Serdar, Mahtumkulu gibi Türkmen tarihinde yaşamış ve derin iz bırakmış önderler, padişahlar, şairler ve din adamları anlatılmaktadır.

Bu kitap, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen "Azerbaycan, Türkmenistan ve İran Sahası Oğuz Türkleri Efsaneleri ile Anadolu Efsaneleri Arasındaki Ortak Kültürel Unsurlar" (12-TDAE-001) konulu araştırma projesi temelinde hazırlanmıştır. Oğuz Türklerinin Orta Asya'dan beraberinde getirdikleri ümitsiz Türk kökenli kültürünün Anadolu kül-

türünün oluşmasındaki etkilerinin tespiti, ayrıca Azeri, Türkmen ve Türk boylarının ortak kültürel unsurlarının ortaya çıkarılması amacıyla hazırlanan bu proje Prof. Dr. Alimcan İnayet'in yürütücülüğünde Didar Annaberdiyev, Fatemeh Mohebbi, Taşkın İşgören, Mehmet Sağlam, Yasemin Koç, Seher Özkan gibi araştırmacılar tarafından tamamlanmıştır. Bu süreçte tespit edilen binlerce efsane metni içerisinde Azerbaycan sahasına ait 250, Türkmen sahasına ait 250, İran Oğuz sahasına ait 250 ve Anadolu sahasına ait 250 efsane metni seçilerek proje kapsamında değerlendirilmiştir. Projenin tamamlanmasından sonra Türkmen sahası efsaneleri ile ilgili çalışan Didar Annaberdiyev sahadan yine yeni efsane metinleri tespit edince, bunların ayrı bir kitapta yayımlanması uygun görülmüştür. Çok sayıdaki efsane metni içerisinde seçilen 300 efsane *300 Türkmen Efsanesi* adlı bu kitapta bir araya getirilmiştir. Kitapta yer alan metinlerin bir kısmı proje kapsamında sunulan metinlerden, diğer bir kısmı ise proje sonrasında elde edilen metinlerden oluşmaktadır. Efsaneler ayrı bir tasnife tabi tutulmayıp, konuları bakımından belli bir düzene göre sıralanmıştır. Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktararak verilen efsanelerin konuları, yer ve şahıs adları, kısa özeti ve motifleri ayrı ayrı gösterilmeye çalışılmıştır. .

Bu kitaba kaynaklık eden projenin planlanması ve yürürlüğe konmasında asıl pay sahibi olan kıymetli hocamız Prof. Dr. Fikret Türkmen'e teşekkürü bir borç biliriz. Projenin gerçekleştirilmesi sürecinde büyük emeği geçen Prof. Dr. Metin Arıkan'a da ayrıca teşekkür ederiz. Proje sürecinde her türlü kolaylığı sağlayan Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü müdürü Prof. Dr. Metin Ekici'ye de şükranlarımızı sunarız. Ayrıca Türkmenistan arşivlerinde bulunan efsanelerin elde edilmesi için olanak sağlayan ve bizden hiçbir desteği esirgemeyen Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Müdürlüğüne sonsuz teşekkür ederiz.

Bu kitabı, başta Türkiye ve Türkmenistan olmak üzere bütün Türk dünyasına armağan ediyoruz.

EFSANELER

Türkçede efsane Batı dillerindeki *legenda/legend, sage, mythe/mythos*; Arapçadaki *menkıbe, esatir/usture* teriminin karşılığı olarak kullanılan Farsça kökenli bir sözcüktür. Türk dünyasında *apsana/epsana/epsane, epsane-rivayet, rivayet/rivayat/rovayat, mif, legenda, hikâye, anız, engime, ulamış* gibi sözcük ve ifadeler efsane terimini karşılamaktadır (Ergun 1997: 1; Kaya 2007: 302).

Efsaneler, halk edebiyatında bir tür olarak, gerçek veya hayalî, muayyen şahıs, hadise ve yer hakkında anlatılan hikâyelerdir. Günümüzde halkbilimciler tarafından “sanatsal olarak formüle edilmiş, üçüncü bir şahsa anlatılan ve geçmişte ya da tarihsel geçmişte kurulmuş geleneksel bir hikâye ya da anlatı” biçiminde tanımlanmaktadır (Degh 2014: 206). Bu türün bazı özellikleri şöyledir: 1) Şahıs, olay ve yer hakkında anlatılır. Şahıs, hadise ve yer gerçek ya da hayalî olabilir. 2) Zaman ve mekânı bağlıdır. 3) Anlatıcı ve dinleyici tarafından gerçek olduğuna inanılır. 4) Bünyesinde fantastik unsurları da barındırır. 5) Kendine özgü kalıplaşmış, kurallı biçimi ve üslubu yoktur. Kısa ve düz konuşma şeklinde anlatılır (Sakaoglu 1980: 6; Ergun 1997: 4; Alptekin 2014: 16-17; Degh 2014: 206). Diğer anlatı türleri gibi eğlendirici, hoş vakit geçirici ve eğitici işleve sahip olmakla birlikte, daha önemlisi şahıs, olay ve yerlerin kökeni veya oluşumu hakkında açıklayıcı bilgi verir. Ayrıca, 1) Gelenek ve görenekleri korur. 2) Topluma yön verir. 3) Teşekkül ettikleri yerlere anlam kazandırır. 4) Teşekkül ettikleri mekân/yerleri ve onlara inananları korur. 5) Teşekkül ettikleri mekân/yerlerin tedavi edici/sifa dağıtıcı özelliği vardır (THEEK 2007: 136).

Efsaneler genel olarak şöyle tasnif edilmektedir: A. Dünyanın yaratılışı ve sonu ile ilgili efsaneler, B. Tarihî efsaneler, C. Tabiatüstü şahıslar ve varlıklarla ilgili efsaneler, D. Dinî efsaneler (Alptekin 2014: 22-23). Bunları aşağıdaki gibi detaylandırmak mümkündür:

A. Dünyanın Yaratılışı ve Sonu ile İlgili efsaneler

- 1) Oluşum ve dönüşümle ilgili efsaneler
- 2) Kıyametle ilgili efsaneler

B. Tarihi Efsaneler

- 1) Dağ, kaya, göl, nehirlerin kökenleriyle ilgili efsaneler
- 2) Şehir, köy gibi yerleşim birimleriyle ilgili efsaneler
- 3) Cami, türbe, köprü gibi ünlü yapılarla ilgili efsaneler
- 4) Tarihi kişi ve uluslardan kaldığına inanılan define ve hazinelerle ilgili efsaneler
- 5) Milletler ve hükümdarların kökenleriyle/soylarıyla ilgili efsaneler
- 6) Büyük felaketlerle ilgili efsaneler
- 7) Ünlü kişilerin mücadele ettikleri dev, ejderha gibi olağanüstü yaratıklarla ilgili efsaneler
- 8) Savaşlar, fetihler ve yayılmalarla ilgili efsaneler
- 9) Düzene karşı başkaldırımlarla ilgili efsaneler
- 10) Tarihi olaylar ya da uygarlıkta temayüz etmiş kişiler (bilginler, filozoflar, şairler, şeyhler, mürşitler, hekimler vb.) ile ilgili efsaneler
- 11) Aşk maceralarıyla ün salmış âşıklar ve kişilerin aile içi çeşitli ilişkileriyle ilgili efsaneler
- 12) Çeşitli başka olaylar içindeki yeri ile bir toplumun tarihinde iz bırakmış “önemsiz” kişilerle (Örneğin: Çoban, hizmetçi gibi) ilgili efsaneler.

C. Tabiatüstü Şahıslar ve Varlıklarla İlgili Efsaneler

- 1) Alın yazısıyla ilgili efsaneler
- 2) Ölüm ve ötesiyle ilgili efsaneler
- 3) Tekin olmayan yerlerle ilgili efsaneler
- 4) Tabiatın bir parçası olan orman, göl vb. gibi yerler ile hayvanların sahip/hamileriyle ilgili efsaneler
- 5) Cinler, periler, ejderhalar vb. olağanüstü güçteki yaratıklarla ilgili efsaneler
- 6) Şeytanla ilgili efsaneler
- 7) Hastalık ve sakatlık getiren varlıklarla ilgili efsaneler
- 8) Büyücü, üfürücü, efsuncu gibi olağanüstü güçleri olan kişilerle ilgili efsaneler
- 9) Efsanevi ünlüler, hayvan ve bitkilerle ilgili efsaneler.

D. Dinî Efsaneler

- 1) Peygamberlerle ilgili efsaneler
- 2) Hızır'la ilgili efsaneler
- 3) Din büyükleriyle ilgili efsaneler
- 4) Evliyalarla ilgili efsaneler
- 5) Dinî inanışla ilgili efsaneler
- 6) Mucize ve kerametle ilgili efsaneler (Ergun 1997: 17-24; Alptekin 2014: 22-23).

Efsanelerde anlatılan şahıs, olay ve yerler başlangıçta gerçekliğe dayanmış olsa bile, efsanelerin nesilden nesle, mekândan mekâna sözlü olarak aktarılma sürecinde değişikliğe uğrar, böylece gerçeklikten uzaklaşmış olur. Dolayısıyla efsaneler tarihî belgeler değildir, ancak tarihî gerçekliği belli ölçüde yansıtan önemli anlatılardır. Toplumların tarihi, kültürü, örf adet ve gelenekleri, düşünce ve inanç sistemleriyle ilgili izler taşır. Bunlar bir toplumun kültürel belleği sayılır. Dolayısıyla millî kimliğin inşası için de son derece önemlidir.

TÜRKMEN EFSANESİYLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Türkmen efsaneleri “efsane” ve “rivayet” şeklinde iki ayrı tür olarak değerlendirilmektedir. Hayalî unsurları içeren efsaneler “efsane”, hakikati, tarihî gerçekleri yansıtan efsaneler ise “rivayet” olarak kabul edilmiştir. Efsaneler mite daha yakın durmaktadır. Fakat rivayetlere de -tarihî gerçeklerin yansıması haricinde kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarıldıklarından- bazı olağanüstü unsurlar dahil olmuştur.

Türkmenistan'da efsanelerin toplanması, derlenmesi ve araştırılmasına büyük önem verilmiştir. Türkmen efsaneleri üzerindeki derleme çalışmaları 19. yüzyılın sonralarına doğru başlamıştır. Rus araştırmacılarından M. Gate, A. Samoyloviç, K. Beliskiy, V. Bartold, A. Basova, İ. Belyayev, V. Popov, M. Sakali'nin derledikleri Türkmen efsaneleri 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmıştır (Ergun 1997: 75-76).

Türkmen araştırmacılarından Hoşgeldi Bahtıyarov, Pence Ağalıyev, Mätî Köseýev, Ahmet Ahundov, Gürgenli Ata Govşudov,

Aşırpur Meredov, Käbe Nepesova, Baymuhammet Garriyev, Durdımuhammet Nuralıyev, Kakalı Berkeliyev, Şamuhamedov, Geldi Nazarov, Soltanşa Atanıyazov, Ata Annanurov, Baba Veliyev, Babış Mämmetyazov, Abdilveli Gudratıllayev, Nazar Şükürov, Ata Cıkıyev, Sabır Orazgulyev, Arazbay Öräyev, Amanmırat Baymıradov, Amangül Durdıyeva, Nazar Halimov gibi araştırmacılar Türkmen efsanelerinin derlenmesi, yayını ve incelenmesi konusunda çok önemli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Son dönemlerde ise Şöhrat Abdıyev, Ümür Esenov, Gözel Amangulyeva, Hemra Yusupov, Geldimırat Gutlıyev, Gurbancemal İlyasova, Bayrammırat Baymıradov gibi kişilerin önemli çalışmaları söz konusudur. Bu araştırmacıların çeşitli yıllarda Türkmenistan'ın çeşitli bölgelerinden derledikleri efsaneler günümüzde Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Folklor Hazinesinde saklanmaktadır.

Pence Agalıyev'in *Mıralı ve Soltansöyün* (1941), Mäti Kösäyev'in *Magtımğulı Hakında Halk Rovayatlari* (1959), Amanmırat Baymıradov'un *Magtımğulı Hakında Rovayatlar ve Legendalar* (1983), Arazbay Öräyev'in *İbn Sina Hakında Rovayatlar* (1983), Nazar Halimov'un *Gadımu Ürgence Sıyahat* (1986), Geldimırat Gutlıyev'in *Gadımu Ceyhunıñ Yadıgärlıklarına Sıyahat* (1991), yine Amanmırat Baymıradov'un *Rovayatlarda Tarıhı Şahslar* (1992), Berdi Kerbabayev'in *Mıralı (Novayı)* (1992), Aşırpur Meredov'un *Nedir Şa Hakındakı Rovayatlar* (1992), Şöhrat Abdıyev'in *Köneürgeñ Rovayatlari* (1993), Ümür Esenov'un *Hazına-Rovayatlar, Hekayatlar, Tımsallar* (1995), Sabır Arazgulyev ve Gözel Amangulyeva'nın *Gözli Ata: Rovayatlar, goşgular* (1995) adlı eserleri, ayrıca Bayrammırat Baymıradov'un *Türkmen Galaları Hakında Rovayatlar* (2004), Amanmırat Baymıradov ve Bayrammırat Baymıradov'un *Magtımğulı Hakındakı Rovayatlar* (2014) adlı eserleri metin yayını ile ilgili örneklerden bazılarıdır.

Son olarak Türkmenistan'ın Sayın Devlet Başkanı Gurbangulı Berdimuhamedov'un *Türkmen Medeniyeti* (2015), *Mertler Vatanı Beygeldyär* (2017) ve özellikle *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yoluñıñ Yüregi* (2017) adlı eserlerinde önemli ölçüde efsane metinlerine yer verilmiştir.

Türkmen efsaneleri sadece kitaplarda değil, dergi ve gazetelerde de yayımlanmıştır. Mesela *Sovet Edebiyatı*, *Ovadan*, *Garagum*, *Diyar* gibi dergilerde ve *Mugallımlar Gazeti*, *Edebiyat ve Sungat*, *Türkmen Sesi* (*Türkmen Dünyası*), *Sovet Türkmenistanı*, *Aşgabat Ağşamı*, *Türkmen Dili*, *Nesil*, *Daşoguz Habarları*, *Türkmen Gündoğarı*, *Maru-Şahu Cahan*, *Ahal Durmuşı*, *Balkan*, *Murgap*, *Babadayhan*, *Vatan* gibi gazetelerde farklı yıllarda çok sayıda efsane metni yayımlanmıştır.

Görüldüğü üzere Türkmen efsaneleriyle ilgili çalışmalar genellikle derleme ve metin yayını merkezlidir. Bununla birlikte, Türkmen efsaneleri üzerinde ciddi bilimsel çalışmalar da yapılmıştır. Amanmırat Baymıradov'un *Türkmen Folklor Prozasının Tarihi Evolyutsiyası* (1982) adlı eseri ile *Türkmen Halk Kısalarının Tarihi-Genetiki Evolyutsiyası ve Poetikası* (1994) adlı doktora tezi buna örneklerdir.

Türkiye'de de Türkmen efsaneleriyle ilgili bazı çalışmaların yapıldığını görüyoruz. Metin Ergün "Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi" adlı çalışmasında 38 Türkmen efsanesini Türkiye Türkçesine aktarmış ve bu efsanelerde görülen değişme motifini incelemiştir (Ergün 1997: 489 – 519). Şerife Seher Erol da 2012 yılında hazırlayıp savunduğu *Türkmen Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma* (İnceleme – Metinler) konulu doktora tezinde Türkmen efsanelerini incelemiş, 120 Türkmen efsanesini Türkiye Türkçesine kazandırmıştır. Bu tez 2018 yılında Gece Akademi yayınları arasında "Türkmen Efsaneleri" başlığıyla kitap olarak yayımlanmıştır. Kitapta yer alan efsanelerden 42'si bizim hazırladığımız kitapta da bulunmaktadır ki, bunlar şunlardır: "Kabil ile Habil", "Omar Dedenin Ölümü", "Sinirli Çiftçi", "Lanet Taşları", "Cemil Can", "Kübra'nın Gölü", "Anev Mesciti", "Aşkabat (1)", "Aşkabat (2)", "Âşıklar Kalesi", "Boldumsaz", "Durun", "Kırk Kız Ata", "Kız Kale, Yiğit Kale", "Köhne Ürgenç", "Maru Şahu Cihan", "Maşat-Misserian", "Sultanyaz Bey'in Kalesi", "Ürgenç Minaresi Hakkında Bir Rivayet", "Vezir Kale", "Mazlum Han ve Silü", "Merdin Gözyaşı", "Memleket Özlemi", "Şihü Şeker Gence Veli", "Han'ın Arkı Hanyap", "Göklen Medrese", "Karadelinin Yandımı", "Harmancık", "Diyarbakir'in Rivayeti", "Değeri Bilinmeyecek", "Mahtumkulu-Halkın Kulu", "Sen Babanı Geçmişsin", "Asman Ak", "Buğday ile Mısır", "Yıl Paylaşımı Davası", "Baykuş (1)", "Baykuş (2)", "Kaplumbağa", "Kervan Kıran", "Tuz", "Mumya". Bu efsanelerin bazıları aynı, bazıları farklı

kaynaklardan alınmıştır. Dolayısıyla metnin içeriğinde bazı farklılıklar bulunmaktadır.

TÜRKMEN EFSANELERİNİN MUHTEVASI

Türkmen efsaneleri Türkmenlerin uzun ve şanlı tarihî geçmişini yansıtır. Bu efsanelerden Türkmenlerin siyasi ve kültür tarihinin izlerini görmek mümkündür. Bunlar Türkmen tarihi ve kültürü üzerindeki araştırmalar için önemli malzeme sunmaktadır.

Türkmen efsaneleri çok zengin muhtevaya sahiptir. Bu efsanelerde dinî/mitolojik kahramanlardan Âdem, Havva, Nuh, Süleyman, Nemrut, Hızır; efsanevi kahramanlardan Afrasiyap, Tumarlı, Oğuz Kağan, Gün Han, Dede Korkut, Salur Kazan, Bamsı Beyrek, Köroğlu, Tahir, Zühre, Şah Senem, Ferhat ve Şirin; tarihî şahıslardan Büyük İskender, Alp Arslan, Sultan Sencer, Cengiz Han, Ependi, Nadir Şah, Kemir Kör, Mahtumkulu, Karacaoğlu; dinî şahsiyetlerden Necmettin Kübra, tarihî olaylardan Dandanakan zaferi, Malazgirt zaferi; tarihî oluşumlardan kale, şehir, kanal ve türbeler; yer adlarından Aşkabat, Gürgeç ile ilgili çeşitli anlatılar bulunmaktadır. Bunlardan bazı örnekler şöyledir: “Oğuz Han’ın Vasiyeti” adlı efsanede Oğuz Han fethi tamamlayıp ata yurduna dönünce büyük bir şölen yaparak oğullarına devlet idaresinin paylaşımı hakkında nasihat ve vasiyette bulunur. “Salur Kazan ve Oğulları Hakkında Rivayet (1)” adlı efsanede Salur Kazan’ın oğlu olmayınca tavsiye üzerine Muhammed Peygamber’in Kâbe’deki mezarını ziyarete gider ve orada üç gün kalır. Sonra Teke Muhammed, Ersarı, Sarık, Yomut adlı oğulları doğar. “Salur Kazan ve Oğulları Hakkında Rivayet (2)”de Salur Kazan kadın hükümdarı güreşte yenerek onunla evlenir, ancak İt Beçene tarafından hileyle öldürülür. Salur Kazan’ın oğulları İt Beçene’yi öldürüp babalarının intikamını alırlar. “Köroğlu’nun Doğumu” adlı efsanede Köroğlu’nun babası Cıgalı, Çandibil’de gördüğü bir kızı kaçırarak evlenir ve ondan bir oğlu olur. Kızın babası intikam için yiğitlerine Cıgalı’yı yakalatır ve öldürmeyip gözlerini kör ederek bırakır. Böylece oğlu “Köroğlu” diye anılmaya başlanır. “Şirin Ferhat” başlıklı efsanede Ferhat, padişahın kızı Şirin’e âşık olunca, padişah Ferhat’ın Karakum Çölü’nde bir kale yapmasını şart koşar. Kale bitip kocakardan Şirin’in öldüğü

haberini alınca kendi canına kıyar. Ferhat'ın ölmesi üzerine Şirin de intihar eder. Türkmen sahasına ait “Zühre-Tahir Köşkü” başlıklı efsane de efsanevi şahısların aele alındığı anlatmalardan biridir. “Genç Ahmed ve Hükümdar Yesevi” adlı efsaneye göre, Yesevi adında bir padişah ermişlerden Karaçuk Dağı'nı yok etmelerini ister, ancak kimse başaramayınca, Ahmed'i çağırırlar. Padişah, Ahmed'in kerametiyle Karaçuk Dağı'nı yok ettiğini görünce ondan kendi adının kıyamete kadar anılması için dua etmesini ister. Hoca Ahmed onun adının kendi adıyla birlikte anılması için dua eder. Böylece Ahmed “Hoca Ahmed Yesevi” diye anılmaya başlar.

Türkmen efsaneleri arasında kalelerle ilgili anlatmalar da çok derin tarihî izler taşımaktadır. Örneğin “Tumarlı'nın Kalesi” adlı efsanede Kiros, Massagetlerin hükümdarı Tumarlı'ya savaş açar. Savaşta Kiros Tumarlı'nın oğlunu hileyle ele geçirir. Bunun üzerine Güneş tanrısına yemin eden Tumarlı Kiros'un ordusunu yenip Kiros'un kafasını kanla dolu tulumla koyarak ülkesine gönderir. Tumarlı'nın kahramanlığının hatırasına Tumarlı Kalesi yapılmıştır. “Erk Kale” adlı efsanede Padişah Tahmures bin askerine her gün bir dirhem altın vermek karşılığında dünyada görülmemiş ve duyulmamış bir kale yaptırır. Ancak askerlere verdiği altını da onlar için kurduğu pazar dolayısıyla geri alır. Masrafsız yapılan bu kaleye başlangıçta “Meru” dense de, sonradan “Erk Kale” adı verilir. “İskender Kale” adlı efsaneye göre, Balkan Dağları'nın eteklerindeki bir köyde büyük bir kale vardır. İskender bu kaleye uğrar ve kaleye kendi adının verilmesini ister. Böylece köylüler kaleye “İskender Kale” adını verirler.

Türkmen efsanelerinde bazı bitki ve hayvanların oluşumları da anlatılmıştır. “Asman Ak” adlı efsaneye göre, Asman Ak adında bir padişah kızı kendisiyle evlenmek isteyenler çok olunca, ne yapacağını bilemeyip Allah'tan kendisini lezzetli bir bitkiye dönüştürmesini ister ve böylece Asman Ak ispanak otuna dönüştürülür. “Baykuş (2)”de bir zenginin Bayoğlu adlı oğlu vatana hayırsız evlat olarak yetişir, düşmana karşı savaşmanın yerine canını kurtarmaya çalışır. Bunun üzerine annesi “Yurdun harabe olsun inşallah!” diye beddua eder, oğlan baykuşa dönüşür, harabelerde yaşamaya başlar. “Kaplumbağa” adlı efsanede Şeytan, komşusundan büyük bir tabak buğday ödünç alan bir adamın cimrilik telleriyle buğdayı komşu-

sunu iade ederken küçük bir tabak içinde vermeye ikna eder. Bunun üzerine büyücü olan komşusu beddua ederek adamı kaplumbağaya dönüştürür. Buğday verirken kullanılan büyük ve küçük tabaklar da kaplumbağanın alt ve üst kabuklarına dönüşür.

Türkmen efsanelerinde bazı gök cisimlerinin oluşumu da açıklanmıştır. “Kervan Kırın” adlı efsaneye göre, Hive’den Ahal’a dönen Türkmen kervanı yolunu şaşırır. Yolda aç kalan kervan Zühre yıldızını takip ederek yanlış istikamete gidince, pek çok insan ve hayvan kırılır. Bir çobanın yardımıyla birkaç kişi kurtulur. Dolayısıyla şafak sökmeden önceki yıldızla “Kervankırın” derler. “Ülker’in Kızı ve Yedigen” adlı efsaneye göre, Yedi kardeşin altıncısı Ülkerler ailesinden bir kıza âşık olur, ancak fakir olduğundan kızla evlenmesi engellenir. Bunun üzerine yedi kardeş birlik olup kıızı kaçırmak için yedi kardeş doğuya doğru kaçarken, Ülkerler doğu tarafında hareket ederler. Bunlar yıldızla dönüşüp, gökyüzünde kalırlar.

Türkmen efsanelerinde adalet, cömertlik, yiğitlik, aşk, ahlak ve bilim gibi toplumsal değerler yüceltilirken ihanet ve hainlik gibi eylemler yerilmektedir. Örneğin “Kızlar Kalesi” adlı efsaneye göre, bir köşk hizmetlisi kıızı için dağın üzerine bir kale yaptırır. Bu güzel kıza âşık olan beyzadelerin biri kıızı ister, reddedilince de kaleye saldırır. Fakat ne yaptıysa da kaleyi alamaz, bu sırada kale üzerinden beyzadeyi görüp âşık olan kız mektupla kaleyi nasıl ele geçirebileceğini beyzadeye ifşa eder. Böylece kale düşer, ama beyzade, babasına, halkına ihanet eden kıızı idamla cezalandırır. “Hısrov Kale” adlı efsanede ise Acem Şahı oğluna kızını vermeyen Hısrov Padişah’ın kalesine saldırır. Hısrov Padişah’ın kıızı Acem Şahı’nın oğlunu görüp âşık olunca düşmanın kale kapısını açmasına yardım eder. Kaleyi işgal eden Acem Şahı babasına ve halkına ihanet eden kıızı öldürür. Sonra halk bu kaleye “Hısrov Kale” adını verir. “Toğalak Tepe” adlı efsaneye göre, İzmikşir hükümdarının kıızı babasına ve halkına ihanet edip Cengiz Han’a sığınınca, Cengiz Han babasına ve halkına ihanet edenin kendisine de ihanet edeceğini düşünerek askerlerine kızın üzerine kum dökmelemlerini emreder. Kızın üzerine dökülen kumdan “Toğalak Tepe” yani “Yuvarlak Tepe” oluşur.

Ayrıca, Türkmen efsaneleri arasında Eflatun veya Pisagor gibi dünyanın ortak değerlerini konu alan örnekler de bulunmaktadır. Mesela “Dünya’da Otuz Yedi Örtüye Çıkış” başlıklı “Efsane (1)”de

Türkmenlerin millî saz aleti dutarın Eflatun tarafından ortaya çıkarıldığı anlatılır. Efsaneye göre, dut ağacından bir alet yapan Eflatun aletten ses çıkaramayınca, Şeytan'ın gösterdiği çareyi uygulur ve aletten hoş bir ses çıkmaya başlar, böylece iki telli bu alete dutar adı verilir. “En Güçlü İlim Büyüymüş” adlı efsanede ise İbn-i Sina kardeşiyle bir yıl süreyle mağarada kalarak Pisagor’dan miras kalan kitapların tümünü okur. Ancak mağaradan çıktığında, saçı sakalı uzamış olduğundan, büyücü olarak algılanır ve padişahın emriyle ölüm cezasına çarptırılır. Kardeşler bu tehlikeden bir büyü sayesinde kurtulurlar. Bunları Helenistik dönem uygarlığını yansıtan birer örnek saymak mümkündür.

Görüldüğü gibi, Türkmen efsaneleri başlangıçtan günümüze kadar gelen tarihi süreçteki pek çok olay, şahıs ve yerlerle ilgili derin izler taşıırken, Türkmen toplumunun temel değer yargılarını da içinde barındırmaktadır.

KAYNAKLAR:

Abdiyev, Şöhrat; *Köneürgeç Rovayatlari*, Magarîf, Aşkabat 1993.

Agaliyev, Pence; *Mıralı ve Soltansöyün (Halk Hekayaları)*, Türkmen dövletneşir, Aşkabat 1941.

Alptekin, Ali Berat; *Efsane ve Motifleri Üzerine*, 2. baskı. Akçağ Yayınları, Ankara 2014.

Baymıradov, Amanmırat ve Baymıradov, Bayrammırat; *Magtım gulı Hakındakı Rovayatlari* (Mağtım gulı Pırağının Doğlan Gününüñ 290 yıllığına), Türkmen Dövlät Neşiryatı Gulluğı, Aşkabat 2014.

Baymıradov, Amanmırat; *Türkmen Folklor Prozasının Tarihü Evolyutsiyası*, İlim Neşiriyatı, Aşkabat 1982.

Baymıradov, Amanmırat; *Magtım gulı Hakında Rovayatlari ve Legendalar*, İlim Neşiriyatı, Aşkabat 1983.

Baymıradov, Amanmırat; *Rovayatlarda Tarihü Şahslar*, İlim Neşiriyatı, Aşkabat 1992.

Baymıradov, Amanmırat; *Türkmen Halk Kıssalarınıñ Tarihü-Genetiki Evolyutsiyası ve Poetikası*, Türkmenistan İlimler Akademisi, Mahtumkulu Dil ve Edebiyat Enstitüsü, Doktora Tezi, 1994.

Baymıradov, Bayrammırat; *Türkmen Galaları Hakkında Rovayatlar*, Miras, Aşkabat 2004.

Berdimuhamedov, Gurbangulı; *Mertler Vatanı Beygeldyär*, Türkmen Dövlät Neşiryat Gullugı, Aşkabat 2017.

Berdimuhamedov, Gurbangulı; *Türkmen Medeniyeti. Türkmen Medeniyetiniň Gadımı Kökleri ve Ayratynlıkları*, Türkmen Dövlät Neşiryat Gullugı, Aşkabat 2015.

Berdimuhamedov, Gurbangulı; *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yoluň Yüregi*, Türkmen Dövlät Neşiryat Gullugı, Aşkabat 2017.

Çalışkan, Şerife Seher Erol, *Türkmen Efsaneleri* (Türkmen Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile), Gece Akademi, Ankara, 2018.

Degh, Linda; “Günümüz Bağlamında Efsane Üzerine Teorik Bir Düşünme ve Efsanenin Tanımı”, Çev: Selcan Gürçayır, *Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 2*, Yayına Haz.: M. Öcal Oğuz, Selcan Gürçayır Teke, 3. baskı. Geleneksel Yayıncılık, Ankara 2014.

Ergun, Metin; *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*, I.- II. cilt. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.

Erol, Şerife Seher; *Türkmen Efsaneleri Üzerinde Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı (Basılmamış doktora tezi), İzmir 2012.

Esenov, Ümür; *Hazına-Rovayatlar, Hekayatlar, Tımsallar*, Türkmenistan Neşiryatı, Aşkabat 1995.

Gutliyev, Geldimırat; *Gadımı Ceyhunıñ Yadıgırlıklarına Sıyahat*, Ilım, Aşkabat 1991.

Halımov, Nazar; *Gadımı Ürgence Sıyahat*, Ilım, Aşkabat 1986.

Kaya, Doğan; *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.

Kerbabayev, Berdi; Miral (Novayı), *Miralı Hakda Rovayatlar*, Çaç, Aşkabat 1992.

Magtımğulı Hakkında Halk Rovayatlari, Yayına Haz: Mäti Kösäyev. Türkmenistan Dövlät Neşiriyatı, Aşkabat 1959.

Meredov, Aşırpur; *Nedir Şa Hakkındaki Rovayatlar*, Kerven, Balkanabat (eski adı Nebitdag) 1992.

Öräyev, Arazbay; *İbn Sina Hakkında Rovayatlar*, Magarır, Aşkabat, 1983.

Orazgulyev, Sabır ve Amangulyeva, Gözel; *Gözli Ata: Rovayatlar, goşgular*, Ruh Neşiriyatı, Aşkabat 1995.

Sakaoğlu, Saim; *Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1980.

THEEK: *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, 5. baskı, Editörler: M. Öcal Oğuz vd. Grafikler Yayıncılık, Ankara 2007.

300 TÜRKMEN EFSANESİ

1. Âdem Ata ve Havva Ana Hakkında Rivayet

ASLINDA Şeytan üç yüz altmış feriştenin hocası olup bilgili imam imiş. O gökyüzünde bulunan Mescid-i Ağla'da feriştelere okutup onlara ders vermiştir. Şeytan'ın gerçek adı Azazıl Mağsım imiş.

Allahutaala Âdem'den önce feriştelere yaratmıştır. Günlerden bir gün Kadir Allah Âdem'i yaratmaya karar verir. O feriştelere kendi nurundan yaratmış ise de Azazıl Mağsım'ı ateşten yaratmıştır. Çünkü Azazıl Mağsım'ın aslı cin tayfasından imiş. Cinler de ateşten yaratılmışlardır. Allah Âdem'i topraktan yaratmalıyım diye yeryüzüne feriştelere tek tek göndermeye başlar. Cebrail, Mikail ve İsrail de yerin kendi bünyesinden toprağın alınmasına dayanamayıp çektiği feryada acıyarak elleri boş dönerler. Sonra Allahutaala yere Azrail'i gönderir. O toprağın ahına vahına bakmadan her yerinden alıp Allah'ın huzuruna götürür. O zaman Allah ona yüreğinin sağlam olduğunu söyler ve bu yüzden insanın canını alma görevini de Azrail'e verir.

Böylelikle Hüda Âdem Ata'yı balçıktan yaratıp ona can vermiştir. Allah feriştelere:

“Sizler Âdem Ata'ya secde etmelisiniz. Çünkü ben onun mertebesini yücelteceğim” diye buyurur. O zaman Şeytan:

“Ey Allah! Sen beni ateşten yarattın. Âdem'i ise topraktan yarattın. Ben kendi yüce mertebemi küçük düşürüp secde edemeyeceğim. Ben neden Âdem'e secde etmeliyim?” der.

Buna Allahutaala biraz öfkelenir. Çünkü bundan önce söylediğine karşı çıkan hiç kimse olmamıştır. Bu yüzden de ona kızarak şöyle der:

“Âdem'in akli sizinkinden farklı, bir de ben böyle buyuruyorum. Sizler de onu yerine getirmelisiniz. Eğer her kim benim söylediklerimi yapmayacaksa, yani kalbi ile bana güvenmiyorsa o ikilik yapanın boynundan asarak rezil etmek için “tovkınalet”i, yani lanetli halkayı yaratıp Mescid-i Ağla'nın kapısına asacağım.”

Şeytan dayanamayıp yine Allah'a seslenir:

“Kadir Allah! Size şan şöret olsun! Sizin bir sözünüz, bizim için kanundur. Fakat tovkınalet'e ne gerek var? Kim hoşunuza gitmese, bana söyleyin, ben çaresine bakarım.”

O zaman Allahutaala Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

“Kimin kim olduğunu sonradan görürüz” der. Çünkü Kadir Allah’a elbette her şey önceden malum olmuştur.

Topraktan yaratılan Âdem Ata’nın önüne feriştelere toplanırlar. En önde ise onların imamı Azazıl Mağsım varmış. Feriştelerin hepsi “Allahuekber!” diyerek alınlarını yere koyarlar. Onların arasında bir tek Şeytan yani Azazıl Mağsım secdeye gider gibi yapıp alnını yere koymaz. Tam tersine “tovkınalet kimin boynundan asılır acaba?” diye alaycı bir halde düşünürken, diğer feriştelere başlarını yukarıya kaldırır. Baksalar, çoktan öndeki imamın boynundan tovkınalet inmiş, yüzü kapkara olmuştur. “Yüzükara oldum” sözü buradan ortaya çıkmıştır.

“Allah’a şükür bizim boynumuzdan inmedi” diyerek feriştelere bunun için ikinci kere secdeye giderler. Yoksa bir kere secde etmeleri yeterliymiş aslında. Böylece namazda iki kere secdeye gitmek buradan kalmıştır. Tovkınalet boynuna asılınca Şeytan çektiği ızdıraptan dolayı altına eder. Onun idrarını kaçırdığı yerden uyuşturucu mahsulleri göğermiştir.

Yüzükara ve maskara olan Şeytan’ın vurulması ve kovulması yönünde emir verildikten sonra feriştelere onu kovalayarak döverler. O da kaçıp sonunda kendini bir bataklık göle atar. O gölde Şeytan yüz yıl yatar. Belki daha fazla yatmış da olabilir.

Sonra Şeytan gölden çıkar ve yine Allahutaala’nın yanına giderek:

“Günah işledim, hata yaptım, yanıldım. Bir daha tekrarlamam, affet. Eski mesleğimi de lütfen geri ver” diye yalvarmaya başlar.

Allahutaala ona:

“Artık senin günahın affedilmez. Sen Cehennemlik oldun” der.

Şeytan ağlayarak: “Ben yalnızım. Ateşin içinde yalnız kalmak zor geliyor” diye yine yalvarır. O zaman Allah ona:

“Yoldan çıkarabildiklerin senin, onları kendine yoldaş olarak alabilirsin” diye izin verir.

Şeytan yine yalvarır: “Bana bir kadın ver. Ben de çoğalayım” der.

Kadir Allah onun bu ricasını da yerine getirmez. Fakat Şeytan onun bir o yanına, bir bu yanına geçip rahat bırakmaz. Ondan sonra Şeytan’a “senin bir ayağın erkek, bir ayağın kadın olsun” diyerek izin verir. Bu yüzden eğer kimdir biri ayaklarını birbirine dolayıp otursa, o zaman Şeytan yalvarmış.

Şeytan, ayaklar birbirine dolanıp oturulduğunda çoğalmış, bir de azdırdıklarını yanına almış.

Bundan başka da Kadir Allah ile Şeytan'ın arasında şöyle sohbet geçer:

“Ey Allah! Sen benim ricalarımı tamamıyla yerine getirmedin. Şimdi bir şey rica edeceğim. En azından bu ricamı yerine getir. Yani bana insanın kalbinden bir yer ver.”

“Bunu da yapamayacağım. Bu ricamı yerine getirirsem, sen bütün insanları azdırıp yanına alırsın. Ancak senin bu kadar yalvarmana dayanamıyorum. Senin yalvarıp yakarışına dayanmak mümkün değil. Ben sana insanın sol koltuğunun altından, et ile derinin arasından yer vereyim. Oradan azdırmayı başarıp alabildiğin senin olsun.”

O zamandan beri Şeytan insanların sol koltuğunun altında et ile derinin arasında oturarak sürekli dürtüyormuş. Yani “o işi yapma, bu işi yap” diye ters işlere, yalan söylemeye yönlendirir, haram işlere karışılmasını isteyip oraya doğru iter, böylece amacına ulaşmak istermiş. Sözün kısası Şeytan'ın işi azdırmakmış. Allahutaala'nın söylediği gibi “azdırdığı da kendisininmiş.” Cehennem'de Şeytan'a da arkadaş lazım ya.

O günden bu yana Şeytan insanı sınamak için bir aracı olur.

Böylelikle Âdem Ata Cennet'te yiyip içip, ibadet ederek tek başına dolaşır.

Günlerden bir gün o yarı uyanık halde yatarken Hazreti Cebrail Ferište'nin yardımıyla onun bir kaburgasını alır. Allahutaala Âdem Ata'ya yoldaş olsun diye Havva Ana'yı yaratır. Yalnız başına canının sıkılacağı Kadir Allah'a malum olmuştur. “Yalnızlık sadece Allah'a hastır” diye bir söz vardır.

Havva Ana çok güzel bir kız imiş. Vasfı anlatılarak bitirilemezmiş. Allahutaala'nın yaptığı işin bir kusurunun olmayacağı aşikârdır.

Böylece Âdem Ata ile Havva Ana Cennet'te yiyip içip devran sürüp gülüşüp koklaşıp gezinirler. Dert yok tasa yok, cevir yok cefa yok, iş yok kaygı yok, sıcak yok soğuk yok. Ne yersen içsen hepsi var. Her şey yiyip içilebilir. Fakat bir ağacın meyvesinden tadılmamalıymış. “Bu ağacın meyvesinin tadına bakamazsınız” diye onlara tembih edilmiştir. O ağacın adı “buğday” imiş. Elbette buğdayın taneleri o zamanlar kavun kadar epey büyük imiş.

Şeytan kendisinin Cehennem'e düşmesinde Âdem Ata'yı suçlayıp Havva Ana ile ona bir kötülük yapmak için Cennet'e girmenin yollarını aramaya başlar. Uzun süre arayan sonunda bulurmuş. Üstelik Şeytan'ın eğitimi ve tılsımı da yeterli imiş. Fakat Cennet'in korunması da gevşek olmamıştır.

Her defasında Şeytan gelip Cennet'e giremeden geri dönermiş. En sonunda Şeytan Cennet'in nöbetçilerine yalvarmaya başlar. Onun yalvarışı içe işliyormuş. Nöbetçiler ise bizim bıraktığımızı görürler deyip bir bahane bularak bırakmıyorlarmış.

Nihayet bir gevşek nöbetçiye denk gelir. Nöbetçi: "Bırakırdım da birileri görmesin şimdi" deyip etrafına bakınmaya başlar. Şeytan ona: "Uzanıp yatarsan, kimseye görünmeden ağzından girip sırtından çıkıp giderim" diyerek nihayet onu ikna eder.

Cennet'in iki nöbetçisinden biri hiçbir şey görmemiş gibi yapıp aşağıya bakıp durur. Şeytan'ın ikna ettiği nöbetçi ise uzanıp yatar. Şeytan'da tılsım çok ki. Hemen uzanıp yatan nöbetçinin ağzından girip sırtından çıkıp Cennet'in içine sızar.

Yolda giderken Âdem Ata'ya rastlar. Buğday ağacından yedirtmek için buğday ağacını övmeye başlar. Âdem Ata'nın sözü kesin olup "Bana bundan yememeli diye söylediler. Sözüm sözdür. Sen beni ikna edeceğim diye boşuna uğraşma" der. Sonra Âdem Ata bir tarafa gidince, şeytan Havva Ana'ya: "Sen bu buğdayın meyvesinin tadına bir bak. Bu çok lezzetli bir şey. Azıcık yiyince ne olacak? Al bir dene" diyerek ikna etmeye çalışır. Yalvarmaya, ikna etmeye gelince Şeytan'ın üstüne yoktur. Havva Ana da yemeyeceğim diye ısrar eder. Fakat kadın ya... yumuşak gönüllü imiş. Sonunda Şeytan Havva Ana'yı azıcık yemesi için ikna etmeyi başarır. Çünkü Şeytan Havva Ana'ya:

"Eğer şu meyveden yersen, sen de Allah gibi olursun. İyiye kötüyü ayırt edebilirsin. Allah size bilerek iyiye kötüyü ayırt edemesinler diye yemeyin diyor" der.

Şeytan buğdayın meyvesinden bir dilim alıp Havva Ana'ya ikram ederek sonunda azıcık yedirir. Havva Ana birazcık yiyip kalanını Âdem Ata'ya bırakır. Âdem Ata gelip bakar ki, Havva Ana çoktan yememeleri gereken meyveyi yemiştir. O ne yapacağını bilmez. Havva Ana ise: "Sen de yesene, çok lezzetliymiş" diye yalvarır. Âdem Ata da az önceki dilimip kalanını yer.

Buğdayın kenarından alınan bir dilimin izi günümüzde hem görülmektedir. Böylece insanın ana yiyeceği buğday unundan hazırlanan nan, ekmek ve diğer mamuller olmuştur. Onun yerini hiçbir şey tutmazmış.

Âdem Ata Havva Ana'nın gönlünü kırmamak için buğday ağacının meyvesinden yer, ama başı belaya girer.

Kadının söylediğine uyarsan, göreceğin de budur. Kadının söylediğini yapmamalı veya tersini yapmalı deyiminin buradan ortaya çıktığı anlatılır.

Bir süre sonra Âdem Ata ile Havva Ana'nın karınları guruldama-ya başlar. Onlar hacet yerini aramaya koyulurlar. Cennet'te hacethane yok ki. Buğday ağacının meyvesini yedikten sonra hacethane olmayınca da işin zor. Âdem Ata ile Havva Ana Cennet'in içinde telaşlı bir halde iki yana koşuşturmaya başlarlar. Sonunda dayanamazlar. Onlar hacetlerini saklamak için dışkılarını kasıklarına, koltuklarının altına sürmeye başlarlar. Dışkılarını sürüldüğü yerlerden ise haram tüyler çıkmaya başlar. Onların kesilmesi gerektiği hem buradan ortaya çıkmıştır.

Orada buğdayın meyvesini yedikten sonra Âdem Ata ile Havva Ana kendilerinin çıplak olduklarını anlarlar. Giyinmek insana o zamandan kalmıştır.

Bunların hacetlerinin kokusu Cennet'in içini kaplar. Eskiden çeşitli güllerin, misküamberin güzel koktuğu yerde, birden de dışkının kokusu gelmeye başlamıştır. Ferişteler kokudan telaşa kapılırlar. Âdem Ata ile Havva Ana'nın günahı anında Kadir Allah'a ayan olur. Allahutaala bu olaya çok sinirlenir. Çünkü Cennet'in her tarafına kötü koku yayılmaktaymış.

Allahutaala feriştelere derhal Âdem Ata'yı ve Havva Ana'yı yeryüzüne bırakmaları için hükmeder. Yapma denen işi yaparsan olacağı o. Ama Allahutaala dünyada nüfusu çoğaltmak için yapmış diye de anlatırlar.

Şeytan'ı ve Cennet'in iki nöbetçisini Cennet'ten çıkarıp kovarlar. Şeytan'a ağızdan girip sırtından çıkmasına izin veren ferişteyi ise elini ayağını koparıp, yılanı dönüştürerek yeryüzüne atarlar. Kendisini ve soyunu da daima yerde sürünüp, gövdesiyle ilerleyerek kumla beslenmeye mahkûm ederler. Yılanın o günahkâr ferişte olduğunu söylerler. Aşağıya bakıp görseniz, gelen öteki

nöbetçiyi ise tavus kuşuna dönüştürürler. Çünkü o ikinci günahkârdır. Tavus kuşunun ayakları kara olur. Çünkü onun sadece ayağını karaltmışlar, başka yerine dokunmamışlardır. Bu yüzden tavus kuşu her zaman ayağına bakarak öter, üzüntüden kederlenip gezermiş. İki gözü de genellikle ayaklarının karası üzerindedir.

Âdem Ata ile Havva Ana'yı ise dünyaya getirip bırakırlar. Birbirlerini arayarak eziyet çeksinler, Allah'ın yapmamalarını tembihlediği işi yaparlarsa nasıl derde maruz kalacaklarını bilsinler diye her birini bir yere bırakırlar. Anlattıklarına göre, Havva Ana'yı Kızıl Deniz'in kenarına, yani Mekke'den uzak olmayan Cidde civarlarına bırakırlar.

Âdem Ata ise Hindistan civarlarına Şri Lanka'ya gelip düşer. O vakit yeryüzü de gece gibi karanlık imiş. Onlar daha önce bu kadar karanlığı görmemişlerdir. Kapkaranlıkmiş. Cennet'te gece olmayınca, bunlar gecenin olduğunu bile bilmezlermiş. İki yana koşuşturup birbirlerini aramaya başlarlar. Dünya geniş, mesafe uzak, yapacak çare yok. İkisi de oturduğu yerde hüüngür hüüngür ağlayıp çok üzülür. İnsan her şeye alışıyor. Ölümden başka her şeye çare bulunur diye söylenir ya.

Sonra doğu aydınlanıp tan ağarmaya başlar. Buna şükredip Âdem Ata iki rekât namaz kılar. Sabah namazında iki rekât kılma farzı Âdem Ata'dan kalmış derler.

Bunlar birbirlerini arayarak, Allahutaala'ya onları buluşturması için yalvararak yeryüzünde dolaşırlar. Arasına birbirlerine yaklaşsalar da birbirlerinden haberleri olmayınca karşılaşamıyorlarmış. Zaman zaman bunların karşısına Şeytan çıkıyormuş. Âdem Ata da Havva Ana da Şeytan'la karşılaştıklarında birbirlerini görüp görmediğini soruyorlarmış. Şeytan ise her defasında ters yönü tarif ediyormuş. Yani Âdem Ata'ya rastladığında: "Havva Ana'yı gördüm. O işte falan yerde" diye ters yönü tarif ederken, Havva Ana'ya rastladığında: "Âdem Ata'yı gördüm. İşte o falan yerdeymiş" diye ona da ters yönü tarif edermiş.

Zavallı Âdem Ata Şeytan'a soruyormuş: "Havva Ana'yı gördüyün, o beni sormadı mı?" diye. Şeytan da: "Hayır o seni sormadı" diye cevap veriyormuş. Havva Ana'ya da bu şekilde yanlış cevap veriyormuş. "Âdem Ata seni sormadı. Sen onun aklına da gelmi-

yorsun” diye yanlış cevap verip bu ikisini birbirinden soğutmaya çalışıyormuş. Yoksa o zavallılar ağlayarak soruyorlarmış.

Şeytan şeytandır sonuçta. Onun tılsımı çok. Göz açıp kapayınca-ya kadar dünyanın etrafını dolaşabiliyor. Nereye ne zaman varmak isterse hemen varabiliyor. Görmek istediği şeyi anında görebiliyor. Fakat onun kendi çıkarı var. Âdem Ata’dan öç alırken Havva Ana’yı ise kendine almak, hem de böylelikle şeytan neslini çoğaltmak.

O her defasında Havva Ana’ya rastladığında manalı manalı gülümseyip kaş göz işareti yapar, elinden geleni ardına komazmış. Havva Ana her defa ağlayıp Âdem Ata’yı sorduğunda, kendisiyle bir kere birlikte olması halinde Âdem Ata’yı bulacağı yönünde söz veriyormuş. Her defasında da Havva Ana Şeytan’ın söylediğini kabul etmeyip ağlayıp kendi yoluna gidiyormuş.

Günler aylar geçer. Şeytan her gün bunlarla karşılaşp yollarını karıştırıyormuş. Bu şekilde aradan iki yüz yıl geçer. Âdem Ata da Havva Ana da birbirlerini arayarak çok yorulurlar. Birbirleriyle karşılaşacakları yönünde ümitleri olsa da Havva Ana zafiyet göstermeye başlar.

Günlerden bir gün Havva Ana Şeytan’a: “Sen Âdem Ata’yı bana uzaktan bir kere göster. Sonra senin dediğini yapayım” der. Şeytan’a ise Âdem Ata’yı bulmak zor bir iş değil. O hemen Havva Ana’yı Âdem Ata’nın yakınına götürüp ona Âdem Ata’yı gösterir. Baksa Âdem Ata dağın üstünde “Havva Ana sen neredesin?” diye bağırarak gitmekteymiş. O dağ Mekke’nin yanındaki Arafat Dağı olmalı.

Şeytan da: “İşte şimdi gördün mü?” diyerek, Havva Ana’ya yakınlaşmaya çalışır. O zaman Havva Ana: “Sen biraz sabret. Ben bir ayakyoluna gidip geleyim. Sen burada bekle” der. Şeytan da beklemeye koyulur. Fakat Havva Ana ayakyolundan hiç dönmez. Şeytan “Bu niye gelmedi?” diye Havva Ana’nın gittiği yöne doğru gider. Havva Ana ise bir taş giysisini giydirip kaçıp gider. Şeytan ise o kızgınlığıyla varır varmaz taşı kucaklar. Sonra kandırıldığını anlar ama geç olur.

Bu yüzden kadın milleti hakkında söz açıldığında bazı ihtiyarlar, “Bu kadın Şeytan’a ders veren kadındır” diye söylerler. Şeytan’a ders verdiği yönündeki söylenti buradan ortaya çıkmıştır. Ondan önce de sonra da Şeytan’ın kandan Fildişi zaman olmasını

Şeytan'ın kucakladığı taştan sonra eşeğin doğduğu yönünde anlatılar bulunmaktadır. Bu yüzden eşek hakkında söz açıldığında onun için:

*“Eşek söyler aslım taş
Hizmet ile ciğerim baş”* derler.

Şeytan, biraz öfkesi geçtikten sonra sarıldığı şeyin Havva Ana olmadığını anlar. Havva Ana çoktan dağın tepesinde Âdem Ata'nın yanındaymış. Böylece Şeytan: “Bunların nesliyle hesaplaşırım” diyerek çaresiz bir şekilde kalır.

İki yüz yıllık ayrılıktan sonra Âdem Ata da Havva Ana'yla karşılaşır karşılaşmaz dağın üstünde kendine hâkim olamaz. Elbette bu kadar ayrılıktan sonra Âdem Ata ile Havva Ana'yı anlamak mümkün. O vakit dağın üstü kar olmuştur. Bu yüzden o zamandan beri erkeklerin dizi, kadınların ise sağrısı, sırtları soğukmuş. Dağın üstündeki kara dokunup fazla ağırlığın düştüğü yerlerdir.

Âdem Ata ile Havva Ana yeryüzüne gelip düştükten sonra sekiz yüz yıldan fazla ömür sürmüşlerdir. Bunların nesilleri ikiz ikizden olmuştur. Üstelik ikizler bir oğul bir kız şeklinde oluyormuş. Sonra ikizler büyüdüklerinde onları diğer ikizlerle evlendirmişlerdir. Başka çareleri olmamıştır.

Günlerden bir gün bunların Abil adlı oğulları: “Kendi ikiz eşimi alacağım” deyip Âdem Ata ile Havva Ana'nın söylediklerini kabul etmeyip çıkışmaya başlar. Hakikaten onun eşi çok güzel kız imiş. Bu yüzden de “Ben onu kimseye vermeyeceğim, kendim alacağım” diye tutturuyormuş. Hiç anlaşılamamış. Ona rağmen Âdem Ata ile Havva Ana onun ikizini Kabil adlı oğullarına vermişlerdir. Abil de uygun vakti bekleyerek Kabil'den öcünü almanın peşine düşer. Nihayet kuytu bir yerde karşılaşır Kabil'i taş ile vurmaya başlar. Birden de beklenmeyen bir şey yaşanır. Kabil'e bir taş çok kötü çarpıp ölür.

Bu yüzden de “bir dayak baht, bir dayak bedbaht” diye bir anlatı ortaya çıkmıştır.

Abil yavaşça Kabil'i silkelese canı yokmuş. Bu da ne yapacağını bilemeyip kardeşini götürüp dolaşmaya başlar. İlk defa insan neslin-den biri ölüyormuş. Hiç kimse ölüye ne yapılacağını bilmiyormuş. Çünkü kimse o zamana kadar ölmemiştir. Yeryüzü de herhalde düz olmuş olmalı ki, Kabil'in cesedini nereye koysa kabarıp görünmek-teymiş. Abil yaptığı işi pişman olur, kardeşinin cesedini götürüp

ne yapacağını bilemeyip ağlayıp sızlayıp gezer. Son pişmanlıktan ne fayda?!

Abil kardeşinin cesedini yanında koyup bir ağacın gölgesinde dinlenmeye oturur. Yorulmuştur herhalde. Ölünün ağırlığı da epey ağır oluyor sonuçta. O vakit iki tane kuş uçup gelir ve ağaca konar. İki de birbiriyle gagaşarak kavga etmeye başlarlar. O vakit kuşlardan biri yere düşüp ölür. Öbür hayatta kalan kuş ise pençesi ile yeri kazıp ölen kuşu o kazdığı çukura gömüp uçup gider. Sonra bunu gören Abil de yeri kazıp kardeşini defneder.

İnsanı mezar kazıp defnetmek o zamandan kalmıştır.

Elbette, gelip o ağaca konan kuşlar kuş değil ferishteler olabilir. Allautaala'nın emriyle onlar insan nesline insanın nasıl defnedilmesi gerektiğini gösterip sonra uçup gitmişlerdir.

Âdem Ata ile Havva Ana'nın nesli aşırı çoğalır. Onların ikiz ikizden çocukları olur. Havva Ana toplam yüz yirmi defa çocuk doğurur. Kendileri yeryüzünde sekiz yüz yıldan fazla yaşadıkdan sonra günlerden bir gün Havva Ana Âdem Ata'ya: "Artık senin hizmetine yaramayacağım" der.

Sonra Allautaala'ya: "Bu kadar çocuk doğurdum. Artık yaşlandım. Artık bu Âdem Ata'nın hizmetini yapmak bana zor geliyor" diyerek ağlayarak yalvarır.

Allah'ın karşısında zor iş olmaz ki. Âdem Ata'nın hizmetinde olması için yanına güzel bir kızı gönderir.

Bir gün Havva Ana bakar ki Âdem Ata'nın yanında güzel bir kız dolanmaktaymış. Havva Ana: "Sen burada ne yapıyorsun?!" diyerek kızı sorar. Kız ise: "Âdem Ata'nın hizmetini yapmaya gönderildim. Onun hizmetindeyim. Havva Ana yaşlandı dediler" diye cevap verir. O zaman Havva Ana: "Kalk, git buradan, defol. Daha kendim Âdem Ata'nın hizmetini yapabilirim" deyip güzel kızı kovalayıp gönderir ve tekrardan çaresizce Âdem Ata'nın hizmetini kendisi yapmaya başlar. Kim bilir, hoşuna gitmemiştir belki.

Âdem Ata Kâbe'nin ilk imaretini kendisi yapar. Günümüzde Kâbe'deki kara taş Allah tarafından Cennet'ten özel olarak gönderilmiştir. İlk başta o taş kara değil, beyaz imiş. Fakat sonra insan neslinin günah işlemeleri sonucunda o taş kararmış diye anlatırlar. Âdem Ata çok dilde konuşabilirmiş. Cennet'te ise sadece Arapça konuşmuştur. O vefat ettikten sonra Mekke'de defnedilir. Oradaki

ilk peygamber olarak görülür. Havva Ana da vefat ettikten sonra Âdem Ata'nın yanında defnedilmiştir. Âdem Ata'nın mezarı dünyanın merkezi olarak kabul edilir. Nuh'un tufanından sonra yeryüzündeki ilk peygamberin mezarı Kudüs'e taşınır.

Âdem Ata ile Havva Ana'nın nesli o zamandan beri çoğalıp yeryüzüne yayılıp gider. Onlar ekin ekmeyi, dikiş dikmeyi, her türlü şeyleri yapmayı yavaş yavaş öğrenirler. Şehirler inşa edip yurtları ortaya çıkarırlar.

YAYIN BİLGİSİ: Sapargeldi Hanov; "Adam Ata ve Hov Ene Hakında Rovayat", *Üç Pıgamber, Adam Ata ve Hov Ene, Nuh hem-de Musa Pıgamberler Hakında Rovayatlal*. Ruh, Aşkabat 1992, s. 3-15.

KONUSU: Âdem Ata ile Havva Ana ve Şeytan'ın yaratılmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Mescid-i Ağla, Kızıl Deniz, Mekke, Cidde, Hindistan, Şri Lanka, Kudüs.

ŞAHİS ADLARI: Âdem, Havva Ana, Abıl, Kabil.

ÖZEL ADLAR: Allah, Cebrail, Mikail, İsrail, Azrail, Azazıl Magsım, ferişte, Şeytan, Arap.

KISA ÖZETİ: Allah Şeytan'ı ateşten, Âdem'i topraktan yaratır. Sonra Âdem'den Havva Ana'yı yaratır. Âdem Ata ve Havva Ana Şeytan'ın kandırmasıyla Allah'ın yasak ettiği buğdayı yiyince, Cennet'ten çıkarılır. Uzun bir müddet sonra birbirine kavuşan Âdem Ata ile Havva Ana çoğalıp ve insan nesli oluşur.

MOTİFLER: Üç yüz altmış, olağanüstü mekân, cin, zor görev, yasak, yasağın ihlali, kötülerin cezalandırılması, iki, mucizevi doğum, ikizlerin evliliğinin engellenmesi, kardeş katli, yüz yirmi, kıskançlık.

2. Kabil ile Habil

ÂDEM ATA ile Havva Ana buluştuktan sonra, Hazreti Havva hamile kalır. Vakti dolunca ikiz çocukları olup, Iklîma adlı kız ile Kabil ve Albuda adlı kız ile Habil doğar. Allah:

“Ey Âdem! Albuda’yı Kabil’e, Iklîma’yı ise Habil’e ever” diye buyurur. Bu işe Habil razı olsa da Kabil buna razı olmaz. Âdem Ata:

“Ey Kabil, Böyle yapman doğru değildir. Iklîma’yı sana veremeyiz, o senin ikizin” der. Kabil ise:

“Baba, Albuda nasıl benim kardeşimse, Iklîma da öyledir” diye cevap verir. Âdem:

“Öyleyse ikiniz kurbanlık verin. Hanginizin kurbanlığınız kabul olsa Iklîma’yı o alsın” der. Habil bir semiz koyunu getirip, kurban edilecek yere koyarken, Kabil ise bir çuval buğdayı getirip koyar. Gökyüzünden ateş düşüp Habil’in koyununu yakar ve kurbanlık kabul olur. Fakat Kabil’in buğdayını yakmaz. Şeytan gelip, Kabil’e:

“Habil’in kurbanlığı onun Allah’ın gözünde hürmeti olduğu için kabul oldu. Baban da onu bu yüzden seviyor. Babanın amacı onu kendi yerine bırakmaktır. O kızı da ona verir” der. Kabil öfkelenip:

“Ben Habil’i öldürürsem, kız da bana kalır” diye düşünür. Böylelikle gece gündüz Habil’i öldürmenin peşine düşer. Fakat onu nasıl öldüreceğini bilmez.

Bir gün Şeytan insan kılığına girip bir kuşu yakalar. Sonra başını taşla vurup ezerek kuşu öldürür. Kabil bunu görüp öldürmenin yolunu öğrenir. O Habil’e: “Ben seni öldüreceğim” der. Habil: “Ben sana karşılık vermeyeceğim. Sen benim ağabeyimsin. Ben Allah’tan korkuyorum” der.

Âdem Ata bir gün Kâbe’ye gider. Habil ise ormanlıkta koyun bakmaktadır. Kabil onu bir taş ile vurup öldürür. Kabil: “Bu bayıldı galiba, ben gittikten sonra kalkar” deyip oradan uzaklaşır. Kabil üç gün sonra gelip baktığında Habil olduğu gibi yatmaktaymış. O, bu olayı nasıl saklayacağını bilemez ve babasının kendisinden şüpheleneceğini düşünüp endişeye kapılır. Kurtların kuşların yememesi için Habil’in cenazesini bir kaba koyup, üç gün sırtında taşıyarak dolaşır. Kurtlar kuşlar, “Onu yere bıraktığı zaman onu yeriz” diyerek Kabil’in peşine takılırlar. Kabil onu öldürdüğüne pişman olur.

Aniden bir yerlerden iki tane karga gelir. Onlar birbirleriyle kavgaya tutuşurlar. Onların biri ötekini öldürür. Hayatta kalan karga

gagasıyla toprağı kazılayıp ölen kargayı oraya gömer. Kabil bunu görüp, ölüyü gömmeyi öğrenir. O, Habil'i toprağı gömer. İşte insanların ölüyü toprağı gömme geleneğı buradan miras kalır.

Hazreti Âdem hacdan döner. Onun çocuklarının hepsi görüşmeye gelir. Ancak Habil görünmez. O:

“Habil nerde?” diye sorar. Kabil:

“Habil'in koyunu benim tarlama girmiş. Bu yüzden utanıp gelmemiş olabilir” der.

Âdem Ata Habil'i bir dip söğüt ağacının dibinde Kabil'e teslim ettiğinden, söğüde bakarak:

“Ey söğüt, Kabil Habil'i nerede öldürdü?” diye sorar. Söğüt ona cevap vermez. Bu sebepten söğüt ağacı meyvesiz olmuştur.

Âdem Ata: “Ey Kabil, sen yalan söylüyorsun. Ben Habil'in kanını bulurum. Ey toprak, Habil'in kanını çıkar” der. Toprak Habil'in kanını yüzeye çıkarır.

Kabil kardeşini öldürdüğünü itiraf eder. Kabil'in Habil'i öldürmesi yeryüzündeki ilk ölümdür. Hayvanlar bu işi görüp:

“İnsanoğlu haksız yere kan döktü. Ölümü getirdi” diyerek dağlara derelere kaçışıp giderler.

Kabil Habil'i öldürdükten sonra günlerden bir gün Şeytan Kabil'in yanına gelir:

“Ey Kabil! Allah'ın senin kurbanlığını kabul etmemesinin nedeni senin içki içip, ateşe secde etmemen yüzündendir. Sen içki içip, ateşe secde et” der. Kabil ona inanmak istemez. Şeytan yetmiş kere ant içip Kabil'i inandırır. Ondan sonra Kabil şarap içip ateşe secde etmeye başlar.

Âdem Ata bu durumu işitip:

“Kabil böyle haram işler yapmasın” diyerek birkaç adamı gönderir. Bunlar da Kabil'in yanına varıp, ona katılıp, şarap içmeye başlarlar.

Hazreti Âdem bu duruma çok üzülür. O Allah'a:

“Ey Tanrı'm, toprağı benim fermanım altına ver!” diye arz eder. Allah toprağı:

“Âdem ne derse onu yap” diye ferman verir. Hazreti Âdem Kabil'in yanına varıp ona:

“Ey toprak onu yut” der. Toprak onu topraklarına kadar yutar. Kabil korkarak

“Ey baba, bana merhamet et” der. Âdem Aleyhisselâm:

“Sen kardeşine merhamet etmedin. Şimdi ben sana nasıl merhamet edeyim?” der. Sonra yine toprağa bakıp:

“Ey toprak onu yut” der. Toprak onu dizine kadar yutar. Kabil yine:

“Ey baba! Sen de günahkâr olmuştun. Sonra Allahutaala’ya yalvarıp tövbe etmiştin. O da senin günahını affetmişti. Sen de benim günahımı affet” der. Âdem Aleyhisselâm:

“Ben sadece bir buğday tanesini yemiştin. Sen ise canı oldun” der. Hazreti Âdem tekrar toprağa bakıp:

“Onu yut” der. Toprak onu beline kadar yutar. Kabil:

“Ey baba! Ramazan ayının her gecesinde yüz parça rahmet yağar. Onun doksan dokuz parçası müminlere, bir parçası başka şeylere aittir diye söyledin. Bugün o parçayı Allahutaala’dan dile” diye söyler. Âdem Ata:

“Canilere o rahmetten nasip olmaz” der. Hazreti Âdem tekrar toprağa onu yutmasını buyurur. Toprak onu boğazına kadar yutar. Kabil babasından ümidini kesip:

“Ey Tanrı’m! Ben babamdan ümidimi kestim. Şimdi ben sadece sana ümit bağlıyorum. Senin Rahman ve Rahim adlarının hakkı ve hürmeti için beni bu çektiğim azaptan kurtar. Yoksa, Rahman ve Rahim adlarını taşıma” der. Allah:

“Ey Kabil! Ben dağların taşları kadar günahları affediyorum. Ancak Rahman ve Rahim adlarını değiştirmem. Ey toprak! Kabil’i bırak” diye ferman verir. Toprak Kabil’i bırakır. Sonra Allah ferişteye ferman verir. Ferişte ona yedi kere dünyayı dolaştırıp, sonra da yere çarparak helak eder.

Âdem Ata Habil’i çok sever imiş. Bu sebepten onun ölümüne üzüлp yasını tutar. Bir gün Âdem Ata’nın yanına Cebrail ferişte gelip:

“Ey Âdem, sen çok üzülme. Senden çok güzel, Habil’den bile çok ferasetli oğlun olur. Onun neslinden padişahlar, peygamberler doğulur. Muhammed Peygamber de onun neslinden olur” diye teselli eder. Birkaç zaman sonra Şiş Peygamber doğar.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 349 (f).

İcra Eden: Şerip Baba (32 yaşında).

Derleyen: Muhammet Ataşev.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Gökdepe İlçesi Şorgala Köyü, 15.07.1936.

YAYIN BİLGİSİ: Nasireddin Rabguzı; "Üçüncü Kısas: Habilin ve Kabilin Vakalarının Beyanı", *Kıssası Rabguzı (Kıssası Enbiya) Cilt: I. Türkmenistan Millî Medeniyet Miras Merkezi, Aşkabat 2004, s. 96-101.*

KONUSU: Habil ile Kabil'in husumetiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Kâbe

ŞAHİS ADLARI: Âdem Ata, Havva Ana, Habil, Kabil, İklıma, Albuda, Muhammed, Şiş.

ÖZEL ADLAR: Şeytan, Cebail, ferişte.

KISA ÖZETİ: Hazreti Âdem'in oğlu Kabil Şeytan'ın kandırmasıyla kardeşi Habil'i öldürür. Bunun üzerine Hz. Âdem Kabil'i cezalandırmak istese de Allah buna engel olur, ama işlediği günah dolayısıyla Kabil'i helak eder. Hz. Âdem'e de onun neslinden Hz. Muhammed'in doğacağı müjdesini verir.

MOTİFLER: Hamile kalma, mucizevi doğum, dört, evliliğin engellenmesi, şart, gurbe-te çıkma, kardeş katli, üç, pişmanlık, iki, memlekete dönüş, yetmiş, ant içme, yer yutması, doksan dokuz, yedi, kehanet.

3. İncir Ağacı

ÂDEM ATA Şeytan'ın hilesine aldanıp, Cennet'teki yasak ağacın meyvesinden yiyince Cennet'ten kovulur. Kovulmadan önce üstündeki giysileri, başındaki tacı düşüp, çıplak kalır. Âdem Ata utanıp, avret yerlerini kapatmak için ağaçlardan yardım arar. Ancak hiçbir ağaç onlara kendi yapraklarından vermez. Sadece incir ağacı ona dayanamayıp dört beş tane yaprağını verir. Âdem Ata incir ağacının verdiği o yaprakları kapanıp Cennet'ten çıkar. Allah incir ağacına:

“Sen neden benden habersiz ona yardım ettin? Sen benim gazabımdan korkmadın mı?” diye sorar. O zaman incir ağacı Allah’a:

“Ben senin gazaplı olduğumu biliyorum. Fakat onunla birlikte merhametli olduğumu da biliyorum” diye söyler. Allah incir ağacının cevabını makul bulup:

“Ben senin günahını affediyorum. Üstelik diğer ağaçlardan farklı olarak çiçek açmadan meyve vereceksin. Senin meyven insana derman olur. İnsanı sevdiğin için, onlar öldüğünde bile onların sonsuzluk yoldaşı olursun” diye söyler.

Âdem Ata incir ağacının verdiği yapraklarla kapanıp çöle bıraktıktan sonra, incir ağacının yaprakları kuruyup her biri bir yere düşer. Onların birini geyik yer. Ondan Cennet'teki gibi çok güzel kokulu misk adlı madde ortaya çıkar. O madde geyiğin göbeğinin derisinin altındaki bezden alınır. İkinci bir yaprağı ise arı yer. O Âdem Ata'nın cennette yediği meyveden daha lezzetli olan balı üretir. Üçüncü yaprağı ipek böceği yer. İpek böceği insanların giysileri için ipek sarar. En son yaprak ise yere düşüp, toprağa karışır. Oradan çok değişik bir ağaç göğeri. Onun hasadı incirin temiz ak sütüne benzediğinden, saflığın nişanı olarak pak ta, yani pağta, yani pamuk diye ad verirler.

Böylece Allah'ın incir ağacına söylediği: “Sen insanın iki cihanda da yoldaşı olursun” sözü gerçekleşir.

YAYIN BİLGİSİ: Geldi Nazarov; “İncir Ağacı. D p-dessurlar ve Rovayatlar”. *Edebiyat ve Sunğat gazetesİ*, Nu:24 (2837),12.06.1992.

KONUSU: Cennetten kovulan  dem Ata'ya incir ağacının yardım etmesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Âdem Ata,  eytan.

ÖZEL ADLAR: Allah, Cennet.

KISA ÖZETİ: Âdem Ata  eytan'ın kandırmasıyla Allah'ın yasak ettiği buğdayı yiyince, Cennet'ten kovulur. Çıplak bırakılan  dem'e bir tek incir ağacı, yapraklarını vererek yardım eder. Bunun  zerine Allah incir ağacına sonsuza kadar insana yoldaş olması hükmünü verir.

MOTİFLER: Hile, yasak, yasağın ihlali, cezalandırılma.

4. Nuh Peygamber Hakkında Rivayet

NUH PEYGAMBER zamanında insanlar anlatılamayacak düzeyde yoldan çıkarlar. Allah'ı unutup onun yolundan yürüyenler azalır. İnsanların işi zengin olmak, haram işlerle uğraşmak, keyfüsefa sürmek, yalan söylemek ve bunlara benzer kötü işlerle meşgul olmaktır.

Allah'ın vefalı resulü Nuh, insanlara, o zamanın ünlü ve saygın kişilerine, doğru yola girmeleri, Allah'ı hatırlamaları, kendisinin Allah'ın peygamberi olduğunu belirtip söylediklerini yapmaları konusunda çok yalvarır. Fakat bunun faydası olmaz. Tam tersine, "Senden peygamber mi olur? Allah bizim doğru yola girmemizi istiyorsa, yanımıza ferishtelerini göndermez mi?" diyerek onunla alay ederler.

Sonunda durumun düzelmeyeceğini anlayan Nuh Allah'a seslenip: "İnsanlar benim söylediklerimi yapmıyorlar. Tam tersine beni tehdit ediyorlar. Sen kendin kadı olarak bu insanların çaresine bak. Yoksa kimsenin düzeleceği yok" diye yalvarır. Allahutaala Nuh'a:

"Sen canını sıkma. Kırk yıl daha acele etme. Kendin o zamana kadar bir gemi yapmaya başla. Geminin uzunluğu üç yüz gez,¹ eni ise otuz gez olsun. Sonra ne iş yapman gerektiğini söylerim. İnsanların da çaresine bakarım" der.

Ondan sonra Hazreti Nuh gemi yapmaya girişir. Gece gündüz işi gemi yapmak olur. Bu gemiyi hazırlamak için uzun uzun tahtalar lazım olur. O da yetmez. Nuh'a denizin ortasındaki adada koca ağaçların olduğunu haber verirler. Nuh Peygamber uzun süre bu ağacı nasıl getireceğini bilmez.

O vakitler Övüç adlı bir adam yaşamıştır. Kendisi de çok uzun, güçlü ve iri yarı imiş. O kadar güçlü olmasına rağmen pek doymuyormuş. Çok fazla yiyormuş. Bir oturduğunda birkaç ton ağırlığında yemek yiyebiliyormuş. Fakat karnı doymasa da kimseyi rahatsız etmiyormuş. Meyve demeden, ot bitki demeden, bulduğu her şeyi midesine indiriyormuş.

Sonunda bir gün Nuh Peygamber Övüç'e: "Sen o denizin ortasında bulunan adadaki ağacı getiriver" der. Övüç ise: "Bir kere karnımı doyurursan, getireyim" der. Bunlar anlaşıp denize doğru giderler. Denize ulaştıklarında Övüç Nuh Peygamber'i omzuna bindirip suya

girmeye başlar. Denizin en derin yerleri bile Övüç'ün dizlerine kadar imiş.

Övüç ile Nuh sonunda sözü edilen ağacın yanına varırlar. Ağaç çok büyükmüş. Başı ta gökyüzüne kadar uzamaktaymış. Övüç'te ise yeterince güç varmış. O ağacı köküyle birlikte koparıp alır ve Nuh Peygamber'e: "Sen bunun dalına bin ve yapışarak otur" deyip ağaçla birlikte geri döner.

Ağacı, Nuh'un gemisini yaptığı yere getirirler. Sonra Övüç: "Artık benim karnımı doyur" diyerek uzanıp yatar.

Nuh Peygamber ise sekiz gadak² pirinci kazana koyup etli ve yağlı pilavı pişirtip, çanakla getirerek Övüç'ün önüne koyar. O zaman Övüç: "Senin tüm vereceğin yemek bu mu veya başka da var mı?" diye sorar. Nuh Peygamber ise: "Başka şeyle işin olmasın. Doymazsan yine yemek veririm. Ancak sen yemek yemeye başlamadan evvel "Bismillahirrahmanirrahim" deyip üç kere söyle" der. Övüç de: "Bismillahirrahmanirrahim diye söylemeyeceğim" der. Nuh, "Bunu söyleyeceksin" der. Övüç söylemeyeceğini söyler. Sonunda Nuh Peygamber Övüç'e üç defa "Bismillahirrahmanirrahim" dedir-tir.

Böylelikle Övüç pilavı yemeye başlar. O önündeki pilavı bir türlü yiyip bitiremez. Doyunca Övüç bu duruma sinirlenir. Övüç Nuh'a: "Sen beni büyüyle doyurdun. "Bismillahirrahmanirrahim" diye söyle dedin, yok bilmem başka bir şey söyle dedin, sonunda beni yiyemeyecek duruma getirdin. Yoksa bu kadarcık yemek benim için hiçbir şeydi. Bu yüzden ben de sana kötülük edeceğim" der.

O yerinden fırlayıp kalkar ve Nuh Peygamber'in bitirmek üzere olduğu gemisinin her tarafına bir ayağını koyup hacetini yaparak kendi yoluna gider.

Geminin içi durulacak gibi olmaz. Buna Nuh Peygamber çok üzülür. Bu kadar şeyi nasıl temizleyip bitiririm diye canı sıkılır. O şikâyetini söylemek için Allahutaala'nın yanına varır ve Övüç'ün yaptığı işi anlatır. O zaman Allah: "Sen bunun için üzölüp canını sıkma. Ben bir çaresine bakarım. O azgın insanların gelip senin gemini temizlemelerini sağlarım" der.

² Gadak: 409.5 kg'a eşit ölçü birimdir. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Kısa zaman sonra insanların arasında bir dert ortaya çıkar. Herkese kaşıntı bulaşır. Kime baksan kaşınmaktaymış. Hiç kimse- nin elinde, yüzünde veya başka bir yerinde sağlam yer kalmamıştır. Bunlar kaşıntının derdinden gece de uyuyamazlar. Allah'ın kudreti ile olmuştur. O vakit gece uyuyamayıp kaşıntıdan endişelenen biri Nuh'un gemisinin yanına gidip oturur. Kaşınıp yerinden kalkacağı vakit aniden Övüç'ün hacetine eli değer. Gidip elini yıkasa, hacetin dokunduğu yerin kaşıntısı gitmiştir. Bu merhem galiba deyip yeni- den geminin yanına gelip kalan yerlerine de pislikten sürer. Sürdüğü yerin kaşıntısı geçip iyileşir.

Böylelikle, bundan sonra Nuh'un gemisinin etrafı pazar mahalle- si gibi olmaya başlar. Çünkü o dertten kurtulan kişi karşısına çıkan- lara bu dertten nasıl kurtulduğunu haber verir. Böylece birbirlerine haber verirler, haberi işiten herkes gemiye doğru koşar.

Birkaç gün sonra gemi temizlenmeye başlar. Pisliği üzerine süren kaşıntıdan kurtuluyormuş. Eski dertten yana huzur bulamayanlar, güya yükleri hafıfleyip yeniden doğmuş gibi oluyorlarmış.

Gemi temizlense de daha dertten kurtulmayan adam çok olmuştur. Bu yüzden sonradan gelenler gemiyi yıkayıp onun suyunu süre- rek kurtulurlar. Suyun içeriğinde az çok pislik olsa gerek. Böylece Nuh'un gemisini bir kere değil, iki kere değil, üç kere değil, yıkaya yıkaya iyice temizlerler.

Gemi çok iyi yıkayıp temizlendikten sonra Allahutaala'dan Nuh'a: "Yine yedi gün sonra tufan başlayacak. Bu yüzden yeryüzün- deki her canlı türünden birer çifti ve yenilebilecek bitkilerden alıp gemiye koy, tohumu kaybolmasın" diye emir gelir.

Nuh'un gemisi horoz görünümünde olmuştur. Geminin ön tarafı horozun kafasına benziyormuş. Arka tarafı ise horozun kuyruk kıs- mına benziyormuş.

İlk önce gemiye karıncalar biner. En son girenler ise eşeklermiş. Bu eşeklerle birlikte farketirmeden Şeytan da gemiye biner.

Nuh'un Ham, Sam, Yafet,³ Yam⁴ adlı dört oğlu olmuştur. Bunlardan Yam adlı oğlu gemiye binmeye karşı çıkıp, "Ben sel geldi- ğinde dağa çıkıp kurtulurum" diyerek gemiye binmez. Kendisinin de hanımının da azdığı söylenir. Hanımı: "Bu Nuh sayıklayan ahmağın

¹ Yafet: Yafes.

² Yam: Bazı rivayetlerde Amuşa'ya Uzun.

biri” diye söyler ve o da kalır. Fakat Nuh’un söylediklerini yerine getirenler gemiye binerler. Nuh’un üç oğlu da gelinleriyle birlikte gemiye yerleşirler.

İşte aradan yedi gün geçtikten sonra bir tufan, bir kıyamet başlar. Yerin altından kaynakayan sular fışkırıp çıkar. Gökyüzünden ise yağmur kovadan boşalırcasına akıyormuş. Onlar da Cehennem de kaynatılmış gibiymiş. Anında her tarafı su basıp kuru yer bırakmaz. Allah tarafından gelince, kaçıp kurtulacak halin yok.

O vakitler Nuh Peygamber altı yüz yaşında imiş. Dünya kırk gece kırk gündüz sele maruz kalır. Büyük ve heybetli dağlar da suyun altında kalır.

Sözün kısası yeryüzü su ile kaplanır. En yüksek dağın tepesinden suyun yüzeyine çıkıncaya kadar mesafe on beş gez olmuştur. Bu yüzden ne dağ, ne düz, ne çöl, ne alçak ne de yüksek yerler esen kalır. Yeryüzü çığlık ve uğultudan dolar. Herkes hayvan, insan demeden canını kurtarıp sağ kalabilmek için iki yana koşuşturmaya, ağaçlara, dağlara taşlara tırmanmaya başlar. İnsan ve hayvanın bu kudretin üstesinden gelebilmesi hayli zor olur.

Yeryüzü su ile kaplandıktan sonra yüz elli gün boyunca bu durumda kalır. Bazı insanlar çömleklere girip saklanırlar. Nuh Peygamber bir baksa çömleklerdeki insanlar hayattaymış. İnsanoğlunda hile çoktur ya.

Nuh Peygamber tekrar Allah’a seslenir: “Yoldan çıkmış olan insanlardan kalanlar var. Bir çaresine bakmazsan, bunlar hayatta kalırsa, sonra yine insanları azdırır” der. Ondan sonra suyun arkasından bir de rüzgâr gelir. Çömlekler birbirleriyle çarpışıp bütünüyle kırılır. Böylece suyun üzerinde tek çömlek ve tek insan bile kalmaz. Dağın ve ağacın üstüne çıkanlardan, çömleklerle girenlerden hiç kimse bu tufandan kaçıp kurtulamaz. Sadece Nuh’un gemisindekiler hayatta kalır.

Hayvan, insan demeden canlıları gemiye bindirdiği vakit Nuh Peygamber onlara:

“Tufan bitinceye kadar karı koca ilişkisi yaşanmasın. Eğer böyle bir şeyi yaptığınızı anlarsam ceza veririm” diye söyler. Hayvan, insan demeden binenlerin hepsi Nuh’un söylediklerine razı olurlar. O vakitler hayvanlar da insanların dilinden anlıyor olsalar gerek.

Gemide hayvanların olduğu yer insanların olduğu yerden ayrılmış. İşsiz olmak çok zor. O vakit köpekler kötülüğe başvururlar. Güneş batıp karanlık çökünce bunlar birbirlerinin yanında yatıyormuş gibi yapıp yakınlaşmaya başlarlar. Bu durumu anında kediler anlarlar. Onlar koşuşturup bunu Nuh'a haber verirler. O zaman Nuh:

"Bu kedilerin söyledikleri doğru mu?" diye sorar. Köpekler ise:

"Ey Hazreti Nuh! Kedilerin de hiç doğru sözü olur mu? Onlar ispiyoncu ve yalancılar" deyip şaşırılmış gibi yaparlar.

Bu olaydan sonra kediler ağlayıp Allah'a:

"Ey Allah! Bizim doğru sözümüz yalana çıktı. Tam tersine kendimize lanet geldi. Biz bir yalancı olarak kaldık. Kendin bu işe yardım edip bizim sözümüzün doğru çıkmasını sağla" diye yalvarırlar. Allahutaala:

"Köpekler artık böyle işe karışsalar, kendim bir çareseni bulurum" deyip kedileri sakinleştirir.

Aradan biraz vakit geçtikten sonra köpekler yine de kötü işlerine başlayıp birbirlerinin üstlerine binerler. Kediler yine Nuh'un yanına koşarlar. Nuh Peygamber gelip baksa, köpekler gerçekten birbirlerinin üstüne binmiş, fakat bu defa ayrılmıyorlarmış. Nuh Peygamber köpekleri çok fena azarlar. Artık böyle iş yapmaları durumunda, gemiden kovacağını söyler.

Elbette Allahutaala'nın buyruğu böyle olsa gerek. Ondan sonra köpekler kızana geldiklerinde Nuh'un gemisinin üstündeki durum tekrarlanıyormuş. Onlar kolay kolay birbirlerinden ayrılmayıp rezil oluyorlarmış. Köpek maskarası olmak gibi laflar oradan kalmıştır.

Köpekler maskara olunca, bunlar bir daha geminin içinde böyle bir işe başvurmazlar. Eğer böyle işi tekrarlarsalar ne olacağını bilirler.

Bundan sonra kediler karanlık olunca yavaşça birbirlerinin yanına varıp mırıldayıp ilişkiye girerler. Köpekler de:

"Bunlar bizi kötileyip rezil ettiler. Biz de bunları öyle bırakmayalım" deyip Nuh Peygamber'in yanına gidip kedilerin böyle işe başvurduklarını haber verirler. Nuh Peygamber gelip baksa kediler hiçbir şey olmamış gibi duruyorlarmış. Üstelik:

"Hazreti Nuh! Bunlar bizlerden intikam almak, bize kötülük yapmak için bilerek size kötülüyorlar. Yoksa biz böyle bir iş yapar

mıyız?” deyip hiç oralı olmamışlar. Nuh ise tersine: “Siz öç almak istiyorsunuz” diyerek köpeklere kızar.

Köpekler de ağlayıp Allahutaala'ya: “Bu kediler bizleri köpek maskarası yaptılar. Şimdi ise kendileri uslu durmuyorlar. Kendiniz çaresine bakıp bir şey yapmazsanız, onların bu rezilliklerinin üstü örtülecek” diye yalvarırlar. Allahutaala onlara: “Siz rahat olun. Artık böyle bir işe başvursalar, onların da çaresine bakarım” der.

Allahutaala ile köpeklerin arasında gerçekleşen konuşmadan, kedilerin haberi olmaz. Onlar yine eskisi gibi ilişkilerini devam ettirirler ve farkında olmadan çığlıklar atarlar. Bütün insanlar ve hayvanlar bunların çığlıklarına koşturup gelirler. Gelip baksalar kediler kendi işleriyle meşgulmüş. Kendileri de attıkları çığlıklardan bihabermiş. Böylelikle bunlar da maskara olurlar. O zamandan beri kediler de kızına gelip ilişkiye girdiklerinde, Nuh'un gemisinin üstündeki gibi büyük çığlık atıyorlarmış.

Sıçanlar ise tıkırdayarak gezerlerken sonunda geminin dibini delerler. Gemi su almaya başlar. O vakit yılanlar yetişip kuyrukları ile geminin delik yerini tıkarlar.

Aradan yüz elli gün geçtikten sonra sular azalıp yavaş yavaş çekilmeye başlar. On ay dolduğunda yüksek dağların tepesi görünür. Ondandır kırk gün geçtikten sonra Nuh gemisinin penceresini açıp bakar ve kara kargayı gönderir. Karga geri dönmez. Sonra güvercini gönderir. O, gagasında yeşil yapraklı dal ile gelir. Bu yüzden Nuh Peygamber güvercine boncuk armağan verir. O boncuk güvercinin boynunda hâlâ varmış.

Yüksek dağlar kendi kendilerine: “Su çekilirse, Nuh'un gemisi benim üstümde durur” diye kibirleniyormuş. Fakat onların sandıkları gibi olmaz. Gemi gelip bir küçük dağ olan Cidda Dağı'nda durur. Bu yüzden eskiler:

“Her kimse dağ olsun, ağaç olsun, pehlivan olsun, kibirlilik yapsa, onun işi uğurlu olmaz. Alçak gönüllü olmalı, kibirlilik yapmadan, kendini övmeden şükredip yaşamak hayvana ve insana, dağa ve düze farzdır” derler.

Tufandan evvel Nuh Peygamber bir yaşlı nineye:

“Çok yakında sel gelecek. Dünyayı su basacak. Bu yoldan çıkan insanlar yok olacak. Sen bari benim gemime bin” diye söyler. O

zaman zavallı nine: “Oğlum, böyle şey olacaksa, bana da söyle ve gemine bindir ki, suyun altında kalıp ölmeyeyim” diye tembihler.

Bütün canlı türlerinden, bitkilerden ve giysilerden vaktinde gemiye yüklemek isterken yaşlı nine Nuh’un aklından çıkar.

Gemi gelip durduktan sonra Nuh yavaş yavaş hayvanları bırakıp bitkileri eker. Oğullarının her birini ise gelinleriyle birlikte bir yere yerleştirir. Gemide Nuh’un oğullarıyla gelinlerinden başka yine seksen kişi olmuştur. Fazla geçmeden bunların hepsi çok kötü hastalanır. O hastalıktan Nuh Peygamber ile onun oğulları ve gelinleri kurtulur.

Tufandan epey vakit geçtikten sonra Nuh Peygamber’in aklına bir zamanlar kendisini götürmesini isteyen yaşlı nine gelir. Nuh ninenin evine gidip baksa, yaşlı nine hâlâ eskisi gibi örgü örmekteymiş. Peygamber ona:

“Nine, sen hâlâ yaşıyor musun? Sana hiçbir şey olmadı mı?” diye sorar. O zaman nine:

“Oğlum sen yeryüzünü su basacak demiştin. Ne zaman olacak o dediğin şey?” deyip tersine Nuh’un kendisine soru sorar. Nuh Peygamber:

“Nine, yeryüzünü su bastı. Sonra geri çekildi. Olacak iş oldu. Artık bitti” der. O zaman nine:

“Böyle desene oğlum, geçenlerde sığırım otlamaya gittiğinde, hep ayağı çamurlu gelmişti” der.

İşte böylece o zavallı ninenin, yerin yüzünü su bastığından bile haberi olmamış. Bu şekilde “Allah” deyip hiçbir şeyden haberi olmayan insandan belanın es geçtiği vakitler de varmış.

Nuh Peygamber oğulları ve gelinleriyle birlikte yeryüzünde kalırlar. Allahutaala bunlara: “Çoğalın, yeryüzünü doldurun. Fakat yoldan çıkmayın ve yoldan çıkanların yolu ile yürümeyin. Tüm hayvanları, deniz balıklarını, bitkileri, meyveleri size bahsediyorum. Sadece canlı türünü canı varken yemeyin. İnsanoğlunu öldürmeyin. Kim insanı öldürse, öldüren insan da bir başka insanın elinden ölür. Ben sizinle aramda bir sır koyuyorum. O ise gökkuşağından oluşmaktadır. Bulutlardan yağış yağsa, gökkuşağı bana benim sizinle aramızda koyduğum sırlı şartımı hatırlatır. Bundan böyle sizin neslinize böyle azap yaşatmam” der.

Nuh Peygamber'e Âdem Ata da derler. Çünkü Nuh Peygamber'den sonra insanoğlu Nuh Peygamber'in soyundan oluşmaktadır. Yani, onun üç oğlundan çoğalıp gitmiştir.

Tufandan önceki günlerde Nuh Peygamber'in işleri yoğun olunca şaşkınlığından olsa gerek, üzümün çekirdeğini almayı unuttur. Üstelik bu, tufan başlayınca aklına gelir. “Şu üzüm kaldı ya” diye üzüлüp kendi kendine bir iki defa söylenir.

Nuh Peygamber'in bu üzüntüsü eşek ile birlikte gemiye binen Şeytan'a ayan olur. Şeytan Nuh Peygamber üzgün otururken yanına yaklaşıp ona: “Eğer beni gemiden kovmazsan, üzümün çekirdeğini sana vereyim” der. Nuh da üzümün çekirdeğinin kaybolmayacağına sevinerek bunu kabul eder.

Şeytan şeytandır ya, o üzümün çekirdeğini Nuh'a vermesine verir ama önce bir şart koyar. Onun şartı, tufan geçtikten sonra üzümü birlikte ekmek ve hasadını birlikte toplayıp eşit paylaşmak olmuştur. Nuh o anda Şeytan'ın bu şartına da razı olur.

Tufan geçtikten sonra Nuh ekin ekmeye önem verip bütün bitkileri, ağaçları ekmeye başlar. O vakit beklenmedik bir anda bir yerden Şeytan ortaya çıkar. O Nuh'a: “Artık üzümüne ben bakacağım. Senin bu zamana kadar baktığın yeter” deyip üzümüne kendisi bakmaya başlar. Nuh ise eskiden konuşulduğu için “Hayır” demez.

Bundan sonra Şeytan üzümü her defasında sulayacağı zaman bir hayvanın kanı ile sular. İlk önce tilkinin kanı ile üzümleri sular. Sonra ardı ardına çakal, maymun, köpek, aslan ve donuzun kanları ile sular.

Üzümün hasadı bolca yetişir. Nuh Peygamber ile Şeytan üzümün tanelerini toplayıp kendi aralarında paylaşırlar. Şeytan kendine düşen paydan üzümün suyunu sıkarak ve bir içki hazırlar. Sonra Nuh'un kulübesine gelip üzümünden hazırlanan içkinin tadına bakmasını teklif eder. Nuh da “Üzümün suyu ise, bir deneyeyim” diyerek içer.

Nuh Peygamber bu içtiği içkiden sarhoş olur. O elbiselerini çıkarıp içki bitinceye kadar kendi kulübesinde çıplak halde yatar. Nuh'un Ham adlı oğlu kendi babasının çıplak yattığını görüp üstünü örteceğine, diğer iki kardeşine: “Babamız çıplak halde kulübesinde yatıyor” diye haber verir. Nuh'un iki oğlu Sam ile Yafet üst

baş alıp geri geri yürüyüp babalarının üstünü örterler. Onlar ters yürüdükleri için kendi babalarının çıplak tenini görmezler.

Nuh Peygamber sarhoşluktan ayılınca üzüm suyunun insanı sarhoş edebileceğini, insanoğluna bu içkiden fayda gelmeyeceğini, bu içkiyi içen insanın her türlü rezilliklere maruz kalabileceğini anlar. O, üzüm suyuna, şer getiren “ab”, yani su, anlamına gelen “şerap” adını verir ve kendi soyuna bunu içmeyi yasaklar.

Nuh Peygamber Şeytan’ın içkisi bittikten sonra sarhoşluktan ayılır ve ona küçük oğlu Ham’ın yaptığı edepsizlik ayan olur. Peygamber buna çok sinirlenip “Ham’ın soyundan olanlar diğer iki kardeşin kulu olur” diye icazet verir.

Ondan sonra Peygamber, gittikleri yerde çoğalıp il yurt olarak yaşasınlar diye oğullarının her birini bir tarafa kendi gelini ile birlikte gönderir.

Ham adlı oğlunu gelini ile birlikte uzaklara gönderir.

Sam adlı oğluna ise: “Sen gelinin ile Arap, İran, Mısır ve Hindistan’da yaşamalı ve oraların halkını oluşturmalsın” diye buyurur. Bu yurtların halkı Sam’ın soyundan olanlardır.

Yafet adlı oğlunu ise gelini ile birlikte İdil ve Yayık nehirleri ile Issıköl civarlarına gönderir. Bu yurtlarda genel olarak yaşayan doğu halkları Yafet’in soyundan olanlardır. Yafet ile gelini İdil ve Yayık nehirlerinin kenarlarına gidip iki yüz yıl boyunca yaşar. Onun sekiz oğlu olur. Yafet ömrünün sonunda Türk adlı oğlunu padişah ilan eder. Soyundan olanlara ise onun sözünden çıkmamalarını vasiyet eder.

Türk çok zeki ve edepli kişi imiş. Babası vefat ettikten sonra o Issıköl yurtlarını kendine mesken edinir. O çadır yapmayı bulur ve sağlam düzen oturtur. Türk Han’ın nesli Türkmenlerin hem atalarıdır.

Nuh Peygamber tufandan sonra üç yüz elli yıl daha yaşar. Nuh Peygamber’in ömrü uzun olup o dokuz yüz elli yıl yaşayıp yeryüzüyle vedalaşır.

YAYIN BİLGİSİ: Sapargeldi Hanov; "Nuh Pıgamber Hakında Rovayat", *Üç Pıgamber, Adam Ata ve Hov Ene, Nuh hem-de Musa Pıgamberler Hakında Rovayatlar*. Ruh, Aşkabat 1992, s. 16-28.

KONUSU: Nuh tufanının oluş ve bitişiyile ilgilidir.

YER ADLARI: Cidda Dağı, Arap, İran, Mısır, Hindistan, İdil, Yayık, Issık Göl.

ŞAHİS ADLARI: Nuh, Övüç, Ham, Sam, Yafet, Fes, Anuşa, Yam, Âdem Ata, Türk.

ÖZEL ADLAR: Türkler.

KISA ÖZETİ: Nuh Peygamber insanların yoldan çıkması ve kendini dinlememesi üzerine Allah'a durumu şikâyet eder. Allah'ın emriyle gemi yapan Nuh, gemiye canlılardan birer çift alır ve böylece tufandan sağ kurtulur. Sonra yeryüzünde insan soyunun çoğalması için oğulları ve gelinlerini dünyanın çeşitli bölgelerine gönderir.

MOTİFLER: Dua, kırk, üç yüz, olağanüstü büyük insan, anlaşma, üç, yedi, yasak, yasağın ihlali, yılan, on, güvercin, ödüllendirme, şart, hile, sürgün.

5. Gızgır Rivayeti

NUH'un tufanında dünyayı sel alırken, Nuh Peygamber şimdiki Gızgır'ın bulunduğu yerdeki kıra gemisini yanaştırıp, Âdem Ata ile Havva Ana'yı ve çeşitli canlıları oraya indirir. Hatta filler bu yerden Afganistan ve Hindistan'a yayılırlar. Havva Ana vefat edince, onu kırım dip tarafındaki eski Farap'ın üç km güneydoğusunda defnedip üstüne kubbe yaptırırlar. Adına ise Kızbibî, kıra ise "Gızgır" yani "Kız Kır" isimlerini verirler.

Lebap vilayetinin Farap ilçesinin yanında bulunan bu kır, günümüzde Düyeboyun veya Şıhgır olarak da adlandırılmaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Soltanşa Atanıyazov; "Gızgır Rovayati", *Täsinlikler Dünýäsine Sıyahat (I. Lebap Velayatı)*. Türkmenistan, Aşgabat 1999, s. 24.

KONUSU: "Gızgır" adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Gızgır, Afganistan, Hindistan, Eski Farap, Gızbibî, Kızbibî.

ŞAHİS ADLARI: Nuh, Âdem Ata, Havva Ana.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Nuh'un gemisi Gızgır'a geldiğinde Âdem Ata ile Havva Ana diğer canlılarla birlikte indirilmiştir. Havva Ana vefat edince defnedildiği yerde kubbe yapıp adına Gızgır denmiştir.

MOTİFLER: Olağanüstü gemi.

6. Tanrı'nın Günü Darıdan Fazla

ALLAH, Âdem Ata'yı ve Havva Ana'yı yaratmadan önce Simurg adlı büyük bir kuşu yaratır. Sonra Tanrı Simurg'a:

“Sana ne kadar ömür vereyim?” diye sorar.

Kuş bütün yeryüzünü kaplayan darıları görüp:

“Bana şu darıları yiyip bitirinceye kadar ömür versen yeter” der.

Allah Simurg kuşunun dileğini kabul eder. Kuş darının biteceğini hiç düşünmeden, onları yemeye devam eder. Zaman geçtikçe darılar azalmaya başlar. Yemi bitirdiğinde yaşamının da biteceğinin farkına varan kuş, üzülür. Ondan sonra darıyı tasarruflu yemeye başlar. Böylelikle darıyı kendisinden bile kıskanıp gün içerisinde iki, sonra bir kere yer. Hatta bazı günler hiç yemez. Sonraları ise birkaç günde bir darı yiyip geçinir. Ancak sonunda bir gün darı biter. Böylece Simurg kuşun vakti de dolar.

Buradan da “Tanrı'nın günü darıdan fazla” atalar sözü ortaya çıkar.

YAYIN BİLGİSİ: Zöhre Nurmuhammedova; “Taññ Günü Darıdanam Köp”. *Maru-Sahu Cahan gazetesi*, Nu: 114 (13204), 28 Eylül 2000.

KONUSU: “Tanrı'nın günü darıdan fazla” atasözünün kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Âdem Ata, Havva Ana.

ÖZEL ADLAR: Simurg.

KISA ÖZETİ: Allah Simurg adlı kuşa yediği darının bittiği güne kadar yaşayacağını bildirir, ancak Simurg darının hiç bitmeyeceğini düşünerek tüketmeye devam eder. Darının hızla bitip, kendi ölümünün yaklaştığını anlayınca, daha az ve yavaş yemeye başlar.

MOTİFLER: Simurg kuşu, dilek dileme, dileğin kabul olması.

7. Dut

İNSAN dünyaya gelmeden önce Kadir Tanrı, yeryüzünü ve tabiat dünyasını bitki, böcek, dağ, düz, deniz, ırmak, meyveli ve meyvesiz ağaçlar ile süsler. İnsanın yaşamında önemli olan şeyleri ise kendisinin büyük hazinesinden armağan olarak verir.

Günlerden bir gün Allah meleklerinden Cebrail'i yanına çağırıp, "Kendisinin yaratılışından memnun olmayan var mıdır?" diye sorar ve ona yeryüzündeki meyveli ve meyvesiz ağaçlar ile konuşmasını buyurur. Cebrail bu önemli emri dinler ve yola düşer. Bir bakar ki, ağaçların hepsi kendilerinin uzun boylarına, şirin şeker meyvelerine, büyük gölgeliklerine gururlandıklarını sevinçle anlatmaktalarmış.

Cebrail böylece dolaşırken dut ağacının yanında duraksar. Baksa dut ağacı kederliymiş. Cebrail onun durumu ile ilgilenir. Dut ağacı:

"Ben yaşlılarımı görünce çok güceniyorum. İlkbahar ayında yeni yapraklanıp uzamaya başlayınca beni merhametsizce kesiyorlar. Bu yüzden de boyum uzamıyor ve perişan oluyorum" der.

Cebrail bu durumu aceleyle Allah'a bildirir. O zaman Allah:

"Bundan böyle dut ağacı şirin şeker sesiyle insanların kalbini coştursun" der. Ondan sonra dut ağacı kutsal bir ağaca dönüşür. İnsanlar ondan toyların süsü olan dutarları yapmaya başlarlar.

YAYIN BİLGİSİ: "Tut", *Daşoğuz Habarları* gazetesi, Nu: 71 (14584), 23 Haziran 2001.

KONUSU: Dutarın kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Cebrail.

KISA ÖZETİ: Cebrail dut ağacının şikâyetini Allah'a iletince, Allah dut ağacının güzel sesiyle insanların kalbini coşturmasını ister. Böylece dut ağacından dutar yapılmaya başlar.

MOTİFLER: Konuşan ağaçlar.

8. Acıdan Korkmayın...

MUHAMMED Peygamber Allah'ın huzuruna vardığında kullarının ömrünün çok kısa olmasından dert yazar.

"Altmış, yetmiş yıl kimseye yetmiyor. Üstelik onun üçte biri çocukluk, üçte biri yaşlılık, en işlevsel süre ise en fazla yirmi yıl oluyor" der. O zaman Allah:

"Ben seni anladım. İsteğini de yerine getireyim. Fakat onun bir şartı var" der. Muhammed Peygamber kendini toplayıp:

"Söyleyiniz, ne tür şartınız varsa yerine getirmeye hazırım" der. Allah:

"Söylesem, Abızemzem adlı bir çeşme var. Onu arayıp bul. Onun cana şifalı, çok kudretli suyu var. Senin rıcanı dikkate alıp bir kereliğine onun suyunu hayat suyu olarak yapabilirim. O günün hangi gün olduğunu öğrenip, Abızemzem'den su alıp ilk önce kullarıma içirmelisin. Sonra kendin içmelisin. Bunu yapabilirsen insanoğlu bin yıl yaşar" diye cevap verir.

Muhammed Peygamber kendi ümmetine büyük yardımda bulunabileceğine sevinip Allah'ın yanından ayrılır. O uzun yıllar Abızemzem çeşmesini arar ve sonunda onu bulur. Sonra onun kenarında uyumadan beklemeye koyulur. Aylar, günler geçer. Bir gün Muhammed Peygamber bakmış ki çeşmenin biraz öncesinde kuru olan otlar yeşerip güllemeye başlar. Muhammed Peygamber çeşmeden akan suyun hayat suyu olduğunu anlar ve hemen güğümünü doldurup, kuşağına asarak yola koyulur. O çölün içinde birkaç gece gündüz yol yürür. Sonunda çok yorulunca bir ılgın ağacının dibinde güğümünü yanına koyup oturur. Çok yorgun olunca hemen uykuya dalar.

Muhammed Peygamber'in uyumasından faydalanan bir karga güğüme konup onun suyundan içmek isteyip güğümü devirir. Karga Abızemzem'in yere dökülen suyundan içer ve uçup gider. Muhammed Peygamber uyanıp bir bakmış ki ne görsün, güğüm devrilmiş yatıyor. İçinde ise tek damla su kalmamıştır. O vakit:

"Ah, ümmetim, günahımı bağışlayın" diye bağırır ve başını sallayıp: "Uyku tatlı. Acıdan korkmayın, tatlıdan korkun ümmetim!" diye sözüne ekler. Böylece el içinde "Acıdan korkma, tatlıdan kork" atasözü yayılır.

O zamandan beri insanlar arasında Abızemzem'in suyunu içen karganın ve dibine Abızemzem suyunun döküldüğü ılgın ağacının bin yıl yaşadıkları anlatılır.

YAYIN BİLGİSİ: Atageldi Garayev; "Acıdan Gorkma...", *Muhammed, Abu-Bekir, Alı... Yağşılık*, Aşkabat 1992, s. 15-16.

KONUSU: Abızemzem suyunun bulunması ile ilgilidir

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Muhammed.

ÖZEL ADLAR: Allah, Abızemzem.

KISA ÖZETİ: İnsanların hayatını uzatmak için bir güğüm Abızemzem suyunu getiren Muhammed Peygamber yorgunluktan bir ılgın ağacının dibinde uyur. Peygamber uyurken su içmeye gelen karga güğümdeki tüm suyu dökünce, insanlar uzun yaşamaktan mahrum kalır.

MOTİFLER: Zor şart, anlaşma, Abızemzem suyu, pişmanlık.

9. Nemrut Hakkında Rivayet

NEMRUT, bir beyin çobanı olup okuma yazma bilmeyen, cahil bir kişidir. Ömrünün yarısını çobanlık yaparak geçirmiştir. Günlerin birinde çölde koyunları güderken, ateş yakmak için sazrak ağacını kırar ve o an güneşin altında sararık kenarları yırtılmış bir kâğıdı görür. Nemrut kâğıdı alıp önüne ve arkasına bakar. Kâğıdın yüzünde bir şeyler yazılı olup yazıların renkleri değişmiştir. Nemrut yazıyı okuyamasa da kâğıdın yüzüne ne yazıldığı ile ilgilenir. O kâğıdı heybesine sağlam bir şekilde katlayıp koyar. Böylelikle Nemrut kimseye sır vermeden koyunlarını güdüp gezer. Köye döndüğünde ise yazıyı okuması için bir molların evine gider. Nemrut molların yanına varıp edep ile selam verir. Molla da önce dua okuyup halini hatrını ve ardından arzını sorar. Nemrut edeple mollaya tazim edip kendi arzını beyan eder. “Bir işle geldim” diyerek bulduğu kâğıdı gösterir ve onun yüzünde ne yazıldığını bilmek ister. Molla kâğıdı eline alıp okumaya başlar. O an birdenbire molların rengi değişip alnından terler dökülür. Molla kâğıdı yere bırakıp derin bir ah çekip düşünceye dalar. Sonra molla Nemrut’a bakır:

“Oğlum, ben bu yazının içeriğini okuyamam” der. Buna şaşırarak Nemrut:

“Nasıl yani? Neden okuyamazmıydın? Bunun sebebi nedir?” diye sorar. O zaman molla:

“Ben okurdum. Ancak korkuyorum. Eğer ben sana bu yazıyı okursam, sen beni öldürürsün” der. Bu hadiseye hayret eden Nemrut:

“İki çift söz için sizi öldüremem, mollam” der. O zaman molla:

“Asıl bütün bela o iki çift sözde. İnsanın başına bela gelse, iki parmak dilden gelir. Yazıyı okuduğum an, o da benim başıma bela olur. Bunu düşünmeye gerek yok. Bu apaçık görünmekte” diye sızlanır. Sonra Nemrut başka çare bulamayır molların yanında:

“Dede, eğer şu yazıyı okuduğunuz için size bir şey yaparsam, o zaman kâfir olayım” diyerek ant içer. Nemrut böyle ant içtikten sonra, molla ona güvenip yazıyı okur. Onun içeriğinde: “Eğer her kimse bu yazıyı bulursa, bu kâğıdın bulunduğu yerde iki padişahın hazinesi gömülüdür” diye yazılıymış. Molla yazıyı okuduktan sonra Nemrut:

“Eğer sadece seni öldürmemle kâfir oluyorsam, bırak olayım” diye düşünür ve o an kendini molların üzerine atarak göğsüne bıçağını saplar. Böylece Nemrut kâğıdı da alıp çöle doğru gider. Çölde kâğıdı bulduğu yere varıp orayı kazmaya başlar. Biraz kazdıktan sonra büyük bir testiye bulur. Testinin ağzını açıp baksa, içi altın, gümüş, cevher ve diğer kıymetli taşlarla doluymuş. Nemrut altınla gümüşle ceplerini doldurup testiye eski yerine gömer. Sonra kendi sahibinin yanına gidip çobanlık yapmayacağını söyler ve koyunlarını teslim eder. Böylece Nemrut çobanlıktan kurtulunca, ilk önce pazara gidip giysilerini değiştirir. Sonra ise kendine köle ve hizmetkâr satın alır. Usta tutup kendine köşk yaptırır. Orada ne kadar altın varsa hepsini kendi köşküne getirir ve yurdunda “Nemrut adlı bir merhametli adam var. O açın karnını doyuruyor, susuzları su ile kandırıyor, çıplağı giydiriyor. Kendisine de vezir, muhafız, nöbetçi ve başka hizmetkârlar lazım. Böyle insanlara padişah ne kadar hak ödüyorsa, ondan iki kat daha fazla ödeyecektir” diye duyuru yaptırır. Haberi işiten ahali Nemrut’a hizmet etmeye doğru gider. Nemrut’un etrafındaki insanlar, hizmetkârlar gün geçtikçe artar. Hatta padişahın hizmetinde olan bilgiler, vezirler, nöbetçiler, muhafızlar, cellatlar, müneccimler Nemrut’un hizmetine gelirler. Bunun asıl sebebi de Nemrut’un fazladan hak ödüyor olmasıdır. Sonra başka yurtlardan da hizmetkârlar gelmeye başlarlar.

Nemrut yurdun padişahını reddedip idareyi kendi eline geçirir. Kendi yurdunda bütün işleri düzene koyup yavaş yavaş diğer yurtları ele geçirmeye başlar. Ele geçirdiği yurtları kendi yurduna tabi eder. Böylece Nemrut bütün yeryüzünü ele geçirir. Boyun eğdirdiği yurtlardaki “eli hünerli ustaları, az çok eğitilmiş bilgeleri kendi yurduna getirip onların ilminden ve hünerlerinden faydalanır. Onlara her türlü ilginç şeyleri yaptırmaya başlar. Ustaların her biri bir değişik şey hazırlar. Onların arasında av tüfeği, tabanca, şeytan arabası yani bisiklet gibi şeyler olmuştur. Sonra atsız araba yaparlar. Bilgelerin emriyle ustalar demirden kuş bile yapmayı başarırlar. Bu şeyleri gören Nemrut buna çok sevinse de onlardan sadece av tüfeği, tabanca ve şeytan arabasını kullanabilmiştir. Atsız araba ile demir kuştan ise faydalanamamıştır. Çünkü onları kullanmak için yakıt bulamamıştır. Nemrut yeryüzünü işgal ettiğinde yüzü, boyu, yaşı ve hareketleri kendisine benzeyen altı tane adama rastlar. O adamların

her birinin bir yurttan olmasına bakmadan, onları kendi yurduna getirip tıpkı kendisi gibi giyindirip kendi yanında oturtur. Bu altı adamla birlikte Nemrut yedi kişi olur. Köşkte sadece bir tane değil, yedi tane Nemrut oturmuştur. Nemrut yeryüzünde kendisine tabi olmayı reddeden insanları acımasızca öldürmüştür. Bütün yurtların zenginliklerini ise kendine almıştır. Böylelikle Nemrut kendi ömrünün sona ermek üzere olduğunu fark etmez. Sonunda bir gün bu durumu fark eden Nemrut hemen eli hünerli ustaları toplayıp kendine cennet yaptırmaya başlar. Cennet yapılırken, Nemrut öbür dünyadaki Cennet'in tıpatıp benzerinin yapılmasını emreder. Bir gün Nemrut düşünerek:

“Ben bütün yeryüzünü ele geçirdim. Hiç kimse benim karşıma çıkamaz. Dünyada hiç kimseden korkmam” der. Onun bu sözlerini işiten bilgelere biri:

“Ey hükümdarım, siz böyle sözleri boşuna söylemeyin. Tövbe edin. Tepenizde Allah vardır. Allah'tan korkun” der. Bunu işiten Nemrut öfkelenip cellatları çağırır ve o bilgeyi ölüme buyurur. Sonra Nemrut:

“Bu bilge adam bu sözleri öylesine söylememiştir. Acaba hakikaten Allahutaala benden güçlü müdür? Onunla gücümü sınısam, benden güçlü çıkar mı acaba?” diye düşünür ve “Yok, o yalnızdır. Benim elimde ise bütün yeryüzü vardır. Her ne de olsa onunla gücümü sınamalıyım. Eğer onu da ele geçirir veya yok edersem, sonra Allah'ın yerine de kendim geçer, Allah olurum” diye düşünür. Sonra Nemrut Allahutaala'yı kendi huzuruna çağırıp getirilmesini emreder. Mollalar gece gündüz dua okuyup Allahutaala'nın gelmesini dilerler. Bunu işiten peri ve melekler Allahutaala'ya haber verirler. Allahutaala ise:

“Ben Allah'ım diye sen git bak bakalım. Nemrut'un amacı neymiş, öğren” diye kendi yerine balığı gönderir. Birkaç hizmetkâr melekler, sazan balığını şişenin içine koyup şişeyi kaldırıp hakikaten Allah'ı taşıyorlarmış gibi onu Nemrut'un yanına getirirler. Aniden içi balıklı şişenin kendisi Nemrut'un odasına girip gider. Bu hadiseye hayran kalan Nemrut:

“Bu da nereden çıktı?” der. Çünkü şişeyi taşıyan peri ve melekler padişahın gözüne görünmez. Nemrut'un bu sorusuna şişenin içindeki balık cevap verir:

“Nemrut! Sen yanına Hüda’nın gelmesini istemişsin. İşte ben geldim” der. O zaman Nemrut:

“Hiç balıktan Allah olur mu?” der. Balık:

“Ben balık da olurum, güvercin de. İnsanın gözüne her türlü görünürüm” der. Sonra Nemrut kendi huzuruna Hüda’nın geldiğine inanıp:

“Eğer sen Allah isen, o zaman durum şöyle. Senin bu zamana kadar Allahlık yaptığın yeter. Bundan böyle Allahlık yapmayacaksın. Bundan böyle ben Allah olmalıyım. Kendim Allahlık yaparım” deyip balığın üzerine bağırmaya başlar. O zaman balık:

“Peki neden?” diye sorar.

“Nedeni işte bu” deyip, iki eline iki yay alıp okları bitinceye kadar balığa atar. Balığın bütün endamı delik deşik olup ölür. Balığın cesedini peri ve melekler alıp Allahutaala’nın yanına uçarlar. Onlar cesedi Allah’ın önünde koyup olan hadiseyi anlatırlar. Allah da balığın yaralarını bitirip ona tekrar can verir. Balık kendine gelip:

“Ne yapıyorsunuz siz? Beni ölüme gönderdiniz, benden ne kötülük gördünüz ki?” deyip Allah’a üzüntüsünü bildirir. O zaman Allah:

“Hayır balık, sen bana kötülük yapmadın. Sen bana destek oldun. Çok sevap iş yaptın. Bu yüzden eğer ölürsen de ta bozuluncaya kadar senin etin helaldir” deyip balık için dua eder.

Bu yüzden de balık daima helal görülürmüş. Eğer haram bir şey yersen, helal olması için mutlaka balık yemeliymişsin. Üstelik balığın derisindeki pulların her birinin durduğu yerin, Nemrut’un attığı oklarının delip geçtiği yerler olduğu söylenir.

Böylelikle Nemrut:

“Allah’ı da öldürdüm. Bundan böyle kendim Allah’ım” diyerek kendi işinden memnun olur. Günlerden bir gün hakiki Cennet’in yapılp bitirildiğini Nemrut’a haber verirler. Nemrut kendisine benzer altı adamla birlikte Cennet’e girmeye hazırlık görmeye başlar. Bunu görmekte olan Allah, Nemrut Cennet’e girmeden onun canını almalarını buyurur. Çünkü Cennet’e giren adam ömür boyu diri kalmalıymış. Cennet’te insan öldürüleliyormuş. Allahutaala’nın buyruğu ile Azrail Nemrut’un canını almak için yola çıkar. Gelip baksa odada Nemrut yalnız değil, yedi Nemrut oturmaktaymış. Azrail onların hangisinin canını alacağını bilemeyip gerçek Nemrut’un

hangisi olduğunu tanıyamadan geri döner. Bu vakayı gidip Allah'a olduğu gibi anlatır. Sonra Allah sineğe can verip ona yedi Nemrut'un içinden hakiki Nemrut'un hangisi olduğunu öğrenmesini buyurur. Sinek de:

“Ben gidip kulaklarında vızıldırım. Yedi Nemrut'un hangisi beni kovmak için eliyle kendi kulağına vursa, işte o hakiki Nemrut'tur” diyerek Azrail'le birlikte yola revan olur. Nemrut ise sağlam hazırlık görüp Cennet'in yolunu tutar. O Cennet'in kapısına ulaşmak üzereyken sinek yetişip gelir ve kulağına vızıldır. Nemrut sineği kovmak amacıyla eliyle kulağına vurur ve cennetin kapısına ulaştığı an Azrail onun canını alır. Melekler Cennet'e hiç kimseyi almayıp bir daha açılmaması için kapısını kapatırlar. Böylece zalim Nemrut'u yok ederler.

YAYIN BİLGİSİ: K. Gılcov; “Nemrut Hakkında Rovayat”. *Aşgabat Ağşamı gazetesi*, Nu: 151 (527), 5 Ağustos 1992.

KONUSU: Nemrut'un tanrılık davasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Nemrut.

ÖZEL ADLAR: Cennet, Melek, Azrail.

KISA ÖZETİ: Bir beyin çobanı olan Nemrut bulduğu defineyle çobanlıktan kurtulur, sonra kendi krallığını kurar. Bununla yetinmeyip tanrılık taslamaya başlar, sonunda Allah'ın gönderdiği bir sineğin yardımıyla yok edilir.

MOTİFLER: Çoban, ant, sözünde durmama, altı, yedi, cezalandırma.

10. Şetdat Hakkında Efsane

BİR GÜN bir hamile kadın, gemi ile bir yere gitmek ister. Allah Azrail'e:

"Falan gemideki hamile kadın çocuğunu doğurur doğurmaz, kadının canını alırsın" diye buyurur.

Yolda kadın çocuğunu doğurur ve Azrail çocuğun anasının canını alır. Gemidekiler ise bebeği suya atarlar. Suyun akımı çocuğu akıtarak götürür. Suyun üzerinde akarak giden çocuğu ırmağın çevresinde yaşayan bir yaşlı kadın yakalar. Onu örtüyle sarıp evine götürür ve büyötmeye başlar.

Çocuk büyöyünce Şetdat adlı meşhur padişah olur. Şetdat Allah ile düşmanlık edip savaşmak ve Allah'ı atıp öldürmek ister. O vakit Allah meleklere:

"Siz onun okunun karşısına balığı tutun. Onun attığı ok balığı delip yere kanlı düşerse Şetdat beni öldürdüğünü düşünüp sevinir" der. Melekler buyruğa göre balığı okun önüne tutarlar. Şetdat yayıyla okunu atar. Ok kanlı bir şekilde yere düşer.

Sonra Allah Azrail'e:

"Sen insanların canını alırken, hiçbirine üzüldüğün zamanlar oldu mu?" diye sorar. Azrail:

"Evet, gemiyle giden ve doğurur doğurmaz canını almamı söylediğın hamile kadının canını alırken acımıştım. Onun çocuğunu da ırmağa atmışlardı" diye cevap verir. O zaman Allah Azrail'e bakıp:

"İşte şu bana karşı çıkan padişahı görüyor musun?! Padişah bana ok atıp düşmanlık yapıyor. Bu o çocuk olmalı" der.

Azrail ise: "Evvel de yegâne Allah sendin, şimdi de yegâne Allah sensin. Siz bilirsiniz, nasıl isterseniz öyle olur" diye söyler.

Şetdat ise dünyadaki bütün altınları gümüşleri toplayıp Cennet yaptırmak ister. Cennet'i yaptırdıktan sonra ona yakışacak kıymetli kapı bulamaz. Sonunda Hazreti Ali Allah'ın emri ile kıymetli kapılardan birini taşıyıp Şetdat'ın adamlarına gösterir. Onlar Hazreti Ali'ye bu kapıyı kaç satacağını sorduklarında, Ali:

"Şu Cennet'in yarısını verirseniz veririm" diye söyler.

Haberi alan Şetdat adamlarına:

"Onun teklifini kabul etmiş gibi yapıp, kapıların ikincisini de getirtin. Sonra ise kendisini kovarız" der. Şetdat'ın adamları Hazreti Ali'ye kapının diğer yarısını da getirmesini, onu getirmesi halin-

de Cennet'in yarısının kendisinin olacağını söylerler. Hazreti Ali kapının öteki yarısını da getirip verir ve cenneti talep eder. Fakat Şetdat'ın adamları onu kovar. Şeddat kapıları taktırıp, Cennet'i gezmeyi kararlaştırır.

O sırada Allah Azrail'e:

"Cennet'e girmeden onun canını al. Cennet peygamber ve evliya kişiler içindir" der. Azrail de Şeddat cennetin kapısına adımını atacağı an canını alır. Cennet de gözden kaybolur.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 557 (f)

İcra Eden: Giliç Mergen Alibekov (1863 doğumlu).

Derleyen: Kerim Osmanov.

Derleme yeri ve tarihi: Aşkabat ili Pövrize, 31.01.1939.

KONUSU: Şetdat'ın Allah'a karşı başkaldırmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Şetdat, Ali.

ÖZEL ADLAR: Allah, Azrail, Cennet.

KISA ÖZETİ: Allah'ın emriyle Azrail tarafından canı alınan bir annenin oğlu olan Şetdat padişah olunca, Allah'a karşı savaş açar ve hüsrana uğrar.

MOTİFLER: Hamile kalma, doğum, hile.

11. Omar Dede'nin Ölümü

KADİM devirde Omar Dede adlı biri yaşar. Omar Dede can alan Azrail ile arkadaş olur.

Günlerden bir gün Azrail Omar Dede'nin yanına gelip:

“Ne isteğin varsa söyle. Tüm isteklerini yerine getireyim” der. O zaman Omar:

“Vaktim dolup, canımı alacağın zaman öncesinden beni haberdar et. Dostlarım ve akrabalarım ile vedalaşayım. Bu isteğimi yaparsan dostum, hakkım helaldir sana” diye cevap verir.

Zamanla Omar Dede seksen yedi yaşına kadar yaşayıp yaşlanır. Bir gün Azrail gülümseyerek kapıdan girip:

“Dostum, vaktin geldi, canını iade et” der.

O zaman Omar Dede: “Azrail, bu yaptığın olmadı. Sen anlaşmayı bozdun, benim ricamı yerine getirmedi. Neden önceden haber vermedin” diye sıyrılmaya çalışır.

Azrail de: “Ben sana çok haber gönderdim. Saçın sakalın ağardı, belinden güç, dizinden kuvvet gitti. Şimdi ise çok yaşlandın” deyip, Omar'ın canını almaya hazırlanır. Omar Dede:

“Dostum, beni affet. Yaşlandığımı fark edememişim. Mümkünse bana bir gün daha izin ver” diye yalvarır. Azrail kıramayıp bir gün daha izin verir.

Omar Dede bütün gece uyumayıp, kendisine benzeyen on tane adam yapar ve onlara kendi kıyafetlerini giydirir. “Azrail geldiğinde şunlardan birinin canını alır ve ben hayatta kalırım” diyerek kaçıp gider. Ertesi Azrail Omar Dede'nin evine gelip onu çağırırsa, on tane Omar Dede “Buyrun” diyerek Azrail'i karşılar. Azrail hangisinin gerçek Omar Dede olduğunu bilemeyip Allah'ın yanına varıp ona olanları anlatır. O zaman Allah:

“Onlar yapay Omar Dedelerdir. Sen Cebrail'i de yanına alıp falan yere varın ve mezar kazmaya başlayın. Gerçek Omar Dede'nin kendisi gelip içine düşer” der.

Azrail Cebrail ile birlikte Allah'ın tarif ettiği yere gidip bir mezar kazarlar. Omar Dede de kaçarken yolu oraya düşer. Baksa iki kişi “uzun olur da kısa olur” diye tartışıyorlarmış. Omar Dede onların niçin tartıştıklarını öğrenmek için yanlarına varıp selamlaşır. Onlar birinin öldüğünü, bu yüzden mezar kazdıklarını, mezarın ise küçük

veya büyük olacağını tartıştıklarını söylerler. O vakit Azrail Omar Dede'yi tanır. Ancak Omar Dede dostunu tanımaz.

Omar Dede onlardan ölen kişinin boyunun nasıl olduğunu sorar. Onlar Omar Dede'nin boyunun ölen kişinin boyuyla aynı olduğunu söylerler ve ölçüsüne bakmak için mezara girmesini rica ederler. Omar Dede davayı çözmek için mezara girer. Azrail Omar Dede'nin yakasından yakalayıp "Emanetini iade et" deyip canını alır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi

Dosya Nu: 1319 (f)

İcra Eden: Mecit Hudayberdiyev (1908 doğumlu, emekli).

Derleyen: Amanmırat Baymıradov

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti Balkanabat ili, Aralık 1975.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; *Türkmen Folklor Prozasının Tanhı Evolyutsiyası*. İlim Neşriyatı, Aşkabat 1982, s. 36.

KONUSU: Ölümün kaçınılmazlığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Omar.

ÖZEL ADLAR: Azrail, Cebrail.

KISA ÖZETİ: Azrail ile arkadaş olan Omar Dede canını almaya gelen Azrail'in karşısına kendisine benzer on adamı çıkararak kandırmaya çalışır, ancak başaramaz, canını teslim etmek zorunda kalır.

MOTİFLER: İnsan ile meleğin dostluğu, on, hile.

12. Yeni Gün (1)

RİVAYETE göre, Cemşîd günlerden bir gün av avlamaya çıkmıştır. Yolda giderken bir yılanı rast gelmiş hem de o yılanı doğru ok atmıştır. Yılan ani bir hareketle bir taşın altına sokulup, gözden kaybolmuştur. Böylelikle, Cemşîd'in attığı ok yılanı değil de, taşı vurmuş, taştan ise kıvılcımlar çıkmıştır. O an kıvılcımın bir parçası taşın etrafındaki kuru otların üzerine sıçrayınca, otlar yanmaya başlamıştır. Bu durum insanları hayretler içerisinde bırakmıştır. Çünkü, insanlar o güne kadar ateşin ne olduğunu bilmezlermiş. Bu hadiseye tanıklık eden insanlar hayretler içerisinde kalmışlar. O günden sonra insanlar ateşi kutsal olarak görüp, onu söndürmemeye çalışmışlardır.

O günü ise Cemşîd'in ateşi bulduğu gün, Yeni Gün, yani Nevruz günü olarak kutlamaya karar vermişlerdir.

YAYIN BİLGİSİ: Y. Orunov; "Cemşîd'in Taze Günü", *Türkmen Gündoğan Gazeti*, Nu: 53 (12874), 20.03.1993.

KONUSU: Nevruz'un ortaya çıkışı ile ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Cemşîd.

ÖZEL ADLAR: Nevruz

KISA ÖZETİ: Av avlamaya çıkan Cemşîd karşılaştığı yılanı ok ile vurmak ister. Ancak attığı ok taşı vurunca çıkan kıvılcımlar otlara sıçrayıp ateşin ortaya çıkmasına neden olur. O güne ise Nevruz adı verilir.

MOTİFLER: av.

13. Yeni Gün (2)

RİVAYETE göre, Oğuz oğlu dağda, mağarada yaşadığı devirde kıştan çok korkarmış. Bu yüzden her yılın üç mevsimini yiyecek ve erzak toplayıp, kışa hazırlık yaparak geçirirmiş. Bir keresinde kış uzun bir süre epey soğuk geçmiş. Oğuz'un topladığı yiyecekler de bitmiş.

Sonunda bir gün havalar ısınmaya başlamış. Oğuz yiyecek aramak için dışarıya çıkmış. Yolda giderken bir kurda rastlamış. Kurt Oğuz yiğidine "Nereye gidiyorsun?" diye sormuş. Oğuz oğlu kış için topladığı erzakının bittiğini, bu yüzden yiyecek aramaya çıktığını söylemiş. O vakit kurt: "Ey Oğuz oğlu, falan yerde iki yolun kesiştiği noktada bir sürü koyun, bir çuval buğday, bir değirmen taşı, bir de çark vardır. Onların hepsi senindir. Koyunları güderek çoğaltırsın, yününden ise iplik, iplikten ise giysilerin için kumaş hazırlarsın. Buğday tanesini yere serpersen, ekmeğin olur" demiş. Oğuz oğlu kurdun tarif ettiği yere vardığında, söylediği şeylerin hepsiyle karşılaşmış. Ondan sonra Oğuz oğlu koyun gütmeye, buğday ekip, çiftçilik yapmaya başlamış. Kendisinin kurtla karşılaştığı günü ise her yıl bayram olarak ilan etmiş.

Oğuz oğlunun kıştan kurtulup, bahara çıktığı gün ise günümüzde "Nevruz" olarak adlandırılmaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Y. Orunov; "Cemşidiñ Täze Güni", *Türkmen Gündogan Gazeti*, Nu: 53 (12874), 20.03.1993.

KONUSU: Nevruz'un ortaya çıkışı ile ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Oğuz

ÖZEL ADLAR: Oğuz, Nevruz

KISA ÖZETİ: Kış çok soğuk geçip erzakı bitince, yiyecek aramaya çıkan Oğuz oğlu, yolda karşılaştığı kurdun tarifleriyle koyun gütmeyi, çiftçilik yapmayı, giysi dokumayı öğrenir ve ölümden kurtulur. Onların karşılaştığı güne ise Nevruz adı verilir.

MOTİFLER: Konuşan kurt

14. Adı Simelek Olsun

NEVRUZ bayramında pişirilen güzel yemeklerden biri “Semeni” yemeğidir.

Ravilerin anlattıklarına göre, günlerden bir gün Hazreti Ali Şahımerdan savaşa gider. Hazreti şehzadeler İmam Hasan ve İmam Hüseyin aç kalırlar. Onlar eve gelip:

“Ey Mihriban annemiz! Bizler kaç gündür açız” derler. Hazreti Bibi Fatma:

“Ey canlarım, beni sorsanız üç gündür oruçluyum. Keşke babanız evde olsaydı da sizlere yiyecek bir şeyler bulurdu” diyerek çok üzülür. O vakit şehzadeler de dayanamayıp, uzun süre ağlarlar. Hazreti Fatma çocuklarının gözyaşlarına dayanamayıp Allah’a yalvararak:

“Her şeyi bilen ve yapan ey Perverdigâr, oğullarıma sabır ver” diye dua eder. Hazreti Bibi Fatma’nın duası Allah katında kabul olur. Allah Hazreti Cebrail’e:

“Git Cennet Meydanı’ndan yaş buğday ve Rahmet Irmağı’ndan taş alıp gel” diye buyurur.

Hazreti Bibi Fatma secdeden başını kaldırıp Allah’a şükreder ve yaş buğday ile taşı kazana koyup, altına ateş yaktıktan sonra oğullarına:

“Ey canlarım, medreseye gidip biraz oyalanın” der. Oğulları bir süre sonra okuldan gelip:

“Ey ana, biz acıktık” derler.

Hazreti Bibi Fatma:

“Yine bir süre sonra gelin, yemek de hazır olur” diye söyler. Hazreti şehzadeler tekrar medreseye gidip, bir süre sonra gelirler.

Sözün kısası Hazreti Bibi Fatma, bir gece gündüz kazanın altında ateş yakar.

Sonra Bibi Fatma:

“Ey, oğullarım, gidip dedeniz Hazreti Muhammed’e söyleyin, mübarek elleri ile kazanı açsın” der. Şehzadeler mescide giderler. Gidip Hazreti Muhammed’e selam verirler. Allah’ın Resulü torunlarının selamını alır. Şehzadeler:

“Ey dede, sizi sevgili anamız çağırıyor” derler. Hazreti Peygamber torunlarının bu sözünü işitip, kızı Bibi Fatma’nın evine gelir. İçeriye girip baksa, kazanın altında ateş yanmakta olup, kazanın çevresini otuz ferişte tutmuştur. Allah’ın Resulü:

“Kızım, bu kazanın içinde ne var ki, böyle buhar çıkmakta?” diye sorar. Hazreti Bibi Fatma:

“Yedi tane taş ile bir avuç yaş buğdayı koyup, şehzadelerin gönüllerine teselli vermek için bir gece gündüzdür ateşini yakıyorum ki, onun buharıdır” diye cevap verir. O vakit Allah’ın Resulü:

“Bu kazanın etrafına bir sürü melek toplanmış. Bu yüzden bundan böyle bu yemeğin adı “Simelek”¹ olsun!” diye söyler.

Zamanla “Simelek” adı “Sümelek”, sonra “Semenek” olarak değişmiş olup, günümüzde “Semeni” olarak adlandırılmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Bu efsane Lebap vilayetinin Kerki ilinden Amangül Hikmatova tarafından aktarılmıştır.

YAYIN BİLGİSİ: “Rovayatmı, Hakikat? Adı Sümelek Bolsun..”, *Türkmen Gündoğan Gazeti*, Nu: 34 (13255), 21.03.1995.

KONUSU: Nevruz’da pişirilen Sümelek yemeğinin kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Ali, Hasan, Hüseyin, Fatma, Muhammed.

ÖZEL ADLAR: Nevruz, Allah, Cebrail, Cennet.

KISA ÖZETİ: Hazreti Fatma aç kalan oğullarına yardım etmesi için Allah’a dua eder. Allah’ın emriyle cennetten bir avuç yaş buğday ile yedi tane taş çıkarılıp verilir. Bir gece gündüz kaynayan kazanın kapağını açmaya gelen Hazreti Muhammed bu yemeğe “Sümelek” adını verir.

MOTİFLER: iki, üç, dua etme, duanın kabulü, yedi.

¹ Simelek: otuz melek.

15. Hazarasp

BÜTÜN dünyaya ve canlılara, devlere ve cinlere hükmeden Süleyman Peygamber bir keresinde Harezm'in üzerinden uçarak geçerken küçük çeşmenin etrafında otlamakta olan görkemli at sürüsünü görür. Atları kendine boyun eğdirmek isteyen Peygamber çeşmeye iki tane cini gönderir. Ancak atlar kanatlı olunca, onlar da geriye elleri boş dönerler. Çünkü atlar kendilerine yaklaşan tehlikeyi hissettikleri an göğe yükselip gözden kaybolurlarmış.

Fakat Süleyman o atları yakalama niyetinden vazgeçmez. Bu görevi Kovus adlı *deve* verir. Ancak dev, Samandun adlı yaşlı dev hariç hiçbir insanın ve devin bu işi başaramayacağını söyler. Samandun ile Süleyman Peygamber'in araları çok iyi değilmiş. Süleyman'a tabi olmayan bu dev uygun durum oluştuğunda dünyanın padişahı olmayı beklemekteymiş.

Samandun çok büyük dev olunca, daima yerin altında, denizin dibinde gezermiş. Onu yerin yüzüne çıkarmak kolay olmamış. Kovus'un tavsiyesi ile yeryüzünün hükümdarı Süleyman'ın atları ile görüşmeye gittiği hakkında yalan dedikodunun yayılması sağlanır. Hile işlemeye başlar. Bu haber Samandun'a ulaştığında, yerinden silkinip kalkar, dikelir ve hâkimiyeti ele geçirmek için Süleyman'ın yurduna doğru yola çıkar. Burada onu yakalayıp zincire vurarak Süleyman'ın huzuruna getirirler. Peygamber ona atları yakalamayı emreder.

Samandun diğer cinlerden hilekâr çıkar. O cennetlik atların her zaman suya indikleri çeşmenin şarapla doldurulmasını buyurur. Şaraba kanan atlar yere iner. Devler ve cinler onların üzerlerine atlayıp hemen kanatlarını keserler. O zamandan başlayarak cennetlik atlar Süleyman Peygamber'in yatağının süsüne dönüşür. Atların yakalandığı yerde ise devler tarafından şehir inşa edilip bu şehre "bin at" anlamına gelen "Hazarasp" adı verilir.

DERLEME BİLGİSİ: Bu efsane Gleb Snesev tarafından Hazarasp'ta derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Gleb Snesev Pavloviç, "Hazarasp", *Pod Nebom Horezma (Etnograficeskiye Oçerki)*. İzdatelstvo Misl, Moskova 1973, s. 27-28. Aynı efsaneye V. İ. Masalskiy de 1913 yılında Sankt Petersburg'da yayınladığı *Rossiya. Polnoye Geograficeskoye Opisanie Naşego Oteçestva* adlı eserinin Türkistan bölgesinin tanıtıldığı 19. cildinin 753. sayfasında kısaca yer vermiştir.

KONUSU: “Hazarasp” adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Harezmi, Hazarasp.

ŞAHİS ADLARI: Süleyman.

ÖZEL ADLAR: Kovus, Samandun.

KISA ÖZETİ: Süleyman Peygamber Harezmi’in atlarını yakalayıp kendine tabi kılmak için Samandun adlı devı görevlendirir. Dev atları kandırıp yere indirir ve kanatlarını keser. Atların yakalandığı yerde ehir inşa edip adına “Hazarasp” adını verir.

MOTİFLER: İki, kanatlı at, dev, hile.

16. Bağda Balayman, Suda Süleyman

YERE göge hükmeden Süleyman Peygamber bütün canlı cansız şeylerin dilinden anlayıp onlarla rahatça konuşabilirmiş. Bir kere-sinde o meyveli ağacın yanından geçerken, ağacın üzgün halde otur-duğunu görür. Süleyman Peygamber bu durumu ağaca sorduğunda, ağaç ona:

“Benim dallarımda kuş çok olsa da nedense tek bir tanesinin bile sesi hoşuma gitmiyor” diye cevap verir.

Bunu işiten Süleyman Peygamber devlere şirin öten kuşu getirip ağaca bırakmalarını buyurur. Devler böyle bir kuşu yakalayarak getirip ağaca bırakırlar. O kuş öyle şirin öter ki, ağaç bahar gülü gibi çiçekler açar. Hatta o kuşun sesine Süleyman’ın kendisi de âşık olur. Sonra Süleyman Peygamber ona balayman diye ad verir. “Balayman” sözü “Süleyman gibi yüce adamın bahçe kuşu” anlamına gelir.

Yine bir gün Süleyman Peygamber o ağacın yanından geçer. Bakar ki, ağaç yine eskisi gibi üzgün oturmaktaymış. Ağaç kendi durumunu Süleyman Peygamber’e şöyle açıklar:

“Ey hükümdarım! Ben kendi dallarımda öten balaymandan çok mutluymken, yanıbaşımdayken suya bakıp onun yalnızlığına çok üzüldüm. O zamandan beri bir türlü sevinemiyorum. Balayman ağacın güzelliği ise, suyun güzelliği nedir, ey tahtırevan Şah’ım?”

Süleyman Peygamber devleri çağırıp onlara hemen su için değişik bir kuşu getirmelerini buyurur. Devler dünyayı dolaşıp bembeyaz güzel bir kuşu getirip suya bırakırlar. Ondan sonra su sevinip şırıldayarak akmaya başlar. Süleyman o beyaz kuşu görüp onun güzelliğine hayran kalır. Onu her gün görmezse, hasretine dayanamaz. Sonra Süleyman Peygamber o kuşa “yüce adamın su kuşu” anlamına gelen “süleyman” adını verir. Binlerce asır geçer, balayman bülbül, süleyman ise kuğu adına sahip olurlar.

Günümüzde ağaç ile suda Süleyman’dan kalan mutluluk apaçık görülmektedir. Ağaçta bülbül öterken, ağacın dalları iki yana salanıp yaprakları şıprıldarken; suda beyaz kuğu yüzdüğünde suyun yüzü dalgalanıp ses etmektedir

YAYIN BİLGİSİ: Acap Aşırova; “Bağda – Balayman, Suvda – Süleyman”. Edebiyat ve Sunğat gazetesı, Nu: 14 (3503), 01.04.2005.

KONUSU: Bülbül ve kuğunun kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Süleyman.

ÖZEL ADLAR: Balayman.

KISA ÖZETİ: Bir ağacın sessizlikten şikayet etmesi üzerine Süleyman şirin sesle öten bir kuş getirip ağaca bırakır. Ancak ağaç bu kez de yanı başında akan suyun yalnızlığından şikayetçi olur. O zaman da Süleyman bembeyaz bir kuşu getirip suya bırakır. Bülbül ve kuğu bu şekilde ortaya çıkar.

MOTİFLER: Dev, konuşan ağaç, âşık olma, bülbül, kuğu.

17. Süleyman ve Hüdüh

SAHRA adlı dev Süleyman Peygamber'e sihirli taht hazırlar. Süleyman tahta çıktığında gergedanlar onun yüzünü yelpaze ile serinletip, birkaç kumru kuşu ise kanatlarını gerip onun başına gölgelik yaparlar.

Günlerden bir gün o ilginç tahta güneş ışığı gelir. Hüdüh kuşunun yerinde olmadığını fark ederler. Süleyman bu duruma öfkelenip, onun peşinden kuşların efendisi kartalı gönderir ve bulunur bulunmaz onu öldürmeyi aklına koyar. Kartal hüdühü bulup getirir. Hüdüh kendisinin Saba (Sava) adlı yurdun padişahı Bulkus'un aşırı güzelliğine baktığından geciktiğini ve o kızın Süleyman'a münasip kız olduğunu anlatır. Hüdüh'den bu haberi işiten Süleyman onu öldürmek fikrinden dönüp, niyetinden vazgeçer.

YAYIN BİLGİSİ: Mirat Çanyev; "Süleyman ve Hüdüh", *Magtimgılı ve Halk Dörediciliği*. İlim, Aşkabat 1983, s. 135.

KONUSU: Hüdüh'ün Süleyman'a Bulkus'un haberini vermesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Saba, Sava.

ŞAHİS ADLARI: Bulkus.

ÖZEL ADLAR: Saha.

KISA ÖZETİ: Hüdüh'ün yerinde olmadığını gören Süleyman onu öldürmek ister, ancak Hüdüh'ün Bulkus'un haberini vermesi üzerine öldürmekten vazgeçer.

MOTİFLER: Dev, sihirli taht, olağanüstü hayvan kartal, hüdüh.

18. İyilik Karşılıksız Kalmaz

TATLI uykudayken yabancılar Süleyman Peygamber'i yakalarlar ve giysilerini çıkartıp zindana kapatırlar. Süleyman Peygamber bir yolla zindandan çıkıp kaçır ve kendi memleketine dönerken yolda önünden şebelek çıkar. Bu kuş çok uzun tüylü, güzel kuşmuş. Kuş Süleyman Peygamber'in çıplak olduğunu görüp korkudan ürperir ve:

"Peygamberim..." diyerek boğazı düğümleir. Kendine gelince ise:

"Böyle yüce insana acaba kim zalimlik yapabilir?" der. O zaman Peygamber:

"Zalimlik insan ayırt etmez, insan seçmez. Kendi yapması gereken kötülüğü yapar" der. Şebelek:

"Peygamberim, peki siz insanlara nasıl gözükeceksiniz?" diye sorar.

"Bilmiyorum. Belki gece olunca köye varırım."

"O söylediğiniz olur da ancak aniden insanlar veya diğer canlılar karşınıza çıkarlarsa ne olur?"

"Bilmiyorum."

"İnsanlar sizi tanımayıp başınızı kesebilirler. Öbür canlıların kalbinde şüphe oluşturabilir." Avret yerlerini peçek¹ ile kapatmakta olan Peygamber:

"Olacağı varsa olur, başka çarem yok" diye cevap verir. Şebelek yine söze başlar:

"Bedeninizi kapatmanız için size tüm tüylerimi veriyorum" deyince, Peygamber:

"Hayır, hayır. Böyle şey yapma. Güzelliğinden ayrı kalırsın" der.

"Sizin canınız, adınız, itibarınız söz konusuysen benim güzelliğim hiçtir" deyip şebelek tüm tüylerini kopartıp Süleyman Peygamber'e verir. Süleyman Peygamber onun tüyleri ile bedeninin tüm yerlerini örter ve "İyilik karşılıksız kalmaz" deyip kendi yoluna gider. Süleyman Peygamber'in söylediği gibi olur. Şebelek kendi güzelliğini kaybetmiş olsa da canlılar onunla alay etmezler. Şebelek,

¹ Peçek: Sarmaşığa benzer çiçekli bir bitki olup, bir diğer adları akasma otu veya fukara otudur.

Peygamber'in yardımıyla sadece geceleri uçup avını avlamaya başlar. Bu yüzden hiçbir kuş onun çirkin olduğunu göremez.

İşte bu vakadan sonra "İyilik karşılıksız kalmaz" atasözü ortaya çıkar.

YAYIN BİLGİSİ: Atageldi Garayev; "Yağsılık Yerde Yatmaz", Muhammed, Abu-Bekir, Ali..., Yağsılık, Aşkabat 1992, s. 18.

KONUSU: "İyilik karşılıksız kalmaz" atasözünün ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Süleyman Peygamber.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Yabancılar Süleyman Peygamber'i yakalayıp çınçıplak zindana kapatırlar. Süleyman Peygamber zindandan kaçıp giderken şebeleğe rastlar ve şebelek Süleyman Peygamber'e avret yerlerini örtmesi için tüm tüyünü verir. Tüysüz kalıp güzelliğini kaybeden şebelek kimseye çirkin olarak görünmez.

MOTİFLER: Tutsaklık, memlekete dönüş, yardımcı kuş.

19. Gökyüzü Atları Hakkında Bir Efsane

SÜLEYMAN'ın devrinde, âlemcihanda uçan ve en iyi çimenlik yerlerde otlayan, hiç binilmemiş bin tane at yaşamıştır. Onlar her gün su içmek için tatlı sulu gölete inerlermiş. Bu durumu Süleyman'a haber verirler. Süleyman bu atları yakalayıp yanına getirmeleri için bin tane gazaplı (kötü) dev gönderir. Fakat atlar devlere yakayı ele vermezler. Devler istişare edip göletin sularını boşaltarak atların sarhoş olmaları için üzüm şarabıyla doldurmaya karar verirler ve aynı şekilde yaparlar. Gölete inen devler atları her birinin yelesinden yakalayarak Süleyman'ın huzuruna getirirler. Süleyman ise atları severek, gün batımına kadar onlarla vakit geçirir. Birden de öğle namazını kaçırdığını fark eder. O zaman atların damarlarını kesip onları öldürmelerini emreder. Böylece yedi yüz at öldürülür. Cebrail Ferište gelir:

“Ey Süleyman! Bu canlıları öldürmeyi durdur. Allahutaala sana öğle namazını vaktinde kılabilmen için Güneş'i gönderecek” der.

Süleyman atları öldürmeyi durdurduğunda, Allahutaala ona öğle namazını kılabilmesi için Güneş'i geri verir. Sonra Süleyman Allahutaala'ya atlarda kalan kanatları alması için rica eder.

YAYIN BİLGİSİ: Övez Gündoğdıyev; “Türkmenleriñ Asman Atları Barada Bir Rovayat”, *Asmandan İnen Atlar. Ahalteke Atları* dergisi, Nu: 1, 2001, s. 27.

KONUSU: Atların kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Süleyman.

ÖZEL ADLAR: Cebrail Ferište

KISA ÖZETİ: Aslında gökyüzünde yaşayan atlar Süleyman'ın öğlen namazını kaçırmasına neden olunca, Süleyman atları öldürmeye başlar. Ancak feriştenin isteği üzerine atları öldürmeyi durduran Süleyman, bu kez Allah'a atların kanatlarını alması için rica eder.

MOTİFLER: Kanatlı at, bin, dev, hile, yedi yüz.

20. Harezmîlilerin Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane (1)

BÜTÜN canlıların ve ruhların peygamberi ve hükümdarı olan Süleyman bir keresinde kendi perilerinden birine öfkelenip onun kendi şahlığının en uzak köşesine sürgün edilmesine hükmeder. Devlerden biri periyi sürgün edilen yere götürmesi için görevlendirilir. Periyi arkasına alan dev onu bırakmak için uygun bir yer bulamayıp uzun süre uçar. Sonunda o zamanlar çöllük bir yer olan Harezm'e gelip orasını uygun bulur.

Fakat Süleyman'ın verdiği görevi yerine getiren devin kendisi de bu yerde, perinin yanında kalmaya karar verir. Çünkü o uzun süren seyahat boyunca esaret altındaki güzel periye âşık olmuştur. Dev ile perinin nikâhından Harezmîliler ortaya çıkar.

Bu yüzden Harezmli kadınlar peri gibi güzel, erkekler ise dev gibi asabiler.

DERLEME BİLGİSİ: Bu efsane XIX. yüzyılda Hive Hanlığı'nda görevli Rıza Kulu Han tarafından icra edilmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Sergey Pavloviç Tolstov, "Legenda o Proishozhdenii Horezmiytsev", *Po Sledam Drevnehorezmiyskoy Tsiivilizatsii*. SSCB İlimler Akademisi Yayını, Moskova/Leningrad 1948, s. 74.

KONUSU: Harezmîlilerin ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Harezm.

ŞAHİS ADLARI: Süleyman.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Süleyman Peygamber bir periyi ülkesinin en uç köşesine sürgün eder. Bir devin eşliğinde Harezm'e gelen peri devle nikâhlânır ve onlardan Harezmîliler ortaya çıkar.

MOTİFLER: Peri, sürgün, dev, âşık olma, dev ile insanın evliliği.

21. Harezmlilerin Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane (2)

KADİM zamanlarda bir hükümdar dört yüz yurttaşına öfkelenir ve onların yurttan yüz fersah¹ uzaklıkta hiçbir canlının olmadığı bir yere götürülüp bırakılmalarını emreder. Askerler Kas şehrinde² başka böyle bir yer bulamazlar. Onları oraya bırakıp geri dönerler.

Aradan epey zaman geçtikten sonra, hükümdar sürgüne gönderilen yurttaşlarından haber alınması için adamlarını gönderir. Nökerler gidip baksalar, onların kulübeler diktiklerini ve balık yakalayıp geçindiklerini görürler. Kulübelerin çevresinde ise çok odun toplanmıştır. Onlara hal ahvallerini sorarlar. Onlar odun yakıp balık pişirdiklerini ve balığın etiyle beslendiklerini söylerler. Nökerler geri dönüp, gördüklerini hükümdara anlatırlar.

Hükümdar onların eti nasıl adlandırdıklarını sorar. Nökerler “hor (veya hvar)” diye cevap verirler. Hükümdar odunları nasıl adlandırdıklarını sorar. Nökerler “razm” diye cevap verirler. Bunun üzerine hükümdar:

“Bundan böyle onların yaşadıkları bölgeye “Horazm (Hvarazm)” adını veriyorum” der.

Sonra hükümdar dört yüz yurttaşına dört yüz hizmetçi kızı gönderir.

DERLEME BİLGİSİ: Bu efsane X. yüzyıl Arap coğrafyacısı El-Makdisi'nin çalışmasından derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Sergey Pavloviç Tolstov; “Legenda o Proishozhdenii Horezmiytsev”, *Po Sledam Drevnehorezmiyskoy Tsivilizatsii*. SSCB İlimler Akademisi Yayını, Moskova/Leningrad 1948, s. 74-75.

KONUSU: Harezmi adının nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Kas, Harezmi.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Dört yüz yurttaşını uzağa sürgüne eden padişah uzun bir süre sonra onların durumunu öğrenmek ister ve onların balığa har, oduna rezmi dediklerini duyunca, onların yaşadıkları yere Harezmi adını verir.

MOTİFLER: Dört yüz, yüz, sürgün.

¹ Yüz fersah: yaklaşık altı yüz km.

² Kas şehri: Kadim Harezmi'nin başkenti.

22. Burkut Dede

BAHAR ayında Burkut Dede bir parça beyaz bulutun gölgesinde yatmaktaymış. Birkaç çoban mallarını sürüp onun yanına gelerek:

“Yağmurun velisi! Kaç gündür yağmur yağmıyor. Otlar kurumak üzere. Hayvanların, insanların hakkına yağmur yağdır, hem de şiddetli yağdır. İnsanoğlunun bereketi gökten iner” diye arz ederler.

Burkut Dede:

“İstedığınız yağmur olsun, çobanlar!” diye cevap verir.

Veli on gün yağmur yağdırır, dünyayı sel alır.

Burkut Dede gökyüzünü gürlütüp, kılıcını yıldırımında parlatarak mağarada yağmurun yağışını keyifle izlerken, huzuruna bir sürü çiftçi gelir:

“Burkut Dede, hayvanların, insanların haline acıyın. Durdurun şu yağmuru. Bizim kaç gündür ektiğimiz ekini bütünüyle mahvettin. Velimiz, hayvanın ve insanın rızkının kara yerden yeşerip çıktığını kendiniz daha iyi bilirsiniz” diye şikâyet ederler.

Burkut Dede derhal yağmuru durdurur ve yanına gelen iki tarafa da kızarak:

“Birkaçınız gelip yağışsızlıktan şikâyet edip yağmur yağdırmamı istediniz. Fakat siz de böyle diyorsunuz” der.

O zamandan beri cömert veli insanların dileklerine göre değil, kendi isteği ile yağmur yağdırıyormuş.

YAYIN BİLGİSİ: “Burkut Baba”, *Edebiyat ve Sunğat* gazetesi, Nu: 7 (3444), 13 Şubat 2004.

KONUSU: Yağmurun yağdırılmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Burkut Dede.

ÖZEL ADLAR:-

KISA ÖZETİ: Çobanlar yağmurun piri Burkut Dede’ye gelip fazla yağmur yağdırmasını isterken, çiftçiler gelip fazla yağmur yağdırmasından şikâyet edince, Burkut Dede yağmuru kendi isteğine göre yağdırmaya başlar.

MOTİFLER: Olağanüstü dede, çoban, on, keramet, iki.

23. Gök Gürlemesi

GÖKYÜZÜ meleklerle dolu olup, Allah'ın hükmüyle yedi denize gider ve her biri bir damla suyu kaldırıp bulut şeklinde göğün yüzünü kaplar. Allah yağmur yağdırması için Burkut adında güçlü bir insanı yaratıp, ona bir kamçı ve tükenmez ok verir. Gökte bulutlar yağmayacağı zaman Burkut Dede o bulutlara, yani meleklerle "yağın" diye hükmeder. Eğer bulutlar yağmaz ve sularını dökmezler ise elindeki kamçının ucuna okunu koyup bulutları bir yandan dövmeye başlarmış. O zaman Burkut'un kamçısına dayanamayan bulutlar avaz eder, böylece gök gürlemesi oluşurmuş. Öfkeli Burkut Dede kamçısı ile bulutlara kuvvetle vurduğunda yıldırım oluşur, oku şimşek olarak yere çarptığında önünde kimse duramazmış.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi

Dosya Nu: 252(f).

İcra Eden: -

Derleyen: Gılıçdurdı Baymıradov.

Derleme yeri ve tarihi: -, 1930.

KONUSU: Gök gürlemesinin sebebiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Gökyüzü, Yedi deniz.

ŞAHIS ADLARI: Burkut.

ÖZEL ADLAR: Melek.

KISA ÖZETİ: Allah bulutlara yağmur yağdırması için Burkut'a kamçı ve ok verir. Burkut'un kamçıyla bulutlara vurmasından gök gürler, ok attığında da şimşek çakar.

MOTİFLER: Yedi, olağanüstü insan, olağanüstü kamçı, olağanüstü ok.

24. Boş Laf Değil, Gönülden

BURKUT DEDE çok insancıl biri olup, daima insanlara iyilik yapmaya çalışmış. Bu yüzden toprağa sık sık yağmur yağdırıp, topraktan mantarlar çıkartmış. Dede yağmurun altında iki yana koşuşturan çocukları çok severmiş. Bu yüzdendir o zamanlar her taraf çiçeklerle kaplıymış. Şimdiki zamanlarda olduğu gibi uzayan kum tepeleri, kuru meydanlar olmayıp, her taraf otluk, çimenlik imiş.

Burkut Dede insanlara yardım etmek için sık sık yüce Allah'a karşı çıkarmış. Allah insanlara boyun eğdirmek için kendini göstermek amacıyla insanın üzerine korku salmayı severmiş. Burkut Dede ise insanın korkutulup tabi edilemeyeceğini söylemiş. O zamanlar Türk halkları Tanrı'ya, yani göğe Tanrı olarak tapınırlarmış.

Bir keresinde Burkut Dede Tanrı'dan Cehennem'i temelli kaldırmasını talep eder. Tanrı:

“Böyle yaparsak insanlar bize boyun eğmez” diyerek Cehennem'i yok etmekten kaçınsa da Cehennem'e düşen insanların kaydığı kırk kulaklı büyük kazanın başındaki elleri kalın sopalı şeytanları kaldırır. Bu şeytanlar kazandan çıkmak isteyen insanların kafalarına sopalarıyla vurup tekrar kazana iteklerlermiş. Şeytanlar kazanın başından ayrılınca, bazı insanlar kazandan çıkıp Cennet'e varmayı başarmışlar.

Tanrı Burkut Dede'nin insancıl olmasına önce inanmaz. Onu sınamak için meleklerinden birini güvercine, diğerini kartala çevirip önce güvercini sonra kartalı uçurur. Güvercin kartaldan kaçıp yağmur sonrası Ceyhun Irmağı'nın üzerinde ortaya çıkan gökkuşağını izleyerek oturan Burkut Dede'nin dizinin üstüne konar.

“Ben çok zor durumdayım” diye nefes nefese güçlkle konuşur. Burkut Dede:

“Hakikaten senin tüylerin de ütölmüş” deyip onun perişan haline üzölür.

“Ben kartalın nefesinden, pençesinden zorlukla kurtuldum. Peşimden kovalayarak geliyor. Bana merhamet göster. Yoksa beni öldürür” der. Burkut Dede güvercini tam saklamak üzereyken gökten hızlı bir şekilde inen kartal Burkut Dede'nin tam karşısındaki ilgin ağacının üzerine konar ve kanatlarını sallayıp:

“Ben kaç gündür açım. Avımı ver Burkut” der. Burkut Dede:

“Aç olsan da can almayalım” diye ona cevap verir. Kartal boynunu büküp:

“Onun ölmesini istemiyorsun, ama ben ölsem sıkıntı olmaz, öyle mi? Hani senin cömertliğin?” der. O an güvercin Burkut Dede’ye sokularak:

“Beni onun pençesine vermeyin. Yuvamda beni civcivlerim bekliyor. Bu beni yerse yavrularım aç kalır” der. Burkut Dede çaresiz kalır. Güvercini kartala verse hem güvercin ölecek hem de yavruları açlıktan ölecek. Eğer güvercini kartala vermezse kartal açlıktan ölecek. Burkut Dede hiç çare bulamayıp kartala:

“Sana başka et verilse olmaz mı?” diye seslenir.

“Olur, ancak taze kanlı et lazım. Üstelik güvercinin etine eşit ağırlıkta et lazım” diye kartal cevap verir. Burkut Dede:

“O zaman iş kolay” deyip bıçağını kınından çıkarıp baldırından kuş kadar eti kesip, terazinin bir tarafına güvercini diğer tarafına kestiği eti koyar. Fakat terazinin güvercinli tarafı ağır gelir. Burkut Dede ağrısına dayanmak için dudaklarını sertçe sıkıp diğer baldırının etini de kesip teraziye koyar. Güvercin yine ağır gelir. Sonra Burkut Dede butlarının etini kesip teraziye koyar. Güvercin yine ağır gelir. Hiç çare bulamayıp her tarafı kırmızı kana boyanan Burkut Dede kendisini terazinin üstüne atar. Sadece o zaman terazinin iki tarafı eşitlenir.

O zaman Tanrı:

“Burkut Dede’nin cömertliği boş laf değilmiş, gönülденmiş” diye seslenir. Sonra Tanrı’nın söylediği “boş laf değil, gönülден” sözleri dünyaya yayılıp insanların kalbinde ortaya çıkmıştır diye anlatılır.

YAYIN BİLGİSİ: Atageldi Garayev, “Kiçi Dilden Däl Yürekden”, *Muhammed, Abu-Bekir, Alı... Yağşılık, Aşkabat* 1992, s. 21-23.

KONUSU: “Boş laf değil, gönülден” deyiminin ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Ceyhun Irmağı.

ŞAHIS ADLARI: Burkut Dede.

ÖZEL ADLAR: Türk, şeytan, melek.

KISA ÖZETİ: Tann, Burkut Dede’nin cömertliğini sınamak için güvercin ve kartal gönderir. Burkut Dede güvercini kurtarmak için kartala kendi etini kesip verir. Tann, Burkut’un cömertliğini teyit eder.

MOTİFLER: Olağanüstü dede, isyan, kırk, sinama, olağanüstü güvercin, olağanüstü kartal.

25. Burkut'un Üstünlüğü

BİR KERESİNDE Musa Peygamber Tanrı'nın yanına gider. Çocuğu olmayan bir adam ondan, Tanrı'nın kendisine çocuk verip vermeyeceğini öğrenmesini ister. Tanrı çocuk vermeyeceğini söyler. Musa Peygamber bu adama Tanrı'nın cevabını iletir. Bu adam uzun bir süre ağlar. Burkut Dede bu adamın üzüntüsünün nedenini işitip o da çocuğu olmayan bu karı koca için çocuk dilemeye Tanrı'nın yanına gider. Tanrı yine çocuk vermeyeceğini söyler. Ancak Burkut yalvararak:

"Ona oğul ver. Hayır, iki oğul ver! Üç oğul ver!" diye kendi dediğinde diretip durur. Bu sayı yediye ulaştığında Tanrı ona:

"Dur Burkut! Peki, vereyim" der. Böylelikle bu adamın yedi oğlu olur. Bir gün Musa Peygamber bu çocukları görüp: "Bu çocukları kim verdi?" diye sorar. Adam:

"Tanrı verdi" diye cevap verir. Musa oradan Tanrı'nın yanına gider.

"Neden çocukları ben dilediğimde vermeyip o dileyince verdin? Demek ki, Burkut benden güçlü. Öyle mi?" diye sorar. Burkut'un üstünlüğünü göstermek için Allah onu ve Burkut Dede'yi yüksek bir dağın üstüne çağırır:

"Musa, kendini şu kayadan aşağıya bırak" diye söyler. O kayanın altında o anda iki tane dağ kavga ediyormuş. Onların birbirlerinden uzaklaşıp sonra tekrar güçlü bir şekilde çarpışmalarından dolayı parlayıp ateş çıkıyormuş. Musa bir kaç defa güç alır, fakat aşağıya atlamaya cesaret edemez. Sıra Burkut'a verildiğinde, o düşünmeden kendisini aşağıya bırakıp kendisinin Tanrı'ya vefalılığını ispat eder. Tanrı'nın yardımı sayesinde ona hiçbir şey olmaz.

YAYIN BİLGİSİ: V. N. Basilov; "Burkudüi Artıkmaçlığı", *İslamda Keramathılar Kulti* (Çev: A. Hıdırov, M. Sopişev). Türkmenistan Neşriyatı, Aşkabat 1975, s. 30-31.

KONUSU: Burkut'un Musa'dan daha güçlüğü olduğu hakkındadır.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Musa, Burkut.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Musa Peygamber çocuğu olmayan bir adamın isteğini Tanrı'ya iletir, ancak Tanrı reddeder. Aynı isteği Burkut iletince, adama yedi oğul verir. Tanrı bunun sebebi olarak Burkut'un inancının Musa'dan daha güçlü olduğunu gösterir.

MOTİFLER: Çocuksuzluk, çocuksuzluğa çare arama, olağanüstü dede, mucizevi doğum, iki, üç, yedi, sinama.

26. Hazreti Hızır Hakkında Efsane

“HIZIR” sözünün anlamı “yeşil” demektir. Hazreti Hızır hangi taşın üzerine oturursa, o taşa otlar yeşerip, yeşillenmeye başlamış. Bu yüzden ona Hızır diye ad verirler.

Hızır Aleyhisselâm uzun yıllar itaat eder. Bir gün Hazreti Azrail onun canını almaya gelir. Hızır çok büyük ses ile ağlar. Hazreti Azrail:

“Ey Hızır! Sen Tanrı’nın huzuruna gideceğin için mi ağlıyorsun?” diye sorar. Hazreti Hızır:

“Ben itaat ibadetten mahrum kalırım, diğerleri itaat ederler diye ağlıyorum” der. O vakit Cebrail Aleyhisselâm gelip:

“Hızır’ın söyledikleri doğrudur. O canı için değil, itaat için ağlıyor. Sen geri dön. Biz ona uzun yaş verdik” deyip Azrail’e fermanı verir. Onun uzun süre yaşıyor olması bu sebeptendir.

YAYIN BİLGİSİ: Nasireddin Rabguzı; “Yiğirmi Altıncı Kıssa: Hazreti Hızır Alayhissalamın Vakalarının Beyanı”, *Kıssası Rabguzı (Kıssası Enbiya) Cilt: II.* Türkmenistan Millî Medeniyet Miras Merkezi, Aşkabat 2004, s. 175-178.

KONUSU: Hızır’ın uzun yaşamasının nedeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Azrail, Cebrail.

KISA ÖZETİ: Azrail’in kendisinin canını almak için geldiğini gören Hızır öleceğinden değil, Tanrı’ya ibadet edememekten korktuğu için ağlar, bunun üzerine ona uzun ömür bağışlanır.

MOTİFLER: Hızır, ad alma.

27. Hızır Ata'nın Dirilik Suyunu İçiş

RİVAYETE göre Büyük İskender ülkesindeki tüm bilginleri çağırıp:

“Siz kitaplarda uzun ömrün sırrının nerede olduğunu okudunuz mu?” diye sorar. Bilginlerden birisi ayağa kalkıp:

“*Nasihatname* adlı kitapta Allahutaala'nın Kaf Dağı'nda bir çeşme yaratmış olduğunu okudum. İşte, o çeşmenin suyu süttten temiz, buzdan soğuk, tatlı ve hoş kokuluymuş. Kim o çeşmenin tatlı suyundan içerse, kendisi Allahutaala'dan ölümünü dilemezse, ölmez imiş” der. Bunun üzerine İskender bu suyu aramaya karar verir. Ayağa kalkarak bilginlere:

“Sizler de benimle gelin” der. Bilginler ise:

“Âlemin Şahı, bizleri bağışlayın. Biz sizinle gelemeyiz” diye cevap verirler. İskender:

“Hangi at hızlıysa, biz onunla gideriz” der. Bilginler:

“Atlardan doğum yapmamış olan taylar en hızlı olanlardır” diye cevap verirler. Sonra onlardan dört bin askeri taylara bindirip çeşmenin olduğu yöne doğru yola çıkarlar. Bilginler:

“Bizler o zifiri karanlıkta birbirimizi hiç göremeyiz. O zaman ne yaparız?” derler. Onlar hazinedeki mücevherleri alıp yanlarında götürmeyi önerirler. İskender tacını başına takıp sultanlık kıyafetlerini giyer ve yola revan olur. On iki yıla yetecek yol erzakını alıp o karanlığa doğru giderler. Kaf Dağı'na doğru yürürler. Bir yıl yürürler. Büyük İskender orduya başkumandan olarak Hızır Ata'yı görevlendirir. Mücevherleri de Hızır Aleyhisselâm'a verir. Hızır tacı başına takar. Bunlar bir yıl daha yürürler, ancak ulaşmak istedikleri yeri bulamazlar. Hızır Ata yolunu kaybedip ordudan ayrı düşer. O tacını başından çıkarıp yere koyar. Epey yürüdükten sonra, bir çeşmeye ulaşır. Bu çeşme “Abıhayat” yani “Dirilik suyu” çeşmesiymiş. Böylece, Hızır'ın ömrü uzar.

YAYIN BİLGİSİ: Seyitgüli Mammetnurov; “Hızır Atanıñ Dirilik Suvunu İçiş”, Hızır Ata. *Aşgabat Ağşamı gazetesı*, Nu: 47 (1091), 21 Nisan 1995.

KONUSU: Büyük İskender'in ölümsüzlüğün sırrını aramasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Kaf Dağı.

ŞAHİS ADLARI: Büyük İskender.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Büyük İskender ölümsüzlüğün sırrını aramak için Kaf Dağı'na doğru yola çıkar. Yolda Hızır yolunu şaşınca ordudan ayrı düşer ve bir çeşmeye rastlar. O çeşme aradıkları Abıhayat çeşmesidir.

MOTİFLER: Ölümsüzlük suyu, on iki, Hızır, iki.

28. Sinirli Çiftçi

BİR ÇİFT öküz çiftçiyi eskisinden daha çok öfkelenendirir. Bazen birisi ters yöne yürüyüp, çiftçinin canını sıkır. Bu yüzden çiftçi elindeki kamçısı ile arka arkaya öküzlere şiddetli bir şekilde vurur. Çiftçi kâh kara öküze, kâh ak öküze küfreder. Böylece kendi başına sinirlenip gürültü çıkarıp tuzlu toprağı sürer.

Bir gün Hızır Ata'nın yolu çiftçinin yanından geçer. "Bu çiftçi hayat boyunca hiçbir şey bitmeyecek toprağı neden ter döküyor acaba? Gel şuna bir nasihat vereyim" düşüncesiyle çiftçinin yanına varır:

"Selamünaleyküm."

Çiftçi dünyadan habersiz çalışır vaziyette onun selamını bile işitmez. İkinci kez tekrarlayınca gönüllü gönülsüz selamını alır. Hızır Ata ona yumşak bir dille:

"Buraya boşuna emek verme, ne kadar uğraşsan da yeşermeyecek" der. Çiftçi:

"Sana soran kimse yok, sen işine bak, nasihatine de ihtiyacım yok" deyip, öküzlerine arka arkaya kamçı vurur. Sonra da tükürüp, kendi kendine küfrederek homurdanır.

Buna öfkelenen Hızır Ata tuzlu toprağı emrederek, kıyamete kadar bir şey yeşertmemesini tembihler. Sonra da hiçbir şey yeşermeyecek olan toprağı ihlasla süren çiftçiye acıyarak bakar ve kendi yoluna gider.

Bu olaydan tam bir yıl geçer. Hızır Ata ak gönüllü insanları muradına erdirmek için gezerken yolu yine aynı yere düşer. Baksa buğdaylar yeşerip çıkmıştır. Hızır Ata toprağı kinayeli bakar ve:

"Ben sana bir şey yeşertmeyeceksin diye tembihlememiş miydim?" der.

Yer uğultuyla seslenip:

"Tembihlemiştin ama çiftçi de niyetini değiştirecek gibi değildi. Yedi kere sulayıp yedi kere sürene kadar tembihin aklımdaydı. En son sekizinci kere sürdüğü zaman gücüm elimden gitti. Ne olduğun bilemedim" diye söyler.

Hızır Ata biraz düşünüp:

"İhlasa göre murad olsun" diye ellerini yüzüne sürüp, göz açıp kapayana kadar gözden kaybolur.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; “Gaharcaı Dayhan”, *Köneürgenç Rovayatları: Rovayatlar, Tımsallar (Ulı Yaşı Mekdep Okuvçıları Üçin)*. Maganf Yayınları, Aşkabat, 1993, s. 38-39.

KONUSU: Çiftçinin inadıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bir çiftçi Hızır Ata'nın verimsiz toprağı sürmemesi ve ekmemesi hakkındaki tembihine rağmen, toprak sürüp ekin ekmeye devam eder ve verimsiz toprak çiftçinin inadına dayanamayıp ürün vermek durumunda kalır.

MOTİFLER: Hızır, yedi, sekiz.

29. Gürgen Halkının Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane

HUNLARIN yurduna komşu halkın ordusu saldırıp, tüm insanlarını kılıçtan geçirirler. Şah: “Tek bir canlı kişi kalmamalı” diye emir verir. Ordu halkı kılıçtan geçirirken dokuz yaşlarındaki bir çocuğun kolunu ve iki bacağına kesip, acı çekerek ölmesi için öldürmeden bırakıp giderler. Şah: “Canlı kalan var mı?” diye sorduğunda, bu durumu anlatırlar. Şah öfkelenip: “Derhal çocuğu bulup öldürün, canlı kalan olmamalı” deyip, tekrar emir verir. Küçük oğlanın kol ve bacaklarının kesilip bırakıldığı yere gelip baksalar, çocuk bırakıldığı yerde yokmuş.

Bir ana kurt çocuğu kendi sürüsüne götürüp, ölüm tehlikesinden kurtarır. Kurt küçük oğlanın kolunu ve bacağına yalayıp iyileştirir. Oğlan böylece bir süre kurtlarla birlikte yaşar. Yiğit yaşına erdiğinde, oradaki çeşmeye su almaya gelen komşu halkın kızlarını izlemeye başlar. Günlerden bir gün yalnız başına su almaya gelen kızı arkasına bindirip kaçıır ve onu kurtların sürüsüne getirip, birlikte yaşamaya başlar. Zamanla onların on tane çocuğu olur.

Kız yiğide nazaran çocuklara daha iyi terbiye verir. Böylelikle onlar kurt sürüsünden uzaklaşmaya başlarlar. Kız, çocuklarını dağın öbür tarafına taşıyıp, onlara:

“Evlatlarım, işte size zengin göl, balık avlayın, yiyip için, ya da diğer yanınız zengin tabiatı olan yurt, isterseniz orada yaşayın” der. Oğlan çocuklarının yaşça büyük olanı Aşın kendisini hükümdar olarak ilan eder. Böylece onların her birinden bir boy türeyip, Türk halkının başlangıcı oluşur. Aşın kendi çadırının önünde kurt başı bulunan bir tuğ diker. Sonraları ise kurt tüm Türk kavimlerinin genel totemine dönüşür.

Soltanşa Ataniyazov Harezmi lehçesinde “gorg” sözcüğünün “kurt” anlamını, “an” veya “en” ekinin ise çokluk anlamını verdiğini belirtiyor.

DERLEME BİLGİSİ: Bu efsane Daşoğuz vilayetinin Akdepe ilçesinde yaşayan Gurbandurdy Muradov'dan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Yağşımurat Aşirov; "Asırlarıň Cümmüşündeki Izlar (Köneürgenç Yadıgärlikleri Hakda)". Damana Yayınları, Aşkabat 2000, s. 26-27.

KONUSU: Gürgen halkının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Aşın (Aşına).

ÖZEL ADLAR: Gürgen, Hun, Türk.

KISA ÖZETİ: Hunların yurdu saldırıya maruz kalır ve eli kolu kesilmiş bir çocuk dışında herkes öldürülür. Çocuk bir ana kurt tarafından beslenir ve büyüyünce bir kızı kaçırıp evlenir, ondan on tane çocuğu olur. Gürgenler bunların soyundandır.

MOTİFLER: Dokuz, kurt tarafından kurtarılma, kurt tarafından iyileştirilme, kurtlarla birlikte yaşama, kız kaçırma, doğum, on, hükümdar olma.

30. Büyük İskender Hakkında Efsane

BÜYÜK İSKENDER Horasan'ı ele geçirdikten sonra, orada bir kıza âşık olur. Kız İskender'e kaya üzerinde kendisine bir şehir kurmasını rica eder. Kızın ricası üzerine İskender Horasan'ın dağlık bölgelerinden birinde kayanın üzerinde şehir kurdurur ve kızı kucağına alarak kaya üzerinde yaptırdığı basamaklarla yeni kurduduğu şehre çıkar.

İskender kıza başka yine ne istediğini sorar. Şarap içip sarhoş olan kız yeni kurulan şehri yakmasını teklif eder. İskender kaleyi yaktırır.¹ Büyük yangın yüzünden telaşlanan kız kendine gelir. Bir baksa güzel şehir bir sözü üzerine viran olmaktadır. Pek çok insanın kanı ve emeği sinmiş şehrin kendisi yüzünden viran olmasına dayanamayan kız kendini kayadan aşağı bırakır ve can verir.

Şehrin görüntüsü şimdilerde varmış.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1275 (f).

İcra Eden: Baba Veliyev.

Derleyen: Mirat Çanyev.

Derleme yeri ve tarihi: -, Nisan 1973.

KONUSU: Büyük İskender'in yaptırıp sonra yaktırdığı kale ile ilgilidir.

YER ADLARI: Horasan

ŞAHİS ADLARI: Büyük İskender

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Horasan'da bir kıza âşık olan Büyük İskender kızın isteği üzerine bir kaya üzerine şehir inşa ettirir, sonra yine kızın isteği üzerine şehri yak-tırır. Kız sonunda yaptığından pişman olup kayadan kendini aşağı atar.

MOTİFLER: Âşık olma, üç, şart, intihar.

¹ Bu anlatı, Büyük İskender'in Thaïs adlı bir kadının kışkırtmasıyla, Persepolis'teki kraliyet sarayını bir eğlence sonrasında yaktırmasının hatırasını taşımaktadır. Bkz. Plut. Alex, XXXVIII. -en.

31. Büyük İskender ve Dara

HAZRETİ İskender'in babası çok güçlü hükümdar imiş. Her insandan bir yumurta büyüklüğünde altın toplattırırmiş. Bir gün İskender babasına:

"Baba, sen artık çok yaşlandın. Padişahlıktan çekil" der. Babası padişahlıktan çekilir ve yerine oğlu İskender geçer. İskender:

"Ey Dara, artık altın yumurtlayan tavuk öldü. Onun yerine horoz geçti" der.

Bunun üzerine Dara Padişah ordusuyla üstüne gelir ve kaleyi kuşatıp beklemeye koyulur. O vakit İskender'in askerleri sayıca az ve güçsüz olunca Dara'dan korkarlar.

Bir gün İskender vezirleriyle kalenin üzerinde otururken iki tane kuş gökyüzünde dövüşür. Kuşlardan biri büyük, ötekisi küçük imiş. İskender kuşlara bakıp:

"Eğer büyük kuş küçük kuşu yenerse bizim zayıf olduğumuzdur. O zaman gidip onlara riayet edeceğiz. Eğer büyük kuş yenilirse, biz de Dara'yı yeneriz" der.

O vakit küçük kuş büyük kuşun tepesine binip gagasıyla onu darmadağın eder.

Bu vakadan sonra Dara'nın hizmetkârları "Bu kadar cefa çekeceğimize, iyisi İskender'e itaat edelim" deyip, Dara'yı sırtından bıçaklayıp kaçarlar. Dara'yı öldürüp İskender'in yanına gelirler ve ona itaat etmek istediklerini söylerler. İskender:

"Öldürdüyseniz gidelim bakalım" deyip Dara'nın yanına gelirler. Dara kan revan içinde yatmaktadır. İskender Dara'nın başını dizlerinin üzerinde koyup oturur. Gözünü açtığına başını dizlerinin üzerinde koyan bir adam oturmaktadır. Dara:

"Sen kimsin?" diye sorar.

"Ben İskender'im" diye cevap verir.

"İskender isen sana üç şartım var. İlk şartım gidip tahtımı alacaksın. İkinci şartım benim bir kızım var. Gidip onu alacaksın. Üçüncü şartım ise beni öldüren kişileri sen de öldür. Beni öldürenler çok sevdiğim insanlardı. Beni öldüren seni de öldürür" der.

İskender onun tahtını ve kızını alır, Dara'yı öldürenleri ise öldürür.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 751 (f).

İcra Eden: Gara Gul Oğlu (72 yaşında).

Derleyen: Pence Agaliyev.

Derleme yeri ve tarihi: Man vilayeti Bayramalı ilçesi, 18.06.1944.

KONUSU: Büyük İskender'in Dara'yı nasıl yendiğiyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: İskender, Dara.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Büyük ordusuyla İskender'in üzerine yürüyen Dara askerlerinin ihanetiyle ona yenilir, ölürken İskender'den tahtını ve kızını almasını, kendine ihanet eden askerleri öldürmesini ister.

MOTİFLER: Tahta geçme, iki, ihanet, üç, vasiyet.

32. Türkmen'in Aslı Hakkında Efsane

KADİM zamanda Büyük İskender Orta Asya'yı ele geçirirken bir kara yağız atlı ile karşılaşır onunla kılıç kılıca dövüşür. Ancak bütün gün dövüşmesine rağmen onu yenemez. Sonra Büyük İskender yorulup, yiğide aslını sorar. Kara yağız yiğit "Ben Türküm, Türklerdenim" diyeceğine, "ben Türk men" diye cevap verir. Sonra Büyük İskender, "Eğer sen Türkmen isen, o vakit benim yiğidim ol" deyip onu Mari'ya götürür.

Mari'nin yakınlarında kırk kulaç derinlikte bir kuyu olup, bu kuyudan esmer tenli bir kız deri kovayla su çekip Büyük İskender'in atına su verir. Kız su çekerken yüksek topuklu ayakkabısı toprağa batıp yırtılır. Büyük İskender bu güçlü kızı kendisinin güçlü Türkmen yiğidiyle evlendirir.

Oradan da Türkmenler yayılmışlardır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 904 (f).

İcra Eden: -

Derleyen: Cahan Tekäyeva.

Derleme yeri ve tarihi: -, 01.07.1958.

KONUSU: Türkmen adı ve Türkmenlerin kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Orta Asya, Mari.

ŞAHİS ADLARI: Büyük İskender.

ÖZEL ADLAR: Türk, Türkmen.

KISA ÖZETİ: Orta Asya'yı ele geçiren Büyük İskender karşılaştığı bir yiğide ismini sorunca, "Ben Türk men" diye cevap verir. İskender onu yanına alır ve Mari'de onu bir kızla evlendirir. Türkmenler onlardan türemişlerdir.

MOTİFLER: Sinama, kırk.

33. Söz ile Ele Geçirilen Yurt

DÜNYANIN pek çok yurdunu kendisine tabi kılan Büyük İskender Çin Maçın'ı ele geçirmek için büyük ordu sevk edip sınırlarına dayanır. Ancak sınırdan öteye geçmeyip, orada konaklamaya karar verir. Büyük ordu yüklerini indirip dinlenmeye koyulur. İskender kendisi için hazırlanan süslü çadıra girip Çin Maçın Hakanı'na çok ince içerikli mektup yazar. Mektubu ulak ile Hakan'ın köşküne gönderir.

O zamanlar Çin Maçın'de yaşı epey ilerlemiş Kahı Şin adlı ferasetli Hakan tahttaymış. İskender'in ulağı Kahı Şin'in köşküne gittiğinde Hakan vezirleri ve kumandanları ile devlet işleri hakkında toplantı yapmaktaymış. Ulak özel izin aldıktan sonra köşke girip, tazim ile İskender'in mektubunu Hakan'a verir. Hakan kâtibine mektubu açıp okumasını buyurur. Kâtip mektubu tüm köşk görevlerinin işiteceği şekilde yüksek sesle okur:

"Çin Maçın Yurduunun Yüce Hakanı, Hürmetli Kahı Şin!

Ben, Büyük İskender, sizin cümle âleme belli ününüzü, Çin Maçın yurduunun çok güzel ve zengin ülke olduğunu işitip, sizin gibi büyük hükümdarın yurdunu ziyaret etmeyi ve size tazim edip, elinizi alnıma değirip yüzüme sürmeyi mukaddes borcum olarak gördüğüm için uzak yoldan zahmetlere katlanarak geldim. Yolumuz tehlikesiz olsun diye yanıma beş altı muhafız aldım. Ancak sizin izniniz almadan sınırı geçmeye yeltenmedim ve orada konakladım. Eğer sınırınızı geçmeye izin verirsiniz, köşkünüze gelip sizin mübarek yüzünüzü görmek ve size getirdiğim selamlarımı hem de armağanlarımı vermek istiyorum.

Tazim ve hürmetle Büyük İskender."

Mektup okunduktan sonra köşk görevlileri her taraftan:

"Çok iyi, Büyük İskender gibi dünyayı titreten padişahlar da bizim büyük Hakan'ımıza baş eğip, ona tazim etmeye gelmiştir" diyerek bağırırlar. Ancak Hakan'ın keyfi kaçır. O bu ince içerikli mektubun anlamını anlamıştır. Ona rağmen köşk görevlilerine sır vermeyip:

"Hadi atlarınıza binin, bize hürmet gösteren insana bizim de hürmet göstermemiz gerek" diye buyurur.

Böylece Hakan'ın önderliğinde otuz kırk atlı Büyük İskender'in durakladığı yere gider. O vakit Hakan'ın yanındaki görevliler İskender'in mektubunda bahsettiği beş altı muhafızın aslında uçsuz bucaksız ordu olduğunu görüp, telaşa kapılırlar.

Hakan'ın geldiğini İskender'e haber verirler. İskender çadırından çıkıp Hakan'ı atından indirip kucaklar ve adamları ile birlikte çadırına davet eder. Misafirlerin önlerine yiyecekler dolusu sofrayı hazırlattırıp onlar hürmetle ağırlar. Hakan söz açarak:

“Hadi, oğlum İskender, sen gerçeği söyle. Bu büyük ordu ile bizim taraflara sefere çıkmanızın amacı ne? Sadece bize kendi hürmetini beyan edip, tazim edip gitmek mi veya başka bir amacın da var mı?” der.

İskender Hakan'ın sorusuna nazikçe gülümseyip:

“Başka amacım yok değil, babam yerine saydığım yüce Hakan'ım. İşin aslı şu ki, gökte Tanrı tektir, yeryüzünde de hükümdar tek olmalı. Ben dünyanın Çin Maçın'den başka pek çok yurdunu zaptettim. Onlar şu an bana tabiler. Eğer sizce de makulse, o yurtları size versem ve az önce söylediğim gibi dünyada bir tek siz hükümdar olarak hüküm sürseniz, nasıl olur?” diye cevap verir.

İskender'in çok kibarca yazdığı mektubu gibi, bu nazikçe söylediği sözlerinin derin anlamı Hakan'a ve onun yanında gelen insanlara çok açıktı. Amaç belliydi. Kahrı Şin fazla susup oturmaz. Sussa da yapacağı bir şey yoktu. Kaderine boyun eğmeliydi. O derin bir ah çekerek:

“Oğlum İskender! Dünyaya hükümdar olmak için yaşlı sayılıyım. Bu yüzden yeryüzüne de kendin hükümdar ol” diye cevap verir.

İskender'in gözlerinde zafer kıvılcımları ışıldar. O:

“Bu fikriniz de ters değil yüce Hakan. İtimadınız için teşekkür ederim!” der ve önceden hazırlanmış şartnameyi Hakan'ın önüne koyar. Hakan'a şartnameye imza atmaktan başka çare kalmaz.

YAYIN BİLGİSİ: R. Sabırov; “Dil Bilen Alnan Yurt” Nusgalık Rovayatlar. *Daşoğuz Habarları gazetesi*, Nu: 132 (14345), 13 Kasım 1999.

KONUSU: Büyük İskender'in Çin Maçın ülkesini diplomasi yoluyla ele geçirmesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Çin Maçın.

ŞAHİS ADLARI: Büyük İskender, Kahrı Şin.

ÖZEL ADLAR:-

KISA ÖZETİ: Büyük İskender Çin Maçın Hakanı'na derin içerikli bir mektup yazarak ona gökyüzünde tanrının tek olduğunu ve bu yüzden de yeryüzünün hükümdarının da tek olması gerektiğini belirtip kendi fethettiği toprakları Hakan'a vermeyi teklif eder. İskender'in amacını anlayan Hakan yurdunu ona teslim eder.

MOTİFLER: Kırk, kurnazlık, kader, anlaşma.

34. Dutar'ın Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane (1)

GÜNLERDEN bir gün Eflatun yazı yazmaktan yorulup, dut ağacı kütüğünün üstüne oturur. Eflatun'un bir yere oturunca düşünceye dalmak gibi huyu varmış. O kütüğe eliyle dokunup:

“Şundan bir şey hazırlanamaz mı?” diye düşünür. Baltasını eline alıp, dut ağacını yontmaya başlar. Tas gibi bir şey hazırlayıp, ona sap takar ve hava çıkması için de delik yapar. Sonra deriden tel hazırlayıp, çalmayı dener. Ses seda çıkmaz. Delikleri ve telleri ayarlayıp tekrar çalmayı dener. Aletten yine ses çıkmaz. Hayal kırıklığına uğrayan Eflatun, uzun süre nasıl ses çıkarabileceğini düşünür. Bir türlü aklını toparlayamaz. Çıkış yolu bulamayıp etrafına bakınırken bir yerlerden Şeytan gelip:

“Ey bilgin, eğer benim de ismimi eklersen, yaptığın aletten ses çıkartayım” der. Eflatun:

“Tamam. Senin ismini de şu aletin arasına ekleyim” der. Şeytan yerde yatan küçük bir çöpü ikiye bölüp, bir parçasını aletin tellerinin altına koyduktan sonra:

“Hadi çal, ses çıkar mı çıkmaz mı bakalım” der. Eflatun çalar. Aletten çok hoş bir ses çıkar. Bilginin yaptığı alet çift telli olduğundan, zamanla ona “dutar” diye ad verilir.

Bu şekilde Türkmenlerin millî çalgı aleti dutar ortaya çıkar. Şeytan'ın koyduğu çöpe ise “şeytan eşek” diye ad verilir.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; *Türkmen Medeniyeti. Türkmen Medeniyetiniñ Gadımı Kökleri ve Ayratnıkları*. Türkmen Döwlet Neşiryat Gullugı, Aşgabat 2015, s. 190-191.

KONUSU: Dutarın ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Eflatun.

ÖZEL ADLAR: Dutar, Türkmen, Şeytan.

KISA ÖZETİ: Dut ağacından bir alet yapan Eflatun aletten ses çıkaramayınca, Şeytan'ın gösterdiği çareyi uygular ve aletten hoş ses çıkmaya başlar. İki telli bu alete dutar adı verilir.

MOTİFLER: -

35. Dutar'ın Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane (2)

HAZRETİ ALİ'nin Düldül adlı çok güzel atı olur. Atın bakımını hizmetçisi Baba Gammar yapar. Bir gün Baba Gammar kendine dutar hazırlar ve bu saz aleti ile ahırda güzel bir ezgi çalar. Bunu işiten Düldül otlarını bile yemeden dinlemeye koyulur. Baba Gammar iş çıkışı dutarını saklayıp, ertesi gün yine aynı yere gelip çalar. Böylece Düldül ot yemeyi bırakıp, gitgide zayıflamaya başlar. Atının zayıfladığını ve fazla yemek yemediğini gören Hazreti Ali endişelenmeye başlar. Bunun sebebini Baba Gammar'a sorar. Ancak Gammar bunun nedenini bilmediğini açıklar.

Bir gün Ali aniden ahıra girer ve Baba Gammar'ı dutar çalarken görür. Sahibini gören Gammar öyle korkar ki dutarını yere vurup paramparça eder. Ancak sonra on üç perdesini toplayıp tekrar dutar hazırlar. İlk şeklinin herkes tarafından çalınabileceği söylenmektedir.¹

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Milli Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 252(f).

İcra Eden: -

Derleyen: Gılıçdurdı Baymıradov.

Derleme yeri ve tarihi: -, 1930.

KONUSU: Dutarın kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Hz. Ali, Baba Gammar.

ÖZEL ADLAR: Düldül.

KISA ÖZETİ: Hz. Ali'nin at bakıcısı Baba Gammar dutar yaparak ahırda saz çalar ve yakalanınca, dutarını yere atıp parçalar. Sonra on üç perdesini toplayıp tekrar dutar yapar.

MOTİFLER: Çoban, sihirli ezgi.

¹ V. Uspenskiy ve V. Belyayev'in "Türkmeneskaya Muzıka" (2. Baskı, 1979) adlı eserinde yer alan dutar'ın ortaya çıkışı hakkındaki efsane aşağıdaki şekilde tamamlanır: Bir gün Ali aniden ahıra girer ve Baba Gammar'ı dutar çalarken görür. Sahibini gören Gammar öyle korkar ki dutarını yere vurup kırmak ister. Ancak Hazreti Ali onu durdurur ve bu aletin ne olduğunu, nasıl yaptığını anlatmasını ister. Baba Gammar, önce ses çıkartmayan dutar yaptığını, fakat şeytan yardım ettikten sonra ses çıkartmaya başladığını anlatır.

36. Nar Ağacı Ezgisi¹

MAKEDONYALI İskender'in ordusunda kulaklarını toprağa dayayıp sesleri dinleyen izci askerleri varmış. Bu askerler kulaklarını toprağa dayayıp uzaklardan gelen atlıların kaç kişi olduklarını, atların yorgun olup olmadıklarını, atların üzerindeki kişilerin ne durumda olduklarını biliyorlarmış.

Yine bir gün toprağa kulaklarını dayayıp dinlerlerken, donmuş vaziyette kalırlar. İskender onlara "Sizlere ne oldu?" diye sorar. Fakat hiçbir şey onların umurlarında değilmişçesine, İskender'in sorduğu soruyu da fark etmezler. Bir süre sonra izciler kendilerine gelip, çok ilginç, sihirli bir ezgiyi işittiklerini söylerler. Hatta bu ezginin saz ve çeti ağaçlarının bulunduğu yerden geldiğini ve yakınlarında koyunların kuzuların olduğunu kesin bir şekilde belirtirler. İzcilerin söyledikleri yerden bir çobanı yakalayıp getirirler. Çobana o ezgiyi, "Nar ağacı" ezgisini çaldırırlar.

Ezgi Makedonyalı İskender'in hoşuna gider ve bu ezgiyi kendisinin sefer marşı olarak kullanmaya başlar.

YAYIN BİLGİSİ: Ogulcemal Çarıyeva; "Kaknus Guşuñ Ovazı". *Vatan gazetesi*, Nu: 106 (9966), 09 Eylül 1999.

KONUSU: "Nar Ağacı" ezgisinin ortaya çıkışı ile ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Makedonyalı İskender.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Makedonyalı İskender'in yer dinleyici askerleri bir gün çok ilginç bir ezgi işitirler. Yakalayıp getirdikleri çobanın çaldığı bu ezgi İskender'in hoşuna gider ve bu ezgiyi kendisine sefer marşı olarak alır.

MOTİFLER: Olağanüstü ezgi, olağanüstü ağaç, çoban.

¹ "Nar Ağacı" ezgisi Makedonyalı İskender'in savaş marşı olmuştur. Bir yurdun üzerine sefer düzenlediğinde, İskender'in ordusu "Nar Ağacı" ezgisini çalıp, davul ve zurnalarla büyük gürültü çıkarmışlardır. Yaklaşık beş yüz devenin sırtına bağlanan kocaman davullara dörder asker ağaç tokmaklarla vurmuşlardır. Davulların güm-bürtüsü, zurnaların sesi karşı tarafı endişeye sevk etmiştir. Ezginin heybetli sesine morali bozulan halk, sessiz sedasız savaşmadan İskender'e boyun eğmişlerdir. Bu ezgi Gürcülerde "Hasret", Azerilerde "Olmaz", Özbeklerde "İskender Han marşı" veya "Buhara Marşı", Karakalpaklarda "Yelpeselendi (Dalgalandı)", Türkmenlerde ise "Nar Ağacı" olarak adlandırılır.

[Abat Şallıyeva; "Nar Ağacı Sazının Sırı". Aşgabat Ağşamı gazetesi, Nu: 89 (1282), 02 Ağustos 1996.]

37. Düldül'ün Dinlediği Ezgi

HAZRETİ ALİ türkü dinlemeyi sevmezmiş. Onun at bakıcısı Kamber Dede bunu bilirmiş. Ancak buna rağmen, bir gün Hazreti Ali namaz kılarken Kamber Dede Düldül atının yanında saz çalmaya başlar. Hazreti Ali namazını bozup, öfkesinden yerinden kalkıp bunların yanına koşar. Baksa Düldül atı kulaklarını dikip Kamber Dede'nin dutarda çaldığı ezgiyi dinlemekteymiş. Hazreti Ali buna hayran kalıp:

“Allah'ım, ezgi Düldül'ümün kulağına hoş geliyor. Demek ki o da ezgiden anlıyormuş” der. Böylece namazını kılmayı unutup, Düldül atının saz dinleyişini izler.

Yaşlılar “Düldül'ün dinlediği” adlı ezginin bu şekilde ortaya çıktığını anlatırlar.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi

Dosya Nu: 1023 (f)

İcra Eden: Murtuzakul Kasımov

Derleyen: Babış Mämmetyazov

Derleme yeri ve tarihi: Lebap vilayeti Kerki ili, 30.05.1964.

KONUSU: “Düldül'ün Dinlediği Ezgi”nin ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Hz. Ali, Kamber Dede

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Hz. Ali namaz kılarken Kamber Dede Düldül'ün yanında dutar çalıp söyler. Hz. Ali namazı bırakıp atının müzik dinlediğini seyreder.

MOTİFLER: çoban, sihirli ezgi.

38. Dldl'n Atladığı Yer

HAZRETI ALİ atıyla Amıderya ırmağından geçerken, atı ırmağın üzerinden atlayarak geçermiş.

Günlerden bir gün Hazreti Ali ırmaktan geçeceği sırada bir yaşlı kadına rastlar. Yaşlı kadını atının üstüne alıp ırmağı geçtiklerinde Hazreti Ali'nin atının arka bacakları suya dokunur. Ali bu duruma şaşırır. Çünkü her zaman atı atladığında, ırmağı geçer hatta birkaç karış uzaklığa düşer imiş. Ali kadına mesleğini sorar. Yaşlı kadın:

“lleri yıkıyorum” diye cevap verir. Hazreti Ali kadını öldürür.

Dldl At'ın toynak izlerinin mühürlendiği yere halk arasında Dldl'n atladığı yer anlamına gelen “Dldl tln” denmektedir. Bu yer Lebap vilayetinde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: Mirat Orazov (74 yaşında).

Derleyen: -

Derleme yeri ve tarihi: Lebap vilayeti Birata ilçesi, 10.07.1991.

KONUSU: Hz. Ali'nin Dldl'nn atladığı yer ile ilgilidir.

YER ADLARI: Amıderya, Dldl atlan, Lebap.

şAHİS ADLARI: Hz. Ali.

ÖZEL ADLAR: Dldl.

KISA ÖZETİ: Hz. Ali l yıkayan bir kadını yanına alarak dldlyle Amıderya'yı geçerken atın bacağı suya değer. Dldl'n atladığı yere Dldl atladığı yer denir.

MOTİFLER: Olağanüstü at.

39. Gözün Doysun Hadsiz

ÇOBAN ATA koyunların piri, Musa Peygamber ise çobanı olmuştur. Musa Peygamber koyun bakarken, Çoban Ata onun koyun bakmasını denetlermiş.

Bir gün Çoban Ata koyunlarına:

“Nasıl, bugün Musa size iyi baktı mı? Karnınız tok mu?” diye sorar. Koyunlar meleyerek:

“Onun baktığı yok. Karnımız aç” diye cevap verirler.

Sonra bir gün Çoban Ata Musa Peygamber’e:

“Sen kendi kıyafetlerini bana ver. Kıyafetleri değiştirip, şu koyunlara bir de ben bakayım. Her gün “Aç kaldık” deyip seni şikâyet ediyorlar” der.

Böylece Çoban Ata Musa Peygamber’in kıyafetlerini giyip, koyunları gütmeye götürür. Çoban Ata bütün gece koyunları çok iyi otlak yerlerde güder. Ertesi gün evine gidip, kıyafetlerini değiştirip, eski kıyafetlerini giyerek koyunların yanına gelir. Onlara:

“Peki nasılsınız? Çoban size iyi bakıyor mu? Karnınız tok mu?” diye sorar. Koyunlar:

“Bugün eskilerden de beter. Çobanın baktığı falan yok. Karnımız da aç” diye cevap verirler. O zaman Çoban Ata:

“Hey, gözünüz doysun sizi gidi hadsizler. Gece size ben baktım, hem de karnınız doysun diye öyle otlak yerlerde baktım ki. Bir de kalkmışsınız kimsenin baktığı yok diyorsunuz” deyip asasıyla gözlerini kör edencesine koyunun gözlerinin üstüne dürter. Böylece koyunların gözlerinin yukarısında çukur oluşur. Bu çukurcuğa Çoban Ata’nın asasıyla dürttüğü yer diye söylerler.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1317 (f).

İcra Eden: Ahmet Saparov (68 yaşında).

Derleyen: Amanmırat Baymıradov.

Derleme yeri ve tarihi: Lebap vilayeti Garabekevül ilçesi, Eylül-Ekim 1972.

KONUSU: Koyunların gözünün üstündeki çukurun nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Çoban Ata, Musa.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Çoban Ata çobanı Musa ile kıyafet değiştirerek koyunların yalan söylediğini öğrenir ve asasıyla koyunların gözlerinin üstüne dürter.

MOTİFLER: Çoban, konuşan koyunlar, tebdil-i kıyafet, cezalandırma.

40. Kaval'ın Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane

KADİM zamanlarda Büyük İskender adlı padişah yaşamıştır. Yeryüzü ve yeraltı dünyasının hükümdarı İskender'in başında ise iki tane boynuzu varmış. İskender bu ayıbının açılmaması için her zaman saçını kestirttiği kişiyi öldürtürmüştü.

Bir gün İskender'in saçları uzar. O vakitler İskender'in bulunduğu köyde bir genç yiğitten başka saç kesebilen kimse olmaz. Yiğit, bir annenin tek çocuğu imiş. İskender saçını kesmesi için yiğidi çağırttırır. Yiğit gideceği sırada, annesi onun geri dönmeyeceğini, oğlunun öldürüleceğini anlayıp, ona biraz beklemesini söyler.

Oğlanın annesi kendi sütünü sağıp hamur hazırlar ve kurabiye pişirip oğluna verir. Ona:

“Sen İskender Padişah'ın saçını keser kesmez, koltuğundaki bu kurabiyeyi önüne düşür. O da tuzun hakkı için kurabiyenin tadına bakar ve senden nasıl yapıldığını, kimin pişirdiğini sorduğunda, annem pişirdi hem de kendi sütüyle yoğurarak pişirdi diye anlat. Çünkü o vakit sizler kardeş olursunuz. İskender de seni öldüremez” diye tembih eder.

Oğlan ile Padişah'ın arasında olayın aynısı gerçekleşir ve İskender onların bir ananın sütünü emdiklerini, dolayısıyla sütkardeş olduklarını anlar. İskender yiğide:

“Eskiden saçımı kesenleri öldürürdüm. Ancak kendi sütkardeşini öldürmek büyük günahdır. Bu yüzden seni bırakayım, fakat başımdaki boynuzları gördüğünü kimseye söylemeyeceksin” der. Yiğit razı olur.

Ancak yiğit bu sırrı daha fazla içinde saklayamaz. Bir gün çöle çıkıp, eski bir kuyuya girip: “İskender Padişah'ın başında iki tane boynuzu var” diye bağıra bağıra içini boşaltır. Kuyunun içinde ise bir sürü kamış yetişmekteymiş.

Sonra çobanlar o kamışlardan kesip çalsalar, kamış “İskender Padişah'ın boynuzları var” diye ses çıkartmaktaymış. Bir gün bir çoban kamışlardan birini çalarken, Şeytan gelip:

“Delik yaparsan, istediğin şeyi çalar” diye söyler. Çoban söylen-diği gibi yapar ve kamış istediği ezgiyi çalar. Böylece kaval ortaya çıkar.

Kavaldaki deliklerin “şeytan deliği” olarak adlandırılması, Şeytan tarafından öğretilmiş olmasındandır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1085 (f)

İcra Eden: Bekmırat Halliyev (Bahşı, 70 yaşında).

Bahşı bu efsaneyi Şükür Bahşidan işitmiştir.

Derleyen: Şamuhammet Halmuhammedov.

Derleme yeri ve tarihi: Man vilayeti, Nisan 1966.

KONUSU: Kavalın ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI:

ŞAHİS ADLARI: Büyük İskender.

ÖZEL ADLAR: Şeytan.

KISA ÖZETİ: Alnındaki çift boynuzunu gizlemek uğruna saçını kestirdiği kişileri öldürten Büyük İskender, aynı anadan süt emdiği anlaşılan bir oğlanı öldürmez. Oğlan bir kuyuya inip “İskender Padişah’ın alnında iki tane boynuzu var” diye bağırınca, bu ses kuyuda yetişen kamışlara da işler. Bir çoban kamıştan kaval yapıp çalınca yine aynı ses çıkar. Sonra çoban Şeytan’ın tavsiyesi üzerine kamışa delik açar.

MOTİFLER: Yemin, yasak, yasağın ihlali, büyümlü kamış.

41. Dilli Kaval'ın Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane

KADİM zamanlarda birbirine âşık olan bir çift yaşar. Fakat her iki tarafın yakınları bu saf aşka karşı çıkarlar. Sevgililer aşklarını korumak için çok düşünüp, cefa çekerler. Sonunda onlar dönemeçli yollardan kaçıp, cerenlerin dolaştıkları düz kayaya çıkarlar. Onların çıktıkları yüksekliğe hiç kimse çıkamaz. Sevgililer peşlerinden kovalayanlar yetişir endişesiyle, el ele tutuşup, kendilerini sarp kayadan ırmağa bırakırlar.

Irmak, âşık ile maşukun kalplerini sakinleştirir. Onlar yüce Allah'tan yardım dileyip, akımın gittiği yöne doğru yüzmeye başlarlar. Sevgililer ırmağın güçlü akımına dayanıp, yıkıla devrile uzun bir süre akarlar. Sonunda dalgalar onları gür bir kamışlığa sürükleyip bırakır. Güçleri düşüp mecalleri kalmayan sevgililerin başları dönüp, gözleri kararır, uykudan uyanmış bir hale dönerler. Baksalar kalın kamışlar eğilip, salıncak gibi onları taşıyıp, sallamaktaymış. Gümüş renkli suyun kamışları sıvazlayarak akması farklı bir avaz çıkartıp, âşıkların kulağına ilginç bir ezgi olarak intikal eder. Yiğit, kamışlarda kavalın görünüşünü görüp, hayran kalır. Âşık yiğit kamıştan kaval hazırlayıp, ona “Dilli tüydük”¹ adını verir. Allah'ın yardımı ile âşık ile maşuk acayip ezgi dünyasının kucağına dolar.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; *Türkmen Medeniyeti. Türkmen Medeniyetiniň Gadımı Kökleri ve Ayratnlykları*. Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugy, Aşgabat 2015, s. 191-193.

KONUSU: Dilli kavalın nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Birbirine âşık olan iki genç yakınlarının engellemesine maruz kalınca evden kaçıp bir yüksek yerden ırmağa atlarlar ve ırmak gençleri bir kamışlığa götürür. Yiğit ilginç sesler çıkaran kamıştan kaval yapar.

MOTİFLER: Âşık olma, sevgililerin evlenmelerinin engellenmesi, evden kaçma, dua, duanın kabulü.

¹ Dilli tüydük: Dilli kaval.

42. Türkü

BİR KERESİNDE iki boynuzlu Büyük İskender Orta Asya'ya yaptığı seferi sırasında bir hayli yol katettikten sonra akşamüstü atını durdurup askerlerine:

“Yarına kadar dinlenin. Yarın yola devam ederiz” der.

Büyük ordu dinlenir. Güneş doğunca doğu yönüne baktığında, uzakta bir kale görünür.

İskender onbaşılardan birini yanına çağırıp:

“Git ve kalenin anahtarını alıp gel” diye buyurur.

Onbaşı on askerini peşine takıp kaleye doğru gider. Onları bir gece gündüz beklerler. Onbaşı gelmez.

O zaman İskender yüzbaşılardan birini yanına çağırıp:

“Git ve kalenin anahtarını alıp gel” diye buyurur.

Yüzbaşı yüz askerini peşine takıp kaleye doğru gider. Onları da bir gece gündüz beklerler. Yüzbaşı gelmez.

Onbaşı ve yüzbaşının askerleriyle birlikte sanki “dönüşü olmayan yol” a gitmiş gibi kaybolmaları İskender’i rahatsız etmeye başlar. Sonra İskender piyade birliği kumandanı Ptolomey’i yanına çağırıp:

“Git ve kaleyi al” der. Ptolomey kaleyi ağır kayıp vererek alır. O günün akşamı ise bu zaferin şanına ziyafet çekerler.

Duru sulu ırmağın, bereketli toprağın kenarındaki bu kale İskender’in hoşuna gider. Ordunun bu yerde biraz konaklamasına karar verilir. İlginç olan şey, bu defa kaleden çıkanlar geri dönmüyorlarmış.

İskender bizzat durumu öğrenmek için birkaç seçme askerini yanına alıp bakmaya çıkar. Ormanlık alanda kale halkının türkü söylediklerini görür.

İskender atının başını geri çevirir. Bu duruma şaşırان askerlerden biri:

“Bunu nasıl anlamalıyız?” diye sorar. İskender:

“Türkü söyleyen halkı öldürüp yok edebilirsiniz, ancak yenemezsiniz. Benim istediğim ise halkı yok etmek değil, düşman ordusunu yenmektir” deyip yola koyulur.

YAYIN BİLGİSİ: “Aydım”, *Türkmen Gündoğarı gazetesi*, Nu: 144 (14263), 15 Aralık 2001.

KONUSU: Türkünün gücü ile ilgilidir.

YER ADLARI: Orta Asya.

ŞAHİS ADLARI: Büyük İskender, Ptolomey.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Orta Asya seferi sırasında bir kaleyi ele geçiren Büyük İskender kaleden çıkan askerlerin geri dönmemesini merak eder ve bizzat gidip ormana toplanan ahalinin türkü söylediklerini görünce, türkü söyleyen halkın yenilemeyeceğini söyleyerek oradan ayrılır.

MOTİFLER: İki, yüz, zafer, ziyafet.

43. Bähr-i Zen

BÜYÜK İSKENDER'in yarı gövdesi kadın yarı gövdesi balık olan bir bähr-i¹ zeni,² yani su perisi varmış. Nerede konaklasa, orada bir havuz yaptırıp su perisini onun içine bırakırmış. Her büyük savaştan önce İskender o su perisinin yüzüşü ve oynayışından lezzet, ilham alıp dünyayı unuttur keyif almış.

Bir gün İskender Hindistan'a doğru sefere çıkar ve su perisini unuttur. İskender gittikten sonra o havuza kimse bakmaz. Havuzun suyu tükenmeye başlar. O sırada tesadüfen bir çoban havuzun yanına gelir. Bir baksa havuzun kenarında saçları omuzlarına düşen peri yatmaktadır. Çoban görür görmez ona âşık olur. Perinin susuzluktan helak olduğunu anlar. Çoban periye evlenme teklifini yapar. Bähr-i zen teklifi kabul eder. Sonra onlar kara çadır dikip orada yaşamaya başlarlar. Onların yaşadıkları yurt önce Bährizen olarak adlandırılırken, sonra Bâherden'e dönüşür.

Bâherden şehri günümüzde Ahal vilayetinde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: -

Derleyen: -

Derleme yeri ve tarihi: -

KONUSU: Bährizen yer adının nereden geldiğiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Hindistan, Bährizen, Baherden.

ŞAHİS ADLARI: Büyük İskender.

ÖZEL ADLAR: Bähr-i Zen.

KISA ÖZETİ: Büyük İskender'in yanından ayırmadığı yarısı kadın, yarısı balık olan bir su perisi vardır. İskender Hindistan seferine giderken su perisini unuttur. Bir çoban havuzun suyu tükenmesi dolayısıyla baygın yatan su perisini hayata döndürür ve ona âşık olur. İkisi evlenir ve onların yaşadıkları yurda Bährizen denir.

MOTİFLER: Su perisi, çoban, ilk görüşte âşık olma.

¹ Bähr: Deniz.

² Zen: Gelin.

44. Zemm Kalesi Hakkında Bir Rivayet

KİROS PADİŞAH, devrinin en güçlü ordusuyla Zemm Kalesi'ni işgal etmeye gelir. Tam teçhizatlı atlı askerlerini kalenin yakınlarına konuşlandırır. Davetsiz gelen misafirlerin karşısına kale halkı silahlı olarak çıkar. Orada birkaç gün devam eden çetin savaşlar yaşanır. Sonunda güç yönünden oldukça üstün olan Kiros'un ordusu Zemm Kalesi'ni ele geçirmeyi başarır. Eşi benzeri olmayan bu savaşta pek çok asker, at ve silahlarını kaybeden Kiros, kaleyi savunanlardan korkunç bir şekilde öç alır. Onun emriyle Zemm Kalesi'ne bolca yakıt dökülür ve sonra ateşe verilir.

Bu güzel kale birkaç gün boyunca göklere kadar yükselen alevlerin arasında kalır. Sonunda alevlere dayanamayan kalenin altın taçlı kubbesi çatlayarak yıkılır. O vakit düşman süvarileri, hiçbir şeyi umursamadan kalenin içine sızıp girerler ve alevler arasında yanmış Zemmlilerin kuru kemiklerini parçalayıp kafalarını ortaya atarlar.

Bu durumu bizzat gördüğü halde umursamayan Kiros, sonunda askerlerine şöyle emreder:

“Yeter artık, bırakın! Geçitleri temizleyip kuru kemikleri kalenin güneyine toplayın. Ölenler yenilenlerdir. Artık onlar günahsızlar.”

Askerler Kiros'un emrini yerine getirip Zemmlilerin kapkara yanmış kemiklerini kalenin güneyine toplarlar. Orada insanların yanıp karaya dönüşmüş olan kemiklerinden büyük bir dağ oluşur. Sonra düşman askerleri o dağın gölgesinde oturup dinlenir, zafer kutlamasını yapıp eğlenirler.

Zemmlilerin kuru kemiklerinden oluşan o yüksek dağ, uzun bir süre çok uzaklardan görünür. Sonraki zamanlarda oradan bazı gelip geçenler tamamen yıkılmış olan kalenin üstündeki o kara dağı izleyerek:

“Bu kararıp görünen nedir?” diye birbirlerine sorarlar. O zaman onların yanında bu kederli vakadan haberi olan birileri varsa:

“Bu kararıp görünen, Kiri-Kuh'tur” diye üzüntülü bir şekilde cevap verirlermiş.

Lebab vilayetinde bulunan Kerki ilinin adının “Kiri-Kuh” sözünden, yani “Kiros'un Dağı” adlı sözden ortaya çıkmış olabileceği belirtilmektedir.

YAYIN BİLGİSİ: Çan Allaberenov, “Zemm Galası Hakda Bir Rovayat”, *Kerkinin Tanrı Yadıgärlikleri*. Ruh, Aşabat 1995, s. 11-12.

KONUSU: “Kerki” yer adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Zemm Kalesi, Kiri-Kuh, Kerki, Kiros’un Dağı.

ŞAHIS ADLARI: Kiros.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Kiros Zemm Kalesi’ni ele geçirdikten sonra kaleyi ateşe verir. Kale savunmasına katılanlar alevde yanarlar. Kiros’un askerleri yanan cesetlerin kemiklerini bir araya toplayarak yığarlar. Bundan oluşan tepeye de “Kiri-Kuh” derler. Kiri-Kuh’tan “Kerki” adı ortaya çıkar.

MOTİFLER: intikam, cezalandırma.

45. Şehr-i Hanka

DÜNYACA meşhur kumandan Büyük İskender, ordusuyla milattan önce birinci bin yıllığın IV. asrında kadim Zemm Kalesi'ne saldırır. Büyük İskender'in yenilgisiz ordusu her ne kadar savaşsa da, cesur Zemmlileri birden boyun eğdiremez. En sonunda bir yolunu bulup zorlukla kuşatılan kaleye yaklaşırlar. Hiçbir yerde böylesine karşılık görmeyen Büyük İskender'in askerleri çok sert savunmaya geçen dört katmanlı kaleyi uzun bir süre kuşatma altında tutarlar.

Ona rağmen hiç boyun eğmeyen halkı sonunda kaleyi delerek boyun eğdirirler. Bunun için demir atlar kullanılır. Demir atların kale duvarlarında "hoñka" açıp, yani delik delip içeri girmeleri, sonraları da uzun bir süre o deliklerin açık kalmaları yüzünden, kalenin "Zemm" adı değiştirilir ve ona "Şähri-Hañka" adı verilir.

YAYIN BİLGİSİ: Çan Allaberenov; "Zemm Galası Hakda Başga Bir Rovayat", *Kerkiniñ Tanhı Yadıgärlikleri*. Ruh, Aşabat 1995, s. 13-14.

KONUSU: Zemm kalesinin Şehr-i Hanka adını alması ile ilgilidir.

YER ADLARI: Zemm Kalesi, Şehr-i Hanka.

ŞAHİS ADLARI: Büyük İskender.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Büyük İskender Zemm Kalesi'ne saldırır, ancak daha önce hiç görmediği direnişle karşılaşır. Sonunda kaleden delik açarak içeri sızıp kaleyi ele geçirir.

Bu yüzden kaleye "Şehr-i Hanka" adı verilir.

MOTİFLER: Dört, demir at.

46. Kıtmır

KADİM devirde Dakyanus zamanında yeryüzünde şöyle bir olay yaşanır.

Dakyanus kendine bağlı şahlıkları toplayıp:

“Benim yurdumdaki insanlar bundan böyle bana Tanrı diye hitap edecekler. Ben bütün canlıların tanrısıyım. Bundan böyle sizler bana tapacaksınız” der.

O zamanın bilginlerinden altısı sadece Gök Tanrı’ya taptıklarını söylerler. Bunu işiten Dakyanus onları yakalamalarını buyurur. Haberi alan altı bilgin kaçarlar.

Dağları denizleri geçerek kaçarlar. Kaçarlarken yolda bir çobanın çadırına rastlarlar. Çoban onlara çay yemek ikram eder. Altı bilginin hepsi bir ekmeği koltuklarına sıkıştırıp, peşlerinden düşmanın geldiğini, her yerde Dakyanus Padişah’ın adamlarının olduğunu söyleyip, her şeyi çobana anlatırlar.

Haberi işiten çoban onlarla gitmek istediğini söyler. Kaçaklar bu yolun tehlikeli olduğunu belirtirler. Çoban gönülden yalvarır. Bilginler inançlı biri olması nedeniyle onu da yanlarına alırlar.

Bunlar yedi kişi olup yola koyulduklarında, çobanın köpeği de onlara katılır. Yedi veli kişi bu köpeği geride bırakmak isteseler de köpek onlardan kalmaz. Çünkü onlar köpeğin havlamasıyla onların nerede olduklarının ayan olmasından korkarlar.

Yedi veli yine köpeği hoş tatlı sözlerle bırakmaya çalışırlar. Fakat köpek onlardan kalmaz. Sonra öfkelenirler, ama köpek yine peşlerini bırakmaz. Sonunda onlardan biri elindeki asasıyla köpeğe vurur. Asa köpeğin bacağına kırar.. Buna rağmen köpek onların peşlerine düşerek gider.

Yolda giderlerken onların yolu ikiye ayrılır. Köpek kırık bacağına kaldırıp, üç bacağıyla sağ yöne giden yoldan gider. Yedi veli ise soldaki yoldan gider. Bir müddet sonra düşmanların atlarının toynaklarının sesi işitilir. Tam o sırada köpeğin havlaması etrafı yankılandırır.

Kovalayanlar köpeğin sesini işitip, kaçakların sesin geldiği yönde olduğunu düşünürler. Köpek ise biraz daha uzağa kaçıp, Dakyanus’un adamlarına yollarını kaybettirir. Sonra da onlara görünmeden, yedi velinin peşlerinden yetişir.

Yedi veli bu olan şeylere hayran kalıp, üç bacaklı köpeklerini sırtlarına alıp kaçarlar. Sonra bir mağaraya yerleşip, ta kıyamet günü Allah “Kalk!” deyinceye kadar bekleyerek yatarlar.

O köpeğin adı ise vefalı, vefalılık anlamını taşıyan “Kıtmır” olmuştur.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Milli Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi

Dosya Nu: 1778 (f).

İcra Eden: Gutlı Ballıyev (1963 doğumlu).

Derleyen: Övezmırat Berdimıradov.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoğuz vilayeti Akdepe ilçesi, 25.11.2013.

KONUSU: Kıtmır adlı köpeğin vefasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Dakyanus.

ÖZEL ADLAR: Hüda, Gök Tanrı.

KISA ÖZETİ: Kendini tanı ilan eden Dakyanus'a inanmayan yedi veli bir köpeğin iyiliğiyle Dakyanus'tan kurtulur ve bir mağaraya sığınır.

MOTİFLER: Altı, çoban, yedi, yardımcı köpek, cezalandırma, iki, üç, olağanüstü uyku.

47. Uzhan – Oğuzhan

UZHAN (Oğuzhan) yüz yirmi yıl hanlık yapar. Uzhan'ın babası Karahan padişah imiş. Karahan'ın iki nesil ötesinden Kalmuk ayrılmaktaymış. Hitay dedikleri Kalmukmuş. Uzhan'ın altı oğlu olur:

Büyük oğlunun adı Günhan'dır. Günhan yetmiş yıl hanlık yapar. Göklen boyu (Kayı) onun neslindendir. "Göklen görsen kayını çoktur" derler.

İkinci oğlunun adı Ayhan olup, onun neslinden haberim yoktur.

Üçüncü oğlunun adı Yıldızhan olup, yanılmıyorsam İğdir-Çovdur onun neslindendir.

Dördüncü oğlunun adı Gökhan olup, onun da neslinden haberim yoktur.

Beşinci oğlunun adı Denizhan olup, onun da nesli aklımda değildir.

Altıncı oğlunun adı Dağhan olup, onun bir oğlunun adı Salırhan, öteki oğlunun adı ise Emirhan'dır. Salırhan'ın oğlunun adına ise Albıgırcık derler.

Albıgırcık savaşı padişah imiş. Albıgırcık Dağhan'ın neslinden dokuz yüz aileye, Yıldızhan'ın neslinden ise yüz aileye baş olup Anadolu'ya giderler. Oraya vardıklarında oranın padişahı ile geçinemeyip onunla savaşırlar. Savaşta yenilip yedi yüz aileyi bırakıp, üç yüz aile ile geri dönerler. Üç yüz aile büyük Balkan'a gelir. Anadolu'da kalan yedi yüz ailenin nesline ise Türk derler.

Üç yüz aile ile Balkan'a gelen Albıgırcık, Balkan iline yerleşmeye karar verir. Orada Albıgırcık'ın eşinden üç defa ikiz, yani altı oğlu dünyaya gelir. Altı oğlundan birinin adı Teke, diğerinin adı Yomut, yine birinin adı Ersarı, ötekisinin adı Salır Sarık ve bir oğlunun adı ise Yemreli olmuştur. Sonuncusunun adını hatırlamıyorum.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 642 (f).

İcra Eden: 1933 yılında Gulcan Molla'dan işittiklerini icra eden Balı Bayramgulu Oğlu (58 yaşında).

Derleyen: Pence Agalıyev.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti, 10.08.1940.

KONUSU: Oğuzhan'ın nesliyle ilgilidir.

YER ADLARI: Anadolu, Balkan.

ŞAHİS ADLARI: Uzhan, Oğuzhan, Karahan, Günhan, Ayhan, Yıldızhan, Gökhan, Denizhan, Dağhan, Salırhan, Abıgırcık, Emirhan, Teke, Yomut, Ersan, Salır, Sank, Yemreli.

ÖZEL ADLAR: Hitay, Kalmuk, Göklen, Kayı, İğdir-Çovdur, Türk

KISA ÖZETİ: Oğuzhan'ın altı oğlundan Salırhan, Abıgırcık, Emirhan, Teke, Yomut, Ersan, Salır Sank, Yemreli, Kayı, İğdir-Çovdur, Türk boylan türemiştir.

MOTİFLER: Yüz yirmi, altı, yetmiş, dokuz yüz, yüz, yedi yüz, üç yüz, doğum, üç, iki.

48. Oğuz Han'ın Vasiyeti

OĞUZ HAN, Mangışlak, Seyhun ve Ceyhun civarlarını, Köpetdağ eteklerini kendisine tabi kılarak kadim ata yurduna döndüğünde, bütün oğulları ve torunlarını toplayıp büyük bir şölen yapar. Her birine altın, gümüş, bezenmiş hilatler, mertebelerine göre vilayetler verir. Sonra oğullarına şöyle der:

“Ey benim oğullarım, canlarım, dinleyin, ben yaşlandım. Sonsuzluğa göçmem yaklaştı. Size verecek öğüt ve nasihatlerimi iyi dinleyin. Bu nasihatleri kendiniz için baht ve devlet sayıp ona göre onlara uyun. Oğullarınıza, evlatlarınıza, boyunuza ve uruğunuza benim öğütlerimi ve nasihatlerimi ulaştırın. Onlar da bu nasihatlere uysunlar. Dünya döndükçe ve var oldukça, onlar da evlatlarına ve nesillerine ulaşırsınlar. Eğer uruklarınız ve boylarınız büyüyüp bu öğütlere uysalar, dünyaya hâkim olurlar ve hiçbir düşman onlardan üstün olamaz. Her zaman din ve dünyaları mamur olur. Eğer benim öğütlerime ve buyruklarıma uymazlarsa, o zaman mutlaka birbirlerine düşer ve düşman onlardan üstün gelir. Her bir boy bir iklime düşer ve kendi soylarını unuturlar.

Sonra altı oğluna ve yirmi dört torununa şöyle der:

“Biriniz ok verin.”

Ok verirler. Eline alıp kırar. İki oğluna şöyle der:

“İki ok verin.”

İki ok verirler. Alıp kırar. Sonra üç oğlundan üç ok sorar ve okları alıp diziyle kırar. Altı oğlunun her birinden bir ok alıp diziyle kırmak ister, ancak kıramaz. On ikisinden on iki ok alıp birbirlerine bağlayıp ellerine verir ve şöyle der:

“Ne kadar güç ve kuvvetiniz varsa deneyin, kırabilir misiniz?”

Onlar:

“Kırılmaz” diye cevap verir.

Oğuz Han:

“Bu örnekten ders alıp birbirinize destek olun. Vasiyetime göre, benden sonra oğlum Gün, han olsun. Onun arkasından oğlu Kayı, han olsun. Kayı uruğundan han varken, Bayat, han olmasın. O sadece kendi boyuna bey olsun. Kayı han iken, Bayat sağ kolun beylerbeyi olur. Sol kolun beylerbeyi ise Bayındır’dır. Bu düzene uyun. Ağabey varken kardeşi ağalık etmesin, yani büyük kardeş varken

küçük kardeş bey olmasın. Kayı Han on iki boy sağ kola ve on iki boy sol kola han olur.

YAYIN BİLGİSİ: Yazıcı Oğlu Alı; "Oğuznı Vesyet Edip, Töre Gurduğı, Ahlağı ve Hâsiyeti, Mübârek Dilinden Çıkan Hem-de Onuñ Aydan Tımsalları ve Hikmetli Sözleri", *Selcuk Türkmenleriniñ Tanhı* (Çev: Rahmanberdi Godarov). Miras, Aşabat 2004, s. 32-33.

KONUSU: Oğuz Han'ın vasiyetiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Mangışlak, Seyhun, Ceyhun, Köpetdağı.

ŞAHIS ADLARI: Oğuz Han, Gün, Kaya.

ÖZEL ADLAR: Kaya, Bayat, Bayındır.

KISA ÖZETİ: Oğuz Han fethi tamamlayıp ata yurduna dönünce büyük bir şölen yaparak oğullarına devlet idaresinin paylaşımı hakkında nasihat ve vasiyette bulunur.

MOTİFLER: Sinama, alb, yirmi dört, üç, on iki.

49. Salır Kazan Hakkında Efsane

SALIR KAZAN güçlü pehlivan imiş. O devirde Semerkant emirinin adına İtemen derlermiş. Kaçar boyundan olan İtemen de çok güçlü insan olup, yurdunun tüm vatandaşlarından vergi toplattırmış. İtemen Salır Kazan'dan da vergi almak ister. Salır Kazan ise buna öfkelenip, onun yanına gitmek için yola çıkar.

Yolda giderken ıssız bir yerde bozkır Türkmenlerine rastlar. Bunlar selamlaşıp hal hatır sorarlar. Salır Kazan'ın ağırbaşlılığı Bozkır Türkmenlerinin hoşuna gider. Onun kendi yanlarında kalmalarını rica ederler. Ancak Salır Kazan Emir İtemen'in yanına gittiğini söyler. Buna rağmen onu bırakmamak için Bozkır Türkmenleri kendilerinin en güzel kızını ona nikâhlayıp everirler.

Böylelikle Salır Kazan burada yedi yıl kalır. Bu yedi yıl içerisinde onun ikisi oğul, ikisi de kız olmak üzere dört çocuğu olur. Oğlan çocuklarının büyüğünün adı Salır, küçüğünün adı Sarı; kızlarının adları ise Sıray ve Gülşire olmuştur.

Salır Kazan burada yedi yıl kaldıktan sonra vedalaşıp tekrar yola çıkar. Salır Belh vilayetine varır. O vilayetin İkbâl adında bir padişahı olup, onun da Senver adlı güzel ve güçlü pehlivan kızı olmuştur. Kızı yenmek için çok kişi talihini sınamış fakat kimse başaramamıştır. Bunu öğrenen Salır Kazan da onunla karşılaşmaya karar verir. Kıza haberini ulaştırır. Kız teklifi kabul edip, bunlar karşılaşmaya çıkarlar. Güreş esnasında Salır Kazan Senver'in elini öyle bir sıkar ki, parmaklarının ucundan kan damlar. Kız Salır Kazan'la evlenmeyi kabul eder. Salır Kazan kızla evlenip, onunla on iki yıl yaşar. Bu süre zarfında bu eşinden de bir oğlu ile bir kızı olur. Oğluna Tekemuhammed, kızına Gülsün diye ad verirler.

Bundan sonra Salır Kazan İtemen'in yanına gitmeye karar verir. Yola çıkacağı sırada hanımı tırnağına bakıp:

“Sen oraya gitme. Seni öldürebilirler” der.

Fakat Salır Kazan yolundan kalmaz. Nihayet bir gün Semerkant'a ulaşır. Haberini İtemen'e iletirler. İtemen evvelden Salır Kazan'ın güçlü olduğunu işitmiştir. Onu güçle yenemeyeceğini düşünüp, uzak kurarak öldürmeye karar verir. İtemen Salır Kazan'a:

“Madem güçlüsün, o zaman sana bir şartım var, onu yap” diye teklif eder. Salır Kazan teklifi kabul eder. İtemen:

“Sen şu havuzun içinde yarına kadar sadece başını sudan çıkararak oturabilirsen, senin kazandığındır” der.

O günler ise kış dönemi olup, hava çok soğuk imiş. Salır Kazan buna rağmen suya girer. Gece güçlü ayaz olup, su buza dönüşüp donar. Böylece Salır Kazan da donar. Ertesi İtemen gelip, rahat bir şekilde onun başını kesip öldürür.

Aylar yıllar geçip, Salır Kazan’ın son eşinden olan oğlu Tekemuhammed büyüyüp yetişir. Köyün çocukları ile birlikte oynamaya başlar. Babası gibi pehlivan olur.

Günlerden bir gün Tekemuhammed köyün çocukları ile oynarken, bir çocukla araları bozulur ve onu döver. Çocuk Tekemuhammed’e bakıp:

“Hey babası meçhul olan” diye küfreder.

Teke Muhammed bunu işitip üzüldür ve aceleyle annesinin yanına gidip ondan kavurga pişirmesini ister. Annesi kavurgayı pişirip oğlunun önüne koysa, oğlu eliyle vermesini rica eder. Annesi sıcak kavurgayı avuçlayıp oğluna uzattığı an, oğlu elini sıkmaya başlar. Annesi:

“Bırak elim yandı” demesine rağmen bırakmaz. Oğlu:

“Sen gerçeği söyle. Babamın kim olduğunu ve şu an nerede olduğunu söylersen bırakayım” der.

Annesi gerçeği söyleyeceğine söz verince Teke Muhammed onun elini bırakır. Annesi her şeyi olduğu gibi anlatır. En sonunda ise Teke Muhammed’in babasının İtemen’in yanına gittiğini ve oradan bir daha dönmediğini söyler.

Bunu işiten Teke Muhammed intikam almak için İtemen’in yurduna doğru yola çıkar. Yolda giderken çölün içerisinde Bozkır Türkmenlerinin mekânına rastlar. Bunlar ona hal hatır sorarlar ve onun Salır Kazan’ın oğlu olduğunu öğrenirler. O zamana kadar Salır Kazan’ın oradaki çocukları da yetişkin olmuşlardır. Onlar birbirleriyle yakından tanışırlar.

Teke Muhammed’in kendi babalarını aramaya çıktığını öğrenen Sarı, onunla gitmek istediğini söyler. Böylece ikisi birlikte yola çıkarlar.

Gidip İtemen’i öldürüp, babalarının cenazesini de bulup, başını gövdesine birleştirip, geri dönerler. Dönerlerken yolları Buhara üzerinden geçer. Onlar Buhara’yı da Müslüman yapıp, kendi yurtlarına

revan olurlar. İlk önce Sarı'nın evine gelip, orada kırk gün şenlik yaparlar. O zaman Teke Muhammed Sarı'ya bakıp:

“Sen Er Sarı imişsin. Düşmanın üstüne tek başıma gitmeme izin vermedin. Benimle birlikte geldin” der.

Sonra Sarı ile Teke Muhammed birlikte babalarının cesedini Teke Muhammed'in annesinin yanına götürüp defnederler. Salır Kazan'ın defnedildiği yer ise Belh vilayeti olmalı.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1098 (f).

İcra Eden: Gurbandurdı Çanyev (58 yaşında).

Derleyen: Şamuhammet Halmuhammedov.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Serahs ili, 1966.

KONUSU: Salır Kazan'ın (Salur Kazan'ın) hayatı ile ilgilidir.

YER ADLARI: Belh, Semerkant, Buhara.

ŞAHİS ADLARI: Salır Kazan, İtemen, Salır, Sarı, Sıray, Gülşire, İkbal, Senver, Teke Muhammed, Gülsün.

ÖZEL ADLAR: Kaçar, Türkmen

KISA ÖZETİ: İtemen'in vergi istemesine kızan Salır Kazan onun yanına giderken yolda Belh padişahının kızıyla sınaşıp yenerek evlenir. Ondan Teke Muhammed ve Gülsün adlı çocukları olur. İtemen'in yanına gidince, hile ile öldürülür. Teke Muhammed büyüyüp kardeşi Sarı ile birlikte babasının intikamını alır.

MOTİFLER: Yedi, doğum, dört, yangın, evlenme, on iki, iki, ad verme, tuzak, zor şart, gerçeği öğrenme, tesadüfi karşılaşma, intikam, kırk.

50. İncitilen Nesilsiz

BİR VARMIŞ, bir yokmuş. Kadim zamanda çocuğu olmayan bir bey varmış. Bu beyin maiyetinde kırk yiğidi varmış. Bu bey, yiğit bir kişiymiş. O dönemlerde Beylerbeyi Bayandır denilen han, Türkmen halkına hanlık edermiş.

Günlerin birinde Bayandır, kendisinin maiyetindeki beyleri çağırıp, büyük toplantı yapmak ister. Türkmen ihtiyarlarını toplar, danışma toyunu kurar. Danışma toyunun sonunda Bayandır, toy katılımcılarına:

“Sabah toplantıya gelecek olan konuklardan kimin zürriyeti yoksa onu cezalandırın, hürmet göstermeyin. Kimin oğlu varsa, onu ak bayrak altına, ak keçenin üstüne oturtun; kimin de kız çocuğu varsa, ona da hürmet edin” der.

Sonra Bayandır:

“Konuşulacak konular var, beyler gelsinler” diye ilan ettirir.

Seher vakti Han’ın toplantısına bütün Türkmen beyleri gelirler. Bu toplantıya cezalandırılacak olan Nesilsiz¹ de katılır. Ona, hiç kimse hizmet etmez, atını tutmaz, gel otur demez. Zavallı kendisi atından iner, atını bağlar, meclisin bir kenarına varıp oturur. Orada oturanlar yerlerinden kalkıp, onun yanından uzaklaşırlar. Nesilsiz, bu yapılanlara öfkelenir. Sonra beylere yiyecek, içki, şarap getirilmeye başlanır. Fakat Nesilsiz’e ikram etmezler. O da kendiliğinden sofraya başına geçip oturur. O varınca, buradaki adamlar da yerlerinden kalkıp giderler.

Nesilsiz hor görülmesine incinip, öfkelenip, yerinden kalkar ve:

“Siz beni neden cezalandırıyorsunuz?” deyip, bağırarak sorar. O sırada Bayandır iştir ve:

“Sana Allah çocuk vermemiş, cezalandırmıştır. Biz de seni cezalandırırız” diye söyler. Bey, Han’ın bu sözünü iştir ve atına binip, yalnız başına evine döner.

Bey evine gelir. Hanımına öfkelenip, öldürmek ister. Beyin hanımı ona:

“Sen beni öldürme, açları doyur, çıplakları giydir, masum hal-kından birileri dua edip, onun duası kabul olursa, oğlumuz doğar” der. Bey karısının söylediğini makul görüp, açları doyurur, çıplakları

¹ Nesilsiz: zürriyetsiz.

giydirir. Sonra birinin duası kabul olur ve beyin oğlu doğar. Doğan çocuğa ad koymazlar. Bu oğlan da bey olarak yetişir, fakat adı olmaz.

Oğlanın adı olmadığı için akranları arkadaşları onu incitirler. “Gücün varsa ad kazan” derler. Oğlan buna alınıp, öfkesinden ağlar. Günlerin birinde adsız oğlan, akranları ile güreş meydanında aşık oyununu oynamaktadır. Bu meydana, Beylerbeyi Han’ın meşhur boğası kaçıp gelir. Öbür çocuklar kaçarlar. Adsız oğlan o sırada korkmaz da kaçmaz da. Boğa oğlana doğru koşarak gelir. Oğlan boğanın boynuzundan kısıkvırak yakalar. Boğa oğlanı öne doğru sürer. Oğlan da boğayı arkaya doğru ittirir. Boğa oğlanı tekrar öne sürmeye başladığında, oğlan boğanın önünden kaçır, boğa sürünüp yıkılır. Oğlan boğayı yakalayıp, öldürür.

Bu haber halk arasında yayılır. Tellallar halka duyurur. Bey, oğluna ad koymak ister, şölen yapar ve bu şölene çok kişi katılır. Şölene bahşılardan piri Korkut Pir de gelir. Saz çalar deyiş söyler. Şölenin sonunda Korkut Pir’e:

“Bu oğlana ad koy” derler. Korkut:

“Oğlan boğayı öldürdü, adı Boğaç olsun” der. Sonra oğlanın adı Boğaç Bey olur. Boğaç Bey at süren, ödül kazanan, av avlayan bir koç yiğit olarak yetişir. Bu durum babasının yiğitlerinin hoşuna gitmez. Babasının yiğitleri çok hileci olurlar. Bu yiğitler Boğaç Bey’i öldürmek isterler. Bey’in talihini kendilerine almayı arzu ederler. Bu niyet ile Bey’e ve Boğaç Bey’e ava çıkalım diye sıkça teklifte bulunurlar. Böylelikle ava giderler. Avda bu yüzüzler Boğaç Bey’in huzuruna varır:

“Sen babana kendi gücünü göster, geyikleri babanın önüne sürüp götür” derler. Boğaç Bey bu işi makul bulup, geyikleri atın önüne katıp babasının huzuruna toplayıp götürür.

Bu arsız yiğitler, beyin huzuruna varır:

“Oğlun geyikleri bahane ederek, seni atıp öldürmek istiyor, bize ve devletine sahip olmak arzusunda, seni öldürmeden sen onu öldür” derler. Bey, yiğitlerinden bu sözleri işitince öfkelenir, yüreği burkular, ellerini kaldırır, yayını çekip oğlunu vurur. Ok Boğaç Bey’in tam göğsüne saplanır. Oğlan atının boynuna sarılır, gide gide sonrasında düşer. Bey, yiğitleri ile obasına döner. Beyin önünden “Boğaç Bey’in ilk avını yiyelim, şarabını içelim” diye kalabalık çıkar. Bey avsız, oğlunu meydanda bırakmış, boş dönmektedir.

Beyin hanımı: “Oğlum nerede?” diye beye sorar. Bey yüzünü ekşimiş dalak gibi kızartıp, cevap vermez. Kalabalık bu durumu anlar, çekip gider. Sonra yiğitler beyin hanımına:

“Oğlun avda, sağdır” derler. Oğlanın anası bunda bir hikmetin olduğunu bilir ve atına atlanıp, cariyeleri ile beraber av yerine gider. Oğlunu arar, bulur, dermanlarla tedavi edip, iyileştirir. Boğaç Bey yaralarından kurtulur. Evlerine dönmez, çölde av avlayıp gezer.

Boğaç Bey’in anası bu sırrı kocasına söylemez.

Babasının, oğlunun yaşadığından haberi olmaz.

Ancak, kırk yüzsüz yiğit bunu bilir. Bu lanet sinmiş yiğitler beyi öldürmek için ava çıkarırlar. Bu durumu beyin hanımı bilir. O, oğlunun yanına gelerek:

“O namussuzlar babanı öldürmek isteyip, ava götürdüler” der. Oğlan bu olaya sevinir. “Babam beni öldürmek istedi, ben neden ona yardım edeyim?” der. O zaman oğlanın annesi:

“Baban başkalarının sözüne inandı, akılsızlık yaptı, oğlum sen bari akıllı ol” der. Boğaç Bey, anasının nasihatini makul görüp atlanır ve düşmanlarının üstüne varır. Babasının yiğitlerini tek tek öldürür. Eli, ayağı bağlı yatan babasını çözer. Evlerine alıp gelir, şölen yaparlar. Şölene Korkut Pir de gelir, saz çalar, deyiş söyler, halka nasihat verir. Nasihatler halka yayılır, bülbüller gibi öter.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet, Ata Rahmanov tarafından Daşoğuz vilayetinin Boldumsaz ilçesinin Birleşik köyünde yaşayan meşhur bağış altmış beş yaşındaki Cumamırat Oraz Oğlu’ndan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: “İza Berlediren Nesilsiz”, *Gorkut Ata: Gadımı Türkmen Eposı* (Yay. Haz: Mäti Köşäyev). Türkmenistan Neşriyatı, Aşkabat 1990, s. 168-171.

KONUSU: Boğaç Han ile ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Bayındır, Korkut Pir.

ÖZEL ADLAR: Türkmen.

KISA ÖZETİ: Çocuğu olmayan bir bey hor görülünce, hayır işler. Bir dualının duasıyla bir oğlu olur, boğayla güreşip yenen çocuğa Boğaç adı verilir. Beyin kırk yiğidi önce Boğaç’a, sonra beye tuzak kurar, ama Boğaç tuzakları boşa çıkarır.

MOTİFLER: Çocuksuzluk, kırk, çare arama, mucizevi doğum, ad verme, av, entrika, hile, cezalandırma, intikam.

51. Salır Kazan'ın Evinin Yağmalanması

SALIR KAZAN dönemine kadar Salırlar “Oğuz Beyleri” olarak adlandırılmışlar ve onlara Ulaş Han önderlik etmiştir. Ulaş Han'dan sonra oğlu Salır Kazan, Salırların Hanı olmuştur. Bir keresinde Salır Kazan köyü korumaları için oğlu Oraz'ı ve dört yüz atlıyı bırakıp yiğitleriyle ava çıkar. Bu durumu casusları aracılığıyla öğrenen Melik Şah köye saldırır ve Oraz ile birlikte tüm köyü ele geçirir. Melik Şah Salır Kazan'ın on bin adet koyun sürüsünü de götürmeye karar verir. Sürüye bakan Karaca Çoban altı yüz düşman atlısına karşı ümitsizce direniş gösterir. Karaca Çoban üç yaşlı boğanın derisinden ve üç kuzunun yününden yapılmış sapanı için büyük taşları toplar. Düşman Karaca Çoban'ın kardeşlerini öldürür. Fakat o, taşlar bitinceye kadar ınatla savunur. Sonra ise düşmanı taş yerine koyunlarla vurmaya başlar. Sonunda düşmanlar üstün çıkıp sürüyü götürürler. Bu ara avdayken Salır Kazan kötü bir rüya görür. Salır, konur atıyla köyüne döner ve harabeyle karşılaşır. Kurtulan Karaca Çoban soygunu anlatır. Salır düşmanın peşinden gider.

Melik Şah, esir olarak aldığı Salır Kazan'ın eşi Burla Hatun'un ellerinden şerap içmek ister. Burla Hatun'un yanında kırk tane hizmetçisi de olmuştur. Kazan'ın oğlu Oraz Melik Şah'ın niyetini öğrenir öğrenmez bu durumu annesi ve hizmetçilerine bildirir. Şah'ın Burla Hatun'un içlerinden kim olduğu yönündeki sorusuna kırk hizmetçinin hepsi aynı anda Salır Kazan'ın eşi olduklarını cevap verirler. O zaman Şah Oraz'ı öldürmeye ve onun etini hizmetçilere yedirmeye karar verir. Böylece Burla Hatun'un oğlunun etini yemeyerek kendisini açığa çıkaracağını düşünür. Oraz, Şah'ın bu niyetini de annesine bildirir ve eğer onun için Salır Kazan'ın şerefi önemliyse, hiçbir durumda kendisini açığa çıkarmaması yönünde uyarır.

Bu arada Salır Kazan, yiğitlerinden ayrı tek başına düşman yurduna gelir. Karşı çıkmasına rağmen, Karaca Çoban onun yanından ayrılmaz. Hatta Salır Kazan Karaca Çoban'ı ağaca bağlar. Fakat bu da onu durdurmaya fayda etmez ve çoban onu takip etmeye devam eder. Böylece onlar birlikte düşmana saldırıp Oraz'ı kurtarmaya yetişirler. Bu savaşta beş yüz Müslüman ve on iki bin gayrimüslüman ölür. Böylelikle Salır Kazan düşmandan intikamını alıp kendi yurduna döner.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet, Ata Cıkıyev tarafından Ahal vilayetinin Serahs ilçesinde derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Ata Djikiyev; "O Razgrablenii Doma Salır Kazana", *Oçerki Proishojdeniya i Formirovaniya Turkmenskogo Naroda v Epohu Srednevekovya*. Türkmenistan, Aşkabat 1991, s. 205-206.

KONUSU: Salır Kazan'ın evinin yağmalanmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Salır Kazan, Ulaş Han, Oraz, Karaca Çoban, Şah Melik, Burla Hatun.

ÖZEL ADLAR: Oğuz Beyleri, Salırlar.

KISA ÖZETİ: Salır Kazan avdayken yurdunu düşman basar ve ailesini sürüleriyle esir alıp götürür. Salır Kazan durumu öğrenince tek başına gidip ailesini kurtarır.

MOTİFLER: Av, on bin, çoban, üç, rüya, tutsaklık, kırk, on iki bin, intikam.

52. Salır Kazan ve Oğulları Hakkında Bir Rivayet (1)

TÜRKMENLERİN atası olan Salır Kazan Dede, ünü İran'a Turan'a ulaşan pehlivan imiş. Fakat onun oğlu olmamıştır. Bir keresinde ulemalar ona Kâbe'ye, Muhammed Peygamber'in mezarını ziyarete gitmesini ve ondan oğul istemesini tavsiye ederler.

Salır Kazan Kâbe'ye Muhammed Peygamber'in mezarını ziyarete gidip orada üç gece kalır. Üçüncü gece Salır Kazan rüyasında Muhammed Peygamber'i görür. Muhammed Peygamber:

“Artık evine dönebilirsin. Senin birkaç oğlun olacak” der. Fakat Peygamber kaç oğul olacağını söylemez.

Salır Kazan Serahs'a evine döner. Fazla geçmeden onun bir oğlu doğar. Peygamber'in hürmetine onun adına “Muhammed'in armağanı olan oğul” anlamına gelen “Teke Muhammed” adını koyar. Sonraları onun “Muhammed” adı kalıp insanlar sadece “Teke” demeye başlarlar. Böylece “Teke” adı ortaya çıkar. İkinci oğluna ise Sarı adını verir. Sarı büyüyünce er, cesur yiğit olarak yetişir ve “Er Sarı” anlamına gelen “Ersarı” adını alır.

Sonra Salır Kazan'ın Salır, Sarık, Yomut adlı oğulları doğar.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet Ata Cıkıyev tarafından 1966 yılında Man vilayeti'nin Man ilçesinde yaşayan Gılıçmırat Hacıyev'den derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Ata Djikiyev; “Predaniya o Salır Kazane i Yego Sinovyah”, *Oçerki Proishojdeniya i Formirovaniya Turkmenskogo Naroda v Epohu Srednevekoviya*. Türkmenistan, Aşkabat 1991, s. 206-207.

KONUSU: Salır Kazan'ın soyundan Teke, Sank ve Yomut boylarının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: İran, Turan, Kâbe, Serahs.

ŞAHİS ADLARI: Salır Kazan, Muhammed Peygamber, Teke Muhammed, San, Ersan, Salır, Sank, Yomut.

ÖZEL ADLAR: Türkmen.

KISA ÖZETİ: Salır Kazan'ın oğlu olmayınca ulemaların tavsiyesi üzerine Muhammed Peygamber'in Kâbe'deki mezarını ziyarete gider ve orada üç gün kalır. Sonra Teke Muhammed, Ersan, Salır, Sank, Yomut adlı oğulları doğar.

MOTİFLER: Çocuksuzluk, üç, rüya, doğum, ad verme.

53. Salır Kazan ve Oğulları Hakkında Bir Rivayet (2)

SALIR KAZAN komşu yurtlara seyahat ederek, düğünlere ve düğünlerde düzenlenen güreşçi pehlivanların yarışmalarına katılmayı seven cesur alp, pehlivan imiş. Bir keresinde komşu yurdun hanım hükümdarının onu yenebilen kişiyle evleneceği, kendisinin kazanması halinde ise mağlup olan pehlivanın cezalandırılacağı yönündeki haberi ulaşır. Uzun ve yorucu yolculuktan sonra Salır Kazan hükümdarın köşküne ulaşır ve yorgunluktan havuzun yanındaki ağacın gölgesinde uykuya dalar. Onu gören hanım hükümdar hizmetçilerine misafire iyi bakmalarını ve uyandıktan sonra yedirip içirmelerini buyurur. Salır Kazan'ın isteği doğrultusunda hizmetçiler ona oğlak etinden öğle yemeğini ve diğer yiyecekleri hazırlarlar. İyiye dinlendikten sonra, kendisinin hanımla güreşmek istediğini söyler. Aynı şekilde daha önce otuz pehlivan onun için yarışmış ve mağlup olunca hepsi idam edilmişlerdir. Salır Kazan ile hanım hükümdarın ilk karşılaşması berabere biter. İkinci karşılaşmadan önce hanım hükümdar:

“Bugüne kadar otuz pehlivanla güreştim ve hepsini idam ettim. Eğer buna da aynısını yaparsam, belki bir daha kendime layık bir eşle karşılaşamam” diye düşünür. İkinci karşılaşmayı Salır Kazan kazanır ve şarta göre onunla evlenir.

Evlendikten sonra altı ay geçer. Bir gün Salır Kazan, Harezm topraklarında İt Beçen adında bir pehlivanın ortaya çıktığı haberi öğrenir. Salır onunla karşılaşmaya karar verir. İt Beçen Salır Kazan'ın gücünü bildiğinden adil karşılaşmaktan kaçıp hileye başvurmaya karar verir. Karşılaşmadan önce Salır Kazan'a geceyi havuzda geçirmeyi teklif eder. Salır Kazan sadeliğinden teklifi kabul eder. Fakat havuzun suyu gece donar ve Kazan buzların arasında sıkışır. Buzların üstünde sadece başı kalır. Salır Kazan'ın çaresizliğinden faydalanan İt Beçen onu öldürmek için bir yol arar. Salır Kazan o şekildeyken bile onu korkutur. İt Beçen ona her yaklaşmak istediğinde, Salır havayı içine çekip sonra da ona doğru üfler. İt Beçen yaşlı bir cadıya danışır. Cadı demircide bir kayacak hazırlattırıp ve ona kılıcını bağlayıp buzda kaymasını önerir. İt Beçen bu şekilde Kazan'ı öldürür.

Yıllar geçip Salır Kazan'ın oğlu Muhammedali yiğit olarak yetişir. On dört on beş yaşına geldiğinde babası gibi pehlivan olur. Bir keresinde, arkadaşlarıyla oynarken yanından bir dul kadına ait inek geçer. Muhammedali ineği kovalayarak kuyruğundan yapışır ve istemeden onu koparır. İneğin sahibi olan kadın, öfkeyle Muhammedali'ye İt Beçen'in babasını nasıl öldürdüğünü anlatır ve gidip babasının intikamını alacağı yerde küçük çocuklarla oynamasına sitem eder. Bunları işiten Muhammedali üzüлür ve aceleyle evine gider. Babasının ölümü hakkında gerçekleri birkaç kez öğrenmeye çalışır, fakat annesi oğlunu kaybedeceği korkusuyla kesin bir şey anlatmaz. O zaman Muhammedali bir yaşlı nineye danışır. Nine, annesinden kavurga pişirmesini istemesini ve ikram etmek için elini uzattığı an, sıcak kavurgalı elini sıkarak ta gerçekleri söyleyinceye kadar elini bırakmamasını önerir. Bu şekilde Muhammedali babasının kaderini öğrenir ve yola hazırlık görmeye başlar.

Annesinin tavsiyesi üzerine ilk önce başka bir anneden olan kardeşi Sarı'nın yanına gider. Kardeşinin onuruna Sarı şölen yapar. Sonra Teke Muhammedali veya Teke olarak adlandırılan Muhammedali'nin hikâyesini dinleyip, babalarının katili İt Beçen'in korkudan Amuderya'daki adaların birinde mağarada saklandığını haber verir. Onlar başka bir annelerinden olan ve İt Beçen tarafından esir olarak alıkonulup at çobanlığı yapan üçüncü kardeşlerini hatırlarlar.

Muhammedali ve Sarı (Ersarı) boğa keserek derisinden tulum hazırlarlar. Sonra içini havayla doldurup Amuderya Irmağı'nı geçerler. Orada bir at çobanıyla karşılaşır ve onun da kendi kardeşleri olduğunu öğrenirler. Kardeşler sürüden en iyi atları seçerler ve silahlanıp İt Beçen'e saldırırlar, hem de onu öldürürler. Sonra kardeşler bir araya toplanırlar ve at çobanı olan kardeşleri bir zamanlar kız kardeşlerinin Tatar padişahı tarafından götürüldüğünü anlatır ve onu arayıp bulmayı teklif eder.

Uzun aramalardan sonra onlar kız kardeşlerini bulurlar. Kız kardeşlerinin o vakit dört çocuğu olup, onlardan ayrı kalmayı istemez ve kardeşlerine:

“Ben artık yaşlandım. Benim kanım ve etim karıştı. Beni götürseniz ve çocuklarımdan ayırsanız değişen ne olacak? Padişahın çok güzel bir kızı var. Ben ona size su vermesini rica edeyim. Siz de bu

arada onu yakalayıp götürün” der. Ertesi gün kararlaştırılan öğle vaktinde kardeşler kız kardeşlerinin yanına gelirler ve onun tavsiye ettiği şekilde padişahın kızını yakalayıp ata bindirip kaçırlar. Padişah öfkeli bir şekilde atlılarla peşlerinden gider ve onlara ancak Amuderya Irmağı’ndan geçerlerken yetişirler. Padişahın kızını atının arkasına alarak oturan sarı yayı olan kardeşlerden biri, yayıyla padişahın atını hedef alıp okunu atar. Padişah ona şu sözlerle hitap eder:

“Sen benim atımı öldürdün. Eğer sen benim kamçıyı vurabilirsen, sana kızımı bahşederim” der. Sarı bu şartı yerine getirir. Böylece padişah eli boş döner. Muhammedali, Ersarı ve Sarı kardeşler padişahın kızını kimin alacağı konusunda tartışmaya başlarlar. Hiçbir karara varamayıp seçim hakkını kızın kendisine bırakırlar. Kız sarı yayı olan en küçük kardeşi seçer.

DERLEME BİLGİSİ: Bu efsane Ata Cıkıyev tarafından 1966 yılında Marı vilayetinin Murgap ilçesinde yaşayan Tağan Ağa’dan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Ata Djikiyev; “Predaniya o Salır Kazane i Yego Sinovyah”, *Oçerki Proshojdeniya i Formirovaniya Turkmenskogo Naroda v Epohu Srednevekovya*. Türkmenistan, Aşkabat 1991, s. 207-209.

KONUSU: Salır Kazan ve oğullarıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Harezm, Amuderya.

ŞAHİS ADLARI: Salır Kazan, İt Beçen, Muhammedali, Teke Muhammedali, Teke, Sarı, Ersarı.

ÖZEL ADLAR: Tatar.

KISA ÖZETİ: Salır Kazan kadın hükümdarı güreşte yenerek onunla evlenir, fakat sonra İt Beçen tarafından hileyle öldürülür. Salır Kazan’ın oğulları İt Beçen’i öldürüp babalarının intikamını aldıktan sonra, Tatar padişahının kızını kaçırlar.

MOTİFLER: Zor şart, ziyafet, otuz, sinama, iki, evlenme, altı, hile, cadı, gerçeği öğrenme, üç, intikam, dört, kız kaçırma.

54. Deli

BİR VARMIŞ, bir yokmuş. Kadim zamanda yaşlı bir adamın deli bir oğlu varmış. Bu Deli yolun üstüne bir köprü yaptıır. Köprüyü geçenlerden on beş akçe, geçmeyenlerden dövüp geçirir ve otuz akçe almış.

Orada Deli'nin bir de kuyusu varmış. Kuyudan su içenlerden on akçe, içmeyenlerden döverek içirip yirmi akçe almış. Bu Deli, köprüsünü ve kuyusunu bahane ederek halka eziyet edermiş. İnsanlar bunun zulmüne dayanamazlar, fakat onunla bir türlü baş edemezler. Bazen ise Deli'ye beddua ederler. Deli'ye çok kargış siner.

Günün birinde Deli'nin kuyusunun yakınına büyük bir oba göçüp gelir. Bu göçüp gelen obanın içinde Deli'nin akrabaları da vardır.

Bir gün Deli'nin ağabeylerinden biri ölür. Bu Deli:

“Ağabeyimi kim öldürdü?” diye sorar. Oturanlar ona:

“Azrail canını aldı” diye cevap verirler. Deli:

“Ben Azrail'i görsem intikamımı alırdım” diyerek böbürlenir.

Allah bu sözü işitip:

“Tövbe etmezse Deli'nin canını al” diyerek Azrail'e buyruk verir.

Azrail, Allah'ın buyruğu ile kara giyinip, göze görünür vaziyette gelir. Deli Azrail'i görüp:

“Sen ne için ağabeyimi öldürdün” diyerek Azrail'e saldırır. Azrail Deli'nin ayağından yakalayıp canını almaya başlar. Deli korkar, tövbe eder, tövbesi kabul olmaz. Allah Azrail'e:

“Yerine can versin” diye buyruk verir. Sonra Deli, Azrail'le ağabeyinin yanına varıp, canını ister, o canını vermez. Sonra babasının huzuruna varıp, canını ister, o da vermez. Sonra karısının yanına varır. Karısı:

“Bu cihanda sensiz yaşayacağıma, yaşamasam daha iyi, benim canımı al” der. Allah bu sözden sonra Deli'nin karısının canını almayıp, yerine ağabeyinin ve anne babasının canlarını alır.

Zavallı insanların bedduasına maruz kalan Deli böylece anasız, babasız ve ağabaysız yetim kalır. Sonra Korkut Pir gelir, saz çalar, deyiş söyler, nasihat eder ve:

“Her kim ki Deli gibi insanlara eziyet ederse, masumların bedduasına kalırsa, Tanrı onu cezalandırır, yetim bırakır” der.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet, Ata Rahmanov tarafından Daşoğuz vilayetinin Boldumsaz ilçesinin Dışkı köyünde yaşayan doksan dört yaşındaki Gurbangılıç Çakan Oğlu'ndan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: "Makav", *Gorkut Ata: Gadımı Türkmen Eposı* (Yay. Haz: Mäti Kösäyev). Türkmenistan Neşriyatı, Aşkabat 1990, s. 171-172.

KONUSU: Deli Dumrul ile ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Deli, Korkut Pir.

ÖZEL ADLAR: Azrail.

KISA ÖZETİ: Köprüsünden geçmeyi zorla geçirerek, kuyusundan su içmeyene zorla su içirerek parasını alan bir deli yiğit, tanımadığı Azrail'e karşı mücadele eder ve savaşı kaybeder. Can yerine can bulduğu için affedilir.

MOTİFLER: Beddua, zor şart, can yerine can bulma, bedduanın gerçekleşmesi.

55. Tekgöz

BİR VARMIŞ, bir yokmuş. Kadim zamanda Salır denilen bir boy varmış, bu boyun hanına Salır Kazan derlermiş.

Günlerin birinde Salır'ın ili yaylaya göçer ve yazlar.

Salır'ın ili yerleştğinde, geceleyin üzerlerine düşman baskın yapar. Halkın büyük kısmı perişan halde kaçır. Düşman çok esir alır. Kaçanlardan birinin süt emen bebeği yurttır kalır. Bu bebek sabah ezan vakti ağlar. Onun ağlama sesini işiten bir aslan gelir, çocuğu koklar, yüzünü, gözünü yalar ve oğlanı alıp götürür. Bir dağın mağarasına götürür ve emzirip besler. Bu çocuk çıplak olup, vücudunun her tarafını tüyler kaplar. Çocuk önce emekler, sonra yürür. Çocuğun yaşı bir buçuk olur. Salır'ın ili yine aynı yaylaya göçüp gelir ve yazlar.

Günlerin birinde bu oğlanın babasının çobanı, çobanlık yaptığı sırada bir aslanın her gün gelip tüylü bir çocuğu emzirdiğini görür ve beyine haber verir. Bey bu sözleri dinler ve adamları ile gidip oğlanı alıp gelir. Oğlan bir süre sonra dağın mağarasına kaçır. Tekrar yakalayıp getirirler, fakat oğlan rahat durmaz, insanların dilini anlamaz. Bu durumu Salır ile Korkut Pir'e haber verirler. Korkut bu yere gelip, söz söyler, oğlana nasihat eder, saz çalar. Oğlanın adına halk sık sık "bes et,¹ kovuğa gitme" dedikleri için "Beset" adını verir. Sonra bu oğlanın adı Beset olur. Ondan sonra oğlanı kim çağırır "Beset" der, oğlan ile konuşsa "Beset", yani herkes "Beset" adını kullanmışlardır. Oğlan Korkut Pir'in vasiyetini tutar, halkın tavsiyelerine uyar. Artık dağın kovuğuna gitmez. Adı halkın dilinde dolaşmaya başlar. Kıyafetler giyip, insan olarak yetişir.

Günlerin birinde söz konusu ovada zina eden bir kadın, tek gözlü bir oğul doğurur. Bu oğlan gün be gün, saat be saat çabucak büyür, erkenden yürür. Bu oğlanı yemek ile doyuramaz olurlar.

Bir gün Tekgöz'ün, annesinin komşusunun sığırı kaybolur. Ertesi gece eşiği ortalıktan yok olur. Sonra her gün birilerinin sığırı veya eşiği ya da atı kaybolur.

İnsanlar bunu araştırmaya başlarlar, ancak bir türlü bu sırrı çözemezler. Tekgöz malları seher ezan vakti yemektir. Tekgöz bildir-mededen obanın tüm mallarını yer, insanları ve çocukları da yemeye

¹ Bes et: Son ver.

başlar. Halk olup bitenleri öğrenir ve yurt tuttukları yeri bırakıp başka yere göç ederler. Fakat halkın peşinden Tekgöz de gelir.

Halk artık kaçıp kurtulamayacaklarını anlar ve elçi olarak Korkut Pir'i gönderir. Korkut Pir Tekgöz'ün huzuruna giderek onunla konuşur. Sonunda onun günlük yiyeceği olarak bir insan ve otuz batman² pirinç vermeye razı olurlar. Ayrıca onun yemeğini pişirmesi için bir de yaşlı kadın verirler. Yaşlı kadın Tekgöz'le konuşur:

“Niçin sana ok batmaz?” diye sorar. Tekgöz:

“Benim gözümünden başka yerime, vücuduma ok ve ateş işlemez. Tek gözüm ise ok da ateş de işler” der.

Günlerin birinde Tekgöz'ün yemesi için sıra yoksul bir kadının oğluna gelir. Bu yaşlı kadın ağlayarak Beset'in huzuruna varır. Beset bu kadına merhamet eder. Beset atına binip “Tekgöz'ü öldürecek” deyip, yola çıkar. Tekgöz'ün yanına yaklaşp ona birçok defa ok atar. Fakat bu okların hiçbirisi Tekgöz'e saplanmaz. Tekgöz, Beset'i görüp güler ve onu yakalayıp kırk kulplu kazanın dibine atarak bırakır.

Tekgöz bu hadiseyi aklından çıkarıp, yemeğini yiyip uykuya dalar. Beset kazanın dibinin bir kısmını delip çıkar. Sonra Beset yemek pişiren kadının yanına gelip:

“Bunu nasıl öldürebilirim?” diye sorar. İhtiyar kadın kendisinin et kestiği büyük bıçağını verir ve:

“Ateşte kızdır, tam kızardıktan sonra al ve Tekgöz'ün gözüne cazırdatıp bas, diğer türlü onun bedenine kılıç, ateş tesir etmez” der.

Beset bıçağı ateşe sokar, kıpkırmızı kızartıp Tekgöz'ün gözüne basar. Tekgöz sıçrayıp yerinden kalkar ve Beset'in peşine düşer. Beset kaçıp bir mağaraya girer. Tekgöz kovuğun ağzını tutar ve içerde bulunan koyunları tek tek denetleyerek paçasının altından geçirir. Beset koyunların arasından bir koçu hızlıca kesip postunun içine girer ve Tekgöz'ün bacaklarının altına varır. Tekgöz koça bakarken, Beset posttan çıkıp kaçar. Tekgöz yine hilekârlığa başvurup:

“Sen benim hazinem gör” der. Beset saflık edip “Hazineyi göreyim” diye yeniden Tekgöz'ün eline düşer. Tekgöz hazinesinin ağzını tutar. Beset hazinedeki iri altın parçalarını alıp Tekgöz'e atar. Tekgöz buna aldırılmaz ve odanın içini eli ile aralamaya başlar. Beset

² Batman: bazı kaynaklara göre yaklaşık 20 kg, bazı kaynaklara göre ise 32 kg olan ağırlık ölçüsü.

yukarıya baktığında bir kılıcın asılı olduğunu görür ve kocaman kafa büyüklüğünde bir altını yukarıya fırlatıp, ipini kopartır. Kılıcın sapından tutar ve Tekgöz'ün başını keser. Tekgöz'ü öldürüp, hazinesini halka dağıtır. Sonra Salır eli “beladan kurtulduk” deyip kırk gün şenlik yapar. Bu şenliğe Korkut Pir de gelir, saz çalar, söz söyler, insanlara nasihat eder.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet, Ata Rahmanov tarafından Daşoğuz vilayetinin Boldumsaz ilçesinin Birleşik köyünde yaşayan meşhur başgşi altmış beş yaşındaki Cumamırat Oraz Oğlu'ndan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: “Yekegöz”, *Gorkut Ata: Gadımı Türkmen Eposı* (Yay. Haz: Mäti Kösäyev). Türkmenistan Neşriyatı, Aşkabat 1990, s. 172-174.

KONUSU: Tekgöz (Tepegöz) ile ilgilidir.

YER ADLARI:

ŞAHİS ADLARI: Salır Kazan, Beset, Korkut Pir, Tekgöz.

ÖZEL ADLAR: Salır.

KISA ÖZETİ: Salır boyu yaylaya göçerken bir bebek geride kalır ve bir aslan tarafından beslenip büyütülür. Korkut bu çocuğa Beset adını verir. Sonra obada tek gözlü bir oğlan doğar, halkın başına felaket getirir. Beset Tekgöz'ün sırnı öğrendikten sonra onu öldürür.

MOTİFLER: Esir düşme, hayvan tarafından beslenme, çoban, ad verme, dev, şart koyma, sırnın öğrenilmesi, kırk, devle mücadelele, kör etme, hile, sihirli kılıç, kötünün cezalandırılması.

56. Törelî Bey

BİR VARMIŞ, bir yokmuş. Kadim zamanda beylerden birinin Törelî Bey adında bir oğlu olur. Bu bey, oğluna gelin almak ister. Oğluyla müşaverede bulunur. Beyin oğlu babasına:

“Bana alacağınız kız, ben kalkmadan yerinden kalksın, ben ata binmeden o ata binsin, ben atlandığım vakit o, baş kessin, düşman kaçırsın” der.

Babası oğluna:

“Böyle gelini kendin ara, kendin bul” diye söyler. Törelî Bey kendisine uygun bir kız aramak maksadıyla atına binip sabah erkenden gider, geç vakit döner, kendine uygun bir gelin bulamaz. Bey, oğluna:

“Sen bu vasıftaki gelini Salır ilinden bulursun” der. Sonra oğlu babasına:

“Salır iline sen git, ben kendime eş aramayayım” der.

Bunun üzerine Törelî Bey’in babası atlanır, Salır iline varır. O Salır ilini çok dolaşmıştır. Bu yüzden Salır Hanı’nın Sılcan denilen kızının olduğunu bilmektedir. Bu kızı almak isteyen üç şartı yerine getirmesi gerekmektedir. Han’ın azgın bir boğası vardır, onunla dövüşüp öldürmek lazımdır; bir kızgın erkek devesi vardır, onu da dövüşüp öldürmek mecburiyeti vardır; sonra bir aslanı vardır, onu yenip öldürmek gerekmektedir. Bey bu şartları işitip, dövüş meydanına varır.

Dövüş meydanında cesetlerden tepe oluşmuştur. Kiminin karnı yarılmış, kiminin bağırsakları dışına çıkmış, kiminin başını erkek deve çiğnemiş, kimini ise aslan pençesiyle vurup yere yatırmıştır. Cesetlerin üstünde yeşil sinekler uçmaktadır. Han’ın kızını almaya gelenlerin hepsi ölmüştür. Bey bunları görüp korkar, şaşırır. Bey bu ahvali görüp obasına doğru döner. Başka yöne sapmadan doğru evine gelir. Beyin oğlu Törelî Bey:

“Gelin buldun mu?” diye sorar. Bey hiçbir şey konuşmaz. Oğlu bir daha sorar, bey ağzını açmaz. Sonra Törelî Bey öfkelenip, evden çıkıp gider. Akşam vakti evine döner. Babasına yine sorar. Bey suskundur. Gece yatarlar. Bey uykusunda düş görür ve gördüğü şeylerin hepsini sayıklar. Törelî Bey yatmamıştır ve babasının sayıkladığı şeylerin hepsini işitir. Ezan vakti kalkıp, babasının yakasına yapışır:

“Gördüğün şeyleri anlat” diye konuşur. Sonra babası Sılıcan’dan bahseder. Törelî Bey bunu duyunca gitmek ister. Bey oğluna:

“Gitme ölürsün” der. Oğlu kulak asmaz.

Törelî Bey kendisinin atlılarını toplar ve Salır iline gider. Salır iline ulaştığında Sılıcan’ı almak için geldiğini Han’a haber verir.

Han bu haberi işitip, halka haber verdirir. Halk dövüş meydanında toplanır. Çanlar çalınır. Köleler boğayı zincirlerinden yakalayıp, her zincirde üç kişi olmak üzere boğayı meydana getirirler. Boğayı serbest bırakırlar. Boğa Törelî’yi tehdit edencesine yanında yatan kara taşı boynuzlayıp paramparça eder. Törelî Bey’in yiğitleri bunu görüp ağlarlar. Törelî Bey yiğitlerine:

“Siz ağlamayın da saz çalın, benim yaptığım işleri söyleyip beni methedin” der.

Sonra Törelî Bey cesaretlenip, meydana çıkar. Boğa Törelî Bey’e doğru çullanarak gelir. Törelî Bey hızlıca boğanın boynuzlarından yakalayıp, boynunu kanırtarak yere yıkar. Sonra bıçağını harlatıp boğazını keser. Boğa ölür. Sılıcan köşkünün üstündeki çatı kısmına çıkıp, olup biteni seyretmektedir. Yeniden çan vurulur. Köleler azgın erkek deveyi getirirler. Törelî Bey’in yiğitleri saz çalıp, deyiş söyleyip Törelî Bey’i iyice methederler. Azgın deve Törelî Bey’e, Törelî Bey azgın deveye hücum eder. Deve Törelî Bey’in başından ısıtır. Törelî Bey yenilir ve kaçıp devenin karnının altına girer ve karnına kılıcını sokar. Deve sadece bir kez böğürür. Törelî Bey ikinci defa kılıçlar. Deve yanı üstüne yere düşer. Bunun da boynunu hırlatıp keser. Sılıcan o an Törelî Bey’i takdir eder.

Sonra yeniden çan çalınır. Köleler aslanı meydana bırakırlar. Aslan önce tek başına koşturup, sonra Törelî Bey’in üstüne kükre-yerek atılır. Törelî Bey, kolluklu kolunu kaldırıp aslanın ağzına tutar ve kılıcını karnına saplar. Aslan çatıdan düşmüşçesine yere yığılır. Halk bu duruma şaşırır. Sılıcan buna çok sevinir.

Törelî Bey’in yiğitleri onu methederler, börklerini havaya fırlatırlar. Han kızını getirip Törelî Bey’e verir. Törelî Bey Sılıcan’ı alıp, obasına doğru yola çıkar.

Törelî Bey, yiğitlerini müjdecî olarak önden gönderip, kendisi Sılıcan ile çölde av avlar. Onların üstüne düşman gelir. Düşman ile savaşırlar. Törelî Bey birçok yerinden yaralanıp, yere düşer. Sılıcan Törelî Bey’i düşmandan korur, altı yüz atlısını kırıp düşmanı dar-

madağın eder. Sonra Törelî Bey'i gölge bir yere yatırıp, yaralarını otlardan hazırladığı merhemlerle tedavi eder, kendisini ise geyik etiyle besler.

Törelî Bey iyileşir, atına biner ve Sılcan'a bakıp:

"Sen benim gururumla oynadın" diyerek eşini öldürmek ister. Sılcan Törelî Bey'e nasihat etse de yalvarsa da dinletemez. Törelî Bey:

"At, yoksa atarım" der. Sılcan okunun peykanını çıkartır ve Törelî Bey'e atar. Bunun üzerine Törelî Bey, Sılcan'ın vefalı olduğunu anlar ve barışırlar. Törelî Bey'in yiğitleri:

"Bunlar nerede kaldı?" diye aramaya çıktıklarında karşılaşırlar. Evlerine dönüp kırk gün düğün yaparlar. Düğüne Korkut Pir de gelir. Saz çalar, deyiş okur, söz söyler, nasihattir dua eder. Düğün biter, maksat ve muratlarına ererler.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet, Ata Rahmanov tarafından Daşoğuz vilayetinin Boldumsaz ilçesinin Dışkı köyünde yaşayan doksan dört yaşındaki Gurbangılıç Çakan Oğlu'ndan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: "Törelî Beğ", *Gorkut Ata: Gadımı Türkmen Eposı* (Yay. Haz: Mäti Kösäyev). Türkmenistan Neşriyatı, Aşkabat 1990, s. 174-177.

KONUSU: Törelî Bey'in (Kan Turalı) Sılcan'ı (Selcen) almasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Salır ili.

ŞAHİS ADLARI: Törelî Bey, Salır Han, Sılcan, Korkut Pir.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Törelî Bey babasından kendisine eş bulmasını ister, ancak babası bulamaz. Törelî Bey kendisi Salır Han'ın Sılcan adlı kızının evlilik için koştuğu üç şartını yerine getirerek onunla evlenir.

MOTİFLER: Sinama, üç, zor şart, av, olağanüstü kadın, kırk.

57. Bamsım Birek

BİR VARMIŞ, bir yokmuş. Kadim zamanda Böri Bey denilen beyin oğlu olmamış, ama pek çok kızı olmuştur. O obada bir beyin de pek çok oğlu olmasına rağmen hiç kızı olmamıştır. Günlerin birinde beylerbeyi, Türkmen beylerini “müşavere meclisim var” diye çağırır. Söz konusu davete Böri Bey ile kız çocuğu olmayan bey de katılır. Bu müşavere meclisi pek büyük olur. Hizmetkârlar yemek taşırlar, cariyeler beylere şarap sunarlar. Meclisteki beyler mest olup kendilerinden geçerler. Fakat Böri Bey ile hiç kızı olmayan diğer bey ağlamaya başlarlar. Bu durumu öbür beyler görüp üzülmüşler.

“Ne için ağlıyorsunuz?” diye sorarlar. O zaman Böri Bey:

“Benim kızım çok, oğlum yok” diye cevap verir.

Öteki bey:

“Benim oğlum çok, kızım yok” diye söyler. Sonra bunları işiten beylerin hepsi:

“Bunların ikisinin de arzuları kabul olsun” diye dilekte bulunurlar. Halkın dileği kabul olur. Bu duadan sonra vakti saati dolup, Böri Bey’in bir oğlu, öteki beyin de bir kızı doğar. Böri Bey oğlunun doğumu dolayısıyla bir ziyafet verir. Bu ziyafete Korkut Pir de gelir. Saz çalar, söz söyler, deyiş okur. “Bu oğlan bir koç yiğit olsun” diye dilekte bulunur. Ziyafet sona erer. Sonra Korkut, bu oğlana “Birek” adını verir. Böri Bey oğlunun doğduğuna çok sevinir. Oğlunu kucağına alıp “Bamsım” diyerek sever. Halk bunu işitir ve bundan sonra oğlana “Bamsım Birek” derler ve oğlanın adı Bamsım Birek olarak kalır.

Bu oğlan at süren, ödül alan, av avlayan, güreşte rakiplerini yıkan, insanların göğsüne kadar bile yetişemedikleri bir koç yiğit olarak yetişir. Bu oğlanın adı dünyaya yayılır.

Günlerin birinde Bamsım Birek ava çıkar, kuşunu avının üstüne salar. Kuş avın üstüne yönelmeyip havada uçup gider. Bamsım Birek kuşunu aramaya başlar. Çimenlik ve sulak bir yere varır. Orada bir tavşanın peşinde olan bir beyin kızı av avlamakta ve cariyeleriyle seyran etmektedir.

Birek bu kızlarla karşılaşır. Bey’in kızı Bamsım Birek ile ok atışır, kızın oku vurulur. At yarıştırmışlar, Birek’in atı onun atını geçer. Güreş tutuşurlar, kız yıkılır. Bamsım Birek, kızı yıkınca her iki yanağından birer buse alıp, çekip gider. İki birbirine âşık olurlar.

Bu kızın adı Çiçek'tir. Bamsım Birek avdan evlerine üzüntülü halde gelir. Böri Bey oğluna:

"Neredeydin, kuşun nerde, ne için kaygılanırsın?" diye sorar. Oğlan:

"Ben Çiçek'e âşık oldum" der. Böri Bey:

"Banu'nun Deli kardeşi onu sana vermez. Kim ona elçi gönderse öldürür" der. Birek Deli'nin yanına gitmek ister. Fakat Böri Bey oğlunu bırakmaz. Oğlu dinlemez. Sonra Böri Bey evine Korkut Pir'i çağırır.

Korkut Pir Bamsım Birek'e izin vermez, kızı istemeye kendi gider. Çiçek'in Deli ağabeyi Korkut Pir'in geldiğini görür ve utanır. Bu Deli, Korkut Pir'i misafir eder, yemek verir, karnını doyurur. Sonra ne için geldiğini sorar. Korkut Pir kız istemeye geldiğini söyler. Deli pek öfkelenir. Sonra konuşmaya başlar, fakat Korkut Pir'e ne söyleyeceğini bilemez, utanır ve Çiçek'i Bamsım Birek'e vermeye razı olur. Dede Korkut hısımlı olup döner ve başlık verirler. Ertesi sabah gelin alınacaktır. Bamsım Birek'in ak çadırını ödül meydanına kurarlar. Bu çadıra Bamsım Birek yiğitleriyle girer, içki şarap içip sarhoş halde yatarlar.

Gece vakti bunları düşman basar. Bamsım Birek'in yiğitlerini öldürürler ve kendisini esir alıp giderler. Gece çok kuvvetli rüzgâr eser ve düşmanın izini bozar. Sonra düşmanlar Bamsım Birek'i yanlarına alıp, yurtlarına götürürler ve onu zindana atarlar.

Sonraki gün ezan vakti gelin almaya gidenler Bamsım Birek'e müjdecî gönderirler. Bu atlı müjdecî ödül verilen yere gelir, yerde cesetlerin yattığını görür. Cesetleri aralayıp, Bamsım Birek'in yiğitlerinden birini bulur ve süratle obaya dönerek ahvali obaya haber verir. Ardından Böri Bey adamları ile gelip, cenazelere bakarak oğlunu ve oğlunun yiğitlerini arar. Cesetlere tek tek bakarak oğlunun yiğitlerini teşhis eder, fakat Birek'i bulamaz. Böri Bey iz sürer, ancak düşmanın hangi taraftan geldiğini tespit edemez. Perişan, çaresiz ve kaygılı halde evine döner. Aradan yedi yıl geçer. Ancak Bamsım Birek'ten hiç haber olmaz.

Sonra ağabeyi Çiçek'i budala birine vermek ister. Bu Deli düğüne başlar. O gün Bamsım Birek esaretten kurtulup gelir ve gece vakti düğün olan evde karanlık köşede oturur.

O, orta yere sorulan soruların hepsine cevap verir. Sözleri ile meclistekilerin hakkından gelir, ancak kimse bunun kim olduğunu bilemez. Sonra birisi kalkıp:

“Bu yiğit bize yüzünü gösterebilir” der. Bamsım Birek yerinden kalkar ve orta yere gelir. Çiçek’i alan budala onu görür ve evden dışarıya kaçar. Sonra onun Bamsım Birek olduğunu anlarlar. Tellallar yeniden bağırırlar. Çok büyük bir düğüne başlanır. Atlar yarıştırılır, güreş tutulur, ok atma müsabakası yapılır, bağşılar saz çalıp şiirler söylerler. Bu düğüne bağşılardan piri Dede Korkut Pir de gelir. Söz söyler, nasihat eder, saz çalar, deyişler okur. Düğün bittiğinde dua eder. Korkut Pir’in dilekleri kabul olur, maksat ve muratlarına ererler.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet, Ata Rahmanov tarafından Daşoğuz vilayetinin Boldumsaz ilçesinin Dışkı köyünde yaşayan doksan dört yaşındaki Gurbangılıç Çakan Oğlu’ndan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: “Bamsım Birek”, *Gorkut Ata: Gadımı Türkmen Eposı* (Yay. Haz: Mäti Köşäyev). Türkmenistan Neşriyatı, Aşkabat 1990, s. 177-179.

KONUSU: Bamsım Birek (Bamsı Beyrek) ile ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Böri Bey, Korkut Pir, Birek, Bamsım Birek, Bamsım, Çiçek, Deli.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Halkın duasıyla Böri Bey’in bir oğlu, diğer beyin bir kızı olur. Oğlana Birek, kıza Çiçek adını verirler. Oğlan büyüyünce Çiçek’e âşık olur, ancak evleneceği gün düşman saldırısına uğrarlar. Birek yedi yıl zindanda kaldıktan sonra Çiçek’in başka biriyle olan düğününe yetişir ve Çiçek ile evlenir.

MOTİFLER: Çocuksuzluk, dua, duanın gerçekleşmesi, mucizevi doğum, ziyafet, ad verme, av, tesadüfi karşılaşma, sinama, âşık olma, kız isteme, esir alma, zindana atma, yedi, memlekete dönme, tanınma.

58. Salır

BİR VARMIŞ, bir yokmuş, kadim zamanda Türkmen beyleri arasında Salır denilen bir tane koç yiğit varmış. Bu bey, misafiri seven, açları doyuran, çıplakları giydiren cömert bir kişi imiş. O, çok cesur, at biner, düşman kovalar, av avlar imiş. Günlerin birinde Salır yiğitleriyle birlikte av kuşunu alıp ava çıkar.

Bunların önlerinden hiçbir av çıkmaz. Sonra çok dolaşırlar, fakat tek bir av hayvanına rastlamazlar. Kuş sıkılır, öfkelenir, karnını doyurmak ister. Tam o sırada bir koyun kalkıp kaçır. Salır kuşunu salar. Kuş ava meyletmez ve gökyüzüne uçup gider. Av kuşu huyunu bozup, gözden kaybolur.

Salır buna çok üzülür, kuşu arar, ancak bulamaz. Yiğitleriyle birlikte kuşu araya araya başka yurtlara geçerler, ama bir türlü kuşu bulamazlar. Salır yorulur, usanır, bulunduğu yerde yatıp dinlenmek ister ve oraya uzanıp uyur. Salır bir kere uyuduğu zaman yedi gün uyurmuş. Salır'ın yiğitleri bunu bildikleri için saklarlar. Bu durumu öğrenen düşman casusu, kendi şahına haber verir. Bunun üzerine düşman kalabalık bir orduyla Salır'ın uyuduğu yere gelir. Salır'ın yiğitleri kalabalık düşman askerlerinin geldiğini fark ederler ve onlarla savaşırlar.

Yiğitlerin hepsi savaşa savaşa şehit olurlar. Ancak Salır uyumaya devam eder.

Düşman Salır'ı yattığı yerde ip ile pek sıkı bir şekilde sararlar. O uyanmaz. Salır'ı arabaya atıp kenarına bağlarlar. Arabanın tekerleri ses çıkartarak gider, ancak Salır yine de uyanmaz. Düşman Salır'ı kaleye götürüp, onu zindana atar.

Salır zindanda uyanır. Esir düştüğünü anlar, öfkelenir, ah çeker, "Ben bu zindanda öleceğim galiba" diye söylenir. O vakit önüne küt diye zağara¹ düşer, ancak Salır bunları kimin attığını bilmez. Ekmeği alıp yer. Sonra bir gün gatlama,² bir gün petir³ bırakırlar. Salır buna şükredip yatar. Salır aynı zamanda sesi güzel bir türkücü olmuştur.

O, zindanda gündüzleri yatıp uyur, geceleri güzel sesiyle türkü söyler. Onun türkülerini insanlar toplanıp dinlerler. Muhafız insanları kovar. Ama kimse gitmez. İnsanlar muhafızı sersemletip, zinda-

¹ Zağara: Mısır unundan pişirilen ekmek.

² Gatlama: yağda kızartılmış katlı yufka, börek.

³ Petir: Mayasız pişirilen ekmek.

na atarlar. Şah bunu kimin yaptığını bilmez. Türküyü dinleyenler, Salır'a yiyecek verenler, aslında Salır'ın ilinden esir düşen kişilerdir. Bu durumu Şah işitir. Salır'ı zindandan çıkartıp, huzuruna getirir ve:

“Sen ne yiyerek yaşıyorsun?” diye sorar. Salır:

“Ben sizin ölüleriniz için hazırlattığınız yemekleri yiyorum” diye cevap verir. Şah bu deli bizim ölülerimizi aç bırakacak diyerek zindandan çıkartır. Şah'ın karısı:

“Sen nerede yaşıyorsun?” diye sorar. Salır:

“Yer altında çalışıyorum, yaşıyorum” diye söyler.

“Ne iş yaparsın?” diye sorar. Salır:

“Ben sizin ölülerinize biniyorum” diye konuşur.

“Eyvah, ölülerimize mi biniyorsun?” diye bağırınca, “dirilerinizi de binerim” diyen Salır kendisini Şah'ın karısının üstüne atar. Kocaman vücuduyla kadının omurgasını kırar ve onu öldürür. Şah, Salır'ı astırmaya karar verir ve onu darağacının altına götürürler. Salır türkü söyler. Onun sesine kalabalık toplanır. Salır türkü söyleyerek sağa sola gezinir.

Onun sesi Şah'a tesir eder. Şah:

“Bir tane daha türkü söyle” der. Salır, türkü söyleyerek yürür ve birini atından çekip indirir, atına biner ve hızla uzaklaşır. At insanlara çarpa çarpa kaleden çıkıp kaçar. Salır evine ulaşır ve şenlik yapar.

Bu şenliğe Korkut Pir de gelir. Saz çalar, deyiş okur, söz söyler, nasihat eder. İnsanlar maksat ve muratlarına ererler.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet, Ata Rahmanov tarafından Daşoğuz vilayetinin Boldumsaz ilçesinin Birleşik köyünde yaşayan meşhur bağı altmış beş yaşındaki Cumamırat Oraz Oğlu'ndan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: “Salır”, *Gorkut Ata: Gadımı Türkmen Eposı* (Yay. Haz: Mäti Kösäyev). Türkmenistan Neşriyatı, Aşkabat 1990, s. 180-181.

KONUSU: Salır'ın esir düşmesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Salır, Korkut Pir.

ÖZEL ADLAR: Türkmen.

KISA ÖZETİ: Salır av sırasında uyuya kalınca, düşman saldırısına uğrayp esir düşer. Zindanda şah'ın kansını öldürür. Sonra dar ağacında asılmak üzereyken, türkü söyleyerek dikkatleri dağıtıp birinin atını ele geçirerek kaçar.

MOTİFLER: Av, yedi, yedi günlük uyku, esaret, zindana hapsetme, sihirli türkü.

59. Korkut'un Kabri Kazılı

BİR VARMIŞ, bir yokmuş. Kadim zamanda bahşılının piri Korkut Pir denilen keramet sahibi bir kimse varmış. O, geçmişte ve gelecekte olanı bilirmiş. O, Türkmen ilinde, Hoca Ahmet'in yaşadığı civarlarda yaşamış. Hoca Ahmet'ten bilge, akıllı ve müşfik imiş. O çok uzun yaşayıp ihtiyarlanır. Günlerin birinde, Korkut şölende saz çalarak, deyiş okuyup otururken, birisi yerinden kalkıp:

"Korkut'un kabri kazılı" der.

Korkut buna öfkelenip, kalkıp gider. O yalnız başına giderken Mangışlak'a gelir. Birinin şenliğinde saz çalıp, deyiş okur, söz söylerken birisi Korkut'un sözünü keser ve:

"Korkut'un kabri kazılı" der.

Korkut buna da öfkelenip, kalkar gider. Sonra Ürgenç'e uğrar. Birinin şenliğinde saz çalıp, deyiş okur, söz söylerken bir adam Korkut'un sözünü keser ve:

"Korkut'un kabri kazılı" der.

Korkut bu yerden de öfkelenip, kalkıp gider. O gidişle Balkan'a varır. Birinin şenliğinde saz çalar, deyiş okur, söz söylerken yine birisi Korkut'un sözünü keser ve:

"Korkut'un kabri kazılı" der.

Oradan da kalkıp gider. O gidişle Alıs iline varır. Korkut birinin şenliğinde saz çalar, deyiş okur, söz söylerken, birisi Korkut'un sözünü keser ve:

"Korkut'un kabri kazılı" der.

Sonra Korkut pir buradan da canı sıkılıp gider ve Merv'e varır. Birinin şöleninde saz çalar, deyiş okur, söz söylerken, yine birisi Korkut Pir'in sözünü keser ve:

"Korkut'un kabri kazılı" der.

Sonra Korkut Semerkand'a varır, burada da aynı şeyi söylerler. Korkut "Yazgiya çare olmuyor" deyip Türkistan'a gelir. Epeyce yaşar, kendi kabrini kendi kazar ve ölür.

Ölmeden evvel Korkut Pir, "Ölümünden kurtulmak mümkün değildir" diye vasiyet eder.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet, Ata Rahmanov tarafından Daşoğuz vilayetinin Boldumsaz ilçesinin Dışkı köyünde yaşayan yetmiş iki yaşındaki Orazmät Mätcuma'dan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: "Gorkut'ın Gabrı Gazılığı", *Gorkut Ata: Gadımı Türkmen Eposı* (Yay. Haz: Mäti Kösäyev). Türkmenistan Neşriyatı, Aşabat 1990, s. 183-186.

KONUSU: Korkut'un ölümüyle ilgilidir.

YER ADLARI: Türkmen ili, Mangışlak, Ürgenç, Balkan, Alıs, Merv, Semerkand, Türkistan.

ŞAHIS ADLARI: Korkut Pir, Hoca Ahmet.

ÖZEL ADLAR: Bahşı.

KISA ÖZETİ: Korkut bir şölende saz çalıp söylerken biri kalkıp "Korkut'un kabri kazılı" der. Bu söz gittiği her yerde tekrarlanır. Bunun üzerine Korkut ölümden kurtulamayacağını anlar ve kendi kabrini kazar.

MOTİFLER: Keramet sahibi insan, bilge, kader, vasiyet.

60. TekeMuhammed

SALIR KAZAN'ın devrinde komşu yurdun şahının güzel bir kızı varmış. Güreşte kim kendisini yenerse, kız onunla evlenecekmiş. Bu kızın ünü dağları aşır Salır Kazan'ın da kulağına ulaşır. Kazan:

“O nasıl kız ki? Biz de onunla güreşsek nasıl olur?” diye düşünerek, kızın yurduna gider.

Bu kız için Salır Kazan'dan önce de nice yiğitler gelmiş, kellelerini bırakmışlardır. Bu yüzden ya ölmeli ya da güreşte yenip kızı almalı. Kızın, “Falanca şahın kızını kucakladım” dedirtmeyeceğine şüphe yoktur.

Az gidip uz gidip, Salır Kazan kızın yurduna varır. Ona gelme nedenini sorarlar. Salır Kazan durumu bildirir. İyice dinlendikten sonra güreş başlar. Bir gün güreşirler, birbirlerini yenemeyip tamamlarlar. İkinci gün yeniden güreş tutuşurlar, ama yine yene-
mezler.

Üçüncü gün Salır Kazan kendi kendine:

“Eğer bir kıza yenilirsem benim itibarım yok olur” deyip, Allah'tan, Muhammed'den tekye, yani yardım isteyip bütün gücünü toplayıp öyle bir zorlar ki, kız onun gücünü görüp:

“Artık ben, seninim” diyerek bağırır. Fakat Salır Kazan onun bağırmasına aldırmadan devam ettirip onu yener.

Bundan sonra kızı nikâhlayıp Salır Kazan'a verirler. O zamanlarda düğün kızın babasının evinde olurmuş. Güvey üç beş gün orada kalırmış. Salır Kazan da orada birkaç ay yaşayıp, sonunda kızı alıp kendi yurduna döner.

Aradan uzun bir süre geçtikten sonra, Salır Kazan'ın bir oğlu olur. O oğlunun adına TekeMuhammed adını verirler. Bundan sonra yine bir oğlu olur, onun adına da Sarı koyarlar. Kazan öldükten sonra da bu hanımdan bir oğlu daha olur. Ona da Salır Kazan adını verirler.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet, 1940 yılında Nurmırat Esenmıradov tarafından Man vilayetinin Murgap ilçesinde yaşayan Akca Hudaynazar'dan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: "Tekemuhammed", *Gorkut Ata: Gadımı Türkmen Eposı* (Yay. Haz: Mäti Kösäyev). Türkmenistan Neşriyatı, Aşkabat 1990, s. 187.

KONUSU: Salır Kazan'ın oğlu Tekemuhammed ile ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Tekemuhammed, Salır Kazan, Muhammed, Kazan, Sarı.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Salır Kazan komşu yurdun şahı'nın kızını güreşte yenerek alır ve ondan doğan ilk oğluna Tekemuhammed, ikinci oğluna Sarı, üçüncü oğluna Salır Kazan adını verir.

MOTİFLER: Evlilik şartı, sinama, üç, güreş, evlenme, memlekete dönme, doğum, ad verme.

61. Salır Kazan ve İtemcek Hikâyesi

SALIR KAZAN bizim soyumuzdandır. O, Senpul Serpul denilen yerde yaşamıştır. Bir gün Kâbe'ye ziyaret amacıyla gider. Ancak kısa süre sonra arkasından bir atlı yetişip:

“Kazan Bey, geri dönün, eşkıyalar arkanızdan baskın yaptı, ailene zarar verdiler” diye haber verir. Kazan kendi kendine:

“Hayret, ziyareti hayal ederken böyle bir kötü haberi işittik, tavafi gerçekleştirmiş olsaydık kim bilir ne gibi belalara rastlarız” deyip, atının dizginlerini obasına doğru çevirir.

Salır Kazan evine gelir. Baksa hanımı gözü yaşlı ağlayıp oturmaktadır. Kazan ona:

“Söyle hele hanım, sana ne oldu ki, böyle ağlamaktasın?” diye sorar. Hanımı:

“İtemcek denilen eşkıya evini basıp gitti” der.

Salır Kazan'ın hanımı bir padişah kızı idi. Kim onunla güreşip mağlup ederse, o kızın başlık bedeliydi. Salır Kazan da bu kıza rastlayıp güreşir. Ancak, kıızı yenemez, sadece kaldırıp baş aşağı sallar. Kız bunun sebebini sorduğunda, Kazan:

“Sen genç kızsın ve aynı zamanda şah kızsın. Eğer ben seni yenip, üzerine kapansaydım, hoş olmazdı” diye cevap verir. Kız:

“Ben yenildiğimi kabul ediyorum. Artık ben seninim” diye söyler. Salır Kazan:

“Yok, ben seni almayayım. Benim yaşım seninkinden büyük, sen kendi yaşıtınla evlen” der. Kız:

“Yok, Han, ben verdiğim sözden dönemem, artık ben seninim” diye konuşur.

Salır Kazan onunla evlenir. Kızı evine getirip, bir süre onunla yaşar ve Medine'ye doğru yola çıktığında işte bu vaka cereyan eder.

Kazan evine gelir. Bir ihtiyar adam Salır Kazan'a, İtemcek'in yaşadığı yeri ve onunla savaşmanın usullerini anlatır:

“İtemcek, Amıderya'nın orta kısımlarında bulunan bir mağarada yaşamaktadır. Kendisi de büyük bir eşkıya olup, üstelik tılsımlı bir büyücüdür. Sen bu taraftan vardığında, evi ile ırmağın kenarında büyük bir mağaranın içinde yaşayan İtemcek'in kalabalık askerleriyle karşılaşırısın. Onlar “düzmece, satranç veya tavla oynayalım mı?” diye seni oyalamak isterler ve fırsatını buldukları anda seni ele geçirmek isterler. O sırada sen de yarım kulaç kılıcını kullan. Sonra

onların atlarının arasında karnı alaca bir at vardır. Sen öteki atlara bakmadan, onu al. O at ırmakta ördek gibi yüzmektedir. Ondan sonra ise İtemcek'in yanına git" deyip ihtiyar sözünü tamamlar. Salır Kazan, o ihtiyardan yol yordamı, ne yapacağını ayrıntılı bir şekilde öğrenir, ihtiyara teşekkür edip, silahlarını kuşanıp, yola düşer.

Salır Kazan, gece demeden, gündüz demeden kır atını koşturup gider. Sonunda Amıderya'nın kenarına ulaşır. Irmağın kenarında atını bir o yana bir bu yana sürüp dolaşırken, birdenbire İtemcek'in askerlerinin kaldıkları mağaraya rastlar. Onlar hemen Kazan'ın kılığından ve davranışlarından tekin bir adam olmadığını anlarlar ve aralarında fısıldaşıp, yanına yaklaşp hilekâr bir şekilde:

"Yolun açık olsun, iyi yiğit. Geliniz, geçiniz. Bahşı mısın, sazende misin? Bizimle satranç, düzmece oynamaz mısınız?" deyip gitgide yaklaşırlar.

Kazan Bey bunların hilelerini bildiğinden:

"Şimdi ben, size oyunu gösteririm" diyerek yarım kulaç kılıcını sıyırıp, bir kenarından başlar. Onların bir kısmını halledince, kalanları "el aman,¹ el aman" diyerek Kazan'a boyun eğderler. Onlar Kazan'a en iyi atları teklif ederler, ancak Salır Kazan:

"Hayır bana bunlar lazım değil" der. Bunun üzerine askerler:

"Öyle ise, kendiniz ahıra girip istediğiniz atı seçip alınız" diye cevap verirler. Salır Kazan:

"Şu falan olan, karnı alaca tulparı² getirin" diye buyurur. Askerler derhal getirip verirler.

Kazan ata binip, dosdoğru İtemcek'in bulunduğu yere doğru gider.

Salır Kazan'ın geldiği İtemcek'e haber verilmiştir. O büyüyle suyu dondurur ve ilk defa üç ayaklı sacayağı hazırlar. O, Kazan'ın geldiğini görüp boynundan geçirerek yakalamak için sacayağı buzun üstünden kaydırarak atar. Salır Kazan hızlıca onun önünden kaçır ve atıyla yaklaşır yaklaşmaz İtemcek'in kellesini koparıp bırakır.

¹ El aman: Medet, aman, imdat manasında olup, yardım ve şikâyet edatı olarak kullanılır.

² Tulpar: Topak ve küçük at cinsi.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet, 1947 yılında Nurmırat Esenmıradov tarafından Man vilayetinin Vekilbazar ilçesinin Müllkyusup köyünde yaşayan seksen üç yaşındaki Hoşala Baymuhammet Oğlu'ndan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: "Salır Gazan ve İtemcek Hekayası", *Gorkut Ata: Gadımı Türkmen Eposı* (Yay. Haz: Mäti Kösäyev). Türkmenistan Neşriyatı, Aşkabat 1990, s. 188-190.

KONUSU: Salır Kazan'ın İtemcek'i nasıl alt ettiğiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Sempul Serpul, Kâbe, Medine, Amıderya.

ŞAHIS ADLARI: Salır Kazan, İtemcek, Kazan Bey.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Salır Kazan'ın evini İtemcek'in adamları basar. Bir ihtiyarın verdiği bilgiyle İtemcek'in bulunduğu yeri bulur ve onu ve adamlarını öldürür.

MOTİFLER: Eşkuya, güreş, evlenme, hile, büyü, üç, cezalandırma.

62. Salırların Salır Kazan Adını Aldıkları Vakit

MUHAMMED Peygamber bir halkla savaşıırken Salır Dede ordusuyla onların yardımına gelir. Araplar, yani Muhammed Peygamber'in ordusu Salır Dede'ye Arapça olarak "vur" derler. O vakit Salır Dede onları anlamaz. Bunun üzerine Muhammed Peygamber:

"O Türktür. Ona Türkçe söyleyin" der. Ondan sonra Araplar Salır Dede'ye Türkçe olarak "Düşmanı vur!" diye söylerler. Salır Dede ise kendi ordusuyla Arapların tarafında saf tutup, savaşımaya başlar.

Salır Dede çok güçlü bir adam imiş. Savaş tamamlanır. Salır Dede Araplar ile birlikte savaşı kazanır. Savaş bittikten sonra Muhammed Peygamber'in ordusu ile Salır Dede'nin ordusu birlikte yemek yemek ister. Fakat yemek pişirmek için kazan bulamazlar. O zaman Salır Dede:

"Bende kazan var" diye söyler. Yağını, pirincini sorar. Akderi'nin¹ babası ocak yeri kazar.

Lakabı Berzer Hoca olan Ak, oduna gider. Böylelikle Muhammed Peygamber ve ordusuyla birlikte yemek yerler. Ondan sonra Salır Dede'ye Salır Kazan adını verirler.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet, 1966 yılında Ahal vilayetinin Serahs ilçesinde yaşayan yetmiş dört yaşındaki Mämmetyaz Begmıradov'dan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: "Salırların Salır Kazan Bolan Yeri", *Kitabı Dädem Gorkut* (Yay. Haz. Annagurban Aşırov). Türkmenistan Millî Elyazmaları Enstitüsü Yayını, Aşkabat 1999, s.209-210.

KONUSU: Salır Kazan lakabının nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Muhammed Peygamber, Salır Dede, Akderi, Ak.

ÖZEL ADLAR: Arap, Berzer Hoca.

KISA ÖZETİ: Muhammed Peygamber bir kavimle savaşıırken yardıma gelen Salır Dede Arapların safında savaşı ve savaşı kazanır. Savaştan sonra kazanda yemek pişirerek birlikte yemek yerler.

MOTİFLER: Zafer, ziyafet, ad verme.

¹ Akderi: Ersarı boyunun bir aşiretinin adı.

63. İğdir Han

BİR VARMIŞ, bir yokmuş. Kadim zamanda Salır adlı bir koç yiğit varmış. O günlerin birinde, tek başına ava çıkar, av avlar, at sürer, vakit geç olunca da, çölde yatar. Seher vakti Salır'ın atı ürküp hüysuzlanmaya başlar. Salır irkilip ayağa kalkar ve çevresine bakar. O yakınlarda önünde birinin oturduğunu görür ve ona "Sen kimsin?" diye sorar. O, "Ben periyim" diyerek yüzünün perdesini açar. Salır onun yüzünü görür görmez, periye âşık olur. Perinin yanına varır ve ona "Ben sana âşık oldum" der. Peri Salır'a:

"Ben senin hanımın değilim" diye cevap verir. Salır:

"Ben seninle evlenmek istiyorum" diyerek ona yalvarır. Sonra Peri:

"Sen beni eş olarak almak istiyorsan benim üç şartım var" der. Salır Peri'ye şartlarını söylemesini ister. Peri:

"Birincisi yıkanırken; ikincisi saçımı tararken, diğeri ise yürürken arkamdan bakmayacaksın" der. Salır bu şartları kabul edip söz verir. Salır çölde bu peri ile keyf-i sefa içinde yaşar. Bunlar av avlayıp gezerler.

Günün birinde birdenbire Salır'ın aklına perinin şartları gelir ve "Ben niçin bakmayacakmışım?" diye düşünceye dalar ve yatar. Seher vakti peri yerinden kalkar, başını eline alıp taramaya başlar. Uykusundan uyanan Salır bu durumu görür, fakat sesini çıkarmaz. Sonra gün doğar, öğle vakti olur, sıcak bastırır. Salır yalandan uyku ya dalmış gibi yatar.

Peri kuyudan kova ile su çekip, yıkanmaya başlar. Salır gizlice onu gözetler ve o an perinin pek çok memesinin olduğunu görür. Ancak sesini çıkarmaz. Sonra peri yürüdüğü zaman arkasından bakar ve perinin ayaklarının ters olduğunu görür. Salır bu durumu artık içine sindiremez ve periye sorar. Peri, Salır'ın sözünde durmadığına öfkelenip:

"Niçin yalan söyledin?" der. Salır ise tekrar:

"Sen ne biçim insansın?" diye sorar.

Peri tekrar eski güzel kız suretine döner. Salır:

"Ben hata ettim" diye yalvarır. Ancak Peri, Salır'a:

"Sen namertsin" diye söyler. "Ben senden hamile kaldım" der ve güvercin suretine dönüşerek uçup gider. Salır arkasından ah çeke-

rek kalır. Bundan sonra Salır ava tek başına çıkar ve hep bu olayın geçtiği yere varır.

Günlerin birinde Salır yine ava çıkar ve sözü geçen yere gelip oturur, kaygılanır, aklına periye getirir. Tam o esnada bir kumru pat diye yere konar ve periye dönüşür. Salır'ın huzuruna gelir ve kolundaki bebeği ona verir.

“Bu senin oğlun” der. Sonra tekrar kumru olup uçup gider. Salır, oğlunu alıp evine gelir. İnsanlar onu bu halde görüp “Köle mi getiriyorsun?” diye sorarlar. Salır:

“Bu İğdir, benim oğlum” diye cevap verir.

Sonra şölen yaparlar, bu şölene Korkut Pir de gelir. Saz çalar, deyiş okur, söz söyler. Sonra Salır'ın bu oğlunun adını İğdir koyar ve bu oğlanın adı İğdir kalır. Onun neslinden de Çovdurların İğdir boyu türer. Çovdurların İğdir boyu çok güzeldir, çünkü bunların soyunun kökünde peri karışığı vardır.

DERLEME BİLGİSİ: 1) Bu rivayet, Ata Rahmanov tarafından Daşoğuz vilayetinin Boldumsaz ilçesinin Dışkı köyünde yaşayan doksan dört yaşındaki Gurbangılıç Çakan Oğlu'ndan derlenmiştir.

2) Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Milli Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 895 (f).

İcra Eden: Ceyhun Orazkuliyev.

Derleyen: Allaberdi Oraztağanov.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti, 1956.

YAYIN BİLGİSİ: “İğdir”, *Gorkut Ata: Gadımı Türkmen Eposı* (Yay. Haz: Mäti Köşäyev). Türkmenistan Neşriyatı, Aşkabat 1990, s. 181-183.

KONUSU: İğdir Han'ın doğumuyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Salır, Korkut, İğdir.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Salır perinin üç şartını kabul ederek onunla evlenir, ancak sonra sözünü tutmayınca terk edilir. Salır periden olan oğlunu bulur ve ona İğdir adını verir.

MOTİFLER: Av, peri, ilk bakışta âşık olma, üç, şart koşma, söz verme, peri kızıyla evlilik ilişkisinde bulunma, andın bozulması, hamile kalma, perinin güvercine dönüşmesi, kumrunun periye dönüşmesi, bebek getiren kumru.

64. Köroğlu'nun Doğumu

KÖROĞLU'nun babasına Cığalı, babasının kardeşine Gencim, bunların yurduna ise Çandibil derlermiş. Bunlar sohbet ederek, çalgıcılık ve avcılık ile meşgul olarak herkesi etrafına toplayıp, onlara önder olurlar. Büyük Han Cığalı, Küçük Han ise Gencim olur.

Bir gün Cığalı ile Gencim evlenmek bahanesi ile bir grup yiğidi de alarak köyden çıkarlar. Bunlar gidip komşu köylerden birine varırlar. Köy ahalisi bunları misafir alıp güzel bir şekilde ağırlar. Sonra köyden ayrılmak üzerelerken köyün bir kenarında kuyudan su çıkaran bir kızı görürler. Cığalı Bey bu kıza saziyle sohbetiyle bir şeyler anlatıp onu tavlamaya çalışır. Fakat kız onları dinlemez. Sonra Cığalı Bey kızı atının üstüne çekip alır ve atlarını köylerine doğru sürer.

Çandibil'e geldiklerinde, bir molla bulup kızı Cığalı Bey'e nikâhlayıp, kırk gece gündüz toy düzenlerler. Kız Cığalı Bey'den hamile kalır. Dokuz ay dokuz gün geçip Cığalı Bey'in eşinden bir oğul doğar. Oğlan doğunca ahalî toplanıp buna bir isim koyarlar. Ona Rövşenveli adını verirler.

Rövşenveli doğduğunda üç gece gündüz toy verirler. Aradan altı ay gibi bir süre geçer. Bir gün Rövşenveli'nin annesi hastalanıp vefat eder. Cığalı Bey'i kendi yurdundan bir kıza everirler.

Rövşenveli'yi ise Gencim Bey'in hanımına "ona iyi bakasın, yetiştiresin" diyerek teslim ederler.

Aradan iki yıl geçer. Komşu köyün ahalisi gurur yapıp, Cığalı Bey'den öç almak isterler. Kızın akrabaları köyün en cesur yiğitlerinden birkaçını toplayıp:

"Cığalı Bey'den öcümüzü alacaksınız" derler.

Bir gün Cığalı Bey tek başına ava çıkar. Onun avlanmaya çıktığı haberini alan yiğitler onu yakalamaya giderler. Av meydanında onu yakalayıp kendi köylerine götürürler. Orada birkaçı Cığalı Bey'in öldürülmesinden yana iken, bazıları öldürülmemesinden yana olur. Sonunda:

"Eğer bunu öldürürsek, kıyamete kadar iki köyün arasında ölüm bitmek bilmez. En iyisi bunun gözüne mil çekip kör edelim" diye karar verirler. Yiğitler Cığalı Bey'in gözlerini kör edip, atına bindirip, onu sıkıca bağlarlar. Sonra onu köyün yanlarında bir yere bırakıp geri dönerler. At Cığalı Bey'i Çandibil'e götürür.

Çandıbil'in yiğitleri ise Cıǵalı Bey'i arayıp durmaktalarmış. Atla birlikte döndüğünü işiten yiğitler toplanır.

Cıǵalı'nın Sapar Mahrem adlı bir yiğidi var imiş. Cıǵalı kör olunca, onu Cıǵalı'nın yerine bellerler. Rövsenveli ise o vakit üç yaşını doldurur. Köyün yaramaz çocuğu olur.

Oyun oynayan çocuklar:

"Bakın, körün oğlu geldi, bakın, körün oğlu geldi" diye bağırınca, Köroğlu adı kalır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 622 (f)

İcra Eden: Övlüyağulı Goç Oğlu (59 yaşında, bahşı, eğitimli).

Derleyen: Pence Ağalyev.

Derleme yeri ve tarihi: Lebap vilayeti Hocambaz ili Beşir ilçesi, 18.03.1941.

KONUSU: Köroğlu'nun doğumu ve "Köroğlu" adının nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Çandıbil.

ŞAHİS ADLARI: Köroğlu, Cıǵalı, Gencim, Sapar Mahrem.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Cıǵalı Çandıbil'de gördüğü bir kızı kaçırarak evlenir ve ondan bir oğlu olur. Kızın babası intikam için yiğitlerine Cıǵalı'yı yakalatır ve öldürmeyip gözlerini kör ederek bırakır. Böylece oğlu "Köroğlu" diye anılır.

MOTİFLER: Kız kaçırma, evlenme, kırk gün kırk gece düğün, hamile kalma, dokuz, doğum, çocuğa ad verme, üç, altı, iki, av, intikam, cezalandırma, kör etme, körlük, azat etme, ad kazanma.

65. Köroğlu'nun Atı

CİĞALI BEY kör ve fakir olmuştur. Onun sadece bir atı ile bir oğlu olup, babası oğluna kısırağına bakmasını söylemiş. Oğlu kısırağına birkaç gün bakar. Bir gün oğlu babasının yanına gelip:

“Baba, bu kısrağ hiç tay doğurmaz mı?” diye sorar.

O zaman babası:

“Oğlum, sen kısrağına bakmaya devam et. Şu ırmaktan çıplak boz at çıkıp, kısrağının üzerine sıçrar” diye cevap verir. Bir gün oğlan kısrağını otlatırken bir boz at ırmaktan çıkıp kısrağın üzerine atlar. Oğlu babasına koşturup:

“Baba bir at gelip kısrağın üstüne sıçradı” der. O zaman babası:

“Oğlum, kısrağına bakmaya devam et, belki bir at doğurur” diye söyler.

Nihayet bir süre sonra kısrağ kulanlar.

Oğlan babasının yanına gelip:

“Baba, doğan şey ata benzemiyor, ite benziyor” der.

O zaman babası:

“Hey oğlum, o it değildir, eğer erkekse attır, sabret” diye söyler. Oğlan sabredip bir süre sonra baksa tay anasının üstünden bir o yana bir bu yana atlamaktaymış. Oğlan hemen gidip bu gördüğü vakayı babasına haber verir. Aradan bir, bir buçuk ay vakit geçtikten sonra babası:

“Oğlum atını yakala. Atını yakala da başına kırk kulaç yular bağla. At olup olmayacağını o zaman anlarız. Sonra atın ne yaptığını görürüz” der.

Köroğlu kırk kulaç yular bulur. At kırk kulaç halat ile anasının üstünden atlادığında, halatlar yere değmeden doğrulanır.

Köroğlu bu vakayı babasına haber verir. Babası:

“Oğlum, bu at seni amacına ulaştırır” der. Sonra:

“Atını yakalayıp getir. Ona bir barınak hazırla. Onun içine güneş ışını girmesin. Atını onun içinde kırk gün bak. Ondan sonra gel de bana haberini ver” der.

Kırk gün sonra Köroğlu gelip:

“Baba, ata baksana, nasıl olmuş?” diye sorar. O gözleri kör babasını ellerinden tutup barınağın içine götürür. Babası atın endamını elleriyle yoklarken, bir yerde duraksar. O vakit Köroğlu:

“Baba, neden başka yerlerini sıvazlayıp, bu yere geldiğinde duraksadın” der.

O vakit babası:

“Oğlum, şu yere güneş ışınları vurmuş” diye söyler. Baksalar barınağın o tarafında delik var imiş.

Cığalı Bey:

“Bu olmamış. O deliği kapatıp, ata tekrar kırk gün bak” der.

Köroğlu yine kırk gün atını güneşe çıkarmadan bakar. Sonunda atı meydana bıraktığında, at hızlı hızlı koşmaya başlar. Köroğlu:

“Hey, baba! Şimdi eksiği yoktur” deyince Cığalı Bey:

“Git oğlum, Allah yâr ve yardımcın olsun! Hüda muradına erdirsin!” diyerek onun yolunun açık olmasını arzular.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 884(f).

İcra Eden: Bayar Bahşı, Nepesov Serdar (Bu rivayeti 1924 yılında vefat eden Amanyaz Bahşidan işitmişlerdir. Amanyaz Bahşı da Anna Bahşidan işitmiştir).

Derleyen: Bayrammämmet Müderresi.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoğuz vilayeti, 1954.

KONUSU: Köroğlu'nun atıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Cığalı Bey, Köroğlu.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Köroğlu'nun baktığı kısarak ırmaktan çıkan bir boz attan bir tay doğurur.

Köroğlu babasının tavsiyesi üzerine güneş ışığına göstermeden kırk gün bakar ve tay eksiksiz olarak yetişir.

MOTİFLER: Kehanet, kehanetin gerçekleşmesi, doğum, kırk, sınama.

66. Köroğlu'nun Meyhanesi

BİR GÜN bir bahş yı uzak bir yurttaki toya davet ederler. Bahşı atına binip yola çıkar. Nice   lleri ve dağları geçer. Güneş batıp karanlık çökünce yol da görünmez olur. Bütün gün yol kateden at da bahşı da yorulur. Bahşı dinlenmek ister. O an d ş kapısı hariç kum altında kalmış bir ev görür. Bahşı dinlenmek için daha iyi seçeneğinin olmayacağını düşünüp atından iner ve atını kazığa ba lar. Sonra dutarını yanına alıp eve girer. Baksa evde kimse yok. Karanlık ev. Bir gece orda kalmaya karar verip, dutarını kılıfından çıkarıp saz çalmaya ba lar. Uzun süre dutar  aldıktan sonra yeni bir türküyü icra etmiş olur. Ev aydınlanmaya ba lar. Bir baksa duvardaki bir lamba   k sa maktadır. Bahş yı biraz korku kaplar. “Allah’ım, bir felaketle kar ıla acaktım sonunda karşılaştım. Cin midir insan mıdır? Birinden biri olması lazım” diye düşünür. Yine baksa önüne su dolusu g   m gelir. Bahşı ellerini yıkar. Hemen ardından yiyecek dolusu sofraya gelir. Bir  aydanlık  ay da gelir. Bahşı yemek yiyip  ay içer. Sonra bir tabak dolusu sütlü a  da hazır olur. Bahşı onu da yer. Ondan sonra atını görmek için dışarıya çıkıp baksa atının önünde şekli yonca. Bunu gören bahşı tekrar eve girer ve keyfi yerinde türkü söyler. Bir baksa tan a arm ş. Yine g   m, sofraya,  ay ve bir tabak etli pilav gelir. Onları da yiyip içtikten sonra yola çıkmak için kalkar. Atının yanına vardığında atı eyerlenmi , heybesi ba lanmış. Bahşı atına binip yoluna devam eder. O vakit:

“ ocuksuz Köroğlu'nun hakkı için teşekkür etmeyi de unutma” diye ses işitilir. Ardından evin kapısı büyük şiddetle kapanır. Zaten korku içinde olan bahşı atını hızlıca sürüp uzaklaşır. Bahşı yolda giderken, orasının Köroğlu'nun meyhanesi olduğu aklına gelir.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 895 (f).

İcra Eden: Ceyhun Orazkuliyev.

Derleyen: Allaberdi Oraztağanov.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti, 1956.

KONUSU: Köroğlu'nun meyhanesinde gerçekleşen kerametlerle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Köroğlu.

ÖZEL ADLAR: Bahşı.

KISA ÖZETİ: Yolda kuma gömülmüş bir eve girip dinlenerek dutar çalan bahşı bir türküyü icra ederken olağanüstü şeyler yaşar. Gaipten yiyecekler gelir, atı da doyurulur. Bahşı evden ayrılıp yola koyulurken buranın Köroğlu'nun meyhanesi olduğunu hatırlar.

MOTİFLER: Olağanüstü ev, keramet, ziyafet, gaipten ses.

67. Dandanakan Zaferi

SELÇUKLULAR Buhara'nın Nur adlı yerinden çıkıp Horasan'a geldiklerinde, önce Tecen, Bavert ve Mane'de konaklarlar. Horasan'ın pek çok yerini ele geçirirler. Onların ünü uzak diyarlara ulaşır.

Gazneli Sultan Mesut Selçukluları korkutmak amacıyla elçi gönderir. Onlar ise elçiye:

“Olayların hepsi Yüce Tanrı'nın iradesi ile gerçekleşmektedir” diye cevap verirler. Mane Dede olacakları kendi kerameti sayesinde açıkça görür. Sonra Çağrı ve Tuğrul kardeşler Mane Pir'in yanına görüşmeye gelirler. Pir bütün sofuları ile sekinin üzerinde oturmuştur. Onlar Pir'in sekisinin önüne gelip, elinden öperler ve huzurunda dururlar. Pir her zamanki gibi bir süre başını aşağıya salarak oturur ve sonra Çağrı Bey'e bakıp:

“Biz Horasan mülkünü sana teslim ediyoruz” der. Sonra Tuğrul Bey'e bakıp:

“Sana Irak'ı teslim ediyoruz” der. İki kardeş Pir'e hürmet gösterip geri dönerler. Ondan sonra Sultan Mesut savaşmak için ordusunu toplayıp üzerlerine gelir. Selçuklular Sultan Mesut'un gelmekte olduğu haberini alınca Tecen'den Merv'in yakınındaki Dandanakan Kalesi'ne varırlar ve savaşa hazırlanarak beklerler. Sultan'ın ordusu geldiğinde Selçuklular Mesut'un ordusunu darmadağın ederler ve yurdun sultanlığı Selçuklulara geçer.

Böylece Pir'in söylediği gibi Çağrı Bey Horasan'da, Tuğrul Bey ise Irak'ta şah tahtına geçerler.

YAYIN BİLGİSİ: Muhammet İbn Muhammet Meyheni; “Elli Sekizinci Hekayat”, *Mane Babanî'nin Keramatlarından ve Halatlarından Hekayatlar*. Miras Yayınları, Aşkabat 2005, s. 106-108. (Çev: Ata Sanyev).

KONUSU: Dandanakan zaferiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Buhara, Nur, Horasan, Tecen, Bavert, Mane, Irak, Merv, Dandanakan.

ŞAHİS ADLARI: Sultan Mesut, Mane Dede, Çağrı, Tuğrul.

ÖZEL ADLAR: Gazneli, Selçuklu.

KISA ÖZETİ: Gazneli Sultan Mesut Selçukluları tehdit ederken, Mane Dede kerametiyle Çağrı Bey'e Horasan'a, Tuğrul Bey'e Irak'a hükmedeceğini bildirir.

MOTİFLER: Elçi, keramet.

68. Mane Dede Hakkında Efsane

MANE DEDE kendi talebeleriyle Nişabur'dan Mane'ye dönerlerken, yolda genç yiğitler ulemanın yolunu keserler. Mane Dede onlara:

“Ne istiyorsunuz?” diye sorar. Gençler:

“Atından in, bize atın lazım” diye tehdit ederler. Ulema atından iner. O vakit kervandan geriye kalan talebeleri gelip yetişir. Bunu gören eşkıyalar kaçarlar. Fakat Mane Dede:

“Atı bu kötü niyetlilere verin” diye talebelerini tembihler. O zaman talebeleri:

“Hocam, biz kalabalıyız, onlara hiçbir şey vermeden, korunma imkânımız var” derler. O zaman Mane Dede:

“Böyle yapmak doğru olmaz. Çünkü ben onlara bu atı kendilerine verdiğimi söyledim. Verin onlara atı” der. Talebeler hocalarının emrini yerine getirirler. Eşkılar atı alıp götürürler. Mane Dede yakınlardaki köyde konakladığında, çevre halkı ulemanın icazetini almaya toplanır. O vakit komşu köyün ihtiyarları da gençlerin cahillik edip, ulemayı kırdıkları için özür dileyip, nasihatini almaya gelirler. Pir'in atını, yanında başka bir at ile birlikte getirirler. Ancak Mane Dede onları affeder ve:

“Biz atı onlara verdik, vazgeçtiğimiz şeyi geri almayız” diye cevap verir. Ondan sonra eşkıyalık yapan köyün ahalisi sadaka verip, hac farzını da yerine getirip, ulemayı kırdıkları için Allah'a dua ederek yaşarlar.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; “Ulama Abu Seyit Mane Baba Barada Rovayat”, *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Dövlət Neşiriyat Gulluğı, Aşkabat 2017, s. 52.

KONUSU: Mane Dede'nin merhametiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Nişabur, Mane.

ŞAHIS ADLARI: Mane Dede.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Mane Dede Nişabur'dan Mane'ye dönerken eşkıyalar yolunu kesip atını isterler. Mane Dede atını verir. Bir köye vardığında, eşkıyaların ihtiyarları pirden af dilemeye gelirler ve pir onları affeder. Eşkılar tövbe ederler.

MOTİFLER: Eşkuya, sözünde durma, kaderin ters dönmesi.

69. Mane Dede ile İbn-i Sina'nın Karşılaşması

MANE DEDE konuşurken, kâseyi yukarıya fırlatır ve kâse havada asılı kalır. Mane Dede misafirine bakıp:

“Sizler, bilginler, fizik kanununa dayanarak tüm cisimlerin bütün doğasıyla merkeze ulaşmaya çalıştıklarını söylüyorsunuz. Peki, neden bu kâse kendi ağırlığına rağmen havada asılı kalmakta ve aşağıya düşmemekte?” diye sorar.

İbn-i Sina ona şöyle cevap verir:

“Sizin bahsettiğiniz fizik kanunu merkeze ulaşmasında hiçbir engeli olmayan cisimleri kapsıyor. Kâse ise sizin iradenizle yukarıda asılı duruyor ve bu yüzden aşağıya düşemez.”

Bunların sohbeti birkaç saat devam eder. Talebeler onlara kendilerinde ne tür tesir bıraktıkları hakkında soru sorarlar. İbn-i Sina:

“Benim bildiğim şeyleri o görüyor” deyince, Mane Dede:

“İbn-i Sina benim gördüğüm şeylerin tümünü biliyor...” diye cevap verir.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; “Mane Baba Bilen İbn Sinanın Arasındaki Söhbedi Hakındaki Rovayat”, *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Dövlət Neşriyat Gulluğı, Aşkabat 2017, s.159.

KONUSU: Mane Dede ile İbn-i Sina'nın karşılaşmasıyla ilgili bir olay hakkındadır.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Mane Dede, İbn-i Sina.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Mane Dede'nin attığı kâse havada asılı kalır, bunun üzerine o İbn-i Sina'ya bu olayı yer çekim yasasına göre izah etmesini ister. İbn-i Sina kâsenin yer çekimi yasasıyla değil, Mane Dede'nin iradesiyle asılı olduğunu söyler.

MOTİFLER: Bilge, imtihan.

70. Malazgirt Zaferi

BİZANS hükümdarı Roman Diyojen iki yüz bin askeri olan büyük ordusuyla İslam ülkelerine doğru yönelip, Ahlat taraflarında olan Malazgirt'e kadar gelir. Bu haber, Sultan Alp Arslan Hüvey şehrinde bulunurken ulaşır. Bizans hükümdarının yanında çok sayıda askerin olduğunu işitir. Askerleri uzakta olunca, düşman da yakınlarla geldiğinden ordusunu toplamaya yetişemez. Yanındaki eşyalarını hanımı ve veziri Nizâmülmülk'le Hemedan'a gönderip, on beş bin atlı askeri ile hemen düşmanın üzerine doğru harekete geçer. Sultan askerlerine:

"Ben Allah rızası için sabırla savaşıacağım. Eğer sağ kalırsam bu Allah'ın keremidir. Eğer şehit düşersem, oğlum Melikşah şehzadedir" deyip, düşmanın bulunduğu yöne gider.

Düşmana yaklaştıklarında, Sultan öncü birliklerini çıkarır. Bu öncü birlik Bizans'ın Ahlat yakınlarındaki on beş bin civarı öncü birliği ile çarpışır. Çarpışma sonucunda Bizans ordusu yenilir, kumandanları ise esir alınır. İki ordu birbirlerine yaklaştıklarında, Sultan Bizans hükümdarına elçi gönderip barışma teklifini götürür. Ancak Bizans hükümdarı:

"Barış sadece Rey şehrinde olur" diye cevap verir. Sultan bu cevaptan etkilenir ve çok üzülür. Sultan'ın bu durumunu gören fakihî ve imamı Ebu Nasr Muhammed ibn Abdülmelik el Buhari el Hanefî ona:

"Sen Allah'ın zafere götüreceksin ve üstün kılacak diye vaat ettiğî dini için savaşıyorsun. İnşallah Allah bu zaferi sana nasip eder. Cuma günü öğle vaktinden sonra bütün hatiplerin minberlerde halk ile birlikte senin için duada bulunacakları ve duaların kabul olacağı zaman düşmana saldır" der.

Vakit dolunca Sultan askerleri ile namaz kılar ve ağlar. Onun ağladığını gören halk da ağlar. Sonra Sultan Allah'a duada bulunur. Halk da Sultan ile birlikte dua eder. Sultan askerlerine:

"Gitmek isteyen gitsin. Burada ne emir veren ne de engel olan bir hükümdar var" der. Sonra okunu yayını bırakıp, eline kılıcını ve topuzunu alır. Atının kuyruğunu kendi elleriyle bağlar. Askerler de onun yaptıklarını tekrarlar. Sultan beyaz elbise giyip, hoş kokular kullanıp:

"Eğer ölürsem, bu kefenim olsun" der.

Sonra Sultan Bizans ordusunun üzerine saldırır. Düşmana yaklaştıklarında, Sultan atından inip, secde eder ve ağlayıp çok dua dilekte bulunur. Sonra tekrar atına binip düşmanın üstüne hücum eder. Askerler de onunla birlikte hücumla geçerler ve düşman ordusunun arasına atılıp girerler. O vakit her tarafı toz duman kaplar. Müslümanlar düşmanlarını yenerler. Allah'ın zaferi onlara nasip olur. Bizans ordusu yenilir. Sayısız asker şehit düşer. Savaş meydanı ölülerin cesetleriyle dolar. O vakit Bizans hükümdarı esir alınır. Bizans hükümdarını Vezir Cevher Ayin'in kullarından biri esir olarak alır ve tanımadığı için öldürmek ister. Fakat hükümdarın yanındaki hizmetçisi:

“Onu öldürme, o hükümdardır” der.

Bu kul Vezir Cevher Ayin tarafından Nizâmülmülk'e verilmiştir. Ancak Nizâmülmülk onu beğenmez ve yanına almamıştır. Cevher Ayin o kulu övdüğünde Nizâmülmülk:

“Belki o Bizans hükümdarını esir alır ve bize getirir” demiştir. Tam da böyle olur.

Kul, hükümdarı esir aldıktan sonra onu Cevher Ayin'in yanına getirir. Vezir hemen Sultan'ın yanına gidip Bizans hükümdarının esir alındığını haber verir. Sultan, hükümdarın huzuruna getirilmesini emreder. Hükümdarı Sultan'ın huzuruna getirdiklerinde Sultan kamçısıyla ona üç kere vurup:

“Sana barışmak için elçi gönderdim. Sen onu reddettin” der.

Hükümdar:

“Öfkelenmeni bırak da, ne yapacaksan yap” diye cevap verir.

Sultan:

“Sen beni esir alsaydın, bana ne yapardın?” diye sorar.

Hükümdar:

“Çok kötü yapardım” diye cevap verir.

Sultan:

“Peki, ben sana ne yaparım diye düşünüyorsun?” diye sorar.

Hükümdar:

“Ya öldürürsün, ya da yurdunda sürükletip ibretlik ders verirsün veya bir ihtimal bağışlarsın ve karşılığında hem fidye hem de vergi alıp, belki beni kendine naip olarak görevlendirirsin” der.

Sultan:

“Ben de bundan başka bir şey düşünmüyordum” diye söyler.

Sultan Bizans hükümdarı ile bir milyon beş yüz bin dinar serbest kalma parasını ödemesi, istediği vakit Bizans'tan asker göndermesi ve Bizans ülkesindeki tüm esirleri azat etmesi şartıyla anlaşır. Sonra onu bir çadırda misafir olarak ağırlar ve yol masrafı olarak ona on bin dinar para verir. Aynı zamanda onun hatırı için birkaç kumandanı da azat eder ve ertesi gün ona hilat giydirebilir. Bu ahvali gören Bizans hükümdarı Sultan'ın önünde baş kabını çıkarıp, hürmet göstermek maksadı ile eğilir. Sultan onunla elli yıllık sözleşme imzalar. Sonra onu ülkesine gönderir ve yol güvenliği açısından yanına birkaç askerini verip, kendisi de bir fersah uzaklığa kadar uğurlar.

YAYIN BİLGİSİ: İzzeddin İbn Esir, "Vizantiya Hökümdarının Ahlata Yörişiniñ ve Yesir Alınmağının Beyanı", *Kâmil Tarıh II* (Çev: Rahman İlmâmedov). Miras, Aşkabat 2005, s. 39-43.

KONUSU: Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt zaferi ile ilgilidir.

YER ADLARI: Malazgirt, Bizans, Ahlat, Gence, Hüvey, Hemedan, Rey.

ŞAHİS ADLARI: Roman Diyojen, Alp Arslan, Nizâmülmülk, Melik Şah, Ebu Nasr Muhammed ibn Abdülmelik el Buhari el Hanefi, Cevher Ayin.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bizans iki yüz bin kişilik ordusuyla Malazgirt'e gelir. Alp Arslan ise on beş bin kişilik ordusuyla savaşı. Bizans hükümdarı Sultan Alp Arslan'ın barış teklifini reddeder, bunun üzerine Sultan düşmana karşı azimle savaşı ve sonunda zafer kazanır.

MOTİFLER: Zafer kazanma, esir alma, üç, anlaşma, azat etme.

71. Sultan Alp Arslan'ın Kibirliiliği

SULTANLAR sultanı olan yüce Türkmen sultanı Alp Arslan'ın gerçek ismi Muhammed olup, o Alp Arslan adı ile ün kazanmıştır. Alp Arslan bir keresinde Maverâünnehir'e doğru sefere çıkar. O dönem Maverâünnehir'in hükümdarı Şemsülmülk Teğin olmuştur.

Sultan Alp Arslan Ceyhun Nehri'nin üzerinde bir köprü yaptırıp bu köprüyü yirmi dört gün boyunca kullanır. Atlı askerlerinin sayısı iki yüz binin üzerindeydi. Askerler nihayet kalenin kumandanını yakalayıp getirirler. Kumandanın adı Yusuf el Harezmi'ydi. Yusuf el Harezmi iki hizmetçisinin eşliğinde Sultan'ın tahtının yanına getirilir. Sultan dört tane kazık oturtup, elleri ve ayaklarının bu kazıklara bağlanmasını emreder. O zaman Yusuf El Harezmi:

"Ey namert, benim gibi bir adam böyle mi öldürölür?" diye bağırır.

Sultan bu sözlere öfkelenip, eline okunu yayını alıp iki hizmetçisine:

"Onu bırakın" der. Sonra Yusuf'a bir ok atar, fakat ok değmez ve yanından geçip gider.

Sultan'ın o güne kadar attığı tek oku bile hedefinden sapmamıştı. Yusuf çizmesinde sakladığı bıçağı çıkarıp Alp Arslan'ın üzerine saldırır. Sultan tahtında oturmaktaydı. Yusuf'un üzerine gelmekte olduğunu görüp, yerinden kalkmak ister, ancak ayağı kayıp yere yüzükoyun düşer. Yusuf Sultan'ın üzerine atlayıp, yanındaki bıçağı Alp Arslan'ın böğrüne saplar. Sonra Yusuf dimdik duran Sadüdevle'yi de birkaç yerinden yaralar. Sultan kaçıp diğer çadırına girer. Hizmetçilerden biri Yusuf'un başına örs ile vurup öldürür. Türkmenler onu lime lime ederler.

Sultan yaralandıktan sonra, şöyle söyler:

"Ben nereye gitsem ve herhangi bir düşmanın üzerine saldırmak istesem, daima Allah'tan yardım isterdim. Fakat dün bir tepeye çıktım. Dünyaya sığmayan askerlerimden yana ayağımın altındaki yer sarsılıyordu. Kendi kendime "yedi âlemin hükümdarı olarak bana kimsenin gücü yetmez" diye düşündüm. Bu yüzden Allah beni yaratılanların en aciz olanının önünde aciz etti. Allah'ın beni bağışlamasını ve bu fikrim yüzünden günahlarımı affetmesini diliyorum."

Birkaç gün sonra Sultan vefat eder. Cesedi Merv'e götürölür ve babasının yanına defnedilir.

YAYIN BİLGİSİ: İzzeddin İbn Esir; "Soltan Alp Arslan'ın Öldürülmeginin Beyanı",
Kâmil Tarih II (Çev: Rahman İlmâmmédov). Miras, Aşkabat 2005, s. 46-47.

KONUSU: Kibirliliğin tehlikesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Maverâünnehir, Ceyhun Nehri, Merv

ŞAHİS ADLARI: Alp Arslan, Muhammed, Şemsülmülk Teğın, Yusuf el Harezmi,
Sadüdevle.

ÖZEL ADLAR: Türkmen.

KISA ÖZETİ: Sultan Alp Arslan esir aldığı düşman kumandanı tarafından yaralanır.
Bunun sebebini kendi içindeki kibirden görür.

MOTİFLER: Yirmi dört, dört, yedi.

72. Sultan Melikşah'ın Adaleti

RİVAYETE göre, bir gün bir çiftçi ağlayarak Sultan Melikşah'ın yanına gider ve ondan yardım ister. Çiftçi:

“Birkaç dirhem param vardı ve ona da bir karpuz almıştım. Başka param kalmamıştı. Üç kişi o karpuzu benden zorla aldı” der. Sultan çiftçiye:

“Otur bakalım” diye söyler. Sonra hizmetçilerden birine:

“Canım karpuz yemek istiyor” deyip askerlerine karpuz getirmelerini söyler. Hizmetçi gidip bir karpuz getirir. Sultan karpuzu kimden aldıysa o adamı getirmesini buyurur. Adam geldikten sonra, Sultan o askere:

“Bu karpuzu nereden aldın?” diye sorar.

Asker:

“Kölelerim getirdi” der.

Sultan onun kölelerinin yanına getirilmesini emreder. Asker gidip onlara kaçmaları gerektiğini iletir ve sonra da gelip onları bulamadığını söyler. Sultan çiftçiye bakıp:

“Sen şu kölemi al, götür. Ben karpuzunun yerine sana onu veriyorum. Senden karpuzunu alanları da bulup getirir. Eğer onu bırakırsan, vallahi o zaman senin kafanı alırım” der.

Çiftçi o köleyi alıp götürür. Köle yolda ona üç yüz dinar para verip, ondan kurtulur. Çiftçi tekrar Sultan'ın yanına gelip:

“Onu üç yüz dinar paraya sattım” der. Sultan ona:

“Peki, buna razı oldun mu?” diye sorar. Çiftçi:

“Evet, razıyım” diye cevap verir. Sultan ona:

“O zaman razı olmuş biri olarak git” der.

YAYIN BİLGİSİ: İzzeddin İbn Esir; “Sultan Mâlik Şanıñ Ölüminiñ Beyanı ve Oña Değişli Kâbir Beyleki Maglumatlar”, *Kâmil Tarıh II* (Çev: Rahman İlmâmedov). Miras, Aşkabat 2005, s. 91-92.

KONUSU: Sultan Melikşah'ın adaletiyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Sultan Melikşah.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bir çiftçinin bir dirheme aldığı karpuzu zorla alınır, çiftçi bunu Sultan'a söyleyince, Sultan bir askeri çiftçiye köle olarak verir. Çiftçi köleyi üç yüz dinara satar ve razılığını bildirir.

MOTİFLER: Üç, üç yüz.

73. Adil Davrandım

BU HİKÂYE Sultan Sencer Mazi'nin babası Sultan Melik Şah hakkında olup, onun babası Sultan Alp Arslan olmuştur.

Bir keresinde Sultan Melik Şah İsfahan vilayetine gezmeye çıkar. Bir süre sonra konakladıkları yerde Sultan'ın köleleri bir yaşlı kadının ineğini kesip yerler. Ertesi sabah kadın ineğini yiyenlerin Sultan'ın köleleri olduğunu öğrenir. Eline asasını alıp, Sultan'ın güzergâhındaki köprünün üzerine çıkıp yolu kapatır. Sultan ordusuyla köprünün başına gelir. Zavallı kadın feryat kılıp:

“Ey Alp Arslan'ın oğlu! Bugün bu köprünün üzerinde benim rızkımı geri ver. Yoksa Tanrı Sırat Köprüsü'nde seni bırakmaz.”

Sultan atının dizginlerini sıkıca tutup:

“Derdin nedir kadın? Anlat” der.

Zavallı kadın:

“Benim bir ineğim var idi, geçimimi onunla sağlardım. Dün gece senin kölelerin onu kesip yemişler. O kölelerinden benim rızkımı alıp geri ver” diye söyler.

Sultan söyler:

“Bir ineğin karşılığında on inek vereyim, kabul et” der. Yaşlı kadın:

“Hayır, benim intikamımı kölelerinden alacaksın” der. Sultan “yirmi inek vereyim” der, zavallı kadın buna da razı olmaz. Sultan seksen ineğe kadar çıkar. Kadın kabul etmez.

Ondan sonra Sultan atından inip, o kölelerin bulunup getirilmelerine hükmeder.

Onları bulup getirttikten sonra cellada teslim ederler. Cellat onları paramparça edip, parçalarını kale kapısından asarlar. O zavallı kadına ise seksen inek verip, memnun ederler.

Sultan böyle bir davayı adillikle çözüp, zavallı kadına iyilik yaptıktan sonra birkaç zaman geçer ve Sultan Melik Şah fani cihandan baki dünyaya öter. Yaşlı kadın Sultan Melik Şah'ın vefat olduğu haberini işitir. Gece vakti gürültüyle, saçları açıp, beyaz saçlarını yayıp, feryat figan bağırıp, Allah'a naleler söyleyip:

“Allah'ım, Sultan Melik Şah bana adil davrandı. Ona rahmet eyle. O gece İsfahan şehrinin bütün halkı gördü. Sultan Melik Şah Cennet'e varır.”

Sordular Sultan'a:

“Sen neler yaptın? Nasıl Cennet’e geldin?”

Sultan cevap verdi:

“Bir yaşlı kadına adil davrandım. Bu yüzden Allah da bu talihi bana armağan etti.”

YAYIN BİLGİSİ: Allaberdi Durdıyev; “Adıl Kılıp Erdim”. *Türkmen Sesi gazetesi*, Nu: 4 (31), Nisan 1994.

KONUSU: Sultan Melik Şah’ın adaletiyle ilgilidir.

YER ADLARI: İsfahan.

ŞAHİS ADLARI: Sultan Sencer Mazi, Sultan Melik Şah, Alp Arslan.

ÖZEL ADLAR: Sırat Köprüsü.

KISA ÖZETİ: Sultan Melikşah’ın köleleri bir yaşlı kadının ineğini çalıp yerler. Sultan ineği çalan köleleri ölümle cezalandırmakla kalmayıp, davacı yaşlı kadına seksen inek vererek onu memnun eder. Sultan öldüğünde yaşlı kadının duasıyla cennete girer.

MOTİFLER: On, intikam, cellat, cezalandırma, dua etme, duanın gerçekleşmesi.

74. Sultan Sencer ve Dürebe Hanım

HAREZM padişahının kızına Dürebe Hanım derlermiş. O çok güzel hem akıllı kız imiş. Sultan Sencero kıza âşık olup kızı ister. Ancak Padişah da kızı da teklifi kabul etmez. Sultan altın gümüş götürür. Padişah onları kabul etmez ve ırmağa atar. Mal götürür, Padişah onları da ırmağa atar.

Sultan Sencer bu olaya sinirlenip bilginleri toplar ve onlara “Olayın gidişatı böyle. Ne yapmalı? Siz bu konuda bir fikir verin” diye danışır. Herkes kendine göre tavsiyede bulunur. Sonunda bir yaşlı çiftçi:

“Sultanım, benim bir fikrim var. Onların boğazlarını sıkmak, sularını kurutmak lazım. O vakit kızın kendisi koşarak gelir. Amıderya Irmağı’nın onlara doğru gittiği yönün önünü kapatıp sağlam bir bent yapmalı” diye öğüt verir.

Bu fikir Sultan Sencer’in aklına yatar.

“Bendi nasıl yapmalı?” diye sorar. Yine bilginlerden biri: “Büyük büyük testiler hazırlayıp içlerini kumla doldurup atalım” der.

Sultan tüm çömlekçileri Amıderya Irmağı’nın kıyısına sürüp büyük testileri hazırlamalarını emreder. Tüm çömlek pişiricilere ise hazırlanan testileri pişirmelerini buyurur. Pişirilen testiler hazır olur. Irmağın önünde bent oluşturup kapatmaya başlarlar. Böylece Amıderya’yı kapatırlar. Hatta bir damla bile sızmayacak şekilde kapatırlar.

Harezmi yurduna doğru bir damla bile su akmayınca, yurdu kuraklık basar ve ahali gürültü koparmaya başlar. Onlar:

“Bunların tümüne Padişah’ımız sebeptir. Ne yani, kızını ondan daha iyisine mi verecekmiş? Kızını vermeyip yurdu susuz bıraktı, halkı yok edecek” deyip, ortalığı karıştırmaya başlarlar.

Yurdun padişahı önce ne yapacağını bilemez, sonra kızını vermeye karar verir.

O vakit Dürebe Hanım:

“Siz bana kırk yavrulu kısağı bulun. Ben kendi başımın çaresine bakayım ve yurdun suyunu getireyim” der.

“İstedğin o olsun” deyip ona derhal kırk yavrulu kısağı bulup verirler.

Dürebe Hanım kırk yavrulu kısağı alıp yola koyulur. İlk geçitte bir tayı bağlayıp ikinci geçitte ise onun anasını götürüp bağlar. Onun

yanında ikinci tayı bırakıp o tayın anasını ise üçüncü geçitte bağlar. Onun yanında da bir başka yabancı tayı bağlayıp o tayın anasını ise dördüncü geçitte bağlar. Böylece, kırk kısrağı kendi taylarından uzaklaştırıp otuz dokuz geçide bölüp kırkinci kısrağa binip kendisi Sultan'ın yanına varır. Bir baksa Amıderya öyle sağlam kapatılmış ki, tek damla bile sızdırmıyormuş.

Dürebe Hanım biraz uzakta kısrağını durdurup:

“Selamünaleyküm Sultan Sencer!” diye seslenir. Sultan bendin başında durduğu yerden:

“Aleykümselam Dürebe Hanım! Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz! İnebilirsiniz” der.

“İnmem iyi olur da ancak, aşağıda halk susuzluktan ölüyor. Senin bu yaptığın nedir? Önce benti açın” diye cevap verir. O zaman Sultan Sencer:

“Bunların tümünü seni getirtmek için yaptık” der. Dürebe Hanım:

“Beni getirtmek için yaptıysan, işte ben kendi ayağımla geldim. Sultanım, siz bendi tez açın. Aşağıda halk ölmek üzere” diye söyler. Sultan:

“O vakit önce atınızdan inin, bir görüşelim” der. Dürebe Hanım:

“Benim inmem sorun değil. Zaten şu kısrağ ile sizin önünüzden kaçıp kurtulmam da mümkün değil. Ancak ben atımdan inmeden, Sultan'a bendi açtırtacağım” diye halkımın önünde söz verdim. Benim bu sözüm boşa çıkmasın. Atımın üzerindeyken bendi açtırdığını göreyim. Sonra benim inmemde sıkıntı olmaz” der.

Sultan bendi koruyanlara doğru bakarak:

“Ak, taşı devir, Kara, taşı devir!” diye bağırır. Sultan'ın peri karısından olan oğlunun adı Ak, ilk karısından olan oğlunun adı ise Kara imiş. Aktaşayak ve Karataşayak köyleri ise onlardan kalma soy imiş.

Taşlar devrilince, evvel sağlam duran bent fırlayıp açılır ve akmaya başlar. Bendin tamamen açıldığını gördükten sonra, Dürebe Hanım kısrağının başını geriye çevirip tekmeyi böğrüne basar.

Sultan da atına binip arkasından kovalamaya başlar. Ancak Sultan atına bininceye kadar Dürebe Hanım bir hayli arayı açar. Her şeye rağmen Sultan kovalar. Dürebe Hanım en son bağladığı tayının yanına varıp anasını bırakıp hırçın taya binip kaçmaya baş-

lar. Kısrağın tayı geride kalınca, tay annesine yetişebilmek için tüm gücüyle koşturur. Bu şekilde bütün bağladığı hırçın taylara biner.

Sultan'ın atı ise kovalaya kovalaya iyice yorulur. Birkaç geçit kovaladıktan sonra, Sultan yetişemeyeceğini anlayıp:

Git ya kız anlamında “Bar ay gız” der ve oranın adı böylece “Baragız” olarak kalır.

O zaman Sultan: “Bir kıza kandım” diyerek mahcup olup, atıyla tek başına döner ve kendi kubbesinden dışarı çıkmaz.

Sultan Sencer'in de Dürebe Hanım'ın da keramet sahibi insanlar olduklarına inanılır.

Baragız Kalesi'nin kalıntıları Lebap vilayetinin Garaşsızlık ilçesi-nin Boynıuzun köyünde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 772a (f)

İcra Eden: Utamış Utamış Oğlu (70 yaşında).

Derleyen: -

Derleme yeri ve tarihi: Aşkabat ili Abadan ilçesi, 1945.

YAYIN BİLGİSİ: Nazar Şükürov; “Soltan Sancar hem Dürebe Hanım”, *Ezrayıl Bilen Ganp Ertekiler, Rowayatlar, Yomaklar*. Türkmenistan Neşriyatı, Aşkabat 1967, s. 133-136

KONUSU: “Baragız” adının nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Harezm, Amıderya, Baragız, Aktaşayak, Karataşayak

ŞAHİS ADLARI: Dürebe, Sultan Sencer, Ak, Kara

ÖZEL ADLAR:-

KISA ÖZETİ: Sultan Sencer Harezm padişahının kızı Dürebe'ye âşık olur. Çok istemesine rağmen talebinin reddedilmesi dolayısıyla Amıderya'nın suyunu kestirir. Ancak Dürebe aklıyla Sultan Sencer tarafından kapatılan nehrin açılmasını sağlar ve ondan kaçıp kurtulur.

MOTİFLER: Âşık olma, karşılıksız aşk, kırk, peri, iki, entrika.

75. Alan da Pişman, Almayan da

SULTAN SENCER padişah olduğu zamanlar pek çok yurdu boyun eğdirir. Bir keresinde Sencer bir dağlık yurdu ele geçirdiğinde, kap-karanlık mağaranın içinden geçmek zorunda kalır. Karanlık mağarada atların toynakları taşlara sürçer. O vakit Sultan Sencer yanındaki nökerlere bakıp:

“Atların toynaklarına değen taşlardan alan da pişman olur almayan da” der.

Bunun üzerine atlılardan bazıları bir taş alıp koltuğuna sokar. Bazıları ikisini alır. Bazıları ise hiçbir şey almaz.

Mağaradan çıkıp baksalar, atların ayaklarına değen taşlar taş değil, parça altınmış. O vakit taş alanlar: “Ah keşke daha fazla alsaydık” diye pişmanlık duyarlarken, bir şey almayanlar: “Ah keşke alsaydık” diye pişmanlık duymuşlardır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f).

İcra Eden: Aynagözel Babayeva.

Derleyen: Mayagözel Babayeva.

Derleme yeri ve tarihi: -

Bu kaynakta efsanenin ana kahramanı Makedonyalı İskender (İskender Zülkarneyn) olarak gösterilmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Halıkberdi Gurbansähedov; “Alanam Armanlı, Almadığım”. Edebiyat ve Sunğat gazetesi, Nu: 22 (2939), 27 Mayıs 1994.

KONUSU: “Alan da pişman, almayana da” sözünün ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Sultan Sencer.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Sultan Sencer'in askerleri karanlık bir mağaraya girerken bazıları atlarının ayağına takılan taşları alır, bazıları almaz. Alanlar az aldığı için, almayanlar almadığı için pişman olurlar.

MOTİFLER: Mağara.

76. Sultan, Ne Yatıyorsun?

BİR KERESİNDE Sultan Sencer'in hazinedarı heybesini altınla doldurup, Sultan uyurken onu öldürüp kaçmaya karar verir. Altınlı heybeyi atına yükleyip Sultan'ı öldürmek için ona doğru uğrayan hazinedarın kulağına "Hey!" diye ses işitilir. Hazinedar ödü koparcasına korkup durur. Etrafı kolaçan eder, ancak sinek bile bulamaz. Sonra tekrar Sultan'a doğru yönelir. Hançerini kınından çıkarıp aşağıya eğilmek istediğinde bir kez daha "Hey!" diye bir ses işitilir. Hazinedar yine kimseyi bulamaz. "Kulağıma işitiliyor herhalde" deyip, uyumakta olan Sultan Sencer'in boğazına hançeri saplayacağı an:

"Sultan, ne yatıyorsun?" diyerek Talhatan Dede kapıdan girer. Sultan uyanıp baksa, eli hançerli hazinedarı duruyormuş. Hızlı bir şekilde onun cezasını verir.

Talhatan Dede Sultan Sencer'in yakın adamlarından biri olup Sultan Sencer'e tehlike yaklaştığında, Allah'ın kudreti ile ona yardımcıya yetişmiş.

YAYIN BİLGİSİ: Halıkberdi Gurbansähedov; "Soltan Năme Yatırsıñ?", Soltan Sancar Hakındaki Rovayatlar. *Edebiyat ve Sunğat* gazetesi, Nu: 5 (3494), 28 Ocak 2005.

KONUSU: Sultan Sencer'in suikasttan nasıl kurtulduğuuyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Sultan Sencer, Talhatan.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Hazinedar hazineden altınları aldıktan sonra Sultan Sencer'i öldürüp kaçmak ister. Sultan Sencer Talhatan Dede'nin sayesinde suikasttan kurtulur.

MOTİFLER: ihanet, üç, kötülerin cezalandırılması.

77. Peykan ile Gönderilen Şiirler

SULTAN SENCER bir gün Harezm'e doğru yürüyüşe geçer ve onun en sağlam kalelerinden biri olan Hazarasp'ı kuşatır. Sultan'ın bu taarruzunun amacı Harezm şahı Atsız'a bir daha kibirlenmemesi için ceza vermek ve onu hizaya çekmektir. Hazarasp iki ay boyunca Sultan Sencer'in ordusu tarafından kuşatma altında tutulur.

Sultan Sencer'in Hazarasp Kalesi'ne taarruzuna Enverî de katılır. Enverî, Sultan Sencer ve ordusuna moral vermek amacıyla bir rubai yazar ve onu Sultan'ın huzurunda okur.

“Ey Şah'ım, dünyanın mülkü seninki,
Cihanın devleti hem de ikbali seninki,
Bugün tek hücumda Hazarasp'ı al,
Yarın Harezm ve yüz bin atı seninki.”

Enverî'nin yeni yazdığı rubai Sultan Sencer'in hoşuna gider ve bu rubaiyi bir peykanın yüzüne yazıp onun Hazarasp Kalesi'nin içine atılmasını buyurur.

Üzerinde rubai yazılı peykanı Atsız Harezmşah'a gösterirler. Kuşatma zamanında Atsız'ın yanında da kendi hürmetli şairi Reşideddin Vatvat vardır. Boyu küçük olduğu için ona yarasa anlamına gelen “Vatvat” lakabını vermişlerdir. Vatvat hemen Enverî'nin rubaisine cevap yazar:

“Ey Şah, düşmanın cesur Rüstem olsa da,
Hazarasp'tan bir eşek de alamaz.”

Bu cevap şiirin bulunduğu peykanı Sultan Sencer'in ordusuna doğru atarlar. Sultan'ın adamları şiir yazılı peykanı ona götürüp, bu şiiri yazanın Reşideddin olduğunu söylerler. Bu sitemli satırlar evvelden de Reşideddin'e kızgın olan Sultan Sencer'i daha da öfkelendirir. Sencer eğer Vatvat'ı ele geçirirse, onu yedi parçaya ayıracağına ant içer.

Sultan Sencer Hazarasp'ı ele geçirdiğinde Vatvat korkusundan uzun süre kaçıp saklanarak gezer. En sonunda Sultan'ın divan reisi Muntelibeddin Ali ibn Ahmed'in araya girmesi ve yardım etmesiyle ölümden kurtulur. Olay şöyle gerçekleşir. Bir gün sohbet arasında

Vatvat hakkında söz açılır. O zaman Muntecebeddin hemen fırsat-tan faydalanıp şöyle der:

“Ey Padişah’ım, bir ricam olacak. Eğer kabul ederseniz söyleyeceğim.”

Sultan onun ricasını yerine getireceğine söz verir. Bunun üzerine Muntecebeddin:

“Vatvat¹ bir aciz kuştur. Küçük olduğundan onu yedi parçaya ayıramazsınız. Eğer buyurursanız onu iki parçaya ayıralım” der. Bu söz Sultan Sencer’in hoşuna gider ve gülerek Vatvat’ı affeder.

YAYIN BİLGİSİ: Aşırpur Meredov; “Evhadeddin Ali Enveri”, *Selçuklar Devri Edebiyatının Tarihinden*. İlim Neşriyatı, Aşkabat 1968, s. 166-168.

KONUSU: Şairlerin ve şiirlerin savaşta fonksiyonuyla ilgilidir.

YER ADLARI: Harezm, Hazarasp.

ŞAHİS ADLARI: Sultan Sencer, Atsız, Enverî, Reşideddin, Vatvat, Rüstem, Muntecibeddin Ali ibn Ahmed.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Sultan Sencer Hazarasp’i kuşatırken yanında bulundurduğu şair Enverî okun üzerine bir şiir yazıp kaleye atar. Karşı tarafın şairinden de cevap gelir. Bu atışma sonucunda Sultan Sencer kaleyi ele geçirir.

MOTİFLER: Cezalandırma, yanışma, yedi, altı, iki, andını bozma.

¹ Vatvat: yarasa.

78. Herkesin Kendi Ölçüsü

TÜRKMEN toprağına, Sultan Sencer'in yanına Yunanlılardan üç bilgin gelir. Bilginler Yüce Sultan'a:

"Senin yurdunda ilim çok gelişmiş diye duyduk. Bu gerçek mi yalan mı, bunu öğrenmeye geldik. Sen yurdundaki bilginleri topla, onlara üç tane sualimiz olacak. Bu suallere cevap verebilirlerse, gerçekten yurdunda ilim gelişmiş, cevap veremezlerse gelişmemiştir. Biz bunu kesin öğrenip kendi hükümdarımıza bildirmeliyiz" derler. Sultan Sencer tüm bilginleri toplar. Yunanlı bilginler onlara kendi suallerini sorarlar. Ne acıdır ki, Yüce Sultan'ın bilginleri bu suallere cevap veremezler. Sultan bu duruma öfkelenip onların hepsini zindana attırır. İki gün sonra da onların hepsinin başlarını kestirteceğini söyler. O anda Yüce Sultan'ın veziri eğilip:

"Yüce Sultanım, bu bilginler ne yaparsanız yapın o suallere cevap bulamazlar. Boşuna canlarına kıymış olursunuz. Ependi'yi çağıralım. Yanılmazsam bunların suallerini Ependi kesin cevaplandırır."

Derhal Ependi'nin evine ulak gönderilir. Çok geçmeden Ependi Yüce Sultan'ın huzuruna gelir. Ependi'yi gözünün ucuyla izleyen Yüce Sultan:

"Bu alçağı iyice giyindiris getirselerdi ya" der içinden. Ancak tek kelime söz söylemez. Vezir gülümseyip gözleri oynayan Ependi'nin kulağına:

"Misafirlerin suallerine cevap vermezsen işler harap. Tüm âlimlerimizin, aynı zamanda senin de benim de boynumuz ipe gider" diye fısıldar. Ependi ise;

"Yüce Sultan'ın izni olursa ben bunların suallerine henüz ağızlarından çıkmadan cevap veririm. Bu yüzden çok rahat olun" diye vezirin kulağına fısıldar. Vezir misafirlere

"Suallerinizi sorun!" diye işaret verir. Misafirlerden biri önce dört döner, sonra Ependi'ye kötü bir şekilde bakıp yerinden kalkar. Yerde yuvarlak çizip Ependi'ye bakar. Ependi bu yuvarlağın ortasından çizik çizip eşit ikiye böler ve bu yuvarlağın yarısı benim yarısı senin" anlamında işaret eder. İlk misafir Ependi'nin önünde eğilip kendisinin yenildiğini kabul eder. İkinci misafir yerinden kalkıp büyük karnını hafif bir şekilde sıvazlayıp iki elini kalçasına koyup Ependi'ye cevabını ver anlamında bakar. Ependi biraz uzakta duran yumurtalardan birini alıp misafire gösterip karnını sıvazlayıp

yüzünü buruşturur ve iki kolunu horozun kanatlarına benzeterek çırpıp, horoz gibi öter. Bu bilgin misafir de Ependi'ye yenildiğini kabul eder ve razı olup başını sallayıp yerine geçip oturmaya mecbur kalır. Üçüncü misafir yerinden kalkıp “Ama bu suali bilemezsin” anlamında işaret parmağını gösterir. Ependi ise hemen işaret ve orta parmağını gösterip onun yüzüne yakınlaştırır. O da Ependi'nin önünde eğilip yenildiğini kabul edip yerine geçip oturur.

Bu sessiz sual ve cevapları dikkatle izlemesine rağmen hiçbir şeyi anlamayan Yüce Sultan misafirleri bir kenara çekip:

“Benim âlimime nasıl sualler sordunuz, o nasıl cevaplar verdi?” der. İlk bilgin misafir:

“Bu adam eşsiz güçlü âlimmiş. Bizim sorduğumuz işaretli suallere ciddi ilmî cevaplar verdi. Ben yuvarlak çizip ona: “Dünyanın yuvarlak olduğuna inanıyor musunuz?” diye sordum. O yuvarlağı ikiye bölüp “Dünyanın yuvarlak olmasından ziyade onun yarısı toprak, yarısı su” diye cevap verdi” der.

İkinci bilgin:

“Ben karnımı, kollarımı göstermekle dünyadaki canlılar neden ortaya çıkmıştır?” diye sordum. Sizin âliminiz: “Dünyadaki tüm canlılar tohumdan ortaya çıkmıştır” diye cevap verdi. Bu cevap gerçekten hoşuma gitti” der.

Üçüncü bilgin ise:

“Ben bir parmağımı göstermekle senin tanrın tek mi?” diye sordum. Sizin âliminiz iki parmağını göstermekle “Yanında peygamberi de var” diye cevap verdi. Bu çok güzel bir cevaptı” diyerek Ependi'nin cevaplarından memnun kaldığını kabul eder.

Misafirleri uğurladıktan sonra Yüce Sultan Ependi'yi yanına çağırıp misafirlerin suallerine verdiği cevaplarını anlatmasını ister. Ependi misafirlerin verdiği cevapları aklına getirmek için göğe bakıp biraz bekler ve sonra her zamanki alışkanlığıyla gülümseyip:

“İlk misafirin karnı açmış. O “bir tabak pilav olsa ne yapardın?” diye sordu. Ben de “Bir tabak yemek olsa, yarısı senin yarısı benim olurdu” diye cevap verdim. İkinci misafir de tok sayılmazdı. O bana karnını gösterip: “Yiyecek bir şey bulmazsan işler kötü” dedi. Ben ona yanımdaki tek yumurtayı gösterip: “Ondan başka yiyecek hiçbir şeyimin olmadığını, o an fena halde acıktığımı, imkân olsa kuş olarak uçup ekmek aramak için bu civarlardan gideceğimi” söyledim.

Üçüncü adam: “Yiycek bir şey vermezsen, parmağımla gözlerini oyarım” diye parmağını gösterip tehdit etti. Ben ona iki parmağımı gösterip: “Ben senin iki gözünü oyarım” dedim. İşte bizim aramızda geçen konuşma bu” diye anlatır.

Bu sözler Yüce Sultan’ı öfkelenirse de dişini sıkıp bütün bilgileri zindandan çıkarıp onlara ilimle ciddi bir şekilde uğraşmaları için olanak yaratmaya çalışır. Zor durumda çıkış yolu bulduğu için Ependi’ye armağanlar verip:

“Aynı şeyi herkes kendi ölçüsüyle ölçüyor. Bu dünyada herkesin kendi ölçüsü varmış” der. Ondan sonra bu deyim halk arasında yayıldığı söylenir.

YAYIN BİLGİSİ: Atageldi Garayev; Muhammet, “Her Kimin Öz Ölçeği”, *Abu-Bekir, Ali... Yağsılık, Aşkabat* 1992, s. 30-33.

KONUSU: Aynı şeyi herkes kendi ölçüsüyle ölçüyor. Bu dünyada herkesin kendi ölçüsü var” deyiminin kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Sultan Sencer.

ÖZEL ADLAR: Türkmen, Yunanlı, Ependi.

KISA ÖZETİ: Yunanlı üç bilge Sultan Sencer’in alimlerine üç soru sorar, fakat alimler cevaplayamazlar. Bunun üzerine Ependi çağılır. Ependi üç bilginin işaretlerle sorduğu derin felsefe içerikli soruya aynı şekilde işaretlerle cevap verir. Üç bilgin Ependi’nin işaretlerini felsefe noktasından değerlendirir, aslında Ependi’nin cevabı son derece basit, hatta komiktir.

MOTİFLER: Üç, imtihan, iki.

79. Sultan Sencer Türbesi'nin Yapılışı

ANLATTIKLARINA göre Sultan Sencer'in her şeyi doğru anlayan bilge hanımı varmış. Günlerden bir gün Sultan'a:

"Kendin hayattayken bir anıt yaptır. Yoksa öldükten sonra, kimse seni hatırlamaz. Anıt yaptırsan, onu gören herkes seni hep hatırlar. Bunun için önce hazırlanacak kerpiçlerin toprağını seçmeli. Onu iyice yoğurmalı. Kerpiç döktürdükten sonra, onları düzleyip pişirmeli ve ondan sonra inşaata başlamalı" der. Toprak taşınıp, çamuru hazırlanıp, sıra kerpici dökmeye gelir. O vakit hanımı Sultan'a şöyle der:

"Çamur iyice karıştırılmış. Ama ona rağmen, çok daha iyi olması için çamura ufak altın paraları atsinlar ve ardından ayaklarıyla karıştırsınlar." Sonra o paraları elleri ile bulmalarını, buldukları paraları kendilerine alabilecekleri yönünde söylemesini tavsiye eder. Çamur karıştırıcılar altınları bulup sevinirler. Paraları saydıkları zaman bir para eksik çıkar. Çamur tekrar karıştırılınca tereyağı gibi olur. Sonra dörtgen şeklinde kerpiç dökerler. Pişirmek için sadece deve dikenini kullanırlar. Koca büyük imparatorluğun her tarafından deve dikenini taşınır.

İnşaata başlanacağı sırada hanımı türbenin evvelkilerden farklı olmasını ister. İşinde başarılı ustalar Merv'e çağırılırlar. Pişmiş kerpiçlerden çok sağlam bir yapının temeli atılır. Yukarıya çıkmak için ne yapılmalı? Çünkü kerpici yukarı taşıyacak alet yoktur. Hanımı:

"İki yan taraftaki girişlere geçici olarak kerpiç dizip yapının içerisini samanla doldurmalı. Yapı yükseldikçe içi tekrar samanla doldurulmalı, ta ki yapının inşaatı bitinceye kadar. Sonra halktan toplanan samanı halka dağıtırsın" diye tavsiyede bulunur. Ardından da: "Türbenin tepesinde delik bırakmayı unutmasınlar" der. Sultan hanımına

"Delik neye lazım?" diye sorar. Hanımı:

"Başına iş düştüğünde lazım olur" diye cevap verir.

Böylece uzaklardan açıkça görünen koca yapının inşaatına başlanır. İnşaatı denetlemek için belirli adamlar görevlendirilir. Bunların yanı sıra Sultan'ın bizzat kendisi de inşaatı denetler. İnşaat tamamlanır. Sultan hanımı ile yapıyı görmeye gelir. O zaman hanımı:

"Sultan! Sen kendi cesedini türbenin içine defnetme. Doğru yönünden felaket gelecek. Yurdunu dağıtacak. Senin mezarını kaz-

dırıp rahatsız ederler. Bunu göz önünde bulundurup cesedini Hoca Yusuf Hemedanî mezarlığında veya türbenin duvarına yerleştirin diye sonraki nesillere vasiyet bırak” der.

YAYIN BİLGİSİ: Halıkberdi Gurbansâhedov; “Sancanñ Kümmediniñ Gurluşı, Soltan Sancar Hakındaki Rovayatlar”. *Edebiyat ve Sunğat gazetesı*, Nu: 3 (3492), 14 Ocak 2005.

KONUSU: Sultan Sencer’in türbesinin nasıl yapıldığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Merv, Yusuf Hemedanî mezarlığı.

ŞAHIS ADLARI: Sencer.

ÖZEL ADLAR:-

KISA ÖZETİ: Sultan Sencer’in bilge hanımı Sultan’ın sonraki nesiller tarafından hatırlanması için bir türbe yaptırmasını tavsiye eder ve türbenin nasıl yapılacağını ayrıntılarıyla anlatır.

MOTİFLER: Bilge kadın, iki.

80.Sultan Sencer Türbesi Hakkında Bir Rivayet¹

BİR KERESİNDE Sultan Sencer'e gökten güzel bir kadın melek gönderilir ve kadın Sultan'dan üç şartını eksiksiz yerine getirmesini ister. Şartların ilki peri taranırken, Sultan ona bakmamalı, ikincisi peri yürürken Sultan onun bacaklarına bakmamalı ve üçüncüsü hiçbir zaman onu belinden tutup kucaklamamalı. Bu üç şartın birini bozduğu an, Sultan kendisinin güzel hanımı, perisinden yoksun kalacakmış.

Sultan perisiyle sakin ve mutlu bir hayat yaşar. Fakat içindeki merak onu hiçbir zaman rahat bırakmaz. Böylelikle, Sultan bir kere-sinde kapının anahtar deliğinden gizli bir şekilde hanımına bakmaya karar verir. Sultan, perinin kendi kafasını koparıp aldığını ve sandal-yenin üstüne koyup altın tarak ile saçını taramaya başladığını görür. Sultan kendini tutamayıp temiz kalpli kocası olarak karısına yaptığı işi anlatır. Peri sinirlenir ve kocasını bırakıp gideceğini söyler. Ancak sonra Sultan'ın yalvarıp yakarmalarına dayanamayıp kalır.

Birkaç zaman geçtikten sonra, Sultan perinin yürüyüşüne bakar ve onun yerin üstünden uçarak gibi gittiğini görür. Sultan yine ken-disinin ikinci şartı da bozduğunu periye itiraf eder. Çok öfkelenen peri kendi kocasını bırakıp gider.

Sultan danışmanlarını ve din adamlarını toplar. Kendi hanımını geri getirebilmesi konusunda onlardan yardım ister. Dualar Sultan'a o periye tekrar geri getirmede yardımcı olur. Birkaç zaman geçer ve meraklı Sultan birden karısının belinden kucaklayıp onun kemiğinin olmadığını hisseder. Ancak bu defa, peri Sultan'ı ebediyen bırakıp gider. Peri uçarak giderken:

"Eğer beni görmek istersen, tavanında delik olan büyük bir mescit yaptır. Ben senin için her cuma günü o deliğe gelirim" der.

Sultan sevinip perinin buyurduğu şeylerin hepsini yerine geti-rir. Mescit yapıldıktan sonra, Sultan kubbenin deliğinden karısıyla görüşmeye başlar. Bu görüşmeler uzun bir süre devam eder. En sonunda Sultan kendi ölümünün yaklaştığını sezer ve bu durumu periye anlatır. O vakit peri kendisinin altın tarağını Sultan'a doğru fırlatır. Ancak tarak aşağıya düşmez ve delikte kerpiçlerin arasında

¹ Bkz. 63 numaralı efsane: "İğdir Han". -en.

kalır. Sultan o tarağı almaları için buyurur. Sonra o tarağı değerli bir kabın içine koyar ve o kabı kubbenin tavanındaki delikte koyup etrafını sıvattırıp kapatır.

YAYIN BİLGİSİ: “Soltan Sancar Mavzoleyi Hakda Bir Rovayat”, *Pamyatniki Arhitektun Turkmenistana*. Stroyizdat, Leningrad 1974, s. 99-100.

KONUSU: Sultan Sencer’in türbesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Sultan Sencer.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Sultan Sencer gökten indirilen bir periyle onun üç şartına uymak koşuluyla evlenir. Ancak sonra üç şartın hepsini ihlal eder. Peri gökyüzüne gider, sonra bunlar mescidin tavanındaki delik aracılığıyla görüşürler.

MOTİFLER: Peri, üç şart, olağanüstü eş, yasak, yasağın ihlali, sihirli obje.

81. Lanet Taşları

SULTAN SENCER'in Cengiz Han adlı çok güçlü bir düşmanı olur. Onlar uzun bir süre savaşıyorlar.

Cengiz Han Sultan'ın yurdunu ele geçirmek için büyük ordu-suyla pek çok kez sefer düzenler ancak hepsinde savaşı kaybeder. Çok fazla yenilgiye uğrayınca, Han ordusunu göndermeyi durdurup, Sultan'ın yurduna bir casus gönderir. Casusa kalenin hangi yolla ele geçirilebileceğini öğrenip gelmesini buyurur.

Sultan da onun casus göndereceğini anlayıp:

“Ahali konuşmalarına dikkat etsin. Kale korumasına ilişkin açıklar konuşulmasın. Eğer her kimse bunu konuşursa, başı ölümlü, malı talanlı, taş yığınına dönüştürülecektir. Onun yedi nesline lanet yağar” diye halka ilan ettirir.

Cengiz Han'ın casusu Sultan'ın yurduna tacir kılığında gelip, halk arasında dolaşır. Sonra kumarbaz olarak, talebe olarak, en sonunda ise dilenci kılığında kapı kapı dolaşmaya başlar. Her türlü kılığa girip dolaşırken, sonunda bir şey bulamaz ve geri dönmeye karar verir. Kalenin bir köşesinde tandırda ekmek pişirmekte olan kadınlar ekmeklerini tandırdan çıkarsalar bir parça ekmek dilemek için casus bir kenarlarında esasına dayanarak beklemekteymiş.

Tandırda ekmek pişiren kadınlar onu bir dilenci olarak görüp, fazla dikkate almadan kendi aralarında konuşurlar. Kadınlardan biri:

“Kız, bu gâvur Han büyük ordularını kırdırıp, Sultan'ın yurdunu ele geçiremeden rezil oldu. Artık gelmesini bıraktığına göre, galiba ordusunu tamamıyla kırdırdı” der.

O zaman yaşlı bir kadın akıllıymışçasına:

“Gâvur Han yapmasını bilseydi, o zaman bütün adamlarını kırdırmadan Sultan'ın kalesini ele geçirebilirdi” der.

Genç kadın tekrar:

“Diyelim sen gâvur Hansın, o zaman ne yapardın?” diye sorar.

Yaşlı kadın:

“Ben gâvur Han olsaydım, ilk önce Sultanbent'i ele geçirirdim ve onu yıkardım. Eğer Sultanbent yıkılsa, o vakit Sultan'ın kalesi suya gark olur. Yine de bir şey, halkın ekin meydanları kurursa, zaten Sultan'ın evi yıkılmış olur” der.

Dilenci bu konuşmaları işittikten sonra, oradan hızlıca uzaklaşır. Casus bu konuşulanları Cengiz Han'a iletir. Han büyük orduyla

gelip, Sultanbent'i yıkar. Sultan Sencer'in kalesini su basar. Kalede tek canlı dahi kalmaz.

Kaçıp çıkabilecek olanlar koşup çıkmıştır. Kaçmaya yaramayanlar hem gark olurlar. O vakitler su Sultan'ın türbesinin yukarısına kadar dolmuştur. Suyun ulaştığı yer günümüzde hem belli olmuştur. Halk:

"Bu bilgi kimden çıktı acaba?" diyerek araştırmaya başlar. İpin ucu o iki kadına uzanır.

O iki kadını Sultan Sencer'in kubbesinin yanında toprağa gömerler. Oraya gelen herkesin tümseklere lanet taşını atmaları yönünde karar alınır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 772 (f).

İcra Eden: Utamış Utamış Oğlu (70 yaşında, bahşi, çiftçi).

Derleyen: Niyazmuhammet Muhammetmiradov

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Büzmeyin ili, 1941.

KONUSU: "Lanet Taşları"nın hikâyesi hakkındadır.

YER ADLARI: Sultanbent.

ŞAHIS ADLARI: Sultan Sencer, Cengiz Han.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Cengiz Han'ın ordusu Sultan Sencer'in yurdunu bir türlü ele geçiremeyince, casusunu Sultan'ın yurduna gönderir. Casus, iki kadından birinin "Eğer ben Han'ın yerinde olsaydım Sultanbent'i yıkıp şehri suya gömerdim" şeklindeki sözlerini Cengiz Han'a ulaştırır. Bunun üzerine Cengiz Han bendi yıkıp şehri harabeye çevirir.

MOTİFLER: Kılık değiştirme, iki, ihanet, ihanetin cezalandırılması.

82. Enverî'nin Şairliğe Başlaması

ENVERÎ Tus şehrinin Mansuriyye Medresesinde eğitim gördüğü yıllarda fakirlik içinde zor günler geçirir. Günlerin birinde Selçuklu hükümdarı Sultan Sencer kendi adamlarıyla Tus'un Radkan denen yerine gelip konaklar.

Bir gün Enverî birlikte okuduğu arkadaşları ile medresenin kapısında otururken bir adam kendi muhafızları ile onların önünden geçip gider. Enverî arkadaşlarına:

"Bu peşine muhafız takarak giden adam kim ki?" diye sorar. Onlar:

"Sultan Sencer'in şairi" diye cevap verirler. Enverî bu cevaba hayran kalıp kendi içinden:

"İlginç. Şairlik mesleği o kadar değersizken, bu şair nasıl bu kadar hürmetli olur?! Meğer ilmin derecesi o kadar yüksekmış. Ben ise bu kadar zavallı fakir, kara talihliyim" diye düşünür.

Sultan Sencer'in şairinin muhafızları peşine takıp ihtişamlı geçişini gören Enverî'nin kalbinde şair olma arzusu oluşur. Evvelden de az çok şiirler yazan Enverî o gece bir kaside yazar. Kaside şöyle başlar:

"Eğer yürek deniz, kol maden olsa,
O yürek ve kol kudretli hükümdarıdır."

Enverî ertesi gün Sultan Sencer'in huzuruna varıp, tüm ihlasını ve zihnini sindirip yazdığı kasideyi Sultan'a okur. Sultan Sencer'in kendisi de şiir yazan, üstelik ünlü şairlerin şiirlerini okuyan, şiirleri iyi anlayan adam imiş. Enverî'nin şiirlerinin sadece ustalıkla yazılmış olması değil, ilmî yönden yazılmış olması da Sultan'ın hoşuna gitmesine neden olur. Sultan'ın yanına şiir okumaya gelen şairlerin çoğu bir şeyler isteyerek gelirmiş. Sultan, Enverî de kendi şiirini o niyetle getirmiş olmasın diye ona:

"Senin bizim köşküümüzde kalma düşüncen var mı veya şiirin karşılığında umduğun başka bir şeyler mi var?" diye sorar. Enverî tazim ederek yine bir şiirini okur:

“Senin kapından başka penahım¹ yok bu âlemde,
Başımı koymak için başka yer yoktur bende.”

Ondan sonra Enverî Sultan Sencer’in köşkünde şairlik yapmaya başlar. Güzel şiirleri için Sultan her zaman onu ödüllendirir.

YAYIN BİLGİSİ: Aşırpur Meredov; “Evhadeddin Ali Enveri”, *Selcuklar Dövrünün Edebiyatının Tanhından*. İlim Neşriyatı, Aşkabat 1968, s. 161-162.

KONUSU: Enverî’nin nasıl şair olduğu hakkındadır.

YER ADLARI: Tus, Mansurriye, Radkan.

ŞAHİS ADLARI: Enverî, Sultan Sencer.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Enverî muhafızların koruduğu bir kişinin şair olduğunu öğrenince, şair olmaya karar verir ve yazdığı şiirle Sultan Sencer’in beğenisini kazanarak saray şairi olur.

MOTİFLER: İmtihan, geleceğin tayini.

¹ Penah, penâh: sığınma, dayanma, sığınacak yer, dayanacak nokta.

83. Şair Enverî'nin Kehaneti

SULTAN SENCER'in Oğuzlar karşısında yenilmesinin arifesinde, Merv'de şöyle bir vaka gerçekleşir. Sultan sarayında hizmet eden şair Enverî, yıldızların seyrine göre içinde bulundukları ay içerisinde büyük kasırga olacağı, kasırganın Horasan'ın şehir ve köylerini yok edeceği kehanetinde bulunur. Başkent halkı kehanetten korkup büyük bir panik içinde aceleyle yeraltı sığınakları hazırlayıp, kasırganın olacağı gece oralara girip saklanırlar. Fakat kehanetin aksine, rüzgârsız ve sessiz bir hava olur. Ertesi gün Sencer, Enverî'yi huzuruna çağırır ve yalan kehanetinden dolayı ona serzenişte bulunur. Şair özür dileyerek bulunduğu kehanetin mutlaka gerçekleşeceğini, fakat aniden değil zamanla gerçekleşeceği yanıtını tekrarlar. Ancak şairin kehaneti o yıl gerçekleşmez.

Enverî bu vakadan sonra Sultan Sencer'den çekinip, Nişabur'a gider. Şair orada yaşarken Belh Oğuzları bir fırtına gibi Horasan'ın üzerine çökerler.

YAYIN BİLGİSİ: Aşırpur Meredov; "Evhadeddin Ali Enverî", *Selçuklar Devri Edebiyatının Tarihinden*. İlim Neşriyatı, Aşkebat 1968, s. 168-169.

KONUSU: Şair Enverî'nin kehanetiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Merv, Horasan, Nişabur, Belh.

ŞAHİS ADLARI: Sancar, Enverî.

ÖZEL ADLAR: Oğuzlar.

KISA ÖZETİ: Şair Enverî Horasan'ın bir kasırga tarafından yok edileceği kehanetinde bulunsa da, bu kehanet beklendiği anda gerçekleşmez, alay ve baskıya maruz kalan Enverî kaçarken Belh Oğuzları Horasan'ı ele geçirirler.

MOTİFLER: Kehanet.

84. Şair Hırsızı

BİR GÜN Enverî Belh şehrinin pazarına gider. Baksa kalabalık, bir yere toplanmış duruyor. Onları görüp Enverî de oraya varır. Kalabalığın ortasında bir adam Enverî'nin şiirlerini kendi adından okuyormuş. Enverî bu durumu görüp şiir okuyana:

“Ey adam! Bu okuduğun şiirler hangi şairin şiirleri?” diye sorar.

O adam:

“Enverî'nin tabii ki” diye cevap verir. O zaman şair:

“Sen Enverî'yi tanıyor musun?” diye sorar. Az önceki adam:

“Ne söylüyorsun be adam? Ben Enverî'nin ta kendisiyim” diye cevap verir. O zaman Enverî gülerек:

“Şiir hırsızını iştmiştim ancak, şimdiye kadar hiç şair hırsızını görmemişim” der.

YAYIN BİLGİSİ: Aşırpur Meredov; “Evhadeddin Ali Enverî”, *Selçuklar Devri Edebiyatının Tarihinden*. Ilım Neşriyatı, Aşkabat 1968, s.182-183.

KONUSU: Enverî'nin adını kullanıp şiir söyleyen sahte şair ile ilgilidir.

YER ADLARI: Belh.

ŞAHİS ADLARI: Enverî.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Enverî Belh şehrinin pazarında kendi şiirlerini söyleyen bir şaire rastlar.

Şair kendisinin Enverî olduğunu iddia eder.

MOTİFLER: -

85. Ulu Kişman Hakkında Efsane

ULU KIŞMAN şehri Araplar gelmeden önce Cemşid adlı yerli gayrimüslim hükümdarın başkenti olmuştur. Bir gün altmış bin civarı Arap buraları ele geçirir. Onların arasında çok fazla sahabe varmış. Hep birlikte on iki bin asker olmak üzere beş gruba ayrılarak Amuderya Irmağı'na doğru yürürler. Birliklerin birine yiğit Melik Ajdar önderlik yapar. Zorlu yolları aşarak gelen yorgun savaşçılar akşama doğru şimdiki Kerki ilinin yerinde bulunan şehre gelirler. Şehrin kapalı kapılarının üzerindeki bir yazılı taş Arapların dikkatini çeker. Mum ışığında yazının içeriğini öğrenirler. Yazıda "Sabaha kadar burada kalan herkes ölür" ifadesi yer almıştır. Melik Ajdar sorumluluğu üzerine almak istemeyerek, askerlerine ne yapılması gerektiğini danışır. Yabancı topraklarda ağır yürüyüşlerden bitkin düşen askerler sayılarının fazla olmasına güvenerek kalmaya karar verirler ve uykuya dalarlar. Sabah namaz vakti geldiğinde müthiş bir fırtına kopar. Fırtınada Melik Ajdar hariç tüm askerler ölür.

Melik tek başına kalınca önce şehrin etrafında dolaşır ve daha sonra bilinmeyen bir tarafa doğru hareket eder. Yolda ilerlerken nihayet başkent Ulu Kişman'a gelir. Melik Ajdar gerçek kimliğini vermekten korkup kendini Human olarak tanıtır. Nöbetçiler şehir kapılarını açıp onu şehre alırlar.

O sıralar Cemşid, yalnız kızı olan güzel Gülçehre için koca bakmaktadır. Cemşid kızını yarışmalarda diğer rakiplerini yenerek kendini kanıtlayan en güçlü kişiye vereceği sözünü verir. Tellallar üç gün devam edecek güreş yarışmasının fermanını öncesinden duyururlar. İlk iki gün kazanan kişi Cemşid'in muhafızlarından Şamur adlı pehlivan olur. Üçüncü gün onunla karşılaşmaya Human çıkar. Etraftakiler kendini tehlikeye atmaması gerektiğini, daha genç olduğunu ve bu dünyada daha yaşaması gereken çok şey olduğunu söyleyerek onu karşılaşmadan vazgeçirmeye çalışırlar. Fakat Melik Ajdar karşılaşmakta ısrar eder. Bu inadı gören Cemşid, kendi muhafızıyla yapacağı güreş için ona dört saat süre tanır. İlk üç saat boyunca Şamur sabit bir şekilde duran Human'ı yerinden bile kılmaz. Dördüncü saatin başında Melik Ajdar hızla rakibini yakalayıp yukarıya fırlatır ve sonra yere düşerken bir yeri kırılmaması için tekrar havada yakalayıp hafif bir şekilde yere bırakır.

Tüm bunlar izleyiciler için, özellikle de Cemşid için beklenmedik bir şekilde gerçekleşir. Human kazandığı zaferiyle bizzat hükümdarın damadı olmaya hak kazanır. Fakat güzel kız Gülçehre'yle evlenmesine rağmen Melik Ajdar eşine yaklaştırmaz. Çünkü kendisi dindar bir Müslümanken, eşi puta tapmaktadır.

Kendisini küçük düşürdüğü için kızgın olan ve kıskançlıktan canı yanan Şamur intikam ateşiyle yanıp tutuşur. Bir gün büyük av sırasında Şamur arkadaşlarıyla Human'ı Karakum Çölü'nde hileyle tuzağa düşürüp üzerine saldırırlar. Fakat yaptıkları hile tümüyle başarısızlıkla sonuçlanır. Melik Ajdar Şamur dâhil tüm saldırganları öldürür. Hükümdarın en iyi muhafızlarının öldürüldüğü haberi Cemşid'e ulaştığında, hükümdar, Human'ın sahip olduğu büyük güce tekrar tanık olur ve onu bağışlamanın uygun olacağına karar verir.

Bir keresinde Gülçehre, Melik Ajdar'ın Cemşid'e bağlı diğer insanlar gibi dua etmediğini fark eder. Cemşid kendi dinlerinden olmayan kâfirleri en zalim düşmanı olarak görmüş. Kızının gizlice gözlemlediğini öğrenen hükümdar, kızına Human'ın yemeğine büyük ölçüde uyku hapını karıştırmasını buyurur. Melik Ajdar zehirli pilavı yedikten sonra şuurunu kaybeder ve kolayca yakalanıp kırk gez derinlikteki zindana atılır.

Kısa bir süre sonra Arapların yeni bir istilas başlar. Özellikle otuz altı bin atının başı olan Ali, tehlikeli olmuştur. Çünkü kimse ona karşı duramıyordu. Bu yüzden Cemşid ona karşı savaşmak için Human'ı zindandan çıkarır ve ordu başı olarak görevlendirir. Ancak Melik Ajdar sahte adını bırakıp açık bir şekilde Ali'nin tarafına geçer. Böylece Cemşid'in gönüllü olarak Arapların hâkimiyetini tanımaktan başka yapacağı bir şey kalmaz. Anlaşma gereği Araplar onu Ulu Kışman'da hükümdar olarak bırakırlar. Melik Ajdar Gülçehre'ye İslam dinini kabul ettirir ve Müslüman geleneklerine göre onunla evlenir. Onların köşk yeri Murgap'taki Göktepe noktası olur.

Ulu Kışman veya diğer bir adıyla Hurmuzfarra, eski Merv'den 30 km kuzey yönünde bulunan şehirdir.

YAYIN BİLGİSİ: M.E. Masson; "Legenda ob Ulu-Kışmane", *Turkmenskaya Legenda o Gorodishye Hurmuzfarra*. TSSR İlimlar Akademiyası Habarları, Nu: 1, 1974, s. 65.

KONUSU: Melik Ajdar'ın kahramanlığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Amuderya, İran, Afganistan, Ulu Kışman, Kerki, Karakum, Murgap, Göktepe, Hurmuzfarra.

ŞAHİS ADLARI: Melik Ajdar, Human, Cemşid, Gülçehre, Şamur, Ali.

ÖZEL ADLAR: Arap.

KISA ÖZETİ: Melik Ajdar kalabalık ordusunu Kerki şehrinin kapısında kaybettikten sonra Ulu Kışman şehrine gelir ve güreşte rakibini yenerek Padişah Cemşid'in kızı Gülçehre ile evlenir. İslam ordusu gelince de putpereset Cemşid'e karşı İslam ordusuna katılır. Böylece Cemşid yenilir.

MOTİFLER: On iki bin, beş, sihir, üç, sına ma, yarış, yarış kazanma, evlilik, kıskançlık, hile, tuzak, intikam, af, hile, kırk, zindana atma, otuz altı bin, din değıştirme, evlenme.

86. Törebeğ Hanım Türbesi Hakkında Efsane

TÖREBEĞ padişahın kızı olup, padişahın oğul vârisi olmadığından, padişah ölünce yurdu kızı yönetmeye başlar. Törebeğ uzun süre evlenmez. Ancak ihtiyarlar onun birilerine rıza göstermesi gerektiğini söylerler. Harezm'in münasip adaylarından hiç kimse dünürcü göndermeye cesaret edemez. Sadece Kul Gerdan adlı usta kendi aşkını açıkça belirtmeye yeltenir ve onun için daha hiçbir yerde görülmemiş olan görkemli bir binayı yapacağına söz verir.

Törebeğ eğer vadesinde bulunmazsa ve kurduğu bina hoşuna gitmezse, onu cezalandıracağını söyleyip ustanın şartını kabul eder. Kul Gerdan görkemli binayı tamamlar, fakat Törebeğ onu küçük bulur. Kul tekrar bir başka yapıyı kaldırır. Ancak o da Törebeğ'in hoşuna gitmez. Törebeğ ustaya sitem etmeye ve boşuna yaptığı harcamalar yüzünden onu suçlamaya başlar. O vakit Şeyh Şerep adlı keramet sahibi bir ihtiyar gelip bu yapıyı kendine satmasını rica eder. Her şeye rağmen hoşuna giden bu yapıyı satmak istemese de, Törebeğ:

"Onun içini altınla doldurursan alabilirsin!" der.

İhtiyar veli köşkün kubbesine çıkıp elbisesinin yenini onun deliğine tutar. Onun yeninden dökülen altın sikkeler binanın içini doldurur. İhtiyar Törebeğ'e:

"Belki yeterli olmuştur?" diye sorar. Törebeğ ona

"Cimrilik yapma, atam, cömert ol!" diye seslenir. Şeyh Şerep yine altın sikkeleri saçmaya başlar ve kubbenin içi dolup çatlar. O zamandan beri o binanın kubbesinde çatlaklar ve açıklıklar bulunmaktadır.

Altınları yedi bölüme ayırıp beş bölümünü Harezm'in yetimlerine, dul kadınlarına, medreselerinde okuyanlara, sakatlara ve fakir fukaralarına paylarlar. Bir kısmını gizlice gelecek nesillerin payı olarak Ürgenç'in her yerine toprağa gömerler. Yedinci bölümünü ise hazineye koyarlar. Kul Gerdan eşi benzeri olmayan yeni köşkü yapmaya başlar ve bitirir. Görenleri hayran bırakan bu köşk Törebeğ'in de hoşuna gitmiş olacak ki, Kul Gerdan kıza sözünde durmasını hatırlatır. Törebeğ Hanım ustaya köşkün üstüne çıkıp aşağıya atlamasını, eğer ölmeden hayatta kalırsa onun aşkının gerçekliğinin kanıtlanmış olacağını ve onunla evlenmeye rıza göstereceğini söyler.

Yiğit köşkün tepesinden atlar ve yere çakılır. Ancak usta ölmez. Yedi gün boyunca onun baş ucunda dualar okurlar, fakat yiğit ruhunu teslim etmez. Böyle olunca ihtiyarlar Törebeğ'den kulun yanına gelip yüksek sesle “Benim ruhum sana ait” diye söylemesini talep ederler. Kız ölüm yastığındaki yiğidin yanına gelip bu sözleri üç defa tekrarlayınca, kul ruhunu Allah’a teslim eder.

Anlattıklarına göre, ustayı Törebeğ Hanım'ın türbesinin altında defnedip yanında ise Törebeğ için yer ayırmışlardır. Kız öldükten sonra, onu ustanın yanında defnetmişlerdir. Halk arasında kıyamet mahşer günü geldiğinde, onların yattıkları odalarından çıkıp Cennet'te mutlu evlilik hayatlarına başlayacaklarına inanılır.

DERLEME BİLGİSİ: Bu efsane 1958 yılında 50 yaşındaki Saadulla Abdullayev'den derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Nazar Halimov Bazarbayev; “Legenda o Mavzoleye Tyurabek Hanım”, *Pamyatniki Urgança (Soorujeniya, Nadplsi i Legendı)*. Türkmenistan, Aşkabat 1991, s. 48-49.

KONUSU: Törebeğ Hanım türbesinin yapılışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Harezm.

ŞAHİS ADLARI: Törebeğ, Kul Gerdan.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Törebeğ adlı bir padişah kızı kendisiyle evlenmek isteyen Kul Gerdan adlı bir mimardan köşk yapmasını ister. Köşk yapılıncı da onun köşkün üzerinden atlamasını ister. Mimar ölür ve kız için yapılan türbesinin yanına defnedilir.

MOTİFLER: Âşık olma, söz verme, zor şart, sihirli elbise, yedi, beş, üç, imtihan, dua etme.

87. Genç Ahmed ve Hükümdar Yesevî

HOCA AHMED YESEVÎ'nin çocukluk çağlarında Türkistan'da Yesevî adında bir padişah varmış. Bu Padişah, kış mevsimini Semerkant şehrinde geçirir, yazları da Türkistan dağlarında ava çıkarmış. Bir yaz günü bu hükümdar Karaçuk Dağı'na avlanmaya gider. Fakat dağ çok dik ve sarp olduğu için avlanamaz. Bu durum karşısında çok sinirlenen Padişah, bu dağın ortadan kaldırılmasını ister. Bunun üzerine Türkistan'daki bütün ermişlere haber gönderilir. Çünkü Padişah, ermişlerin dua ve himmetleri ile dağın ortadan kaldırılabilceğine inanır. Ermişler dağın yıkılması için dua ederler ancak bir işe yaramaz.

Bunun üzerine Padişah, "Türkistan'daki bütün ermişler gelip dua ettiler mi?" diye sorar. Yanındakiler:

"Sadece Şeyh İbrahim'in oğlu Ahmed kaldı. Ancak o da çok genç. Bu nedenle onu çağırmadık" diye cevap verirler. Padişah Ahmed'i çağırmaları için adamlarını gönderir.

Padişah'ın nökerleri Ahmed'in evine gidip durumu ona anlatırlar ve Padişah'ın kendisini çağırdığını söylerler. Ahmed annesi ve babası öldüğü için ablasıyla yaşamaktaymış. Ahmed bu durum karşısında ne yapması gerektiğini ablasına danışır. Ablası da:

"Babamın türbesine git, orada kapalı bir sofraya var. Eğer o sofrayı açabilirsen senin ermiş olma zamanın gelmiştir. Çünkü babamın vasiyeti böyledir" der. Bunun üzerine Ahmed babasının türbesine gider ve sofrayı açar. Ahmed sofrayı yanına alıp Yesi şehrine hareket eder. Yesi'de önceden toplanmış olan bütün erenler Ahmed'i beklemekteymiş. Ahmed sofrada bulunan bir parça ekmeği oradakilere uzatınca, bütün ermişler Fatiha suresini okurlar. Bunun üzerine Ahmed, bir parça ekmeği orada bulunan herkese paylar ve ekmek herkese yeter. Orada hükümdar, askerleri ve ermişler dâhil yaklaşık on bin kişi varmış.

Bir süre sonra çok şiddetli bir yağmur başlar. Yağmur o kadar şiddetliymiş ki oradaki ermişlerin seccadeleri bile suda yüzüyormuş. Ahmed'in üzerinde babasından kalma eski bir hırka olup, onunla başını, kollarını ve bütün vücudunu kapatır. Bir süre sonra hırkadan başını çıkarınca yağmur durmuş ve güneş çıkmıştır. Oradakiler başlarını yukarı kaldırınca, Karaçuk Dağı'nın yok olduğunu görürler.

Oradaki insanlar bu keramet karşısında Ahmed'in büyük bir eren olduğunu anlarlar. Padişah Yesevî, Ahmed'e:

“Benim için de bir dua et ki, adım kıyamete kadar anılsın” der. Ahmed:

“Cihanda beni kim severse, beni senin adınla birlikte ansın” diye dua eder. Bu olaydan sonra Ahmed adı Yesevî adıyla birlikte anılmaya başlar.

YAYIN BİLGİSİ: “Hoca Ahmet Yasavî Bilen Bağlanışıklı Rovayatlar”, *Hikmetler Divanı Hoca Ahmet Yasavî*. Kültür Sanat Basımevi, Eskişehir 2013, s. 40-53.

KONUSU: Hoca Ahmed Yesevî'nin kerametiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Türkistan, Semerkant, Karaçuk Dağı, Yesi.

ŞAHİS ADLARI: Hoca Ahmed Yesevî, Şeyh İbrahim, Ahmed, Yesevî.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Yesevî adında bir padişah ermişlerden Karaçuk Dağı'nı yok etmelerini ister, ancak kimse başaramayınca, Ahmed'i çağırırlar. Padişah Ahmed'in kerametiyle Karaçuk Dağı'nı yok ettiğini görünce ondan kendi adının kıyamete kadar anılması için dua etmesini ister. Hoca Ahmed onun adının kendi adıyla birlikte anılması için dua eder. Böylece Ahmed “Hoca Ahmed Yesevî” diye anılmaya başlar.

MOTİFLER: Av, zor istek, ermişler, dua etme, on bin, sihirli ekmek, keramet, ad alma.

88. Arslan Baba ve Genç Ahmed

BİR GAZA sırasında sahabelerin yiyecek hiçbir şeyleri kalmaz. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz dua eder ve Cebrail Ferište Cennet'ten bir tabak hurma getirir. Sahabenin biri tabaktan hurma alırken, bir tanesi yere düşer. Bunun üzerine Cebrail:

"Bu hurma daha sonra ümmetinizden gelecek olan Ahmed Yesevî adlı bir kişinin nasibidir" der. O vakit Peygamber Efendimiz sahabeden birinin bu hurmayı Ahmed'e teslim etmesini söyler. Arslan Baba adlı bir sahabe bu emaneti ulaştırma görevini üstlenir. Peygamber Efendimiz hurmayı Arslan Baba'nın damağına yerleştirip, hırkasını da ona verdikten sonra, onu nasıl bulacağını anlatır. Arslan Baba'nın kendisine ise Ahmed'i çok iyi bir şekilde yetiştirmesini tembihler.

Arslan Baba uzun yıllar Ahmed'i arar. Verilen manevi işaret üzerine Yesi şehrine gidip Ahmed'i bulur. Ahmed'le karşılaşan Arslan Baba, ona tam hurmadan bahsedeceği sırada Ahmed, kendisine gönderilen hurmayı ister. Bunun üzerine Arslan Baba, hırkayı ve uzun yıllar damağında sakladığı hurmayı Ahmed'e verir. Ahmed, Arslan Baba'dan kendisine hoca olmasını ve kendisini yetiştirmesini talep eder. Arslan Baba, hem Peygamber Efendimizin emri hem de Ahmed'in isteği üzerine onun hocası olur. Kısa bir zaman içinde Ahmed, manevi yönden çok ilerler ve olgunlaşır.

DERLEME BİLGİSİ: Bu efsanenin "Hoca Ahmet Yesevî'nin Ortaya Çıkışı" adlı farklı nüshası Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi 820 (f) numaralı dosyada saklanmaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: "Hoca Ahmet Yasavî Bilen Bağlıışıklı Rovayatlari", *Hikmetler Divanı Hoca Ahmet Yasavî*. Kültür Sanat Basımevi, Eskişehir 2013, s. 40-53.

KONUSU: Arslan Baba ile Ahmed Yesevî'nin ilişkisi hakkındadır.

YER ADLARI: Yesi.

ŞAHİS ADLARI: Ahmed Yesevî, Arslan Baba, Ahmed.

ÖZEL ADLAR: Cebrail, cennet.

KISA ÖZETİ: Arslan Baba Hazreti Peygamber'in buyurmasıyla Yesi'ye gidip Ahmed'e nasibi olan hurmayı ulaştırır ve onu yetiştirir.

MOTİFLER: Dua etme, mucize.

89. Keramet Olgunluğu

HEKİM ATA, Türkistan'ın meşhur piri Hoca Ahmed Yesevî'nin talebesi olduğu zaman kırk - kırk bir yaşlarındaymış. Bu süre zarfında üstadının tüm öğrettiklerini eksiksiz öğrenir. Onu Ahmed Yesevî'nin talebelerinden biri olarak Hekim Ata¹ adıyla anarlar.

Hoca Ahmed Yesevî İslam dinini vaaz etmeleri amacıyla yüksek mertebeye ulaşmış talebelerine icazet verip onların her birini bir yurda gönderirmiş. Süzük Ata'yı² önünden koç kaçırıp Kesearkaç taraflarına doğru gönderir. "Koçu yakaladığın yer senin mekânındır" der. Söylenen yere vardıklarında koçu yakalar. Anlatılanlara göre o yer Kızılarbat'a yakın Koç veya Arçman köyüdür. Ancak ondan hiçbir nesil kalmaz.

Hekim Ata'yı Gonrat ve Ürgenç yurdunda yaşayan halkların arasına gönderir. Ona ise "Bindiğin deve nereye çökerse, orası senin mekânındır" diye icazet verip gönderir. Süleyman'ın bindiği devesi Amıderya Nehri'nden geçip Gonrat'a yakın bir yerde çöker. Onu kaldırmak için ne kadar uğraşsa da deve böğürerek yerinden kıpırdamaz. Onun Bakırgani lakabı da devenin böğürmesiyle ilişkilidir. Hekim Ata da orasını kendisine mekân edinir.

Hekim Ata'yı gören at çobanları bu durumu Ürgenç yurdunun hükümdarı Buğra Han'a haber verirler. Han onu yanına çağırır ve kendi kızı Anvar Hanım'ı onunla nikâhlar. Ondan Ashar, Mahmud ve Sultan Hüpbî olmak üzere üç oğlu dünyaya gelir. Son oğlu kaybolur. Kendisi ise 1186 yılında vefat eder. Mezarı kırk yıl suyun altında kalır.

Hekim Ata ölmeden önce eşini yanına çağırıp:

"Ey Anvar, biz birlikte birkaç yıl yaşadık. Bizden üç çocuk doğdu. Birbirimize hürmet gösterip saygımızı sakladık. Mutlu zamanları geçirdik. Ancak bir şeyi sana söylemek zorundayım. Belki gençlikten belki görgüsüzlükten bilmem, ama bana söylemesen de bir ara kendini beyaz tenli, bizi de kara tenli olarak gördün. Bu doğrudur, çünkü bize ayandır. Ben öldükten sonra dışları hariç her yeri kara, uzun ve cılız olan, üstelik engelli bir adamla nikâhlanacaksın" der.

Bunu işiten eşi:

¹ Hekim Ata: Kul Süleyman Bakırgani.

² Süzük Ata: Koçkar Ata.

“Affet beni” diye yalvarıp ağlamaya başlar.

“Bırak ağlama. Bu bir kısmettir. Ona razı ol. Ondan kaçıp kurtulan yoktur” deyince, ağlama sesini işiten oğulları kapıdan girer. Babası onlara son nasihatlerini, oğullarının yerine getirecekleri işleri söyler.

“Benim kırkıma kırk tane derviş gelir. Onların arasında uzun, cılız, engelli bir kara kişi de olur. Annenizi ona nikâhlayarak verirsiniz” der.

Babasının söylediği gibi onun kırkıma kırk tane derviş gelir. Ancak babasının söylediği adamı göremezler.

“Sizin hepiniz bu kadar mı yoksa başka da var mı?” dediklerinde, atlarına bakan birilerinin olduğunu söylerler. Baksalar at bakıcı babalarının söylediği gibi uzun, cılız, bir gözü kör, üstelik bir bacağı da felçli bir adammış.

Adını sorduklarında “Adım Zengi, yurdum Şaş olur” diye cevap verir. Oğulları babasının nasihatini yerine getirirler. Zengi Baba eşini alıp kendi yurduna döner ve orada 1258 yılında vefat eder. Onun mezarı Taşkent’e yakın bir yerde yerleşmektedir. Hekim Ata’nın akrabaları Ata Türkmenlerinin neslindendir.

Hekim Ata Hoca Ahmed Yesevî’nin en iyi yardımcılarından biri olmuştur.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1869 (ed).

İcra Eden:Gözel Amanguliyeva.

Derleyen:Gözel Amanguliyeva.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan, 1995.

KONUSU: Hekim Ata’nın kerametiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Türkistan, Goçgar, Kesearkaç, Kızılbat, Koç, Arçman, Gonrat, Ürgenç, Taşkent, Şaş.

ŞAHİS ADLARI: Hekim Ata, Hoca Ahmed Yesevî, Kul Süleyman Bakırgani, Süzük Ata, Buğra Han, Anvar Hanım, Ashar, Mahmud, Sultan Hüpbî, Zengi Baba.

ÖZEL ADLAR: Ata Türkmenleri.

KISA ÖZETİ: Hoca Ahmed Yesevî olgunluğa erişmiş talebelerinin her birini bir yurda gönderirken Hekim Ata’yı Gonrat ve Ürgenç tarafına gönderir. Hekim Ata Ürgenç’te Buğra Han’ın kızıyla evlenir. Vefatından önce eşi Anvar’ın Zengi adında biriyle evleneceğini bildirir.

MOTİFLER: Çoban, üç, kırk, keramet.

90. Necmettin Kübra Hakkında Efsane (1)

RİVAYETE göre, dinsiz Hülagû Han gelip Harezm'i yıktığında, Pir Necmettin Kübra da öldürölür. Pir daha hayattayken onun akıllı ve genç komşusu varmış. Bu genç adam Şeyh'e çok vefalı hizmet etmiş ve ona hizmet etmekten mutluluk duymuştur. Onun en sevdiği talebesi Cemilcan'ın olmadığı zamanlarda Pir'e onu seven komşusu hizmet etmiştir. Düşman Harezm'i ele geçirdiğinde, o genç yiğit esir alınır ve uzak diyarlara götürölür. Şimdilik söz burada kalsın.

Ravilerin rivayet etmeklerine göre, Harezm şahının bir yeğeni varmış. O Harezm şahı vefat ettikten sonra, kendisinin şehit olan yurttaşlarından mükemmel olmadığını, kendisinin de onlar gibi şehit olmak istediğini söyler. O kendisinin kırk yiğidi ile anlaşıp onların da rızalarını aldıktan sonra hükümdarın ordusuna saldırır. Onları öldürdükten sonra düşmanın geri kalanını ise Cehennem'e gönderir. Kendisi ise Harezm'in şahı olup, yurтта barışı sağlayıp adaleti yola koyar. Yıkılıp tahrip olan binaları tekrar onarıp düzene oturtmaya başlar. Fakat Pir Necmettin Kübra'nın cesedini bulamaz ve onun mezarının üstüne türbe yaptırmadığı için üzölür.

Onun kazandığı bu zaferin haberi Cengiz Han'a ulaşır. O ordusunu toplayıp Çin Irmağı'ndan geçer. Fakat askerlerinin tümü ırmakta boğölunca, Cengiz Han geri dönmek zorunda kalır.

Necmettin Kübra'nın esir düşen komşusu da kendi yurdunda yaşanan değişiklikler hakkında ışitir. Kendi doğduğu yurdda dönmeyi ister. Bütün gayretini Harezm'e geri dönmeye ayırır. O yürüyerek Kuhisiyah Dağı'na ulaşır. Bu bölgeler yemyeşil çimenleriyle ve semiz sığır sürölüleriyle zengindir. Burada yaşayan bir zengin adam yiğidin yabancı olduğunu anlayıp ona iş teklif eder. Zengin adam kendi çalışanlarını kırk gün besleyip, sadece bir gün çalıştırdığını söyler.

Kırk gün geçtikten sonra zengin buzağısını kesip derisinden çuval diker. Yiğit çuvala girdikten sonra zengin onun ağzını bağlar ve dağın eteğinde bırakır. Kocaman büyük bir kuş çuvalı götürüp dağın tepesine çıkarır. Kuş çuvalı gagası ile delip, içinde birinin olduğunu görünce uçup gider. Yiğit dağın üstündeki değerli taşları aşağıya atar. Aşağıda onları toplayan zengin adam develere yükleyip yiğide aşağıya nasıl inebileceğini söylemeden kendi yoluna gider.

Dağın üstündeki insan kemiklerini gören yiğit, umutsuzluğa kapılıp ağlar. Komşusu Necmettin Kübra'yı hatırlayıp uykuya dalar.

Rüyasına giren Pir ona daha bu dağlardan hiç kimsenin canlı olarak geri dönmediğini, fakat onun Harezm'e geri döneceğini, yeni Harezm şahına selamını ileteceğini ve Padişah'ın, şehit olduğu yeri arayıp bulmasına kendisinin yardım etmesi gerektiğini söyler. Sonra yiğidin uykusundan uyanmasını ve yanına gelen tilkinin peşine düşmesini belirtir.

Uykudan uyanan yiğit yanına gelen tilkiyi görür ve onun peşine düşer. Tilki onu bir çadırın yanına götürür. Çadırdaki sesler yiğide tanıdık gelir. Yiğidi çadıra çağırırlar. O, burada bütün dünyanın pirlерinin hocası, Harezm'in önderi, şehit olmuş pirlерin en büyüğü Necmettin Kübra'yı görür. Onunla birlikte aynı çadırdaki Cemilcan, Şeyh Şihabettin, Şeyh Şerip ve İbn Hacıb oturmaktaymış.

Büyük Pir Necmettin Kübra:

"Oğlum! Bir ölümden kurtuldun. Sen şimdi bizim safımıza katılıp, şehit mi olacaksın, yoksa vatanına geri mi döneceksin?" diye sorar. Yiğit eğer Pir izin verirse vatanına dönmek istediğini söyler. Pir cebinden bir karpuz çekirdeğini çıkarır. Onun dışı ak, içi kırmızıymış. Böyle çekirdekler büyük Pir'in hürmetine "şehidi" olarak adlandırılmıştır. Necmettin Kübra yiğide bu çekirdeği verir. Pir yiğide kendisinin tarlasını ve onun içindeki yalnız ağacı hatırlayıp hatırlamadığını sorar. Yiğide o ağacın on karış uzağında çekirdeği ekmesini söyler ve sonradan olacak şeyleri anlatır. Karpuz yetişmeye dallanıp budaklanmaya başladıktan sonra, onun sadece doğuya doğru uzayan dalını bırakıp kalan dallarını kesmesini söyler. Doğuya doğru uzayan dalda sadece iki karpuz yetişir. Onların biri dalın kuzeyinde, ötekisi ise güneyinde yetişir. Güneydeki o karpuzun altında Pir'in başı ve gövdesi yatmaktaymış...

Pir Cemilcan'a komşusunu uğurlamasını söyler. Cemilcan yiğitle üç adım yürüyüp ona: "Sen artık yurdundasın" der. Yiğit şaşırır. Komşuları yiğidi tanıyıp onu doğru Harezm şahının yanına götürürler. O başından geçenleri Şah'a anlatır ve Pir'in verdiği çekirdeği ona verir.

Böylelikle, karpuz çekirdeği ekilerek Pir Necmettin Kübra'nın defnedildiği kutsal yer belirlenir. Günümüzde bu mezar yeri meşhur olup herkes tarafından bilinmektedir.

YAYIN BİLGİSİ: “Necmettin Kübra Barada Rovayat (1)”: *Gurbanguli Berdimuhamedov, Türkmenistan – Beylik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Dövlət Neşriyat Gulluğı, Aşkabat 2017, s. 257-259.

KONUSU: Necmettin Kübra'nın naaşının bulunmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Harezm, Çin, Kuhisiyah.

ŞAHIS ADLARI: Necemttin Kübra, Hülagû Han, Cemilcan, Cengiz Han, Şıhabettin, Şerip, İbn Hacib, Harezmşah.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Hülagû Han Harezm'i yıktığında şehit olan Necmettin Kübra'nın cenazesi bulunmaz. Necmettin Kübra bir delikanlının rüyasına girip yurduna döndükten sonra ekmesi için ona bir karpuz çekirdeği verir. Karpuz çekirdeğinin büyüdüğü yerde Necmettin Kübra'nın cenazesi bulunur.

MOTİFLER: Esir alınma, kırk yiğit, kırk, rüya, beş, ölüp dirilme, olağanüstü karpuz çekirdeği, iki, üç, memlekete dönüş.

91. Cemilcan

UZAK ülkelerin birisine giden kervan, Ürgenç'in kervansarayında konaklar. Kervanla gelen yedi yaşındaki bir Yahudi çocuk, bu koca şehre hayranlıkla bakar. Süslenmiş avlular, altın kubbeli binalar, büyük minareler çocuğun ilgisini çeker. En ilginç olanı da o zamana kadar sadece ismini duyduğu Şeyh Necmettin Kübra ile karşılaşır. Üç yüz altmış talebenin üstadı olan o büyük âlim, çocuğu hayran bırakır. Çocuk kervandan ayrılıp Şeyh Necmettin Kübra'ya talebe olur.

Üstat diğer din âlimlerinin karşı çıkmalarına rağmen gayri din-den olan çocuğu kendine talebe olarak alır. Çocuğun kabiliyetini gördüğünde, onun iyi birisi olarak yetiştireceğine kanaat getirir. Ona ders vermeye başlar.

Şeyh Necmettin Kübra'yı kıskananlar ona çeşitli iftiralar atarlar. Onlar, "Şeyh Necmettin Kübra, etrafına genç oğlanları toplayıp onlarla eğleniyormuş" diye laf çıkartırlar. Ama ilk başta bu sözlere kimse itibar etmez.

Cemilcan ismindeki o çocuk, günde bir kere Tüni Irmağı'ndan Şeyh Necmettin Kübra'ya güğümde su getirirmiş. Onun boynunda asılı duran güğümdeki su devamlı kaynarmış. O zamanlarda Tüni Irmağı Ürgenç'in arkasından geçermiş. Cemilcan, hocasının bir dediğini ikinci kez tekrarlatmamış. Hocası "Cemilcan" diye seslendiğinde, o nerede olursa olsun, hemen gelip onun karşısında hizmetine hazır olurmuş.

Şeyh Necmettin Kübra'ya zarar vermek isteyen hasisler yine boş durmazlar. "Bu Yahudi oğlan, Kübra'nın talebesi gibi görünüp senin kızını gözetliyormuş. Hocanın da bunlardan haberi var" diye Harezmi şahına şikâyetle bulunurlar. Bunları işitince öfkelenen Şah, hemen Cemilcan'ın başının kesilmesini emreder. Anında harekete geçen cellatlar, su getiren çocuğun başını keserler.

Suya giden Cemilcan vaktiyle dönmez. Necmettin Kübra endişelenmeye başlar. O sırada namusu zedelendi diye kendisinden intikam almak isteyen Şah onun yanına gelir. Necmettin Kübra Şah'ın yanına geldiğini görüp bir şeylerin döndüğünü anlar. Keramet göstermenin zamanı geldiğine kanaat getirir. Bir iş buyurmak için:

"Cemilcan!" diye seslenir. Ancak gelen kimse olmaz.

"Cemilcan!"

İkinci sefer de hocanın seslenişi cevapsız kalır. O üçüncü defa seslenir:

“Cemilcan!”

O fırsatta olup bitenler askerleriyle gelen Şah’ı hayran bırakır. Başı kesilen Cemilcan kafasını koltuğuna alıp hemen hocasının yanına gelir ve hizmetine hazır olur.

Şah’ın oğlana zarar verdiğini anlayan Necmettin Kübra, beddua etmeye başlar:

“Ürgeç gider, Buhara gider, Semerkant gider...”

Kübra “İstanbul” deyip “gider” demeden, Şah onun ağzını eliyle kapatır ve:

“Ne olur, efendim, durun, yapmayın. Tüm dünyayı harap edeceksiniz” der.

Şah oyuna getirildiğini anlar ve diz çöküp Şeyh’ten özür diler. Şah, oğlanın ağırlığı kadar altın vermeyi teklif eder. Ama Hoca onun teklifini kabul etmez. Çünkü gerçek talebenin değeri Kübra’ya göre paha biçilmezmiş.

Bu olaydan hemen sonra düşman yurda dökülür. Şeyh Necmettin Kübra’nın söylediği şehirlerin hepsi yerle bir olur. Ancak düşman İstanbul’u alamaz.

Şeyh Necmettin Kübra, ilme susamış, başka dinden olan bu çocuğu kendisinin defnedileceği yerin baş ucunda defnettirir. “Bana gelen, ilk önce ona dua etsin” diye vasiyet bırakır.

Şeyh Necmettin Kübra’nın türbesine girildiğinde, ilk önce bir küçük çocuğun mezarı görülür. Bu mezar Cemilcan’ın mezarı olmalıdır.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; "Cemilcan", *Köneürgenç Rovayatlari: Rovayatlari, Tımsallar (Ulı Yaşlı Mekdep Okuvcıları Üçin)*. Magarif Yayınları, Aşkabat 1993, s. 26-27.

KONUSU: Şeyh Necmettin Kübra'nın bir Yahudi çocuğuna olan ilgisiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Ürgenç, Buhara, Semerkant, İstanbul, Tüni ırmağı.

ŞAHİS ADLARI: Necmettin Kübra.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Kervanla Ürgenç'e gelen bir Yahudi çocuğu Necmettin Kübra'ya talebe olunca, bunu kabul edemeyenler dedikodu çıkarırlar. Şah bir iftira üzerine çocuğun kellesini kestirir. Ancak Necmettin Kübra'nın kerametiyle çocuk kellesini koltuğuna alarak hazır olur. Necmettin Kübra şaha beddua eder. Çocuğun naaşı Necmettin Kübra'nın türbesine defnedilir.

MOTİFLER: Yedi, üç yüz altmış, kuskançlık, iftira, sihirli güğüm, entrika, cellat, üç, ölüm dirilme, keramet, beddua.

92. Kübra'nın Gölü

ŞEYH NECMETTİN KÜBRA İBN-İ SİNA, Reyhan al-Birunî, Muhammed al-Harezmi gibi Ürgenç'in bahtına doğan yıldızlardan biriydi. Keskin bir zekâyâ, sınırsız bir ilme sahip olmasından dolayı saltanatla ona duyulan saygı büyüktü. Bunun için Ürgenç'teki tüm âlimlerin, şairlerin kitaplarının basımına izin verme yetkisi ona verilmişti.

Küçük mavi göl, sanki göğün bir parçası yere düşmüş gibi görünüyordu. Gölün etrafına kırk tane sandalye konulmuştu. Gölün ortasındaki tek kişilik beyaz kayık ise, göle konan yalnız kazı andırıyordu. Bu göle Şeyh Necmettin Kübra'nın gölü derler. Şeyh o kayığa binip talebelerine ders verirdi.

Allambay Tovsa denilen bir zenginin malı, mülkü yere göğe sığmıyordu. Kendini Ürgenç'in en zengin adamı olarak görüyor, Ürgenç'te kendini tanımayan kimsenin olmadığını düşünüyordu. Meşhur âlim Fahrettin Rıza gibilerini ayağına bulaşmış çamur kadar görmüyordu. Ancak yaşanan küçük bir olay, Allambay Tovsa'ya Fahrettin Rıza gibilerinin seviyesinin kendinden çok yüksekte olduğuna kanaat getirmesine neden olur.

Uzak diyarların birinde pazarda karşılaştığı bir adam, Allambay Tovsa'nın Ürgençli olduğunu anlayıp ona Fahrettin Rıza'yı sorar. Allambay Tovsa şaşkınlıkla:

"Sen onu tanıyor musun?" diye sorar.

"Onu ilim âleminde tanımayan mı var? Kendisini görmedim. Fakat kitaplarını okudum. Onu giyaben tanıdım. Böylece onu kendime dost edindim. Karşılaşırsan selamımı söyle" der.

Bu konuşmadan sonra, Allambay Tovsa'nın kalbinde Fahrettin Rıza'nın şöhretine karşı bir kıskançlık duygusu uyanır. Yiyeceği ekmeğini padişahı alan bir âlim bozuntusunun, her yerde bilmesi ona çok dokunur. Evine geldikten sonra "Onun gibilerinin yazdıklarını ben yazamam mı?" deyip hemen eline kâğıt, kalem alır.

Allambay Tovsa kendi yazdığı kitabına "Akılname" diye isim koyar. Kitabının dışına pahalı kumaştan kılıf yaptırır ve onu alıp Mahmud Yalvaç'ın yanına gider. Mahmud Yalvaç, Allambay Tovsa'nın kitabında hiçbir şeyin olmadığını söyleyip onun kitabını onaylamaz.

Her ne kadar istemese de Allambay Tovsa'nın, Şeyh Necmettin Kübra'nın yanına gitmekten başka çaresi kalmaz. Necmettin Kübra Fahrettin Rıza gibi pek çok tanınmış insanın hocasıydı. Allambay Tovsa onun yüceliğini bir türlü kabullenmek istemiyordu. Ama çaresiz ona gitmek zorundaydı.

Necmettin Kübra, Allambay Tovsa'yı güleryüzle karşılar. Halini hatırlar. Allambay Tovsa altın işlemeli kitabını ona uzatır ve isteğini söyler. Şeyh Necmettin Kübra:

“Kitabı bir okumam lazım” der.

Allambay Tovsa üç gün sonra tekrar gelir. Yanına kırmızı cüppeyi hediye olarak alır. Ancak Necmettin Kübra onun isteğini yerine getirmez. O:

“Sizin kitabınız okumak ve okutmak için uygundur diye onaylanacak bir kitap değil. Bunun gibi kitabı, az çok okuma yazmayı bilen herkes yazabilir. Bu kitap çok karışık. Okuduğunuz kitaplardan hatırladığınız yerleri bile yazmışsınız. Başka kitaplara bakarak yazdığınız yerler de var. İşte, mesela....” diye tek tek göstermeye başlar.

O zaman Allambay Tovsa:

“Neden böyle?” diye sorar.

Necmettin Kübra:

“Manası yok” der.

“Onu bana ispat edebilir misin?”

“İspat ederim. Bak, bu kitap kimin kitabı? Sen okuma yazma bilen adamsın!”

“İbn-i Sina'nın kitabı.”

“İşte bu kitap da senin kitabın.”

Necmettin Kübra Allambay Tovsa'yı göle götürür. İki kitabı da suya atar. İbn-i Sina'nın kitabı gölün dibine çöker. Allambay Tovsa'nın kitabı ise suyun yüzünde kalır.

Şeyh Necmettin Kübra:

“İşte gördünüz mü? Kitabınızın hiçbir kıymeti yok. Ben kitapları okumakla yetinmeyip, onları bu gölde deniyorum” der.

Bu olaydan sonra Allambay Tovsa gibi kolayca şöhret kazanmak isteyenler ortalıktan kaybolurlar. İlmin, edebiyatın değerini, ağırlığını adaletle ölçen Kübra'nın gölü, eski Ürgenç'te ilmin çeşitli dallarda gelişmesine neden olmuştur.

Günümüzde Şeyh Necmettin Kübra'nın türbesinin yeri bilinse de, onun gölünün yeri henüz bilinmemektedir. Belki de böyle bir göl olmamıştır.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; "Kubranın Köli", Köneürgenç Rovayatları: Rovayatlar, Tımsallar (Ulu Yaşlı Mekdep Okuvçılar Üçin). Maganf Yayınları, Aşkabat 1993, s. 7-9.

KONUSU: Şeyh Necmettin Kübra'nın gölünün hikmetiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Ürgenç.

ŞAHİS ADLARI: Necmettin Kübra, İbn-i Sina, Reyhan al-Birunî, Muhammed al-Harezmi, Allambay Tovsa, Fahrettin Rıza.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Fahrettin Rıza'nın ilmiyle kazandığı şöhretini içine sığdıramayan Allambay Tovsa adında bir zengin onun kadar şöhret olmak için bir kitap yazarak Necmettin Kübra'nın değerlendirmesini ister. Kübra İbn-i Sina'nın kitabını göle atarken dibe çöker, ama Allambay Tovsa'nın kitabı su yüzünde kalır. Bundan dolayı zenginin kitabını değersiz bulur.

MOTİFLER: Bilge, kırk, kıskançlık, üç, sihirli göl.

93. Necmettin Kübra Hakkında Efsane (2)

BİR GÜN Necmettin Kübra'nın yanına yaşlı kadın gelir. O, Pir'i kendi evine misafirliğe davet eder. Necmettin Kübra gelip baksa, bu kadının kulübesinin yanında çok değişik, büyük ve bakımlı bir bahçe var imiş. Pir Harezm'de başka yerde böylesine bir bahçeyi görmediğini söyler. O zaman kadın bu yerin bir bahçe olmadığını, yerle bir edilmiş eski mezarlık olduğunu, orada eski Harezm şahlarının yattıklarını söyler.

Necmettin Kübra onlara hürmet göstererek eski mezarlara böylesine iyi baktığı için kadına minnettarlık bildirir. Ondan sonra kadın Pir'e onu evine davet etmesinin esas amacının sadece ağırlamak olmadığını ve sabah kendisinin kesin bir rüya gördüğünü söyler. Kadının rüyasında Şeyh şehit olmaktadır. Düşmanlar şu bahçelikte onun kafasını kesmektedir. Sonra kadın Şeyh'e onun öldürüleceği yeri gösterir. Necmettin Kübra bu kadına minnettarlık bildirir. Kübra ondan sonra ta ölünceye kadar her sabah gelip gösterilen yerde dua dilekte bulunur.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; "Necmettin Kübra Barada Rovayat", *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Dövlät Neşiryat Gulluğı, Aşkabat 2017, s. 259-260.

KONUSU: Necmettin Kübra'nın ölümüyle ilgilidir.

YER ADLARI: Harezm.

ŞAHIS ADLARI: Necmettin Kübra.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Necmettin Kübra bir yaşlı kadının daveti üzerine evine gider ve kadının çok güzel bir bahçesi olduğunu görür. Kadın rüyasında Necmettin Kübra'nın bu bahçede öldürüleceğini görmüştür.

MOTİFLER: Rüya, kaderin değiştirilmezliği, dua etme.

94. Necmettin Kübra Hakkında Efsane (3)

NECMETTİN hayatı boyunca Harezm'in Ürgenç şehrinde yaşamıştır. Arkadaşları Şeyh Sadettin Hamevî ile Şeyh Ali ibn Allah olmuştur. Moğollar Ürgenç'i kuşattıklarında, Necmettin kendi arkadaşlarına şehirden çıkmayı yasaklar. Kendisi ise evine girip hocasının kaftanını giyip, kuşağını bağlayıp, eline sapanını ve bilyelerini alıp şehrin surlarına doğru düşmana karşı savaşmaya gider. Bilyeleri bittiğinde Necmettin Moğolların peykanından yaralanır. İkinci ok Pir'in göğsüne saplanır. Ancak o kuvvetli bir şekilde oku çekip çıkarır ve göğe fırlatıp şu şiiri okur:

“Benimle arkadaş olmak istesenez,
Bana yeter sizin sevginiz.
O zaman erkek olmam,
Eğer kurtarmanız için yalvarsam.”

Necmettin Kübra şehit düşer ve kendi müritlerini okuttuğu hanede defnedilir.

DERLEME BİLGİSİ: XIV. asır tarihçisi Ebu Saadet Abdullah Ali al Yemenî al Yafi'nin eserinden alınan bu rivayet, Bartold'un 1898 yılında yayınladığı “Moğol İstilasası Devrinde Türkistan” adlı eserinde Arapça olarak yayımlanmıştır.

YAYIN BİLGİSİ: Gleb Snesev Pavloviç, “Legenda o Nedjmeddine Kubra”, *Horezmskiye Legendi Kak İstoçnik po İstorii Religioznih Kultov Sredney Azii*. İzdatelstvo Nauka, Moskova 1983, s. 146-147.

KONUSU: Necmettin Kübra'nın şehadetiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Harezm, Ürgenç

ŞAHİS ADLARI: Necmettin, Şeyh Sadettin Hamevî, Şeyh Ali ibn Allah

ÖZEL ADLAR: Moğollar

KISA ÖZETİ: Moğollar Ürgenç'i kuşattığı zaman Necmettin Kübra düşmana karşı savaşır ve şehit düşer.

MOTİFLER: Yasak, yasağın ihlali, iki.

95. Necmettin Kübra'nın Köpeği

ŞEYH NECMETTİN KÜBRA'nın türbesinin yerinde önceleri kâfirlerin mezarı varmış. Bir yaşlı nine bu yerlere bakıp bağ yetiştirir. Ninenin bir de oğlu varmış. Şeyh Necmettin'in gözünün üstünü kapatan uzun kaşları olup, Pir birilerine bakmak isterse, eliyle kaşlarını yukarı kaldırmış. Onun nazarının düştüğü insan ise kudret ile anında zengin adama dönüşürmüş.

Bir keresinde nine Pir'e: "Benim oğluma da bir nazar eyle" diye rica eder. Pir kaşını kaldırdığı an oğlan kaçır ve onun yerine bir köpek gelip çöker. Bu köpek kerametli olup göğe uçabilmiştir. Köpek öldüğünde, onu insan gibi kefene sarıp bütün kurallara uygun olarak Pir'in yakınında defnederler. Bu köpeğin yalağı son zamanlara kadar saklanıp kalmış, nazar değmemesi için kadınlar onun suyundan almışlardır.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet G. P. Snesarev tarafından Necmettin Kübra Türbesinin piri Abdıyaz Kan'dan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Gleb Snesarev Pavloviç; "Legenda o Nedjmeddine Kubra", *Horezmskiye Legendı Kak İstoçnik po İstorii Religioznıh Kultov Sredney Azii*. İzdatelstvo Nauka, Moskova 1983, s. 153.

KONUSU: Şeyh Necmettin Kübra'nın köpeği hakkındadır.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Şeyh Necmettin Kübra.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Şeyh Necmettin Kübra'nın nazar eylediği insanlar zengin olduklarından dolayı bir nine onu kendi oğluna da nazar eylemesini ister. Fakat Şeyh oğlana bakmak üzereyken oğlan kaçır, yerine bir köpek gelir. Köpek göğe uçabilmektedir. Köpeğin su içtiği kabındaki su ise nazar değmemesi için kullanılır olmuştur.

MOTİFLER: Keramet, köpeğe dönüşen insan, uçan köpek.

96. Ezizcan Hakkında Efsane

EZİZCAN'ın yanına Ürgenç'in yakınlarından bir yaşlı kadın gelip, eşkıyalar tarafından götürülen oğlu için ona başvurur. Ezizcan onun evine kendi nökerleri ile gelir. Kadın da onları elinden geldiğince ağırlar. Sofra hazırlayıp, yemekler verir. Ezizcan kadının kaybolan oğlunu buluncaya kadar yemeğe elini sürmeyeceğini söyler. O vakit birdenbire kadının oğlu gelir. Kadın oğluna nasıl kurtulduğunu sorar. Oğlu kendisini eşkıyaların götürdüklerini, yolda ise ferişte kılıkli bir kişiye rastladığını ve onun, ellerini ipten kurtardığını, bu şekilde kurtulup evine geldiğini söyler. Annesi ona şu oturan insanların arasında o adamın olup olmadığını sorar. Oğlu Ezizcan'ı tanır. Az önce ellerini ipten kurtaranın o olduğunu söyler. Herkes Ezizcan'ın kerametine hayran kalır.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; "Ezizcan Barada Rovayat", *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Döwlet Neşirýat Gullugy, Aşkabat 2017, s. 262.

KONUSU: Ezizcan'ın kerametiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Ürgenç.

ŞAHIS ADLARI: Ezizcan.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Eşkıya tarafından kaçınlan oğlunun bulunması için Ezizcan'a başvuran yaşlı kadın oğluna kavuşunca, oğlundan kendisini kurtaranın Ezizcan olduğunu öğrenir.

MOTİFLER: Eşkıya, esir alma, keramet, olağanüstü insan.

97. İbn Hacıb Hakkında Efsane (1)

İBN HACİB on yaşında Ürgenç'in en yüksek medresesinin baş yöneticisi olmuştur. Bu medresede kırk tane minare olup, orada kırk bin molla eğitim almıştır. Oğlanın ilminden faydalanmak ve onu kâğıda yazıp almak için medresenin içinde büyük bir havuz hazırlamışlardır. İbn Hacıb bu havuzda kayıkta yüzer, havuzun her kenarına varıp, öğrencilerine ilmin dört alanına ilişkin bilgilerini beyan eder.

Bir keresinde Tus şehrinden on yıl boyunca çalışma hazırlayan bir bilgin, İbn Hacıb'in yanına gelir. O, oğlandan kendi kitabına bakmasını ve onu onaylamasını rica eder. İbn Hacıb onun kitabını kalbinin üzerinde koyup, memnun olmayan bir şekilde başını sallar. Sonra da onun kitabını havuza atar. Kendisi de ona:

“Senin kitabın en azından, taşın ağırlığı kadar bile olamadı” der. Bilgin buna öfkelenir ve kitabını geri vermesini talep eder. O zaman İbn Hacıb kendi öğrencilerine yaptığı dersleri kısa sürede ezberlemelerini söyler. Onlar hemen yerine getirirler. Tuslu adam tekrar kitabını geri vermesini talep eder. Sonunda İbn Hacıb aksakallı bir talebeye suyun dibine inip, o kitabı çıkarmasını söyler. Talebe kitabı çıkarıp İbn Hacıb'e verir. Kitap ıslanmamıştır. Oğlan kitabı çırpıştırır ve ondan toz yükselir. O, öğrencilerine kısa süre önce yazdıkları dersleriyle Tuslu bilginin kitabının içeriğinin karşılaştırılmasını söyler. Öğrencilerin yazdıkları yazılar daha iyi çıkmıştır. Tuslu bilgin kendisinin küçümsendiğini düşünüp, doğu tarafında güçlü bir hükümdarın arayışına çıkar. Bilgin böylece onu bulur. Cengiz Han'ın yurduna gelip, ona hizmet eder. Cengiz Han'ı Harezm'e getirenin de o olduğu söylenir. Onlar Ürgenç'i yakıp yıkarlar. Tuslu bilginin isteği üzerine ise İbn Hacıb'i öldürürler.

İbn Hacıb'in halkın içindeki bir diğer adı Necip Dede imiş.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; “İbn Hacıb Barada Rovayat”, *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Dövlät Neşiryat Gulluğı, Aşkabat 2017, s. 261-262.

KONUSU: İbn Hacıb'in öldürülmesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Ürgenç, Tus, Harezm.

ŞAHİS ADLARI: İbn Hacıb, Cengiz Han, Necip Dede.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: İbn Hacib çok büyük ve ünlü bir bilgindir. Tus Şehrinden gelen bir bilgin İbn Hacib'den kitabını değerlendirmesini ister. Fakat İbn Hacib kitabı değersiz bulur. Buna öfkelenen bilgin Cengiz Han'ın hizmetine girer ve Moğol ordusuyla Ürgenç'i yakıp yıkar ve İbn Hacib'i ldrtr

MOTİFLER: Kırk, kırk bin, dört, on, sihirli havuz, keramet, intikam.

98. İbn Hacıb Hakkında Bir Efsane (2)

HAREZM şahı bir gün müneccim ve falcılarını toplayıp onlara hangi gün doğan çocuğun evliya olarak doğacağını sorar. Onlar hep birlikte:

“Kadir gecesini doğacak çocuk evliya olarak doğar” deyip ona Kadir gecesinin vaktini bildirirler. Bu haberi Şah’ın haremhanesinin kapıcısı da işitir. Şah geç kalır. Kapıcının oğlu evliya olarak doğar. Çocuğun adına Muhittin İbn Hacıb ismini verirler.

Evliya oğlan yedi on yaşlarında herkese öncü olup baş medresenin müderrisi olur. Baş medresenin büyük havuzu olmuştur. İbn Hacıb küçük kayıkta havuzun dört tarafına yüzüp, talebelere aynı zamanda dört farklı ders okutmuştur. Üzü dünyaya yayılınca, çeşitli ülkelerden gelen bilginler, yazdıkları kitaplara onay almışlardır.

Bir gün Tus şehrinden bir bilgin gelir. O adam dokuz yılda yazdığı kitabını İbn Hacıb’e gösterip ona mühür basmasını rica eder. Oğlan o bilgini kaba karşılar ve kitabını suya atar... Gazaba gelen bilgin Kalmukların ordusunu peşine takıp gelir ve hem oğlandan hem de bütün Ürgenç halkından öcünü alır.

İbn Hacıb’in türbesi Köhneürgenç’teki Kutluğ Timur minaresinin kuzeybatı yönünde bulunmaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Nazar Halimov; “İbn Hacıb’in Medresesi”, *Gadımı Ürgence Sıyahat.*

İlim, Aşkabat 1986, s. 62. (Redaktör: E. Atagamyev).

KONUSU: İbn Hacıb’in doğumu ve ölümüyle ilgilidir.

YER ADLARI: Harezmi, Tus, Ürgenç.

ŞAHİS ADLARI: Muhittin İbn Hacıb.

ÖZEL ADLAR: Harezmi şahı, Kalmuk.

KISA ÖZETİ: Müneccimlerin dediği gibi Kadir gecesinde doğan İbn Hacıb dünyaca ünlü bilgin olur. Tuslu bir bilgin dokuz senede yazdığı kitap için İbn Hacıb’den onay alamayınca, Kalmuk ordusuyla gelip tüm Ürgenç halkından intikam alır.

MOTİFLER: Müneccim, falcı, doğum, evliya, ad verme, dokuz, intikam.

99. Sahı Sagdı Vakgas

SAGDI VAKGAS adlı bir pir, eşi ve yedi yaşındaki oğlu Abdilla ile birlikte mutlu mesut yaşıyormuş. Halk Sagdı Vakgas'ın fakirlere saygı göstermesi, bir parça ekmeği onlarla paylaşması, cömertliği ve hayırseverliğini dilinden düşürmezmiş. Bu yüzden Sagdı Vakgas adının önüne cömert anlamına gelen "Sahı" adını koyarlar. Sahı Sagdı Vakgas'ın cömertliği hakkındaki konuşmaları işiten bir kişi onun cömertliğini sınamak için derviş kılığına girip onun evine varır. Sahı'nın evinin kapısından:

"Görüşebileceğim kimse var mı?" diye seslenir.

Sahı hemen gelen misafirin önünden çıkıp, hal ahval sorup, bulduğu her şeyi misafire ikram eder. Misafir kendi kendine:

"Hm... Hakikaten cömert adam imiş, en iyisi ben buna yapamayacağı bir dilekte bulunayım. Dileğimi yerine getiremeyeceği aşikâr. Böylece halk da cömertlerin her şeyi veremeyeceklerini bilir" diye düşünür.

Her şeyden habersiz Sahı Sagdı Vakgas misafire haberini sorar.

"Ben çok zor bir ricayla geldim. Ben çok ağır bir hastalığa yakalandım. Derdime derman arayıp gitmediğim yer, çalmadığım kapı kalmadı. Sonunda güçlü bir tabibe rastladım. O da dedi ki, yedi yaşında, temiz, dili dualı, başını kaldırmadan Kuran okuyan genç çocuğun kurbanlık kanı lazım. O kanı içersen hastalıktan arınırsın dedi. Ben de kimden bunu isteyeceğimi düşünürken sizlerden başka kimseyi aklıma getiremedim. Bir tek siz beni anlayabilirsiniz. Başkalarına söylersem onlar bana çocuklarının kanını vermeyip, tersine benim kanımı çopura ilaç yaparlar" deyip, sızlanarak ağlar.

O zamana kadar hiç kimsenin isteğini reddetmeyen, dileğini yerine getirmeden göndermeyen Sahı tasalanarak düşünceye dalar.

O vakit dışarıda oyun oynayarak gelen Abdilla babasının düşünceye daldığını görüp, babasına ne olduğunu sorar ve kendisinden bir şey saklamaması için yalvararak sorar. Sahı da hiçbir şeyi saklamaz ve her şeyi olduğu gibi oğluna anlatır.

Abdilla:

"Ey baba, benim kanım misafire derman olacaksa, fazla uzatma da kes boğazımı. Sizin gibi baba oldukça, benim gibi oğul yine doğar. Sizin cömertliğiniz öbür dünyada bana Cennet'te dolaşmaya, rahmet ırmağında kuğu gibi yüzmeye yardım eder" diye yalvarır.

Sahı başka çare bulamaz. Bir tarafta oğlunun kanını dileyen Hüda'nın hasta kulu, öbür tarafta dilinden inciler dökülen, gözlerinden boncuk düşen yalnız sevgili çocuğu.

Bir yandan hasta adamın ahvaline, diğer yandan oğlunun yalvarmasına dayanamayan Sahı sonunda oğlunu kurban etmeye karar verir.

O misafire:

“Hazırla kâseni. Bu çocuğun boğazından akacak kan senin derdine derman olacaksa, afiyet olsun” deyip keskin bıçağını oğlunun boğazına dayadığında, yukarıdan bir avaz işitilir:

“Sahı dur! Senin cömertliğin Allah'ın kendisine de kuluna da belli. Seni sınamak için gelen bu misafir, benim emrimle yüreğine şer konulan kul. Senin evin Cennet'tir. Abdılacan'ı azat et. Bırak çocuk oynasın, büyüsün, çoğalsın.”

Sahı yukarıdan gelen nidayı işitip, Hakk'a dualar okur, Abdilla'yı azat eder.

DERLEME BİLGİSİ: Bu efsanenin bir başka nüshası Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi 1042 (f) numaralı dosyada “Sagdı Vakgas” adıyla saklanmaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Maya Saparova; “Sahı Sagdı Vakgas”. *Türkmen Sesi gazetesi*, Nu: 8 (59), 1996.

KONUSU: Sagdı Vakgas adlı bir pirin cömertliğiyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Sahı Sagdı Vakgas, Abdilla.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Sahı Sagdı Vakgas'ın cömertliğini duyan bir kişi onu sınamak için oğlunun kanını ister. Pir oğlunun ricası ve rızasıyla oğlunu kurban etmek üzereyken yukarıdan bir ses bunun bir sınağa olduğunu bildirir.

MOTİFLER: Ad verme, sınağa, derviş, zor istek, yedi, kan içme, gaip ten ses, dua etme, azat etme.

100. Şahname Eserinin Ortaya Çıkışı Hakkında Efsane

SULTAN MAHMUD FİRDEVSÎ'den "Şahname" eserini yazmasını ister. Firdevsî buna razı olmaz. Padişah onu zindana koyar. Ama o yine razı olmaz. Yedi yıl zindanda yatar. Firdevsî yine yazmayı kabul etmez. Günlerden bir gün Padişah o zindana bir çobanı koyar. Firdevsî bir gün kitap okurken, çoban onun sakalının kımıldadığını görüp hıçkırarak ağlamaya başlar. Firdevsî ona:

"Neden ağlıyorsun?" diye sorar. Çoban ona:

"Benim bir uzun sakallı keçim vardı. Senin sakalın kımıldadığında, keçimi hatırlayıp ağladım" der. Firdevsî bunu işitip, "İyi insan ile bin yıl ömür yaşa, kötü insan ile bir gün" diyerek:

"Padişah'a haber verin. Beni bıraksın. Ben Şahname'yi yazayım" der. Padişah eseri yazıp bitirdikten sonra altmış bin dinar altın para vermeye söz verir.

Firdevsî Şahname'yi yazıp bitirince Padişah'a teslim eder. Padişah andını bozup, sözünde durmaz. Firdevsî ona:

"Sen şehzade değilsin. Fırıncı çocuğu olduğun için nefsine yenik düştün. Eğer şehzade olsaydın sözünde dururdun. Senin teklif ettiğin şey benim yiyeceğim ekmeği bile karşılamaz" diyerek gücenip ülkesinden çıkıp gider.

Padişah annesinin yanına varıp:

"Ana, gerçeği söyle. Ben kendi öz babamdan mı veya başkasından mıyım?" diye sorar. Annesi:

"Oğlum, sen padişahın oğlu değilsin, kendi öz babanın oğlusun. Çünkü benden sürekli kız çocuk doğardı. Bir keresinde hamile kalıp doğum zamanı yaklaştığında padişah yine kız doğurmam halinde beni öldüreceğini söyleyip ava gitmişti. Ava gittiği gece ise kızım oldu. Aynı gece fırıncı komşumuzun da bir oğlu olmuştu. Kendimi ölümünden kurtarmak için kızımı fırıncının oğlu ile değiştirdim. Aslıyetinde sen padişahın oğlu değil de fırıncının oğlusun" diye anlatır. Bunları duyan Padişah söz verdiği altınları Firdevsî'nin peşinden gönderir. O vakit ise Firdevsî ağır hastalanıp yatmaktaymış. İnsanlar ona

"Padişah sana söz verdiği altınları göndermiş" diye söylediklerinde, Firdevsî:

"Atın ölümü, itlerin toyu" diye cevap verir ve hastalığı yüzünden orada vefat eder.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1041 (f).

İcra Eden: Övez Magtuguliyev.

Derleyen: Abdilveli Gudratıllayev.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Kaka ilçesi, 1965.

KONUSU: Şahname kitabının yazılması ve Sultan Mahmud'un sözünde durmamasının sebebiyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Sultan Mahmud, Firdevsî.

ÖZEL ADLAR: Şahname.

KISA ÖZETİ: Sultan Mahmud'un ısrarına rağmen Şahname'yi yazmayı kabul etmeyen Firdevsî zindanda birlikte kaldığı çobanın sözü üzerine Şahname'yi yazmayı kabul eder. Ancak Sultan Mahmud sözünde durmaz. Sebebi padişah neslinden değil, sıradan bir insanın oğlu olmasıdır.

MOTİFLER: Zindana atma, yedi, çoban, söz, yemini bozma.

101. Ayaz Han

GÜNLERDEN bir gün Hive hükümdarı ava çıkar. Hükümdar yaylada gezerken koyunlarını gütmekte olan Ayaz Çoban'a rastlar. Hive hanı Ayaz'ı görür görmez, Allah tek midir anlamında ona işaret parmağını kaldırır. Ayaz ise bunu anlamaz ve bir gözünü alırım şeklinde algılayarak, iki gözünü oyarım anlamında iki parmağını kaldırır. Han kendi kendine:

"Ayaz, Allah tektir ve yanında Muhammed'i de vardır anlamında iki parmağını kaldırıyor" diye düşünür.

Sonra Han Müslümanlığın beş farzını biliyor musun anlamında beş parmağını kaldırır. Ayaz ise tokat atarım şeklinde algılayarak ona karşı yumruğunu sıkar. Han ise bu durumu Ayaz Müslümanlığın beş farzını avucuna almış kadar, su gibi biliyor diye algılar.

Han Ayaz'ı yanına alıp köşke geri döner. Onu ordusuna başkumandan yapar. Günlerden bir gün Ayaz kendi nökerleriyle ava gider. Ayaz kendi nökerlerini sever ve onlara güvenirmiş. Nökerleri de ona karşı çok saygılı olmuşlardır. Bunlar av avlarken Ayaz nökerleriyle birlikte bir tepeye çıkar. Tepeye çıkınca da aklına şöyle bir fikir gelir:

"Ordu ve güç benim elimde. Orduya güvenim de var. En iyisi Hive hanını öldürüp yerine hükümdar olayım" diye düşünür. Bu fikirle köşke doğru yol alır. Tepeden inmeye başladığı an Ayaz o fikrinden vazgeçip:

"Tuz nimet yediğim yere böyle kastetmeyeyim. Ben bir çobandım ve bugünlere ulaştım. Kibirlilik yapmayayım" diyerek fikrini değiştirir.

Sonra Ayaz kendi kendine:

"Bu nasıl bir iştir?! Tepeye çıktığımda böyle büyük hayale daldım. Ancak aşağıya indiğimde o hayalden vazgeçtim" der. Sonra:

"Yine tepeye çıkıp bakayım" diyerek, tekrar tepeye çıkar. Tepeye çıktığında yine aynı düşünce aklına gelir:

"Şu an bu kadar atlı nökerin başısın. Çok büyük gücün var. Atlı nökerlerin hiçbiri de senin sözünden çıkacağı benzemiyor. Ancak hükümdarı öldürürsen tüm Hive'ye sahip olursun."

Ayaz bu defa da hükümdarı öldürmek fikri ile tepeden inmeye başlar. Ancak indikten sonra yine niyetinden vazgeçer. Böylelikle Ayaz üç defa tepeye çıkıp iner. Sonra ise kendi nökerlerine o tepeyi patlattırır. Baksalar tepenin içi altınla doluymuş. Ayaz altınlara

dokunmaz ve eskisi gibi gömdürür. Sonra askerlerine bu vakayı hiçbir yerde söylememeleri yönünde tembihler.

Sonra bir gün Hive hanı evinden çıkıp tahtına oturmaya gider. Baksa bir çiftçi onun tahtına çıkıp oturmaktaymış. Han buna öfkelenip:

“Ne yapıyorsun burada?” diye sorar. Çiftçi Han’a bakıp:

“Git kızını getir bana” diye cevap verir. Han hiddetlenip vezirlerine:

“Bu çiftçi delirmiş mi?” diye sorar. Sonra onun aklının yerinde olduğunu öğrenir. Han onun ölüm fermanını verir. Çiftçiye infaz etmeye götürürler. Yolda bunları gören Ayaz onu öldürmeye götürdüklerini anlar ve suçunu öğrenir. Sonra Han’ın yanına varıp:

“O çiftçi bu sözleri söyleyecek adam değil. Onu söylettiren senin tahtındır. İnsanoğlu tahta çıksa, zenginliğe konsa onun düşüncesi değişiyor. O vakit öyle bir kibirlilik ortaya çıkıyor. Sen o çiftçiye yine yanına getirtip, durumunu sor” diye söyler.

Han çiftçiye getirtip durumu öğrenir. Çiftçi:

“Hükümdarım, evde ailem aç oturuyor. Yemeye içmeye hiçbir şeyim yok. Buğday verseniz” der. Han Ayaz’a:

“Sen bu şeyleri nasıl bilebildin?” diye sorar. Ayaz ise:

“Canımı bağışlarsanız söyleyeyim” deyip, tepeye çıkışını ve aklına gelen fikirleri, sonra o fikirlerden vazgeçişini ve diğer olanları tek tek anlatır. Han o tepeye baktırır ve Ayaz’ın sözlerinin gerçek olduğunu anlayıp, çiftçiye ölümün pençesinden kurtarır.

Sonra Hive hanı yaşlanınca Ayaz’ı hükümdar beller. Ayaz, Han olarak tahta çıkar. Ayaz Han tahta çıktıktan sonra:

“Niyetim bozulmasın, kibirlilik beni ele geçirmesin, çobanlık yaptığım günler gözümün önünden gitmesin” diyerek, kendi çoban çağırğını köşkün kapısına astırır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 903 (e).

İcra Eden: Mämmet Annaveli Oğlu (61 yaşında).

Derleyen: Gürgenli Ahundov.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Tecen ili, Ocak 1942.

KONUSU: Ayaz Han ve onun kibrini yenmesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Hive

ŞAHİS ADLARI: Ayaz, Muhammed.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Ayaz adında bir çoban kendisini sınavan Hive hanının beğenisini *kaz*nıp önce başkumandan olur. İnsanın kibrine zenginlik ve gücün sebep olduğunu anlar. Han ölünce de Hive'ye han olur ve kendi çoban kimliğini unutmamak için kapısına çanğını astırır.

MOTİFLER: Çoban, sinama, bir, iki, beş, av, üç, tahta geçme.

102. Adil Hükümdar Novşirvan

KADİM zamanlarda Şirvan Şah adında bir padişah yaşamıştır. Kendisi çok cimri ve çok zalim biri imiş. Yurdunun sükûneti ile hiç işi olmazmış. Bütün bildiği kendi keyfi sefası olmuştur. Ancak onun bir akıllı veziri varmış. Onun adına ise Bilge Hocanepes derlermiş.

Günlerden bir gün Şirvan Şah bilge veziri Hocanepes ile yola çıkar. Yolda giderlerken, bunların önlerine bir harabe çıkar. Harabenin her iki yanında bir kuş oturmaktaymış. Onlar sırayla guklayarak, kendi dillerinde bir şeyler konuşuyorlarmış.

Şirvan Şah onlara bir süre bakıp, dikkatlice kulak verir. Bir şey anlamayınca da Hocanepes'e baykuşların ne hakkında konuştuklarını öğrenmesini ve anlamını söylemesini ister.

Hocanepes baykuşları dikkatlice dinlemeye koyulur. Baksa baykuşlardan biri ötekisine kız istemeye gelmiştir. Kızı olan baykuş oğlu olan baykuşa bakıp:

“Gerçekten gelin lazımsa, başlık olarak dört yüz harabe istiyorum. Bulursan kızımı veririm. Yoksa da dünür olmayacağım” der.

Öteki baykuş ise:

“İstediklerini elde etmem çok zor. Bu kadar harabeyi nerden bulayım? Biraz indirmezsen üstesinden gelemem” der.

Kızı olan baykuş:

“Hey baykuş, pek bir şey yapabileceğe benzemiyorsun. Niye endişeleniyorsun ki? Yurdun hükümdarı Şirvan Şah ise, kısa sürede dört bin harabe bile bulursun. Sadece tembelim desene şuna” diye söyler.

O vakit Hocanepes:

“Hakikaten, şahımız Şirvan olursa dört yüz bin harabe de bulunur desene” deyip, az önceki baykuşların muhabbetine dâhil olur.

Bu konuşmalara kulak kabartan Şirvan Şah Hocanepes'e bakıp:

“Neler konuştunuz?” diye sorar.

Hocanepes Padişah'a baykuşların kendi aralarında yaptıkları muhabbeti açıklar. Bundan sonra Padişah derin düşünceye dalıp:

“Heey, benim zalimliğimin sınırı çok fazla aşmış. Artık köpekler ve kuşlar bile bunun bilincine varıp, bana karşı hoşnutsuzluklarını bildiriyorlar. Bundan böyle yurdumu adaletli bir şekilde yöneteyim” deyip, eski huylarından vazgeçer. Ne yapacaksa Hocanepes'e danışarak yapar ve onun tavsiyelerini dinler.

Kısa bir vakit sonra onun yurdu güzelleşip talihi artmaya başlar. Halkı ondan razı olup, mutluluk içinde yaşar. Padişah ise hiç kimseyi incitmez. Kırk kapılı köşkünün her kapısından bir şey dileyerek gelen birileri olursa, her birine bir avuç altın gümüş verdirirmiş.

Bu şekilde onun ünü dağları aşır, şöhreti tüm diyarlara yayılır. Her yerden onu görmeye ve onun cömertliğini sınamaya insanlar gelir. Şirvan Şah o gelenlere de hiçbir şeyini esirgemedi verir. Buna rağmen hazinesi hiç azalmaz.

Böylelikle bütün halk:

“Bizim şahımız sadece adil olmakla kalmadı, adillikte yeni çığır açtı” deyip, onun adına “Novşirvan Adil” adını verirler.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1361 (f).

İcra Eden: Çan Ummadov (1935 doğumlu).

Derleyen: Şamuhammet Halmuhammedov.

Derleme yeri ve tarihi: Man vilayeti Vekilbazar ilçesi, Kasım 1980.

KONUSU: Şirvan Şah'ın nasıl adil Şah olduğuyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Şirvan Şah, Hocanepes, Novşirvan Adil (Nuşirevan Adil).

ÖZEL ADLAR: Baykuş.

KISA ÖZETİ: Şirvan Şah baykuşların dilinden kendisinin çok zalim olduğunu dileyince, değişmeye karar verir ve sonunda adaletiyle Novşirvan Adil adını alır.

MOTİFLER: Akıllı vezir, zor şart, kuş dilinden anlama, iki, kız isteme, kırk.

103. Süleyman- Adaletli Şah

BİR KERESİNDE genç şah olan Süleyman rüyasında yabancı bir ses işitir. Ses ona:

“Gönlündekini dile. Kendi kaderini kendin çiz. Adı ile dünyayı titreten pehlivan mı olmak istersin veya çok fazla altına sahip tüccar zengin mi olmak istersin? Bütün halkı tek kendine tabi etmeyi mi istersin veya çok uzun yaşam mı istersin? Gönlünün istediğini dile, dileğin gerçekleşir” der.

Süleyman düşünür ve kendine akıl diler.

Böylece Süleyman, insanların arasında en akıllı ve bilge kişi olur.

Kendi bilgeliğiyle güçlü hâkimiyete sahip olur, büyük zenginlik toplar, dünya halkı ona tabi olur, şöhreti ise âleme yayılır.

Onun sınırsız bilgeliği ve eşit derecede kılı ikiye bölebilen adilliği hakkındaki hikâyeler dört bir yana yayılır. İnsanlar davalarını halletmesi amacıyla onun yanına gelmeye başlarlar.

Bir keresinde iki kadın henüz kırkıncıdan çıkmamış çocuklarını onun huzuruna getirirler.

Kadınlardan biri:

“Ey hükümdar! Biz aynı evde yaşıyor, bir odada kalıyorduk. Benim oğlum doğdu, onun da oğlu doğdu. Gece bu kadının oğlu ölmüş ve onu fark ettirmeden benim döşeğime bırakıp benim oğlum da kendi yanına almış. Seher vakti uyanıp bir baksam, benim yanımda onun uyanmayan çocuğu yatıyormuş” der. Kadın sözünü tamamlayamadan diğer kadın onun üzerine bağırmaya başlar.

“Yalan! Benim oğlum hayatta, seninki ise ölü.”

Süleyman şöyle der: “Bana kılıcı getirin!”

Elmas kılıcı eline alan Süleyman yanında duran askere:

“Al şu çocuğu ve eşit ikiye böl de, parçaların her birini bir kadına ver” diye emreder.

O an son konuşan kadın:

“Hayır, öldürmeyin onu, öldürmeyin! Yalvarıyorum, hükümdarım! Çocuğa merhamet edin. En iyisi benim oğlum şu kadına verin. Yavrumun sağ kalması yeter” der.

Öbür kadın ise:

“Çok akıllı bir sonuca geldiniz ey bilgelerin bilgesi! Sizin çözümünüz çok adaletlidir. Bu çocuk ne ona kalsın ne da bana” der.

O zaman Süleyman askerin elinden tutup:

“Bu çocuğu, ölmesine dayanamayan kadına ver, bu kadın çocuğun gerçek annesi” der. Çocuğu kendisine uzatılan ana, yavrusunu alıp bağrına basar.

Ferasetli ve adaletli Süleyman bu davayı da böyle çözer.

YAYIN BİLGİSİ: Esen Sopiyeve; “Süleyman – Adıl Şa”. *Vatan gazetesi*, Nu: 41 (9300), 6 Nisan 1995.

KONUSU: Süleyman Şah'ın adaleti ile ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Süleyman.

ÖZEL ADLAR:-

KISA ÖZETİ: Rüyasında gaipten akıl dileyen Süleyman bilge, adaletli bir hükümdar olur ve iki kadının çocuk davasını akıllıca bir yöntemle çözer.

MOTİFLER: Rüya, iki, iftira, sınama.

104. Sultan Hüpbi

SULTAN HÜPBİ'nin babasına Çoban Ata derlermiş. Çoban Ata'nın kendisi de kudreti güçlü insan imiş. Fakat onun iki oğlu olup, oğullarını eşit derecede sevmezmiş. Sultan Hüpbi ilk eşinden olan oğlu olup, Çoban Ata ikinci eşini ve ondan olan oğlunu daha çok severmiş.

Bir gün Çoban Ata, Sultan Hüpbi'nin annesi ile tartışır. "Oğullarının her ikisini bir yerlere gittiklerinde çağırılım. O vakit hangisi daha hızlı gelirse, onun daha güçlü ve daha iyi olduğudur" diye karar verirler.

Günlerden bir gün oğullarının her ikisi evde yokken, Çoban Ata sevdiği oğlunun ismini söyleyip çağırır. Oğlu anında "Buyur baba!" diyerek karşısında hazır olur.

Sonra Sultan Hüpbi'nin annesi:

"Sultan Hüpbi yetiş!" diye oğlunu çağırır. Ancak onun "Buyur anne" sesi gelir de kendisi görünmez.

Sultan Hüpbi'nin annesi buna hayran kalır. Babası ise:

"İşte gördün mü, öteki oğlumun ne kadar güçlü olduğunu" diyerek sitem eder. O sırada Sultan Hüpbi terini silerek bir yerden aceleyle gelir ve:

"Anne, buyur! Biraz beklettim galiba" der. Annesi ise sitem altında kaldığını, niye çağırdığında gelmediğini sorar. O zaman Sultan Hüpbi:

"Aslında gelecektim. Hatta çağırmaya niyetlendiğin an, seslenmeni bile beklemeden gelecektim. Tam o an işim çıktı. Omuzumdaki şu izler ise ip izleridir. Tam sen çağırırken bir gemi suya batmak üzereydi. Beni yardıma çağırdıkları ve o gemiyi kurtarmam gerektiği için biraz gecikmek zorunda kaldım" der.

O zaman babası:

"Sen pazarda koyunları taşımış olmayasın" der. Sultan Hüpbi ise:

"Bunu yarın görürüz. Kurtardığım gemiciler benim adıma sekiz boğa kurbanlık sözünü verdiler" diye cevap verir.

Ertesi gün sekiz boğayı getirip kurban keserler. Sultan Hüpbi onların hepsinin etlerini halka dağıtıp, kemiklerini ise bir yere toplar. Sonra babası ile babasının sevdiği oğlunu yanına çağırıp, onları canlandırmalarını söyler. Ancak onların her ikisi de:

“Yapamayız” diye cevap verirler. O zaman Sultan Hüpbî onlardan izin alıp, bir şeyler yapıp kemiklerin üzerine suyu serper.

“Boğalar kalkın” dediği an, boğalar silkinerek yerlerinden kalkarlar. Bunu gören Sultan Hüpbî’nin babası ona:

“Ya ben kalırım ya da sen” diye söyler.

“Siz kalırsınız, baba” deyip Sultan Hüpbî oradan ayrılır. Annesi “gitme oğlum” diye bağırarak arkasından koşturur. O an Sultan Hüpbî bir eve girip, içerisinden kapatıp oturur.

Bir süre sonra annesi kapıyı açıp baksa, Sultan Hüpbî’yi bulamaz. Çünkü o evin tepesinden çıkıp uçup gitmiştir. Kendisinin yazdığı büyük bir kitabı ise bırakıp gitmiştir. Ulemalar toplanıp kitabı okumaya başlarlar. Kitabın sonunda “Tüm genç yiğit ve kızlar sıkıştıkları vakit beni çağırırlarsa, yetişirim” diye yazılmıştır. Ulemalar toplanıp Çoban Ata’ya:

“Sen Sultan Hüpbî’nin gitmesine sebep oldun. Onun kendisi gibi güçlü seksen oğlu olmalıydı, fakat olmadı. Bu yüzden de Sultan Hüpbî’nin her oğlu için bir yıl olmak üzere toplam seksen yıl senin mezarının üstünden su akıtacağız. Buna rağmen günahından kurtulman mucize” diye söylerler.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1102 (f).

İcra Eden: Ballak Sancayev.

Derleyen: Şamuhammet Halmuhammedov.

Derleme yeri ve tarihi: Man vilayeti Man ilçesi, Ağustos 1967.

KONUSU: Sultan Hüpbî’nin kerameti ile ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Sultan Hüpbî, Çoban Ata.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Çoban Ata ilk eşinden olan Sultan Hüpbî’yi diğer oğulları gibi sevmez.

Bunun sebebi diğer oğulları çağırdığı zaman hemen gelirken Sultan Hüpbî’nin gelmemesidir. Sebebi ise onun başkalarına yardım etmek istemesidir. Sultan Hüpbî keramet göstererek Çoban Ata’yı mahcup eder.

MOTİFLER: İki, imtihan, ölüyü diriltme (keramet), kuşa dönüşme.

105. Şahlar Yapamaz

GÜNLERDEN bir gün Hitay'ın padişahı vezirleriyle birlikte tahnında keyif sürmektedir. Padişah:

“Vezirlerim! Yeryüzünde hiç benim gibi cömert insan var mıdır?” diye övünerek sorar. O zaman vezirlerinden biri:

“Yüce Padişah'ım, beni bağışlarsanız sizden daha cömert insanın kim olduğunu söyleyeyim” der. Padişah söylemesini ister. Vezir:

“Yüce Padişah'ım, falan yerde Hatam Tay adlı bir cömert var imiş. Onun cömertliğine kimse erişemiyormuş” der. Padişah vezirleri ile birlikte Hatam'ın yurduna doğru çıkarlar. Gelip Hatam'ın evini bulup misafir olurlar. Döनेcekleri zaman Hatam onlara at ve kıymetli armağanlar verir. O vakit Padişah:

“Ey Hatam, sen bana hizmetçi kızını da bahşet” der. Hatam:

“Tamam, hizmetçi kız da senin olsun” der. Padişah:

“Ey Hatam! Senin bir şeyini esirgemeyeceğini biliyordum. Senin yaptığını şahlar yapamaz” deyip, memleketlerine dönerler.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi

Dosya Nu: 824 (f)

İcra Eden: -

Derleyen: O. Tekemämmedov

Derleme yeri ve tarihi: -, 1935.

KONUSU: Hatam Tay'ın cömertliği ile ilgilidir.

YER ADLARI: Hitay

ŞAHIS ADLARI: Hatam Tay

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Hitay padişahı kendisinden daha cömert olduğunu duyduğu Hatam Tay'a misafir olur ve onun cömertliğine bizzat şahit olur.

MOTİFLER: Sinama.

106. Hatam Tay'ın Cömertliği

HATAM TAY çok iyiliksever, zengin ve cömert insan olmuş. Halk onun eli açıklığına cömertliğine hayret edermiş. Bir gün Hatam Tay'ın yurduna düşmanın yaklaştığı haberi ulaşır. Haberi işiten Hatam Tay çok sevdiği güzel atından başka her şeyini halka pay eder ve kendisi ıssız bir yere gidip orayı mesken tutar. Onun yurdunu ele geçiren Padişah'a Hatam Tay, onun cömertliği ve güzel atı hakkında anlatırlar. Bu konuşmaları işiten Padişah, Hatam Tay'ın atını almak ister. O birkaç askerini Hatam Tay'ın atını getirmeleri için gönderir.

Hatam Tay askerleri güzel bir şekilde karşılar ve onlara elinden gelen hürmeti gösterip, sonra onlara gelme nedenlerini sorar. Padişah'ın adamları geliş amaçlarını söylediklerinde Hatam Tay kederlenip:

“Ah, ilk defa benden bir şey isteyerek gelen birinin isteğini yerine getirmeyip, elini boş döndürmem gerekecek. Kendi canımdan bile çok sevdiğim atımı, sizleri ağırlamak için kesmem gerekti. Az önce yediğiniz yemek işte o atın etinden hazırlanmıştı. Şimdi sizlerin boş dönmemeniz için canımı alsanız ben razıyım” diye söyler.

Onun bu sözlerini işiten askerler Hatam Tay'ın cömertliğini görüp, hayretler içinde kalırlar.

YAYIN BİLGİSİ: Arazbay Öräyev; “Hatam Tay'ın Sahavati”, *Adat: Türkmenin Milli Döp Dessurları*. Ruh, Aşkabat 1995, s. 45.

KONUSU: Hatam Tay'ın cömertliğiyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Hatam Tay

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Hatam Tay'ın yurdunu ele geçirince Padişah onun cömertliğini duyunca, sınamak için askerlerini gönderip atını ister. Hatam Tay gelen askerlere onları ağırlamak için atını kestiğini, onların boş dönmemeleri için kendi canını almalanını söyler.

MOTİFLER: -

107. Şıbla

ŞIBLA gençken hiçbir şeyden korkmayan savaşı bir adam olur. Bir gün bir evin yanından geçerken, bir çocuk yüksek sesle ağlar. Gece vakti olduğundan, Şıbla durup kulak verir. Annesi çocuğuna:

“Kes sesini. Yoksa şimdi Şıbla gelir” der demez, çocuk sesi anında kesilir. Şıbla bunu işitip:

“Baksanıza, ne biçim insanmışım” diye düşünür. Sonra doğru yoldan gitmeye, helal çalışıp kazanmaya karar verip, bir kerametli Pir’in öğrencisi olur.

Okula gitmeye başladığı günden itibaren Pir, Şıbla’dan memnun kalır. Pir’in Şıbla’yı sevmesi, diğer öğrencilerinin hoşuna gitmez. Sonunda Pir onlara çok odun toplamalarını, onları bir yere yığıp yakmalarını buyurur. Odunlar kor haline geldiğinde Pir öğrencilerine:

“Hanginiz, şu korun altında ertesi güne kadar yatabilir” diye sorar. O zaman Şıbla kendisinin yatabileceğini söyler ve korun arasına girer. Ertesi sabah külleri ayırıp baksalar Şıbla ter içinde yatmaktaymış. O yerinden kalkıp, elleriyle yüzünü kapatıp, doğru batıya bakıp:

“Gitti, gitti” diye bağırarak koşup çıkar ve Bağandar Sofu’nun bahçesinden geçer. Şıbla o vakit toprağı sürmekte olan Bağandar Sofu ile öğrencilerinin yanına gelip:

“Buradan Hüda geçti mi?” diye sorar. Bağandar Sofu ise:

“Az önce şu ilerde görünen dağa doğru gitti” deyip eliyle gittiği yönü göstererek cevap verir. Şıbla o yöne doğru gider. Bağandar’ın yanındakiler:

“Hocam, bu ne ahval? Siz Şıbla’ya yalan söylediniz” derler. Bağandar ise:

“Siz birazdan neyin ne olduğunu anlarsınız” diye cevap verir. Tam o sırada dağ yanmaya başlar. Bağandar Sofu yanındakilere:

“Gördünüz değil mi? Eğer böyle dememiş olsaydım, şu an hayatta olmazdık. Ağzından duman çıkaran Şıbla patlamak üzereydi” der.

Şıbla ise yıkıldığı yerden kalkıp geri döner ve Pir’ine ertesi sabah ruhunu teslim edeceğini söyler. Kendisinin öleceğini, bu yüzden deveye yükleyip bırakmalarını, onun çöktüğü yerde ise defnetmelerini rica eder.

Ertesi gün onun söylediği gibi olur. Onun cesedini deveye yükleyip bırakırlar. Deve ise şimdiki, Şıbla'nın yattığı yere gelip çöker ve onu oraya defnederler.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f).

İcra Eden: Gündoğdı Muhammedov (57 yaşında).

Rivayeti Amandurdı Atadurdi oğlundan işitmiştir.

Derleyen: Bahar Hocamammedova.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti Garıgala ilçesi, 17.08.1995.

KONUSU: Şıbla'nın kerameti ve Şıbla yer adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Şıbla.

ŞAHİS ADLARI: Bağandar.

ÖZEL ADLAR: Pir.

KISA ÖZETİ: Yanlış yolda olduğunu anlayan Şıbla bir pire öğrenci olur. Yakılan odunlardan oluşan korun altında bir gece kalarak kerametini gösterir. Öldüğü vakit cesedi bir deveye yüklenip bırakılır. Devenin durduğu yere defnedilir.

MOTİFLER: Keramet, vasiyet.

108. Parav Bibi

KADİM zamanlarda küçük bir köy olup, köyün insanları birlik beraberlik içinde yaşarlarmış. Bu köyde yaşayan varlıklı bir ailenin Parav Bibi adında bir kızları olmuştur. Parav Bibi çok güzel ve hoş bir kız imiş.

Günlerden bir gün bu köye düşman saldırır. Eşkıyalar köyde gözle görülen her şeyi götürüp, çoluk çocuk, kadın erkek, gelin kız demeden herkesi esir alırlar.

Parav Bibi ise o vakit kız arkadaşları ile dolaşmaya çıkmıştır. Kızları gören eşkıyalar onları kovalamaya başlarlar. Parav Bibi'nin yaşlı bakıcısı korkup döneklik yapar ve Parav Bibi ile arkadaşlarını düşmanlara gösterir. Düşmanlar Parav Bibi'nin arkadaşlarını yakalayıp, Bibi'nin arkasından kovalamaya devam ederler. Parav Bibi bir ara geriye dönüp kendi bakıcısına nefretle bakıp:

“Yaşlı kadın, sen bir kara taşa dönüşseydin” dediği an, bakıcısı durduğu yerde kara taşa dönüşerek donup kalır. Parav Bibi koca dağın önünde durduğu yerde:

“Açıl dağım açıl, canımı kurtar Kâbem” deyince koca dağ ortasından ikiye ayrılıp açılır. Parav Bibi doğrudan içeriye girer. Bibi girdikten sonra dağ tekrar kapanıp eski haline döner. Düşmanlar ise bu dağın kudretine hayranlıkla bakakalırlar.

Parav Bibi'nin bu dağa söyledikleri sözleri ise onun en son sözleri olur.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f).

İcra Eden: -

Derleyen: Oğulgerek Tokgayeva.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti Gıziletrek ilçesi, 1976.

Dosya Nu: 605 (f).

İcra Eden: Başım Meret Oğlu.

Derleyen: Pence Agalyev.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti Parav Köyü, 12.06.1940.

KONUSU: Parav Bibi'nin kerametiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Kâbe.

ŞAHİS ADLARI: Parav Bibi.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Düşmandan kaçan Parav Bibi kendisi ve arkadaşlarını ihbar eden yaşlı kadını taşa dönüştürdükten sonra kendisi ortadan yarılan dağın içine girer ve dağ kapanır.

MOTİFLER: Eşkiya, esir alma, ihanet, beddua, bedduanın gerçekleşmesi, taş kesilme, dua, duanın gerçekleşmesi, sihirli dağ.

109. Eski Nusay Kalesi'nin Ele Geçirilişı

KADİM zamanda Eski Nusay Kalesi'nde her türlü milletten insanlar yaşamış. Kale insanları içki içip, ayyaş olup yoldan çıkmışlardır. Allah meleklerle şehri yıkmalarını hükmeder. Melekler ise Allah'a:

“Şehrin bir kenarında yaşı yüzü aşkın bir yaşlı nine uyumakta, kalkınca bir de onun ne dediğine bakalım” deyip biraz zaman isterler.

Ancak bu yaşlı nine de uykusundan uyanır uyanmaz gerinip:

“Keşke şu an içki olsa” diye söylenir.

Ondan sonra Allah Süleyman Peygamber'e yılan, karınca, fare gibi tüm canlılardan oluşan ordusunu Nusay'a göndermesini, kale halkını ısırarak ve sokarak öldürmelerini, yemeklerini ve diğer şeylerini ise talan etmelerini buyurur. Süleyman Peygamber orduyu Nusay'a gönderir. Karınca ordusu kaledeki tüm tahılları bitirirken, fareler yenilebilecek şeyleri hatta insanların ellerindeki ekmek parçalarını bile yerler. Yılanlar ise tek canlı kalmayınca kadar hepsini sokup öldürürler.

Bu şekilde “Eski Nusay” karınca, fare ve yılan orduları tarafından ele geçirilir.

İki Nusay Kalesi'nin arasında toprak altında bir yol olup, kale halkları bu yolu kullanarak birbirlerine ziyaretlere gidip gelirlermiş.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 557 (f).

İcra Eden: Giliç Mergen Alıbekov (1863 doğumlu).

Derleyen: Kerim Osmanov.

Derleme yeri ve tarihi: Aşkabat ili Pövrize, 31.01.1939.

KONUSU: Eski Nusay Kalesi'nin Süleyman Peygamber tarafından ele geçirilişi ile ilgilidir.

YER ADLARI: Eski Nusay, Nusay.

ŞAHIS ADLARI: Süleyman Peygamber.

ÖZEL ADLAR: Melek, Hüda.

KISA ÖZETİ: Allah meleklerine yoldan çıkmış olan Eski Nusay Kalesi'ndeki insanları yok etme emrini verir. Süleyman Peygamber'in yılan, karınca ve fareden oluşan ordusu tüm şehri ele geçirip tek bir canlıyı bile bırakmazlar.

MOTİFLER: Mucize.

110. Yeni Nusay Kalesi'nin Ele Geçirilişı

KURTOĞLU adlı bir tüccar varmış. O sürekli iki yüz devesi ile Nusay - Hive arasında ticaret amacıyla gidip gelirmiş. Bir keresinde bu tüccar Nusay'dan develerine yük yükleyip akşamüstü Hive'ye doğru yola çıkar. Epey yol katettikten sonra düşman askerlerine rastlar. Onlar:

“Söyle bakalım tüccar, ne haber? Nereden geliyorsun?” diye sorarlar. Kurtoğlu:

“Nusay'dan tahıl getiriyorum. Her şey yolunda” diye cevap verir. O zaman askerler:

“Yükünü şu yere dök. Biz parasını verelim” deyip, kervanın çuvallarını boşalttırıp içine dört yüz askeri saklayarak tekrar Nusay'a doğru giderler. Kalan askerler de onların peşinden gelir.

Tüccar sabaha karşı şehrin kapılarına gelir. Kapıcılar:

“Kimsin sen? Ne için geldin?” diye sorarlar.

“Ben Kurtoğluyum. Mallarımı yolda karşılaştığım tüccarlara satıp geldim” diyerek şehre girer. Gecenin bir vaktinde dört yüz asker çuvalardan çıkıp, kapıcıları öldürüp kapıları açarlar. Böylece kale dışındaki askerler de şehre girer. Halkı bozguna uğratıp pek çok insanı esir alırlar.

İşte Aşkabat'ın yakınındaki Bağır köyünün yanında bulunan “Yeni Nusay” Kalesi bu şekilde düşman tarafından ele geçirilir.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 557 (f).

İcra Eden: Giliç Mergen Alıbekov (1863 doğumlu).

Derleyen: Kerim Osmanov.

Derleme yeri ve tarihi: Aşkabat ili Pövrize, 31.01.1939.

KONUSU: Yeni Nusay Kalesi'nin düşman tarafından ele geçirilişıyle ilgilidir.

YER ADLARI: Nusay, Hive.

ŞAHİS ADLARI: Kurtoğlu.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Kurtoğlu adında bir tüccar mal yüklü develeriyle Hive'ye doğru giderken, yolda rastladığı düşman askerleri mallarını satın alırlar ve dört yüz askeri tüccarın yükleri arasına saklayıp, Nusay Kalesi'ne girerek kaleyi ele geçirirler.

MOTİFLER: Tüccar, hile, esir alma.

111. Abdilla Han Kalesi

KADİM zamanda Merv ilinde Abdilla adlı bir padişah yaşamış olup, cömertlikte ve adil bir şekilde yurdu yönetmekte evvelden ahire kadar onun gibi padişahı gören işiten insan olmamıştır. Onun yurdunda ve köşkünde her zaman mutluluk ve neşe hüküm sürmüştür. Ancak günlerden bir gün, Şah'ın eşi Gülcahan'ın vadesi dolar. Halk yas tutar. Abdilla Padişah eşinin yılını andıktan sonra, halkın ihtiyarları, vezirler toplanıp kendisine bir eş almasını ona tavsiye ederler. Padişah izin verip vezirine akli başında bir kadın bulmasını buyurur. Bir çobanda Padişah'a münasip bir kızın olduğunu öğrenen vezir Abdilla Padişah'a:

“Yüce Padişah'ım! Size münasip bir iyi kız bulduk” deyip, kızın kişiliği, görünüşü hakkında olduğu gibi anlatır.

Abdilla Padişah dikkatle vezirini dinledikten sonra o kız ile yakından ilgilenir:

“Bu anlattığın kız hangi padişahın yurttaşı?” diye sorar.

O zaman vezir:

“Sizin yurttaşınız Şahım” deyip, kızın yaşadığı köyü hatta evini tarif eder.

Abdilla Padişah başını sallayıp:

“Tam da bana lazım olan kız imiş, fakat kendi yurttaşım çıktı” der.

Vezir buna şaşırıp:

“Peki, öyle olsa ne olur?” diye sorar.

Abdilla Padişah'ın yüzü kırışıp:

“Hiç kendi kızıyla evlenen adamı görmüş müydün vezirim?” diye sorar.

Abdilla Padişah'tan bu sözü işiten vezir korkup ne söyleyeceğini bilemeyip hafifçe başını sallar. Vefalı vezirinin endişeli haline dayanamayan Abdilla Padişah nazikçe konuşur:

“Görmemiş ve işitmemişsindir. Şunu bil ki vezirim, padişah denen adam ülkesinin, halkın babasıdır. Merv'deki bütün kızlar benim çocuklarımdır. Padişahlar yabancı yurttan evlenmelidir. Yoksa onlarda adillik kalmaz” der.

Bu söz vezirin aklına yatar ve Padişah Abdilla'yı komşu yurtların birinden bulduğu bir kızla evlendirir. Abdilla Padişah ise mutlu-

luk içinde yaşamak için bir kale yapılmasına hükmeder. Böylelikle Abdulla Han'ın kalesi inşa edilir.

Günümüzde Abdulla Han Kalesi'nin kalıntıları Marı vilayetinin Bayramalı ilçesinde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: M. Piriyev.

Derleyen: -

Derleme yeri ve tarihi: Marı vilayeti Marı ilçesi.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; *Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşgabat 2004, s. 63-64.

KONUSU: Abdulla Han kalesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Merv.

ŞAHİS ADLARI: Abdulla, Gülcahan.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Merv hükümdarı Abdulla'nın eşi Gülcahan vefat edince, veziri onun yeniden evlenmesini tavsiye eder. Hükümdar kabul edince vezir bir kız bulur, ancak Padişah kendi tebasındaki kızları kendi çocuğu olarak kabul ettiği için evlenmez. Bunun üzerine komşu yurtlardan bulunan bir kızla evlendirilir ve bu vesileyle bir kale yaptırılır.

MOTİFLER: Eş arama, çobanın kızı, evlenme.

112. Abivert Kalesi

BU KALENİN adı Makedonyalı İskender'in ordusu tarafından kuşatılması ile ilişkilidir.

Meşhur kumandanın güçlü ordusuna bu kaleyi boyun eğdirmek bir türlü nasip olmaz. Kale duvarlarına yakınlaşan askerler kendilerinin savaş düzenlerini kaybedip ölürlere. Sonunda ne olduğunu anlamak için bizzat İskender'in kendisi kalenin yakınına gelir. O kalenin duvarlarını iyice gözlemler. Duvarın yamacına şekilleri değiştirerek her türlü gösteren aynalar örülmüştür. O vakit kendi şekillerini gören askerler gülümserler. Sonrasında kahkaha atıp, kendilerini kaybederler. Böylece kale koruyucuları çok basit bir usulle karşılık verirlermiş. Ordu kaleyi ele geçiremez ve kaleye “Kah kah” diye ad verilir. Sonra bu ad değişip, “Kaka” olur.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; “Abivert (Kaka) Galası Hakkında Rovayat”, *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Devlet Neşriyat Gulluğu, Aşkabat 2017, s. 163-167.

KONUSU: Abivert (Kaka) kalesinin adının nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Abivert Kalesi, Kaka.

ŞAHİS ADLARI: Makedonyalı İskender, İskender.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Makedonyalı İskender bir türlü alamadığı kaleyi inceleyince, kale duvarlarına ayna yerleştirildiğini fark eder ve oraya “Kah kah” adını verir. Bu ad sonra “Kaka” olarak değişir.

MOTİFLER: Hile.

113. Adil Kutluğ Minaresi

ÜRGENÇ'e kalabalık sayıda düşman yaklaşır. Şehrin bilginleri ise ilk olarak kütüphanedeki kitapların götürülmesi ve saklanması derdine düşerler. Kitaplarla yüklenmiş olan kervan şehirden tam ayrılacağı sırada, minarenin üstündeki nöbetçiler düşmanın şehri kuşattıklarını haber verirler. O vakit Adil Kutluğ minaresinin gölgesi, yakındaki yıkık yeraltı mahzeni olan binanın eşiğine düşmüş. Kitapları orada saklamaya karar verirler ve saklarlar. Düşman şehri ele geçirir. Şehir halkını esir olarak alıp götürürler. Kitaplar ise orada saklanarak yok olmaktan kurtarılır. Anlattıklarına göre, minarenin gölgesi yılda bir kere o kitapların saklandığı yere düşüyormuş.

Köhneürgenç'te bulunan altmış metrelik bu minare, zamanında Orta Asya'nın en yüksek yapısı olmuştur.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; "Adil Gutluğ Minarası Hakkında Rovayat (1)", *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Devlet Neşriyat Gulluğı, Aşkabat 2017, s. 244.

KONUSU: Adil Kutluğ minaresinin yüksekliği ve kitapların saklanması hakkındadır.

YER ADLARI: Ürgenç, Adil Kutluğ minaresi.

ŞAHIS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Ürgenç düşman saldırısına uğrayınca, bilginler şehirdeki kitapları saklamak isterler ve Adil Kutluğ minaresinin gölgesinin düştüğü bir mahzende saklarlar.

MOTİFLER: Esir alma, olağanüstü minare.

114. Aktepe

GÜNLERDEN bir gün Aktepe'ye düşman saldırır. Fakat kale duvarları yüksek olduğundan düşman kaleye giremez. Onlar da Aktepe'nin çevresini kuşatıp bekleyişe geçerler.

Kale insanları susuzluğa, açlığa, zor günlere birkaç ay dayanır. Sonunda kalede yiyecek kalmaz. Aktepe'nin padişahı danışmanlarını köşke çağırıp:

“Düşmanın gitmeye niyeti yok. Kalede yiyecek kalmadı. Bir çare bulmazsak, iki üç gün sonra insanlar helak olacak” diye danışır.

O zaman danışmanlarından biri:

“Ey Padişah'ım! Artık düşman da zayıflamış olsa gerek. Atalarımızdan kalan bir hile var. Onu bir deneyelim. Atalarımız eski devirde her evden bir avuç buğday toplayıp iki üç öküzle yedirirlermiş. Sonra doyan öküzleri kapıdan dışarıya çıkarırlarmış. Düşman öküzleri yakalayıp kestiğinde, içindeki buğday tanelerini görüp: “Biz bu kaleyi alamayız” diye geri dönerlermiş. Şimdi biz de aynı hileye başvuralım. Düşman, kalenin insanları öküzlerine bile buğday veriyormuş, kuşatmanın bir faydası yok deyip çekilebilir. Belki faydası olur” diye tavsiyede bulunur.

İhtiyarın bu söyledikleri herkes tarafından makul karşılanır. Aktepeliler her evden bir avuç buğdayı toplayıp iki üç öküzle yedirirler ve kale kapılarını açıp öküzleri dışarıya salarlar.

Takatı kesilen düşman, öküzleri yakalayıp keser. Baksalar üç öküzün üçünün de içlerinden buğday taneleri çıkar. Düşman çekilmeye hazırlanır. Fakat o an beklenmeyen bir gelişme olur.

Aktepe padişahının çok güzel bir kızı olup, kız bir gün kale duvarlarından düşmanı izlerken, düşman padişahının oğlunu görüp ona âşık olur. Kız babasının hilesini bir parça kâğıda yazıp, onu uçurtmaya sarıp kaleden dışarıya bırakır. Bu yazıda kale ahalisinin açlıktan ölmek üzere olduğunu, biraz daha beklerseler kaleyi ele geçirebileceklerini belirtir. Çekilmek üzere olan düşman, fikrini değiştirir. Onlar tekrar kaleyi kuşatıp beklemeye koyulur.

Kale ahalisi birkaç gün sonra açlığa dayanamayıp kalenin kapısını açar. Düşman kalenin padişahını hem de halkını öldürür. Sonra Aktepe padişahının kızını getirirler.

O zaman düşman padişahı kıza:

“Baban seni neyle besledi?” diye sorar.

Şah kızı:

“İlik ile besledi” diye cevap verir.

Düşman şahı etrafını çevreleyen vezir ve kumandanlarına göz gezdirip:

“İlik ile besleyen anne babasına, sevgili halkına, doğduğu yurdu-na kara gününde döneklık yapan kız, başımıza iş düşse bize de hainlik yapar. Hain kızı ata sürükletip öldürün ki, bundan böyle hiçbir zaman öyle hainler karşımıza çıkmasın” diye hükmeder. Askerler “böyle dönek kara toprağın altında yatsın” deyip, her biri dönek kızın üstüne bir at torba dolusu kumu döker. Dökülen kumlar tepe oluşturup, onun üstüne yağış, kar yağış beyazlatır.

Halk o zamandan beri bu tepeye “Aktepe” diye ad verirler.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1317 (f).

İcra Eden: Mämmet Gadamov.

Derleyen: Amanmırat Baymıradov.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoğuz vilayeti, 02.11.1974.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Akdepe”, *Türkmen Galaları Hakkında Romanlar*. Miras Yayınları, Aşgabat 2004, s. 159-161.

KONUSU: Aktepelilerin kale savunmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Aktepe.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Aktepeliler kaleyi düşmana karşı savunurlarken padişahın kızı düşman yiğidine gönlünü kaptırır ve kalenin düşmesine neden olur. Ancak yine de düşmanın takdirini kazanamaz ve ölümle cezalandırılır.

MOTİFLER: İki, üç, hile, âşık olma, ihanet, hainin cezalandırılması.

115. Akkale

İRMAĞIN aktığı yönün kenarındaki eski kale, çölün ortasında kavurucu güneşin altında kurumuş gibi durmaktadır. Bötendağ'dan bakıldığı zaman o büyük kale kuzeydoğu yönünde bembeyaz şekilde görünmektedir. Bu eski kaleye Akkale ismi bundan dolayı verilmiş olmalı. Kale hâlâ ihtişamını, kalenin sakinleri burayı daha yeni terk etmişçesine korumaktadır.

Günlerden bir gün yoldan geçen bir yiğit ağlayan bir kızı görür. Yiğit perişan vaziyetteki güzel kızın yanından umursamadan geçip gidemez. Onun yanına gelip:

“Ey güzel kız! Neden böyle ağlıyorsun?” diye sorar.

Kız:

“Annemle babam beni şu köhne yurtta bırakıp göçmüşlerdir. Dayanabileceğim akrabam, güvenebileceğim yakınım yok” diye cevap verir.

“Ağlama güzel kız. Ben sana sahip çıkarım!”

Kız onun söylediklerinin gerçek olup olmadığına emin olmak istercesine yüzüne dikkatlice bakar. Sahrada yetişmiş yiğidin nurlu yüzünü gören kız onun yürekten söylenen sözlerine inanıp yerinden kalkar ve onun yanına gelir.

Yiğit tanımadığı kızı atının sırtına bindirip kendi köyüne götürür. Sonra kızın rızası ile onunla evlenir.

Köyde kötü olaylar olmaya başlar. Köyün hayvanları, yer yutmuşçasına ortalıktan kaybolmaya başlar. Hayvanların kemiklerini bulmak dahi mümkün olmaz. Durum iyice kötüleşince yurdun şahı bilge, âlim, müneccim ve falcıları bir yere toplar. Onlara olayın nedenini sorar. Onlar birçok kitaba, yıldızlara, fallara bakıp ülkeye yılanların yuvha denilen bir türünün geldiğini öğrenirler. Yuvha denilen yılan türü ejderden de kötü mahlûkmuş.

Şah, ülkesinin tüm erkeklerini toplayıp:

“Kim kendi hanımının aslını iyi bilmiyorsa kalsın. Bilenler evine dönsün” der. Deminki yiğit köşkte kalır. Şah ona sorar:

“Yiğit gelinini tanıyor musun?”

“Hayır.”

“Nereden evlendin?”

Yiğit geliniyle ilk nasıl tanıştıklarını anlatır. Bilgeler ona gece uyumadan gelinine bakmasını tavsiye ederler. Ama o yiğit her gün

bayılmış gibi kendinden geçip uykuya dalar. Uykuya çare bulamayınca yine bilgelere danışır. Bilgeler ona içmesi için bir büyü verirler. Hanımı her gün uykuya dalması için onun yüzüne tükürüp uyuttuktan sonra gidiyormuş.

Bilgelerin kendisine verdiği büyüyü içtiği gece ise yiğidin gözüne uyku gelmez. Gözlerini kapatıp uyuyormuş gibi yatar. Hanımını izler. Hanımı yorganın içinden yılan gibi çıkar. Kocasının yüzüne tükürür. Sonra silkinip yılan kılığına girer. İbriğin içine girip çıkar. Her çeşit oyun oynar. Sonra köyün dışına doğru ilerler.

Yiğit onu takip etmeye başlar. Köyün dışında bir siyah yuvha yılan onu beklemektedir. O ak yuvha yılanın kardeşiymiş. Ak yuvha yılan, her gece köyün sakinleri uyuduğunda, köylülerin hayvanlarından birkaç tanesini ona götürüp veriyormuş.

Yiğit gördüklerini Şah'a anlatır. Ondan sonra ondan kurtulmanın yollarını ararlar. Sonunda kırk kulaç yerin altında, kırk kapısı da demirden olacak bir kale kurmaya, yuvha yılanı da oraya hapsedmeye karar verirler. Şah kalenin yapımı için ferman verir.

Kalenin inşaatı tamamlanır. Kale kırk kulaç yerin altında yapılır. Kaleye ulaşmak için kırk tane demir kapıyı geçmek gerekiyormuş.

Yiğit gelinini yerin altındaki kaleye getirir. Gelinini en son kapıdan içeriye girer girmez, hemen demir kapıyı kapatır. Yuvha yılan olan gelinini, tüyleri ürperten sesiyle bir çığlık atar. Yiğit demir kapıları ardı ardına hemen kapatır. Yiğit en son demir kapıyı iyice kapattıktan sonra, derin nefes alıp alınının terini siler.

Şimdiki Akkale, yerin altında yapılan o demir kalenin üstünde kurulmuştur.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; "Akgala", *Köneürgeç Rovayatları: Rovayatlar, Tımsallar (Ulu Yaşlı Mekdep Okuvcıları Üçin)*. Magan Yayınları, Aşkabat 1993, s. 44-46.

KONUSU: "Akkale"nin yapılışı ve adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Bötendağ, Akkale.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bötendağ'ından bakılınca bembeyaz gözükmesinden dolayı "Akkale" adı verilen kale bir delikanlının geceleri yılanı dönüşen hanımını hapsedtiği kırk kulaç yer altındaki kırk demir kapılı kalenin üzerine inşa edilmiştir.

MOTİFLER: Tesadüfi karşılaşma, evlilik, bilge, müneccim, falcılar, fal bakma, yılan, sihirli tükürük, büyü, kılık değiştirme, iki, kırk, olağanüstü kalesi.

116. Alamberdar Türbesi

DÖRT HALİFEDEN biri olan Hazreti Ali'nin arkadaşı olarak görülen kumandan Alamberdar, ordusuyla Kerki civarlarına geldiklerinde, susuz kalırlar. Ordu kumandanı içme suyu için kuyu aramaya çıkar. Ayrılmadan önce, yollarını kaybetmekten ihtiyat edip askerlerine geceleri ateş yakmalarını buyurur.

Alamberdar hissettiği gibi karanlıkta kendi yolunu şaşırır. Bu yüzden de kendi adamlarıdır diye düşünerek gittiği yerde düşman ordusuyla karşılaşır. Kendi ayağıyla üstlerine gelen kumandanı karşı tarafın askerleri oracıkta öldürürler.

Ertesi gün bu vakayı öğrenen Alamberdar'ın askerleri düşmanla hesaplaşıp kendi önderlerini defnederler. Hürmet göstererek, mezarının üzerine türbe yaparlar.

YAYIN BİLGİSİ: Çan Allaberenov; "Alamberdar Mavzoleyi Hakda Bir Rovayat", *Kerkiniñ Tarıhı Yadıgırlıkları*. Ruh, Aşkabat 1995, s. 45-46.

KONUSU: Alamberdar türbesinin yapılmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Kerki.

ŞAHIS ADLARI: Hazreti Ali, Alamberdar.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Hazreti Ali'nin arkadaşı Alamberdar susuz kalan askerleri için su ararken karanlıkta düşman ordusuyla karşılaşır ve öldürülür. Sonra askerleri onun adına bir türbe yaparlar.

MOTİFLER: -

117. Amul

AMUL şehrinin bir padişahı varmış. Amul'un insanları yan taraflarından geçen Ceyhun Irmağı'nın suyundan yararlanamıyorlarmış. Bu şehirde herkesin tanıdığı iyi keskin nişancı yaşarmış. Onun işi sürekli çöle çıkıp av avlamak imiş. Avcı bir gün bir geyiğin iki yavrusunu yakalar ve Amul şehrine doğru yola çıkar. Ana geyik ise yalvararak avcının peşinden gider. Geyik Allah'a dua ederek yalvarır. O vakit Hazreti Ali fukara kılığında avcının karşısında hazır olur ve avcıya geyikleri bırakmasını, yerine ellerini bağlayıp kendisini götürmesini ve yüz altın karşılığında satmasını teklif eder.

Avcı geyik yavrularını bırakıp, Hazreti Ali'nin kollarını bağlayıp pazara satmaya götürür. Padişah'ın adamları avcının kölesini satın almak isterler. "Kölenizin mesleği nedir, elinden ne gelir?" diye kölenin özelliklerini sorarlar. Avcı onun yapamayacağı işinin olmadığını, değerinin yüz altından aşağı olmadığını söyler. Han'ın adamları Hazreti Ali'nin yeteneğini görebilmek için onu ırmağın boyuna götürürler. Irmağın kenarında çalışan binlerce insan ırmağın suyunu geri döndüremiyorlarmış. Han'ın adamları Hazreti Ali'ye ırmağın suyunu geri döndürmesini buyururlar. Hazreti Ali fermanı kabul eder. Ali Düldül atını çağırıp, zülfikar kılıcı ile ırmağın kenarındaki dağın taşlarını kesip ırmağın önüne bent yapmaya başlar. Bir süre sonra ırmağı bent kapatır ve su geri döndürülmüş olur.

İşte o zaman, Hazreti Ali dört parmağı ile ırmağın önünü kapattığı bendin üzerinde dört tane ark yapar. Amul'a ise bu dört arkın adı olan "Çar cuy", yani "Çarcev" adı verilir.

Amul Amıderya Irmağı'nın orta kısmında bulunan kadim şehrin kalıntılarıdır. Kadim adı Amul, Divanabağdır. XVI. asırdan sonraki tarih kaynaklarında "Çarcuy Kalesi" olarak karşılaşılmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 557 (f).

İcra Eden: Giliç Mergen Alıbekov (1863 doğumlu).

Derleyen: Kerim Osmanov.

Derleme yeri ve tarihi: Aşkabat ili Pövrize, 31.01.1939.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Amul”, *Türkmen Galaları Hakkında*
Ruayatlara. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 94-95.

KONUSU: “Amul” şehir adının “Çarcev” adıyla ilişkisinin açıklanmasıdır.

YER ADLARI: Amul, Ceyhun, Çar cuy, Çarcev.

ŞAHİS ADLARI: Hazreti Ali.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Amul şehrinin padişahı Hazreti Ali'den Ceyhun Irmağı'nın suyunu Amul
şehrine getirmesini ister. Hazreti Ali dört ark yaparak Ceyhun'un suyunu Amul'a
getirir. Dört arka “Çar cuy” denir ve bu sonradan “Çarcev” şeklini alır.

MOTİFLER: İki, ana geyik, dua, duanın gerçekleşmesi, yüz, köle olarak satılma,
Düldül At, zülfikar kılıç, dört.

118. Amul Şehri

CEYHUN IRMAĞI'nın kenarında yaşayan halka boyun eğdirmek düşmanlara çok zor gelir. İşgalciler “zorla alamazsak, kuşatıp, eziyet çektirerek alırız” diyerek, kale savunucularını tehdit ederler. Kuşatma altındakilerin arasında bütün doğuya meşhur çömlekçi Mehri ile Bahaveddin de vardır. Onlar kale ahalisini desteklerler, fakat savaş ustalıklarını bilmediklerinden bu ustaların elinden bir şey gelmez. Düşmanların saldırıları gün geçtikçe şiddetlenir. Kuşatma altındakiler, güçlerini kaybedip, düşmanın kale duvarlarından geçecekleri anın yaklaşmakta olduğunu hissederek. Herkes doğduğu şehrin nasıl kurtarılabilirine ilişkin çare arar. Gece hayli geç bir vakitten sonra, Mehri Külal'ın kulübesine şehrin en bilge ihtiyarlarından biri gelir. O:

“Çömlekçi Mehri, sen beni dinle, bugün olmasa da yarın düşman şehri ele geçirir. Onların zorbalık göstermelerine izin verilmemeli. Bir çıkış yolumuz var. Yarına şehrimizin bilginleri ve tabipleri birleşip, insanların gücünü iki kat arttıran, ilginç bir ilacı hazırlarlar. Siz ise çömlekçiler olarak yarın sabaha kadar şehirde ne kadar insan kaldıysa, onların her birine bir tabak hazırlayacaksınız” der.

Ustalar aceleyle çalışmaya başlarlar. Çömleklerin hazırlandığı iki çark durmadan çalışır. Gece yarısı çanaklar dökülüp hazırlanır. İşin yarısı tamamlanır ve çanakları pişirme vakti gelir. Fakat kuşatma altındaki şehirde ne bir odun ne de kuru bir çöp kalmıştır. İşe ise hiç ara verilmemelidir.

Çömlekçiler bütün kapları bir odaya toplarlar. Bahaveddin ateş yakar. Çömlekçi yiğit yakabilecekleri ne varsa toplayıp, ateşe verir. Mehri elini gözüne gölgelik yapıp, odadaki çanaklara bakar. Ateş düşüktür. Mehri:

“Bahaveddin, ne olursun gayret et!” diyerek yalvarır. Ateş ise sanki kasıtlı yapıyormuşçasına çok hafif yanar. Bahaveddin kalan çöpleri ateşe atar. Ateş biraz alevlenmeye başlar.

“Yine azıcık gayret et!” diyerek, çömlekçi Mehri yalvarır. Bahaveddin fazla düşünmeden başındaki kalpağı ateşe atar. Sonrasında ise üzerindeki giysileri de ateşe atar. Çömlekçi Mehri:

“Yine azıcık!” diyerek kendisini kaybedercesine bağırır. Göğsünü doldurup nefes alırken, Bahaveddin kendisini ateşe atar...

Düşmanlar Amul'a boyun eğdiremezler. Amul'u bu iki çömlekçi kurtarmış" diye rivayet ederler.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; "Amul Şäheri Barada Rovayat (2)", *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Döwlet Neşirýat Gullugi, Aşkabat 2017, s. 81-83.

KONUSU: Amul şehrinin nasıl savunulduğuyla ilgilidir.

YER ADLARI: Amul, Ceyhun.

ŞAHİS ADLARI: Mehri, Bahaveddin.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Düşman Amul şehrini ele geçirmek için kuşatır. Kuşatma altında kalan halk kaleyi sonuna kadar savunur. Fakat bu süreçte Mehri ve Bahaveddin adlı çömlekçiler çanak hazırlama görevini üstlenirler. Bahaveddin çanakları pişirmek için ateş yakarlarken yakacak bir şey kalmaması üzerine kendini ateşe atar.

MOTİFLER: Tehdit etme, bilge.

119. Anev

BİR ZAMANLAR Teymur Sultan'ın torunu Babür'ün hükümdarlık yaptığı devirde Bağabat şehri gelişip büyür. Bağabat'ın, yani "Bahçeli şehrin" ünü çok yere ulaşır. Şehirde elma, üzüm gibi çeşitli meyveli ağaçlar dikilir. Kızların yanakları Bağabat'ın elmasına benzetilir. Bağabat'ın o kadar üne kavuşmasının sebebi ise Babür'ün o devirde suya çok önem vermiş olmasıdır. Babür Bağabat'ı sulamak için iki tane ark kazdırır. Onlardan biri "Şovlatma" adlı ark, diğeri ise "Yeni su" anlamına gelen "Abi nov" adlı arktır.

Anev ilinin adı "Abi nov" arkının adı esasında ortaya çıkmıştır.

Anev Kalesi'nin kalıntıları günümüzde Ahal vilayetinde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 557 (f)

İcra Eden: Giliç Mergen Alıbekov (1863 doğumlu).

Derleyen: Kerim Osmanov.

Derleme yeri ve tarihi: Aşkabat ili Pövrize, 31.01.1939.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; "Anev", *Türkmen Galaları Hakkında Romanlar*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 57.

KONUSU: "Anev" yer adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Bağabat, Şovlatma, Abi Nov.

ŞAHİS ADLARI: Teymur Sultan (Timur Sultan), Babür Şah.

ÖZEL ADLAR:-

KISA ÖZETİ: Babür Şah Bağabat'ın sulanması için "Şovlatma" ve "Abi Nov" adında iki ark kazdırır. Anev adı işte bu "Abi Nov" adından gelmiştir.

MOTİFLER: Bahçevan, iki.

120. Anev Mescidi

ANEV’de müritleri ve öğrencileri olan büyük pirlerden bilge kişi Seyit Cemalettin yaşamıştır.

Günlerden bir gün Seyit Cemalettin sabah namazını kılarken mescidin önüne bir ejderha gelir. Namazını bitiren Seyit Cemalettin ahaliye:

“Bu ejderha durduk yere gelmemiştir. Bunun gelmesinin bir sebebi vardır. Onun yakınına gidip bakmak lazım” der. Pir’in gönderdiği üç dört kişi ejderhanın yakınına geldiklerinde, ejderha yavaşça ilerlemeye başlar. Onlar durunca ejderha da durur. Böylelikle insanlar yaklaşıncı ejderha da ilerler, durunca durur. İnsanlar ejderhanın yardım istediğine karar verip, her ihtimale karşı yanlarına balta bıçkı alıp bunun peşine düşerler. Onlar ejderhanın dağda kalan arkadaşının yanına varırlar. Onun boğazında takılı kalan büyük dağ koçunu boynuzları nedeniyle yutamadığını ve ısırap içinde çırpındığını görürler. Ustalar ejderhanın boğazında takılı kalan koçun boynuzunu kesip çıkarırlar ve ejderha koçu yutup rahatlar. Ustalar geri dönmek isterler. Fakat ejderha bunların önlerini kapatıp gitmelerine engel olur. Ustalar ejderhanın yine bir derdinin olduğuna karar verip, onun peşine düşerler. Ejderha onları bir mağaraya götürür. Baksalar mağarada bir sürü altın ve gümüş var. Ejderhalar bunlardan istedikleri kadar almalarını işaret ederler. İnsanlar taşıyabildikleri kadar altınları alıp geri dönerler. Seyit Cemalettin bu altınlarla Anev Mescidi’ni yaptırır. Mescidin ana kapısına ise iki ejderhanın şekli çizdirilir.

İhtiyarların anlattığına göre, mescidin zarar görmesi veya yıkılması halinde onun onarılması için altınlardan arta kalan kısmı mescidin çevresinde gizli bir yere saklamışlardır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1041 (f).

İcra Eden: Gara Abdulla Oğlu (60 yaşında).

Derleyen: Abdilveli Gudratylyayev.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Anev ilçesi, 1940.

Dosya Nu: 915 (f).

İcra Eden: Ata Horoz Hudaýlı Horoz Oğlu (42 yaşında).

Derleyen: Muhammet Ataşev.

Derleme yeri ve tarihi: Gökçe Hurmant köyü, 1936.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; *Türkmen Folklor Prozasının Tanhı Evolyutsiyası*. İlim Neşriyatı, Aşkabat 1982, s. 73-74.

KONUSU: Anev mescidinin yapılışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Anev Mescidi.

ŞAHİS ADLARI: Seyit Cemalettin.

ÖZEL ADLAR:-

KISA ÖZETİ: Bir ejderha kendisine yardım eden Seyit Cemalettin'e bu iyiliği karşılığında altın, gümüş verir. Seyit Cemalettin bu altın gümüşlerle bir mescit yaptırır-ken mescidin kapısına da ejderhanın şeklini çizdirir.

MOTİFLER: Bilge, ejderha, iki, usta, mükâfatlandırma.

121. Arman Kale

KÖŞİ'ye varmadan, Gıpçak Kalesi'nin yakınında kadim zamanlardan kalmış bir kale vardır.

Bu kale kadim zamanda çiftçilik ve hayvancılık yapılan zengin bir yurt olmuştur. Bir keresinde şehri düşmanlar ele geçirmek isterler ve hile ile kaleye girerek kale halkını esir alırlar. Esarete düşen halkın yaşlıları, düştükleri hallere sızlanıp yaşadıkları rahat hayatı hatırlayıp “ah o günler, arman, arman”¹ diyerek üzülrler.

İşte bu yüzden onun adına “Arman Kale” derler.

Arman Kale Aşkabat şehrinin Bahtıyarlık ilçesinde bulunmaktadır. Arman Kale Gökce-Bağır civarlarında arkeolojik öneme sahip eski bir kaledir.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 557 (f).

İcra Eden: Gülüç Mergen Alıbekov (1863 doğumlu).

Derleyen: Kerim Osmanov.

Derleme yeri ve tarihi: Aşkabat ili Pövrize, 31.01.1939.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Armangala”, *Türkmen Galaları Hakkında Romanlar*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 78.

KONUSU: “Arman Kale” adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Arman Kale, Köşi, Gıpçak Kalesi.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Kaleleri elinden alınan halk eski kale hayatına duyduğu hasret ve ukde dolayısıyla söz konusu kaleye “Arman Kale” adını verirler.

MOTİFLER: Hile, esir alma.

¹ Arman: hasret, ukde, teessüf, pişmanlık.

122. Aşkabat (1)

BİRİ USTA, biri terzi ve biri de hoca olmak üzere üç kişi Mekke-Medine'ye ziyarete giderler. Yolları Mazenderan Ormanı'na rast gelir, geceyi orada geçirmek isterler. Bilmedikleri bir yer olduğu için nöbetleşe uyumaya karar verirler. İlk olarak usta nöbet tutar. Oyalanmak için bir ağaç kesen usta onu yontar ve güzel bir kız yapar. Nöbet sırası terziye gelince ustanın tahtadan yaptığı kıza güzel bir elbise diker ve giydirir. Nöbet sırası hocaya gelir. Hoca da namazını kıldıktan sonra, Allah'a "Bu kıza can ver" diye yalvarır. Bunun üzerine kız canlanır. O sırada tan ağarır.

Hoca arkadaşlarını uyandırır. Bunlar "Kız abad oldu" anlamında kıza "Abat" diye isim verirler.

Sonra yine yollarına devam ederler. Bir şehre varıp bir beyin evine misafir olurlar. Misafir oldukları evin hem yakışıklı hem de akıllı "Âşık" adlı bir oğulları vardır. Âşık, Abat'ı görünce âşık olur. Âşık hemen babasının yanına gelip Abat'la evlenmek istediğini söyler. Âşık'ın babası kıızı gelin olarak almak istediğini iletir. Ancak kız bir şartının olduğunu, Şehr-i Bican adlı şehrin adının anlamını öğrenirse ancak o zaman onunla evlenebileceğini söyler. Yakışıklı genç, Abat'ın şartını yerine getirmek için Şehri Bican'a gidince şehirde nöbetçiden padişaha kadar herkesin bi can¹ olduklarını görür. Abat da oradadır. Ölü olmasına rağmen Âşık onu öper. Sonra şehirden çıkıp Abat'ın yanına gider ve gördüklerini ona anlatır. Abat, "Bir daha gidip gör" diye Âşık'ı tekrar Şehr-i Bican'a gönderir. Âşık şehre girince daha önce cansız olarak gördüğü insanların onu karşılamaya geldiklerini görür. Sevgilisi de canlanmış ve güleryüzle onu karşılamaya gelmiştir. Halk kırk gün kırk gece düğün yapıp Âşık ile Abat'ı evlendirirler. Yiğidi yurdun padişahı yapıp tahta çıkarırlar.

O zamandan sonra Şehr-i Bican'a giden insanlar "Âşık-Abat'ın şehrine vardım" diye anlatmaya başlarlar. Böylelikle oranın adı Aşkabat olur.

¹ Bi can: cansız.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1042 (f).

İcra Eden: Minevver Bahşı (1927 doğumlu).

Derleyen: Şamuhammet Halmuhammedov.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoğuz vilayeti Yılanlı ilçesi, 27.01.1965.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; *Türkmen Folklor Prozasının Tanhı Evolyutsiyası*. İlim Neşriyatı, Aşkabat 1982, s. 69-70.

KONUSU: Aşkabat adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Aşkabat, Mekke, Medine, Mazenderan, Şehr-i Bican.

ŞAHIS ADLARI: Abat, Âşık

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Mekke-Medine'ye giden üç kişi yolda nöbet tutarken ağaçtan bir kız yapar, Allah'ın kudretiyle kız canlanır ve ona Abat adını verirler. Bir şehirde Âşık adlı bir genç Abat'a âşık olur. Abat'ın zor şartını yerine getiren Âşık, Abat ile evlenir ve böylece onların bulundukları yere Aşkabat adı verilir.

MOTİFLER: Üç, dua etme, duanın gerçekleşmesi, ad verme, âşık olma, kız isteme, zor şart, sihirli öpücük, iki, ölüp dirilme, kırk, evlilik, ~~tehl~~ geçme.

123. Aşkabat (2)

KADİM zamanlarda Nusay'da Nurahmet, Anev'de ise Pirahmet adlı padişahlar hüküm sürerken gökten gelen emir üzerine aşk yasaklanır. Hâlbuki Nurahmet'in küçük kızı ile Pirahmet'in oğlu emir gelmeden önce birbirlerine âşık olmuşlardı. Gençler emre uymak istemezler. Bunun üzerine Nurahmet'in küçük kızı dayanamayıp oğlanla çöle kaçar. İki yurdun halkı onları lanetlerler. Anevliler sevgilileri istemezler, Nusaylılar ise öldürmekle tehdit ederler.

Âşıklar sıcağa dayanamayıp Anev ile Nusay'ın orta yerinde akan küçük bir dağ deresine gelirler. Su içmek için ağızlarını suya batırdıklarında derenin suyu dağa doğru geriye akıp kurur. Bunun üzerine su içmek için kuyuya inerler. Kuyunun suyu da kurur. Sonra yolculardan su istemek için kervan yoluna doğru giderler. Ancak kervan yolu göğe yükselir ve Karakum Çölü'nün uzağına yerleşir.

Bu defa âşıklar dağın eteklerine gelip toprağı kazmaya başlarlar. Ne kadar kazsalar da suya ulaşamazlar. Buna rağmen ısrarla kazmaya devam ederler. İki sevdalı, tam suya ulaşacakken gökteki padişah durumdan haberdar olur ve sevdalılar suya ulaşmadan önce canlarını alıp gelmesi için Azrail'i gönderir. Azrail uçarak gelir ve kızın göz kamaştırıcı güzelliğini görüp bir müddet kendini kaybeder. Âşıklar da bu sırada suya ulaşırlar. Azrail talimatı yerine getirmeye yetişemez.

Kızla delikanlının kazdığı yerden sevgi gibi berrak ve duru, dertlilere deva bir su çıkar. Pınardan çıkan su arık oluşturur. Sevgililer yeraltı su katmanına yerleşirler ve anlattıklarına göre asırlarca toprak altında yaşamlarını devam ettirirler.

O zamanlardan beri bu arıktan su içen herkes mutlaka birine âşık olur, âşık olduğu kişiyle birlikte orada yaşamaya başlarmış. Âşıkların şehri olan Âşık Abat bu şekilde ortaya çıkmıştır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1024 (f).

İcra Eden: -

Derleyen: Seyitniyaz Atayev.

Derleme yeri ve tarihi: Aşkabat şehri, 1964.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; *Türkmen Folklor Prozasının Tanhı Evolyutsiyası*. İlim Neşriyatı, Aşkabat 1982, s. 70-71.

KONUSU: "Aşık Abat" şehir adının nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Nusay, Anev, Aşıklar şehri, Aşık Abat.

ŞAHIS ADLARI: Nurahmet, Pirahmet.

ÖZEL ADLAR: Azrail.

KISA ÖZETİ: Aşık Abat şehir adı birbirine âşık iki sevgilinin bir dağda birlikte kazdıkları pınardan çıkan su dolayısıyla ortaya çıkmıştır.

MOTİFLER: Âşık olma, yasak, yasağın ihlali, beddua, tehdit, olağanüstü su, kuyu, yolun göğe yükselmesi, gökyüzü padişahı, Azrail'in âşık olması, pınar, yeraltı dünyasına yerleşme.

124. Âşıklar Kalesi

KADİM zamanlarda iki genç tıpkı Leyla ile Mecnun, Ferhat ile Şirin'in aşkı gibi birbirlerine âşık ile maşuk olmuşlar.

Günlerden bir gün âşık ile maşukun sırrı anne babaları tarafından öğrenilir. Âşık yiğidin ailesi zengin, maşuk kızın ailesi ise zor geçimini sağlayan fakir ailedenmiş. Bunlar âşıklara karşı çıkıp onları görüştürmemeye çalışırlar. Sevgililer ise “dengi dengine” dedikleri gibi terbiyesiz yetişmişlerdir. Bu iki genç hadlerini aşık aşklarından dolayı millete rezil olurlar. Bu durumu gören gençlerin ailesi, “Allah'ım utanç hayâyı bırakan bu iki avareyi herkes bir taş atıp öldürsün” diye beddua ederler. Anne babanın duası yerde kalmaz, kabul olurmuş. Cenabı Allah bir gün köyün insanlarına onları taştattırır.

Böylece iki tümsek ortaya çıkar. Tümseklerin yanında yapılan kaleye “Âşıklar Kalesi” diye ad verilir. “Âşık ol ama yoldan çıkma” şeklindeki atasözü buradan kalmıştır.

Âşıklar Kalesi'nin yıkıntıları Marı vilayetinde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi

Dosya Nu: 1317(f), 557(f).

İcra Eden: -

Derleyen: Mirat Çanyev

Derleme yeri ve tarihi: Man vilayeti Man ilçesi, - .

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Âşıklar Galası”, *Türkmen Galaları Hakkında Rıvayatlara*. Miras Yayınları, Aşabat 2004, s. 128-129.

KONUSU: Âşıklar Kalesi'nin ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Âşıklar Kalesi.

ŞAHİS ADLARI: Leyla, Mecnun, Ferhat, Şirin.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Birbirine âşık olan iki genç terbiyede hadlerini aşınca, ailelerinin bedduasına maruz kalır ve toplumca taşlanır. Mezarlarının yanına yapılan kale “Âşıklar Kalesi” diye adlandırılır.

MOTİFLER: Zengin oğlan fakir kız aşkı, beddua, bedduanın gerçekleşmesi, cezalandırma.

125. Atgırlan

ESKİDEN ÜRGENÇ'in altın kubbeli minaresi çok uzaklardan görünürmüş. Atgırlan sözünün arkasında ise bu minareyle ilgili vaka yatmaktadır.

Yurda felaket yaklaşır. Düşman aniden dağdan inen sel gibi saldırır. Muhammed Şah yurdu bırakıp kaçar. Ancak Ürgenç'in fukara halkı şehri korumaya koyulur.

Düşman kumandanları bu güzel şehri birbirlerinden önce ele geçirmeye çalışır. Şehrin üzerine her taraftan düşman saldırır. Ürgenç'in altın kubbeli minaresi uzaktan renkten renge değişip, aç kurtların gözünde semiz koyunun kuyruğu misali kendini gösterir. Ağzı sulanan düşman önderi şehre tek darbeye ulaşacağını düşünür. Minare görününce "şehre yaklaştık, atları kamçılayın" diye talimat verir.

Ancak önlerinde atları terleten yaylaların uzandığı sadece ondan sonra belli olur. Köyler ardı ardına arkalarında kalır. Ordu öne doğru ilerler. Minare bir türlü yaklaşmaz. Tekrar talimat verilir:

"Minare görünmekte. Şehir çok yakın. Atları soğutmayın."

Kızgın at toynaklarının altında tepelenen toprak arkaya doğru su gibi akar. Ağır orduya kendini arzulattırıp, minare kurnazlıkla geriye kaçar. Güya ilerideki köyü geçince ulaşılacakmış gibi hissedilir. Ne de olsa minarenin dik sütunu gittikçe açık bir şekilde görünmeye başlar.

Atlar ak köpük olup terlerler. Şehre bir nefeste ulaşmak arzusu ile kanatlanan eşkıyalar bunu fark etmezler. Peş peşe kamçılarını vururlar. Uçsuz bucaksız ordu toprak parçası gibi öne ilerler.

Minare çok yaklaşır. Aslında kendileri minareye çoklaşırlar. O an muhafızların birinin atı tökezleyip düşer. Sonra yine birinin düşer. Yine ve yine... Çok at yıkılır. Atların neredeyse hepsinin yürekleri şişip ölür.

Düşmanın bir darbeye şehri ele geçirme arzusu gerçekleşmez. Bu şekilde minare düşmanın ilk hücumunu geri püskürtür.

Düşmanlar ancak altı aylık kuşatmadan sonra şehri ele geçirirler. Şehir haince bir şekilde harap edilir. Minareye de zarar verilir. Düşmanlar minarenin altın kubbesini düşürürler.

Atların kırıldıkları yere ise "Atgırlan" diye ad verirler.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdiyev; "Atgırlan", *Köneürgenç Rovayatları: Rovayatlar, Tımsallar (Ulı Yaşlı Mekdep Okuvcıları Üçin)*. Magarif Yayınları, Aşkabat, 1993, s. 34-35.

KONUSU: "Atgırlan" adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Ürgenç, Atgırlan.

ŞAHİS ADLARI: Muhammed Şah.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Ürgenç'te bir altın minare olup çok uzaklardan görüldüğü için düşman onu görür görmez saldırıya geçer, ancak minareye ulaşınca kadar atların hali kalmaz ve ardı ardına düşerler. Atların kınıldığı yere "Atgırlan" adı verilir.

MOTİFLER: Eşkaya, altı.

126. Ayaz Kale

ESKİ zamanlarda Köneürgeç padi  ahlı  ında bir padişah yaşamış. Adalet için kılı kırk yararmış. Bir gün Padişah kendi kendine: “İnsanın, hayvanın, kuşun kötü olanını nasıl anlayabiliriz?” diye sorar; hemen ardından “tamam, şimdi buldum, insanın kötüsü fakir, malın kötüsü katır, kuşun kötüsü ise saksağandır” diye cevaplar. Bunun   zerine Padişah bütün ahaliyi toplayıp:

“Benim     sorum olacak. Kim bilirse kendime vezir yapacağım” der.

Kalabalık:

“Sorun Padişah’ım” diye söylerler.

Padişah:

“Bana on gün içerisinde insanın, hayvanın ve kuşun kötüsünü söylemelisiniz” der.

Kalabalık arasından     kişi izin verirse denemek istediklerini söyler.

Padişah:

“Tamam. İzin veriyorum.    renin gelin” der.

Böylelikle bu üç kişi Padişah’ın verdiği görevi yerine getirmek için yola revan olur. Yolda bunlara bir   opur deve rastlar. Onlar:

“İşte, hayvanın bundan kötüsü olamaz. Allah bunu bize rast getirdi. Hadi yakalayalım bunu” deyip onu yakalarlar ve yanlarıyla g  t  r  rl  r.

Bunlar giderlerken, karşılarına bir sarı k  se adam çıkar. Bunlar:

“İşte, insanın da bundan daha kötüsü olamaz. Bunu da bize Allah verdi” deyip onu da yakalayıp g  t  r  rl  r.

Yolda giderlerken, bunların önüne bir kanadı kırık karga çıkar. Bunlar:

“Bundan daha kötü kuş olamaz. Şimdi Padişah’ın üç sorusunun da cevabını bulduk” deyip bu kargayı da yanlarına alarak geri dönerler.

Bunlar dönerlerken, önlerine bir kuyu çıkar. Bunlar kuyunun başında otururlar. O sırada yanlarına bir   oban gelir.   oban bunlarla selamlaşıp hal hatır sorduktan sonra:

“Evet. Yolunuz hayırlı olsun. Burada ne yapıyorsunuz?” diye sorar.

    kişi:

“Padişah bizi şu iş sebebiyle gönderdi. Biz ise bunları bulduk. Bunlardan daha kötü insan, hayvan ve kuş olmaz” derler.

O sırada çobanın koyunları da su içmek için kuyu başına gelir.

Çoban:

“Çok iyi. Siz Padişah’ın adamlarıymışsınız. Rahat oturun. Ben koyun kesip sizi ağırlayayım” der ve bir koyunu kesip yemek hazırlar.

Çoban bunlara yemek, çay verdikten sonra:

“Bu götürdükleriniz Padişah’ın istediği şeyler değil. Bunları bırakın. Ben size Padişah’ın istediği şeyleri söyleyeyim, ancak siz benim adıma ona söylemeyin” der.

“Yok, biz senin adını söylemeyiz. Yeter ki sen bize Padişah’ın sorusunun cevaplarını söyle” derler.

Çoban:

“İnsanın kötüsü fakir, hayvanın kötüsü katır, kuşun kötüsü ise saksağandır dersiniz, padişah tatmin olur” der.

Bunlar sevinip çobandan bu şeylerin kötü olmasının sebebini bile sormadan, Padişah’ın yanına giderler. Bunlar varıp:

“Padişah’ım! Sizin sorularınızın cevabını bulduk” derler.

Padişah:

“Peki, o zaman söyleyin, insanın kötüsü hangisi?” diye sorar.

Onlar:

“Padişah’ım, insanın kötüsü fakirdir” derler.

Padişah bunun sebebini sorar, ancak onlar cevap veremezler.

Padişah sır vermeden:

“Tamam. Hayvanın kötüsü hangisi?” diye sorar.

Bunlar:

“Hayvanın kötüsü katırdır” diye cevap verirler.

Padişah bunun da sebebini sorar. Ancak onlar cevap veremezler.

Padişah yine sır vermeden:

“O zaman kuşun kötüsü hangisidir?” diye sorar.

Onlar:

“Padişah’ım, kuşun kötüsü saksağandır” derler.

Padişah bunun da sebebini sorar. Fakat onlar sebebini söyleyemezler.

“Hmm. Bunlar benim sorularımın cevaplarını bildiler. Ancak sebeplerini söyleyemediler. Elbette, bunlara bir akıllı adam öğret-

miş olmalı. Gel ben bunları bir sıkıştırayım” deyip, Padişah üçünü konuşturur. Sonra:

“Yiğitler! Size bu şeyleri kim öğretti?” diye sorar. Onlar:

“Padişah’ım, kendimiz öğrendik” derler. Padişah:

“Hayır. Size birileri öğretmiş. Bunları kim size öğrettiyse, onu buraya getirin” deyip onların yanına bir askerini verir.

Bunlar çobanın yanına varıp:

“Seni Padişah çağırıyor” deyip, onu götürmek isterler.

Çoban:

“Bakınız. Ben bir çobanıyım. Birilerinin mallarını da bırakıp gide-mem. Önce gidip malları sahibine teslim edelim. Sonra gidelim” der.

Sonra bunlar malları sürerek, götürüp sahibine teslim ederler. Bunlar çobanı Padişah’ın huzuruna götürürler. Padişah:

“Gel bakalım delikanlı. Senin adın nedir? Hangi meslekle uğraşıyorsun?” diye sorar.

Çoban:

“Benim adım Ayaz. Mesleğim ise çobanlık” der.

Padişah:

“Ayaz! Bunlara insanın kötüsünün fakir, hayvanın kötüsünün katır, kuşun kötüsünün saksığan olduğunu sen mi öğrettin?” diye sorar.

Ayaz çoban:

“Evet. Bir şeyler söylemiştim. Fakat, benim söylediğimi söyleme-yin diye tembihlemiştim” der.

Padişah:

“Onun zararı yok. Ancak sen şu az önceki şeylerin kötü olmalarının sebebini söyle” der.

Ayaz:

“Fakirin kötü olmasının sebebi, onun malı zekâtsız, başı fitresizdir. Kimseye bir şey vermez. Dünyaya kötümser bakar. Bu yüzden insanın kötüsü fakir olur. Hayvanın kötüsünün katır olmasının sebebi ise öncelikli olarak onların lanetlenmiş hayvanlar olmasıdır. Onların zürriyeti olmaz. Bu yüzden katır en kötü maldır. Kuşun kötüsü ise saksığandır. Çünkü bu kuşlar ağızlarından yumurtlarlar” der ve Padişah’ın sorularının kesin cevaplarını bu şekilde verir.

Padişah:

“Ayaz Han, tüm söylediklerin doğru. Çıkar çarığını” deyip ona güzel giysiler giydirebilir ve padişahlık tacını verip kendisine vezir beler. Böylece Ayaz’ın adı Ayaz Han olur.

Padişah bir gün ölür. Ayaz Han ise onun yerine padişah olarak getirilir. Ayaz Han kendisine büyük kale ve köşk yaptırır. Şehri bahçeye çevirip huzurlu şehir haline getirir. Ayaz Han çarığını alıp köşkte herkesin görebileceği bir yere asar.

Bir gün Ayaz Han bir şeye öfkelenmeye başlayınca, birdenbire kendi çarığına bakıp: “Uslu ol bakalım. Ayaz Han, ara sıra çarığına bak! Dün sen de bir koyun çobanıydın. Bugün padişah oldum deyip aşırı böbürleniyorsun” diyerek düşüncesinden vazgeçermiş.

Ayaz Kale, eski Köhneürgeç padişahlığının sınırında bulunan eski Türkmen kalelerinden biridir.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1182 (f).

İcra Eden: Baymırat Nazarov (1905 doğumlu).

Derleyen: Begmırat Baymıradov.

Derleme yeri ve tarihi: Karakalpakistan Dörtgöl ilçesi Emirabat köyü, Şubat-Mart 1971.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov, “Ayazgala”, *Türkmen Galaları Hakkında Romanlar*. Miras Yayınları, Aşgabat 2004, s. 96-101.

KONUSU: “Ayaz Kale” adının nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Ayaz Kale, Köhneürgeç.

ŞAHİS ADLARI: Ayaz Çoban, Ayaz Han.

ÖZEL ADLAR: Türkmen, saksığan, katır.

KISA ÖZETİ: Köhneürgeç padişahı, “İnsanın, hayvanın, kuşun kötüsü nedir?” sorusuna doğru cevabı bulan, Ayaz Çoban’ı kendisine vezir yapar. Ayaz Çoban, Padişah ölünce tahtı geçer ve kendisi için büyük bir kale yaptırır. “Ayaz Kale” adı buradan kalır.

MOTİFLER: Kırk, imtihan, on, üç, çoban, tahtı geçme.

127. Aynabat

ESKİ DURUN'un İskender Han adlı padişahı olup, onun yalnız bir kızı varmış. Aynabat adlı tek gözbebeği için İrem bahçesi gibi bir bahçe yaptırıp içerisine büyük bir köşk yaptırmıştır. O bahçenin içerisinden bir ark akarmış. Bahçeli köşke ve suyun ulaştığı meydana kızının adını verirler. "Aynabat" adı oradan kalır. Günümüzde de böyle adlandırılmaktadır.

Aynabat Kalesi'nin kalıntıları Ahal vilayetinin Bäherden ilçesinde bulunmaktadır. Bäherden'de bulunan bir köyün adı da Aynabat'tır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 865 (f).

İcra Eden: Aylı Gulov.

Derleyen: Ata Gurdov.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Bäherden ilçesi Durun köyü, 1950.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov, "Aynabat", *Türkmen Galaları Hakkında Romanlar*. Miras Yayınları, Aşgabat 2004, s. 130.

KONUSU: "Aynabat" adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Eski Durun.

ŞAHİS ADLARI: İskender Han, Aynabat.

ÖZEL ADLAR: İrem bahçesi.

KISA ÖZETİ: İskender Han'ın Aynabat adlı güzel bir kızı olup, ona büyük bir köşk yaptırır ve ona kızının ismi olan "Aynabat" adını verir.

MOTİFLER: -

128. Babacan Türbesi

BİR KERESİNDE padişahların biri Nusay'a dinlenmeye gelir. Nusay'ın kızları ise kendilerinin eşsiz güzellikleriyle ünlü olmuşlardır. Padişah şehrin güzel kızlarından birini kendisine gelin olarak almak ister. Onların yüzleri ise örtüyle örtülü olup, yabancı kim-selere yüzlerini göstermemişlerdir. Padişah uzun süre düşünür. Sonunda ise şehrin tüm kızlarını toplar. Onların üzerlerine doğru aç boğaları bırakır. Kızlar korkularından etrafa kaçar. Kızlardan biri koşarken, yüzündeki peçesi düşer. Padişah onun güzelliğini görüp, âşık olur.

"Bu kimin kızı?" diye etrafına bakınır.

"Bu şehrin askerî kumandanı Şerafettin'in kızı" diyerek yanında duran veziri Padişah'a cevap verir. Padişah derhal Şerafettin'in çağırılmasını buyurur. Şerafettin geldiğinde Padişah ona:

"Padişahlara layık olan kızını neden saklamaktasın? Onun yeri benim haremhanem. Düşün ve üç gün içinde bana cevabını bildir" der.

"Bana bir gün de yeterli. Sabah namaz vakti yanına gelirim" diyerek kumandan cevap verir.

Şerafettin böyle deyip tasalanarak oradan evine gelir ve oğlunu çağırır. Ona, ablasını akrabalarına götürmesini ve akrabalarının kendi soylarından herhangi biriyle evlendirmelerini söyler.

Yiğit, ablasını alıp yola koyulur. Akrabalarına gelip, babasının yabancı bir yurttan gelen Padişah'a kızını vermek istemediğini söyler. Onlar öfkelenip, atlarına binip Padişah ile savaşmaya gitmek isterler. Ancak güçlerinin eşit olmadığı belliydi. Aceleyle kızı birilerine everirler. Yiğit, babasının belirttiği şekilde yapıp, evlerine döner. Ertesi sabah namaz vakti Şerafettin, Padişah'ın huzuruna gelir.

"Anlat bakalım, neya karar verdin?" diyerek Padişah sorar.

"Ben başka bir şey söylemek istiyorum" diyerek kumandan sözüne başlar. "Kızım dün evlendi."

Hiddetlenen Padişah onun gözlerinin oyulmasını buyurur. Cellat emri derhal yerine getirir. Şerafettin:

"Peki, ne yapalım, bu da Allah'ın emridir. Fakat bu yaptığın için Kudreti güçlünün kendisi sana cezayı versin!" der.

Kör kaldıktan sonra Şerafettin uzun süre yaşamaz.

Bu olaydan fazla zaman geçmeden, Padişah bilinmeyen bir hastalığa yakalanır. Onu hiçbir tabip de lokman da iyileştiremez. Hiçbir ilacın da faydası olmaz. Tez vakitte Padişah vefat eder. Aradan biraz vakit geçtikten sonra, çeşitli anlaşmazlıklar yüzünden yurdu, tüm varlığı dağılır. Böylece yaptığı kötülüğün de cezasını alır.

Şerafettin vefat ettikten sonra, halk ona hürmeten mezarının üstüne türbe kaldırır. Şerafettin'in asıl adı ise zamanla unutulup, günümüzde bu türbe "Babacan Türbesi" olarak adlandırılmaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; "Babacanın Aramgahi Bilen Bağlı Rovayat", *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Dövlət Neşiryat Gulluğı, Aşkabat 2017, s. 193-197.

KONUSU: Babacan Türbesinin yapılış sebebiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Babacan Türbesi, Nusay.

ŞAHİS ADLARI: Şerafettin.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Nusay'a dinlenmeye gelen bir padişah Nusaylı kızlardan birisiyle evlenmek ister. Ancak kızın babası kızını Padişah'la değil, kendi soyundan birisiyle evlendirince, gözleri kör edilir. Bedduaya maruz kalan Padişah da kısa süre sonra hastalıktan ölür.

MOTİFLER: Aşık olma, üç, everme, cellat, cezalandırma, beddua, körlük, bedduanın gerçekleşmesi.

129. Bedirkent Kalesi

NADİR ŞAH tüm İran'ı, Orta Asya'yı, birkaç devleti boyun eğdirerek kendine tabi kılar. Şanı şöhreti dört bir tarafa yayılır. Onun Bedir adlı bir kardeşi vardır. Bedir, Nadir'in büyük padişah olması ve şan şöhretinin artmasını kıskanır. Sonunda Nadir'in huzuruna çıkıp ondan memnun olmadığını ve kendisinin han olmak istediğini söyler.

O zaman Nadir Şah kendisinin Köneürgenç padişahlığına karşı savaşa hazırlandığını, yakında kardeşi Bedir için oradan mülk verip yüksek bir kale yaptıracığına söz verir.

Nadir Şah binlerce askeriyle Köneürgenç padişahlığına saldırır. Şimdiki Bedirkent Kalesi'nin yerleştiği yere gelip bir kale yaptırır. Kaleye “Galayı Bedir” yani Bedir'in Kalesi adı verilir.

Belirli zaman geçtikten sonra bu ad değişip “Bedirkent” adına dönüşür.

O devirde kırk bin aileli Türkmen, Bedirkent'e yakın bir yere gelip Nadir'in kardeşi Bedir'in üzerine saldırır ve savaşta onu yener. Bedir, kaleyi bırakıp kaçmak zorunda kalır. Kalenin inşasını ise kendileri devam ettirirler. Onlardan da “Bedirler” aşireti ortaya çıkar.

Bedirkent Daşoğuz vilayetinin Köroğlu ilçesinde bulunan eski kale ve köydür.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f) / 1529 (f).

İcra Eden: Atan Atacanova

Derleyen: Maral Söyünova / Gülcemal Mollataganova.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoğuz vilayeti Köroğlu ilçesi Türkmenistan köyü.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Bedirkent Galası”, *Türkmen Galaları Hakında Rouayatlal*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 61-62.

KONUSU: “Bedirkent” kalesinin neden yapıldığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Bedirkent Kalesi, İran, Orta Asya, Köneürgenç, Galayı Bedir

ŞAHİS ADLARI: Nadir Şah, Bedir.

ÖZEL ADLAR: Türkmen, Bedirler.

ÖZETİ: Nadir Şah Köneürgenç'e saldırır ve orada kardeşi Bedir için bir kale yaptırır. “Galayı Bedir” yani Bedir'in Kalesi diye adlandırılan bu kale, sonradan “Bedirkent” olarak adlandırılmaya başlar.

MOTİFLER: Kıskaçlık, söz verme.

130. Beşir Kale

KADİM zamanlarda büyük bir köşk varmış. Onun dört tarafına kaleyi korumak amacıyla su hendekleri kazılmış. Kaleye bir taraftan giriş yeri açılıp oraya köprü yapılmış. Köprü, açılıp kapanabiliyor-muş. Kale halkı giriş çıkışta köprüyü açar, diğer zamanlarda köprü-yü kapatırlarmış.

Bir gün bu köşkü ele geçirmek amacıyla düşman saldırır. O zaman çok korkunç, kanlı bir savaş yaşanır. Kalenin dört tarafından akan su kan olarak akar. Kendine güvenen yiğitler kale için canlarını ortaya koyarlar. İki taraftan da askerler feda olur. İnsan kanı su gibi akıp kale hendeğini doldurur ve taşarak akar.

Düşman savaşta galip gelir. Onlar köşkü yıkıp yok ederler. Sonra yığılmış cesetleri toplayıp balçıkla karıştırarak ceset kalesini yapar-lar.

Bir de kalenin bulunduğu köyde insanlar birliktelik içinde yaşar-larmış. Ancak bir keresinde köye düşmanlar saldırır ve köyü yok ederler. Düşmanlar kaleye saldırdığında sadece beş yiğit düşmana karşı mertçe savaşır. Onlar düşmanın hepsini tamamıyla yok eder. Ancak onların beşi de ağır yaralanıp, vefat ederler. Onları köyün etrafına defnederler. İnsanlar onları beş aslan anlamına gelen “Beş şir” olarak adlandırır. Bu yüzden bu kaleye de önceleri “Beş Şir”, sonra “Beşir” diye ad verirler.

“Beş şir”, yani beş aslan olarak adlandırılan yiğitler; Hazreti Bilal, Malik Kul Ajdar, Molla Mırat, Dane Acı ve Halık Babamıyâr’dır.

Başka bir rivayete göre “Beş şir” olarak adlandırılan yiğitler şun-lardır: Hocacenbaz, Hocasağdan, Yılanlıbaba, Hocaaygır, Bilalbaba.

Beşir Kale’nin kalıntıları Lebap vilayetinin Hocambaz ilçesinde bulunmaktadır. Bu kale ünlü vaiz imam Ahtam’ın soyundan olan Beşir’in adı ile ilişkilidir. Beşir, Kuteybe tarafından Buhara civarlar-ında öldürülmüştür.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil,

Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: Köy ihtiyarları.

Derleyen: Gülrüh Döwletova.

Derleme yeri ve tarihi: -

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov, “Beşirgala”, *Türkmen Galaları Hakkında Romanlar*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 102-103.

KONUSU: “Beşir Kale” adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Beşir Kale.

ŞAHİS ADLARI: Bilal, Malik Ajdar, Mollamırat, Daneacı, Halıkbaba, Hocacenbaz, Hocasağdan, Yılanlıbaba, Hocaaygır, Bilalibaba, İmam Ahtam, Beşir, Kuteybe.

ÖZEL ADLAR: Beş Şir (Beş aslan).

KISA ÖZETİ: Düşman saldırısına maruz kalan kale halkı kaleyi savunmak için direnir ve çok insan ölür. Düşman, cesetleri balçıkla karıştırarak kale yaptırır. Halk savaşta yiğitlik gösteren beş yiğitin hatırasına bu kaleye “Beşir Kale”, yani “Beş Aslan kalesi” adını verir. Diğer bir rivayete göre, “Beşirgala” adının Kuteybe tarafından öldürülen İmam Ahtam soyundan Beşir ile ilgili olduğu söylenir.

MOTİFLER: Olağanüstü kale, beş.

131. Boldumsaz

KADİM zamanlarda bir şah yaşamıştır. Onun yalnız çocuğu, sevgili kızı varmış. Şah kızını canından çok sever. Kızına köşkündeki tüm zenginliğini, hazinesini bahşeder. İsteddiği her şeyi, ikinci kere söylettirmeden alarak bolluk içerisinde yaşatır.

Günlerden bir gün Şah sevgili kızı için göz kamaştırıcı, her yeri nakışlı, olağanüstü güzel bir köşk yaptırır. Bu köşkü görmeye göz gereклиymiş. Köşk yapıldıktan sonra kız onun tepesine çıkar ve yüksekte bakarak:

“Benim her istediğim gerçekleşti. Şimdi “boldum saz!”¹ diye bağırır.

Onun şirin sesi etrafta yankılanır. Allah tarafından o an yer salanır. Yankı bütün cihana yayılır ve nur saçan köşk çöküp toprağa sinip gider. Ne kızıdan ne de köşkten iz kalır. “Allah’a da iyiler lazım” derler. Onları toprak yuttuktan sonra köşkün yeri korkunç harabeyle dönüşür.

Vaktin geçmesiyle çöken taşlar bir büyük tepe oluşturur. Ondan sonra bu yere “Boldumsaz” diye ad verirler.

Boldumsaz Kalesi’nin kalıntıları Daşoğuz vilayetinin Boldumsaz ilçesinde bulunmaktadır. Bu kalenin eski adı “Nuzvar” olmuştur.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: H. Saporov.

Derleyen: G. Geldiyev.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoğuz vilayeti Boldumsaz ilçesi, - .

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Boldumsaz”, *Türkmen Galaları Hakkında Romanlar*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 58-59.

KONUSU: “Boldumsaz” adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Boldumsaz.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bir padişah biricik kızının her istediğini yerine getirince, kız kibre kapılıp “boldum saz”, yani “mükemmel oldum” diye bağırır. Bunun üzerine yer sarsılıp köşküyle birlikte yok olur.

MOTİFLER: Yer yutma.

¹ Boldum saz: iyi, mükemmel oldum.

132. Ciğerbent Kalesi

HAZRETİ ALİ savaşmak için giderken, büyük bir zengin adamın toyunun üstüne gelir. Düğün sahibi Ali ve arkadaşlarını davet edip ağırılar. Toyda büyük güreş yapılır. Yarışın hakemi Ali'nin yanına varıp:

“Kardeşim, gövdeni bakılınca pehlivan gibisin, sen de güreşe katılıp halka gösteri yapsan nasıl olur?” diyerek güreşmeyi teklif eder. Ali:

“Halk severse, atını kes demişler, güreşelim bakalım” deyip belini kuşanıp ortaya çıkar.

O vilayette sırtı yere değmemiş iki pehlivan onunla güreşmeye çıkar. Fakat Ali onları zorlukla yeniyormuşçasına yıkar.

Ali'nin yanına çağırılan pehlivanların hiçbiri karşılaşmaya çıkmaz. Sonunda köyde hiç güreşmemiş olan on sekiz on dokuz yaşlarındaki bir oğlan ortaya çıkar. Belini sıkıca kuşanıp güreşe hazırlık yapan oğlanın göğüsleri kapak, bacakları havan gibi, iki omzu insanın oturabileceği büyüklükte imiş. Onun pehlivan görünümü olduğu halk hiçbir zaman dikkat etmemiştir. Pehlivanlar birbirlerinin kuşaklarını yakaladıktan sonra, güreşe başlamalarına izin verilir. Ali yiğide her türlü çelme atmaya çalışır. Ancak yiğit yere kök salmışçasına kımıldamaz. Karşılaşma üç gece gündüz devam eder. Ona rağmen pehlivanlar birbirlerini yıkamazlar. Ali en sonunda oğlana kim olduğunu ve kimin oğlu olduğunu sorar. Genç pehlivan ona Ali'nin oğlu olduğunu söyler. Ali bu vilayeti ele geçirdiğinde güzel bir kızla evlenip bir ay birlikte yaşayıp gitmiş, bu oğlan da o gelinden doğan çocukmuş. Oğlan büyüüp yetiştiğinde, annesi ona Ali ile yaşadığı olayı anlatmıştır.

Oğlan babasıyla karşılaşmayı arzu ederek yaşıyormuş. Ali kendi içinden hesap yapar ve oğlanın söylediklerinin gerçek olduğunu anlar. Sonra: “Meğer sen benim evladımıydın” deyip onu yeniden kucaklar. Oğlan, Ali'nin elinden kurtulup utancından kaçır. Ali arkasından kovalar. Tam yettiğinde oğlan yere bakıp:

“Yarıl” der. Yer yarılr ve oğlan bu yarığa girer. Ali oğlunu kaybedip orada birkaç gün yas tutar. Sonra gideceği zaman:

“Bu yer benim ciğeri mi bent etti” der. Böylelikle bu yere “Ciğerbent” adı kalır.

Ciğerbent Kalesi Lebap vilayetinin Darganata ilçe merkezinden 38 km kuzey yönünde bulunan kaledir.

YAYIN BİLGİSİ: Geldimirat Gutlıyev; “Cigerbent”, *Gadımı Ceyhunıñ Yadıgärliklerine Sıyahat*. Ilm, Aşabat 1991, s. 48-49. (Redaktör: E. Atagamyev).

KONUSU: Ciğerbent Kalesi adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Ciğerbent Kalesi, Ciğerbent.

ŞAHİS ADLARI: Hazreti Ali.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Hazreti Ali bir düğünde bir pehlivanla güreş tutuşur, ancak pehlivanı bir türlü yenemez. Sonra öğrenir ki, pehlivan kendi oğludur. Oğlan, utancından kaçarken yer yanır ve oğlanı içine alır. Hazreti Ali bunun üzerine “ciğerimi bent etti” diyerek, yas tutar.

MOTİFLER: Yarış, üç, yerin yanması, yer altına girme.

133. Çilkeman Kalesi

“ÇİL” kırk, “keman” yay anlamını taşımakta olup, “Çilkeman” kırk yay veya kırk keman demektir.

1000-1050 yılları aralığında Muhammed Tuğrul Bey ve beraberindekiler Mane Dede’den devlet kurmak ve zafer kazanmak için icazet alırlar. Onlar düşmandan korunmak amacıyla kırk tane yaylı askeri kalede bırakıp giderler. Kaleye düşmanlar saldırır. Kırk asker kırk yerden ok atıp, onları kaleye yaklaştırmazlar. Düşmanlar kaledekiler ile görüşme gerçekleştirirler. Onların önderi:

“Kırk askerinizi bize verin. Sizlerin ve kırk askerinizin başları esen kalacak” der. Kale halkı istişare eder. Ahali mahvolacağına kırk askerin verilmesine karar kılınır ve bu durum askerlerin kendilerine danışılır. Onlar parmaklarından yoksun bırakılır. O vakit Mane Dede yanına yağ alıp kaleye gelir. Onlar o yağı ısıtıp, askerlerin yaralarını dağlarlar. Böylelikle kalenin kırk askeri ve ahali hayatta kalır.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; *Mertler Vatani Beygeldyär*. Türkmen Döwlet Neşiryat Gulluğı, Aşkabat 2017, s. 289.

KONUSU: Çilkeman Kalesi’nin nasıl savunulduğuyla ilgilidir.

YER ADLARI: Çilkeman Kalesi.

ŞAHIS ADLARI: Muhammed Tuğrul Bey, Mane Dede.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Muhammed Toğrul Bey Çilkeman Kalesi’ni kırk askerin savunmasına bırakıp gidince, kale düşman saldırısına uğrar. Kırk asker kaleyi savunmak uğruna parmaklarından olur.

MOTİFLER: Kırk, cezalandırma.

134. Dargan Kalesi Hakkında Bir Rivayet¹

RİVAYETLERE göre, Dargan Kalesi'ni esaslandıran Yunan padişahı Daki Yunus'tan önce orada Hızır'ın annesi Nur Nine yaşamıştır. Nur Nine'nin yanına her gün akşamları çölden geyikler gelip sütlerini sağdırırlarmış. Nur Nine bir gün aniden sağdığı geyik sütünü yere döker. Yerli halk o sütün yayılıp döküldüğü yerin toprağında günümüze kadar sütün kokusu ve tadının olduğunu söyler.

Yerli halk Hızır'ı Dargan'ın koruyucusu olarak görürler ve bu yüzden "Darganata" diye adlandırırlar.

YAYIN BİLGİSİ: Sähra Yusubova; "Dargan Galası Hakkında Bir Rovayat", Gadımı Gala. *Diyar dergisi*, Nu: 7, 2012, s. 44-45.

KONUSU: Dargan Kalesi'ne Darganata denmesinin nedeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Dargan, Darganata.

ŞAHİS ADLARI: Daki Yunus, Hızır, Nur.

ÖZEL ADLAR: Yunan.

KISA ÖZETİ: Dargan Kalesi'nin bulunduğu yerde Hızır'ın annesi Nur Nine yaşamıştır.

Nur Nine çölden gelen geyikleri sağarken sütü yere döker ve dolayısıyla burası kutsal sayılır.

MOTİFLER: Hızır, Hızır'ın annesi, geyik.

¹ Dargan kalesi Lebap vilayetinin Darganata ilçesinin sınırlarında bulunmaktadır.

135. Dayahatun Kervansarayı

ESKİ ZAMANLARDA bir zengin tacir, bir padişahın kızını sevip onunla evlenir. Onlar birbirlerine münasip aile olup uyumlu bir şekilde yaşarlar. Günlerden bir gün oğlan yola hazırlık yapıp ticaret yapmaya gitmek ister. Eşi icazet verip onu uğurlar.

Kervan bütün gün yol yürüyüp dinlenmek için uygun bir yerde konaklar ve akşam yemek yenir. O vakit kadının kendi kocasına olan ihaneti hakkında birkaç konu konuşulur. Oğlan kendi karısının ona hiçbir zaman ihanet etmeyeceğini, pek çok kadının kendi kocalarına saygı duyduklarını söyler. Bir yoldaşı onu onaylar. Fakat diğer bir yoldaşı onunla aynı fikirde olmaz. O adam yiğidin yaşamını, onun karısının akıllı, güzel ve ağırbaşlı oluşunu çekemiyormuş. Bu yüzden bu durumdan faydalanıp: “Kendi karını övme, o da senin uzak yola çıkmandan sonra vefasızlık eder” der. İkisi tartışır. En sonunda adam:

“İstersen karının iç giyimini getirebilirim” der. Oğlan:

“Buradan geri dönüp söylediklerini yapsan, o zaman inanırım. Yoksa inanmam” der. Böylelikle kervan adam geri dönünceye kadar orada kalır.

Adam gelip:

“Sen bana iç giyimlerinden birini vermelisin. Üstelik ilk evlendiğiniz gündekini. Kocan getirmeyi buyurdu” der. Akıllı kadın burada bir sırrın olduğunu fark edip gelen adamı kovar. Ancak adam gitmez ve daha da inandırıcı bir şekilde kocasının kervanı bırakıp dönmeyi makul görmediğini, kendisi giderse malların yağmalanabileceğini, bu yüzden kendisine rica ettiğini, hiçbir vakit aklından çıkmaması için hanımının çamaşırını yanında taşıyacağını söylediğini anlatır. Kadın düşünüp:

“Gerçekten doğru olmasın” deyip kendi iç giysilerinden birini başörtüsünün içine koyup gelen adama verir. Adam bu şeyleri oğlana götürüp verir. Bunu gören oğlan her şeyini bırakıp derviş kılığına girer ve kendi vatanını terk edip uzak diyarlara gider.

Karısı kocasını uzun süre bekler. Onun gelmesi gereken zamandan birkaç yıl geçer. En sonunda kadın kocasını aramaya çıkar. Çölde giderken, atının ayağı bir çukura düşer. İnip baktığında toprağın altında gömülü çok fazla altın bulur. Bunu kimseye söylemeyip geri döner. Kalesine gelip kendisine kervansaray yaptıracığını,

çalışmaya gelenlere çok altın vereceğini tellallar aracılığıyla bütün köylere duyurur. Kısa süre içinde oraya bir sürü insan toplanmaya başlar. Kadın kerpiç döküp çalışmaya gelen insanları sıraya dizip kerpiçleri elden ele taşıttırarak, Merv’de güzel bir kervansaray yaptırmaya başlar. Bir gün kadın çalışan insanların arasında dolaşırken kendisinin sevgili kocasını görür. O kervansarayı yaptırmadan önce:

“Eğer hayatta ise böyle bir şey yaparsam kocam mutlaka gelir” diye düşünmüştür. Zengin kadının fikri gerçekleşir. Kocasını gören kadın onu akşam bir eve çağırttırır. Oğlan gelip baksa, evde hanımını görür. Kaçıp gitmek ister. Ancak kadın onu bırakmaz. Sonra onlar birbirlerine hakikati anlatırlar. Akabinde yanlarına biraz altın alıp bu vilayetten giderler. Bu yüzden kervansaray bitmeden kalır.

Yerli halk tarafından “Bayhatun” olarak da adlandırılan Dayahatun Kervansarayı Lebap vilayetinin Galkınış ve Birata ilçeleri arasında bulunmaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Geldimrat Gutliyev; “Dayahatın Kervansarayı”, *Godımı Ceyhunıñ Yadıgärliklerine Sıyahat*. İlim, Aşkabat 1991, s. 43-46. (Redaktör: E. Atagamyev).

KONUSU: Dayahatun Kervansarayı’nın yapılışı ile ilgilidir.

YER ADLARI: Merv, Bayhatun, Dayahatun Kervansarayı, Lebap, Danev, Darganata.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR:-

KISA ÖZETİ: Padişahın kızıyla evlenen tüccar, hanımını evde bırakıp kervanla ticarete giderken arkadaşı hanımının sadakati hakkında aklına şüphe düşürür. Hanım geri dönmeyen kocasını ararken yolda gömülü altın bulur ve bu parayla kervansaray yaptırmaya karar verir. Kocasını da kervansaray inşaatı için gelince Bayhatun kocasını bulur.

MOTİFLER: Tacir, evlilik, hile, iftira, hileye aldanma, tebdil-i kıyafet.

136. Dehistan'ın Son Kaderi

BİR ZAMANLAR Etrek ile Sumbar ırmaklarının birleştiği yerde büyük bent varmış ve oradan Dehistan Kalesi'ne su akarmış. Bu bent kurşun dökülerek yapılmıştır.

Günlerden bir gün bağlık bahçelik içindeki ünü dünyaya yayılan bu şehrin üzerine Moğol ordusu saldırır. Düşman, şehir kalesinin yüksek duvarlarını aşamaz. Şehir halkı ise düşmana karşı mertçe savaşı. Sonunda kalenin zorla ele geçirilemeyeceğini anlayan düşman kısa süreliğine geri çekilir ve kurşundan bendi yıkıp, ırmağın suyunu başka tarafa yönlendirip, kaleyi susuz bırakma yoluna gider. Fakat kurşun dökümlü bent bir türlü yıkılmaz. Onlar ne kadar deneseler de bendi yıkamazlar. Tam o sırada bir atlı kişi gelip bendi yıkmamanın yolunu öğretir. O:

“Siz etrafta deve var ise onları öldürüp, hörgüçlerini o bendin altına toplayın. Güneş çıkıp hörgüç yağları iyice eridikten sonra onları yakın” diye tavsiyede bulunur. Söylendiği gibi yapılır. Çevredeki develer öldürülüp, hörgüçleri ise kurşundan bendin altına toplanır. Yazın kavurucu sıcaklığında eriyen hörgüçlerin yağı çıktığında ise ateşe verirler. Bent yanmaya başlar ve yavaş yavaş eriyip su gibi akar. Tez vakitten arklar, çeşmeler kurumaya başlar. Şehirde bir damla su altın tanesine döner. Ona rağmen şehir halkı düşmana boyun eğmez ve son nefeslerine kadar savaşırlar.

Böylece bütün şehir mertlerce vefat olur.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil,

Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: Kemermämmet Şämiyev.

Derleyen: kendisi.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti Gızıletrek ilçesi Madav köyü, - .

KONUSU: Dehistan kalesinin düşmesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Etrek, Sumbar, Dehistan Kalesi.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Moğol.

KISA ÖZETİ: Moğollar Dehistan Kalesi'ni ele geçirmek için şehrin suyunu keserek halkı susuz bırakır ve buna rağmen halk düşmana karşı mertçe savaşı. Sonunda kale ahalisi tümüyle şehit olur.

MOTİFLER: Hile.

137. Devkesen

KADİM zamanlarda şimdiki Devkesen Kalesi, kamçısından kan damlayan Ahmet Han'a ait olmuştur. Ahmet Han zalim ve istediğini yaptıran bir handır. Onun yüzünden ne zengin, ne fukara, ne gücü olan, ne zayıf olan özgürce yaşayabilmiştir. Zenginin malını alıp fakiri kula, güçlüyü zayıf düşürüp zayıf zavallıya dönüştürmüştür.

“Herkes ettiğini bulur” dedikleri gibi, Ahmet Han da bu ettiklerinden dolayı evlat yüzü görmemiştir. Bu yüzden eş üstüne eş almıştır. Eşleri üçe, dörde, beşe kadar çıkmıştır. Ancak hiçbirinden çocuğu olmamıştır. En sonunda Allah tarafından sekizinci hanımı hamile kalmıştır.

Aylar günler geçip hanımından bir kız dünyaya gelir. Aynı gün itibarlı ve açık gönüllü bir zengin adamın da oğlu dünyaya gelir. Ahmet Han niyetini düzgün tutup, “Güzelliği gül gibi olsun” deyip, kızına Gülcemal adını verir. Zengin adamın oğlunun yanağında ise ben olduğundan “adı ile geldi” diye, ona Hallı adını verirler.

Gülcemal yalnız evlat olunca, yemek istediği önünde, yemek istemediği ardındadır. Gezmek istese İrem bahçesi, oynamak istese serin yer. Ataların söylediği gibi: “Koyundan ak da doğar, kara da.” Ahmet Han’dan ak doğmuştur. Gülcemal adına layık bir kız olur. Akı sözünü yerinde bir kız olur. Güzellikte ediplilikte onun önüne geçen kız olmaz.

Hallı ise mağrup ve maşruk pehlivanlar gibi sırtı yere değmeyen, herkese belli pehlivan olarak yetişir.

Günlerden bir gün Hallı Pehlivan büyük bir toyda ortaya çıkar. Gözleri yanan, dik vücutlu yiğit dev gibi bir pehlivanı çevirip yere çarpar. O vakit Han’ın kızı Gülcemal Hallı’yı görür. İki genç o anda aşk gölünde kuğuya dönüşürler. Sözsüz, dilsiz iki gönül buluşur. İki gönül gizli sırlarını ne kadar saklasalar da olmaz. “İğne çuvalda yatmaz, aşk gönülde” derler. Ahmet Han’ın kanlı kamçısı, Hallı’nın cesareti insanlarda ilginç duygu uyandırır. Gülcemal ile Hallı’nın aşkını Ahmet Han işitse, ne yapar?

Yiğitte güç var cesaret var. Akıl da yeterli. Ahmet Han ise istediğini almayı seven biri. Gülcemal ile Hallı’nın Ferhat ile Şirin gibi aşkını Ahmet Han öğrense, nasıl bir gürültü kopar? demişler.

“Kötü haber tuzludur, yıkayınca geçmez” derler. Herkese belli bu aşk sırrını Han’a ulaştırırlar. Ahmet Han bu olayı işitip küplere

biner. “Öfke Allah tarafından” demişler. Ahmet Han yavaş yavaş sakinleşir. Kafasında hile hurda işini düşünür. “Herkes belli pehlivan. Hemen gidip öldürsem, halk onaylamaz. En iyisi köşke çağırıp hileyle ortadan kaldırayım” deyip, Hallı’yı köşke çağırır. Gelir gelmez:

“Pehlivan, sen kim, benim kızım kim? En iyisi sen pehlivanlığını yap da Gülcemal’ı unut. Gülcemal benim gibi bir Han’a layıktır” der.

O zaman Hallı:

“Han ağabey, aşk yolunun ortasından geri dönmem. Kırk canımın kırkı da Gülcemal’a kurban” der.

Han’ın heybeti işe yaramaz. O vezirleriyle danışıp kara dağdan köşk yaparsa kızını vereceğini söyler.

“Açlık neler yedirmez, tokluk neler dedirmez” dedikleri gibi aşk insana neler yaptırmaz. Hallı, Ferhat gibi “hüv hak” diye, kara dağdan kara köşkü yapmaya başlar. Hallı Pehlivan gece gündüz demeden, dinlenmeden, kürek çekiçle dağı koparıp ilginç köşkün kökünü tutar. Kara ayna gibi göz kamaştıran köşk, tıpkı yılanın ağzından çıkmış gibiymiş. Ahmet Han bunu görüp hayran kalır.

Yine vezir vekilleriyle danışır. Onların arasındaki yedi ırmağın suyunu içen bir köse veziri:

“Han ağabey, “aşk kör olur” demişler. Hallı dev kesmiş gibi kara dağı koparıp köşkü bitirmek üzere. Onu sadece hile yener” der.

Ahmet Han:

“Nasıl yenebiliriz?” diye sorar.

Köse:

“Bir kıssada var. Aşk ölüm yener. Gülcemal öldü deyin. Aşka yürek dayanmaz. Yaptığı köşkü başına yıkılıp belki mezarı olur” der.

Aşk ateşi kimleri yandırmadı, kimleri örneğe çevirmedi. Ahmet Han’ın hilesi kendi başına bela olur. İki gence kale olur.

Hallı seher vakti, kara taştan yaptığı kara köşküne bakarken, Gülcemal’ın köşkünden ağlama sesleri göğe yükselir. Hile ağındaki feryat çok güçlü yankılanır. Ağlayanlar peş peşe feryat edip naleler söylerler. Bir melun Hallı’nın yanına gelip:

“Gülcemal Hakk’ın rahmetine kavuştu” der.

Yiğit sırtüstü düşer. Kendine geldiğinde ise âşıklar gibi:

“Gülcemalsız bu dünya bana lazım değil” diyerek kopardığı büyük taş parçasını köşkün tepesinden indirir. Taş parçasının şidetine köşk yıkılıp Hallı ölür. Ahmet Han ise toprak altına gider.

Hiçbir şeyden haberi olmayan Gülcemal bu durumu görüp feryat edip kendini köşkten aşağıya atar.

Gülcemal ile Hallı'nın uğursuz aşkı hakkındaki bu rivayet dört bir yana yayılır.

Hallı'nın gücü, cesareti, Gülcemal'e olan aşkı ile sadece devlerin kesebileceği dağ harabesine “Devkesen Kale” diye ad verirler.

Devkesen Kalesi'nin kalıntıları Daşoğuz vilayetinin Saparmırat Türkmenbaşı ilçesinde bulunmaktadır.²

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f).

İcra Eden: M. Mämmedov.

Derleyen: Maral Sörünova.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoğuz vilayeti Köneürgenç ilçesi, - .

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Dövkesen”, *Türkmen Galaları Hakkında Rovayatlár*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 51-54.

KONUSU: “Devkesen Kalesi” adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Devkesen Kalesi, Erem Bahçesi.

ŞAHİS ADLARI: Ahmet Han, Gülcemal, Hallı, Ferhat, Şirin.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Gülcemal ve Hallı adında iki genç birbirine âşık olur, ancak kızın babası bu evliliğe engel olur. Kızını vermemek için Hallı'ya zor görev verir. Sonunda hileyle Gülcemal'ın öldüğü haberini yayınca, Hallı kendine kıyar. Sevgilisinin öldüğünü duyan kız da kendi canına kıyar. Hallı'nın dağdan kopardığı büyük taş parçasına “Devkesen” adı verilir.

MOTİFLER: Çocuksuzluk, olağanüstü doğum, ad verme, sevgililerin aynı günde doğumu, âşık olma, sevgililerin evlenmelerinin engellenmesi, entrika, kırk, zor görev.

² Devkesen efsanesinin bir başka varyantında kahramanlar Şirin ve Ferhat'tır. Bu efsanenin sonunda önce Ferhat sonra Şirin kendilerini uçurumdan aşağı bırakmaktadır. Bakınız: Şöhrat Abdıyev; “Dövkesen”, Köneürgenç Rovayatlari: Rovayatlár, Tımsallar (Ulı Yaşlı Mekdep Okuvçıları Üçin). Mağaríf Yayınları, Aşkabat 1993, s. 73-75.

138. Durun

DURUN'da eskiden altın çıkarmış. İnsanlar gidip torbalarını doldurdıkları vakitler az olmazmış. Şehrin insanları zamanla yoldan çıkar. Allah'ın emri ile güçlü deprem olup fırtına kopar. İnsanlar bu felaketten kaçarlarken, Allah'tan yardım isteyerek yalvarırlar. O anda Hazreti Ali ortaya çıkıp insanlara bakarak "Durun" diye bağırır. İnsanlar durur.

Böylelikle şimdiki "Durun" Kalesi'nin adı, "Durun" köyü ise o kalenin adından ortaya çıkar.

Durun Ahal vilayetinin Bäherden ilçesinde bulunan kaledir. Kadim adları "Täk", "Täk Yazır", "Yazır"dır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 865 (f).

İcra Eden: Aylı Gulov.

Derleyen: Ata Gurdov.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Bäherden ilçesi Durun köyü, 1950.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammirat Baymiradov; "Durun", *Türkmen Galaları Hakkında Romanlar*. Miras Yayınları, Aşgabat 2004, s. 79.

KONUSU: "Durun" adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Durun, Durun Kalesi, Durun köyü.

ŞAHİS ADLARI: Hazreti Ali.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Yoldan çıkan insanlar Allah'ın kudretiyle meydana gelen deprem ve fırtınadan kaçarken Allah'a yardım için yalvarırlar, bu sırada Hazreti Ali ortaya çıkıp "Durun" diye bağırınca, insanlar dururlar. Durun Kalesi ve Durun köyü bundan ortaya çıkar.

MOTİFLER: Cezalandırma, dua.

139. Erk Kale

ÇOK ESKİ zamanlarda, yaklaşık üç bin yıl önce böyle bir vaka yaşanmış. O devirlerde Tahmures adlı bir padişah yaşamış. Padişah çok bilge ve çok zengin olmasına rağmen, çok tasarruflu yaşamayı severmiş. Söylediği anında yerine getirilen Padişah, bir gün kendisine ve soyuna daha evvel hiçbir zaman, hiçbir yerde görülmeyen ve işitilmeyen değişik güzel bir köşk, etrafına ise ok geçmeyecek sağlam, yüksek ve şahane bir kale yaptırtmaya karar verir.

Padişah, “Köle de çok, para da çok. Ne yaparsam hem köleler hevesli çalışır hem de paradan tasarruf ederim” diye düşünür.

Hep yedi kere ölçüp bir kere kesmeyi alışkanlık haline getiren Padişah bu defa da çok fazla düşünür ve nihayet çıkış yolu bulur.

Padişah işinde başarılı, güçlü askerlerden bin tanesini seçer ve onların her birisine bir tane altın verir. O devirde altın çok değerli para olmuştur. Buna sevinen askerlerin gözleri yerlerinden çıkacak olur. Padişah onlara seslenerek:

“Bundan böyle sizler, her gün altın alırsınız. Yan tarafta ise istediğiniz herhangi bir şeyi de satın alabileceğiniz büyük bir pazar olur. Çünkü siz dünyada eşi benzeri olmayan değişik bir köşkün ve kalenin inşasında çalışacaksınız” der.

Böyle gönül kuşlarını kanatlandırıcı sözleri işiten askerler büyük hevesle işe koyulurlar. Onların her gün hazırladıkları kil ve diktikleri kerpiçlerin haddi hesabı olmaz. Üstelik onların her biri zorlukla taşınabilen koca koca kerpiçlerdir. Sadece köşkün inşasında bu kerpiçlerin binlercesi lazım olur. Sesin ulaştığı aralığa kadar etrafını halka şeklinde çevreleyen genişliği yirmi kulaç, boyu altmış kulaç olan kocaman kalenin inşasına harcanan kerpiçleri saymak mümkün olmaz.

İnşaat devam ederken ustalar yemek içmek için günlük verilen altını pazarda harcayarak, Tahmures Padişah’a geri vermeye mecbur kalırlar. Böylelikle, bu değişik yapıların inşası sadece en son iş günü karşılığında verilen bininci altının hesabına tamamlanır.

Kale, hakikaten dünyada eşi benzeri olmayan sağlamlık ve yükseklikte olmuştur. Ona sonraki nesiller “Meru”, yani “Büyük Kale” adını vermişlerdir. Sonradan bu kale “Erk Kale” adı ile tanınmaya başlanır.

Erk Kale'nin kalıntıları Marı vilayetinin Bayramalı ilçesinde bulunmaktadır. Eski adı Margiana İskenderkale'dir.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 865 (f).

İcra Eden: Aylı Gulov.

Derleyen: Ata Gurdov.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Bäherden ilçesi Durun köyü, 1950.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; "Erkgala", *Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşgabat 2004, s. 75-76.

KONUSU: Efsanede Erk Kalesi'nin yapılışı ve "Erk Kale" adını alması anlatılır.

YER ADLARI: Erk Kale, Meru, Büyük Kale.

ŞAHIS ADLARI: Tahmures (Tahmuras).

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Padişah Tahmures bin askerine her gün bir dirhem altın vermek karşılığında dünyada görülmemiş ve duyulmamış bir kale yaptırır. Ancak askerlere verdiği altını da onlar için kurduğu pazar dolayısıyla geri alır. Masrafsız yapılan bu kaleye başlangıçta "Meru" dense de, sonradan "Erk Kale" adıyla tanınır.

MOTİFLER: Bilge, üç, yedi, bin, altmış.

140. Erk Tepe

BİR RİVAYETE göre, Erk Tepe Büyük İskender tarafından yaptırılır. Büyük İskender ordusunun kalabalık olduğunu göstermek amacıyla ordusundaki her bir askerine bir torba kumu bir yere dökmelerini emreder. Böylece yüksek bir tepe oluşur. Buradan “Erk Tepe” adı kalır. Tepenin dört bir yanında nişancıların bulunduğu kulesi, altı tane de kapısı olmuş. Üç kapısının adı Mehin Kapısı, Mürçe Kapısı ve Arvaz Kapısı’dır.

Erk Tepe Marı ve Ahal vilayetlerinde yerleşen kalelerin kalıntısıdır. Marı vilayetindeki kalenin eski adı “Margiana İskenderkale”dir.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 865 (f).

İcra Eden: Aylı Gulov.

Derleyen: Ata Gurdov.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Baharlı ilçesi Durun köyü, 1950.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov, “Erkdepe”, *Türkmen Galaları Hakkında Rövyatlar*. Miras Yayınları, Aşgabat 2004, s. 142.

KONUSU: Erk Tepe’nin oluşumu ve “Erk Tepe” adının ortaya çıkmasını anlatır.

YER ADLARI: Erk Tepe.

ŞAHİS ADLARI: Büyük İskender.

ÖZEL ADLAR: Mehin Kapısı, Mürçe Kapısı, Arvaz Kapısı.

KISA ÖZETİ: Büyük İskender ordusunun kalabalık gözükmesi için her askerine bir torba kumu getirip dökmesini emreder, dökülen kumdan tepe oluşur ve ona Erk Tepe adı verilir.

MOTİFLER: Hile, dört, altı, üç.

141. Galaymor

GÜNÜMÜZDEKİ “Galaymor” adlı harabeliğin yerinde eskiden büyük bir kale varmış. Bu yerde insanlar huzur içinde yaşamaktaymış. Fakat kalede çok karınca olmuş. Onlar zamanla çoğalıp sürü sürü olurlar. Karıncalar öyle bir çoğalırlar ki, onların sayılarını saymak bile imkânsız hale dönüşür.

Sonunda bu karıncalar insanla beslenmeye başlarlar. Karıncaların büyüklüğü insan boyuna eşit derecede olur. Onlar yüzünden etraf-taki bağ bahçe felakete uğrayıp, yer üstü ve yer altı canlıları canlı bırakmazlar.

Sonunda onlar yemeye bir şey bulamayıp bu kaleye saldırırlar. Karıncaların bu saldırısı zaferle tamamlanır. Kalede kalan insanlar savaşta mağlup olurlar. Her tarafı basan karıncaları öldürüp bitiremezler. Karıncalar devamlı toplu halde taşıp çıkarlar. Kısa sürede yere yıkılan insanlardan geriye bir şey kalmaz. Karıncalar böylece kaleyi ele geçirirler. Ele geçirilen kaleye “Galaymur”, “Galaymor” yani “Karıncalar Kalesi” adı verilir. Bu kaleye girmeye, hatta yaklaşmaya veya karşılık vermeye hiç kimse cesaret edemez. Karıncalar bu kalede nice yıllar devran sürer.

Ancak bir gün onlar Allah’ın gazabına maruz kalırlar. Galaymor’a yani “Karıncalar Kalesi’ne” felaket yaklaşır. Galaymor’un üzerine keskin yıldırım düşer. Fıçıdan dökülür gibi yağmur yağıp sel gelir. Sayısız karınca sürüsü selde boğulup kaybolur. Böylece bu kalede karıncaların yaşamı son bulur.

Yıllar geçer ve insanlar yine bu kalede mesken tutunurlar. Ancak bu kalenin “Galaymor” adı rivayete dönüşür.

Galaymor’un kalıntıları Marı vilayetinin Serhetabat ilçesinde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f).

İcra Eden: -

Derleyen: Medine Kencebekova.

Derleme yeri ve tarihi: Marı vilayeti Serhetabat ilçesi, - .

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov, “Galaymor”, *Türkmen Galaları Hakkında Royatlar*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 136-137.

KONUSU: Galaymor Kalesi’nin oluşumu ve kale adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Galaymor, Galayımur, Karıncalar Kalesi.

ŞAHIS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bir kalede karıncalar çoğalıp insanla beslenmeye başlar. İnsanlara saldırıp kaleyi işgal ederler. Bu kaleye Galaymor, yani Karıncalar Kalesi denir. Ancak yıllar sonra bu kaledeki karıncalar Allah'ın gazabına uğrayınca, yağmur selinde boğulup ölürler.

MOTİFLER: Olağanüstü hayvan, cezalandırma.

142. Güldursun Kalesi'nin Terk Edilişı

BİR TÜRKMEN hanı çocuklarını hep erken yaşta kaybedince fena halde üzülr. Han kendi halkına: “Neden benim çocuklarım uzun yaşamadan, erken ölüyor? Ne yaparsam çocuklarım hayatta kalır?” diye sorar. O vakit toplanan ahali Han’a bakıp:

“Han, bizim söyleyeceklerimizin kusuruna bakma. Sen yurdunu yenilemelisin. O zaman belki bu dertten kurtulabilirsin” diye tavsiyede bulunurlar.

Bu tavsiyeyi makul gören Han, hanımına yurdunu yenileyeceğini, ırmağın sağ kenarına geçip mekân tutacağını söyler. Han kendi halkına:

“Ben artık yurdumu ırmağı geçerek yenileyeceğim. Benimle gelecek olan varsa, bugünden itibaren hazırlık görsün” diye seslenir.

Böylelikle yola hazırlık görülmeye başlanır. Han’ın akrabaları ve vefalı adamları da yola hazırlık görürler. Han peşine düşen fazla sayıdaki halkı ile ırmağın sağ kenarına geçip hayvancılığa ve çiftçiliğe uygun bir yeri yurt edinir. Orada kale yaptırmaya başlar. Kale yapılırken:

“Burada yapılan kalenin adı ne olmalı? Ona ne ad verilmeli? Bununla ilgili olarak halkıma danışayım” derken, ona kız çocuğunun doğduğunu söyleyerek müjdeciler gelir.

Bu haber Han’ı çok sevindirir. O halkını toplayıp sadaka verir. Kızına verilecek isim hakkında ahaliye danışır. Ahali:

“Biz çocuk uğruna vatani terk edip bu yere geldik. Hüda bizim bu yaptığımız yalvarışlarımızı ve yeni vatanımızı kabul etsin. Bu kızın adı da Dursun olsun” derler. Böylelikle bu kızın adı Dursun olur. Han ahaliye bakıp:

“Hepimiz toplanmışken, vakit de varken kalenin hem adını koyalım” diyerek bu konuda da tavsiye ister. Ahali “Yeni doğan gülümüz dursa yeter” inancına uyup kalenin adına “Güldursun” adını koyar. Bu adı Han da makul görür.

İşte, böylelikle bu kale Güldursun adını taşımaya başlar.

Aylar, yıllar geçip bu kalenin zenginlikte, adaletlilikte ünü her tarafa yayılır. Bu kalede tüccarlar ve yolcular konaklayarak geçerler. Aylar dönüp yıllar geçer. Dursun da yetişmeye başlar. Kızın güzelliği gelip giden insanları hayrete düşürür.

Böylelikle bu kızın ünü dilden dile geçip tüm kalelere yayılır. Halk kızın sevimliliğine ve güzelliğine gururlanır. Han’a kaleyi

büyütmeyi ve korunmak için uygun hale getirmeyi, bundan böyle kalenin dost düşmanının çoğalacağını söylerler. Kaleyi tekrar onarıp çok sağlam ve korunmaya uygun bir hale getirirler. Artık kızın güzelliğini görmek ve onu almak isteyen heveslilerin sayısı artar. Kendine güvenen hanların oğulları ve başkaları her türlü bahaneler uydurarak kapıya gelirler. Bunlardan haberli olan halk bundan böyle dikkatli olmaya ve herhangi bir durum ortaya çıktığında bile kızı hiçbir yere çıkarmamaya karar verirler.

Günlerden bir gün yakındaki kalelerin birinden dünür gelir. Bu durum Han'ı düşünmeye mecbur eder. O bir dünürücü olmayıp aynı zamanda kalenin durumunu hem öğrenmeye gelmiştir. Amaçlarına ulaşamayan dünürçüler kendi hanlarına o kızın kalenin ahalisinden başka hiç kimseyle evlenmeyeceğini haber verirler. Kendine güvenen komşu kalenin hanı dünürlerin bu kötü haberine öfkelenip o kaleyi ele geçirmek için saldırır.

Böylelikle han birkaç gün kaleyi kuşatarak beklemeye koyulur. Ancak kaleye girme niyeti gerçekleşmez. Kaleye akan suyun yer altından, ırmak yönünden geliyor olması yüzünden orayı ele geçirmek mümkün olmaz. O günlerde Güldursun Kalesi'nin düşman tarafından kuşatıldığı haberi dost kalenin hanına ulaşır. Han bu haberi işitir işitmez kalabalık orduyla Güldursun Kalesi'ne yardıma gider. Kaleyi uzun bir süre kuşatıp yiyecek ve içeceği biten düşman aniden baskın yapan orduya karşı dayanamayıp, kaçmakla olur.

Ondan sonra Güldursun Kalesi'nin halkı kendi dostlarını iyi bir şekilde karşılayıp toy ederler. Toyda bundan böyle bu kalede yaşamın zor olacağı, düşmanın daha da çoğalacağı konuşulur. İki han istişare edip bütün evlerini barklarını alıp kaleyi terk ederler ve tekrar geldikleri yere dönerler.

YAYIN BİLGİSİ: Rahman Gılcov; "Güldursun Galasının Terk Edilişi". *Sıyası Söhbetteş gazetesi*, Nu: 9 (213), 28 Şubat 1996.

KONUSU: Güldursun Kalesi'nin terk ediliş sebebi ile ilgilidir.

YER ADLARI: Güldursun Kalesi.

ŞAHİS ADLARI: Dursun.

ÖZEL ADLAR: Türkmen.

KISA ÖZETİ: Bir Türkmen hanı çocukları fazla yaşamayınca halkına danışıp başka bir yere göç eder ve göçtüğü yerde yeni kale yaptırır. Bunun üzerine Dursun adında bir kızı olur ve kaleye de Güldursun adı verilir. Kız güzel olduğu için isteyenler de çok olur. İsteği reddedilen bir han kaleye saldırır, ancak başarılı olamaz. Halk danışıp eski yurtlarına tekrar göç etme kararı alır.

MOTİFLER: Göç, doğum, ad verme, kız isteme.

143. Gürgenç

HAREZM Őhrinde karı koca olan iki dev yaşamaktadır. Onlar gündüz vakti insan kılığında dolaŝırlarken, akşamları ejderhaya dönüŝmektedirler. Ejderhaya dönüŝünce de birer ikiŝer şehir halkını yemektedirler. Kadın kılığındaki devin adı Hyr olmuştur. Devlerin her biri günde bir insan yemiŝlerdir.

O devirde şehirde Gencim adlı bir yiğit ortaya çıkar. Gencim Harezmi'n kenar mahallelerinden geldiğinden, şehir ona güllük gülistanlık gelir. Ancak şehirde güzel bir kıztan başka tek canlı yoktur. Gencim bu kıza âşık olup ona aşkını ilan eder ve onunla birlikte yaşamaya başlar.

Bir gece Hyr Peri, yiğidin kucağından sıyrılıp çıkar ve yılanı dönüşür. Gencim bunu fark etse de derin uykudaymıŝasına yatar. Bu durum üçüncü kez tekrarlanınca kendi karısının insan soyundan olmadığını anlar. Onu gizlice takip etmeye başlar. Şehir dışında bir ejderha Hyr Peri'yle buluşup tan ağıncaya kadar birbirleriyle oynaŝmaktalarmıŝ. Sonra Hyr tekrar insan kılığına dönüşüp Gencim'in yanına dönmekte, ejderha kocası ise ininde saklanmaktaymıŝ.

Gencim'in gelmesiyle şehir halkı yavaş yavaş geriye dönmeye başlar. Fakat her gün birileri yine şehirden kaybolmaktadır. Gencim ejderhaların şehir halkını yediklerini öğrenir. Bu duruma çare bulabilmek amacıyla ihtiyarları aramaya başlar. Ancak şehre dönenlerin arasında ihtiyar olanı yoktur. Sonunda şehre bir akıllı yaşlı kadın döner. Gencim duyduğı endiŝeyi kadına anlatır. Kadın Gencim'e kendi karısının ejderha olup olmadığına emin olması için onun göbeğinin olup olmadığını yoklamasının yeterli olacağını söyler.

Hyr'n gbeğı yoktur. Gencim bunu hemen yaşlı kadına iletir. Yaşlı kadın fala bakar ve yiğide bu korkunç yaratığa kırk ıval kireç ile suyu yutturabilirse kurtulabileceğini söyler. Bunun için Gencim'e sanki Hyr' bırakıp kaıyor gibi yapmasını tavsiye eder. Böyle yapınca onun öfkelenerek ejderhaya dönüŝeceğini ve peşinden kovalayacağını söyler.

Ertesi sabah Gencim kireç ile su yüklü develerle kaçar. Bir günlük yolu katedince kırk tulum kireci, yine bir günlük yol gidince bir o kadar tulum suyu bırakır. Gün batımında durumu anlayan Hyr kovalamaya başlar. Yiğidin kaçmasına öfkelenen Hyr yolda ne

rastlarsa yer. Kırk tulum kireci ve kırk tulum suyu yuttuktan sonra, onun içi kaynar ve patlar. Günümüzde buraya “Yılanlı” denmektedir.

Öbür ejderha ininden çıkmaz. Çıkması için de inin üzerine minare dikilir. Şehrin Gürgeç adı ise Hüyr ile Gencim’in birleşmesinden kalır.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 1986 yılında 50 yaşındaki çiftçi Hocamurat Atayev’den derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Nazar Halimov Bazarbayev; “Gurganç”, *Pamyatniki Urgença (Soorujeniya, Nadpisi i Legendı)*. Türkmenistan, Aşkabat 1991, s. 20-21.

KONUSU: Gürgeç adının nasıl oluştuğuyla ilgilidir.

YER ADLARI: Harezm, Yılanlı, Gürgeç.

ŞAHİS ADLARI: Hüyr, Gencim.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Karı koca iki dev şehir halkından her gün bir insan yer. Gencim adlı bir yiğit, kız kılığında görünen dev Hüyr ile evlenir ve karısının dev olduğunu anlayınca da yaşlı bir kadının öğrettiği yolla dev yok eder. Hüyr ile Gencim adının birleşmesinden Gürgeç adı ortaya çıkar.

MOTİFLER: İki, dev, kılık değiştirme, ejderha, bir, peri, âşık olma, yasak aşk, üç, fal bakma, kırk, kötülerin cezalandırılması.

144. Hazarektepe

BİN ANLAMINDAKİ “hazar” ve yüz bin karşılığındaki “lek” sözlerinden oluşan Hazarektepe, yüz bin halklı kale demektir.

Kadim zamanda bu kalede çok zengin bir padişah yaşamış. Onun ordusunun haddi hesabı olmamış. Düşmanlar onunla savaşmamış ve onu yenen ordu olmamış. Hazarek'in milyondan fazla askeri olmuş. Onun Padişahı kâfir imiş.

Bir gün Allah ona öfkelenir ve bir gecede Padişah'ın kendisini ve yakın akrabalarını yer yutar. Ondan sonra bu padişahlık yavaş yavaş dağılmaya başlar. Onun iki testi altını varmış. Padişah onları gizli bir yerde gömdürmüştü. O altınlar, öğle vakti kalenin gölgesinin düştüğü yerin adam boyu kadar derinliğinde imiş.

Hazarektepe Kuşan İmparatorluğu zamanında yapılan, günümüzde Lebap vilayetinin Garabekevül ilçesinde bulunan bir tepenin adıdır.

YAYIN BİLGİSİ: Geldimirat Gutliyev; “Häzärektepe”, *Gadımi Ceyhunıñ Yadıgärlıklarına Sıyahat*. İlim, Aşkabat 1991, s. 32-33. (Redaktör: E. Atagamyev).

KONUSU: Hazarektepe'nin anlamı ve tarihiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Hazerek, Hazarektepe.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Kuşan İmparatorluğu.

KISA ÖZETİ: Hazarektepe Kalesi zengin ve sağlam bir şehirdir. Ancak padişahının kâfir olmasından dolayı Allah'ın lanetine uğrayıp yer yutmasından sonra dağılmaya başlar.

MOTİFLER: Cezalandırma, yer yutma, iki.

145. Hazreti Bilal Dede Türbesi Hakkında Bir Rivayet

BEŞİR ilinde yapılan savaşların belirli bir bölümüne ordu kumandanı Hazreti Bilal önderlik eder. Beşir ili beş aslan tarafından, yani Hazreti Bilal, Melik Ajdar, Hoca Vezgir, Hurma Han ve Hoca Nukrettin Danacı Muhammed Al-Buhari'nin kumandanlığı altında beş yönden kuşatılıp ele geçirilir.

Bu vilayet boyun eğdirilmeden önce kumandanlar istişare edip içlerinden birinin ırmağın kenarına ilk önce ulaşması durumunda diğerlerini beklemesi gerektiği yönünde karar alırlar. Böylelikle Hazreti Bilal savaşta galip gelerek herkesten önce ırmağın kenarına gelir. Susuzluktan yana halsiz kalmasına rağmen Bilal sözünde durarak, ırmaktan su içmek için aşağıya inmez. Bilal sadece yamaçlı kayadan aşağıya bacaklarını sarkıtıp oturur ve kendi yoldaşlarını beklemeye başlar. Hazreti Bilal'in arkadaşları ise Amıderya ırmağının kenarına ulaşmadan savaşta şehit düşerler. Bilal de onları bekleye bekleye, susuzluktan ırmağın bu yamaçlı kenarında şehit düşer. Hazreti Bilal'in askerleri kendi kumandanlarını şehit düştüğü kırım üstünde bulup, oraya defnederler ve üzerine türbe dikerler.

Bilal Dede Türbesi, Lebap vilayetinin Hocambaz ilçesinin Beşir köyünün Kara kentinin kuzey batı yönünde, Ceyhun ırmağının kenaryakasinda dağ kayasının üstünde bulunmaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Şirli Hudaynazarov; "Telim Yumrulup Sarsmadık Gudrat (Hazreti Bilal Baba Türbesi ve Onun Tanhı)", *Türkmen Dünyası gazetesi*, Nu: 8 (95), Ağustos 1999.

KONUSU: Hazreti Bilal Dede Türbesi'nin yapılarıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Beşir, Amıderya.

ŞAHİS ADLARI: Hazreti Bilal, Melik Ajdar, Hoca Vezgir, Hurma Han, Hoca Nukrettin Danacı Muhammed Al-Buhari.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Hazreti Bilal, Beşir ili ele geçirilmeden önce beş arkadaşıyla Amıderya kenarında buluşma konusunda sözleşir. Sözleştiği yere gelen Bilal susuz kalması-na rağmen verilen söz gereği su içmeye gitmez ve yoldaşlarını bekler. Beklerken susuzluktan şehit düşer. Sonradan onun ve arkadaşlarının şehit düştüğü yere türbe yapılır.

MOTİFLER: Beş, anlaşma, zafer kazanma.

146. Hoca İdat Kalesi (1)

HOCA İDAT KALESİ meşhur Hazreti Ali'nin başkanlığındaki Araplar Orta Asya'ya gelmezden çok önce yapılmıştır. Hazreti Ali ordusuyla kalenin yanına geldiklerinde, hükümdar tüm hanları ve beyleri ile birlikte kale içerisinde saklanırlar. Ali savaşçıları ile ne kadar uğraşsa da kale düşmez. Tam tersine kendilerinin takati kesilir. Başarısız hücumlardan sonra, Ali kaleyi kuşatır. Kuşatma üç aydan fazla devam eder, fakat kaleye boyun eğdiremezler. O zaman Hazreti Ali hileye başvurmayaya karar verir.

Düşünürlerin tavsiyesine uyup, şehri ele geçirme fikrinden vazgeçtiği yönünde dedikodu yayar. Kendisi ise ordusuyla yakınlarda gizlenir. Bir hafta sonra, Ali'nin başyardımcısı Hoca İdat'ın başkanlığında Arap atlılarının birkaçı cambaz kıyafetlerini giyip kalenin önüne gelirler ve gösteri yapmaya başlarlar. Kale koruyucularının dikkatleri dağılıp kapıyı açarlar ve onların oyunlarını izlemeye çıkarlar. O vakit Hazreti Ali'nin ordusunun ön saflarında bulunan atlılar saldırırlar. Ortaya çıkan kargaşada koruyucular ile birlikte cambazlar da kalenin içine sokulup girerler. Gece cambazlar nöbetçileri öldürüp yavaşça kapıları açarlar. Yaklaşan Araplar içeriye girip boyun eğmeyen kaleyi ele geçirirler.

Hoca İdat Kalesi'nin kalıntıları Lebap vilayetinin Garabekevül ilçesinde bulunmaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; "Hoca İdat Galası (1)", *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Dövlät Neşiryat Gulluğı, Aşkabat 2017, s. 87-88.

KONUSU: Hoca İdat Kalesi adının nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Hoca İdat Kalesi, Orta Asya, Lebap, Garabekevül.

ŞAHİS ADLARI: Ali, Hoca İdat.

ÖZEL ADLAR: Arap.

KISA ÖZETİ: Hazreti Ali komutasındaki Arap ordusu kaleyi bir türlü ele geçiremeyince hileye başvurur. Hz. Ali'nin yardımcısı Hoca İdat komutasındaki atlı askerler cambaz kılığında kaleye sızıp kaleyi zaptederler.

MOTİFLER: Üç, hile.

147. Hoca İdat Kalesi (2)

HOCA İDAT KALESİ'nin yerinde eskiden Zarkun adlı güzel bir şehir varmış. Bu şehrin hükümdarı çok ferasetli bir kişi imiş. Fakat ateşperest (kâfir) olarak görülmüştür. Onun bir kız çocuğu olup, güzellikte bütün Lebab ilinde benzeri olmamıştır. O devirde Lebab iline Hazreti Muhammed Peygamber'in yeğeni Hazreti Ali'nin önderliğinde Müslüman ordusu gelir. Genç ve yakışıklı Ali sevgili Düldül atı ile tüm doğuyu gezmiştir. Bütün halklara ve kavimlere İslam'ı vaaz etmiştir. Akıl feraset, güç ve hile ile çoğu şehirleri, kaleleri kendisine boyun eğdirmiştir. Arap ordusu Zarkun'a geldiklerinde, bu kalenin güç ile ele geçirilemeyeceğini söylerler. O vakit Ali kendi kumandanları ile danışıp, hileye başvurur.

Ali Doğulu tacirin kıyafetini giyip, Düldül atına binip, seksen develi kervanın başı olarak kaleye varır. Develerin her birine içinde dörder Arap askerinin saklandığı sandıklar yüklenmiştir. Kaledakilere ise Ali adlı bir tacirin kaleye girmek istediğini ve ertesi sabahdan uygun fiyattan çok ürün satmaya başlayacağı haberini verirler. Bu ricayı hemen yerine getirirler ve kervan kaleye girip iyice yerleşir. Ali yerli hanların beylerinin dikkatini çekmek ister. Bu yüzden hizmetçilerine köşkün dehlizlerinin görüldüğü yerde direkleri dikip, aralarında ip çekilmesini buyurur. İpin üzerinde cambaz gibi oyun oynamaya başlar. Sonra ise vefalı nökerlerinden Hoca İdat'a bunu tekrarlamasını söyler. Kendisi ise padişahı, ailesini ve şehir ahalini sakince gözlemler. İp cambazı o kadar ustaca oynar ki, Padişah'ın hanımı ve kızının gözleri üzerinde olur. Özellikle Şah'ın kızı ip cambazının hareketlerine âşık olur. Babasına bu misafirlerin kalede bir gece kalmalarına izin vermesini rica eder. Padişah sevgili kızının isteğini reddetmez.

Ali bu durumdan faydalanır. Sandıklarda saklanan nökerler çıkıp, kapıdaki nöbetçileri öldürürler. Şehir surlarının girişi korumasız kalıp, Hazreti Ali'nin esas ordusu da kaleye girer. Gazaplı savaş başlanır. Şehir ahalisi acımasız bir şekilde kıyılır. Ali'nin kendisi de kudretli zülfikar kılıcı ile savaşa katılıp, Zarkunluları öldürüp nökerlerini ruhlandırır. Ali amacına ulaşır. Hazreti Ali bu şehirde ve padişahlığın kırk kalesinde çok eziyet çektiler der. Kalenin şahını esir alırlar. Şah:

“Ben senin sözünü anladım. Beni öldürme!” deyip, kendisinin ona boyun eğdiğini bildirir. Hoca İdat rica ettikten sonra Hazreti Ali hükümdarın ailesini hem de onun bütün kavimlerini azat eder. Savaştan sonra toplanıp namaz okurlar. Hazreti Ali Hoca İdat ile Şah kızının düğününü yapar. Böylelikle, kalenin adı Hoca İdat olarak kalır.

Hazreti Ali bu şahlığın diğer kırk kalesini de ele geçirip, Müslüman dinini kabul ettirir.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; “Hoca İdat Galası (3)”, *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Döwlet Neşiryat Gulluğı, Aşkabat 2017, s. 88-91.

KONUSU: Hoca İdat kalesinin yapılma nedeniyele ilgilidir.

YER ADLARI: Hoca İdat Kalesi, Zarkun, Lebap.

ŞAHIS ADLARI: Hazreti Muhammed, Ali, Hoca İdat.

ÖZEL ADLAR: Arap, İslam.

KISA ÖZETİ: Hazreti Ali Zarkun şehrini kolay ele geçiremeyeceklerini anlayınca, hileye başvurur ve şehri ele geçirdikten sonra savaşta önemli katkısı olan Hoca İdat ile Şah'ın kızının evlendirir. Böylece şehre Hoca İdat Kalesi adı verilir.

MOTİFLER: Döldül, tebdil-i kıyafet, hile, kırk.

148. Hıroov Kale

HİSROV PADİŞAH'ın beş tane oğlu ve bir kızı varmış. Acem şahı, Hıroov Padişah'ın kızını istetir. Ancak padişah kızını vermeye razı olmaz. Sonra Acem şahının ordusu kaleyi kuşatır. Ancak ne kadar savaşılar da kaleyi düşüremez.

Onlar: “Kaleyi nasıl ele geçiririz?” diye düşünürlerken, Hıroov Padişah'ın kızı bir gün kalenin üstüne çıkıp düşman ordusuna bakar. Acem şehzadesine gözü ilişip ona canıgönülden âşık olur. Kız: “Beni sevgili eşin olarak alırsan, sana bu kaleyi nasıl ele geçireceğini söyleyeyim!” içerikli mektubu yazıp düşman tarafına peykanla atarak haber yollar.

Acem şehzadesi kabul eder.

Kız ikinci mektubunda: “Gozgan Çayı'na gidip, bir iki çuval samanı alıp gelip, o samanları akarsuya dök. Samanlar akıp nerede dönmeye başlarsa orayı gömdür. Bize oradan su geliyordur” diye yazar.

Acem şahı bu şekilde yapar. Böylelikle su kesilir. Kale insanlarını susuzluk derdi basar.

Hıroov Padişah kale insanlarının düştükleri ağır günlere üzüлp ölümü kabullenip kale kapılarını açmaya emir verir.

Acem şehzadesi kaleye girer. Ancak bir kişiyi bile öldürtmez. Hıroov Padişah'ı, onun beş oğlunu ve bir yerlere kaçan kızını buldurup getirtir. Şehzade keskin kılıcıyla Şah'ın kızının başını keser. Buna Padişah ve oğulları üzüлür. Acem şehzadesi: “Dönekler bu duruma düşer. Öz babasına ve gardaşlarına, bütün halkına döneklik yapıp vefa göstermeyen kız, kendi kocasına nasıl vefa gösterir” der.

Hıroov Padişah utancından kendisini asarak intihar eder. Hıroov Padişah'ın oğulları ve insanlar ise kaleyi bırakıp giderler. Zaman geçmesiyle kale viran olsa da halkın arasında “Hıroov Kale” adı kalır.

Hıroov Kale'nin kalıntıları Ahal vilayetinin Kaka ilçesinin Mehinli köyünün yanında olup, eski adı Apavarktika'dır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: -

Derleyen: Mercen Seyitniyazova.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Kaka ilçesi, 1974.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Hisrovgala”, *Türkmen Galaları Hakkında Romanlar*. Miras Yayınları, Aşgabat 2004, s. 134-135.

KONUSU: “Hisrovgala” adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Hisrov Kale, Acem.

ŞAHİS ADLARI: Hisrov.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Acem şahı oğluna kızını vermeyen Hisrov Padişah'ın kalesine saldırır. Hisrov Padişah'ın kızı Acem şahının oğlunu görüp âşık olunca düşmanın kale kapısını açmasına yardım eder. Kaleyi işgal eden Acem şahı babasına ve halkına ihanet eden kızı öldürür. Sonra halk bu kaleyi “Hisrov Kale” diye adlandırır.

MOTİFLER: Kız isteme, rakibe âşık olma, hainlik, kötülerin cezalandırılması.

149. Fahreddin Er Razi Türbesi

BİR KERESİNDE Musa Peygamber Allahutaala'dan kendisinden sonra da peygamberin gelip gelmeyeceğini, onların da kendisi gibi meşhur olup olmayacağını sorar. Onun kibirli bir şekilde sorduğu bu sual Allahutaala'nın hoşuna gitmez.

“Senden sonra da şöhretli peygamberler olur. Ancak onlardan en sevgili ve şöhretli olanı Muhammed olur. Muhammed en sonuncu peygamber olur. Onun ümmetinden olan en küçük insanlar bile İsrail'in oğulları olan peygamberlerin hepsinden güçlü olur” diye cevap verir.

O zaman Musa Allahutaala'dan Muhammed'i veya onun ümmetinden olan bilginlerden birini göstermesini ister. Allahutaala sevdiği kulu Muhammed'in ruhunu incitmek istemeyip Musa'nın yanına Muhammed adlı bir bilginı gönderir. Bu bilgin Musa'nın huzuruna varıp ona edeple selam verir. Musa onun selamını alıp ona adını sorar. Bilgin:

“Benim adım Fahreddin Abu Abdullah Muhammed ibn al Hasan al Kuraşi at Tamimi ad Bakri er Razi” diye cevap verir. Buna sinirlenen Musa, sadece “Muhammed” diye cevap verebilecekken, adını bu kadar uzatmasının sebebini sorar. O zaman Fahreddin er Razi ona Firavun'un “Ey Musa, elindeki nedir?” diye sorduğu soruya neden kısaca “asâ” diye cevap vermeyip, “Bu benim koyunlarımı kovalayan sopam. Eğer istersem onu yılanı bile dönüştürebiliyorum” diyerek Kuran'ın “al Kasas” suresindeki sözler ile cevap verdiğini sorar.

Böylece Musa geleceğin peygamberlerinin kendisinden, Muhammed'in ümmetinden olan bilginlerin ise diğer peygamberlerinkinden güçlü olacağını anlar. Çünkü daha dünyaya gelmeyen birinin kendisinin Firavun ile yaptığı konuşmasından haberli olması Musa'yı hayran bırakır. Bu durum aynı zamanda Musa'yı çok öfkeliendirir. O öfkesine hâkim olamayıp er Razi'nin yüzüne vurmak ister. Elini salladığı vakit kimdir biri eliyle onun bileğinden tutar. Başka bir el ise Razi'nin başını bir yana çevirir. Musa yardıma gelen adamın kim olduğuna bakar. O kendi talebesine yardıma gelen Muhammed Peygamber'in ta kendisiymiş. Onlar anında Musa'nın gözünden kaybolurlar. Çünkü Allahutaala Musa'nın yanına Muhammed Peygamber'in ve onun gelecekteki talebesinin sadece ruhlarını göndermiştir.

Anlattıklarına göre, Fahreddin er Razi doğarken boynu eğri olarak doğmuştur. Çünkü Muhammed Peygamber onu Musa'nın gazabından kurtarmak için başını bir yana çevirdiğinde fazla güç sarf etmiştir.

Köhneürgeç şehrinde bulunan Harezmi şahı Tekeş'in babası II. Arslan'ın türbesi Fahreddin er Razi'nin türbesi olarak adlandırılmaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; "Fahreddin Razının Aramgâhi", *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Dövlät Neşiryat Gulluğı, Aşgabat 2017, s. 253-254.

KONUSU: Fahreddin er Razi'nin Musa Peygamberle karşılaşması hakkındadır.

YER ADLARI: Fahreddin er Razi Türbesi.

ŞAHİS ADLARI: Fahreddin er Razi, Musa, Muhammed, Fahreddin Abu Abdullah Muhammed ibn al Hasan al Kuraşi at Tamimi ad Bakri er Razi.

ÖZEL ADLAR: İsrail, Firavun.

KISA ÖZETİ: Musa Peygamber Allahutaala'ya kendisinden daha şöhretli peygamberin gelip gelmeyeceğini, gelecekte kim olduğunu sorunca, Allahutaala ona Muhammed'in yerine Fahreddin er Razi'yi gönderir. Musa, Fahreddin er Razi'nin derin bilgisinden, gelecek peygamberin kendisinden daha üstün olacağını anlar.

MOTİFLER: İmtihan, mucize.

150. Izmıkşır Kalesi

RÜZGÂR gül çiçekli yaylaların, sırayla dizilen köylerin üstünde özgürce esiyor, bahtiyar halkın bahtlı günlerine şarkı söylüyordu. Ancak bir gün köye sayısız düşman askerlerinin yaklaşmakta olduğu haberi gelip kavuşur.

Artık Izmıkşır köyü kaynamakta olan kazanı andırır. Izmıkşır hükümdarı o kadar düşmanın önünde karşı duramayacaklarını anlar. Bu yüzden acilen büyük bir kale yaptırmaya karar verilir. Herkes kalenin inşaatına sürülür. Hiç kimseye merhamet gösterilmez. İşe yaramayanlar duvarın arasına karıştırılıp işe devam edilir. Çünkü ertesi gün düşman dökülse, çok kan dökülecekti. O yüzden büyük bir alana yayılmış kale tez bitirilmeliydi.

Kalenin inşaatı biter. Çok yüksek olan duvarların üstünde eşek arabasıyla rahat gidilebiliyordu. Nöbetçi çok uzaktaki düşmanı görebiliyordu. Sözün kısası kale, halkı emin bir şekilde koruyabilecekti.

Izmıkşır'ın hükümdarının üzerinden ağır yük kalkmış gibi olur. Artık Kalmuk hanı istediği kadar askerle gelebilirdi.

Düşman kendini fazla bekletmez. Kalmuk hanı Izmıkşır Kalesi'nin üstüne dolu yağıyormuşçasına dökülür. Köyün tüm halkı ellerindeki yiyeceği, içeceği ve malları ile birlikte kaleye girmeye yetişir. Nişancılar siperlerde yerlerini alırlar. Dökülen düşmanın haddi hesabı olmaz. Kale sağlam olmasaydı, onları savaşıp yenmek mümkün değildi. Kale halkı da cesur bir şekilde korunuyordu.

Düşman kalenin etrafını halka şeklinde kuşatıp beklemeye koyulur. Onlar da kaleyi savaşarak alamayacaklarını anlarlar ve uzun süre kuşattıktan sonra Izmıkşır halkının kendilerinin boyun eğmelerini beklerler. Düşmana göre kalenin yiyecek ve içeceği uzun süreli kuşatmaya dayanmamalıydı.

Kuşatma tam üç ay devam eder. Kalede yiyecekler tasarruflu kullanılıyordu. Ancak Izmıkşır'ın hükümdarı hileye başvurmaya karar verir. O her bir evden bir avuç buğday tanesini toplamalarını buyurur. Onu bir öküzü yedirirler. Sonra karnı topa dönmüş öküzü kalenin duvarının üstüne çıkarıp bırakırlar.

Karnı buğdaydan doyan öküz düşmanlara sataşır her türlü oyunlar yapar. Kalmuklar onu anında vurup düşürürler. Semiz öküzü kestiklerinde onun sadece buğdayla beslenmiş olduğunu görüp hayran kalırlar. Kalmuk hanı kendince bir sonuç çıkarıp:

“Biz bu kaleyi alacağız diye beklerken diğer ganimetlerden kalıyoruz. Bunlar öküzlerini buğday ile bakıyorlarsa, daha bize boyun eğmezler. En iyisi gidelim” der.

O vakit ucunda mektup olan bir yayın oku yakınlar düşer. Mektubu açıp okurlar.

“Ey Kalmukların cesur hanı! Sen aldanıp gitme. Kalede açlık devam ediyor. Yine üç gün beklerseniz, kale size boyun eğer. Ben size âşık oldum. Ölsem toprağın, ölmesem seninim diye ant içtim. Sizi bekliyorum. İzmıkşır hükümdarının kızı.”

Kör aşkının üstesinden gelemeyen kız tüm kaleyi harap eder. İnsanlar: “Açlıktan öleceksek, bari düşman ile çarpışarak ölelim” deyip son nefeslerinde kapıları açıp düşmanın üstüne saldırırlar. Ne güzel yiğitler al kanlarını bu toprağa aktırırlar. Kalmuklar çok asker kaybedip şehri ele geçirirler.

Kalmuk hanı kaleyi yağmalar. İzmıkşır hükümdarının kızını ise getirmelerini buyurur. Gıyaben âşık olan güzel kızı alıp getirirler. Kız onun önünde baş eğer. Kalmuk hanı onun karamuk gibi gözlerinin bebeklerine bakıp:

“Kafasını kesin. Babasına, köyüne vefasızlık eden kız, kadın olup bize vefa vermez” der.

İnsan teri ile bina olmuş koca kale baykuş meskenine döner. Açgöz kargalar ilk başta kızın kesilmiş kafasındaki burgulu saçtan ürkseler de sonra durumu anlayıp onun üstüne konarlar ve iki gözünü gagalamaya başlarlar.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; “İzmıkşır”, Köneürgeç Rovayatları: *Rovayatlar, Tımsallar (Ulu Yaşlı Mekdep Okuyucuları Üçin)*. Maganî Yayınları, Aşkabat 1993, s. 71-73.

KONUSU: İzmıkşır Kalesi’nin ihanet sonucu düşmesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: İzmıkşır.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Kalmuk.

KISA ÖZETİ: Kalmuk ordusu İzmıkşır Kalesi’ni ele geçiremeyip geri çekilmek üzereyken, düşman ordusunun hanına âşık olan İzmıkşır hükümdarının kızının gönderdiği haber üzerine kaleyi zapteder. Kız da öldürülür.

MOTİFLER: Üç, entrika, âşık olma, ihanet, ihanetin cezalandırılması.

151. İskender Kale

KADİM zamanlarda Balkan dağlarının eteklerinde yerleşen köyün ortasında büyük kale varmış. Kale halkı birlik içinde yaşamış ve çok misafirperver imiş.

Günlerden bir gün Büyük İskender ordusuyla bu köyün yakınındaki çeşmenin başında konaklar. Sonra kale halkının ahvalini sorarak, onlarla yakından ilgilenir. Köyün ve kalenin insanlarının birlikteliği ve misafirperverliği Büyük İskender'i mutlu eder. İskender kale insanlarından:

“Kalenizin adı nedir?” diye sorar.

Onlar daha kalenin adının olmadığını söylerler. O zaman İskender kalenin adına kendi adının verilmesini ister.

Büyük İskender kaleden ayrıldıktan sonra, kale halkı “Burası Büyük İskender'in konakladığı kale. Bu yüzden bu kalenin adı da kendi istediği gibi İskender'in Kalesi olsun” diyerek bu şekilde adlandırmaya başlarlar. O zamandan beri kalenin adı “İskender Kale” olarak kalır.

İskender Kale Balkan vilayetinin Bereket ilçesinde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f).

İcra Eden: Kale ihtiyarları.

Derleyen: Oğulgerek Tokgayeva.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti Bereket ilçesi, 1976.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “İsgendergala”, *Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 80-81.

KONUSU: İskender Kalesinin adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: İskender Kale, Balkan dağları.

ŞAHİS ADLARI: Büyük İskender.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Balkan dağlarının eteklerindeki bir köyde büyük bir kale vardır. İskender bu kaleye uğrar ve kaleye kendi adının verilmesini ister. Böylece köylüler kaleye “İskender Kale” adını verirler.

MOTİFLER: -

152. Karasenner Kalesi

BİR ZAMANLAR karşı taraftan üç yüz bin atlı Kaçar gelir. Üstelik yaz ayları olabilir.

“Ordu gelmiş, Kaçarlar konaklamış” diye endişeli dedikodular yıldırım hızında yakın çevrelerdeki köylere yayılır.

Govşut Han bunu yoklamak için Kaçar tarafına casus gönderip tahminen onların üç yüz bin asker olduğunu tespit ettirir. Sonra halk arasında saygın ihtiyarları toplayıp istişare eder. Toplananlara:

“İhtiyarlar, bizim üzerimize Kaçarlar üç yüz bin atlı orduyla geliyor. Biz her şeyi yapıp yurdumuzu ve halkımızı korumalıyız. Esarete yol vermemeliyiz. Hâkimiyeti elden bırakırsak, düştüğümüz hale köpekler ağlar. Kadınlarımız, kızlarımız, mallarımız ganimet olup göreceğimiz de ızdırap olur. Tavsiye verin?” der.

Sonra:

“İnsanlar telaşlanmasınlar. Halk arasında kötü konuşmalar yapmasınlar. Söyleneni yaparsanız, eziyet çekmeden şu düşmanı kendimiz defederiz” der.

Halkın ihtiyarları:

“Govşut Han, biz iradeyi sana veriyoruz. Ne dersen yaparız” derler.

Yine Govşut Han:

“O zaman ben size bir tavsiye vereyim. Fakat korkma ürkme olmasın. Her biriniz bu tavsiyeme uymak zorundadır” der.

Köylerin ihtiyarlarını ve aşiret önderlerini toplayıp:

“Buraya yedi yaştan yetmiş yaşa kadar olan bütün halk toplanmalı. Bununla ilgili olarak hiçbir söz köyden çıkmamalı. Buraya çift kale yapmalıyız, hem de bir gece içerisinde, sadece bir gece içerisinde” der.

Halka söylendiği gibi, iki büyük kaleyi bir gece içerisinde yapılı. O kaleye at torbalarıyla kum çekilir. İş tamamlandıktan sonra Govşut Han:

“Bu kalenin üstünde iki tane büyük Teke oyuğu olmalı. Her birine de yağ sürmeli. Yanlarında da beş tane ferişte kılıklı ak sakallı ihtiyarları koymalı” diye buyurur.

Govşut Han insanlara mühimmat paylaştırır. Keskin nişancıları bulup yerli yerinde görevlendirir.

Sonra Govşut, kalenin ihtiyarlarını yanına çağırıp:

“Yirmi beş otuz yaşlarındaki yiğitlerden ve çölü beş parmağı gibi bilen beş bin atlıyı toplayın. Atlar güçlü olsunlar. Yiğitler elbiseli ve kalpaklı, silahlı olup, her beş yüz adam aynı renkte gruplara bölünsün” diye söyler.

İhtiyarlar söylendiği gibi yaparlar.

Govşut Han:

“Ordu hazırsa her atlı üç çuval çürük saman ile üç çuval çürümüş gübre alsın” der.

Türkmen çölünü beş parmağı gibi bilen insanlara da buyruk verir:

“Nerede kuyu varsa, üstünü keçe ile kapatıp onun da üstünü kumla gömün ve orayı işaretleyin.”

Beş bin atlı bir gecede on beş bin yere, düşmanın etrafına çürümüş samanları, gübreleri dağıtırlar.

Halk arasında ise şöyle vaaz nasihat yayılır:

“Toy yapan toyunu yapacak, sadaka veren sadakasını verecek. Çiftçiler çiftçilikle meşgul olacak, mallara bakacak. Köyde sakinlik hüküm sürmeli. Lafın kisası, düşmanda şüphe uyandırmamalı.”

Mollalara da iyi niyetle olup, dua dilekte bulunmalarını söylerler.

Sözün kisası, her şeyi yerli yerine koyup Govşut tüm Serahs’a kadar yetecek beş bin atlıyı halkın arasından toplar.

Ordu kumandanlarını ise:

“İlk top atıldığında gübre ve samanları bir yandan ateşe vermeli. Gün öğleyi bulduğunda ise ikinci topu atmalı” diye uyarırlar.

Böylece her şeyi yerli yerine koyarlar.

Güneş doğduğunda, düşmanın üstüne koca çift senner (kum tepesi) kalesi abanarak duruyormuş. Her birinin üzerinde ise koca iki tane şey ıslı ıslı parlıyormuş. Yanlarında ise ferişte kılıklı insanlar dolaşıyormuş.

Düşman askerlerinde “Akşam yattığımızda yoktu. Bu Govşut’un işi değil, Allah’ın işidir. Hakiki kudrettir bu” şeklinde endişe başlar. Olayı ordu başına haber verirler.

Gün öğle vaktini bulduğunda Govşut:

“Ey yiğitler! Düşmanı endişe sarmış. Herkes atlarına binsin” diye buyruk verir.

İlk top atışı yankılanır. Ardından her tarafı duman kaplar. Çürük saman ve gübreler cihanı dumana kaplattırır.

Kale ahalisine rahatlık gelirken, düşmanı endişe sarar. Kuşluk vakti olduğunda ikinci top cihanı yankılandırır.

Düşmanlar:

“İmdat. Onlar bizi alacaklar” diye, endişeye kapılıp kaçmaya başlarlar.

Düşman geri çekilir. Yaz ayları kavurucu sıcaklıkta bunalan atların solukları kesilir. Ancak hiçbir kuyu bulunmaz. Düşman daha da beter korkup, her şeylerini bırakıp kaçarlar.

Govşut Han:

“Öldürüp canı olmayalım. Çöle kovun. Kendi kendilerine ölüp biterler” der.

Bu şekilde Govşut Han Kaçarların saldırısını geri püskürtür. Govşut Han'ın hızlı bir şekilde yaptırdığı kalesi ise Kaçarların mezarı olur.

Karasenner yani Karatepe Kalesi Ahal vilayetinin Serahs ilçesinde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1204 (f).

İcra Eden: A. Orazov (1921 doğumlu).

Derleyen: Şamuhammet Halmuhammedov.

Derleme yeri ve tarihi: Man vilayeti, 1962.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Garaseñner Galası”, *Türkmen Galaları Hakkında Rıvayatlardır*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 43-46.

KONUSU: Karasenner Kalesi'nin yapılışı ile ilgilidir.

YER ADLARI: Karasenner Kalesi (Karatepe Kalesi), Türkmen çölü.

ŞAHİS ADLARI: Govşut Han.

ÖZEL ADLAR: Kaçar, Teke oyuğu.

KISA ÖZETİ: Govşut Han'ın ülkesine üç yüz bin atlı orduya sahip Kaçarlar saldırır.

Govşut Han halkını seferber edip kale yaptırır ve beş bin atlı toplayıp akıllı savaş yöntemleriyle Kaçarları geri püskürtür.

MOTİFLER: İki, üç, yedi, yetmiş.

153. Kırk Molla Tepesi

HAREZM şahı yurdundaki bilginlere çok büyük, güzel köşkler hediye etmeye karar verir. Onun inşaatı için dünyanın çeşitli yurtlarından iyi ustalar, mimarlar, ressamalar çağırılır. Bu köşkte kırk tane danışmend kırk bin mollaı okutmuşlardır. Bir keresinde şehre düşman saldırır. Onlar şehrin tüm yapılarını yıkarlar. Sadece bilginlerin köşkü sağlam kalır. Danışmend bilginler seher vakti Allah'a dua ederler. Onlar sadece düşmanın hem de kerametli danışmendlerin ve onların talebelerinin göz göze gelmemelerini dilerler. O vakit Allah'ın emri ile keramet gerçekleşir. Onların ilimler köşkü baş aşağı çevrilir ve olduğu gibi toprağın altına girer. Bilginler ve talebeler ise toprağın altında kalırlar. Düşmanlar köşkün yerinde sürülmüş araziye görüp, neler olup bittiğine anlam veremezler. Buraya şehirde kalan ahaliyi sürüp getirirler hem de onlara:

“Burada dün bile köşk vardı. Biz onu kuşatıp ele geçirmeliydik. Hani, o köşk nereye yok oldu?” diye sorarlar. Şehir halkı kerametın gerçekleştiğini anlayıp:

“Biz bu yeri yakın bir zamanda ekin ekmek için sürmüş-tük. Burada hiçbir zaman köşk olmamıştır” diye cevap verirler. Düşmanlar insanların söylediklerine inanıp, şehirden çıkıp giderler.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; “Kırk Molla Depesi Barada Rovayat”, *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Dövlät Neşiryat Gulluğı, Aşkabat 2017, s. 242-243.

KONUSU: Kırk Molla Tepesi'nin oluşumıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Harezrn.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Harezrn şahı.

KISA ÖZETİ: Harezrn şahının yurdunun bilginleri için yaptırdığı köşk düşman saldırısına uğrar. Bilginlerin duasıyla köşk toprağın altına girer. Düşman köşkü bulamayınca geri çekilir.

MOTİFLER: Kırk, kırk bin, dua etme, duanın gerçekleşmesi, keramet.

154. Kırk Kız Ata

KADİM devirde dağlık yurtların birinde bir dedenin kırk kızı olmuştur. Kızların hepsi güzel, edepli ve çalışkan imiş. Onlar dağ mağaralarından birinde mesken tutup, rahat ve huzur dolusu hayat sürmüşlerdir. Fakat bir gün kızlar ayrı ayrı işlerle meşgulken aniden bunların üzerine eşkıya saldırır. Kırk kız kâfirlere görünmemek için yaptıkları işleri bırakıp mağaraya kaçarlar. Sonra kızlar:

“Başkasının kölesi olacağımıza taşla dönüşelim” diye Allah’a yalvarırlar.

Kırk kızın hepsi birden taş kesilir.

Günümüzde Lebap vilayetinin Köytendağı’nda bulunan “Kırk Kız Ata” adı verilen yerde kızlara benzeyen kırk taş vardır. Oradaki taştan leğen, ocak ve kazan şekilleri de kızların taş kesildikleri zaman yaptıkları işleri göstermektedir.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: Ayhan Allazova (Derleyenin babaannesi, 1910 doğumlu).

Derleyen: Gülşat Allazova.

Derleme yeri ve tarihi: Lebap vilayeti Köytendağ ilçesi, -.

KONUSU: “Kırk Ata Kız” adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Köytendağı, Kırk Kız Ata, Lebap.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Dağlık yurtların birinde yaşayan kırk kız eşkıyalardan korunmak için mağaraya sığınır. Allah’a yalvarmalar üzerine kızlar birden taş kesilir.

MOTİFLER: Kırk, eşkıya, mağara, dua etme, duanın gerçekleşmesi, taş kesilme.

155. Kırk Kız Kale

KADİM zamanda korkunç savaşlar sürekli devam edermiş. O devirde Marı büyük kale imiş. Günlerden bir gün Marı'ya düşman saldırır. Marı'ya ansızın saldıran işgalciler yurdu talan ederler.

Düşman hanı vilayetin en güzel kırk kızını yanına getirmelerini emreder. Araya araya en güzel kızlardan kırkını köşke getirirler. O devirde kızın rızası olmayınca güçle alınmazmış. Han kırk kızı tek tek çağırıp kendisiyle evlenmelerini talep eder.

Ancak tek bir kız bile buna razı olmaz. Bu duruma öfkelenen Han kırk kızı bir yere kapatıp çevresinden kapısız kale yapılmasını emreder.

Emir yerine getirilir ancak, kalenin içerisindeki ağlama seslerinden yana kızların gözyaşları duvarları delip oradan da sızıp aşağıya akar. Hayrete düşen Han, ertesi gün ordusunu peşine alıp kendi memleketine döner.

İşte, o kaleden günümüzde bile su damlarmış. Damlayan suya “Kırk kızın gözyaşı”, kaleye ise “Kırk Kız Kale” derler.

Kırk Kız Kalesi'nin kalıntıları Marı vilayetinin Sakarçäğe ilçesinde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: N. Kasımov.

Derleyen: Rehmet Gılcov.

Derleme yeri ve tarihi: Man vilayeti Sakarçäğe ilçesi, - .

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammurat Baymıradov; “Kırkgız Galası”, *Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 124-125.

KONUSU: Kırk Kız Kale adının ortaya çıkışı ve kalenin hikâyesi üzerinedir.

YER ADLARI: Kırk Kız Kale, Man, Sakarçäğe.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Marı'ya saldıran düşman, bölgeyi ele geçirince, en güzel kırk kızı kendisiyle evlenmeye zorlar, reddedilince de bir kale yaptırıp kırk kızı oraya kapatır.

Böylece o kaleye “Kırk Kız Kale” adı verilir.

MOTİFLER: Kırk, kırk kız, olağanüstü gözyaşı.

156. Kız Kale Hakkında Efsane

MERV’de yaşayan sultanların biri kendisine kız çocuk dileyip, her gün Allah’a dua eder. Sonunda dileği Allah tarafından kabul edilir. Sultan’ın hanımlarının birinden kız çocuğu dünyaya gelir. Çocuk gün geçtikçe büyüyüp yetişir. Kız sadece güzel olmayıp, cömertliği ile el içinde meşhur olur ve halkın sevgisini kazanır.

Günlerden bir gün bu şehre falcı gelir. Sultan onu köşküne çağırır. Hükümdarın kaderine bakıp, şah kızı için de fal atmayı teklif eder. Şah kızının elini eline alan falcı aniden sıçrar. Fakat hiçbir şey demez. Sultan birkaç kez sorduktan sonra, sonunda falcı:

“Bu gönlü açık güzeli yılan sokacak. Böylece de o henüz gençken vefat edecek” der. Sultan buna ilişkin kızına bir şey söylemez. Fakat şah kızının kötü kaderini yenmenin çaresini arar. O şehrin köşesinden, insanın giremeyeceği bir şekilde sağlam bir köşk yaptırmaya ve kızını cariyeleri, hizmetçileri ile aynı köşkte yaşatmaya karar verir. Sultan’ın gönül isteği yerine getirilir. Günler geçer, fakat şah kızı kendisinin neden şehrin bir köşesine taşındırıldığını bilmez. Kız kederlenir.

Bir gün onun taze meyve yiyesi gelir. Sultan ona bir sepet üzüm gönderir. O üzümlü sepete giren bir zehirli yılan kızı ısırır ve kız ölür. Bunu işiten Sultan hasretten vefat eder. Kızın köşküne ise “Kız Kale” adı kalır.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbanguli Berdimuhamedov; “Gızgala Bilen Bağlı Rovayat (1)”, *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Döwlet Neşiriyat Gullugy, Aşkabat 2017, s. 133-136.

KONUSU: Kız Kale adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADI: Merv, Kız Kale.

ŞAHIS ADI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bir padişah falcıdan kızının yılan tarafından sokulup öleceğini öğrenince, buna engel olmak için bir kale yaptırır. Ancak kaderin önüne geçemez.

MOTİFLER: Çocuksuzluk, çocuksuzluğa çare arama, dua, mucizevi doğum, falcı, fala bakma, kaderin değiştirilmezliği.

157. Kız Kale ve Oğlan Kale

KADİM zamanlarda güçlü bir padişah yaşamıştır. Onun yalnız bir kızı olmuştur. Padişah ne kadar eş alsada başka hiç çocuğu olmamıştır. Kız akıllı, bilgili ve eğitimli olarak yetişir. Günlerden bir gün kız, babasının hükmü sürdüğü yurduna gezmeye çıkar. Gezerken pazarda çalışan bir yakışıklı yiğidi görür. Onun yanına varıp mallarının fiyatlarını soruşturur. Yiğit bir baksa karşısında güzel yetişkin bir kız durmaktadır. Kendini kaybetmeden kızın sorduğu sorulara zekice cevaplar verir. Padişah'ın kızı bu yiğitten hoşlanıp, ona karşı aşk ateşi ile tutuşmaya başlar. Ondan sonra kız ile yiğit birbirlerini o kadar çok severler ki, günde bir iki kere karşılaşmalar dayanamazlarmış. Bu durum Padişah'a ayan olur. Padişah kızına kendi bulacağı yiğitten başka hiç kimseyle onu evlendirmeyeceğini kesin bir dille söyler.

Kız babasına ne kadar yalvarsa da söyledikleri boşuna olur. Kız ile yiğit babasından gizli bir şekilde görüşmeye başlarlar. Bu durumu Padişah fark eder. Padişah ırmağın kenarındaki yüksek bir yerden kızına kale yaptırır. Kalenin duvarları çok yüksek olduğundan insan geçemez. Bu şekilde Padişah kızını saklar ve sonuç olarak sevgililer görüşemezler.

Yiğidin babası eski tacirlerden olduğu için çok zengin yaşamışlardır. O oğlunu evermeye karar verir. Oğlu babasına ırmağın kenarının alt tarafında bir kale yapmasını rica eder. Babası oğluna güzel ve sağlam bir kale yaptırır. Kız ve yiğit kendilerine kale yapıldıktan sonra, yer altından yol kazdırıp yerin altında gizlice görüşmeye başlarlar. Böylece oğlan da kız da hiçbir zaman başka biriyle evlenmezler.

Bu iki tepenin birine "Kızkale" diğerine ise "Oğlankale" derlermiş.

Kız Kale ve Oğlan Kale tepeleri Lebak vilayetinde, Amıderya Irmağı'nın sağ kıyısında bulunmaktadırlar.

YAYIN BİLGİSİ: Geldimirat Gutliyev; “Gızgala ve Oğlangala”, *Gadıımı Ceyhunıñ Yadıgärliklerine Sıyahat*. İlim, Aşkabat 1991, s. 39-40. (Redaktör: E. Atagarnyev).

KONUSU: Kızkale ve Oğlankale’nin ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Kızkale, Oğlankale.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bir padişah, pazarda gördüğü bir oğlana âşık olan kızına oğlanla görüşmemesi için bir kale yaptırır ve kızını kaleye kapatır. Oğlan da zengin babasına bir kale yaptırıp iki kale arasında kazdığı yolla kızla görüşmeye devam eder.

MOTİFLER: Âşık olma, sevgililerin evlenmelerinin engellenmesi, tacir.

158. Kız Kale, Yiğit Kale

KADİM zamanlarda bir güçlü devletin padişahı ölür. O padişahın devleti, malı mülkü yalnız kızına miras kalır. Günler, aylar, yıllar geçip kız ergenlik yaşına yeter. Kızı istemeye kendine güvenen kibirli hanların oğullarından, beyzadelerden, çeşitli memleketlerin şehzadelerinden adamlar gelir. Kızını istemeye gelenlerin ardı arkası kesilmez.

En sonunda kız akıllı bakıcılarına, vezirlerine fikirlerini sorar:

“Her taraftan beni istemeye geldiler. Birileri bana âşık, birileri ise mal mülküne âşık. Sizler çok şeyi görmüş insanlarsınız. Babamın arkadaşları, ben size danışmayayım da kime danışayım. Söyleyin, ben hangi padişahın oğluyla evleneyim?” diye sorar.

Vezirler ile bakıcılar istişare ederek şöyle derler:

“Padişahın kızı, siz halk insanısınız. Sizin evleneceğiniz kişi akıllı, yetenekli, yiğit ve meslek sahibi olmalıdır. Yarın uğurlu gün. Onların önünde iki şart koy. Kim bir gün içerisinde altın kaplamalı kale yapsa ve akıllıca hareket edip meydanların merdi olsa onunla evleneceğini söyle.”

Bunların tavsiyesi kızın hoşuna gider. Ertesi gün ilan ettirerek kendisini istemeye gelenlere şartlarını açıklar.

Âşık yiğitler kızın ikinci şartını yerine getirirler. Kendisine güvenen yiğitler er meydanına çıkıp yarışırlar. Mızrak atma, kılıç sallama hünerlerini gösterirler. Köşkün tepesindeki elmayı vurarak, keskin nişancılık özelliklerini sergilerler. Ancak bir günde altın kaplı kaleyi yapan kimse çıkmaz.

Aylar, yıllar geçer. Kız şartını değiştirir ve yiğitle birlikte eşit derecede kale yapacağını söyler.

Bir fakir yiğit varmış. O kıza gerçekten âşık olmuş. Yiğit bir yerde, kız ise ondan uzak bir aralık yerde kale yapmaya başlarlar. Kaderin işi, kız kaleyi bitirmek üzereyken güneş batır. Kız bu duruma çok öfkelenir. Yiğit de kıza yenilmesinden utanç duyar ve tamamlayamadığı kalesinden aşağıya kendini bırakıp Hakk'ın rahmetine kavuşur.

Kız da dayanamayıp:

“Şartımı hiç kimse yerine getiremedi” deyip kendini akarsuya bırakır.

İnsanlar kızın yapmakta olduğu kaleye “Kız Kale”, yiğidin yaptığı ancak yetiştiremediği kaleye ise “Yiğit Kale” adını verirler.

Bu kale Lebap vilayetinin Garaşsızlık ilçesinde bulunmaktadır. Aşkabat şehrinin Bahtiyarlık ve Marı vilayetinin Bayramalı ilçelerinde de benzer isimli kaleler mevcuttur.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Gızgala, Yiğitgala”, *Türkmen Galaları Hakkında Ravayatlar*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 126-127.

KONUSU: Kız Kale, Yiğit Kale adlarının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Kız Kale, Yiğit Kale.

ŞAHIS ADLARI:-

ÖZEL ADLAR:-

KISA ÖZETİ: Padişahın kızı babası ölünce, vezirlerin tavsiyesi üzerine kendisiyle evlenmek isteyenlere iki şart koyar, ancak adayların hiçbiri bu şartların birisini yerine getiremez. Bu sefer kız şartını değiştirerek adayın kale yapmada kendisiyle yarışmasını ister. Kıza âşık olan bir fakir yiğit kaleyi kuzdan önce bitiremediği için canına kıyar, bunun üzerine kız da kendini akarsuya bırakır. Böylece kızın yaptığı kaleye Kız Kale, yiğidin yaptığı kaleye Yiğit Kale adı verilir.

MOTİFLER: İki, imtihan, zor görev, yarış, âşık olma, intihar.

159. Kızlar Kalesi

KADİM zamanlarda bir köşk hizmetlisi yaşamış. Onun da bir güzel kızı varmış. Kızın babası dağın üzerinde bir kale yaptırır ve orada yaşamaya başlar. Kızı yetişir. Kızını istemeye gelenlerin ardı arkası kesilmez. Beyzadelerden biri o kıza âşık olup birkaç kere kızı ister. Kızın babası beyzadenin kızını istetmesinden yorulup Arçabil'in bittiği yerde sağlam bir kale yaptırır ve oraya "Kızlar Kalesi" adını verir. Onun bu yaptırdığı "Kızlar Kalesi" dağdan gelen çeşmeden su alırmış.

Beyzade yine kızı istetmeye adam gönderir. Kızı istemeye gelenlere sert cevap verilir. Beyzade kızı talep etmek için askerlerini toplayıp bu kalenin üstüne yürür. Kalabalık orduyla ne kadar saldırılar da kaleyi zaptedemezler. Bir keresinde kız kalenin tepesinden aşağıya bakar. Gözü beyzadeye düşer ve ona âşık olur. Kız bir yayın okuna mektup bağlayıp, oku beyzadenin ordusuna doğru atar.

Askerler mektubu beyzadeye getirip verirler. Beyzade mektubu açıp okur. Mektupta: "Siz etrafımızı yüz yıl daha kuşatsanız da bu kaleyi ele geçiremezsiniz. Ey beyzade! Sen şu çeşme başına doğru git. Sonra çeşme başından bir çuval samanı suya boşalt. Suyu boşalttığın samanlar akıp gelip nerede dönmeye başlarsa, orayı gömdür. Kaleye su oradan geliyordur. Suyu engellersen babamı yenersin. Padişahın kızı" diye yazılmış.

Mektupta belirtildiği gibi yaparlar. Beyzade kaleyi susuz bırakır. Babası düşmandan af diler. Sonra kızını vermeye razı olur. Ancak beyzade kızı yanına çağırarak ondan:

"Ey kız! Sana anan baban nasıl baktı?!" diye sorar.

O zaman kız:

"Babam bana keklik eti, tereyağ, yumurta ile baktı" diyerek cevap verir.

O zaman beyzade nökerlerinden ikisini yanına çağırıp:

"Bu kızı götürün ve kollarını iki ağaca bağlayıp kılıçla ikiye bölün" diye emreder. Kıza ise bakıp:

"Anne babasına vefa göstermeyen, bize de vefalı olmaz" deyip kızı öldürtür.

Kızlar kalesinin kalıntıları Aşkabat şehrinin Büzmeyin ilçesinde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 557 (f).

İcra Eden: Gülüç Mergen Alıbekov (1863 doğumlu).

Derleyen: Kerim Osmanov.

Derleme yeri ve tarihi: Aşkabat ili Pövrize, 31.01.1939.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Gızlar Galası”, *Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 112-113.

KONUSU: Kızlar Kalesi adının ortaya çıkışı ve kalenin hikâyesi üzerinedir.

YER ADLARI: Kızlar Kalesi.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bir adam kızı için dağın üzerine bir kale yaptırır. Güzel kızı âşık olan beyzadelerin biri kızı ister, reddedilince de kaleye saldırır. Fakat ne yapıysa da kaleyi alamaz. Bu sırada kale üzerinden beyzadeyi görüp âşık olan kız mektupla kalenin sırtını beyzadeye ifşa eder. Böylece kale düşer, ama beyzade, babasına, halkına ihanet eden kızı idamla cezalandırır.

MOTİFLER: Âşık olma, ihanet, iki, kötülüğün cezalandırılması.

160. Kızlar Köşkü, Yiğitler Köşkü

RİVAYETE göre, birbirlerinden çok uzak olmayan Kızlar Köşkü'nde kırk kız, Yiğitler Köşkü'nde ise kırk yiğit yaşamışlardır. Kızlar ve yiğitler köşkten çıkmadan yaşarlar. Çünkü onların dışarıya çıkmaları yasaklanmıştır. Onlar birbirlerini göremiyor, sadece ikindi ile akşam vakti aralığında kendi köşklarinin yukarısına çıkıp, birbirlerini izlerlermiş. Fakat onların birbirleriyle evlenebilmeleri için önlerine bir şart konulmuştur. Aralarından kim elma fırlatıp kızların köşküne ulaştırırsa, o yiğit kızların köşkünden hoşlandığı kızı seçip gelini olarak alabilirmiş. Yiğitler Köşkü'nden Kızlar Köşkü'ne elmayı fırlatıp ulaştırabilen çok nadir olmuştur.

Yiğitler ile kızlar elma şartının kendileri için zor olduğunu düşünüp, çıkış yolu ararlar. Sonunda iki köşkün arasına, toprak altından yol kazmaya başlarlar. Geceleri herkes uyuduktan sonra, kızlar yiğitlere doğru, yiğitler ise kızlara doğru toprak altında yol kazarlar. Kızlar kazdıkları toprakları başörtülerine, yiğitler ise ceplerine doldurup köşkün dışına bildirmeden atarlar. Bu çalışma uzun süre devam eder. Sonunda yolları birleşir ve âşıklar birbirlerine kavuşur.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f).

İcra Eden: -

Derleyen: Bayrammırat Ağayev.

Derleme yeri ve tarihi: Marı vilayeti Bayramalı ilçesi, 1995.

YAYIN BİLGİSİ: Azım Ahmedov; *Gadımıyetliň Yaňı (Ilmı-populyar oçerkerler)*. Maganf, Aşkabat 1992, s. 85. (Eserde elmalı şartın sapanın ortaya çıkmasına sebep olduğu belirtilmektedir. Köşkler Marı vilayetinin Bayramalı ilçesinde bulunmaktadır).

KONUSU: Âşıkların birbirlerine kavuşma irade ve mücadelesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Kızlar köşkü, Yiğitler köşkü.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Aynı aynı köşklere kapatılan birbirine âşık kırk kız ile kırk yiğit birbirleriyle kavuşmak için iki köşk arasında tünel kazarlar ve sonunda kavuşurlar.

MOTİFLER: Kırk, yasak, zor şart, yasağın ihlali, vuslat.

161. Kızılca Kale

NEFESİ ile değirmenleri çalıştıran bir hükümdar bir yerde kale yaptırmak ister. Ustalar ve kiralanan işçilerin tümü bu işe sürülür. Ustalar kalenin hangi kısmının balçıktan yapılacağını, hangi kısmının kerpiçten örüleceğini araştırırlar. Kerpiç pişiren ocaklar gece gündüz çalışınca dumanının arkası kesilmez. Yerli atlı eşkıyalardan biri hükümdarın yanına gelip bu kalenin inşaatına yardım etmek istediğini söyler. Bir sonraki kervandan ele geçirilecek tüm ganimeti bu kale inşaatına bağışlayacağı sözünü verir.

Eşkuya cellatlarını arkasına takıp ava çıkar. Birkaç gün uykusuz kalıp beklerler. Sonunda kervan yolunda çan sesi işitilir. Gözleri kızarıp saçları dimdik olan eşkıyalar, silahlarını çekip kervana doğru aç kurtlar gibi saldırırlar. Ganimet olarak alınan kervanın başı kaleye doğru çevrilir.

Eşkuya verdiği sözünde durarak, kervanın kılına dokunmadan hükümdarın huzuruna getirir. Gözleri parlayan hükümdar ağır yüklü kervanı görüp gülümseyerek:

“Kervanın yükü nedir?” diye sorar.

Eşkuyalar:

“Bakmadık” derler.

Hükümdar:

“Bakın” diye emreder.

Derhal kervanın yüküne bakarlar. Yüklerin tümü olduğu gibi boya çıkar. Daha değerli bir şey bekleyerek hayal kırıklığına uğrayan hükümdarın keyfi kaçır. Öfkeden hizmetkârlarına:

“Kervanın tüm yükünü indirin. Kerpiç hazırlayan ustalar boyaları balçığa katsınlar” der.

İstediği gibi yaparlar. Boya katılan kerpiçler kıpkırmızı olur. Kızıl kerpiçten örülü duvarlar uzaktan kırmızı görünür. Kalenin “Kızılca Kale [Kızıl Kale]” adı buradan ortaya çıkar.

Kızılca Kale’nin kalıntıları Ahal vilayetinin Kaka ilçesinde bulunmaktadır. Eski adı “ad-Divab”, “al-Hadid”dir. Daşoğuz vilayetinin Saparmurat Türkmenbaşı ilçesinde hem benzer isimde kale mevcuttur.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Milli Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: -

Derleyen: Allabay Allabayev.

Derleme yeri ve tarihi: - , 1995 .

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Gızılçagala”, *Türkmen Galaları Hakkında Rovayatlار*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 143-144; Şöhrat Abdıyev; “Gızılca Gala”, Köneürgeñ Rovayatları: Rovayatlار, Tımsallar (Ulı Yaşlı Mekdep Okuvçılar Üçin). Mağanı Yayınları, Aşkabat 1993, s. 48-49.

KONUSU: Kızılca Kale adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Kızılca Kale.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Zalim hükümdarların birisi bir kale yaptırmak isteyince, eşkıyalar soydukları kervandan elde edilecek ganimetleri kale inşaatına bağışlamak isterler. Eşkıyaların soyduğu kervanın yükünden sadece boya malzemesi çıkar. Buna öfkelenen hükümdar boyaların balçığa karıştırılmasını emreder ve böylece kırmızı kerpiçten yapılan kale uzaktan kırmızı gözüktüğü için kaleye Kızılca Kale (Kızıl Kale) adı verilir.

MOTİFLER: Eşkıya, cellat, söz verme, sözünde durma.

162. Köhneürgenç

GAZNELİ MAHMUD'un Köhneürgenç'e hükümdarlık ettiği devirde şehir halkı kuşatma altında gibi yaşar. Tüm kapılar kapanıp halk şehir dışına çıkamaz. Çünkü şehrin dışında yaşayan iki büyük dişi ve erkek ejderha, şehir halkından büyük haraç toplarmış. Her gün bir genç kızı şehrin dışına çıkarıp o ejderhalara yem olarak bırakırlarmış. Aileler ah çekip korkuyla sıranın kendilerine gelmelerini beklerlermiş. Sıra Gazneli Mahmud'un kendisine gelir. Vezir Kulubican hayatını tehlikeye atarak bu haberi Sultan'a bildirir.

Halkın öfkesinden korkup kendisine lanet okunmasından çekinen Sultan kaderine razı olur. Sultan'ın büyük ve güzel kızı Huricemal'in ellerini ayaklarını bağlayıp ejderhalara yem olarak şehrin kenarına bırakırlar.

Elleri ayakları bağlı çaresiz kızı tesadüfen mezarlığın yanından geçmekte olan iki halaskâr yiğit bulur. Onlar aslen Hebeşistanlı, yurt dolaşıp pehlivanlık yapan Harezmi ve Hebeş adlı iki yiğitmiş. Kurtarıcıları tarafından elleri çözülen Huricemal kendisinin uğursuz kısmeti hakkında anlatır. Harezmi kendisinin gücünü karşılaştırmak amacıyla kıza ejderhanın dış görünümü ve büyüklüğü hakkında sorar.

"Kendim ejderhayı görmedim. Ancak gören insanların anlattıklarına göre uzunluğu üç çakırım¹ eni iki yüz adım ve çok büyük ağız varmış" diye kız cevap verir.

Bunu işiten Hebeş korkusundan kaçıp gider. Harezmi ise kızın yanında kalır.

"Eğer başarabilirsem ejderhayı öldürürüm. Başaramazsam korkma. Kendim ona yem olurum" diye kızı sakinleştirir.

Yiğit etrafta dolaşan ceylanı avlayıp hemen etini kavurup birlikte yemek yerler. Huricemal onun yanında kalmaya karar verir. Kendisinin kurtarıcısına büyük umutla bağlanır. Harezmi:

"Ben çok ülkeyi gezdim. Çok savaştım. Bu yüzden çok yorgunum. Sizin dizlerinizin üzerinde başımı koyup biraz kestirmeme izin verebilir misiniz? Eğer etrafta bir değişiklik hissederseniz beni uyandırınız" deyip kıza rica eder.

¹ Çakırım: 1067 metrelik mesafeyi belirten uzunluk ölçü birimi.

İki saat kadar uyur. Huricemal kımıldamadan etrafa göz kulak olur. Birden büyük gözyaşı damlası yiğidin yüzüne damlar. Buna uyanan yiğit:

“Siz neden ağlıyorsunuz?” diye kıza sorar.

“Oraya bakın” diye kız cevap verir.

Güneşin battığı yönde bir büyük canavar yaklaşıyor geliyormuş. Büyük omuzlu pençeleriyle adımlayarak gelen ejderha gittikçe yaklaşır. Onun derili kuyruğu kum tepelerinin arkasına kadar uzanmaktadır. Kocaman boynundaki başını iki yana sallayan ejderhanın gözleri yaylanın akşam karanlığını aydınlatıyor, ağzından ise ısıklık sesiyle güçlü rüzgâr üflüyormuş.

Yiğit hiçbir şeyden korkmayıp ejderhaya saldırır ve kılıcıyla kafasını keser. Ejderha bir tarafa devrilerek yıkılır. Harezmi onun sırtından büyük ince uzun deri parçasını kesip alır. Kızın elinden tutarak onunla şehre doğru gider. Ancak onları şehre bırakmazlar. Kapının önünde toplanan halk onları taşlar. Çünkü daha kimse ejderhanın öldürüldüğünü bilmez. Yiğit ile kız geri dönmek zorunda kalırlar. Baş kesilen ejderha ölmek üzereymiş. Ancak ejderha ölmeden önce bu pehlivanın diğer ejderhayı da öldüreceğini, onun ejderhaların nöbet tuttukları hazineyi arayıp bulacağını ve orada yeni şehir inşa edeceğini söyler.

Böyle de olur.

İkinci ejderha Tekeş’in türbesinin olduğu yerde öldürülür. Baş eski minarenin olduğu yerde, kuyruğu ise Köhneürgeç’in şimdiki büyük minaresinin olduğu yerde bulunur.

Harezmi, Gazneli Mahmud’a öldürdüğü ejderhaların kafalarını ve onların sırtlarından kesip aldığı deri parçalarını gösterir. Sadece ondan sonra onları şehre alırlar. Sultan, kızını kurtarıcı yiğide nikâhlayıp everir. Kırk gece gündüz toy tutulur. Sonra o kız ve ejderhaların sakladığı hazinelerle ilgili olarak “Hüyrgeç [Hurigenç]” adını alan yeni şehrin temeli atılır.

DERLEME BİLGİSİ: Bu efsane Gleb Snesev tarafından Köhneürgeçli Seyilhan Molladan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Gleb Snesev Pavloviç; “Gurgandj”, *Pod Nebom Horezma (Etnografiçeskiye Oçerki)*. İzdatelstvo Misl, Moskova 1973, s. 29-31.

KONUSU: Ürgeç adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Köneürgeç, Hüyrgeç, Hurigenç.

ŞAHİS ADLARI: Gazneli Mahmud, Kubulican, Huricemal, Harezmi, Hebeş, Tekeş.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Harezmi adında bir genç insanları yiyen ejderhayı öldürerek Huricemal adında güzel bir kızla evlenir.

MOTİFLER: Ejderha, iki, bir, yasak, tesadüfi karşılaşma, kötünün cezalandırılması, kaderin ters dönmesi, evlenme, kırk.

163. Kutluğ Timur Minaresi Hakkında Rivayet

KÖHNEÜRGENÇ'e kalabalık sayıda düşman yaklaşır. Şehrin bilginleri ilk olarak kütüphanelerdeki kitapları şehir dışına çıkarmanın ve onları saklamanın derdine düşerler. Acele bir şekilde kütüphanelerdeki kitapların esas bölümünü develere yükleyip kervan ile gönderirler. Fakat kitaplarla yüklenmiş olan kervan şehirden ayrılacağı zaman, minarenin üzerindeki nöbetçiler düşmanın şehri kuşattığını bildirir. O vakit minarenin gölgesi yakınlardaki yer altı mahzeni olan yıkılmış binanın üzerine düşer. Kitapları burada saklamaya karar verirler ve saklarlar.

Düşman şehri ele geçirir ve şehri yıkıp halkını oradan sürer. Kitaplar ise üç harabede saklanır. Anlattıklarına göre, minarenin gölgesi yılda bir defa o kitapların saklandığı harabelerin üstüne düşüyormuş.

YAYIN BİLGİSİ: Nazar Halimov Bazarbayevî; "Predaniye o Minarete Kutlug-Timura", *Pamyatniki Urgança (Soorujeniya, Nadpisi i Legendi)*. Türkmenistan Neşriyatı, Aşgabat 1991, s. 41.

KONUSU: Kutluğ Timur minaresiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Köhneürgenç.

ŞAHİS ADLARI: Kutluğ Timur.

ÖZEL ADLAR:-

KISA ÖZETİ: Köhneürgenç düşman kuşatması altında kalır, bilginler kütüphanedeki kitapları saklamak isterler, bu esnada minarenin gölgesi bir yıkık binanın üzerine düşer ve kitaplar orada saklanır.

MOTİFLER: Olağanüstü minare.

164. Mağtım Kale

MAĞTİM HAN adlı bir adam kendi devrinde Mağtım Kale'nin arka tarafındaki pek büyük olmayan dağın üzerine bir kale yaptırır. Kalenin ilerisindeki Sumbar Irmağı'ndan başlayarak sıraya dizilen insanlar su dolusu kovaları birinden ötekine ulaştırarak dağa su çıkartırlar.

Mağtım Han'ın yaptırdığı kalenin büyük önemi varmış. Köylüler yaşadıkları yerleri düşmana vermemek için kalede saklanarak düşmana kurşun yağdırırlarmış.

Bunlardan başka yine, dağın üzerine çıkarak aşağıdaki yoldan geçen eşkıyaların üzerine taş yağdırırlarmış. Günümüzde bile kalenin sağlam kalan yerlerinde delikler ve onun içerisinde paslanmış demirlerin kalıntıları bulunmaktadır.

1898-1899 yıllarında Mağtım Han vefat eder. Mağtım Han vefat edince, kale halkı ona saygısını göstermek için üzerine kubbe dikerler ve içini dışını süslerler. Kaleye ise "Mağtım Kale" adını verirler.

Mağtım Kale Balkan vilayetinin Garrigala ilçesinde bulunmaktadır. Ahal vilayetinin Kaka ve Aşkabat şehrinin Bahtiyarlık ilçelerinde hem aynı isimde kaleler bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: Bayram Ece Muhiyeva (80 yaş).

Derleyen: Tağandurdy Bekcäyev.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti Garrigala ilçesi, -

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; "Mağtımkala", *Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 71-72.

KONUSU: "Mağtım Kale" adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Mağtım Kale, Sumbar ırmağı.

ŞAHİS ADLARI: Mağtım Han.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Mağtım Han adlı bir kişi dağın üzerine bir kale yaptırır ki, bu kale orada yaşayanları düşman ve eşkıya saldırısından korur. Halk Mağtım Han'a saygısını ifade etmek için o kaleye "Mağtım Kale" adını verir.

MOTİFLER: Eşkıya.

165. Maru Şahu Cihan

KADİM zamanlarda Tahmures adlı adil bir padişah yaşar. Onun dünyada bir tek kızı olup kızın adına Gülayim derler. Güneşten korunup, rüzgârdan saklanıp büyütülen bu şah kızı çok güzel bir kız olarak yetişir.

Günlerin birinde şah kızı Gülayim'in gönlü dört duvar arasında sıkılır ve uzak diyarlara gitmek ister. Kırk günlük yol erzakını hazırlayan Gülayim kız hizmetçileri ile birlikte yola koyulur.

Omuzlarda taşınan tahtın üstünde ay gibi oturduğu yerden etraf-taki güzellikleri izleyerek giden şah kızının bir süre sonra yorulmaya başladığını anlayan baş hizmetçi Gülrana:

“Efendim, kaleden çıkalı yedi gün oldu. Yedi menzil yol katettik. Turnanın gözü gibi duru sulu nehrin kenarına geldik. Bu yerler güzel yerlermiş, burada kalıp dinlensek nasıl olur?” diye sorar. O zaman Gülayim:

“Güzel olur. Burada kalalım” der.

Hizmetçi kızlar hizmet etmeye başlarlar. Çay çörek yenilip içildikten sonra şarkı söyleyip dans ederler. Şah kızının gamlı gönlü açılır. Türkü saz dinleyerek eğlenen Gülayim yorulunca biraz uyu-mak isteyip başını yastığa koyduğu zaman bir yerlerden:

“Maru Şahu Cihan!” diye ses işitilir.

O söz üçüncü kez tekrarlandığında:

“Şuralarda bir kadın sesi var. Askerlere söyleyin hemen bulup getirsinler” diye emreder.

Askerler otuz beş kırk yaşlarındaki bir kadını bulup getirirler.

Gülayim o kadına edeple selam verir. Onun buralarda “Maru Şahu Cihan” diye bağırmasının sebebini sorar. O zaman kadın:

“Maru-Şahu-Cihan benim üçüz çocuklarımin isimleridir. Sizin askerlerinizin atlarının ayak seslerini işitip tozlarını görüp rahatsız olup onları yanıma çağırıştım” dediğinde Gülayim:

“Anacığım! Çocuklarına niye böyle ad koydun? Belki bize anlatır-sın” der. O zaman kendi hayatı hakkında şunları anlatır:

“Ben gençken Pehlivan isminde bir koç yiğide gönül verdim. Fakat kalemizin hanı da bana âşık olup kendisine dördüncü eş olarak almak istedi. Ben razı olmadım ve Pehlivan ile evlendim. İstedğini elde edemeyen Han “görmeyim de yanmayım da” diyerek

bizi yurttan kovup çıkardı. O zaman biz bu nehrin kenarına gelip mekân tutunup, yaşamaya başladık.

Günlerin birinde dünyaya gelecek evlatlarımıza ebe aramak için yola çıkan Pehlivan'ımın önünü büyük bir ejderha keser. Ejderha ile teke tek savaşmak için attan indiği an ejderha atını canlı canlı yutar. Atın boğazına takılmasından faydalanan Pehlivan'ım kılıcıyla ejderhanın kafasını keser. Can havliyle çırpınan ejderhanın kuyruğunun çarpmasıyla Pehlivan'ım dağ gibi yıkılır. O an çaresizlikten büyük bir çılgık atmışım. Çılgık atmamla beraber iki oğul bir kız dünyaya getirdim. Dünyada en büyük ejderhaya galip gelen Pehlivan'ımın hürmetine çocuklarımın ismini Maru Şahu ve Cihan koydum. İşte o zamandan beri şu bereketli toprağa secde edip Pehlivan'ımın hatırasını yaşıyorum. Buralara çöl denmez. Buralar çok bereketlidir. Bu toprağa atılan her tohum bin olup meyve verir...”

“Şurada görünen bahçede benim kulübem var. Misafirliğe gelin” diye çaresiz kadın sözünü bitirdiği anda şah kızı Gülayım yerinden kalkıp etrafına bakınır ve:

“Hakikaten buralar güzel yerlermiş. Buralarda kaleler yaptırıp şehirler kurdurmak lazım. Buralarda yaşayan insanlar bollukta yaşasınlar” der.

Sonra buralarda şehir yaptırmak üzere babasından izin istemek için mektup gönderir. Şah kızının isteği gerçekleşip kısa süre içerisinde orada kale kaldırılıp büyük bir şehir kurulur. İnşaat tamamlandıktan sonra yedi gece gündüz toy yapılır.

O toyda şah kızı Gülayım halka hitap edip:

“Ey halkım! Ellerinizde güller bitsin. Büyük iş başardınız. Bu şehir vefakârlığın şehri olsun. Bu şehir insanlığın, birlikteliğin şehri olsun. Bu şehir bağ-bahçenin, bereketin şehri olsun. Bu şehrin adı Maru Şahu Cihan olsun” der.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f).

İcra Eden: Atacan Muhammetgurbanov (öğretmen).

Derleyen: -

Derleme yeri ve tarihi: Man vilayeti Nıyazov ilçesi, - .

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Maru-Şahu-Cahan”, *Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 40-42.

KONUSU: Maru Şahu Cihan adının hikâyesi ile ilgilidir.

YER ADLARI: Maru Şahu Cihan.

ŞAHİS ADLARI: Maru, Şahu, Cihan, Gülayım, Gülrana, Pehlivan.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Tahmures adlı padişahın kızı olan Gülayım, canı sıkılınca geziye çıkar ve yolda Maru Şahu Cihan diye seslenen bir kadının hikâyesini dinler. Kadın kendisine âşık olan hana değil, kendi sevdiği Pehlivan adında bir delikanlıya vannca, Han tarafından kovulur. Pehlivan karşısına çıkan ejderha ile mücadele ederek ölürken, kadın onun hatırasına çocuklarına “Şahu Maru Cihan” adını verir. Kız bu hikâyeyi dinleyince, o bölgede şehir kurar ve şehre de “Maru Şahu Cihan” adını verir.

MOTİFLER: Kırk, yedi, üç, âşık olma, karşılıksız aşk, ejderha, ejderha ile mücadele, doğum, ad verme, bin, ziyafet.

166. Maşat-Misserian

MAŞAT-MİSSERIAN Ovası'nda büyük, güzel, zengin, misafiri eksik olmayan bir şehir varmış. Maşat kubbesi ile Misserian minarelerinin arası yedi menzillik yolmuş.

Rivayete göre o kalede Maşat ve Misserian adında iki kardeş yaşamışlar. Halk bu iki kardeşi keramet sahibi insanlar olarak görmüşler.

Günlerden bir gün Maşat'a çok kalabalık bir düşman ordusunun kaleye yaklaşmakta olduğu haberi ulaştırılır. Maşat düşman askerlerini görmek için hemen minarenin üstüne çıkıp ayaklarını aşağı sarkıtıp oturur. Düşman ise kaleye gitgide yakınlaşır. Maşat:

"Ey Allah'ım! Bizde onlara karşı gelecek ordu yok. Bunlar da kaleye gittikçe yaklaşıyorlar. Allah'ım medet senden! Şu mahlûklara hadlerini bildir" diye Allah'a yalvarır.

Cenab-ı Allah Maşat'ın bu duasını kabul eder. Onun emriyle havalar bozulup fırtına kopar. Etraf birbirlerini göremeyecek şekilde toz duman içinde kalır.

Umduklarını bulamayıp hayal kırıklığına uğrayan düşman askerleri ne yapacaklarını bilemezler. Düşman kumandanı bu durumda savaşılamayacaklarını anlayıp askere şöyle buyruk verir:

"Bırakın bu millet benim gücümü bilsin" diyerek her askerine bulundukları yere bir çuval kum döktürür. Bunlardan büyük bir tepe oluşur. Kumandan yaptığı işten memnun halde yurduna geri döner.

Minarenin üstünde oturan Maşat'ın yanına kardeşi Misserian gelir. O kardeşinin bu halini görüp:

"Kardeşim! Senin ayağını sarkıtıp oturman ayıp değil midir? Ayaklarını topla." der. Buna Maşat sinirlenir. O:

"Tamam. Ben senin dediğini yapıp ayaklarımı çekeyim. Ama bütün bu halk büyük bir felaketle karşı karşıya kalır" der.

O zaman Misserian:

"Sen benim kusuruma bakma. Ayaklarını topla. Hiçbir şeyin olacağı yok. Onlar çoktan gitmişlerdir" der.

Maşat bu şekilde devam edemeyeceğini anlar ve ayaklarını çeker.

Anında havalar düzeliş güneş açar. Şehirden yeni uzaklaşan düşman geri dönüp baksa, kale tam önünde duruyor. Onlar kaleye dört taraftan hücum edip şehri ele geçirirler. Her ev yağmalanıp, şehir darmadağın edilir. Geriye kalanlar ise ateşe verilir. Kale halkının

erkeklerinin hepsi kılıçtan geçirilip kadınlar esir olarak götürülür. Maşat Misserian tamamıyla yakılıp yıkılır.

Bu vakadan sonra kurak ovaya dönüşen Dehistan’a “Maşat Misserian” adı verilir.

Maşat Misserian Balkan vilayetinin Etrek ilçesinde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: -

Derleyen: Tahir Kadirov.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti Garadegiş köyü, 1992.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; *Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşgabat 2004, s. 16-17.

KONUSU: “Maşat-Misserian Ovası” adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Maşat-Misserian, Maşat kubbesi, Misserian minareleri.

ŞAHİS ADLARI: Maşat, Misserian.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Düşman saldırısına maruz kalan bir şehirde, Maşat adında bir genç medet etmesi için Allah’a dua edip yalvarır ve Allah’ın kudretiyle toz duman olunca düşman geri çekilmeye başlar, ancak Maşat’ın kardeşi Misserian’ın müdahale etmesiyle toz duman ortadan kalkınca düşman tekrar saldırıya geçip şehri ele geçirir. Halk, kardeşlerin isimlerini kurak bir ovaya dönüşen bu yere verirler.

MOTİFLER: İki, dua, duanın gerçekleşmesi, kaderin ters dönmesi, esir olma.

167. Nusay

İSKENDER'in ele geçirmek istediği haberi bir ay öncesinden, yaklaştığı haberi iki hafta öncesinden duyulurmuş. Ordusunun yaklaştığını duyan hanlar ve padişahlar derhal bilginleri, vezirlerini köşke toplayıp toplantı yaparlarmış.

Hükümdarlar ilk başlarda İskender ile savaşımlar. Yiğitler her karış yer için canlarını ortaya koymuşlar. Ceset cesetle karışıp tepeler oluşmuş, su yerine kanlar akmış. Her defasında İskender Allah'ın takdiriyle galip gelmiş. Ele geçirdiği yerlerde dinini tesis edip diğer yurtları ele geçirmek için sefere çıkmış.

Onun yiğitliği, cesurluğu, keskin zekâsı, kerameti hakkında rivayetler anlatılıp dört bir tarafa yayılmış. Kendine güvenen hükümdarlar İskender'in önünde baş eğmişler. Sonunda hükümdarlar kan dökülmemesi için çare bulmuşlar. "İskender falan yurdu almış" haberini alır almaz altın gümüş dolusu çuvalları, yaldız vurulan kıymetli kumaşları bir gün uzaklıktaki yola bırakırlarmış. Kırmızı giysili kızları, uzun boylu yiğitleri teklif ederlermiş. Yurdun padişahı, vezirleri ve ihtiyarları ile birlikte İskender'i karşılayıp kızları, yiğitleri ve atları armağan verirlermiş.

İskender attan inmeyip peş peşe dizilmiş çuvallardaki altın gümüşleri, güzel kızları, cesur yiğitleri, çevik atları, nur yüzlü ihtiyarları görüp mutlu bir halde yurdun adaletli padişahını sorarmış. Padişah baş eğerek kendini ve yurdunu tanıttırmış. İskender atının üstünden padişaha bir askerini gösterip:

"Sen hükümdarlığını devam ettir. Şu asker vergini toplar. Armağanlarınıza sahip çıkar" diye seslenir ve kalenin dışından dolaşıp gidermiş.

Günlerden bir gün "İskender Padişah, Serahs'ı almış" şeklindeki haber Nusay'a yayılır. Ertesi gün "İskender Padişah, Abıvert'i almış" diye haber gelir.

Nusay'ın akıllı bir padişahı varmış. Padişah, İskender hakkındaki söylentiyi akıl eleğinden geçirdikten sonra vezirlerini ve ihtiyarları köşküne çağırıp:

"İskender bir iki gün sonra Nusay'a gelir. Henüz bu padişahın yenildiği görülmemiştir. Allah İskender'in tarafında. Ele geçirdiği yurtlarda dinini tesis ederek geliyormuş. Nusay büyük yurt. Ne yapmayı önerirsiniz?" diye danışır.

Oturanların bir bölümü:

“Nusay güçlü bir yurt. Cesur yiğitlerimiz de var. Onlar pek çok savaşta Nusay’yı düşmanlardan kurtarıp il yurdun namusunu korudular. İskender güçlüyse, bizim de ondan eksliğimiz yok. Şimdiye kadar yenilgimiz olmadı. Savaşalım, belki yeneriz” der. Diğer bir grup ise:

“Şehit vermeden savaş olmaz. Herkesin yaptığı gibi altın gümüş toplayıp kızlarımızı, delikanlılarımızı armağan verip canlarımızı koruyalım” teklifini ortaya koyar.

Tartışma uzar. Herkes bir şey ortaya atar. Toplantıya katılanlar arasında yaşı doksana yaklaşan bir ihtiyar varmış. Toplantının başından beri konuşmalara katılmayıp bir kenarda söylenenleri akıl eleğinden geçirip oturuyormuş. Sonunda kimsenin düşünmediği teklifi ortaya atar:

“Padişah’ım! Söylenen teklifler fena değil. Savaş olursa, iki taraf da güçsüz değil. Çok kan dökülür. Altın gümüş, delikanlı ve kız vermeyi teklif etsek, namusumuz lekelenir. Padişah’ım ben şöyle bir teklif vermek istiyorum. Yarın sabah şehirde hiç kimse kalmasın. Halk dağlara, taşlara, çöllere gitsin. Yalnız kendim Nusay’yı İskender’den kurtarayım” der. Padişah ihtiyarın söylediklerine hayret ederek:

“Sen dünyayı zapteden İskender’i nasıl yeneceksin?” diye sorar. Akıllı ihtiyar:

“Padişah’ım! Onu size söylersem, duvarın kulağı var derler, tüm cihan işitir. İskender de sizin gibi akıllı padişaktır” der.

Gece yarısı Padişah’ın fermanı ile Nusay boşaltılır. Yürüyeabilen kişiler dağlara taşlara, çöllere giderler.

Nusay’da yalnız başına kalan ihtiyar, güneş tam tepedeyken, kaleden çıkıp İskender’in geleceği yola doğru bakmaya başlar.

İskender Nusay’ın coşkusunu, şan şöretini, cesur halkının savaşlarda gösterdiği kahramanlığını işitip, “Nusay ne yapar acaba? Savaşır mı yoksa servet mi verir?” diye düşünerek, askerlerini savaşa hazırlayıp gelmekteymiş. Anev’den geçer. Ne ordu var ne de altın gümüş. Hiçbir şey yokmuş. Uzaktan Nusay’ın karaltısı gözüne görünür. Etrafta tek canlı yokmuş. İskender ömründe ilk defa böyle ilginç durumu yaşar. Bu kadar büyük şehirli padişahlıkta tek canlının bile olmayışı onu endişelendirir. Ordunun kumandanını çağırıp

askerleri durdurur. Gözcüleri gönderir. Onlar kısa sürede Nusay'da tek canlının olmadığını, sadece bir ihtiyarın kaleden çıkıp oturduğunu söylerler.

İskender'de bin askerin gücü varmış. Bu haberi işitir işitmez atını ihtiyara doğru çevirir. Kendine güvenen Padişah atıyla gelir gelmez ihtiyarın önünde güneşe engel olup durur. İskender de ayrıca bin bilgenin aklı varmış. İhtiyarın boş yere kaleden çıkıp oturmadığını hemen anlayıp:

“Ey ihtiyar! Ben yüzlerce yurdu ele geçirdim. Kendine çok güvenen padişahlar bana boyun eğip vergi ödedi. Fakat ömrümde senin gibi yalnız bir ihtiyarı çıkaran yurtla karşılaşmadım. Mertlik bende kalsın. Söyle isteğini” der.

“Ey cihanın padişahı! Benim fazla dileğim yok. Ben şu an güneşleniyorum. Tek dileğim, güneşin önünden çekilmendir” diye cevap verir.

İhtiyardan bu sözü işiten İskender, ihtiyarın söylediğini anlayıp geri döner ve ordusuna Nusay'ın etrafından dolanıp geçilmesi fermanını verir.

Ordu kumandanı İskender'e Nusay'ın etrafından dolanıp geçme kararının sebebini sormaya çekinir. Ancak bilgiler bilgisi Aristoteles Büyük İskender'e bunun sebebini sorar. İskender Aristoteles'e:

“Aristoteles, ben ömrümde senden sonra ikinci bilge kişiye rastladım. O kişi tek sözü ile yurdunu, halkını, namusunu kurtardı” diye cevap verir.

O zaman Aristoteles:

“Padişah'ım, ben anlamadım. O Nusay'ı nasıl kurtardı?” diye sorar.

İskender bunun sebebini şöyle anlatır:

“İhtiyarın Nusay'ın biraz uzağında boş yere oturmadığını anladım ve dileğini söylemesini istedim. O da “Bir dileğim var, güneşleniyorum, önümden çekil” dedi. Ben hemen onun: “Ey İskender! Sen dünyayı alırsın, ama güneşe perde olamazsın” dediğini anlayıp geri döndüm. Bu yüzden Nusay'ın etrafından dolanıp geçtim.”

İskender geçip gittikten sonra, akıllı ihtiyar Nusay halkını kaleye çağırır. Nusay'ı tek başına kurtaran bu akıllı ihtiyar yüz yıl yaşayıp vefat eder. Onun Nusay'ı kurtardığına dair anlatılar rivayete dönüşüp nesilden nesle geçer.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: S. Kürenov.

Derleyen: Amanmırat Baymıradov.

Derleme yeri ve tarihi: Aşkabat, 10.05.1992.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Nusay”, *Törebeğ Hanımın Galası, Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, 11-15.

KONUSU: “Gölge etme başka ihsan isteme” deyiimiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Nusay, Serahs, Abıvert.

ŞAHIS ADLARI: İskender, Aristoteles.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Nusay'ın hükümdan İskender'in Nusay'a yaklaştığı haberini alınca, telaşlanır ve ne yapacağını ihtiyarlara sorar. Bir ihtiyar tek başına İskender'i durdurabileceğini söyler. İskender şehir dışında tek başına oturan ihtiyarı görünce, yanına yaklaşır ve ne istediğini sorar. İhtiyar kendisinin güneşlenmekte olduğunu söyleyip onun önünden çekilmesini isteyince, İskender şehre girmekten vazgeçer.

MOTİFLER: Yardımcı ihtiyar adam, bilge, iki, yüz.

168. Sandıklı Evliya

ABİVERT (Peştak) Kalesi'nin civarlarında Hocamuhammed adlı bir çoban koyunlara bakarmış. Bir keresinde bahar dönemi, çoban kale duvarlarına yakın bir tepenin üstünde konaklar. Koyunlarını otlaqlara sürüp, kendisi de alçak bir tepeye çıkıp uyur. Çoban uykuya daldığı an rüya görür. Rüyasında bir beyaz sakallı, beyaz elbiseli ihtiyar ona:

“Oğlum, kalk, burada yatma. Eğer elinden gelse, üzerimdeki şu toprağı da kaldır!” der.

Çoban üç defa bu rüyayı görür. Köye gelip yakınlarına olan vakayı anlatır. Bunun üzerine insanlar toplanıp, oraya giderler. Dikkatli bir şekilde çobanın gösterdiği tepeyi kazmaya başlarlar ve kumunu bir kenara ayırırlar. Birdenbire sandığa benzer, nefis bir şekilde işlemeli mezar taşına rastlarlar.

Günümüze kadar bu yer, sandıklı evliya anlamına gelen “Sandıklı övliya” diye adlandırılır.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; “Sandıklı Övliya Aramgahi Hakında Rovayat”, *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Dövlət Neşiryat Gulluğı, Aşkabat 2017, s. 170.

KONUSU: Sandıklı Evliya'nın bulunmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Abivert (Peştak), Sandıklı övliya.

ŞAHİS ADLARI: Hocamuhammed.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Hocamuhammed adında bir çobanın gördüğü rüya üzerine kazılan yerden bir mezar taşı çıkar ve oraya “Sandıklı övliya” adı verilir.

MOTİFLER: Çoban, rüya, ihtiyar, üç.

169. Sayat

SAYAT ilçesinin sınırları içinde kimsenin yaşamadığı zamanlar buraya bir bölük atlı gelir. Onların atları şaylı yani süslüymüş. Atlılar orada konaklayıp birkaç zaman kalırlar ve sonunda oraya yerleşirler. Burasının otlakları, bol suyu hoşlarına gider. Onların yaşadıkları yerde şimdi bir köy bulunmaktadır.

Bu atlıların atlarının süslü olmasından dolayı, “Şay Atlı” yani “Süslü Atlı” denilen ad kalıp bu ad yavaş yavaş “Sayat”a dönüşmüştür.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1317 (f).

İcra Eden: Kasım Döwletov (1910 doğumlu).

Derleyen: Amanmırat Baymıradov.

Derleme yeri ve tarihi: Lebap vilayeti Sayat ilçesi, Mart 1972.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; *Türkmen Folklor Prozasının Tanhı Evolyutsiyası*. İlim Neşriyatı, Aşgabat 1982, s. 151.

KONUSU: “Sayat” adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Sayat.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Şayatlı (Süslü Atlı).

KISA ÖZETİ: Sayat denilen yere şay atlı (süslü atlı) kişiler gelip yerleşir. “Şay Atlı” adı yavaş yavaş “Sayat”a dönüşür.

MOTİFLER: -

170. Serahs Kalesi

SERAHS yeryüzündeki diğer memleketlerden güzel havası ile ayrılmaktadır. Onu, Turan şahı Afrasiyap inşa ettirmiştir. Afrasiyap Şah akıllı ve ferasetli imiş. Halkın her türlü müşkil işleri Afrasiyap Şah'ın adaleti ile çözülürmüş. Eski zamanlarda Serahs'ın adına "Afrasiyap'ın Kalesi" derlermiş. Kale yedi kapılı imiş.

Erk kalesinin içerisinde siper varmış. Düşmanlar gelip şehri kuşattıkları zaman, siper su bırakırlarmış. Siperden atlı mızraklı askerler rahat geçebilirlermiş. Siperin batı yönünde Cuma mescidi olup, mescidin genişliği beş yüz metre, uzunluğu bin metreymiş. Onun mermer sütunları varmış. Serahs'ın kapısının iki tarafında iki meydan olup, bu meydanların eşi benzeri yokmuş.

Cengiz Han âleme korku ve tehlike saçıp gelince, Serahs kalesi yerle bir olur.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 557 (f).

İcra Eden: Gılich Mergen Alıbekov (1863 doğumlu).

Derleyen: Kerim Osmanov.

Derleme yeri ve tarihi: Aşkabat ili Pövrize, 31.01.1939.

YAYIN BİLGİSİ: Bayramırat Baymıradov; "Sarağı Galası", *Türkmen Galaları Hakında Rovayatlار*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 149-150.

KONUSU: Serahs Kalesi'nin yapılışı ve yıkılışı ile ilgilidir.

YER ADLARI: Serahs, Serahs Kalesi, Afrasiyap Kalesi, Erk Kalesi, Cuma mescidi.

ŞAHİS ADLARI: Afrasiyap (Afrasiyab), Cengiz Han.

ÖZEL ADLAR: Turan.

KISA ÖZETİ: Serahs kalesi Afrasiyap tarafından yapılmış ve dolayısıyla eskiden Afrasiyap Kalesi olarak adlandırılmıştır. Bu kale Cengiz Han tarafından yıkılmıştır.

MOTİFLER: Yedi, beş yüz, bin, iki.

171. Sultanyaz Bey'in Kalesi

RİVAYETE göre Sultanyaz Han'ın gençliği Lamma köyünde geçer. Henüz gençken babasını kaybedip yetim kalır. Onu annesi büyütür. Büyüdüğü devirde Buhara emiri Şamurat Velnamı'nın Türkmenlerin Ersarı boyundan sürekli haraç aldığı öğrenir.

Buhara padişahı sadece haraç almakla kalmayıp ordusu için yetişkin erkeklerini de almış. Sultanyaz da haraç olarak verilir ve Padişah'ın ordusunda asker olarak görev yapar.

Bir keresinde yabancılarla yapılan bir savaşta Şamurat Velnamı'nın etrafı kuşatılır. Padişah'ın tek başına kaldığını ve canının tehlikede olduğunu gören Sultanyaz atını geriye çevirir ve tek başına orduyla savaşımaya başlar. Savaş esnasında Padişah, Şahmurat'un atının dizginini tutup onun ismini sorar ve savaştan sonra makamına gelmesini buyurur.

Savaş biter. Ancak Sultanyaz Padişah'a ziyarete gitmez. Padişah vakit geçirmeden muhafızlarına Sultanyaz isimli Türkmen yiğidini bulup getirmelerini emreder. Muhafızlar Sultanyaz'ı bulup Padişah'a getirirler. Padişah:

“Neden gelmedin?” diye sorar.

O zaman Sultanyaz:

“Ben savaşta farklı bir şey yapmadım. Padişah'ın canı tehlike-deyken her asker canını feda eder. Ben de öyle yaptım. O yüzden yanınıza gelemedim” diye cevap verir. O zaman Padişah:

“Sen çok bahadır ve cesur yiğitmişsin. Benim canımı kurtarmak için savaşa girdin. Pek çok düşman askerinin kafasını kabak gibi kestin. Benden dile ne dilerse. Sana üç gün mühlet veriyorum. Üç gün sonra Buhara'ya benim yanıma gel” diye buyurur.

Sultanyaz köyüne gidip yaşlı anasıyla istişare eder. Anası ona:

“Oğlum sen Padişah'ın canını kurtardıysan ondan halka faydalı bir şey istemek lazım” diyerek nasihat eder.

“Bizim biraz yerimiz var. Geçimimiz de pek kötü değil, ama halkımız zor geçiniyor. Yağmacılık çoğaldı. Halkı koruyacak, kollayacak bir bey lazım. Buhara padişahından beylik iste. Beylik kalesini yaptır. Adaletli bey olursan Ersarı boyu daha iyi yaşar” diye söyler.

Sultanyaz, Padişah'ın huzuruna çıkar ve ondan beylik ve kale yapmak için izin ister. Emir Velnamı bu isteği biraz zor olsa da kabul eder.

O zamandan sonra Sultanyaz “Sultanyaz Bey” ismini alır. Ersarı boyundan kendisine bir bölük asker alır. Sultanyaz Bey’in emriyle beylik kalesi yapılmaya başlanır. Dere kenarında yaşayan çalışabilecek güçteki erkekler her gün bir eşek yüküyle kale yapımı için çamur getirirler. Çoğunluğun gücüyle beylik kalesi bitirilir.

Sultanyaz Bey, Ersarı halkını dış düşmanlardan koruyup haraç vermekten kurtarır. Halk güzel ve tok yaşar. Daha sonraları bile Sultanyaz Bey’in yaptığı işler hakkında rivayetler anlatılır. Onun beylik kalesi ise “Sultanyaz Bey’in Kalesi” ismini alır.

Sultanyaz Bey’in Kalesi’nin yıkıntıları Lebap vilayeti’nin Karabekevül ilçesinde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Milli Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f).

İcra Eden: Hudaygulı Roziyev (62 yaş).

Derleyen: Eziz Nazziyev.

Derleme yeri ve tarihi: Lebap vilayeti Halaç ilçesi.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; *Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 36-38.

KONUSU: “Sultanyaz Bey’in kalesi”nin nasıl yapıldığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Lamma, Buhara, Sultanyaz Bey’in kalesi.

ŞAHİS ADLARI: Sultanyaz Han, Sultanyaz Bey, Şamurat Velnamı.

ÖZEL ADLAR: Türkmen, Ersan.

KISA ÖZETİ: Buhara padişahı Şamurat Velnamı’ya haraç bedeli olarak verilen Sultanyaz, bir savaşta Şamurat Velnamı’nın hayatını kurtarır ve bu hizmeti karşılığında Ersan boyunun beyliğini ister. Bey olunca da beylik kalesi yaptırır. Bu kale “Sultanyaz Bey’in Kalesi” diye adlandırılır.

MOTİFLER: Üç, ödüllendirme, kaderin ters dönmesi.

172. Şah Senem Kalesi

KADİM zamanlarda hükümdarlık eden acımasız bir padişah varmış. Ona “Karahan” derlermiş. Karahan Padişah’ın hüküm sürdüğü ülkede ceza kuralları çok sert olmuştur. Eğer bir vatandaş hırsızlık yapsa, ilk defa yakalandığında parmakları, ikinci defa yakalandığında kolu kesilirmiş. İşte bu yüzden halk ona “Karahan” lakabını verir.

Karahan Padişah’ın otuz eşi varmış. Ancak onların hiçbirinden evladı olmamıştır. Sarsılmaz devletin sahibi olan Karahan bu duruma çok üzölmüştür. Padişah “bahtımı sınavayım” diye bir daha evlenir. Aylar günler geçip Padişah’ın son aldığı karısı hamile kalır. Vakti, günü, saati dolup onun bir kızı olur. Fakat Karahan Padişah’ın yanına “Müjde, kızınız oldu” diyerek müjdelemeye çıkacak adam bulunmaz. En sonunda bir yiğit başını aşağıya salıp bu görevi üzerine alır. O, Padişah’ın huzuruna başını eğip hürmet ederek varır. Bilge yiğit:

“Âlemin şahı! Ben bir güzel haber ile geldim” deyip, ona kız evladının doğduğı haberini verir. Sözüünü bitirir bitirmez Padişah:

“Oğul evladın oldu deseydin kendi ağırlığınca altın verirdim. Böyle olunca da çare yok. İşte müjden için” diyerek, bir avuç altını yiğide müjde hakkı olarak armağan verir.

Aynı gün Karahan üç gün üç gece saz çaldırıp türkü söylettirir, at yarışdırıp toy düzenler. Kızına ise Senem adını koyar. Ancak acımasız Padişah kız evladının olmasına duyduğu üzüntüyü belli etmese de gönlünde: “Kız evlattan mirasçı olmaz. Her ne olsa da bu dünyada soyumun kaybolmaması için çaresine bakayım. Yaşım da gitgide geçiyor!” diye gece gündüz kendi içinden konuşarak dolaşır.

Günlerden bir gün Karahan kendine sadık üç muhafızını yanına çağırıp bir toplantı yapar ve onlara:

“Benim oğul evlatsız yaşlandığımı kendiniz daha iyi biliyorsunuz. Bu yüzden soyumun kaybolmaması, devletimin dağılmaması için ne yapmalı?” diye danışır. Muhafızlardan biri:

Sen ilerideki çölün içinde kimsenin görmediğı iştmediğı bir kale yaptır, o kaleye senin adını verelim, şanın şöhetin nice yıllara kadar kaybolmaz” der.

Karahen Padişah bir süre kendi kendine düşünceye dalıp oturur ve sonunda öneriyi makul bulup: “Yedi yaşından yetmiş yaşına kadar tüm vatandaşlar kalenin inşaatına katılmalı” diye emreder.

Padişah'ın vur deyince gözünü çıkartan askerleri o günden başlayarak insanları çöle doğru sürmeye başlarlar. İnsanlar ilk başta Karahan Padişah'ın niyetinin ne olduğunu anlamazlar. İlk önce ark kazıp çöl yerine su taşırlar.

Ancak birkaç ay sonra insanlar çölde kale yapılacağını öğrenirler. Padişah'a "Senin yaptığın yanlış" demeye kimsenin cesareti olmaz. Dokuz on insan boyu derinliğindeki arkları kazmak insanlar için çok zor olur. Ama başka çareleri de olmaz. Çöle su taşındıktan sonra insanların günü eskisinden de zorlaşır. Kalenin yapılması için iyi ustalar görevlendirilir. Ağır iş ve üstelik sıkıntılı hayat insanları perişan eder. Ancak Karahan'ın bir dediğini iki etmeyen kudurmuş askerleri sağlıksız insanları duvarın arasına katıp diğer insanların gözlerini korkutur. Kale yükselmeye başlar. Lafın kisası, çok zor şartlarda yapılan bu kale iki yılda tamamlanır. Ancak insanların kargışından mıdır veya nazardan mıdır bilinmez, kale biter bitmez istediğini yaptırtan Karahan Padişah vefat eder.

Halk fazla zaman geçirmeden Han'ın daha yeni on sekiz yaşına giren yalnız kızı Senem'i şah olarak seçerler. Senem babası gibi acımasız olmaz. Başkalarına kulak vermeden kendi başına hareket etmez, halkın durumu ile ilgilenir. O kız zor şartlar altında yapılan kalenin etrafını bağ bahçeye çevirir. Zor durumdaki fakirlere elinden gelen yardımı yapar. Her işini yedi kere düşünüp ölçtükten sonra yapar. Babasının eşlerini akrabalarına geri gönderir. Bu kalenin adı, ihtişam ve güzelliği yedi cihanı hayran bırakır. Şah Senem misafirperverlikle arza gelenlerin ümitlerini boşa çıkarmaz ve her işte adaletli ve merhametli olmaya çalışır.

Yedi yolun üzerinde yapılan bu kalenin ahalisi gittikçe artar, buraya göçüp gelenlerin haddi hesabı olmaz. Çölün içinde çok güzel bir yurt ortaya çıkar. Halk bu kaleye "Şah Senem'in Kalesi" diye ad verirler. Kaleye gelip gidenlerin sayısı gitgide çoğalır. Komşu yurtlarla kervan ticareti gelişir. Halk ise kendi ayaklarının üstünde durmayı başarır.

Günlerden bir gün dedikodu arayan gammazlardan biri komşu yurdun padişahına şah kızı Senem'i kötüler. O:

"Kendini beğenmiş şah kızı sizi dikkate almıyor. Çeşitli yerlerden insanları göçürüp kendi yurduna çekiyor, ticaret yapıyor..." diyerek Padişah'ı dolduruşa getirir.

Padişah böyle şah kızının olduğunu ilk defa işitir ve suratı asılır. Böyle barışçıl güzel bir yurttan böyle kadının hükümdar olmasına inanmak istemez. Bu yüzden şah kızını kendi gözleriyle görme hevesine kapılır. O eski kıyafetler giyip birkaç adamıyla birlikte uzun yola çıkar. Derviş kılığına giren Şah ve onun yoldaşları Senem'in kalesine ulaşırlar. Onları yurdun geleneklerine göre saygıyla karşılarlar. Komşu yurdun padişahı onların birlikteliğine, misafirperverliğine, güzel yerlerine bakıp imrenir. Senem'i karşısında görünce de ona canıgönlüden âşık olur.

Birkaç gün geçtikten sonra, Şah Senem bu gelenleri kabul edip hangi niyet ile geldiklerini sorar. Ancak niyetleri düzgün olmayan derviş misafirler, yurtlara seyahat ettiklerini söylerler. Sonra kötü niyetlerini belli etmemek için Şah Senem'den izin isterler. Üstleri parça parça olduğundan Senem onları fakir fukara sanıp her birine bir avuç altın hediye verir. Derviş kılıklı Şah ise yoldaşlarını alıp yoluna revan olur.

Onlar yurtlarına dönüp geldikten sonra, Padişah söze usta adamlarını seçip kızı istemeye gönderir. Sözü'n kisası, dünürçüler gelip haberlerini söylerler. Eğer iyi niyetle razı olmazsa, sonunun iyilikle bitmeyeceğini, kan kokusunun geldiğini ima ederler.

Şah Senem dünürçülere bakıp, korkmadan ferasetli bir şekilde:

"Bana kendi yurdunda erlik yapacak yiğit mi kalmamış? Üstelik atalarımızdan kalan: "Yabancı yurdun padişahından, kendi yurdu-mun fakiri iyi" diye bir söz var. Sizin padişahınız elinden geleni yapsın" diye cevap verir.

Şah Senem o padişahın rahat oturmayacağını bilir. Derhal ordusunu hazırlamaya başlar. İlginç olan şey ise bine yakın öküzü besletir. Kısa sürede kara bulut gibi, komşu yurdun şahının ordusunun izi görünmeye başlar. İki ordu çarpışıp kalenin etrafında korkunç bir savaş yaşanır. Şah ordusu rüzgâr gibi gelse de iki üç gün geçtikten sonra kaya gibi kaleyi alamayacaklarını anlarlar. Gün geçtikçe sayıları azalır ordu halden düşmeye başlar. Şah Senem askerlerin kalenin içine çekilmelerini emreder.

Ümitsiz olan Padişah'ın ordusu Şah Senem'in ordusunun yenilip kaçmaya başladıklarını düşünür. Padişah'ın ordusu kaleye yaklaştıklarında ise Şah Senem eskiden besleyip yetiştirdiği semiz öküzlerini düşmana doğru bırakır. Böyle şeyi beklemeyen düşmanlar, öküz

ordusunun karşısında fazla dayanmaz. Öküzler düşmanı parçalar. Kale ahalisi ise Senem'in hangi amaçla öküzleri besleyip yetiştirdiğini o zaman anlarlar. İzdihamdan yararlanan Şah Senem'in askerleri düşmanı darmadağın eder. Kazanılan zaferden sonra Şah Senem büyük ziyafet tertip eder.

Bir gün Şah Senem tatlı uykudayken, rüyasında peygamberlerden biri gelip: "Sen çöle, ava çık. Orada bahtına eş olacak yiğidi bulursun" der. Aynı gün Şah Senem muhafızlarını alıp ava çıkar. Birdenbire önünden geyik sıçrayıp çıkar. Şah Senem yayından ne kadar ok atsa da geyiği vuramaz. Geyiği "İşte vurdum, şimdi vurdum" diye kovalayıp gelirken, bir çobanın çadırının yanında durur. Orada geyik yakışıklı bir yiğide dönüşür. O anda Şah Senem yiğide, yiğit ise Şah Senem'e âşık olur. Şah Senem o çoban ile kalesine geri döner ve yedi gün yedi gece düğün yaptırır. Sonra ise mutluluk içinde yurda birlikte hükümdarlık ederler.

Şah Senem Kalesi Daşoğuz vilayetinin Vas civarlarında XII-XIII. asırlarda inşa edilen, eski adı bilinmeyen bir kaledir.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi

Dosya Nu: 1528(f)/1529 (f)

İcra Eden: Oğulcan Ece (64 yaş).

Derleyen: Bairamtâç Saparmıradova/Bağtioraz Gurbanova.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoğuz vilayeti Saparmırat Türkmenbaşı ilçesi.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; "Şasenem Galası" *Türkmen Galaları* *Hakında Rouayatlár*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 114-119.

KONUSU: Şah Senem kalesinin yapılışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Daşoğuz, Vas.

ŞAHİS ADLARI: Karahan, Senem, Şah Senem.

ÖZEL ADLAR: Cebrail.

KISA ÖZETİ: Hanımının kız doğurmasına memnun olmayan Karahan adı ve şanınun unutulmaması için çölde büyük bir kale yaptırır. Kale bittiğinde Karahan vefat eder ve kızı Senem kaleye sahip çıkar. Kalesi için düşmanla savaşır ve kazanır. Kale "Şah kızı Senem'in kalesi" diye adlandırılır.

MOTİFLER: Üç, yedi, yetmiş, çocuksuzluk, otuz, iki, on sekiz, tebdil-i kıyafet, âşık olma, ziyafet, kız isteme, rüya, av, geyiğin insana dönüşmesi, yedi.

173. Şirin Ferhat Kalesi

DIŞARIDAN heybetli görünen bu kaleyi Ferhat adında başına baht kuşu konmamış olan bir şehzade yiğit yaptırmıştır. Şehzade Ferhat dünyayı dolaşmayı severmiş. Bir keresinde onun yolu Köhneürgenç padişahlığına düşer. Şehzadeyi Köhneürgençliler iyi karşılarlar. O vakit şehzade Padişah'ın kızı Şirin'i görüp ona canı-gönülden âşık olur. Ferhat babasının yurduna geri dönüp Şirin için dünürcü gönderir.

Dünürçülerin gelmesi Köhneürgenç padişahının ateşten gömlek giymesine sebep olur. Kızını Ferhat'a vermek istemeyen Padişah "Yok!" cevabını vermekten çekinip yedi ırmağın suyunu içen bir büyücü kadına danışır. Büyücü kadın Köroğlu'nun Kırat'ını çalan, insanı suya götürüp susuz getiren hilekâr biri imiş. O, Padişah'ı dinledikten sonra büyü yaparak şöyle der:

"Ey kudretli Padişah'ım! Karakum bir çöldür. Şehzade Ferhat Karakum'un ortasında kara taştan kale yapsın. Süresini kendin belirle. Onda ne altın var ne de gümüş. Karakum'da kale sadece masallarda yapılmıştır. Ferhat kaleyi yapamaz."

Yaşlı kadının önerisi Padişah'ın içine siner. Yiğidi çağırıp:

"Falan vakit falan saatte, Karakum'un ortasında kara taştan kale yap. Yapabilirsen kız senindir. Yapamazsan ölürsün" der.

Böylece, Şehzade Ferhat uzak yerlerdeki dağlardan derelerden taşları taşıyarak kaleyi yapmaya başlar. Padişah bir baksa kale yükselmiştir.

Kale bugün yarın bitmek üzere derken, Padişah tekrar büyücü kadını köşke çağırıp ona danışır. Yaşlı büyücü kadın, Padişah'ın belirlediği uğurlu gün, dokuz yüz bin tay, kuzu, oğlak ve buzağı kestirmesini önerir. Gerisini kendisine bırakmasının söyler.

Şehzade Ferhat kaleyi bitirdikten sonra Padişah'ın huzuruna çıkmak üzere yola koyulur. Yolda gelirken Ferhat'ın kulağına Köhneürgenç tarafından büyük gürültü, inilti gelir. O sesler büyücü kadının emri ile kurban edilen yavrularına dayanamayan ana hayvanların sesleriymiş.

Şirin için divane olan Ferhat yaşlı kadına rastlayıp:

"Bu da neyin iniltisi?" diye sorar. Hilekâr kadın:

“Az önce Padişah’ın kızı Şirin vefat etti. Bütün Köhneürgeç halkı Şirin’in yasını tutuyor. Bu sesler onların iniltisi, matemi” diye cevap verir.

Sevdiği kızın ölümü hakkındaki haberi içine sindiremeyen Şehzade, Şirinsiz bu dünyada yaşamak istemez. O kale için ayırdığı büyük bir taş göğe fırlatır. Taş gökten yere düşüp Şehzade’nin başını parçalar.

Şah kızı Şirin de Ferhat’ı canıgönülden severmiş. O aşğını hile ile öldürdüklerini işitince kederlenerek yeni yapılan kaleye çıkar. Şirin Karakum Çölü’nde, Ferhat’ın mezarına kavuşup altın kaplamalı hançeri göğsüne saplayıp oracıkta ölür.

Şirin Ferhat Kalesi’nin kalıntıları Daşoğuz vilayetinin Nalaçbaba kırında bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Milli Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 318 (f), 742 (f), 911 (e), 1529 (f).

İcra Eden: -

Derleyen: -

Derleme yeri ve tarihi: -

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Şirin-Perhat Galası”, *Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşgabat 2004, s. 120-122.

KONUSU: Ferhat Şirin kalesinin yapılışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Köhneürgeç, Karakum, Daşoğuz, Nalaçbaba.

ŞAHİS ADLARI: Ferhat, Şirin, Köroğlu.

ÖZEL ADLAR: Kırat.

KISA ÖZETİ: Ferhat Köhneürgeç padişahının kızı Şirin’e âşık olunca, Padişah, Ferhat’ın Karakum Çölü’nde bir kale yapmasını şart koşar. Kale bitince Şirin’in öldüğü haberini alır ve kendi fırlattığı taştan ölür. Ferhat’ın ölmesi üzerine Şirin de intihar eder.

MOTİFLER: Âşık olma, büyücü kadın, zor şart, zor şartın yerine getirilmesi, dokuz yüz bin, hile, intihar.

174. Şehr-i Bostan, Garağan, Durun

KADİM zamanda, şimdiki Bäherden ilçesinin kuzeydoğusunda Şehr-i Bostan adlı bir kale varmış. O kalenin ahalisi çok zengin yaşamış. Onlar su yerine süt içmişlerdir.

Günlerden bir gün Allah bir meleğini gönderip: “Git o şehirde iyi insan varsa şehirden çıkar. Ben o şehri yerle bir edeceğim” der. Melek ihtiyar adam kılığında kaleye gider. Gün boyunca şehirde dolaşır, ama kalacak yer bulamaz. Hiç kimse onu evine kabul etmez.

Sonunda şehrin bir kenarında, evinin önünde torununu dizine koyup eğlendiren bir ihtiyarı görür. Gidip onunla selamlaştıktan sonra kendisini misafir edip edemeyeceğini sorar. İhtiyar adam:

“Yemeye ekmeğimiz olmasa da misafir etmeye yerimiz vardır” der.

Yaşlı ihtiyar kılıklı melek:

“Sabah erkenden, bu şehir yerle bir olur. Sen bir an evvel şehirden çıkıp git. Şehirden çıktığında ‘Gara!’¹ diye ses işittiğinde arkana dönüp bak, ‘Dur!’ diye ses işittiğinde ise dur” deyip, gözden kaybolur.

İhtiyar adam şehirden çıkar. Şehirden epey uzaklaştıktan sonra kulağına bir ses gelir.

“Arkana gara!” Adam bu sesi işitince arkasına baksa, şehirden hiçbir şey kalmamıştır. Adamın durduğu yerde Garagan Kalesi ortaya çıkar.

Sonra ihtiyar yine epey yol katettikten sonra, kulağına “Dur!” diye bir ses işitilir ve orada durur. Durduğu yerde ise Durun Kalesi ortaya çıkar.

Şehr-i Bostan, Garagan, Durun kalelerinin yıkıntıları Ahal vilayetinin Bäherden ilçesinde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: Sapargül İşanguliyeva.

Derleyen: Oğulsenem İşanguliyeva.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Bäherden İlçesi Hankäriz köyü.

¹ Gara: bak.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Şähri-Bossan, Garagan, Durun”,
Türkmen Galaları Hakında Rowayatlär. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 49-50.

KONUSU: Şehr-i Bostan, Garagan, Durun gibi yer adlarının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Şehr-i Bostan, Gargğan, Durun

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Melek

KISA ÖZETİ: Allah Şehr-i Bostan adlı kaleyi yok etmeden önce orada yaşayan iyi insanların çıkarılmasını sağlamak üzere bir melek gönderir. İhtiyar kılığındaki meleği kimse evine almazkan, yaşlı bir adam evini onunla paylaşır. Yaşlı adam şehirden uzaklaşırken “Arkana gara (bak)!” sesiyle durup arkaya bakınca, “Garagan Kalesi” oluşur, tekrar giderken “Dur” sesiyle durup bakınca da “Durun Kalesi” oluşur.

MOTİFLER: Cezalandırma, ihtiyar, mucize.

175. Şehr-i Haybar Kalesi

ŞEHR-İ HAYBAR KALESİ büyük ve güzel kale olmuş. Onun sekiz kapısı olup, kale insanları çok zengin yaşarlarmış. Bu kalenin içinde dünyanın yedi köşesine giden yer altı çıkışları varmış.

Bir keresinde kaleye düşman saldırır. Sekiz kapıdan giren düşman çoluk çocuk demeden, kale halkından kimi gördülerse öldürürler. Fakat düşman kaleden dışarı çıkamamıştır. Kalenin kapıları kapanıp kendiliğinden kaybolur. Kalenin dört tarafı da duvar olmuştur. Sadece bir kapı yerinde bulunmakta olup, onun da önünde ağzından ateş fışkırıp yaklaşanı yakan, kimseyi dışarı bırakmayan çok büyük ejderha varmış.

Şehr-i Haybar Kalesi'nin halkı, dünyanın yedi köşesine giden yer altı çıkış yolundan çıkıp gider. Düşman yer altı çıkış yollarından bihaber olur. Onlar dört duvarın arasında yok olurlar.

Sonra ırmak coşup, mezarlığa dönen Şehr-i Haybar'ın üçte ikisini sel basar. Kalan tek kapının yerine ise büyük bir oyuk kalır. Şehr-i Haybar'ın içinde bazı gecelerde parlak ışık ortaya çıkarmış. İnsanlar bu ışığın helak olan şehitlerin nuru olduğunu söylerler.

Şehr-i Haybar'ın kalıntıları Lebap vilayetinin Köytendağ ilçesinde bulunmaktadır. Ahal vilayetinin Göktepe ve Serahs hem de Aşkabat şehrinin Bahtıyarlık ilçelerinde benzer isimde kaleler mevcuttur.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: A. Almazova.

Derleyen: G. Almazova.

Derleme yeri ve tarihi: Lebap vilayeti Köytendağ ilçesi Garnos köyü, - .

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; "Şahri Haybar Galası", *Türkmen Galaları Hakkında Rıvayatlara*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 132-133.

KONUSU: Şehr-i Haybar Kalesi'nin hikâyesini anlatır.

YER ADLARI: Şehr-i Haybar Kalesi.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Şehr-i Haybar Kalesi etrafı dört duvarla çevrili sekiz kapılı bir kaledir.

Düşman bu kaleye saldırıp halkı kılıçtan geçirir, ancak kendileri de kaleden çıkmaz, hepsi orada yok olur. Sonra bu kale seller dolayısıyla mezarlığa dönüşür.

MOTİFLER: Sekiz, yedi, olağanüstü kale, dört, bir, ejderha.

176. Şehr-i İslam ve Şehr-i Haybar Kaleleri

ŞEHR-i İSLAM ve Şehr-i Haybar kalelerinin hanları kendi halklarını düşmanlardan korumayı başarmışlardır. Bir keresinde Şehr-i İslam Kalesi'nin hanı kendi oğlu için Şehr-i Haybar hanının kızını istemeye gelir. Haybar şehrinin hanı Şehr-i İslam Kalesi'nin hanından yer altında pişmiş kerpiçten bir geçit yaparak o geçitten Haybar şehrine su yerine süt akıtmasını talep eder. Şehr-i İslam Kalesi'nin hanı bu şartı yerine getirir ve Haybar şehrinin hanının kızıyla oğlunu evlendirir.

Şehr-i İslam ve Şehr-i Haybar kaleleri Ahal vilayetinde Göktepe Kalesi'nin yakınlarında bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1529(f).

İcra Eden: Baylı Begcäyev (1935 doğumlu).

Derleyen: Maksat Begcäyev.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayetinin Garıgala ilçesi, 1992.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Şähri İslam ve Şähri Haybar Galası”, *Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 131.

KONUSU: Şehr-i İslam ve Şehr-i Haybar kalelerinin hanlarının ilişkileri ile ilgilidir.

YER ADLARI: Şehr-i İslam Kalesi, Şehr-i Haybar Kalesi.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Şehr-i Haybar Kalesi'nin hanı kızını kendi oğluna isteyen Şehr-i İslam Kalesi'nin hanına zor bir şartı yerine getirmesini ister. Şart yerine getirilince kızını Haybar Kalesi'nin oğluna verir.

MOTİFLER: İki, zor şart, şartın yerine getirilmesi.

177. Şihalav Türbesi (1)

ŞİHALAV, Seravi denen yere geldiğinde, kendi hocalarının ruhuna tazim etmek için hiçbir yer bulamaz. Rüyasında Hazreti Muhammed Peygamber'i görür ve Hazreti Peygamber orada sofuları için bir mekân yapılmasını buyurur. Şeyh uykusundan uyanıp, söylenen yere acele eder. Yerin üstünde sınırların çizilip belirlendiği görülür. Onun arkasında sufızmin dört yüz tane şeyhinin defnedildiği mezarlık var imiş.

Şihalav'ın asıl adı Şeyh Ebu Ali Dakkak'tır.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; "Şihalav (Abu Alı Dakkak Şıhın) Aramgähi Barada Rovayat (1)", *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Döwlet Neşiryat Gulluǵı, Aşkabat 2017, s.197.

KONUSU: Şihalav Türbesi'nin ortaya çıkmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Seravi

ŞAHİS ADLARI: Şihalav, Hz. Muhammed, Şeyh Ebu Ali Dakkak.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Şihalav rüyasında Hz. Muhammed Peygamber'in telkiniyle dört yüz şeyhin defnediliği yeri bulur.

MOTİFLER: Rüya.

178. Şıhalav Türbesi (2)

ŞİHALAV, üstüne kimsenin olmadığı, güçlü ve iri yarı yiğit pehlivan olmuştur. Medine’de onu Hazreti Ali görür. Ali oğlanın annesinden onu Horasan’a götürmeye razılık ister. Nusay’a gelip, şehir dışındaki mescitte namaza durduklarında düşman saldırır. Yiğit o savaşta vefat eder. Ondan sonra Hazreti Ali onun mezarının üstüne türbe yapılmasını buyurur.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; “Şıhalav (Abu Alı Dakkak Şıhın) Aramgahi Barada Rovayat (2)”, *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Döwlet Neşiryat Gullugı, Aşkabat 2017, s.197-199.

KONUSU: Şıhalav türbesinin yapılışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Medine, Horasan, Nusay.

ŞAHİS ADLARI: Şıhalav, Ali.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Hazreti Ali Şıhalav Pehlivan’ı Horasan’a götürürken, Pehlivan Nusay’da düşman saldırısında vefat eder ve Hazreti Ali onun için bir türbe yaptırır.

MOTİFLER: -

179. Şerif Dede Türbesi

ŞEYH ŞERİF kerametli insan olup, halk onun için çok büyük bir türbe yaptırır. Şeyh'i götürüp, ona bu yapıyı gösterirler. Yapıya göz gezdirdikten sonra insanlara minnettarlığını bildirir ve kendisi gibi Allah'ın sadık kulunun defnedilmesi için bu yapının çok fazla büyük olduğunu söyler. Fakat onun dış kısmında defnedilmesine razı olur. Şeyh vefat ettikten sonra onu bu güzel türbenin yanına defnederler.

Yapının içinde hiçbir mezar taşı bulunmamaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; "Şih Şerif Ya-da Şerif Baba Aramgahi Barada Rovayat", *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Döwlet Neşiryat Gullugı, Aşkabat 2017, s. 253.

KONUSU: Şerif Dede Türbesinin ortaya çıkmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Şeyh Şerif.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Halk Şeyh Şerif için bir türbe yaptırır, ancak Şeyh türbenin dışına defnedilmek istediğini bildirir. Bunun üzerine Şeyh vefat edince, türbenin yanına defnedilir.

MOTİFLER: -

180. Toğalak Tepe

CENGİZ HAN önüne çıkan kaleleri, şehirleri yakıp yıkarak, pek çok güzel yapıyı yerle bir etmiştir. İzmıkışır'ın hükümdarını öldürüp kalesini dümdüz eden Cengiz Han, İzmıkışır'ın şımarık kızını da yanına alır.

İzmıkışır'ın kızı babasına, bütün halkına döneklık eder. O küçük bir kırgınlıktan dolayı düşmanın kale kapısını açmasına yardım eder. Kaledekileri yok eden askerler kızı öldürmeyip Cengiz Han'a teslim ederler.

İzmıkışır'ın kızını deveye bindirirler. Bir gün yol yürürler. Kız yorulur. Yorgunluğunu bildirmemek için kız ikinci gün de dayanır. Üçüncü gün Cengiz Han Ürgenç'in orta yolunda konaklar. İzmıkışır'ın kızının altına dokuz kat keçe dōşeğı serdirip özel yerde yatırırlar. Ertesi gün Cengiz Han kıza:

“Gece rahat uyudun mu?” diye sorar.

Yorgunluğu giden kız üzüntüsünü unutup:

“Ah, iyi uyudum uyumasına da... Fakat altımda bir kırıksıklık varmış. Onun battığı yer hâlâ ağrımakta” diye cevap verir.

Cengiz Han kumandanlarından birine gidip bakmalarını emreder. Gidip baksalar, dokuz kat keçenin sekizinci katında bir tane kırıksıklık varmış. Cengiz Han düşünüp durur ve şöyle karara varır:

“Bu kız akılsızlığı ile su yerine bal veren babasına, ak süt veren anasına, iline yurduna ihanet etti. Şımarık yetiştirilen kızın bana da faydası olmaz. Bir gün bize de döneklık yapıp başımıza bela getirir. Bırakın, o kendi cezasını alsın” deyip, askerlerine kızı ayakta tutmalarını ve her birinin onun üstüne bir at torbası kum dökmesini emreder.

Askerlerin her biri kızın üstüne bir at torbası kumu doker. Onların dōktükleri kumdan büyük bir tepe ortaya çıkar. O tepeye insanlar sonraları Toğalak Tepe¹ diye ad verirler.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f).

İcra Eden: -

Derleyen: Recepturdı Amansähedov.

¹ Toğalak Tepe: Yuvarlak Tepe.

Derleme yeri ve tarihi: - , 1995 .

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Toğalakdepe”, *Türkmen Galaları* *Hakında Rouayatlار*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 162-163.

KONUSU: Toğalak Tepe'nin nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: İzmıkşır, Ürgenç, Toğalak Tepe (Yuvarlak Tepe).

ŞAHİS ADLARI: Cengiz Han.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: İzmıkşır hükümdarının kızı babasına ve halkına ihanet edip Cengiz Han'a sığınınca, Cengiz Han babasına ve halkına ihanet edenin kendisine de ihanet edeceğini düşünerek askerlerine kızın üzerine kum dökmelerini emreder.

Kızın üzerine dökülen kumdan Toğalak Tepe (Yuvarlak Tepe) oluşur.

MOTİFLER: İhanet, imtihan, dokuz, sekiz, ihanetin cezalandırılması.

181. Törebeğ Hanım'ın Kalesi¹

KADİM zamanda bir padişah yaşar. Zengin ve hükmü güçlü Padişah'ın bu dünyada eksiği olmaz. Keyif ve sefa içerisinde elli yaşına ulaştığını farketmez. Bakmış ki, bu dünyayı çocuksuz geçirmek üzere. Padişah evliyalara yalvarıp kerametli yerleri ziyaret eder. Allah'tan çocuk diler.

Sonunda Padişah'ın yalvarışı kabul olur. Küçük eşi hamile kalıp dokuz ay dokuz gün sonra ay gibi bir kız çocuğu dünyaya getirir. Padişah oğlu olmuşçasına dört bir tarafa toy daveti haberini gönderir. Kırk gün toy devam eder. Zengin fakir demeden herkese çeşitli yemekleri dağıtır. Kırk bahşıya kırk yerde destan söylettirir. “Kızın oğul yerinde olsun, başköşede otursun” diye adına Törebeğ koyarlar.

Padişah tekrar dört bir yana atlı gönderip çocuk bakıcısını toplar. Yedi cihani, yetmiş iki dili bilen iyi, terbiyeli bir yaşlı kadını baş bakıcı olarak tayin eder. Dört tarafı bahçeli ve havuzlu bağın içerisinde Törebeğ için köşk yaptırır. Törebeğ dünyada ilim, büyücülük, edep terbiye, saz gibi ne varsa öğrenir. Lafın kıyası Törebeğ “ay desen ağzı var, güneş desen gözü var” dedikleri gibi akıllı, ferasetli, güzel bir kız olarak yetişir. Seçilmiş kumandan, kurnaz, koşucu ve okçular ona askeri sırları öğretirler. Terbiye ve askeri düzenden başka bir şey görmeyen kız yavaş yavaş kibirli olmaya başlar.

Günler ardı ardına geçer. Kız evlenmek istese, tahtta oturan padişah bir yiğit lazım. Bu civarlarda onun gibi padişah yiğit de yok. Vezirler, ferasetli ihtiyarlar: “Padişah'ın kızına hünerli yiğit de olur.” derler. Törebeğ fal açtırıp kendi falına baktırır. İçlerinden en insafli olanı:

“Ey Padişah'ım! Bize görünen alamet yalnızlık. Siz bu dünyada ailesiz, tek başınıza yaşayıp öbür dünyada çift olacaksınız” der.

Kim böyle dese kafasıyla vedalaşmış. Bakmışlar ki, padişah kız gerçeği söyleyen falcıyı öbür dünyaya gönderir. Kalanları ise:

“Padişah'ım! Yiğit seçmek istiyorsanız her tarafa haber gönderin. Kendine güvenen mimarlar toplansın. Kim iyi köşk yaparsa, onunla evlenin” derler.

Törebeğ:

¹ Bkz. 86 numaralı efsane. -en.

“Doğru söylüyorsunuz. Babam benim için dört tarafı havuzlu bir köşk yaptırmıştı. Bana koca olacak mimar da kırk havuzlu, kırk eyvanlı köşk yapsın. Çevresi de yazın kışın demeden güllerle kaplı olsun” der.

Törebeğ’in şartını dört bir yana duyururlar. Allah tarafından padişahlıktan ve Törebeğ’in kibirliliğinden ihtiyat eden yiğitler kızın şartını yerine getirmeye niyet bildirmezler.

Törebeğ’in padişahlık yaptığı yurdun bir kenarında bir mimar yaşarmış. Bu mimar yiğidin ellerinden güller bitermiş. Onun yaptığı kaleler, köşkler, minareler güneş ile kesişip ışık saçarmış. Bir gün o yiğit “Ya Allah!” deyip Törebeğ’in yanına varır. Bakmışlar ki, boylu poslu bir yiğit. Törebeğ:

“Yap bakalım köşkünü. Hoşuma giderse evlenirim. Gitmezse kafan alınır” der.

Mimar ustalarla bir bina yapar. Duvarlı, perdeli, nakışleri ise yılanın ağzından çıkmış gibiymiş.

Törebeğ binaya bakıp “Olmamış” der. Yiğit tekrar bir bina yapar. İçerisinden müzik sesleri geliyormuş. Törebeğ buna da “Olmamış” der. Mimar yiğit sonunda üçüncü binayı yapmaya başlar. Çamurunu sütle yoğurup ateşte pişirerek bir köşk yapar. Bunu gören de görme-yen de pişman olurmuş. Yiğit köşkün kubbesini oturtup Törebeğ’i çağırır. Törebeğ köşkü görüp hayran kalır. Köşk canlı gibiymiş. Çeşitli ışıklar saçıp parlayan köşk gözünün yağını yiyip gittikçe kendisine çekişirmiş. Törebeğ:

“Sen yendin. Artık ben seninim. Fakat en son şartımı daha söylememiştim. Onu da söyleyeyim. Sen kendi yaptığın köşkün üzerinden atla. Sağ kalırsan, padişahlık da senindir” der.

Kalbi tutkuyla dolu yiğit “Ya Allah!” deyip yukarıdan kendisini aşağıya bırakır. Allah’ın kudretiyle yiğit ölmez, ama ölecekmiş gibi titreyip yatar. Birkaç gün geçer. Yurdun ihtiyar bilginlerinden biri bu duruma dayanamayıp Törebeğ Hanım’ın huzuruna varır. Törebeğ Hanım’a seslenip:

“O Tanrı’nın kulu acı çekip yatıyor. Padişah’ım! Yanına gidip: “Ben kendimi sana bahşettim” diye üç kere söyleyin. Bunu yapmazsanız o canını vermez” der.

Törebeğ ihtiyarın söylediği gibi yapar. Yiğidin yanına varıp: “Ben kendimi sana bahşettim” der. Mimar yiğit ondan sonra can verir.

Bütün yurt halkı büyük saygıyla mimarı inşa ettiği köşkün altına defnederler. Yiğidin yanında ise Törebeğ için yer bırakırlar. Onu mimar yiğidin yanında defnederler.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: S. İlliye.

Derleyen: Amanmırat Baymıradov.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoguz vilayeti Aktepe ilçesi, 15.05.1986.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; "Törebeg Hanımın Galası", *Türkmen Galaları Hakkında Romanlar*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 91-93.

KONUSU: Törebeğ Hanım'ın kalesinin nasıl inşa edildiğiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Törebeğ Hanım'ın kalesi.

ŞAHİS ADLARI: Törebeğ.

ÖZEL ADLAR: Bahşi.

KISA ÖZETİ: Çocuksuz padişahın bir kızı olur. Törebeğ adını alan kız kibirli büyüdüğü için kendisiyle evlenmek isteyenlere zor şart koyar. Bir delikanlı şart gereği benzersiz bir köşk yapar. Ancak Törebeğ onun gerçekten kendisini seviyorsa, köşkün üzerinden atlamasını ister. Delikanlı atlar ve ölür. Halk onu köşkün yanına defneder. Sonra Törebeğ de onun yanına defnedilir.

MOTİFLER: Çocuksuzluk, çocuksuzluğa çare arama, olağanüstü doğum, evliya, kırk, dört, yedi, üç, yetmiş iki, eğitim, fal bakma, zor şart.

182. Tumarlı'nın Kalesi

KADİM zamanda Hazar Denizi'nin doğu tarafındaki uçsuz bucaksız yaylalarda "Massagetler" diye adlandırılan Türkmenlerin ataları yaşamıştır. Massagetlerin padişahı öldükten sonra, onun yerine hanımı Tumarlı tahta çıkmıştır. Tumarlı'nın yurdu bolluk ve huzur içinde yaşamış, zorluk ve eziyet olmamıştır. Ancak uzun zamandan beri Massagetleri ele geçirmeye niyetlenen zalim Kiros bir taşla iki kuş vurmak ister.

Büyüçülere büyü yaptırır, falcılara fal açtırır, işinde usta hilekârlardan tavsiye alır. Sonunda Tumarlı'ya ardı ardına dünürcü gönderir. Tumarlı reddeder. Kiros: "Kadını kulaktan al demişler, övüp de bakayım" diye övgü mektubunu yazar. Tumarlı kabul etmez. Kiros: "Kadını altın gümüşle al diye atalarımız boş söz söylememişlerdir" deyip sıra sıra kervanları dizip altın gümüşleri gönderir.

Yiğit olarak yetişmekte olan yalnız oğlu Sıparganı'ya akıl öğreten melike, altın gümüşe aldanmaz.

Kılıcından kan, dilinden zehir damlayan Kiros yaylada mesken tutan Tumarlı'yı ikna edemediği için öfkelenip küplere biner. Asker toplayıp Ceyhun Irmağı'nın kenarına gelir ve nehirden geçmek için köprü yaptırmaya başlar. Bundan haberdar olan Tumarlı kâtiplerine mektup yazdırıp Kiros'a gönderir. Ulak mektubu zalim Kiros'a verir. O mektubu okur:

"Ey Şah, Senin huzur istemediğini biliyoruz. Öyle olsa da sana yine bir kere söylüyorum. Sen kendi yurdunda hükümdarlığını devam ettir. Bizi rahat bırak. Eğer benim söylediğim sözlere uymayıp gücünü sınamak, savaşmak istersen baş üstüne. Biz hazırız. Ancak biz dar bir alanda yüz yüze savaşmayalım. Atalarımızın savaş geleneğini koruyalım. İrmaktan rahatça geç. Biz ırmaktan üç gün uzaklıkta olan bölgeye geri çekiliyoruz. Orada rahat rahat savaşırız. Olmazsa sen üç gün uzaklıkta bir yere geri çekil. Biz ırmaktan geçip savaşalım. Sen sadece hile, kurnazlık ile namertlik yapmazsan yeter."

Bu teklifi işitir işitmez Kiros vezirlerini toplayıp istişare eder. Vezirlerin çoğu Tumarlı'nın teklifini uygun görmezler. Ancak onların arasından bir ihtiyar vezir varmış. O başka bir hileyi hükümdara öğretir:

“Şahım, ordunuzun helak olmasını istemiyorsanız, o vakit ben kendi düşüncelerimi size söyleyeyim. Eğer siz insan kaderinin aynı olmadığına gerçekten inanıyorsanız, o zaman kulak verin. Biz kendi tarafımızda düşmana yenilirsek, o zaman padişahlıktan gidersin ve tahttan inersin. Çünkü muzaffer ordu devletin içine doğru yürüyüşe geçer. Eğer düşmanın tarafına geçerek savaşırsanız, o zaman ona yüklenirsiniz, fakat onların hepsini yok edemezsiniz. Kadından yenilerseniz altından kalkılamayacak namus altında kalırsınız. Bu yüzden en iyisi Tumarlı'nın belirlediği yere gidelim de onların yenilmeleri için hile düzenleyelim. İşittiğim kadarıyla, Massagetler bizim nimetlerden habersizler. O yüzden biz, şerapları esirgemedi, mal kesip büyük ziyafetler düzenleyelim. Sonra zayıf, gevşek olan askerlerin bir bölümünü bırakıp geri çekilelim. Düşman zayıf olan askerlerimizi kolay yener. Yiyip içip kudurduklarında ise ansızın onların üstüne saldırıp kolay yeneriz” deyip sözünü tamamlar.

Bu fikir Şah'ın hoşuna gider. O Tumarlı'dan kendi taraflarına çekilmelerini ister. Sonra oğlunu o ihtiyar vezirine teslim edip:

“Eğer savaştan geri dönemezsem, şu vezirin öğütleriyle şahlık yap” deyip ikisini de kendi yurtlarına doğru gönderir.

Şah büyük orduyla Tumarlı'nın yurduna ayak basar. Orada Şah bir rüya görür. Rüyasında kendisine bağlı bir hükümdarın büyük oğlunun iki omzundan kanat büyüyüp çıkmış, biri mağrip öteki maşrik tarafına bakıyormuş. O vakitler rüyasındaki oğlan yirmi yaşlarında olup henüz erken olduğu için savaşa katılmasına izin verilmemiştir. Rüya Şah'ın kalbini endişeye sevk eder. O oğlanın babasını yanına çağırıp:

“Oğlun bana karşı güç topluyor. Sen yurda dönüp onun yeterince cezasını ver” der.

Sonra o Tumarlı'nın yurdunun derinlerine yaklaşıp ihtiyar vezirin tavsiye ettiği gibi yemek içmek hazırlattırır. Az sayıdaki zayıf askerlerini bırakıp geri çekilir.

Tumarlı'nın oğlunun önderliğindeki bir grup asker bu yere gelip Kiroş'un bıraktığı askerleri yenip, keyif ve sefa ile meşgul olurlar.

Sonra iyice sarhoş olan askerler uykuya dalarlar. O vakit Şah'ın esas saklanmış askerleri hücumla geçip Sıparga'nın askerlerinin büyük bölümünü öldürüp canlı kalanlarını da esir alırlar. Esirlerin arasında Tumarlı'nın şehzade oğlu da varmış.

Tumarlı bu vakalardan haberdar edilir. O elçi aracılığıyla Şah'a mektup gönderir. Mektupta şöyle yazar:

“Ey cani Kiros! Üzüm suyunun yardımı ile yaşanan bu hadiseden dolayı sevinme. Sen oğlumu savaş meydanında değil, hileyle ele geçirdin. Şimdi beni dinle. Senin için iyi tavsiyeler söyleyeyim. Oğlumu bana teslim et ve zarar görmeden geldiğin yere dön. Yoksa Massagetlerin tanrısı Güneş'in adına ant içiyorum ki, senin ağgöz ejderha gözlerini kanla doldururum.”

Şah bu sözlere önem vermez. Tumarlı'nın oğlu ise kendine gelip yaptığı işe pişmanlık duyar. Onuru kırılan Sıparganı bu durumdan çıkmanın yolunu arar. O Kiros'tan el ve ayaklarındaki prangaların çıkarılmasını rica eder. Sıparganı'nın niyetini anlamayan Kiros esir şehzadenin prangalarını çıkarttırır. Sıparganı yanında duran askerin hançerini alıp düşmanın iki üç tanesini öldürür ve kursağına hançeri sokup mertçe vefat eder.

Ondan sonra Tumarlı asker toplayıp savaşa girer. Çok korkunç, o zamana kadar hiç görülmeyen, duyulmayan bir savaş olur. Önce birbirlerine ok atarlar. Yay oklarından helak olan askerler tepe tepe olurlar. Askerler sonra birbirlerine mızrak atarlar. Kalkanlara çarpan mızrak sesleri uzak aralıklardan işitilir. İnsan kanı ırmak olup dört bir yana akar. Sonra kılıçlı askerler savaşa girerler. Güneş ışını vurunca yıldırım gibi ışıldayan kılıçların kuvvetiyle kafalar kabak misali etrafa saçılır. Savaş uzun süre devam eder. Sonunda Massagetler savaşta galip gelirler. Cani Kiros savaşta ölür.

Tumarlı andını yerine getirir. Bir tulumu düşman askerlerinin kanıyla doldurup Kiros'un kafasını ona koyar. Tulumun ağzını iyice bağlayıp:

“Massagetlerin yurduna savaş isteyip gelenin sonu böyle olur. Sen savaş isteyerek geldin. Beni oğlumdan ayrı düşürüp yüreğime bitmez yara, keder soktun. Tanrımız Güneş'e verdiğim yemini yerine getirmek için senin susuzluğunu kendi askerlerinin kanıyla gideriyorum” deyip tulumu Kiros'un yurduna gönderir.

Kiros'un rüyasında gördüğü yirmi yaşındaki yiğit ise Kiros'un tahtına çıkar.

Tumarlı'nın kalesinin kalıntıları Lebap vilayetinin Kerki ilçesinin Daşlık köyünde bulunmaktadır. Aynı zamanda bu kale "Turan'ın köşkü" adıyla da bilinmektedir.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; "Tumarlının Galası", *Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 82-86.

KONUSU: Massaget hükümdarı Tumarlı'nın (Tomris) hatrasına yapılan Tumarlı Kalesi'yle ilgilidir.

YER ADLARI: Hazar denizi, Ceyhunlırmağı, Daşlık, Turan'ın Köşkü.

ŞAHİS ADLARI: Tumarlı, Kiros, Sıparganı.

ÖZEL ADLAR: Massaget, Türkmen.

KISA ÖZETİ: Kiros Massagetlerin hükümdarı Tumarlı'ya savaş açar. Savaşta Kiros Tumarlı'nın oğlunu hileyle ele geçirir. Bunun üzerine Güneş tanrısına yemin eden Tumarlı Kiros'un ordusunu yenip Kiros'un kafasını kanla dolu tuluma koyarak ülkesine gönderir. Tumarlı'nın kahramanlığının hatrasına Tumarlı kalesi yapılır.

MOTİFLER: Büyücü, falcı, hilekâr, kız isteme, akıllı vezir, rüya, olağanüstü insan, hile, zafer kazanma, elçi, yemin, intihar, andın gerçekleştirilmesi, rüyanın gerçekleşmesi.

KADİM zamanlarda Feridun adlı bir padişah olmuş. Gökyüzü ile yerin tanrısı, Feridun Padişah'a üç oğul bağışlar. Padişah'ın oğulları ergenlik çağına erer. Padişah onların önder olmalarını ister. Feridun Padişah'ın Cezel adlı bir veziri olur. Feridun Padişah ona:

"Sen dünyanın pek çok yerini gezmişsindir. Sen söyle, hiçbir yerde padişahın aynı anne babadan olan üç kızına rastladın mı?! Eğer var ise ben o kızların anne babasıyla dünür olurum. Sen şimdi aramaya çık" diyerek emir verir.

Cezel Vezir yola düşer. Yol üzerinde pek çok şehir, kale, padişah veya vezir varsa onlardan haber alıp yoluna devam eder. Ancak şehzadelere layık kızları bulamayıp çok gezer. Gezip dolaşırken, Yemen şehrinin padişahının köşküne varır. Cezel Vezir bir adamla konuştuktan sonra, Yemen padişahının eşsiz üç kızının olduğunu öğrenir.

Ancak ay yüzlü perilere babaları tek isim vermiştir. Cezel Vezir kızların edepli ve terbiyeli oluşlarından mutlu kalıp Allah'a şükreder.

Cezel Vezir Yemen padişahının karşısına çıkıp onunla görüşür. Sonra Feridun Padişah'ın isteğini iletir.

Yemen padişahı çok üzülür. Çünkü üç kızından başka çocuğu yoktur. O gece gündüz kızlarının yanında huzur bulup gezermiş.

Yemen padişahı Cezel Vezir'in getirdiği isteğe cevap vermek amacıyla toplantı yapar. Köşke gelip vezirlerini toplar. Sonunda vezirleri bir karara varır: "Padişah'ımız! Siz ferman sahibisiniz. Ancak Feridun cihan şahıdır. Onun pek çok pehlivanları da vardır. Yeryüzünde o pehlivanları yenebilecek ne dev ne de insan vardır" derler.

Yemen padişahı, Feridun Padişah ile savaşıp üstesinden gelemeyeceğini anlar. Mecburen Cezel Vezir'i yanına çağırıp şöyle cevap verir: "Feridun Padişah bize hükmetmiş. Biz de onun hükmünü kabul ederiz. Ancak benim tek bir isteğim olacak. Şah üç oğlunu buraya gönderip benim ömrüme merhamet etsinler. Çünkü üç kızımı da görmezsem, gözümün önünü karanlık kaplar!"

Cezel Vezir Yemen padişahının isteğini Feridun Padişah'a ulaştırır. Feridun Padişah oğullarını karşısına çağırıp onları Yemen yurduna göndermek ister. Oğullarına seslenip:

“Ey çocuklarım! Sizi sınamak amacıyla Yemen padişahı üç kızını size gösterir. Ortancı kızını yukarıda, küçüğünü ortada, büyüğünü ise sonunda oturtturur. Siz de o düzende oturun. O zaman sizin akıllığınız ortaya çıkar” deyip nasihat eder.

Sonra oğlanlar babaları ile vedalaşıp Yemen yurduna varırlar. Yemen padişahı şehzadelerin geldiklerini işitip onları karşılayıp saygı hürmet ile şehre davet eder.

Yemen padişahı bunları sınamayı düşünür. Onlar da sırasıyla Yemen padişahına kendi hünerlerini gösterirler. Yemen padişahı kızlarını mecbur nikâhlayıp şehzadelere verir. Feridun Padişah’ın oğulları Yemen padişahından izin alıp babalarının yurduna doğru yola düşerler.

Feridun Padişah şehzadelerin gelmekte olduklarını işitir. Çocuklarını karşılamaya çıkar. Yolda askerlerini bir geçitte bırakıp soluklanıp ejderha kılığına girer. Büyük oğlu yetişip gelir. Ejderha korkutarak üzerine saldırır. Şehzade ejderhanın heybetinden korkup kaçır. O vakit ortancı oğlu yetişip gelir. Ejderha bu defa da sinirlenip şehzadeye saldırır. Şehzade korkmayıp hemen ejderhayı öldürmek ister. O an Feridun Padişah’ın küçük oğlu yetişip gelir. Yüksek sesiyle: “Ey ejderha! Biz Feridun Padişah’ın oğullarıyız. Yoldan uzakta dur. Yoksa kılıç darbelerimle paramparça yaparım” der.

Ejderha gençlerden bu sözleri işitip geri döner.

Ejderha asıl kılığına dönüp askerlerinin arasına gelir. Sonra çocuklarının yanına varıp onlar ile görüşür.

Feridun Padişah çocuklarını huzuruna çağırıp “ejderhalı” öyküyü tek tek anlatıp: “Sizi sınamak için bunu yaptım. Ta bu zamana kadar sizleri bir isimle adlandırdım. Artık her birinize bir isim koyacağım” der.

Büyük oğluna yönelip: “Sen sakinliği, rahatlığı istedin. Senin adın Selm olsun!” der.

Ortancı oğluna yönelip: “Sen mertlik gösterdin. Senin adın Tur olsun!” der.

Küçük oğluna ise: “Sen kahramanlık gösterdin. Senin adın İreç olsun!” der.

Sonra Feridun Padişah yurdunu üçe bölüp her bölümünü bir oğluna paylamak istemiş. O, bilginleri yanına çağırıp toplantı yapar. Rum diyarını Ceyhun Irmağı’ndan ta Çin’e kadar böler. Yine

Ceyhun Irmağı'ndan tüm İran diyarını bir bölüme ayırır. Rum diyarını Selm'e verir. Turan diyarını Tur'a tabi eder. İran diyarını ise İreç'e verir. Turan adı böyle kalır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 557 (f).

İcra Eden: Giliç Mergen Alıbekov (1863 doğumlu).

Derleyen: Kerim Osmanov.

Derleme yeri ve tarihi: Aşkabat ili Pövrize, 31.01.1939.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; "Turan", *Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 155-158.

KONUSU: Turan adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Yemen, Rum, Ceyhun ırmağı, Çin, İran, Turan.

ŞAHİS ADLARI: Feridun, Cezel, Selm, Tur, İreç.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Feridun üç oğlunu Yemen padişahının üç kızıyla evlendirir. Üç oğul Yemen'den dönüşünde Feridun ejderha kılığına girerek oğullarının cesaretini sınar. Mertliğinden dolayı ortancı oğluna "Tur" adını verir. Sonra üç oğluna hükmettiği toprakları paylaştır. Turan diyarı Tur'a verilir.

MOTİFLER: Üç, sınama, ejderha, kılık değiştirme.

184. Turan'ın Kadın Padişahının Feraseti

DARİY ŞAH kendi devrinin eşsiz güçlü padişahı imiş. O kendi ferasetine, eksilmeyen gücüne dayanıp, her türlü yollarla küçük devletleri kendi yurduna birleştirmeyi başarmıştır.

Günlerden bir gün Dariy, komşusu Turan'ın kadın hükümdarına kendisine itaat etmesi ve vergi ödemesini talep ederek elçi gönderir. Elçiye kendi yurdunda belli kırk pehlivan hem eşlik eder.

Turan'ın kadın hükümdarı Dariy Şah'ın elçisini ve onun yanındaki korumalarını üç gün ağırlayıp, onlara geliş amaçlarını sorar. Bunların haberini alan kadın hükümdar hiçbir endişeye kapılmadan elçiye:

“Gidin ve padişahınıza bizim boyun eğmeyeceğimizi, vergi de ödemeyeceğimizi söyleyin. Eğer Dariy bize savaş ilan ederse, o vakit bizim şansımız yaver gidip onu yenersek, yeryüzünün hanları ve sultanları “Dariy bir kadından bile yenildi” diye konuşurlar. Eğer bizim işler yolunda gitmeyip biz yenilirse, o vakit laf da çıkmaz, bu olay da konuşulmaz. Sadece “bir kadını yenmiş” derler geçerler. Bizi yendiği için Dariy Şah çok güçlüymüş demezler. Yine de iletmeniz gereken bir şey var, o da bizim dedelerimiz Oğuz Han neslindedir. Bizde savaş yapılırken padişah padişahla pehlivan pehlivanla teke tek karşılaşp güçlerini sınırlarmış. Bu geleneğe uyarım derse gelsin. Biz vatanımızı korumaya yedi yaştan yetmiş yaşımıza kadar herkes toplanırız” diye söyler.

Kadın hükümdarının sözlerini işiten Dariy, bu kadının ferasetine hayran kalıp, onu yine sınamak için “Sizin pehlivanlarınız bizim pehlivanlarla karşılaşsınlar” diye haber gönderir.

Kadın hükümdar mertçe “pehlivanlarınızı, savaşçılarınızı hazırlayın” diye cevap verir. O sırada elçinin arkasından Dariy Şah'ın bir kervanı gelir ve yirmi çuval buğdayı indirir. Elçi kadın hükümdara:

“Bunları padişahımız size göndermiş. Bizim ordumuzun sayısını bilmek istiyorlarsa, şu buğday tanelerini saysınlar dedi” diye söyler. Kadın hükümdar buna hiç aldırmadan, yanındakilere:

“İrmağın öteki tarafındaki köylerimizin tavuk ve civcivlerini yakalayp getirsinler. Çuvallardaki buğday tanelerini yere dökün. Bunların ordusunun ne kadar olduğunu tavuklar ve horozlarımız sayar” diye buyruk verir.

Kadın hükümdarın söylediği gibi ırmağın öteki kenarındaki köylerin tavukları ve horozları yirmi çuval taneyi bir gün içerisinde yiyip bitirirler. Bunun anlamı Dariy'in ordusu ne kadar çok olsa da ona karşı durabilecek yeterli gücümüzün olduğudur.

İşte o taneleri tavuklar yerken, iki tarafın pehlivanları güreş yaparlar. Dariy Şah'ın güçlü pehlivanları kadın hükümdarın pehlivanlarından yenilirler. Ondan sonra iki taraf yay ile ok atarlar. Bu karşılaşmada da Turanlı nişancılar üstün çıkarlar. Sıra mızrak ve kılıç kullanabilen savaşçılara gelir. Cesur yiğitler savaşın olacağı meydana toplanırlar.

Dariy Şah'ın elçisi kadın hükümdarın akıl ferasetine hayran kalıp:

“En iyisi bu sınavı burada durduralım. Ben sizin halkınızın cesurluğunu, mertliğini bir kez daha anladım. Yurduma gidip, padişahımıza gördüğüm işittiğim her şeyi tek tek anlatırım” deyip kendi yurduna döner.

Akıllı elçisinden bu vakaları işiten Dariy Şah:

“Ah elçim, ilk vardığınızda misafir kabul etmesinden bile anlamalıydınız. Gönderdiğim buğday tanelerini tavuklarına yedirmesinden, onların birlik içindeki halkına, akıl ferasetine hayran kalmalı” der. Sonra Dariy vezirleriyle toplanıp “Hakikaten kadınla savaş yapmayalım, hele ki Oğuz Han'ın neslindense onlarla hiçbir zaman savaşmayalım” diye karar verirler.

DERLEME BİLGİSİ: Bu efsane Gurban Mirabov tarafından 1984-1985 yıllarında Juma Anna Oğlundan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Gurban Mirabov; “Halkın Hazinasından”. *Pagtaçı Sesi* gazetesi, Nu: 15 (3157), 08.04.1993.

KONUSU: Turan'ın kadın hükümdarının Dariy Şah'ın açtığı savaşı aklı ve cesaretiyle kazanması hakkındadır.

YER ADLARI: Turan.

ŞAHİS ADLARI: Dariy, Oğuz Han.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Dariy Şah Turan'ın kadın hükümdarına kendisine boyun eğmesi ve vergi ödemesi için elçi gönderir. Ancak elçiden kadın hükümdarın aklı ve cesaretini öğrenince savaşmaktan cayar.

MOTİFLER: Elçi, kırk, üç, gerçeği öğrenme, sinama.

185. Türkmen Kale

TÜRKMEN KALE adlı kaleye düşman saldırır. Kaleyi yağmalayıp oğlanları ganimet, kızları esir aldıktan sonra her yeri yakıp yıkarlar. Türkmenler de bu savaşta düşmanın Tuvan adlı yiğidini esir alırlar.

Türkmenler Tuvan'ı kalelerinde saklarlar. Yılların geçmesiyle yiğit, Türkmenlerin hayatına alışır. Kale halkı esir yiğidi kendi yiğitleriyle eşit tutar. Ona saygı gösterirler.

Bir keresinde komşu kaleye düşman saldırır. Tuvan'ın yaşadığı kalenin halkı da onlara yardıma giderler. Kalede birkaç insan ile Tuvan kalır.

Bu haberi alan düşman ordusu aniden kaleye saldırır. Tuvan yardıma giden insanlara haber gönderdikten sonra, kendisi düşmanın üzerine gider. Düşmana karşı tek başına iki gün savaşır. İki gün sonra komşu kaleye yardıma gidenler gelip savaşa katılırlar. Fakat Tuvan ağır yaralanıp, orada vefat eder. Onu vefat ettiği yerde defnedirler. Bu yere ise Tuvan Pehlivan ile ilişkili olarak "Tuvan Türk" adını verirler.

Vaktin geçmesiyle "Tuvan Türk" ile "Türk Kale" adları birleşip, sadece "Türkmen Kale" adı kalır.

Türkmen Kale'nin kalıntıları Marı vilayetinde bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Milli Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: Ommad Çanyev (75 yaş).

Derleyen: Ogulnur Mergenova.

Derleme yeri ve tarihi: Marı vilayeti Türkmengala ilçesi, - .

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; "Türkmen Kale", *Türkmen Galaları Hakında Rovayatlار*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 55-56.

KONUSU: Türkmen Kale'nin ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Türkmen Kale (Türkmengala), Tuvan Türk, Türk Kale.

ŞAHİS ADLARI: Tuvan.

ÖZEL ADLAR: Türkmen.

KISA ÖZETİ: Türkmen Kale'ye saldıran düşmana karşı savaşta Türkmenlere esir düşen bir yiğidin sonraki düşman saldırılarında Türkmenlerin yanında savaşıp can vermesi üzerine, onun hatırası için kaleye Tuvan'ın adı verilir. Fakat sonraki dönemlerde Tuvan Türk ve Türk Kale adları birleştirilip "Türkmen Kale" olarak adlandırılmaya başlar.

MOTİFLER: Esir alma.

186. Usta Kuş'un Minaresi

KADİM zamanda Köhneürgenç yurdunda sözüne karşı gelinmeyen bir han varmış. Han ölmeden önce iz bırakmak isteyip ulemaları ve bilginleri köşküne çağırır.

“Ben yaşlandım artık” diye sözüne başlar. “Allah’ın işine çare yok. Bu dünyaya gelen gitmeli. Ben uzun süre han oldum. Kendimden bir iz bırakmak istiyorum. Kimin ne tür tavsiyesi var. Dinliyorum” der.

Oturanların her biri bir teklif söyler. Birisi: “İrmağın önüne bent yaptır. Aşağı taraftaki han sizin hizmetinizde olsun” derken, diğeri: “Dağı kesip ark yaptır. Sonrakiler iyilikte hatırlarlar” der. Bir başkası: “Yurt işgal et. Adın göğe yükselir” der. Lafın kısası, söylenmeyen söz kalmaz.

Han hiçbirini onaylamaz. En sonunda yüz yirmi yaşında bir ihtiyar:

“Han, niyetin doğru. Bu dünyaya gelen bir iz bırakıp gitmeli. Tahta çıkacak oğlun yok. Yalnız kızın var. Ürgenç’te bir minare yaptır. Boyu göğe yetsin. Sırçaları güneş ile çarpışsın. Minarenin üstüne çıkan insan rahat bir şekilde Ürgenç yurdunu görebilsin” der.

Han:

“Böyle yapıyı yapabilecek usta var mı?” diye sorar.

İhtiyar:

“Var” diye cevap verir.

Han ihtiyara:

“Kim o?” diye sorar.

O zaman ihtiyar:

“Şu ilerideki dağın altındaki köyde bir yiğit var. Ellerinden nur dökülüyor. Yaptığı işinde eksiklik bulamazsın. Minare yapmakta ondan daha iyi usta yoktur” der.

Ertesi gün Han ustayı köşküne getirir. Baksa yakışıklı, yürekli, konuşması düzgün bir yiğitmiş.

“Ey usta yiğit” diye Han söze başlar. “Sen bana bir minare kur. Güzellikte ve yükseklikte ondan öne geçen minare olmasın” der.

Usta razı olur. O, vakit kaybetmeden işe başlar. Usta, binlerce ineğin sütüne yoğurulan kerpiçleri sıraya dizip örerek devam eder. İnek sütüne yoğurulan kerpiçlerden örülen minare yeni doğan güneş misali ışık saçıp gökyüzüne yükselir.

Günler ardı ardına geçer. Günlerden bir gün Han'ın yalnız göz-bebeği, güzellikte eşi benzeri olmayan Suluv kız, orta yüksekliğe ulaşan minareyi izlemeye gelir. Baksa minare o kadar güzel ve süslüymüş ki gözlerini kamaştırıyormuş. Kız bu minareyi yapan yiğidi görmek ister. Kerpiçleri sıraya dizip oturan ustayı gören kız ona âşık olur. “Kaleyi bitirdikten sonra ona aşkıımı açıklayım. Herhalde Ürgenç'te ondan akıllı, yakışıklı ve yürekli yiğit yoktur!” deyip kız minareye karınca gibi gidip gelmeye başlar.

“İnsanın iki kulağı varsa, Han'ın kırk kulağı olurmuş” derler. Han uğursuz günlerin birinde kızının minareye karınca gibi gidip geldiğini işitip şaşkına döner. “Hiç han kızının ustaya gittiğini işiten, gören var mıdır? Han kızı han oğluna münasiptir. Minare yapıldıktan sonra ustayı yok edeyim. Böyle yaparsam kızımı rezillikten kurtarmış olurum. Ustayı sağ salım bıraksam, o başka bir yere varıp bundan da daha güzel minare kaldırır. Böyle minareyi bu dünyada gören hiç kimse yok. Onun yaptığı minare sadece Köhneürgenç'te, benim yurdumda ışık saçsın” deyip içini konuşturur.

Minare yapılıp bitirilmek üzereyken Han, ustayı tavsiye eden ihtiyarı huzuruna çağırıp niyetini açıklar. Bilge ihtiyar zor duruma düşer. Han'a: “Bu işiniz yanlış” dese kafasından ayrı kalacak; “Doğru yapıyorsun” dese, Allah'ın önünde suçlu, bendesinin önünde günahkâr duruma düşecek. İhtiyar, Han'a “siz bilirsiniz” deyip geri döner.

İhtiyar dayanamayıp sonunda Han'ın kara niyetini Suluv kıza iletir. Kız, olacak şeyleri ustanın vefalı çırağına ulaştırır. Çırak, Han'ın niyetini kerpiçe yazıp ustaya bildirir. Usta ise çırağına tutkal ile malın ince derisini göndermesini rica eder. Çırak, tutkal ve deriyi ustaya ulaştırır. Usta yiğit hem minareyi doğrulamaya devam eder hem de uçmak için iki kanat hazırlar.

Uğurlu gün geldiğinde usta yiğit minareyi yapıp bitirir. Tüm Köhneürgenç halkı toplanıp minareyi izlerler. Herkes usta yiğidin aşağıya inmesini sabırsızlıkla bekler. O vakit yiğit Allah tarafından kuş gibi uçup gider.

Han herkesin gözünün önünde yaşanan bu vakaya hayran kalır. Ondan ne ad ne de şöhret kalır.

Rivayetçilerin anlattıklarına göre:

Usta yiğit uçarak giderken, şimdiki Boldumsaz ilçesindeki kale-
nin olduğu yere varıp konar. Gazaplı ve azılı Han'dan kurtulan yiğit:
“Şimdi oldum saz”¹ der.

“Boldumsaz” adı oradan kalmıştır. Köhneürgenç halkı ustanın
yaptığı minareye ise “Usta Kuş’un Minaresi” adını verir.

Usta Kuş ise Boldumsaz’dan Buhara’ya uçarak gitmiştir. Orada
Köhneürgenç’teki gibi ikinci minareyi yapmıştır.

Köhneürgenç hanı Allah’ın rahmetine kavuşmuştur. Usta Kuş
Köhneürgenç’e gelip sevdiği kızı almıştır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil,
Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: S. İlliye.

Derleyen: Amanmırat Baymıradov.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoğuz vilayeti Aktepe ilçesi, Mayıs 1982.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Ussa guşuñ minarası”, *Türkmen
Galaları Hakında Rowayatlar*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 32-35.

KONUSU: Usta Kuş’un Minaresi’nin yapılışı ile ilgilidir.

YER ADLARI: Köhneürgenç, Ürgenç, Usta Kuş’un Minaresi, Boldumsaz, Buhara.

ŞAHIS ADLARI: Suluv.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bir usta Köhneürgenç hanının isteği üzerine Köhneürgenç’in en güzel
ve en yüksek minaresini yapar. Ancak Han bu minarenin tek olmasını ister ve
minare bitiminde ustayı öldürmeyi planlar. Ustaya âşık olan han kızının yardı-
mıyla usta minareyi tamamladıktan sonra iki kanat hazırlar ve Allah’ın kudretiyle
uçup gider. Dolayısıyla ustanın yaptığı minareye “Usta Kuş’un Minaresi” denir.

MOTİFLER: Yüz yirmi, ihtiyar, âşık olma, kırk, entrika, keramet, olağanüstü insan.

¹ Saz: iyi, mükemmel.

187. Üçkersen¹

KADİM zamanlarda Ceyhun Irmağı'nın kenarında bir adam yaşar. O adam ırmağın coşarak aktığı yere arpa, buğday, mısır ekip çiftçilikle meşgul olur. Kervan yolu üzerinde yaşadığından, tacirler onun evinde konaklayıp geçerlermiş. Adam gelen misafirlere hep üç tahta çanakta yemek verirmiş. Misafir ne kadar kalabalık olsa da önlerine üç çanakta yemek koyarmış. Bu yüzden tacirler birbirleriyle karşılaştıklarında:

“Üç çanakta yemek veren adamın evinde konakladık” derlermiş. Böylece üç tahta çanak anlamına gelen “Üçkersen” adı kalır.

DERLEME BİLGİSİ: Geldimirat Gutliyev; “Üç Kersen”, Gadımı Ceyhunıñ Yadıgärliklerine Sıyahat. İlim, Aşkabat 1991, s. 39. (Redaktör: E. Atagarnıyev).

KONUSU: “Üçkersen” yer adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Üçkersen.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR:-

KISA ÖZETİ: Bir çiftçi evine gelen misafirlere hep üç tahta çanakta yemek verir, dolaşısıyla onun mekânı Üçkersen (Üç tahta çanak) olarak adlandırılır.

MOTİFLER: Tacir, üç.

¹ Üçkersen Lebap vilayetinde Dayahatun ile Baragız aralığında yerleşik, ticaretle uğraşan kervan duraklarından biridir.

188. Ürgenç

BİR YURDUN padişahının güreş, atıcılık, ata binicilik ve yakınlılıkta kimseyi önüne geçirmeyen bir oğlu varmış. Onun adına Seyahat derlermiş.

Bir gün Seyahat yiğitlik çağına erer. Babasının köşküne gidip:

“Baba, adım Seyahat olsa da gördüğüm bildiğim yurt yok. Artık olgunum. İzin verseniz seyahate çıkacağım” der.

Babası tek oğlu olunca, onu bırakmamaya çalışır. Fakat oğlu ısrar eder. Sonunda oğlunun gerekli harcamalarını hazırlatıp, uğurlar.

O zamanlar Köhneürgenç büyük bir yurt imiş. Han dersen hanı, bey dersen beyi, çiftçi dersen çiftçisi varmış. Her şeyi mevcut olan bu yurdun bir eksikliği varmış. Her sene yurttan altmış yetmiş adam kayboluyormuş. Adamların nereye kaybolduklarını ise hiç kimse bilmezmiş.

Seyahate çıkan Seyahat bir gün Köhneürgenç’e gelir. Baksa güzel bir şehir. Tek tek sokakları dolaşır. Fakat bu kadar güzel bir şehirde özgürce mutlu olan tek kişiyi göremez. Seyahat bunun sebebini insanlara sorar. Onlar:

“Her sene altmış yetmiş insan kayboluyor. Sebebini bilen kimse yok” diye cevap verirler.

Seyahat açık gönüllü, temiz kalpli bir yiğit imiş. O seyahati kesip, kaybolan insanların sebebini öğrenmek amacıyla orada kalır. Her gün sokakları dolaşır. Bir yerde delik, bir yerde eski kale varsa dolaşıp çıkar. “Arayan bulur” dedikleri gibi bir gün Seyahat şehrin kenarında dolaşırken, delikten bir ejderhanın çıktığını görür ve saklanıp “Şimdi ne yapar acaba?” deyip beklemeye koyulur. Ejderha ise bir silkelenip kız olur. Kız güle oynayıp, mest olduktan sonra, tekrar silkelenip ejderhaya dönüşür ve deliğe girip gider. Seyahat şehrin tüm insanlarını ejderhanın çıktığı deliğin ağzına toplar. Onlara:

“Beni şu delikten aşağıya sallayın” der.

Seyahat delikten aşağıya inip baksa, yerin altı büyük bir kale imiş. Bir evin içinde bir kız oturuyormuş. Onun biraz ilerisinde ejderha uyuyormuş. Kız Seyahat’i görüp, çok korkar. Kız:

“Bu yere canlı olan kimse gelmez. At gelse toynağından, kuş gelse kanadından, insan gelse başından ayrılır. Sen buraya nasıl geldin. Ejderha uyansa seni yer. Uyanmadan buradan git” diye yalvarır.

Seyahat ise pehlivan yiğit olup, o âna kadar bir kızın böyle ağladığını görmemiştir. Ona dayanamayıp, uyuyan ejderhanın kafasını parçalar. Kız, oğlanın mertliğini görüp canlanır. Sonra:

“Sen ejderhanın dişi olanını öldürdün. Erkeği dışarıda dolaşıyor. Onu da öldür” der.

Seyahat o gün toprağın altında kalıp, erkek ejderhanın gelmesini bekler. Ejderha ertesi gün gelir. Gelir gelmez Seyahat onun da kafasını parçalar. İki ejderha öldükten sonra kız rahatlayıp, Seyahat’a ejderhanın hazinelerini gösterir. Ejderhanın yerin altında kırk hazineli evi varmış. Seyahat kızı yerin altında bırakıp, öldürdüğü ejderhalardan iki kuşaklık deri parçasını alıp yukarıya çıkar. Köhneürgeç’in insanları Seyahat’a büyük hürmet gösterirler. Yurdun padişahı tahtını ona verir. Seyahat yurdun en iyi ustalarını çağırıp, ejderhanın sahiplendiği deliğin üzerinde büyük minare yaptırır. Ejderhanın yanındaki kız güzel peri imiş. Seyahat büyük düğün yapıp, onu kendisine eş olarak alır. Ona:

“Bu şehir senin şehrin, ejderhadan aldığım mal mülküm de senindir. Şehir senin adına Hüyr Genci olsun!” der.

Böylece Hüyr Genç zamanla “Ürgenç” olur. Seyahat ise adil padişah olur. Seyahat Köhneürgeç’i babasının yurduyla birleştirip, uzun seneler bahtlı ömür yaşar.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: S. İlliye.

Derleyen: Amanmırat Baymıradov.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoğuz vilayeti Aktepe ilçesi, Mayıs 1982.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Ürgenç”, *Türkmen Galaları Hakkında Romanlar*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 18-20.

KONUSU: Ürgenç adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Ürgenç, Köhneürgeç, Hüyr Genci, Hüyr Genç.

ŞAHİS ADLARI: Seyahat, Hüyr Genci, Hüyr Genç.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bir padişahın Seyahat adlı oğlu Köhneürgeç’te her gün 60-70 insan yiyen dişi ve erkek ejderhaları bulup öldürür. Ejderhalardan kurtardığı peri kızını adına ve dolayısıyla şehre Hüyr Genci adını verir ve bu isim zamanla Ürgenç olur.

MOTİFLER: Ejderha, kılık değiştirme, yeraltı dünyasına inme, kötünün cezalandırılması, iki, kırk, peri kız, periyle evlenme.

189. Ürgenç Minaresi Hakkında Bir Rivayet

KALMUKLAR henüz Buhara'dayken mucize minareyi görürler. Kalmuk ordusu Harezm'e yaklaştıkça, askerlerin korkuları artmaya başlar. Sonunda acımasız kumandanlarının emriyle ordu Harezm sınırlarına ulaşır. Kumandanlar askerleri sadece geceleri yürütürler. Fakat bir gün sabah Kalmuklar minareyi apaçık bir şekilde görürler ve çok korkarlar. Onlar korkularından minareyi göremeyecekleri alçak bir yerde saklanırlar. Orada sonraları su çıkıp Kalmukları gizleyen yer yani "Kalmuk Bukan" olarak adlandırılan göle dönüşür.

Kalmuklar Ürgenç'i ele geçirdikten sonra, ilk işleri onlara korku salan minareyi topa tutup yıkmak olmuştur.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet Nazar Halimov tarafından 1979 yılında Köhneürgençli 72 yaşındaki Mâtyakup Mâtgurbanov'dan derlenmiştir. Bu rivayet eskiden yıkılmış olan II. Mamun'un minaresine aittir. Kalmuk Bukan gölü Ürgenç şehrinde 140 km uzaklıktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Nazar Halimov Bazarbayev, "Legenda o Minarete Mamuna II", *Pamyatniki Urgança (Soorujeniya, Nadpisi i Legendi)*. Aşkabat 1991, s. 19-20.

KONUSU: Kalmuk Bukan (Kalmuk Saklayan) gölünün ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Buhara, Harezm, Kalmuk Bukan, Ürgenç.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Kalmuk.

KISA ÖZETİ: Kalmuklar uzaktan gördükleri minareden korktuklarından alçak bir yere saklanırlar. Burası sonradan göle dönüşür ve göle Kalmuk Bukan (Kalmuk Saklayan) adı verilir.

MOTİFLER: Olağanüstü minare.

190. Ürgenç Düşüyor

MERTLERİN kaderi halkından ayrı olamaz. Düşmanın sel gibi ilerleyerek gelmekte olduğu haberini alan Muhammed Şah yurdunu bırakıp kaçtıysa da Ürgenç'in mert halkı şehri korumaya çalışır. Aslan yürekli Celalettin cesur yiğitleri toplayıp yurdu korumaya karar verir.

Bilginlerin çoğu daha güvenli olan Bağdat gibi yerlere giderler. Ancak ulemaların üstadı Şeyh Necmettin Kübra vatanından uzakta rahatlığı aklına bile getirmez. Büyüyüp yetiştği bu toprakları koruyarak ölmeye karar verir.

Muhammed Şah'ın babaannesi, Celalettin'in şöhretini kıskandığından çok kötü olur. Çünkü padişahlık tacı sevgili torunundan alınıp ona takılınca canı çok yanmıştır. Vatan gibi kutsal değerler elden giderken bile kıskançların kalbi temizlenmez.

Moğollar şehri kuşatınca, Kübra kale kapısına ayağını dayayıp oturur. Onun kerametinden dünyayı karanlık kaplar. Düşmanlar kalenin kapısını bulamayıp helak olurlar. Ancak Kübra'nın bulunduğu yere Muhammed Şah'ın annesi Türkan Hatun'un yolu düşer.

"Sen ne yapıyorsun burada?"

"Kaleyi koruyorum."

"Kaleyi korumak sana mı kaldı? Kalk git."

"Mücadele sadece senin için olsaydı, üzülmenden kalkıp giderdim. Baksana, halkımız yurdumuz helak oluyor."

"Kaleyi korumak sana kalmamış. Defol buradan."

Kübra kale kapısını bırakıp gider. Cihan aydınlanır. Düşmanlar şehri çembere alır. Büyük hoca yine rahat oturamaz. Güzel yurdun harap edilmesine üzüлp silahlanıp düşmanla savaşmaya gider. Mertçe durarak kaleyi korur.

Düşmanın gücüyle baş edilemez. Ürgenç tam düşmek üzereyken, şahlar şehzadeler kendilerini kurtarmak için şehirden kaçmaya başlarlar. Necmettin Kübra kendi adamları ile son bir kere düşman askerlerinin üzerine yürür. Düşmanla ölümüne kapışır. Düşmanın bayrağını indirir. O anda ise başı kesilir. Fakat o zaman bile düşmanın bayrağını elinden bırakmaz. Düşmanlar onun elindeki bayrağı parmaklarını tek tek kesip almak zorunda kalırlar.

Ürgenç'in büyük oğlu şehirle birlikte düşer.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; “Ürgenç Sınyar”, *Köneürgenç Rovayatları: Rovayatlar, Tımsallar (Ulı Yaşlı Mekdep Okuvçıları Üçin)*. Magarň Yayınlan, Aşkabat 1993, s. 35-37.

KONUSU: Ürgenç'in düşmesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Ürgenç, Bağdat.

ŞAHIS ADLARI: Muhammed Şah, Celalettin, Şeyh Necmettin Kübra, Türkan Hatun.

ÖZEL ADLAR: Moğollar.

KISA ÖZETİ: Moğolların yaklaştığı haberini alan Muhammed Şah yurdunu terk edip kaçınca, ulemalar da başka şehirlere kaçıp giderler. Ancak Hoca Şeyh Necmettin Kübra sahip olduğu manevi kuvvetiyle düşmana karşı koyar. Fakat Muhammed Şah'ın annesi Türkan Hatun ona engel olur. Şeyh Necmettin Kübra düşmana karşı kahramanca savaşı, ancak Ürgenç'in düşmesini engelleyemez, kendisi de şehit düşer.

MOTİFLER: Keramet.

191. Vezir Kale

KADİM zamanlarda bir şehrin padişahı, ordusu, kumandanları ve bütün cephanesiyle uzak yerlere ava çıkmaya karar verir. Padişah ava çıkmadan önce Baş Vezir'ini yanına çağırır:

“Ben geri gelinceye kadar, kalenin çevresine öyle bir istihkâm yap ki ona toplar etki etmesin. Kuş gelirse kanadından, at gelirse toynağından olsun. Lafın kıyası hiçbir düşman kaleyi alamayacak kadar mükemmel olsun” der.

Vezir Padişah'ın emrini hemen anlar. Padişah'ın emrine uymayanın cezasının darağacı olduğunu iyi bilen Baş Vezir, Padişah'ı uğurlar uğurlamaz işe koyulur. Ülkedeki yedi yaşından yetmiş yaşına kadar herkes kalenin inşaatında çalışmaya başlar. Padişah'tan korkan Baş Vezir, çok merhametsiz olur. İşe geç kalanı, işe yaramayanı canlı canlı kale duvarının içinde bırakır. Nice insan çamurun arasında bu dünyaya veda eder. Sonunda kalenin inşası tamamlanır. Kalenin çevresine büyük bir hendek kazılıp içi de suyla doldurulur.

Padişah avını tamamlayıp döner. Ancak kale halkı Padişah'a kapıyı açmaz. Baş Vezir elçi göndererek, kaleye kendisinin Padişah olduğunu haber verir. Padişah buna öfkelenip atına binip askerlerine savaş emrini verir. Kalenin içinde Baş Vezir'in askerleri, dışarıda ise Padişah'ın askerleri savaşa hazır olurlar. Padişah'ın askerleri aşağıdan top atarlarken, vezirin askerleri yukarıdan ateş saçıyor, taş atıyorlarmış. Kanlı bir savaş yaşanır. Padişah'ın askerleri iyi kuşanmış ve sayıca fazla imiş. Baş Vezir'in askerleriyse az olmasına rağmen, kalenin taşlı duvarları onları iyi korumuş. Sonunda Padişah'ın ordusu yenilir. Padişah'ın boynuna ip bağlayıp Baş Vezir'in karşısına getirirler. Baş Vezir Padişah'a eskisi gibi başını eğip selam verir. Sonra:

“Padişah'ım hoş geldiniz! Emrinize yüreğimle itaat ettim. İşte tahtınız, işte kaleniz. Sahip çıkın” der ve Padişah'ın ayaklarına kapanır.

Padişah gözlerine inanamaz. Vezir tekrar:

“Eğer bunları yapmasaydım beni darağacında sallandıracaktınız. Kaleyi kimsenin alamayacağını size ispat etmiş oldum” der.

İşte o günden sonra Padişah'ın fermanıyla kalenin ismi “Vezir Kale” olarak adlandırılır.

Vezir Kale Daşoğuz vilayetinde Sarıgemiş Gölü'nün kenarında bulunmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Milli Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f).

İcra Eden: -

Derleyen: Yazmırat Abayev.

Derleme yeri ve tarihi: - , 1995.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; *Türkmen Galaları Hakkında Rivayetler*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 8-9.

KONUSU: "Vezir Kale" adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Vezir Kale, Daşoğuz, Sangamış.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Vezir

KISA ÖZETİ: Vezir Padişah'ın ava çıkarken kaleyi hiçbir düşmanın alamayacağı kadar tahkim etmesini emretmesi üzerine her türlü tedbiri alır. Hatta kaleye avdan dönen Padişah'ı bile sokmaz. Kaleye girmek için Padişah savaşmak zorunda kalır ve savaşta yenilir. Vezir esir alınan Padişah'a görevini yerine getirdiğini söyleyerek tahtını geri verir. Padişah vezirin tahkim ettiği bu kaleye "Vezir Kale" adını verir.

MOTİFLER: Ava çıkma, zor görev, yedi, yetmiş, cezalandırma, elçi, esir alma, kaderin ters dönmesi.

192. Yartı Kale

BAŞLARDA bu kalenin adı Yartı Kale değildir. Eski zamanlarda kale veya köy halkı boy veya aşiretlere göre yaşamışlar. Yani bir yerde Yomut boyundan olanlar yaşıyorsa oraya “Yomutlar bölgesi”, Göklen boyundan olanlar yaşıyorsa “Göklenler bölgesi”, Nohur boyundan olanlar yaşıyorsa “Nohurlar bölgesi” denilirmiş. Kalede ise Yomutlar, Göklenler ve Nohurlar birlikte yaşamış ve onlar da kendi aralarında aşiretlere bölünmüşlerdir.

Bir gün bu boy ve aşiretlerin arasına şeytan karışıp anlaşmazlık ortaya çıkar. Bu durumu fırsat bilen yabancılar köye sık sık saldırarak talan yaparlar.

Bir keresinde Nadir Şah bu köye saldırıp oğlanları ganimet, kızları esir alıp götürür. Böyle saldırılar sık sık yaşanınca, köyün ihtiyarları sonunda toplanıp istişare ederler. Toplantıdan sonra köydeki boy ve aşiretler birleşerek, düşmanlardan korunmak için köyün yanından kale yapmaya başlarlar.

Köyün tüm halkı toplanıp kaleyi kaldırmaya başladıklarında, yani kaleyi yarılacaklarında yine Nadir Şah ordusunu sürerek köyü talan eder.

Bu olaydan sonra kalenin boyu tamamlanmadan yarım kalır. Kaleye ise “Yartı Kale” (Yarım Kale) adı verilir.

Yartı Kale’nin kalıntıları Balkan vilayetinin Garrıgala ilçesinin Çendir köyünde bulunmaktadır. Anlatıcı, Köroğlu destanında “Çar dağlı Çandıbil” diye belirtilen yerin dört tarafı dağlık olan Çendir köyü olabileceğini belirtmektedir.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: Goşa Sähedov (1910 Gamgala doğumlu, Türkmen).

Derleyen: Maya Nazarova.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti Gamgala ilçesi, 1993.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Yartıgala”, *Türkmen Galaları Hakkında Romanlar*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 73-74.

KONUSU: “Yartı Kale (Yarım Kale) adının kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Yartı Kale (Yarım Kale).

ŞAHİS ADLARI: Nadir Şah.

ÖZEL ADLAR: Yomut, Göklen, Nohur.

KISA ÖZETİ: Sık sık düşman saldırılarına maruz kalan Yomut, Göklen ve Nohur boy ve aşiretlerinin ihtiyarları bir gün yeni bir kale yapmaya karar verirler. Kaleyi yanladıkları sırada, yine Nadir Şah'ın saldırısına maruz kalırlar ve böylece kalenin boyu tamamlanamadan yarım kalır. Yarı Kale (Yarım Kale) adı buradan kalır.

MOTİFLER: Esir alma, kaderin değişmezliği.

193. Yılanlı

KADİM zamanlarda büyük bir hükümdarlık varmış. Şah'ı çok adaletli ve halkını bela beterden koruyan hükümdar imiş. Şah'ın ilal adlı güzel bir kızı olup, biricik çocuğu olduğu için ona gözbebeği gibi bakıyormuş. Yeryüzünde kızının güzelliğinde başka bir kız henüz doğmamış. Topuğuna kadar düşen saçını, ay gibi yüzünü, yay biçimindeki kaşını, büyüleyici gözlerini, al yanağını, kıldan ince belini tarif etmeye kimsenin gücü yetmez.

Babası “Kem gözlerden korumak, elin dilinden uzak tutmak” maksadıyla kızı için yer altında bir köşk yaptırır. Kızına bakmaları için yetmiş köleyi seçerek bunları kızının idaresine verir.

Beş yaşından on altı yaşına kadar yer altındaki köşkten başka hiçbir şey görmeyen, ak ile karayı ayırt edemeyen, acı nedir, tatlı nedir bilmeyen, adalet ile adaletsizliğin farkını anlamayan, on bir yıl gökyüzünü görmeyen kız, on altı yaşına erdiğinde, babası onun bu yalancı dünyayı görmesine izin verir.

Ilal yer altı köşkten yeryüzüne çıkar. Halkı refah içinde yaşayan yurdunda dolaşp seyahat eder. Allah'ın bahsettiği güzelliğini görüp ah çekenler, bayılanlar, ağlayanlar, ağzı açık kalanlar o kadar çok olur ki, fakat Ilal bu şeylerin farkında olmaz. O da dolaşırken etrafa bakar, gözlerini onlardan ayıramamış.

O devirde başka bir yurdun padişahı dünyanın öbür ucundan başlayarak önüne çıkan köyleri, kaleleri, şehirleri yakıp yıkarak işgal ediyormuş. Bu zalim padişah büyük ordusuyla Ilal'ın babasının yurduna ayak basar.

Zalim Şah askerlerini kalenin etrafına yerleştirip, küstahlık ederek Ilal kızın babasına mektup yazarak bir haberciyle gönderir. Mektubunda kendisinin bütün yurtlarla, şahlıklarla yaptığı savaşlarda galip geldiğini, baş eğmeyenleri cezalandırarak yok ettiğini belirtir. Mektubunun sonunda, eğer o da diğer bazı hükümdarlar gibi kendisine boyun eğmez ise onların akıbetini paylaşacağını belirterek tehdit eder.

Ancak Ilal'ın babası kendine ve kendisinin ordusuna güvenen hükümdar imiş. Zalim Şah'a hemen cevap mektubu yazar. Mektubunda “Her gelen kâfirin önünde diz çökmeyiz” diye belirtir ve mektubu haberciyle gönderir.

Mektubu aldıktan sonra Zalim Şah öfkelenip kaleye karşı saldırıya geçer. Ancak yüksek duvarlı kale sağlam olduğu için, Zalim Şah'ın ordusu birkaç defa saldırmış ise de başarılı olamaz. Onlara sadece kaleyi kuşatmak kalır. Kalenin kapılarını açmak onlar için hayal olur.

Böylece kalenin kuşatması iki yıla kadar uzar. Kalede kıtlık baş gösterir. Halk açlıktan ölmeye başlar. Buna rağmen onlar fırsat bulunca kaleden çıkıp düşmana karşılık vermeye devam ederler. Ilal'ın babası ve diğer insanlar açlıktan ölseler dahi düşmana kalenin kapısını açmayacaklarına ant içerler.

Böyle çetin günlerin birinde, Ilal cariyelerinden birisiyle birlikte duvarın üzerine çıkıp düşmanın bulunduğu yere nefretle bakar. Zalim Şah Ilal'ı uzaktan görüp güzelliğine hayran kalır ve bayılır. Şah, Ilal kıza âşık olur. Sözün kısası, büyük yurdun padişahı, pek çok hanlıkları kendisine tabi kılan Zalim Şah, kuşattıkları yurdun padişahının kızı Ilal'a gönlünü kaptırır.

Şah derhal kâtibine bir mektup yazdırıp onu kızın babasına gönderir. Mektubunda, eğer şah kızını verirse, büyük ordusuyla geri döneceklerini hem de onunla akraba olacaklarını, eğer kızını kendisine reva görmezse, açlıktan ölseler de en son asker can verene kadar geri çekilmeyeceklerini yazar.

Mektubu alan Ilal'ın babası öfkelenir ve “Açlıktan öleceksek de ne kız veririz ne de yurt” diye cevap mektubu yazar.

Mektubunun cevabını alınca, Zalim Şah on sekiz yaşlı Ilal'ın aşkıyla kederlenip türkü söyler, ah çekip, kaleyi kuşatma altında saklamaya devam eder.

Kalede açlık yüzünden kayıplar artmaya başlar. Ölen insanların cesetlerinin kokusundan kalede durulamaz hale gelinir. Kalede hayatta olanlar, halsizlikten, kederden ızdırap çekerler, cesetleri toplamaya güçleri yetmez, böylece ecellerini beklemeye başlarlar.

Şah'ın kızı Ilal tesadüfen birilerinden babası ile Zalim Şah'ın mektuplaştıklarını işitip Hüda'ya münacat okuyarak şöyle der:

“Ey Hüda! On altı yaşımda yeryüzüne çıktım. On altı yaşımda yeniden doğdum. On altı yaşımda ak ile karayı ayırt edemezken, hayatın tadını tatmamışken, acısını tatmak zorunda kaldım. Eğer o Zalim Şah beni almakla yetinecekse, babama, halkıma, çocuklara zarar vermezse, ben hemen bu gece kaleden dışarıya çıkıp kendimi

o namussuza sunarım. Benim yüzümden diğer insanlar sıkıntı çekmesin.”

O gece kız kaleden dışarı çıkıp Zalim Şah'ın altın nakışlerle süslenmiş çadırına yaklaşır. Şah ise Ilal'ın geldiğine sevinip sözünde durur. Kısa zamanda oradan geri çekilirler.

Kalede kızı Ilal'ın olmadığını öğrenen Padişah küplere biner. Öfkelenip kızını namertlikle suçlar.

“Tüm kale halkı açlığa, sıkıntıya dayanırken, tek yavrum, gözü-mün nuru kızım dayanamayıp yabancılarla kaçıp gitti. Bundan böyle benim kızım yoktur” deyip kızından vazgeçer.

Ertesi sabah kale muhafızları kendi gözlerine inanamazlar. Koca ordudan eser yokmuş. Padişah savaş giysilerini giyerek kılıcını beline kuşanır, bitkin bir halde atlanıp kimseye haber vermeden düşmanın peşinden gider.

Biraz yol gittikten sonra, düşmana yetişir ve önüne çıkanın kellesini kabak gibi uçurur. Sonunda Ilal'ın peşinden yetişir, öfkesi daha da şiddetlenir, kanı tepesinde kaynar, bindiği atı ile birlikte onu kılıcı ile eşit iki parçaya ayırır.

Zalim Şah ve onun askerleri kendi kızını kendi eliyle öldüren bu merhametsiz babaya hayretler içerisinde bakarlar. Ilal'ın babası tüm gücünü kılıcına toplayıp düşmanı bozguna uğratar. Düşman askerlerine kaçıktan başka çare kalmaz.

Ilal'ın babası tek başına düşmana galip geldiğini bile anlamaz. Sakinleştikten sonra etrafına göz gezdirir ki, kanlar içerisindeki kızını görüp kendine gelir. Yaptığı işe pişman olup hüngür hüngür ağlar ve tek yavrusunun cesedini kucaklayıp Allah'a feryat eder: “Gözümün nuru, biricik kızımın olmadığı yerde benim varlığıma gerek yok” deyip kendi canına kıyar.

Padişah'tan haber almak için kaleden gelen halk bu durumu görüp feryat eder.

Böylelikle, büyük hükümdarlığın nuru, halkın sevdiği şehzade kızı Ilal, babasının elinden eceli bulur. Kale halkı kendilerini özgürlüğe kavuşturan Ilal'a saygı duyar. Kızı ve babasını oraya defneder. O bölgeleri “Ilal” veya “Ilallı” diye adlandırmaya başlarlar. Günler, aylar ve yılların geçmesiyle o bölge “Yılanlı” adını alır.

Yılanlı Daşoğuz vilayetinin Yılanlı ilçesinde bulunmaktadır. Onun kadim adları Hibrasan, Habratan, Habarta, Harratir, Hilyalı'dır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f).

İcra Eden: Derleyenin anneannesi.

Derleyen: Gurbangül Gulgeldiyeva.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoguz vilayeti Garadaşlı köyü, -.

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov; “Yılanlı”, *Türkmen Galaları Hakkında Röyavatlár*. Miras Yayınları, Aşkabat 2004, s. 65-69.

KONUSU: “Yılanlı” yer adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Ilal, Ilallı, Yılanlı.

ŞAHIS ADLARI: Ilal.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Kadim zamanda büyük bir hükümdarın Ilal adında güzel bir kızı olup, kalesi, kızına âşık olan düşman şahının saldırısına uğrar. Kızı düşman şahıyla evlenmeyi kabul ederek halkını saldırıdan kurtarır. Ancak bu durumu kabullene-meyen babası kızını öldürür ve kendisi de intihar eder. Halk bu ikisinin defnedil-diği yere “Ilal” veya “Ilallı” diye ad verir. Zamanla bu ad “Yılanlı” olarak değişir.

MOTİFLER: Yer altında köşk, yetmiş, beş, on altı, tehdit etme, iki, yemin, âşık olma, cezalandırma, sözünde durma, intihar.

194. Yuvan Kale

BİR ZAMANLAR Gerkez köyünde büyük bir kale varmış. Bahar aylarında karlar eriyip dağ ve derelerden su gelirmiş. Bir keresinde kar suyu ve yağmur suyu sel olup akar. Şiddetli sel suyu kaleyi halkı ile birlikte alıp götürür. Bir baksalar, ne kale kalmış ne de yurt. O zamandan beri halk arasında bu kalenin adı yıkayıp götüren anlamındaki Yuvan Kale olarak kalır.

Yuvan Kale, Balkan vilayetinin Garrıgala ilçesinin Gerkez köyünün adıdır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: Ene teyze (67 yaş).

Derleyen: Gülnar Aşirova.

Derleme yeri ve tarihi: Tecen, - .

YAYIN BİLGİSİ: Bayrammırat Baymıradov, “Yuvangala”, *Türkmen Galaları Hakkında Romanlar*. Miras Yayınları, Aşgabat 2004, s. 70.

KONUSU: “Yuvan Kale” adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Gerkez, Yuvan Kale.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Eriyen karların oluşturduğu sellerin götürdüğü kaleye halk yıkayıp götüren anlamındaki “Yuvan Kale” adını vermiştir.

MOTİFLER: -

195. Zamaşşar Kalesi

VAS YURDU, Gök Han'ın ikinci oğlu Vas Han'ın oğullarıyla ilişkilidir. Vas Han'ın Şirvan, Narman adlı oğulları olmuştur. Vas Han, oğulları yetişince her birine ayrı ayrı yer yurt verir. Büyük oğlu Şirvan'a şimdiki Saparmurat Türkmenbaşı ilçesindeki Şirvankale civarından yer verir. Şirvan Han'ın Zamaş ve Şamah adlı ikiz oğlu olur. Şirvan Han da oğulları yetişince onların her birine ayrı ayrı yer yurt verir. O zaman Zamaş Şah'ın payına şimdiki İzmıkşir, yani Zamaşşar Kalesi'nin bulunduğu civarlar düşer.

Zamaş av avlamayı çok sevmiştir. Bu yüzden onun Şir (Aslan) lakabı olup, halk arasında Zamaşşirvan diye adlandırmışlardır. Zamaşşirvan gözü kara, cesur, akıllı ve bilge adam olmuştur. Yaşadığı yurdunda büyük şehir (kale) yaptırır. Zamaşşirvan Han'ın da Miralı, İzmık, Kardaran ve Hazaran adlı oğulları olur. Vas yurdu-nun yer yurt adları da onlarla ilişkilendirilmiştir.

Zamaşşar Kalesi, Daşoğuz vilayetinin Köroğlu ilçesinin İzmıkşir köyünde bulunmaktadır. Yerli halk tarafından "İzmıkşir" olarak da adlandırılmaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Şirin Giliçmedova, Zamaşşar Galası ve Ol Hakındaki Halk Rovayatları. Aşşabat gazetesi, Nu: 60 (7822), 19 Mayıs 2007.

KONUSU: Zamaşşar Kalesi'nin ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Vas, Şirvankale, İzmıkşir, Zamaşşar kalesi.

ŞAHİS ADLARI: Gök Han, Vas Han, Şirvan, Narman, Zamaş, Şamah, Miralı, İzmık, Kardaran, Hazaran, Zamaşşirvan.

ÖZEL ADLAR: Şir (Aslan).

KISA ÖZETİ: Vas yurdunda Gün Han'ın soyundan Zamaşşirvan bir kale yaptırır. Bu kaleye Zamaşşirvan Kalesi denmiştir.

MOTİFLER: Av, bilge.

196. Mazlum Han ve Silu

İKİ BÜYÜK kalenin arasında epey bir mesafe vardır. Güneydeki kale Gâvur Han'ın kalesi, kuzeydeki ise Mazlum Han'ın kalesidir. İki han barış içerisinde yaşamışlardır.

Bu olay çok eski zamanlarda geçer. O zamanlar kadınlar ve erkekler eşit tutulmuştur. Ne olduysa ondan sonra olmuş, iki hanın arasının bozulmasına da bu olay neden olmuştur.

Mazlum Han'ın Silu isimli çok güzel genç bir hanımı varmış. Güzellikte onunla yarışacak kimse olmamış. Bir gün Gâvur Han Mazlum Han'ın hanımını görür. Onun güzelliği karşısında aklını kaybeder.

Gâvur Han kendisini Silu Hanım'ın aşkına kaptırır. Onu elde etmenin yolunu arar ve bayağı uğraştıktan sonra, sonunda kendini ona kabul ettirir. Kendini haram zevke kaptıran Silu Hanım tüm hanlığın şerefini beş paralık eder.

Gâvur Han bu işi gizli tutmanın çaresini arar. Silu Hanım ile gizli ilişkilerini sürdürmek için iki kalenin arasında yer altından bir yol yaptırır.

Eğri yol uzağa gitmez. Bir gün dostunun evine gelen Mazlum Han gözlerine inanamaz. Eşi Silu Hanım Gâvur Han'ın evinde oturuyormuş. Mazlum Han daha yeni kaleden çıkarken gördüğü hanımını bu yerde görünce, içinde bir şüphe uyanır. Onun kendi eşine benzeyebileceğini düşünür. Mazlum Han hemen evine döner. Eve geldiğinde Silu Hanım da evde oturuyormuş.

Mazlum Han gizlilik içinde araştırır. Tüm sırlar aşikâr olur. Şerefine leke süren hanımını öldürmek için ona saldırır. Ancak Silu Hanım Gâvur Han'a önceden haber ulaştırır. Gâvur Han silahını kuşanıp Mazlum Han'ın üstüne gelir. Silu Hanım koşarak onun ayaklarının altına darı döker. Mazlum Han'ın köpeği zincirini koparıp ona saldırır. Köpek Silu Hanım'ı parçalar, sonra da Gâvur Han'ı yaralar.

Mazlum Han, Gâvur Han ile dövüşür. Silu Hanım vefasızlık edip Mazlum Han'ın zayıf yönünü Gâvur Han'a söylemiştir. Gâvur Han kılıcıyla Mazlum Han'ın bacağına dizinin altından keser.

Mazlum Han son nefesinde "İt vefa, hanım bîvefa" der. Onun gövdesiyle bacağına ayrı ayrı defnederler.

Sılu defnedildiği zaman ise halk ona lanet okuyup üstüne taş yağdırır.

Hocaali şehrinden Köneürgeç'e giden şah yolunun doğusunda yan yana duran iki tane kale vardır. Mazlum Han'ın kalesi mezarlığa dönüşmüştür. Toprağını haram saydıkları Gâvur Han'ın kalesine ise insanlar kimseyi defnetmemektedirler.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; "Mazlum Han Sılu", *Köneürgeç Rovayatlari: Rovayatlari, Tımsallar (Ulı Yaşlı Mekdep Okuvcıları İçin)*. Magarif Yayınları, Aşabat 1993, s. 43-44.

KONUSU: Mazlum Han'ın hanımı Sılu Hanımın ihanetiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Hocaali, Köneürgeç.

ŞAHIS ADLARI: Gâvur Han, Mazlum Han, Sılu.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Gâvur Han Mazlum Han'ın güzel hanımı Sılu'yu baştan çıkarır ve tünel kazarak gizlice buluşurlar. Mazlum Han ile Gâvur Han arasındaki dövüşte Sılu Hanım Gâvur Han'ın yanında yer alır.

MOTİFLER: İki, âşık olma, yasak aşk, ihanet, beddua, cezalandırma.

197. Kutlusakar

BİR GECE Türkmenlerin sakin oturan Nazlen Kalesi'nin üstüne düşman saldırır. Kalenin bütün insanlarını ve mallarını esir alıp götürürler. Komşu kaleler bu vakadan habersiz kalır.

Bu vakadan bir süre sonra ikinci bir kalenin de etrafı kuşatılır. Düşman kaleye giden suyu başka tarafa akıtıp, halkı içme suyundan keser. Kaledekilerin durumu gittikçe kötüleşir. Acele kazılan kuyulardaki su bile ahalinin ihtiyacını karşılamaz. Dışarıdan da yardım gelmez. Düşmanın ise karşılığını almadan gitmeye niyetleri yok. Onların amacı kale halkını aç susuz bırakıp, diz çökünceye kadar kuşatma altında tutmaktır.

Kale ahalisi de çıkış yolunu bulmak için istişare ederler. O vakit Kutlusakar adlı atın sahibi:

“Bana bir tulum su verin, durumu başka kalelere ulaştırayım” der.

Yiğide bir tulum su verirler. Kutlusakar'ın sahibi aldığı suyu atına verir:

“Şimdi kalenin kapılarını açın da, bizi dışarıya bırakın. Eğer şu yüksek tepenin üzerine çıkıp, kalpağımı sallayabilirsem, o zaman bahtınızın yaver gittiği... yapamazsam da kısmetinizdekini görürsünüz” der.

Uygun ânı kollayıp Kutlusakar'ı sahibi ile birlikte kaleden salıverirler ve hemen kapıları kapatırlar. Sonra nöbetçilerin izleme noktalarından onları izlemeye koyulurlar. Yiğit kaleden çıkar çıkmaz hızlıca atını tepeye doğru sürer. Düşman onları ateşe tutar. Fakat şimşek gibi uçmakta olan at hızlıca tepeye tırmanır. Yiğit kalpağını sallar.

Bu defa düşman Kutlusakar'ın peşinden kovalar. Kutlusakar düşman atlılarını toza dumana katıp, epey arayı açar. Düşman çaresiz bir şekilde geri döner. Kutlusakar kısa süre içinde kalelerin birine ulaşır. Komşu kalelere de ulak gönderilir. Birkaç köyden toplanan Türkmen yiğitleri düşmanın üstüne dökülür.

Düşman, kendilerine saldıran Türkmen yiğitlerinden kurtulsalar razı olurlar. Düşman askerlerinden sadece birkaçı kendilerini kurtarır.

Ondan sonra kale ahalisi kendilerini ölümden kurtaran ata hürmeten onu kazığa bağlamazlar.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 854 (f).

İcra Eden: Nurmırat Esenmıradov.

Derleyen: -

Derleme yeri ve tarihi: Maı ili Gökçe Körü, Eylül 1947.

KONUSU: Kutlusakar adlı atın kalenin savunulmasındaki rolü ile ilgilidir.

YER ADLARI: Nazlen Kalesi.

ŞAHIS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Türkmen, Kutlusakar.

KISA ÖZETİ: Türkmen kalelerinden biri düşman tarafından kuşatılır. Ancak bu olaydan diğer kalelerdeki Türkmenler habersiz kalırlar. Kutusakar adlı at, sahibini çok hızlı bir şekilde istediğı yere ulaştırarak diğer Türkmenleri haberdar etmesini sağlar. Böylece kale kurtulur.

MOTİFLER: Esir alma, olağanüstü at, talih, mükâfatlandırma.

198. Kara Balkan Hakkında Bir Rivayet

RİVAYETE göre, Türkmenler bir zamanlar Kırgızlarla komşu olarak yaşamışlar, daha sonra batıya göç etmişlerdir. Bir süre Ak Mescit bölgesinde Hoca Ahmed Yesevî'nin himayesinde kalmışlardır. Oradan da Türkmenlerin on sekiz kabilesi Mangışlak'a yerleşmişlerdir. Kalanları ise İran ve Arabistan taraflarına gitmişlerdir. Mangışlak'ta onlara Kara Balkan Han önderlik etmiştir. Oradan Vas topraklarına geçerler ve su sıkıntısı gibi sebepler yüzünden Amuderya Irmağı'nın kenarlarına göç ederler. Burada Tekeler iki gruba bölünürler. Bir grup Amuderya'da kalır, Kara Balkan Han önderliğindeki diğer grup ise Afganistan'a gider.

Kara Balkan Han'ın büyük ve güzel bir kızı vardır. Yurdun hükümdarı dünürcü gönderir. Fakat kızın babası Kara Balkan hükümdarın büyük ordusuna rağmen bu teklife karşı çıkar. O dönemde Tekeler sık yaşanan göçler ve dağınık biçimde yaşadıklarından dolayı büyük güce sahip olmamışlardır. Bu yüzden Kara Balkan hileye başvurmaya karar verir. Hükümdarın gönderdikleri adamlar geldiklerinde Kara Balkan onlara Türkmenlerin geleneğine göre kızın karşılığında başlık alındığını ve hükümdarın da bunu ödemek istemeyebileceğini belirtir. Fakat dünürçüler bunun kendilerini korkutmadığını söylerler.

O zaman Kara Balkan onların önünde şu şartı koyar:

“Düğün alayı kırk atlı ve kırk deveden oluşmalı. Develerin üstünde tahtırevanlar olup her birinin üstünde de kızlar oturmalı.” Hükümdarın adamları bu şartı da kabul ederler. Belirlenen gün düğün kervanı gelir. Misafirleri küçük gruplara bölüp farklı çadırlara yerleştirirler. Misafirler ağırlandıktan sonra Kara Balkan'ın adamları hükümdarın atlılarını öldürürler. Kırk kızı ve eşyalarını alan Tekeler, kuzeye yani Amuderya kenar yakalarına doğru giderler. Kaçış sırasında Kara Balkan'ın kızı devenin üstünde bir kadınla oturur. Sık yapılan göçler ve sıkıntılar kadını o kadar yıpratmıştır ki, kadın kendini tutamayıp tüm bunların suçlusu olarak Kara Balkan'ın kızına sitem eder. Bu sözler çok gururlu ve kibirli olan Kara Balkan'ın kızını incitir. Hiç kimseye hiçbir şey söylemeden, önemli eşyalarını yanına alıp kervandan ayrılır ve ilk karşılaşacağı kişiyle evlenmek üzere karar verip saklanır. Gece Amuderya Irmağı'nın kenarında bulunan ve Annacan Hoca adlı kudretli Pir'e ait bir yere gelir. Şafak

vakti Pir evden çıktığında, kapıda güzel giyimimli bir kızın beklediğini görür. Kızın kim olduğunu soruşturan Pir, eşleriyle danışmaya gider. Eşlerinden birini kızın yanına gönderir. Bir hafta gibi bir süre geçer. Pir kızı ne yapacağını bilmez. Ona babasının yanına geri dönmeyi isteyip istemediğini sorar. Kız geri dönmek istemediğini ve karşılaştığı ilk kişiyle evlenmek üzere söz verdiğini söyler. Böylece Pir'in hanımı olur.

Yurdun hükümdarı üç gün boyunca Kara Balkan'ın kızıyla birlikte düğün kervanının geri dönmesini bekler. Dördüncü gün, gecikmenin nedenini öğrenmeye karar verip oraya adamlarını gönderir. Adamları olup biteni hükümdara haber verirler. Çok geç kalındığından Han kaçakları kovalamaya gitmez. Tekeler ise Amuderya Irmağı'na ulaşırlar. Fakat orada fazla kalmayıp Balkan Dağları'na doğru giderler. Orada yerleşik hayata geçip sakin ve barışçıl ortamda yaşamaya başlarlar. Bir süre sonra onlara Hive ve diğer yerlerdeki Türkmen grupları gelip katılırlar. Kara Balkan ölür ve Balkan Tekelerine genç Keymir Serdar önderlik yapar. Bir süre sonra onun önderliğindeki Tekeler Ahal Vahası'na sahip olurlar.

YAYIN BİLGİSİ: Ata Djikiyev; *Oçerki Proishojdeniya i Formirovaniya Turkmenskogo Naroda v Epohu Srednevekovya. Aşhabad, Turkmenistan 1991, s. 143-145.*

KONUSU: Teke Türkmenlerinin Balkan Dağları'na göç etmesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Ak Mescit, Mangışlak, İran, Arabistan, Vas, Hive, Amuderya, Afganistan, Ahal.

ŞAHİS ADLARI: Hoca Ahmed Yesevî, Kara Balkan Han, Annacan Hoca, Keymir Serdar.

ÖZEL ADLAR: Türkmenler, Kırgızlar, Tekeler.

KISA ÖZETİ: Kara Balkan Han kızını isteyen hükümdara kızını vermemek için kaçır. Ancak kız göç sırasında gruptan ayrılmış ilk karşısına çıkan bir pir ile evlenir. Hükümdar takip etmekten vazgeçer, böylece Kara Balkan Han'ın başında bulunduğu grup Balkan Dağları'na gidip yerleşir.

MOTİFLER: Kız isteme, hile, kırk, yemin, evlenme, üç, dört.

199. Keymir Han

KEYMİR HAN'ın aslı Aktaşayak köyünde yaşayan Türkmenlerin Utamış boyunun Kızıllar aşiretindendir. Kızıllar köyünün halkı Keymir Han'ın soyundandır.

Keymir doğduğunda gözleri sağlıklı imiş. Fakat küçük yaşlarda bıçak oynarken, kendi gözlerini kendisi kör eder. Sonra Keymir yiğit olarak yetiştiğinde:

“O gözümü kör eden bıçağı elimden almış olsaydılar, o vakit biraz ağlardım, şimdi ise ölünceye kadar ağlıyorum” der. Keymir genç yaşlarda köy ihtiyarlarının istişarelerine katılır. Bir gün ise mecliste ortaya çıkıp, ihtiyarlar izin verirse konuşmak istediğini söyler. O zaman oturan ihtiyarlardan biri:

“Yiğit, senin baban annen kim ki mecliste öne çıkıp konuşacak-sın?” diye sorar. Keymir öne çıkıp yüksek ses ile heybetli bir şekilde:

“Babam bulut, annem toprak, yağdı bir yağmur, çıktı bir lale. Ey ihtiyar benim annem babamı ne yapacaksın? Sen bana bak” der. Oturan ahali Keymir'in sözünü doğru bulurlar. Ondan sonra köyün ihtiyarları kendi aralarında istişare ettiklerinde Keymir'i çağırıp, kendi yanlarından yer verip:

“Sen yiğit, genç de olsan, kendi bildiğinden öğüt verirsin” diye söylerler. Ondan sonra Keymir'in adı halk arasına yayılır, her işte “Keymir bilir” derler, onun halkı için canını feda ettiğini bilirler.

Zamanla bütün Türkmenler Keymir'i ihtiyar seçip, onun ardından giderler.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 1942 yılında Molla Püri Abam Oğlu tarafından derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Aşırpur Meredov, “Keymir Kör”, *Nedir Şa Hakındaki Rovayatlار*. Kerven, Balkanabıt (eski adı Nebitdag), 1992, s. 59-60.

KONUSU: Keymir Han'ın bilgeliğiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Aktaşayak köyü, Kızıllar köyü.

ŞAHİS ADLARI: Keymir Han.

ÖZEL ADLAR: Türkmen, Utamış, Kızıllar.

KISA ÖZETİ: Keymir delikanlılık çağından itibaren köyde bilgeliğiyle ihtiyar heyetine seçilir.

MOTİFLER: Körlük.

200.Keymir Serdar'ın Keskin Zekâsı

KEYMİR SERDAR bir gün tandıra odun hazırlamak için evden dışarıya çıktığında, bir yabancı gelip ona Keymir Serdar'ın evini sorar. Ferasetli Keymir fazla düşünmeden, ona kendi evini tarif eder. Kısa süre sonra onu tanıyan yabancı yanına gelip:

“Az önce neden kim olduğunu söylemedin?” diye sorar. Keymir:

“Sen bana evimi sordun, ben de sana evimi tarif ettim. Burada garipsenecek bir durum yok” diye cevap verir. Sonra misafir şaşkın bir halde:

“Size akıllı serdar, han diye değer veriyorduk, meğerse evinde tandırına odun taşıyan biriymişsiniz” deyip, alaycı bir şekilde konuşur. O zaman Keymir:

“Ben elimin serdarı olsam da daima kendi evimin hizmetçisiyim. Kendi ailesini düşünmeyenden eline serdar olunmaz” diye cevap verir.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; *Mertler Vatani Beygeldyär*. Türkmen Döwlet Neşirýat Gullugı, Aşkabat 2017, s. 257.

KONUSU: Keymir Serdar'ın bir zeki cevabıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Keymir.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Tandır işleriyle uğraşan Keymir Serdar'ı gören bir yabancı onu küçümseyince, Keymir Serdar kendi evinin işini yapmayan, kendi ailesini düşünmeyenlerin halkına önder olamayacağını söyler.

MOTİFLER: -

201.Keymir Han ve Nadir Şah Karşılaşması

BİR KERESİNDE Karaboğaz ve Karakum civarlarında yaşayan Teke Türkmenleri göç konusunu görüşmek için toplanırlar. Bu toplantıya Keymir adlı genç bir yiğit de katılır. Genç Keymir toplantıda iki öndere seslenip:

“Yarın sizin köyleriniz Paravbibi’ye doğru hareket ederler. Sizin ikiniz ise aynı günün öğle vakti oraya varmış olursunuz ve oraya yerleşirsiniz” der. Halk Keymir’in sözlerini onaylar.

Öğle vakti Tohtamışların önderi Zeman Bek ve Utamışların önderi Pürnazar vefat eder. Onları Paravbibi’de defnederler. Onlar öldükten sonra Teke halkının önderi Keymir Han olur. Keymir çok zeki ve kabiliyetli, yakışıklı ve sağlam biri olmuştur. O devirde Arkaç civarlarında Yemreli, Alili, Anevli ve Garadaşlı Türkmenler yaşamıştır. Komşu yurdun şahı ise Nadir Şah olmuştur. Keymir’in Tekeleri Balkan Dağları’nda yaşamıştır. Bir keresinde Keymir Han Nadir Şah’a misafirlğe gider.

Nadir Şah: “Sizin köyleriniz nerede yerleşiyor” diye sorar. Keymir Han: “Hatap Kale civarlarında” diye cevap verir. Şah merak ederek: “Sizin soyağacınız var mı?” diye sorar. Keymir yanında getirdiği odun yığınlarını gösterip: “İşte bizim soy ağacımız” diye cevap verir. Nadir Şah’ın “Tekelerin sayısı ne kadar?” sorusuna cevap verebilmek için ise Keymir kırk bin top şeklindeki çökeleği Nadir’in önüne koyup: “Her çadırdan bir tane topladım” der. Ondan sonra Tekeleri kırk bin çadırlı insanlar olarak adlandırmaya ve onlara karşı ihtiyatlı olmaya başlarlar. Kökenine ilişkin soruya ise Keymir: “Benim babam yağmur bulutu, annem toprak” diye cevap verir.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 1913 yılında İ.A.Belyayev tarafından Hocalı Molla’dan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Ata Djikiyev; “Vstrecha Keymir Hana i Nadir Şaha”, *Oçerki Proishojdeniya i Formirovaniya Turkmenskogo Naroda v Epohu Srednevekovya. Turkmenistan*, Aşkabat 1991, s. 167.

KONUSU: Keymir Han’ın Nadir Şah ile olan karşılaşmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Arkaç, Hatap Kale.

ŞAHİS ADLARI: Zeman Bek, Pürnazar, Keymir Han, Nadir Şah.

ÖZEL ADLAR: Tohtamışlar, Utamışlar, Teke, Yemreli, Alili, Anevli, Garadaşlı, Türkmen

KISA ÖZETİ: Komşu yurdun Şahı Nadir Şah’a misafirlğe giden Keymir Han Nadir Şah’ın sorularına üstü kapalı cevaplar vererek zekâsını gösterir.

MOTİFLER: Kehanet, kırk bin.

202. Keymir Han ve Nadir Şah

KEYMİR HAN Hive'den ayrılıp uzun bir süre çöllerde geçinerek yaşar. Sonunda komşu yurdun şahı Nadir Şah ile barışıp dost olurlar. Bir gün Nadir Şah Keymir'i yanına çağırır:

"Ey Teke önderi, ben sana güzel bir vilayet vereyim. Göçüp gel. Toprak, su, mülk güzel bir şeydir" der.

Böylece Keymir Han Nadir'in yurduna gider ve kale yaptırıp bir süre orada kalır. Sonra bir gün Nadir Şah yine Keymir'i çağırır:

"Ey Teke önderi, ikimiz akraba olalım. Kızını bana ver" der. O zaman Keymir:

"Ey Nadir Şah, şahlar şahlar ile, fakirler fakirler ile dünür olurlar. Benim sana uygun kızım yoktur. Ancak ver diyorsan, çarem yoktur, vereyim" der. Nadir Şah kararlılığını gösterir. O zaman Keymir Han:

"Benim kızımın karşılığında kırk erkek deve, kırk dişi deve, kırk hörgüçlü deve, kırk at, kırk tane damızlık kısırak, kırk kız, seksen yiğit getirsinler. Üç gün misafirim olurlar. Gönderdiğiniz koyunları ve pirinçleri pişirdikten üç gün sonra kızı alıp dönerler" der. Sonra Keymir köyüne gelip insanları toplar:

"Böyle iş oldu. Nadir Şah'ın insanları gelecekler. Her biriniz onlardan birini evine götürüp yemek versin, sonra da kafalarını kes-sin. Ev eşyalarınızı da toparlayın. Malı olmayanlar da gelecek olan mallardan alıp yüklerini hazır tutsun. Bu yerden giderken üç beş yetim deve yavrusunu bırakıp gideriz" diye istişare ederler.

Sonra Şah'ın adamları gelini almaya gelirler. Keymir Han adamlarını çağırır:

"Misafirleri iyi ağırlayın. Her biriniz erkeklerden birini evinize götürüp güzel yemekler versin" der. Şah'ın seksen adamı birer birer farklı evlere misafir alınır ve kafaları kesilir. Sonra oradan göçüp "Dörtgül"e doğru kaçarlar.

Evlenecek olan Nadir Şah bunları bekler. Ancak Şah'ın adamları bir türlü gelmez. Adam gönderip baktırsa Şah'ın adamlarının hepsi ölmüştür. Her yere ise bir deve yavrusunu bağlayıp gitmişlerdir. Şah'ın adamları, olan hadiseyi Nadir Şah'a gidip anlatırlar. Şah ise orduyu hazırlayıp peşlerinden gönderir. Onlar çöle vardıklarında ilerleyemeden geri dönerler. Keymir Han ise halkı ile Dörtgül'e ulaşır.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 1942 yılında Molla Püri Abam Oğlu tarafından Bağır köyünde yaşayan 65 yaşındaki Baymırat Rahmet Oğlundan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Aşırpur Meredov, "Keymir Han ve Nedir Şa", *Nedir Şa Hakkındaki Rouayatlار*. Kerven, Balkanabat (eski adı Nebitdağ), 1992, s. 67-68.

KONUSU: Keymir Han'ın Nadir Şah'ı kandırıp Dörtgöl'e göç etmesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Hive, Dörtgöl.

ŞAHİS ADLARI: Keymir Han, Nadir Şah.

ÖZEL ADLAR: Teke.

KISA ÖZETİ: Keymir Han kızını isteyen Nadir Şah'tan yüklü miktarda başlık istedikten sonra kızı almaya gelenleri öldürüp Dörtgöl'e doğru kaçır.

MOTİFLER: Kız isteme, kırk, üç, hile.

203. Nadir Şah Hikâyesi

NADİR ŞAH'ın memleketi Alili, yani Kaka ilçesinin Arapkale – Bavert köyüdür. Ancak o gençken bir savaşta düşmana esir düşer. Oradan da Hive'ye köle olarak satılır. Hive'de bir adam Nadir'i satın alıp birkaç zaman saklar, sonra bir çift öküz verip çiftçilik yaptırır.

Bir gün Nadir'i satın alan sahibi onu görmeye gelir. Bir baksa öküzler yalnız başlarına toprağı sürüyormuş. Nadir bundan habersiz halde gömleğini çıkarıp bir kenarda otururken, sahibi aheste aheste yaklaşıp gelir ve Nadir'in sırtında beş parmağın izini görür. Bu olağanüstü şeyi gören sahibi Nadir'i evine götürüp:

“Ey Nadir, sen yurduna döneceksin, seni azat edeyim, at silah vereyim. Fakat sen padişah olacaksın. O zaman bu şehrin yetkisini bana vereceksin” der ve at, silah, para verip uğurlar. Böylece Nadir köyüne döner ve yanına atlı askerleri toplayıp komşu köyleri yağmalamaya başlar.

Bir keresinde Nadir'in etrafını kuşatırlar. Nadir birkaç askerini de kaybedip zar zor kaçır ve yaşlı bir kadının evine misafir olur. Kadın onlara mercimek çorbası pişirip önlerine koyar. Nadir Şah kaşığına kâsenin tam ortasına daldırıp içince, çorba ağzını yakar. Bunu gören ev sahibi kadın:

“Ey misafir yiğit! Nadir eşkıya gibi kaşığına kâsenin ortasına daldırarak değil, kenarından azar azar alıp iç” der. Ondan sonra Nadir bu kadının söylediğı sözünden ders alıp yurtları yavaş yavaş fethedip padişah olur.

YAYIN BİLGİSİ: Aşırpur Meredov, “Nedir Şa Hekayati”, *Nedir Şa Hakındaki Royayatlar*. Kerven, Balkanabat (eski adı Nebitdağı), 1992, s. 58-59.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 1942 yılında Molla Pürî Abam Oğlu tarafından derlenmiştir.

KONUSU: Aceleciliğın zararıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Alili, Kaka, Arapkale, Bavert, Hive.

ŞAHİS ADLARI: Nadir Şah, Nadir.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Sahibi tarafından azat edilince köyüne dönen Nadir Şah adam topla-yıp aceleyle komşu köyleri yağmalamaya girişir, ancak kuşatma altında kalır ve kuşatmadan kurtulup bir ihtiyar kadının evine sığınır. Yaşlı kadının sıcak çorbayı birden değil, bir kenarından yavaş yavaş içmesi gerektiğini söyleyince, Nadir Şah bundan ders çıkırıp yurtları yavaş yavaş fetheder.

MOTİFLER: Esir alınma, köle olarak satılma, beş parmak izi, esaretten kurtulma, tahta geçme.

204. Birlik Olana Tanrı Bir...

KEYMİR SERDAR'ın yaşadığı dönemde komşu yurdun şahı Türkmenlerin arasına casus gönderir. Şah casusa:

“Türkmenlerin ne kadar silahı ve gücü var? Ne tür kurnazlıkları ve özellikleri var? Bunları öğrenip dönmezsen başın idamlık, malın ise yağmalık olur” der.

Casus, Türkmen köylerini tek tek araştırır. Belirli karara geldikten sonra Şah'ın huzuruna çıkar.

“Hükümdarım! Türkmenlerin eğri kılıçlarından başka bir şeyleri yoktur.”

Şah yerinden kıpırdarak:

“Özellikleri nasılmış?” diye sorar. Casus Padişah'a bakıp:

“Aslında, bir şeye çok şaşırdım, yeryüzünün padişahı! Onlar yedi sekiz kişi toplanıp büyük bir çanağa ellerini sokarak birlikte yemek yiyorlar” der.

O zaman Şah:

“Bir tabaktan yemek yiyebiliyorlarsa birliktelikleri güçlüdür. Onlara yaklaşılmaz” diye cevap verir.

Böylelikle Şah kötü niyetinden vazgeçer.

YAYIN BİLGİSİ: “Ağızbire Taını Biyr...”, *Babadayhan* (haftalık gazete), Nu: 8 (3505), 23 Şubat 1994.

KONUSU: Türkmenlerin birlik beraberlikleriyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Keymir Serdar.

ÖZEL ADLAR: Türkmen.

KISA ÖZETİ: Komşu yurdun şahı Türkmenlerin gücünü öğrenmek için casus gönderir. Casusun yedi sekiz Türkmenin bir tabaktan yemek yediğini söylemesi üzerine, onlara saldırmaktan vazgeçer.

MOTİFLER: Casus.

205. Şükür Bahşı Hakkında Rivayet

KADİM zamanda Şükür Bahşı'nın ağabeyi, Mammethan Çopur'un oğlu Seyit Gedik ve kardeşi Soltan Köse ile Çargılılardan bir kişi düşmana esir düşer.

Haber tez ele yayılır. Bunları kurtarmanın peşine düşerler. Mammethan Çopur oğlu ve kardeşini at ve para vererek kurtarmak için düşman yurduna gitmeye hazırlanır. Şükür Bahşı da onunla gelmek ister. Mammethan, Şükür Bahşı'ya:

“Şükür, ağabeyini kurtarmak için neyin var?” diye sorar. O zaman Şükür:

“Mammethan, benim hiçbir şeyim yok, ancak sazımla onu kurtarabilirsem kurtarırım, kurtaramazsam da ağabeyimi görmüş biri olarak dönerim” diye cevap verir. Böylece ikisi birlikte esirlerin peşlerinden giderler. Çargılı'nın akrabaları olmadığı için ise onun peşinden giden olmaz.

Bunlar düşman padişahı Mammetyâr Han'ın yanına varırlar. Padişah bunlara geliş nedenlerini sorar. Mammethan Çopur esirleri kurtarmaya geldiklerini, oğlu için güzel bir at, kardeşi için ise para getirdiğini söyler. Padişah onun oğlu ile kardeşini azat etmeye razı olur. Mammetyâr Han:

“Mammethan, bu arkadaşın da kim? Onun arzı nedir?” diye sorar. Mammethan:

“Buna Şükür Bahşı derler. O da kendi ağabeyini sizden istemeye geldi” diye cevap verir.

“Peki, karşılığında ne getirdi?”

“Onu kendisine sorun.”

Padişah Şükür Bahşı'ya dönüp:

“Şükür, ağabeyini almak için sen ne getirdin?” diye sorar. Şükür eline dutarını alıp, ağabeyini ezgisi karşılığında ister. Şükür'ün ezgisi Padişah'ın hoşuna gider. Padişah:

“Ey Türkmen bahşısı, bırak dutarını. Benim bir çalgıcım var. Onunla karşılaşacaksın. Eğer onu yenersen gardaşını veririm. Yenilirsen de rezil rüsva edip kovarım” der. Şükür Bahşı teklifi kabul eder. Padişah Gulam Bahşı'ya haberci gönderir.

Ertesi gün Gulam Bahşı katırına binip, dutarını çalarak yarışma yerine gelir. Padişah hakemleri belirler. Oturanlardan biri kimseye bildirmeden:

“Şükür, türkü söylerken boğazda yapılan kaynatmayı fazla yapmaya çalış. Fazla sallanmana gerek yok. Gulam Bahşı'nın bu konuda sonu yoktur. Böyle yaparak yenmezsen, Gulam Bahşı saza türküyü ustadır, seni yener” der.

Onlar birkaç ezgi çalarlar. Bazen Gulam Bahşı çalar, Şükür kovalar. Bazen Şükür Bahşı çalar, Gulam kovalar. Sonunda karşılaşma biter. Padişah:

“Bunların hangisi daha iyi çaldı” diye hakemlere sorar. Hakemler Gulam Bahşı'nın daha iyi çaldığını söylerler. O zaman Padişah:

“Siz taraf tutuyorsunuz. Türkmen bahşısı daha iyi çalıp söyledi” der. Mammetyâr Han Şükür'e bakıp:

“Türkmen bahşısı, gardaşını veriyorum, götürebilirsin” diye söyler.

Bunlar üç esiri alıp götürmek isterlerken, Çargılı esir:

“Sizler beni böyle bırakıp gidecek misiniz?” diye üzüлp, boğazı düğümленir. O zaman Mammethan Çopur, Padişah'tan bir at karşılığında Çargılı'yı bırakmasını ister. Padişah teklifi kabul eder.

Böylelikle hepsi sağ salim memleketlerine dönerler.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Milli Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1026 (f).

İcra Eden: Mirat Geldiyev (61 yaşında).

Derleyen: Abdilveli Gudratıllayev.

Derleme yeri ve tarihi: Man vilayeti Yolöten ilçesi Hindikuş, 02.12.1964.

KONUSU: Şükür Bahşı'nın esir düşen kardeşini saziyla kurtarması hakkındadır.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Şükür Bahşı, Mammethan Çopur, Seyit Gedik, Soltan Köse, Mametyâr Han, Gulam Bahşı.

ÖZEL ADLAR: Çargılı, Türkmen.

KISA ÖZETİ: Mammethan ile Şükür Bahşı düşmana esir düşen yakınlarını kurtarmak için Mammetyâr Han'a gider. Mammethan oğlu ve kardeşini parayla kurtarıken, hiçbir şeyi olmayan Şükür Bahşı Mammetyâr Han'ın bahşısıyla girdiği çalıp söyleme yarışını kazanarak kardeşini kurtarır.

MOTİFLER: Esir olma, imtihan, yarış, azat etme, üç.

206. Amangeldi Gönübek Hakkında Bir Rivayet

KOVŞUT HAN zamanında Ahal bölgesinin Amangeldi Gönübek adlı bir hanı olur.

Gönübek “Düşmanla gücümüz aynı değil, iyisi savaşmayalım” deyince, ona:

“Sen korkak ödlekmışsin” derler. Gönübek:

“Savaşacaksak savaşalım, ancak yarın bana ödle diyenlerin biri bile benim durduğum yerde duramaz” der.

Düşman kaleyi patlatıp, kaledekilerin üzerine dökülür. Geriye kalan çoluk çocuk canlarını kurtarmaya bakar. Fakat Amangeldi Gönübek, Berdimurat Kadı, Nurberdi Han’ın büyük oğlu ve Övezbay kaçmadan namaza dururlar. Cenaze namazlarını kıldıktan sonra, kelime-i şehadetlerini getirirler.

Düşman gelip bunları tek tek öldürmeye başlayınca, Övezbay kendisine sallanan kılıçtan korkup kolunu kaldırır. Kılıç onun bir kolunun yarısını kesip ayırır. Amangeldi Gönübek, Berdimurat Kadı ve Nurberdi Han’ın büyük oğlu ise şehit düşer. Ondan sonra Övezbay:

“Ben hata ettim. Arkadaşlarımın durduğu yerde duramadım. Kolum kesileceğine başım kesilseydi iyi olurdu” deyip, çok pişman olur.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 854 (f).

İcra Eden: Esenmırat Nurberdi Oğlu.

Derleyen: Esenmıradov Nurmırat.

Derleme yeri ve tarihi: Man vilayeti, 1947.

KONUSU: Amangeldi Gönübek’in şehadetiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Ahal.

ŞAHİS ADLARI: Kovşut Han, Amangeldi Gönübek, Berdimurat Kadı, Nurberdi Han, Övezbay.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Amanageldi Gönübek arkadaşlarının ısrarıyla savaşa girer. Savaşta o ve arkadaşları tek tek şehit düşer. Övezbay korkarak el kaldırır. Ancak arkadaşlarının şehit olduğunu görünce de elini kaldırdığına pişman olur.

MOTİFLER: İhanet.

207. Pövrize

KADİM zamanlarda küçük bir köy varmış. Köyün insanları birlik beraberlik, dostluk barış içinde yaşamışlardır. Büyük küçük, gelin kız demeden herkes birbirine saygılı davranmışlardır. Köyde sadece bir tandır olup, bu tandırda köyün tüm kadınları ekmeklerini pişirmişlerdir. Bu, köyün birlik beraberliğinin işareti olarak görülmüştür.

Köyün en ihtiyar ve saygın adamının yedi oğlu ve bir kızı olur. Kızının adına Firuze derler. Kız çok güzel, uzun boylu, endamlı, hoş bir kız olur. Köyün bütün yiğitleri onu istemeye gelirler. Hatta onun güzelliğinin tarifi tüm çevredeki köylere ve illere yayılır. Komşu yurtlardan kızı istemeye gelenlerin haddi hesabı olmaz. Ancak Firuze kimseyi beğenmediğinden taliplerinin hepsini geri çevirir.

Günlerden bir gün Firuze için komşu yurdun padişahının oğlu istemeye gelir. Ancak Firuze onun teklifini de kabul etmez. Padişah'ın oğlu buna öfkelenip, nökerlerini bu köyün üzerine sürer. Firuze'nin babası ve yedi ağabeyi ise onu çok severlermiş. Bu yüzden onlar kendi canlarını esirgmeden düşmanla son nefeslerine kadar savaşır. Şehzade'nin askerleri köyün tüm erkeklerini öldürürler. Çoluk çocuk, gelin kız demeden herkesi esir alıp götürürler. Firuze'nin ağabeyleri de bu savaşta vefat ederler. Buna öfkelenen Firuze erkek kıyafetini giyip Şehzade ile başa baş dövüşür ve Padişah'ın oğlunu öldürür. Ancak kendisi de ağır yaralanır.

Böylelikle, Firuze de bu savaşta mertçe vefat eder. Babası Firuze ile yedi yiğit oğlunun anısına ağaç diker. Bu çınar ağacı yetişip, kalınlaşıp “Yedi Kardeş Ağacı” adını alır.

Firuze, günümüzde Pövrize diye adlandırılmakta olup, Aşkabat şehrinin Köpetdağ eteklerinde yerleşmektedir. Yedi Kardeş Ağacı ise koruma altına alınmıştır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f).

İcra Eden: -

Derleyen: Oğulgerek Tokgayeva.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti Gıziletrek ilçesi, 1976.

KONUSU: Pövrize adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Firuze, Pövrize.

ŞAHIS ADLARI: Firuze.

ÖZEL ADLAR: Yedi Kardeş Ağacı.

KISA ÖZETİ: Firuze adında güzel bir kız bir Şehzade'nin evlenme isteğini reddedince, Şehzade ordusuyla kızın köyünü basar. Kızın yedi erkek kardeşi savaşır ve ölür. Sonra kız erkek kılığında savaşır Şehzade'yi öldürür, kendisi de ölür. Kızın ve yedi erkek kardeşinin düşmanla savaşır öldüğü yere Pövrize adı verilir.

MOTİFLER: Yedi, kız isteme, isteğin reddedilmesi, tebdil-i kıyafet.

208. Arçman Hakkında Rivayet

KADİM zamanda Arçman adlı bir yetim oğlan varmış. Günlerden bir gün onun vücudunda yara çıkar. Köyün insanları yaranın kendilerine bulaşmasından korkup, istişare sonucunda Arçman'ı köyden kovmaya karar verirler. Böylece Arçman köyden çıkıp gider. Kendisinin nereye gittiğini bile bilmeden yürür. Önüne bir çeşme çıkar. Yorgun düşen Arçman gelip çeşme suyundan içer ve yıkanıp uykuya dalar. Uyandığında ise kendisini hafiflemiş hisseder. Baksa vücudundaki yaradan, çopurdan iz kalmamıştır. Ondan sonra Arçman kendi köyüne döner.

Köye geldiğinde Arçman'ı kimse tanımaz. O kendisinin Arçman olduğunu, vücudundaki yaralardan kurtulduğunu söyler. Arçman insanlara çeşme suyu hakkında da anlatır. Ondan sonra Arçman köyünün halkı çeşmenin yakınına taşınır. Böylece orada bir küçük köy ortaya çıkar. Çeşmenin sırrını Arçman öğrendiğinden, çeşmeye "Arçman'ın çeşmesi", köye ise "Arçman" adı verilir.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1528 (f).

İcra Eden: -

Derleyen: Medine Kencebekova.

Derleme yeri ve tarihi: -, 1995.

KONUSU: Arçman köyü ve çeşmesinin ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Arçman, Arçman'ın çeşmesi.

ŞAHİS ADLARI: Arçman.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Arçman adlı bir yetim yarasından dolayı köyden uzaklaştırılır. Arçman yolda bir çeşmeden su içip yıkanınca, yaraları iyileşir. Köylüler çeşmeye yakın bir yere taşınırlar ve köye Arçman, çeşmeye ise Arçman'ın çeşmesi adını verirler.

MOTİFLER: Mucizevi çeşme.

209. Geçme Namert Köprüsünden, Bırak Götürsün Sel Seni

ŞAH ABBAS'ın güzel kızı Şah Senem gonca gül gibi açılıp yetişir. Günlerden bir gün Şah Senem aklı fikri kendisinden eksik olmayan Garip adlı yiğide âşık olur. Garip de ona âşık olur. Bunlar sözlenip evlenme isteklerini Şah Abbas'a haber verirler. Şah Abbas:

“Garip yiğitten güvey mi olur? Ona kızımı vermeyeceğim. Yüz göz olacaksa ülkeden kovun” diye kızar.

Akıllı kızı Şah Senem babasının kendisini Garip'e vermeyeceğini anlayıp darılır. Babasının davetlerine, şenliklere katılmaz. Şah:

“Kızım darılıyorsa darılsın. Kızım ve kızımın kırk hizmetçisinin hatırına akarsu üzerinde bir köprü yaptırırım. Köprüyü görünce kızımın kırgınlığı geçer” der.

Şah Abbas Farapabat şehrini ikiye bölerek geçen akarsuyun üzerinde köprü yaptırmaya başlar. Balçığını yumurta sarısından, suyunu süttten hazırlattırıp, eni yedi metre olan köprüyü iki üç yıl içerisinde yaptırır.

Günlerden bir gün Şah Senem'in yolu bu köprünün üstünden geçer. Şah Senem hizmetçilerine:

“Bu köprüyü kim yaptırdı?” diye sorar. Hizmetçi kız:

“Babanız sizin kırgınlığınızın geçmesi için yaptırdı” diye cevap verir. O zaman Şah Senem:

“Geçmem namert köprüsünden

Bırak götürsün sel beni.

Benim Garip'e olan aşkıma mal dünya veya köprüyle vazgeçirmez” deyip, kırk hizmetçisi ile birlikte suya girip çayı geçerler.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1297 (f).

İcra Eden: Kuyas Ilyasov.

Derleyen: Amanmırat Baymıradov.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti Hazar ili, Eylül 1974.

KONUSU: “Geçmem namert köprüsünden, bırak götürsün sel seni” deyiminin ortaya çıkmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Farapabat.

ŞAHİS ADLARI: Şah Abbas, Şah Senem, Garip.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Garib'e âşık olan Senem onunla evlenmesini istemeyen babası Şah Abbas'ın kendisi için yaptırttığı köprüden geçmeyip kırk hizmetçisiyle birlikte suya atlayarak çayı geçer.

MOTİFLER: Âşık olma, sevgililerin evlenmesinin engellenmesi, kırk, yedi.

210. Zühre-Tahir'in Köşkü

KALEDE Zühre yaşamıştır. Babahan Padişah kendi sevdiği kızı Zühre için ırmağın kenarından hiçbir insanın giremeyeceği, düşmanın ele geçiremeyeceği çok güzel bir köşk yaptırır. O vakit Tahir ile Zühre gizli bir şekilde görüşerek yaşarlar. Bunu öğrenen Padişah Tahir'i yakalayıp büyük sandığa koyup ırmağa atar.

Zühre-Tahir'in köşkü (Navidah şehri) Lebap vilayetinin Garabekevül ilçe merkezinde, Amırderya Irmağı'nın sağ kıyısında bulunmaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Geldimirat Gutliyev; "Zöhre-Tahirin Köşgi", *Gadımı Ceyhunin Yadıgarliklerine Sıyahat*. İlim, Aşkabat 1991, s. 29. (Redaktör: E. Atagamyev).

KONUSU: Zühre-Tahir köşkünün yapılışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Zühre Tahir köşkü.

ŞAHIS ADLARI: Zühre, Babahan, Tahir.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Padişah Babahan kızı Zühre için güzel bir köşk yaptırır, ancak Tahir'in Zühre ile görüştüğünü öğrenince Tahir'i cezalandırır.

MOTİFLER: Yasak, yasağın ihlali, sandıkla nehre atma.

211. Merdin Gözyaşı

HAREZM şahlarından biri çok kötü hastalanır. Şah'ın hastalığı ilerleyip canı boğazına gelir. Sonunda Şah ülkesinin tüm hekimlerini toplayıp ölüm fermanlarını vermek ister. Baş vezirine fikrini danışır. Veziri:

“Kudretli, güçlü hükümdar! Hekimleri tekrar bir araya getirelim. Belki bir çare bulurlar” der.

Anında ulaklar ve tellallar ülkenin çeşitli yerlerine haberi ulaştırmak için yola koyulurlar. Ülkenin tüm hekimleri belirlenen günde Şah'ın köşkünde toplanır. Vezir tabiplerin önüne kesin bir şart koyar:

“Üç gün süre veriyorum. O zamana kadar Şah'ın derdine bir çare bulamazsanız, hepinizi celladın baltası bekliyor” der.

Tabipler telaşa kapılırlar. Şah'ın derdi ciddi olup, onun derdine hiçbir ilaç çare değildi. En kötüsü de Şah'ın derdine bir ilaç bulunsa dahi, Şah iyileşinceye kadar hekimler serbest bırakılmayacaktı. Hekimlerin hepsi ölüme razı olup derin üzüntüye kapılırlar. Aniden içlerinden bir hekim onlara seslenip:

“Arkadaşlar, endişe etmeyin, ben çaresini bulmaya çalışırım. Nasip olursa inşallah, ben sizi bu beladan kurtarırım” der.

Tabipler merakla onun etrafına toplanırlar.

“Ben bunu yeri geldiğinde söylerim. Siz üç gün boyunca fala bakın, yıldızları sayın. Kendinizi derman arayan bir kişi gibi gösterin” der.

Hekimlerin hepsi onun dediği gibi davranırlar. Üç günlük süre dolduktan sonra, Vezir yine onları toplar. O tabip yerinden kalkıp:

“Efendim, Şah'ın derdine çare bulunsa, bu tabiplerin ölümden kurtulacağı doğru mu?” diye sorar.

Vezir:

“Doğrudur” der.

“Doğruysa biz üç gün boyunca kitaplara ve yıldızlara bakıp sonunda Şah'ın derdine çare bulduk. Fakat Şah'ın derdinin dermanını ele geçirmek çok zordur” der.

Vezir:

“Kudretli, güçlü hükümdarın yanında ele geçirilmeyecek şey yoktur. Söyle bakalım” der.

O zaman hekim:

“Eğer ele geçiremezseniz bize dokunmazsınız değil mi?” diye sorar.

“Size kimse dokunmaz.”

“Bu dünyada Şah’ın derdinin tek ilacı var. Bir mert adamın acizleştiği vakit gözünden döktüğü gözyaşları Şahımızın derdine derman olur” der.

Şah’ın fermanıyla hekimlere hediyeler verilip evlerine gönderilir. Sonra atlı haberciler, tekrar ülkenin her tarafına Şah’ın buyruğunu iletmek için yola koyulurlar. Sonunda yurdu ve halkı için mücadele eden bir mert yiğidi kollarına zincir vurup köşke getirirler.

Onu her türlü işkenceye maruz bırakırlar. Ama gözlerinden bir damla bile gözyaşı akmaz. Gözünün önünde annesiyle babasını öldürürler. Mert yiğidin saçlarının yarısı beyazlar. Dişlerinin yarısı dökülür. Kolları zincirle bağlanmış mert yiğidin gözlerinden çıkan kıvılcımlar, cellatların saçlarını ve sakallarını yakar.

Şah ölümle pençeleşmeye başlar. Vezirleri yine mert yiğidin üstüne saldırırlar. Bu sefer onun çocuklarını ateşte yakarlar. Mert yiğidin yüzü evlat acısından simsiyah olur. Saçlarının tümü beyazlar. Dişlerinin hepsi dökülür. Ama onun gözlerinden bir damla bile gözyaşı akmaz.

Vezirlerden biri bir teklif ortaya atar:

“Bu adamın gözünün önünde namusuna tecavüz edelim. Belki o zaman ağlar” der.

Mert yiğidi tekrar zincirle kıpırdayamayacak şekilde iyice bağlarlar. Sonra onun gözünün önünde eşinin namusuna tecavüz ederler.

“Ah”, diye çırpınır. O an mert yiğit, üzüntüden gök taşa dönüşüp donup kalır.

O sırada Şah da can verir. Hekimin hilesini Şah da vezirler de anlayamazlar. Bir mert yiğidin acizlikten gözyaşı dökmeyeceğini hiç kimse düşünemez.

Fakat o hekim ne kadar akıllı olsa da bulduğu çarenin birkaç insanın ölümüne sebep olacağını anlamamış olsa gerek. Yoksa öyle bir şey söylemezdi.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; *Köneürgenç Rovayatlari: Rovayatlari, Tımsallar (Ulı Yaşlı Mekdep Okuvçıları Üçin)*. Magarif Yayınları, Aşkabat 1993, s. 5-6.

KONUSU: Ağır hasta bir padişahın iyileştirilmesi için başvuru olan bir hileyle ilgilidir.

YER ADLARI: Harezm.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Ağır hastalanmış bir padişahı iyileştirmesi için üç gün süre verilince, hekimlerin biri bir hileye başvurarak Padişah'ın derdinin dermanı için bir mert yiğidin gözyaşlarına ihtiyaç olduğunu söyler. Ancak getirilen mert yiğit hiçbir koşulda gözyaşı dökmeyince, Padişah ölür.

MOTİFLER: Zor şart, üç, fal (kitap, yıldız) bakma, işkence, kıvılcım saçan göz, taş kesilme.

212. Memleket Özlemi

USTA KUŞ uzun zaman sefillikten sonra kendi ülkesinde ölmek, Ürgenç'in toprağına gömülmek için vatanına döner. O zamana kadar pek çok ülkede çok güzel yapıları inşa edip talebeler yetiştirir.

Usta Kuş Ürgenç'e geri gelir. Artık onu ölüm tehlikesi korkutmaz. O zamanlardan bu yana Ürgenç'in hükümdarları birkaç kez değişmiştir. Bir de yaşlı usta bu topraklara ölme isteğıyle gelmiştir. Böyle olunca Ürgenç'in bir küçük zemini ve bir avuç toprağı helaldir.

Çocukluktan gözüne sinmiş olan yaylalar kalbe yakındır. Usta Kuş'un onları bağına basası, kucaklayası gelir. Kendi eliyle yaptığı minaresi onun geri gelmesine seviniyormuş gibi el sallamaktadır. Mescit medreseler, ustanın elinin ürünü olan her şey "Ürgenç toprağı sana helaldir, helal" diyormuş gibi. Harezm şahı çekememezlikten ustayı yok etmek istediye de halk onu canı gönülden seviyordu.

Usta Kuş Ürgenç'e geri döner. Ne olduğunu bilmediğı bir şey onun yaşlanmış gönlünü ısıtıyormuş gibi. Usta kuş bir zamanlar Şehzade Törebeğ Hanım'ı sevmişti. Şehzade kız da kendi aşkını hünerli yiğide bağışlamıştı. Ama kaderleri birleştirmek çeşitli nedenlerden ötürü onlara nasip olmaz. Törebeğ Hanım hakkındaki o güzel hatıralar ona lezzet verir. O bütün ömrünü bir zamanlar Törebeğ Hanım'ı sevdiği için kendisini mutlu sayıp hayalî sevgilisine sığınıp geçirmişti. Usta Kuş sadece vatanına değil, eski aşkına da dönmüştü.

Ürgenç, Usta Kuş'u kucak açıp karşılar. Tanıdık, talebe ve akrabalarının sevincinin sınırı olmaz. Onlar Usta Kuş'un vatanına döndüğüne çok sevinirler.

Törebeğ Hanım dünyadan göçmüştür. Mert kız kendi aşkına bağlı kalmıştır. Ölmeden önce:

"Usta Kuş mert yiğittir. Ölmeden önce vatanına dönecektir. Mertler vatanını unutmaz. Onu benimle yan yana defnedin" diye vasiyet etmiştir.

Usta Kuş bu haberi işitip çok üzülür. Törebeğ Hanım'ın mezarının üstüne o zamana kadar hiçbir yerde yapılmamış kubbeyi yapmayı kendisine borç bilir. Usta Kuş talebelerinin yardımıyla ona son ihlasını verir. Minarenin batı yönünde güzel kubbe yükselir. İnsanlar kubbe sadece tek kişilik olduğu için Usta kuşa soru nazarıyla bakarlar. O mütevazılık edip:

“Şah kızı şahlarla defnedilmeli. Fakir de fakirlerle. Her ne olursa olsun, ben onun vasiyetine karşı gelemem. Beni kubbenin yanına defnetsinler” der.

Usta Kuş Törebeğ Hanımın kendisinden farklı olmasını ister. Onunla kendisini kıyaslamayı kendisine layık görmez. Usta Kuş’un niçin böyle yaptığını anlayamayıp soranlara ise:

“Benim yaptığım kerpiçte sağlamlık vardır. Ama şahların sözünde sağlamlık yoktur. Kendilerine yer bulamadıkları günlerde beni yine çıkarıp atarlar. Son arzuma ulaşırsam yeter. Törebeğ Hanım’la da kıyamette buluşacağız” diye cevap verir.

Uzun zaman geçmeden Usta Kuş vefat eder. Onu kendi vasiyetine uyarak kubbenin yanına defnederler. Böylece Usta Kuş mütevazılığı kendi ölümüyle bir kere daha ispat eder.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; *Köneürgeç Rovayatlari: Rovayatlari, Tımsallar (Ulu Yaşlı Mekdep Okuvcıları Üçin)*. Mağanf Yayınları, Aşkabat 1993, s. 16-17.

KONUSU: Usta Kuş’un vatan hasretiyle memleketine dönmesi ve sevgilisinin yanına gömülmesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Ürgenç, Harezm.

ŞAHİS ADLARI: Usta Kuş, Törebeğ Hanım.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Harezm şahının suikastından kurtulan Usta Kuş uzun süre gurbette yaşadıkdan sonra memleketine döner ve sevgilisi Törebeğ Hanım için türbe yapar. Vefatından sonra da Törebeğ Hanım’ın türbesinin yanına defnedilir.

MOTİFLER: Memlekete dönme, vasiyet.

213. Şıhı Şeker Gence Veli

BİR ZAMANLARDA akıllı bir kadın varmış. O bütün ömrünü kendi rızkına razı olup kul hakkı yemeden yaşar. Çok akıllı ve ileri görüşlü bir kadın olduğu için kendi oğlunun da veli olacağını, Ürgenç'in şöhretini taşıyacak bir yıldız olup parlayacağını anlar.

Kadın çocuğunu altı yaşındayken medreseye götürür ve altı ay içerisinde bütün dersleri tamamlayacak şekilde ilim öğretilmesini talep eder. Oğlunun buna kabiliyetinin olduğunu söyler.

Çocuk ilginç kabiliyetiyle görenleri hayran bırakır. Bir kere duyduğunu ikinci kez duymaya gerek görmez. "Şıhı Şeker" diye adlandırılan bu çocuk altı ayda değil de bir yılda o devrin bütün ilimlerini öğrenir, veliliğe erişir. Akıl ferasette onunla yarışan olmaz. Bunun sebebini onun annesine sorarlar. Annesi:

"Ben helal süt emip büyüdüm. Bütün ömrümü sadece alın terimle yaşadım. Çocuğuma da helal yedirdim. Başkasının zerre kadar malı karışmadı. Sadece bir kez suya vardığımda, bir salkım üzüm suda akıyordu. Bir tanesini koparıp ağzıma koyduktan sonra onun bir başkasının olduğunu fark ettim. O bir salkım üzümün sahibini araştırıp bulamadım. O bir tane üzüm için sahibini razı etseydim oğlum, bir yılda değil altı ayda veliliğe erişecekti. O da ileriki hayata ımbet olur" diye cevap verir.

Ondan sonra çocuğun "Şıhı Şeker" adıyla birlikte "Gence¹ Veli" adı da kullanılır. Onun adını Gence Veli diye kullanmaya başlarlar. Gence Veli'nin aklının gücünü herkes kabullenir.

Ne yazık ki yıldızına sevinmek Köneürgeç'e nasip olmaz. Çünkü kısa süre sonra düşman Ürgenç'in üstüne sel gibi akar.

Medreseden çıkarken koşuşup gelen düşman atlıları Gence Veli'nin kafasını uçururlar. Medresenin eşğine onun al kanı dökülür. Necmettin Kübra'nın türbesinin batısında çevresi taşlarla örülü bir çocuk mezarı vardır. İşte o mezar Gence Veli'nindir.

¹ Gence: küçük, genç.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; *Köneürgenç Rovayatlari: Rovayatlari, Tımsallar (Ulı Yaşlı Mekdep Okuvçıları Üçin)*. Magarif Yayınları, Aşkabat 1993, s. 18-19.

KONUSU: Şıhı Şeker Gence Veli adının ortaya çıkışı ve onun veliliğiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Köneürgenç, Ürgenç.

ŞAHİS ADLARI: Şıhı Şeker, Gence Veli, Necmettin Kübra.

ÖZEL ADLAR: Tatar, Moğol.

KISA ÖZETİ: Harama bulaşmayan çok akıllı bir kadının küçük çocuğu bir yılda tüm ilimleri öğrenerek velilik derecesine ulaşır. Başlangıçta “Şıhı Şeker”, sonradan “Gence (küçük, genç) Veli” diye adlandırılan bu çocuk veli, Moğollar tarafından öldürülür.

MOTİFLER: Önceden görme, altı, bir, eğitim, veli.

214. Han'ın Arkı Hanyap

HANYAP Köneürgeñ şehrini tam ikiye bölerek akmaktadır. Yüz yaşındaki çınarların arasından yılan kavı gibi kıvrılıp geçerek susuzlara yetişebilmek için çok uzaklara gider. Bu ark, üstünden çok badireler geçiren Hanyap olmalı.

Buralarda yaşayan bir Han'ın malı yere göğe sığmamış. Bu güçlü Han'ın yalnız bir eksik tarafı varmış. Ne kadar evlense de çocuk yüzünü görememiş.

Han dünyadan muradına ermeden gideceğini düşünüp gam içinde gezer. Malından mülkünden hevesi kaçıp yalancı dünyanın ışığında yaşadığına pişman olur. Bu düşünceyle bir gün akıllı, veli olan bir bilge adamın yanına varır. Arzını söyleyip içini döker.

“Malım mülküm yere göğe sığmıyor, ama arkam sahipsiz kalmakta” diye anlatır.

Ferasetli ihtiyar:

“Oğlum gam çekme, dünyanın aslı yalandan ibarettir. Dört tarafını eşitleyemeden, bu hayattan pişmanlıkla ayrılmak her bir merdin kaderinde vardır. Mal mülkten hayır yok. Hayırlı işler yapıp sevap kazan. Arkanda iyi ad kalır” der.

“Ben ne yapayım, söyle” diye sorar.

“Açları doyur, susuzlara su ver. Hiçbir zaman unutulmayacak iyilik yap. Malını mülkünü halkın için harca” diye öğüt verir.

Han evine döner. O: “Ben ölürsem, malım mülküm kimlere kalacak? En iyisi kendi ellerimle bunları harcamayım” diye düşünür.

Ne yapacağını uzun süre düşünür. Sonunda belli bir neticeye varıp çölün kenar yakalarındaki köylere haber gönderir. Han:

“Küreğe gücü yetenler gelsinler. Ben onlara suyun başından su içmeleri için ark kazdıracağım. Bütün harcamaları ben yapacağım” der.

Çalışmaya gelenlerin haddi hesabı olmaz. Sert toprağın göğsü yarılıp su için yol açılır. Kazma işi altı ay devam eder. Böylelikle Han'ın emri ve halkın gücüyle bir ark kazılır. Amıderya Irmağı'nın kum rengi suyu hayatında hiç görmediği yolla susuz diyarlara doğru yola düşer.

İnsan eliyle ortaya çıkarılan bu arka halk, “Han'ın kazdırdığı ark” anlamındaki “Hanyap” diye ad koyarlar. Böylelikle çocuksuz Han'ın adı, bu iyiliğiyle halk arasında “Hanyap” diye anılmaya başlanır.

Günümüzde bu ark, Köhneürgenç'ten yüzlerce kilometre batısındaki Aybövür'e kadar dal dal uzayıp gitmektedir.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdiyev; "Hanyap", *Köhneürgenç Rovayatlari: Rovayatlari, Tımsallar (Ulu Yaşlı Mekdep Okuvçıları Üçin)*. Magarî Yayınları, Aşkabat 1993, s. 22-23.

KONUSU: "Hanyap Arkı"nın nasıl yapıldığı ve "Hanyap" adının nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Hanyap, Amıderya, Aybövür, Köhneürgenç.

ŞAHİS ADLARI: Hanyap.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Her şeyi olmasına rağmen çocuğunun olmayışına üzülen Köhneürgenç şehrinin hanı bir bilgenin arkasında iyi ad bırakmasını öğütlemesi üzerine malını mülkünü harcıyıp bütün halkı seferber ederek büyük bir ark yaptırır. Han'ın yaptırdığı arka "Hanyap" denir.

MOTİFLER: İki, yüz, çocuksuzluk, veli, bilge, altı.

215. Göklen Medrese

KADİM zamanda göç edip Kızılca Kale'ye yerleşen Göklen Türkmenleri Hanyap Irmağı'nın suyu ile Harezm'in boz topraklı yerlerinden mahsul almaya başlarlar. Onlar yerli halkla da ilişkilerini geliştirirler. Ama herkes Gürgen'i özler. Hatta develer bile başıboş kaldıklarında yavrularıyla Gürgen'e doğru kaçarlar.

Bir gün ihtiyarların meclisinde şair Zelili bir teklifte bulunur. Menli Hoca Hive'de zindanda yattığı için Göklen Türkmenlerinin başı şair Zelili olmuştur. Zelili ihtiyarlara teklifini sunar:

"Azadı babamız, 'İlim aydınlıktır' demişti. Devenin üstünde olsa da çocuklarımız ilimsiz kalmasın. Bir medrese yapalım. Çocuklara ders verebilecek hocalarımız da var. Kendi yurdumuza dönersek de "Göklen Türkmenlerinden kalan miras" diye bize dua ederler" der.

İhtiyarlar şairin teklifini onaylarlar. Herkesin elinden gelen yardımı etmesi konusunda bir karara varılır.

Böylece Göklen Medresesi yapılır. Ama Zelili'ye burada uzun süre ders vermek nasip olmaz. Göklen Türkmenlerinin kendi yurtlarına dönmelerine fırsat doğar. Göklen Türkmenleri bir gün içerisinde bulutlar çekilircesine kendi memleketlerine dönerler. Ama onlardan geride kalanlar da az değildir.

Göklen Medrese, Göklen Türkmenlerinin Hive'de yaşadığı günlerden bir hatıra olarak kalır. Şair Zelili'nin teklifi, ihtiyarların onayı ve ihlası ile kurulan medrese sonraki nesillere ilim verir.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev, "Göklen Medrese", *Köneürgenç Rouayatlari: Rouayatlari, Tımsallar (Ulı Yaşlı Mekdep Okuvcıları İçin)*. Maganf Yayınları, Aşkabat 1993, s. 49-51.

KONUSU: Göklen Medresesi'nin yapılış nedeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Hive, Gürgen, Hanyap, Kızılca Kale, Harezm, Göklen Medresesi.

ŞAHİS ADLARI: Zelili, Menli Hoca, Azadi.

ÖZEL ADLAR: Göklen Türkmenleri.

KISA ÖZETİ: Hive hanına esir düşen Göklen Türkmenleri Azadi'nin fikri ve Zelili'nin önerisiyle çocuklarının eğitim görebilmeleri için bir medrese yaparlar. Ancak Türkmenler Gürgen'e dönünce, yapılan bu medrese Hive'de kalır.

MOTİFLER: -

216. Karadelinin Yandımı

ONA bazen “Karadeli’nin Yandımı”, genelde ise “Yandım” derler. “Karadeli’nin Yandımı” makamı uzun zamandan beri insanların yüreklerini yakıp gözlerini yaşla doldurur. Çünkü o makamda gerçek ayrılık acısı vardır.

Son iki yüz yılda Aybövür civarlarına ilk olarak yerleşenler Göklen Türkmenleri olmuştur. Muhammed Rahim Han Türkmenlere Hive’de yer vermiştir. Kible yönünde bulunan Gürgen ile aralıkta bulunan Nalac’ın yaylasına kadar uzanmaktadır. Onun üstündeki Harmancık Tepe de çok uzaklardan görünmektedir.

Kırmızı kan rengindeki keteni kumaşlarını da ilk olarak Göklen Türkmenleri dokumaya başlamışlardır. Kumaşın, keteni isminin tarihçesi ise Göklen Türkmenlerinin Keteni aşiretinin adıyla ilgilidir. Keteni isminde bir kale de bulunmaktadır. O kale kardeş Karakalpakistan’da olup Göklen Türkmenlerinin eski yerleşim yerlerinden biridir.

Hive hanı vefat edince, Göklen Türkmenlerinin çoğu Gürgen’e doğru yola koyulur.

Kervan öğle vakti dinlenmek için yere bakarak ağır ağır ilerler. İnsanların kimi atlı, kimi develi, kimi de eşekli göç etmektedir. Eşyalarla yüklü hayvanların yanında yaya yürüyenlerin sayısı da epey vardır.

Gözle görünür aralıkta olsa da Nalac’ın yaylasına varmak için bir günlük uzaklık vardı. Kervan yaylaya çekilip, Çastepe’de konaklar. İnsanlar eşyalarını yere indirirler.

Çocuklar uzaktan bakıldığında kırmızımsı görünen çöl tepelerinin üstüne tırmanıp oynuyorlardı. Onlar yolda karşılaşacakları maceralar konusunda güzel hayaller kuruyorlardı. Geride ise bir müddet yaşadıkları, güle oynadıkları, düğün yaptıkları memleketleri kalmıştı. Bu tür duygular ancak ihtiyaçların aklına geliyordu.

Karadeli Göklen, yere yaslanıp yattığı yerden özlemle geride kalan memleketlerine bakar. O memlekette neler kalmadı ki? Karadeli’nin söylediği türkülerle eğlenmeyen köy kalmış mıydı? Şimdi ise kendi doğduğu diyara dönüyordu. Halk ve talebeleri büyük ozanı gözyaşlarıyla uğurluyordu. Yaşlı bir adam:

“Göklen, giderken sazını, sözünü bırakıp git bari. Talebelerine icazet vermişsindir umarım” diyordu.

İhtiyarlıktan mı, ya da çekilen sıkıntılardan mı veya vatan hasretinden mi bilinmez, ama ozanın yüreği bir şeylere üzüldür. Ozan kararmış sazını kılıfından çıkartır. Sonra sazını çalmaya başlar. Onun çaldığı ezgi henüz hiç duyulmamış bir ezgiydi. Çektiği zorluklar mı, yoksa alıştığı yerden gitmenin üzüntüsü mü, kaybedilen arkadaşların hüznü mü? Karadeli Göklen sazı hasretle çalar.

Karadeli Göklen sazını yanına koyar. Kendisini uğurlayan talebelerinden birini yanına çağırır. Az önce bestelediği ezgiyi ona tekrar çalar. Sonra:

“Benden bunu da alın” der.

Kervan yine yoluna devam eder. Kalbi ezilmiş Karadeli Göklen, hüznle gözleri yaşlı, tekrar dönüp Aybövür’e bakar. Sonra tekrar bakmamaya çalışıp kervana katılıp gider.

Sonra onun Hiveli talebeleri hocalarının Çastepe’de bestelediği “Karadeli’nin Yandımı” ezgisini şarkı olarak çalarlar. Şimdiler ise her ozanın bir “Yandım”ı söyleme tarzı vardır.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; “Garadäliniñ Yandımı”, *Köneürgenç Rovayatlari: Rovayatlari, Tımsallar (Ulı Yaşlı Mekdep Okuvcıları Üçin)*. Maganf Yayınları, Aşkabat 1993, s. 66-67.

KONUSU: “Karadeli’nin Yandımı” ezgisinin kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Aybövür, Hive, Gürgen, Karakalpakistan, Nalac, Harmanlık tepesi, Çastepe.

ŞAHİS ADLARI: Muhammed Rahim Han, Karadeli Göklen.

ÖZEL ADLAR: Göklen Türkmenleri, Keteni.

KISA ÖZETİ: Hive hanı vefat edince, Göklen Türkmenleri Gürgen’e dönerler. Uzun zorlu yolculuk sırasında Karadeli adında bir ozan geride bıraktıklarına hasretlenecek saz çalar ve bu ezgi “Karadeli’nin Yandımı” olarak adlandırılır.

MOTİFLER: Göç, memleketine dönme.

217. Harmancık

ESKİDEN bir kır olup, bu kırın adına Nalaç'ın kırı derlermiş. Nalaç kırın üstüne yapay yoldan su çıkarıp ekin eker. O yıl onun ektiği ekinler göğeri.

Bir gün Nalaç buğdaylarını toplayıp, üzerine bereket keseğini koyduğu an geçmekte olan bir atlı kişi yanına gelir. O uzak yola gittiğini, namazını kılincaya kadar atına bir avuç yem vermesini rica eder.

Nalaç'ın kalbinde cimrilik ateşi oluşur. Eline verilen at torbasına bir avuç buğday tanesini vermeye kıyamaz. Farkettirmeden at torbasına ufak taşları koyup, torbayı ata giydirir.

Atın sahibi bir baksa, atın gözlerinden damla damla gözyaşı akıyor. Torbaya baktığında ise durumu anlar. Atlı kişi atına çektiirdiği eziyet yüzünden Nalaç'a "Harman'ın taşa dönüşsün" diye beddua edip gider.

Sahibinin cimriliği yüzünden harman taşa dönüşür.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdiyev; "Harmancık", *Köneürgenç Rovayatlari: Rovayatlari, Tımsallari (Ulı Yaşlı Mekdep Okuvçılari Üçin)*. Maganf Yayınları, Aşkabat 1993, s. 41-42.

KONUSU: Harmanın taş kesilmesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Nalaç.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Nalaç adında bir kişi harman alırken yoldan geçen bir kişi, atının yemi için bir avuç buğday vermesini ister. Nalaç adamın heybesine buğday yerine taş koyunca, adam beddua eder.

MOTİFLER: Beddua, bedduanın gerçekleşmesi, taş kesilme.

218. Diyarbekir'in Rivayeti

DİYARBEKİR hükümdarının kızı, güzellikte eşi benzeri olmayan Şahsenem, hizmetçileriyle bağa gezmeye çıkar. Birbirinden güzel gülleri keyifle izler. Ancak bu gezinti onun kısa zamanda canını sıkır. Bencil şah kızı hemen yeni eğlence arar. Padişahın kızı olduğu için her istediği gerçekleşir. Padişah tek çocuğuna tüm yetkiyi vermiştir. Şahsenem sahra güllerinden güzel demet hazırlayıp kendine getirenlere pahalı hediyeler vereceğini halka duyurur. Herkes pahalı hediyeler alma hevesiyle güllerden demet yapmaya koşar.

Her zaman sevgi konusunda şarkılar söyleyen Âşık Garip adında bir çoban yiğit, sürüyü arkadaşına emanet eder. Kendi güllerinden koparıp demet yapmaya başlar. Onun gülleri çok güzel olup bütün dikkatleri üzerine çeker. Garip kendi güllerinden muhteşem bir demet hazırlar. Âşık Garip demetini alıp halkın toplandığı yere gider.

Şahsenem kendine getirilen demetleri tek tek kabul edip beğendiklerini alır. Sahibine de pahalı bir cüppe veya bir avuç altın verir.

Şahsenem, Âşık Garip'in getirdiği demete dikkatle bakar. Onun getirdiği demetin güzelliğine bayılır.

"Böyle güzel gülleri nerede yetiştirdiniz?" diye sorar. Çoban elindeki değneğiyle işaret ederek:

"Şu sahralarda" diye gösterir. Şahsenem hizmetçi kızlarına:

"Bu kölenin demetini götürüp benim odama koyun. Kendisine de bir takım güzel kıyafet ile bir avuç altın verip uğurlayın" diye buyruk verir.

Âşık Garip:

"Hanımefendi, az verdiniz" der.

Diğerlerinden on kat fazla ödediğini düşünen Şahsenem, şaşkınlıkla ona bakar.

Âşık Garip:

"Gerçek gül ile sevginin kıymeti olmaz. Ben onu size sadece hediye olarak veriyorum. Para verirseniz, kıymetini düşürürsünüz" der.

Böylelikle Âşık Garip döner. Şahsenem onun demetini kendi odasına götürüp koyar. Bu muhteşem demet, sabahın erken saatlerinde, çobanın sevgi hakkındaki şarkısını tekrarlıyormuş. Diğer güllerden farklı olarak zaman geçmesine rağmen o güller hiç solmu-

yormuş. Tersine gün geçtikçe daha da güzelleşiyormuş. En belirgin özelliği ise Şahsenem mutlu olduğu zaman demetteki güller daha da güzelleşiyormuş. Şahsenem üzüldüğünde de demetin gülleri soluyormuş. Kız bu demetin sırrını bir türlü çözemez.

Âşık Garip'i çağırıp getirirler. Ondan getirdiği demetin sırrını sorarlar. Garip "Beni affederseniz söyleyeyim" der. "Seni affettik, söyle" derler. O zaman Âşık Garip Şahsenem'e bakıp:

"Ben senin yüzünü yedi yaşımdayken rüyamda gördüm. Bir fakir anam ve zavallı kardeşim var. Sana ulaşamayacağım belliydi. Üzüntüden feryat edip ağlarken gözyaşlarımın damladığı yerde güller bitmeye başladı. İçim içime sığmadan şarkı söylediğim zamanlarda da keklikler bana eşlik etti. Güller o kadar güzel yetiştiler ki, onlar hep bana sizi hatırlattı. Onları görünce daha beter olup yandım, tutuştum. Sizin davetinizi duyunca ise bahçemdeki gülleri gözyaşlarım ile sulamaya başladım. Güllerin açıldığı gün ise onları size getirdim" diye anlatır.

Şahsenem "Gerçek aşk böyle olur" diyerek, kendini Garip'in kucağına atar. Onlar birbirine sarılırlar.

Sonra halkın baskısıyla, Diyarbekir'in padişahı, tek çocuğu olan kızını o çobana vermeye razı olur.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; "Diyarbekir'in Rovayâtı", *Köneürgenç Rovayâtları: Rovayâtlar, Tımsallar (Ulu Yaşlı Mekdep Okuvcıları Üçin)*. Maganf Yayınları, Aşkabat 1993, s. 68-70.

KONUSU: Âşık Garip'in Diyarbekir hükümdarının kızı Şahsenem'e âşık olmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Diyarbekir.

ŞAHİS ADLARI: Şahsenem, Garip, Âşık Garip.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Diyarbekir hükümdarının eşi benzeri olmayan güzel kızı Şahsenem'in halkın toplayıp getirdiği güllerden beğendiklerine para ödediğini duyan Âşık Garip rüyasında görüp âşık olduğu Şahsenem'e kendi yetiştirdiği güllerden bir demet sunar. Şarkı söyleyen, Şahsenem neşelendiği zaman güzelleşip, üzüldüğü zaman solan bu gül demetinin Garip'in gözyaşlarıyla yetiştiğini öğrenen Şahsenem Âşık Garip'e âşık olur ve iki sevgili evlenir.

MOTİFLER: Çoban, sihirli gül, mükâfatlandırma, on, yedi, rüyada görüp âşık olma, âşık olma, evlilik.

219. Üstat Saygısı

ÜSTYURT'un yaylalarındaki Kazak sahralarında birbirine fazla uzakta olmayan iki tane mezar bulunmaktadır. O mezarların birine Çoban Ata, diğerine ise Kuşçu Ata derler. Anlattıklarına göre onların ikisi de Türkmen imiş.

Ürgenç'te çok medrese ve ilim adamı vardı. Talebeler hocalardan sağlam bir düzen içerisinde ders alarak yetişirlerdi. Hocaların son görevleri ise yetişmiş talebelerine kibleye dönüp icazet vermektir.

Üstatlara çok büyük saygı gösterilirdi. Talebeler hocalarının her dediğini memnuniyetle yaparlardı. Üstatlarının gönlünü almaktan başka arzuları yoktu. Buralardaki inanışa göre, üstadın bedduasını alan insanın ise yedi ceddinin hayatı mahvolurmuş. Soyu devam etmez, aç sefil hayatını yaşamış.

Tüni Irmağı'nın aşağı kenarında meşhur üstatlardan biri yaşırdı. Talebelere ilim öğretir, güvendiklerine icazet verirdi. Aldığı ilmini zayıf olarak gördüklerini ise tekrar okula gönderirdi. Onlara başka hocalardan ders almayı önerirdi.

Ramazan ayı yaklaşmaktaydı. Bir gün üstat tüm talebelerini evine toplar. Talebeler içlerinden birine icazet verileceğini anlamışlardı. Çünkü her zaman öyle olurdu. Üstat bir talebeye icazet verip göndereceği zaman tüm talebelerini evine toplardı.

Üstat evin başköşesine geçer. Tüm talebeler edeple yerlerine otururlar. "Kimin bahtı açılıyor, acaba?" diye herkes merak içinde bekler. Üstat bu sefer farklı davranır. Asâsını eline alıp hızlı bir şekilde yukarıya fırlatır. Asâ evin üstündeki delikten çıkıp gider. Bu olaydan hiçbir şey anlamayan ve şaşkın talebelerine bakıp:

"Kim asâmı bulup getirirse, ona icazet vereceğim. Asâmı aramaya gidecek olanınız var mı?" diye sorar.

Talebeler bir anda dağılırlar. Sadece Çoban ile Kuşçu isimli iki talebe yerinden kıpırdamaz. Üstat onlara bakıp:

"Siz niye gitmediniz? Sizlerin böyle bir arzunuz yok mu?" diye sorar.

İlk önce Çoban söze başlar:

"Efendim, asânız üç dört günlük uzakta. Getirmemizi isterseniz, hemen getirelim. Bize izin verin. Fakat bizi artık burada tutmayın. Biz oraya varıncaya kadar asânız yeşerir. Biz yeşermiş asânıza doku-namayız. Biz artık asânızın yanında ömür boyu kalmak isteriz" der.

Öteki talebeler her tarafta asâyı arayıp delik deşik ederler ve bulamayıp dolanıp gelirler. Üstat sadece o iki talebesine icazet verip gönderir.

Çoban Ata ile Kuşçu Ata Üstyurt yaylasında yaşayarak ömürlerini geçirirler. İkisinin mezarının arasındaki mesafe yarım günlük yol. Onlar üstatlarının asâsını geri getirmek için buraya gelip geri dönebilirler. Asâyı yeşerdiği için geri götüremezler. Asâ yeşermemiş olsaydı üstatlarının dediğini mutlaka yerine getireceklermiş.

Çoban Ata'nın mezarının başında bir pınar akmaktadır. Pınarın başında ise bir dallı budaklı ağaç bulunmaktadır. Bu ağaç, Çoban Ata'nın ömrünü burada geçirmesine neden olan üstadının asâsı olmalıdır.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; "Ussat Sarpası", *Köneürgenç Rovayatlari: Rovayatlari, Tımsallar (Ulu Yaşlı Mekdep Okuvçılari Üçin)*. Magarif Yayınları, Aşkabat 1993, s. 70-71.

KONUSU: Çoban Ata ile Kuşçu Ata'nın üstadına karşı duyduğu saygı ve bağlılığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Üstyurt, Kazak, Ürgenç, Tüni Irmağı, kible.

ŞAHİS ADLARI: Çoban, Kuşçu, Çoban Ata, Kuşçu Ata.

ÖZEL ADLAR: Türkmen, ramazan.

KISA ÖZETİ: Üstyurt'ta Çoban ve Kuşçu adında iki talebe Tüni Irmağı kenarında yaşayan meşhur üstatın ilim öğrenir. Talebeler üstatın izin alabilmek için üstadın bacadan fırlattığı asânın peşinden gitmelerine rağmen Çoban ile Kuşçu gitmez ve bu davranışıyla üstadın takdirine mazhar olur.

MOTİFLER: İki, sihirli asa, çoban, kehanet.

220. Hacıgolak

ÇOK eski zamanlarda Salır ve Sarık Türkmenlerinin yaşadıkları bölgelerde Hacı adlı usta dutarcı yaşamıştır. O saz çalmakta çok usta olduğu için adı her tarafa yayılır. Onun usta çalgıcı olduğu hakkındaki haber o bölgenin hanına ulaşır. Han, Hacı'yı derhal yanına çağırır. Çalgıcı Hacı da bu haberi işitir işitmez Han'ın yanına gelir. Han ona:

"Sen saz çalıyormuşsun diye işittim. Bu doğru mu? Eğer bu doğruysa, o zaman bana elinden geldiği kadar bir saz çal. Ben senin nasıl bir çalgıcı olduğunu çaldığın ezgileri dinledikten sonra söylerim" der. Çalgıcı Hacı, Han'ın söylediğini yapıp ona birkaç gün boyunca dutar çalar. Sonunda bir gün Çalgıcı Hacı dutar çalmayı bırakıp:

"Han ağabey, birkaç gündür size dutar çalıyorum. Artık ben evime dönmek istiyorum" der. O zaman Han ona bakıp:

"Sen usta çalgıcıymışsın. Ona sözüm yok. Şimdi bu işittiklerimden başka hangi ezgiyi çalabilirsin?" der. Çalgıcı Hacı:

"Han ağabey, Siz ezgiyi çok seviyormuşsunuz. Benim bu çaldıklarım hoşunuza gitmişse, şimdi onlardan da iyisini bulup çalarım" deyip Han'ın o zamana kadar işitmediği ezgiyi çalar. Hacı'nın çaldığı o ezgi Han'ın çok hoşuna gider. Han ezgiyi baştan sonuna kadar hayranlıkla dinler. Hacı bu çaldığı ezgiyi sonlandırıp, dutarının tellerini gevşetmek ister. O vakit Han ona:

"Hacı, sen bu ezgiyi daha önce nerelerde çaldın? Eğer daha önce bir yerde çaldıysan söyle, çaladıysan da çalmadığını söyle" der. Hacı o ezgiyi daha önce hiçbir yerde çalmamıştı. Bu yüzden de hakikati söyler:

"Han ağabey, Sizin bu dinlediğiniz bu ezgiyi şimdiye kadar hiçbir yerde çalmadım. Bunu sadece size çaldım."

Han'ın ezgiler dinleyip sevinmesi gerekirken, tersine suratı asılır. Gözleri kararır. O birden ayağa kalkarak Hacı'ya gazaplı bir şekilde bakar. Sonra ileri geri yürüdükten sonra:

"Hacı, sen bana doğruyu söyle. Benim kapımda saz çalıp gezmeye razı mısın?" diye sorar. Hacı, Han'a doğruyu söyler.

"Han ağabey! Bahşı, çalgıcı denilen insanlar halk adamıdır. Onların gitmedikleri köy yoktur. Bahşı çalgıcıyı Han'ın kapısı değil, büyük padişahların köşkü bile memnun etmez. Kendi hünerini halka göstermezler ise, mutlu olmazlar, Han ağabey! Sadece Han'ın

kapısında saz çalarak gezersem, benim çalgıcı olduğumu kim bilecek?! Fakat ezgilerimi dinlemek istediğiniz zaman hemen gelirim.”

Hacı'nın bu sözleri Han'ın ağrına gider. Öfkesinden gözleri ateş saçar. Hacı'nın yüzüne dik dik bakar:

“Hayır, olmaz, Hacı! Han'ın isteğine karşı çıkamazsın. Sen dutarını çalmak istiyorsan, Han'ın kapısında gezmek zorundasın. Ona razı değilsen, kendin bilirsın. Defol git. Nereye gidersen git. Gözüme görünme. Fakat seni sağ bırakamam. Az önce çaldığın ezgiyi benden başka kimsenin dinleyeceğini sanma. En son dinleyen ben olurum. Duydun mu?!” der.

Hacı, Han'a yalvarıp, onun ayağına yıkılır.

“Han ağabey! Böyle hiddetlenmeyin. Beni sağ bırakmayacak kadar ne günah işledim ki? Beni bırakın” der. Ancak Han, Çalgıcı Hacı'ya son sözünü söyler.

“Hacı, sen benim az önceki söylediklerimi kabul ediyor musun? Onu şöyle bana. Bana kesin cevabın lazım.”

Hacı yine eski söylediklerini tekrarlar. Han buna daha da öfkelenip, anında cellatlarına seslenir. Han'ın cellatları hemen koşturup gelirler ve hazır dururlar. Han ilk başta Hacı'ya vereceği cezaya karar veremez. Sonra birden cellatlara seslenir:

“Bu çalgıcı benim kapımda saz çalıp gezmekten utanç duyuyormuş. Köy köy dolaşıp saz çalacakmış. Hayır, o dediği olmaz. Hemen onun bir elinin parmaklarını kesin. Bakalım nasıl saz çalacakmış. Derhal kesin!..”

Cellatlar Han'ın emrini hemen yerine getirirler. Hacı bir elinin parmaklarından ayrılır. O kanını yerlere serpererek, boynunu bükerek evine döner. Çalgıcının en son çaldığı ezginin adı ise “Hacıgolak” yani “Hacı Çolak” olarak kalır.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet Geldi Nazarov tarafından 1964 yılında Muhi bahşidan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Akmuhammet Aşırov; “Hacıgolak” Rovayatlar. *Türkmen Dili* gazetes, Nu: 30, 06 Eylül 2000. Bir başka nüshası için bakınız: Soltan Cepbarov; “Hacıgolak”, Dutar. Yaş Kommunist gazetesi, Nu: 10 (7916), 23 Ocak 1988.

KONUSU: “Hacıgolak” ezgisinin nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Salır, Sarık Türkmenleri, bahşı.

KISA ÖZETİ: Hacı adında usta bir çalgıcı Han'ın kapısında çalgı çalarak yaşamak istemez. Hacı, Han'a henüz kimsenin dinlemediği en güzel ezgisini çaldıktan sonra, Han onun bir elinin parmaklarını kestirir. Böylece son çaldığı ezginin adına Hacıgolak, yani Hacı Çolak adı verilir.

MOTİFLER: İmtihan, cellat, cezalandırma.

221. Kövata

KADİM zamanlarda Kesearkaç, Köpetdağ'ın etekleri, kuzeydeki Karakum Çölü'nün iç kısımlarında pek çok Türkmen köyü bulunmuş. Onlardan biri de Akdepe köyüdür. Buranın köylüleri tıpkı diğer köylüler gibi yazın dağa, kışın Karakum Çölü'ne çekilmiş. Yazın ise arada kalan beyaz ekinleri biçerlermiş.

Köy ahalisi o devirde sadece tarımcılıkla değil, hayvancılıkla da uğraşmış. Bir çoban köy halkının sığırlarını Köpetdağ'ın eteğinde güdermiş. Günümüzde Akdepe köyünün yanındaki havza olan bu yer, eskiden ok geçmez gür ormanlık alanmış.

Bir gün çobanın sürüsüne bir sığır gelip katılır ve akşam sürüden ayrılıp gider. Bu hadise ertesi ve bir sonraki gün de tekrarlanır. Böylece aradan bir ay gibi zaman geçer ve çoban güttüğü sığırın hakkını sahibinden alabilmek için sığırın peşine takılır. Sığır gelip bir mağaraya girer. Çoban da onun peşinden girer.

Biraz zaman geçtikten sonra dağın mağarasının içinde onu yeşil giysili, görkemli, yüzü nurlu bir ihtiyar adam karşılar. Çoban onunla selamlaştıktan sonra bu mağaraya giren sığırı bir ay güttüğünü ve emeğinin karşılığını almak için geldiğini ihtiyara belirtir. O zaman yüzü nur dolusu adam çobanın eteğine bir tutam incir yaprağını bırakır ve emeğinin karşılığı olarak iş hakkı olduğunu söyler. Çoban öfkelenip eteğindeki yaprakları döker ve geri döner.

Çoban mağaradan çıkıp eteğine yapışıp kalmış bir yaprağa dikkatlice baktığında, yaprağın altına dönüşmüş olduğunu görür. Çoban bu hadiselerle akıl erdiremez ve köye gelip köyün ihtiyarlarına anlatır. İhtiyarlar meclisin sonunda mağaraya bakmaya karar verirler. Gidip baksalar çobanın döktüğü yapraklar altına dönüşmüş halde yatıyorlar. Onlar ihtiyar adamı ve sığırını mağaradan arayıp bulamazlar. Ancak mağarada şifalı merhem gölünü bulurlar. Bu olaydan sonra köy halkı bu kudretli gölü merhem olarak kullanmaya başlarlar.

Aylar yıllar geçip bir gün bu mağaranın yakınında düşman gelip konaklar. Bu haberi işiten köy halkı kalelerine dönerek savaşa hazırlık görmeye başlarlar. Uzaktaki kalelerden de yardım talebinde bulunurlar. Çünkü gelen düşman tam donanımlı ve güçlüymüş. Böylelikle hazırlık iki üç gün devam eder. Sonra kaledeki insanlardan on, on beş atlı kişi gelen düşmanın silahlarının sayısını öğren-

mek için gizlenerek mağaranın yanına gelirler. Onlar saklandıkları yerden baksalar, bir nur yüzlü ihtiyar düşmanın en seçkin askerleriyle tek başına savaşıyormuş. Sabahtan akşama kadar savaşıp büyük orduyu tek başına epey yıpratmış.

Bu hadiseyi izleyen az önceki on, on beş atlı geri kaleye dönüp gördüklerini köylülere anlatırlar. Kaledeki insanlar da bu durumu görmek için gelip baksalar, az önceki savaş alanında ölü ve yaralı askerlerden başka kimse yokmuş. Köylüler düşmanın geri kalanını esir alıp ölenleri defnederler. Yaralı askerleri ise esir alarak kendi adamlarına teslim ederler ve köylerine dönmelerini, tekrar böyle bir işe kalkışsalar affedilmeyeceklerini söylerler. O vakit esirlerden biri gördüklerini şöyle beyan eder:

“Biz kalenizi ele geçirmek için burada çadır kurup dinleniyorduk, kalenize saldırmak istiyorduk. O vakit mağaradan yeşil giysili biri çıkıp geri dönmemizi istedi. Onun dediğini yapmayınca da gömleğinin kollarını sıvayıp elbisesinin kenarını belindeki kuşağına soktu, sonra bir buçuk kulaç uzunluğundaki kılıcını eline alıp ordunun en seçkin askerleri ile tek başına savaştı. Savaş bitirince ise tekrar mağaraya girdi.”

Bu hadiseden sonra köy halkı bu ilginç gölün basit bir göl olmadığını anlar. Oraya kudretli yer olarak bakmaya başlarlar. Bu mağaranın önünde insanlar sadaka verip dua ederler.

Günümüzde ise bu yer Allah'ın nazarının düştüğü yer olarak kabul edilmektedir. Kövata adı ise ihtiyarın adından kalmıştır.

YAYIN BİLGİSİ: “Kövata”, *Muğallımlar Gazeti* gazetesi, Nu: 136 (6589), 24 Kasım 1999, s. 3.

KONUSU: “Kövata” adının kökeni ve Kövata gölünün kutsallığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Keskarkaç, Köpetdağı, Karakum, Akdepe, Kövata.

ŞAHIS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Türkmen.

KISA ÖZETİ: Akdepe köyünden bir çoban, güttüğü sığın hakkını talep etmek için sığın takip ederek bir mağaraya gider. Mağarada bir ihtiyar ona altına dönüşen incir yaprağı verir. Köy düşman saldırısına uğrayınca, mağaradaki ihtiyar tek başına savaşıp düşmanı defeder. Halk yeşil giysili ihtiyarın hatrasına mağaradaki şifalı göle Kövata adını verir.

MOTİFLER: Çoban, mağara, Hızır, yaprakların altına dönüşmesi, şifalı göl, olağanüstü ihtiyar, esir alma, olağanüstü kılıç.

222. Piryar Veli'nin Türbesi Hakkında Rivayet

MAHMUD PEHLİVAN'ın Hive'deki mezarını ziyaret etmeden evvel önce onun babası Piryar Veli'nin Köhneürgenç'teki mezarını ziyaret etmeliymiş.

Piryar Veli kendi oğluna Hive'ye taşınmasını buyurur. Fakat Mahmud Pehlivan payitaht Ürgenç'i bırakıp yurdun kenar köşesine göçmeyi ve orada yaşamayı istemez. Oğlunun fikrini yüzünden okuyan babası ona:

“Yurdun kenar köşesinde kalacak olan biziz. Siz ise onun payitahtında olacaksınız” der. Sonra Ürgenç yavaş yavaş gücünü kaybedip Hive Harezm'in payitahtına dönüşür. Onun böyle olacağını ileri görüşlü Piryar Veli öncesinden görmüştür.

Piryar Veli ve Attar (Aktar) Veli iki kardeş olmuştur. Piryar Veli bakkalların, Attar ise şekercilerin piri olmuştur. Onlar yan yana defnedilmişlerdir. Attar Veli'nin mezarını her zaman Harezm'in şekercileri ziyaret ederler ve bunu kendilerine borç bilirler.

Daşoguz vilayetinin Köhneürgenç ilinde bulunan Necmettin Kübra avlusunda günümüze kadar sağlam kalan üç yapıdan biri Piryar Veli'nin türbesidir.

YAYIN BİLGİSİ: Nazar Halimov Bazarbayevîç; “Predaniye o Piryar Vali”, *Pamyatniki Urgança (Soorujeniya, Nadpisi i Legendi)*. Aşkabat 1991, s. 69.

KONUSU: Piryar Veli'nin ileri görüşlülüğü ile ilgilidir.

YER ADLARI: Hive, Köhneürgenç, Ürgenç, Harezm, Necmettin Kübra avlusu.

ŞAHİS ADLARI: Mahmud Pehlivan, Piryar, Attar (Aktar).

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Piryarveli, oğlu Mahmud Pehlivan'ın Hive'ye taşınmasını ister ama oğlu payitaht Ürgenç'ten ayrılmak istemez. Bunun üzerine taşındığı yerin payitaht olacağını ima eder. Gerçekten Hive payitaht olur.

MOTİFLER: Veli, kehanet, kehanetin gerçekleşmesi.

223. Mahmud Pehlivan

PEHLİVAN ATA kendi zamanında meşhur şair ve pehlivan imiş. Onun gerçek adı Mahmud, Pehlivan ise lakabı imiş. Harezm'de meşhur adamlar sıralandığında, Mahmud Pehlivan'ın adı da ön saflarda yerini almıştır.

Mahmud Pehlivan pek çok güreşte kendini gösterir. Bu yüzden Harezm şahı onu başpehlivan olarak köşkte yaşatır. Mahmud Pehlivan'ın karşısına çıkabilecek pehlivan Harezm topraklarında açıkça olmamış. Onun çeşitli yurtlarda yapılan düğünlerden de zafersiz döndüğü zamanlar olmamıştır. Sadece bir keresinde zafersiz dönmüştür.

O defa, komşu yurttan yapılan düğüne Harezm şahı ile birlikte Mahmud Pehlivan da gider. Yurdun şahı büyük coşkulu düğün yapar. Pek çok yurdun ünlü pehlivanları bu düğüne davet edilir.

Uzak yolun yorgunluğu bastırır da Mahmud Pehlivan misafir yerine yerleşip, çay su içtikten sonra yorgunluğu biraz geçer. Mahmud şehrin yakınındaki bir köyü dolaşır görmeyi niyet edinir. Köyü dolaşırken mezarlığa girdiğini fark etmez.

Mezarlıkta bir fısıltı işiten pehlivan öne doğru yürür. O vakit ak saçlı yaşlı bir kadının bir mezarı kucaklayıp ağladığını ve bir şeyler sayıkladığını görür.

Pehlivan onun yanına yaklaşır ve selam verir.

Kadın mezarı kucaklayıp, "Kurbanın olayım, bizi rızıkından kesme..." diye yalvarır. Sonunda pehlivana doğru döner. Pehlivana bakar ve selamını alır.

"Evet, teyze, seni buralara getiren dert nedir?"

Kadın içindeki sıkıntılarını dışına çıkarmaya başlar: "Oğlum, bizler rızıkları şahlıktan yazılan kullar. Beş kişilik ailemiz bir tek oğlumuzun arkasından geçiniyoruz. Oğlum padişahın büyük pehlivanı. Padişah düğün yapıyor. O düğüne yakın uzak yerlerin tüm pehlivanları çağırılmış. Düğüne Harezm'in en büyük pehlivanı Mahmud da katılacakmış. Benim oğlum dünyada bir tek Mahmud Pehlivan'dan çekiniyor. Padişah ona eğer bir pehlivandan yenilse ekmeğinden edeceğini söyledi. O işinden olursa, biz de aç kalırız. Üç gece gündüzdür şu kerametli mezarı kucaklayıp oğlumun Mahmud Pehlivan'ı yenmesini diliyorum."

Mahmud Pehlivan onu dikkatlice dinler. Arkasından da:

“Teyze, sen evine dön. İnşallah, senin oğlun yener” der.

Teyze onu Tanrı tarafından gönderilmiş bir kudret olarak görür. Mutlu olup evine döner. Kadın onun ünlü Mahmud Pehlivan olduğunu bilmez.

Mahmud Pehlivan düğün gününden bir önceki gece, çok düşünür. “Nasıl olur acaba? Bir aileyi ekmeğinden etmek iyi olmaz. Yurdun saygınlığını da korumalı. Üstelik Mahmud Pehlivan beli bir yakaladıktan sonra bilerek düşebilir mi acaba? Bu çok yakışsız ve bütün kalabalıkla dalga geçmek gibi olur.” Bir o yana, bir bu yana döner. Uyumadan tan ağarır.

Nihayet o an gelip çatar. Güreş meydanının bir kenarında hazırlanan güzel sofraya İran ve Harezm’in şahları, üst sınıf adamları gelip otururlar. En yüksek ödüle Mahmud Pehlivan çıkar. Onun karşısına ise İran şahı kendi pehlivanını çıkartır.

Pehlivanlar karşılaşır. Mahmud Pehlivan rakibinin kuşağından elini geçirir.

“Tektir Ali, mertlerin şahı” der ve kaldırıp yan taraftan devirmeye çalışırken, aklına dünkü yaşlı kadın gelir. Rakibini bırakıp kendi dizini de toprağa değdirir.

“Şah şartını değiştirmezse, ben yıkıldım” diyerek mağlup olduğunu kabul eder.

Harezm şahı fena öfkelenip aniden yerinden kalkar:

“Hain, hain! Sana Harezm toprağı haram olsun. Gözüme görünme...”

Mahmud Pehlivan düğünden çıkıp gider. Ömründe ilk defa büyük ödüle ulaşip kendi isteğı ile rakibinden yenilip döner. Pehlivanı her zaman hayranlıkla bakan bakışlar uğurlarken, bu defa...

Mahmud Pehlivan dağlarda dolaşır. Birdenbire üzerindeki sarp kayadan bir at aşağıya doğru uçar. Onun üzerinde ise bir adam oturmaktadır. Mahmud Pehlivan hızlı bir şekilde atı yakalamaya çalışır. Adamı da atını da yakalayıp incitmeden, ihtiyatla yere bırakır. Adam Harezm’in padişahı olsa ne yaparsın. Padişah dönüşte Mahmud Pehlivan’ın atına binip dönmüştür. At hem uzaklardan kendi sahibini tanıyıp kendini kayadan aşağıya bırakıvermiş.

Padişah kendi kurtarıcısının önünde diz çöker:

“Affet beni pehlivan. Senin neden dizini bıraktığını bütün İran biliyor. Padişahın pehlivanının önünde koyduğu şartı bütün halk bili-

yormuş meğer. Senin büyük insanlığına halayık hayran kaldı. Sen devrilmiş olsan da kazandın. İncittiğim için bağışla. Hadi yurdumuza dönelim. Bu iyiliğin armağanını orada veririm...”

Muhafızların eşliğinde Harezm’e doğru yönelen iki atlı konuşarak dağlardan iner.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; “Mahmıt Pälvan”, *Köneürgenç Rouayatlari: Rouayatlari, Tımsallar (Ulı Yaşlı Mekdep Okuvcıları Üçin)*. Mağanı Yayınları, Aşkabat, 1993, s. 51-53.

KONUSU: Mahmud Pehlivan’ın merhametiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Harezm, İran.

ŞAHİS ADLARI: Mahmud Pehlivan, Ali.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Mahmud Pehlivan İran şahı tarafından düzenlenen bir güreşe katılır, ancak rakibinin annesinin perişan halini görünce rakibine kendi isteğiyle yenilir. Mahmud Pehlivan’ın neden bu şekilde davrandığı sonradan anlaşılır.

MOTİFLER: Üç, yansı.

224. Astanababa Türbesi'ne İlişkin Efsane

BUNDAN dört yüz yıl evvel Çarvilayet'in¹ hükümdarı İbn Ali Nur Oğlu'nun (Ubeyde'nin) Çarcev'in hükümdarıyla evlendirilen yalnız kızı fazla yaşayamadan vefat eder. Babası tasalanıp Marı ve Semerkant'ın ustalarını getirir ve onun için henüz görülmemiş türbe yaptırılmasını buyurur. Fakat türbenin yapımı biter bitmez yıkılır. Türbe tekrar yapılır. Ancak üç defa böyle durum tekrarlanır. Nur Oğlu ne yapacağını bilemez ve üzüntüye boğulur. Gece rüya görür. Rüyasında bir ihtiyar dede türbe için lazım olan balçık hem de suyun Mekke'den getirilmesini söyler. Rüya tabircileri hükümdarın rüyasını kutsal şehre kervan gönderip, oradan getirilecek topraktan yapılacak kerpice az miktarda karıştırılıp, suyunun ise inşaatta kullanılacak su kuyusuna dökülmesi şeklinde yorumlarlar. Ondan sonra türbe sakin bir şekilde tamamlanır. Nur Oğlu vefat ettikten sonra, kendisi de kızının türbesinin yanına defnedilir.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbangulı Berdimuhamedov; "Astanababa Yadigarlikler Toplumu Bilen Baglanışıklı Rovayat", *Türkmenistan – Beyik Yüpek Yolunun Yüreği*. Türkmenistan Döwlet Neşiryat Gulluğı, Aşkabat s.96-100.

KONUSU: Astanababa Türbesi'nin yapıışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Çarvilayet, Belh, Çarcev, Marı, Semerkant, Mekke.

ŞAHIS ADLARI: İbn Ali Nur Oğlu, Ubeyde, Nuroğlu.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Çarvilayeti hükümdarı İbn Ali Nur Oğlu, kızı için yaptırdığı türbenin sürekli yıkılması üzerine tasalanır ve bir gece rüya görür. Rüya yorumuna göre Mekke'den toprak ve su getirip türbe yapımında kullanılınca türbe yapımı tamamlanır.

MOTİFLER: Üç, rüya, rüya tabiri, rüyanın gerçekleşmesi.

¹ Çarvilayet: Belh bölgesinin dört ilçesi.

225. İdris Baba'nın Doğumu

KIZILAYAK köyünde ünü dünyaya yayılan bir zengin varmış. Soğuk bir kış gecesi onun evine derviş kıyafetli üç adam misafir gelir. Onlar zengin adamdan yolcu olduklarını, köyde tanıdıklarının olmadığını, kendilerini Tanrı misafiri olarak kabul etmelerini rica ederler. Zengin adam genellikle varlıklı insanlarla ilgilendiğinden, bu insanların kıyafetlerine bakarak onları misafir almaz. Derviş kılıklı kişiler ise velilermiş.

Dervişler başka bir evin kapısını çalarlar.

“Tanrı misafiri alır mısınız?”

İçeriden yaşı epey ilerlemiş bir ihtiyar çıkıp:

“Elbette alırız. Sıcak ekmeğimiz olmasa da sıcak evimiz vardır” deyip onları eve alır. Misafirler:

“Misafir ekmek için gelmez. Onlar ekmeğe muhtaç değildir, söze muhtaçtır” deyip içeri girerler.

Ev sahibi bu köyün mallarına bakan sığır çobanymış. Zorlukla geçinen bu fakir çobanın hiç çocukları olmamış. Karı koca ikisi, “Biz bu dünyadan umutsuz geçmek zorunda kaldık” diye üzülmüşlermiş. Evin hanımı bir avuç unla yemek yapmak için kocasının iznini ister. Kocasını izin verdikten sonra, sofrayı açıp hamur yapmak isterken, misafirlerden biri:

“Kardeşim, bizler yolculuğa çıkan dervişleriz. Gideceğimiz, göreceğimiz yerler uzak olunca, gerekli taşın ağırlığı yoktur” deyip yanımıza bir avuç un aldık. Artık varacağımız yer yakınlaştı. İzin vererseniz o unu sizin tabağınıza koyayım” deyip izin alarak tabağa koyar. Ev hanımı hamuru yoğurmak için su ve tuz getirmek üzere ayağa kalkar. Dönüp baktığında ise unun tabağa sığmayıp dışına taşmış olduğunu görür. Ev hanımı misafirlerin sıradan insan olmadıklarını hemen anlar. O:

“Allah’ım, bunlarla karşılaştırdığın için şükürler olsun” diye sevinir ve sevincini gizleyemez. Ertesi sabah misafirler dönmek istediklerinde ikinci misafir:

“Ben size dua edeyim. Bu dünyadan umutsuz gitmeyin. Size talihli oğul ihsan etmesini Allah’tan diledim. Dileğim kabul olsun” der. Ev sahibi ihtiyar çoban bunu duyunca gülümser. Birden de onun kulağına “Allah nazar eyleyip ihsan ederse, onun hazinesinde hiçbir şey eksik olmaz” gibi sesler iştilir. Üçüncü misafir:

“Nasipse, oğlunuz olur. İnşallah, biz yine dönüp geliriz. O zaman oğlunuzun adını da kendimiz koyarız. Şu kitap onun olsun” der.

Misafirler vedalaşıp, kendi yollarına giderler. Günler geçer. Bunların oğul evladı olur. Misafirlerin gelmelerini bekleyip çocuğa ad vermezler. Köy ihtiyarları çocuğu adsız bırakmamalarını tavsiye ederler.

Ona Muhammed adını verirler. Muhammed sekiz dokuz yaşlarındayken babasının yerine sığırlara baktığı sırada yabancı insanlara rastlar. Oğlan onlarla birlikte evine gelir. O:

“Anne, anne! Ben misafirlerle geldim. Sizden sormaya yetişemedim” der. Misafirler hürmet göstererek selamlaşırlar. Bir zamanlar söz verip giden ihtiyar da varmış. Sığır çobanı, oğul dileyerek dua eden misafirlere hürmeten komşuları da çağırır.

Misafirler sığır çobanının oğluna “İdris” diye ad verirler ve kitabı alınlarına koyarak ona kendi elleriyle verirler.¹

YAYIN BİLGİSİ: Dursun Cumayeva; “İdris Babanın Doğuşu”, İdris Baba Hakda Rovayatlar. *Muğallımlar Gazeti* gazetesi, Nu: 58 (8034), 15 Mayıs 2009.

KONUSU: İdris Baba'nın doğumuyla ilgilidir.

YER ADLARI: Kızılayak.

ŞAHIS ADLARI: Muhammed, İdris.

ÖZEL ADLAR: derviş.

KISA ÖZETİ: Bir sığır çobanının evine derviş kılıklı misafirler gelir ve çobanın çocuksuzluk hasreti çektiğini görünce oğul olması için Allah'a dua ederler. Çocuk dünyaya gelince ona İdris adını verirler.

MOTİFLER: Derviş, üç, reddetme, sığır çobanı, sihirli un, çocuksuzluk, çocuksuzluğa çare arama, dua, gapten ses, duanın gerçekleşmesi, ad verme.

¹ Lebap vilayetinin Halaç ilçesinin Kızılayak köyünde bulunan İdris Baba Pir'in medresesi Mahtumkulu Firaki'nin köyden sonra ilk eğitimini aldığı yerlerden biridir.

226. Gerkezgâbe

GERKEZ Türkmenlerinin ataları Balkan vilayeti bölgelerinde, Amıderya Irmağı'nın yukarı mecrasında, Vas civarlarında yaşamışlardır. Oradaki köylerin birinde bir kadın kısa süre önce yürümeye başlayan oğlunu yanına alıp ırmağın kenarına çamaşır yıkamaya gider. Kadın çamaşırları yıkarken küçük çocuk kendi başına oynayıp annesinden uzaklaşır. Irmağın kenarı ise gür kamışlıktır. Çocuk kaybolur. Bir atlı adam oğlana rastlayıp çocuğu götürür. Adam batıya doğru gider ve çölün içinden uzun bir yolu geçer. Sonunda bir köye varır. Köyde küçük çocuğu "gerker" adlı büyük bir kuşun yuvasında bulunduğunu, isteyene evlatlık olarak vereceğini söyler.

Köydeki zengin adamlardan biri küçük çocuğu evlatlık olarak alır. "Gerker" kuşun yuvasında bulunan çocuğun adını Gerker koyarlar.

Vaktin geçmesiyle "Gerker" sözü "Gerkez"e dönüşür.

Bundan böyle oğlanın adı Gerkez olarak kalır.

Gerkez gittikçe büyür. Güçlü yiğit olarak yetişir. Gerkez'i evlatlık olarak alan zenginin kendi hanımından da oğulları olmuştur. Gerkez, zenginin oğullarını güreşte de kavgada da yener imiş. Yoksa yaşına göre Gerkez onlardan daha küçük, ancak gövdesi onlarınkinden daha "gaba"¹ imiş. Böylelikle zenginin oğulları Gerkez'i sevmeyip nefret etmeye başlarlar. Anne babalarına kötöleyip ona her türlü iftiralar atarlar. En sonunda ise "yabancı", "kuş yuvasında bulunan" şeklindeki laflar canına tak eder. Gerkez üvey babasına rica edip bir atı alır. O atına binip batıya doğru gider.

Gerkez yolda giderken, eski bir kuyuya ayakları sıkışıp çıkamayan iki yaşında bir deve yavrusunu görür. O, atından inip kuyunun yanına gider ve deveyi kuyudan çıkarır. Yine atına binip kendi yoluna gider. Sonunda yorulup bir büyük sazak ağacının gölgesinde dinlenir. Yanındaki yiyeceklerden yiyip içtikten sonra, sazak ağacının gölgesinde uzanır.

Develerini kuyudan çıkarmaya gelen insanlar baksalar, deve yavrusu otlamaktadır. Onlar buna hayret ederek etrafa bakınırlar ve at hem de insan ayaklarının izlerini görürler. Onları izleyerek takip ederler. Baksalar bir at otlamakta, yanında ise bir adam sazak ağacının gölgesine sokulup uzanıp yatmaktadır. Onlar yatan adama "çok

¹ Gaba: kaba, büyük, cüsseli

gaba adammış” diye hayret ederler. Sonra Gerkez’i uyandırırılar. Ona halini hatırlarını sorarlar. O, adının Gerkez olduğunu, iş aradığını anlatır. Gelenlerin ihtiyar olanı Gözlü Ata imiş. Gözlü Ata Gerkez’i alıp evine götürür. Onu kendi evinde tutup hizmet ettirir. Gerkez çok akıllı, güçlü ve dürüst yiğit imiş. Yaptığı işi eksiksiz yaparmış. Gözlü Ata Gerkez’in sıradan bir insan olmadığını anlar. Bir gün hanımı ile istişare edip yetişen kızını Gerkez ile evlendirmeye karar verir. Büyük düğün yaparlar. Onlar için çadır dikip kendi yanlarında tutarlar.

Köyün insanları onu “Gerkezgaba” diye adlandırırlar. Zamanla “gaba” sözü “gâbe”ye dönüşüp “Gerkezgâbe” olarak kalır. Gerkezgâbe ile Gözlü Ata’nın kızından doğan çocuklar çoğalıp koca köyü doldurur. Herkes onlara “Gerkezler” derlirmiş. Gerkezlerin atalara “dayı” demeleri de bu yüzdenmiş. Gerkezler etrafa yayılırlar. Esas bölümü şimdiki Mahtumkulu ilçesinin Gerkez köyünde yaşamaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmuhammet Annayev; “Gerkezgâbe”. *Türkmen Dili* gazetesi, Nu: 8 (522), 24 Şubat 2010, s. 4.

KONUSU: Gerkezlerin kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Balkan, Amıderya Irmağı, Vas, Mahtumkulu ilçesi, Gerkez köyü

ŞAHİS ADLARI: Gerkez, Gerkez, Gözlü Ata, Gerkezgaba, Gerkezgâbe.

ÖZEL ADLAR: Gerkez Türkmenleri.

KISA ÖZETİ: Oğluyla çamaşır yıkamak için bir ırmağa giden annenin oğlu yanından uzaklaşınca bir adam tarafından bulunup götürülür. Adam çocuğu bir gerkez yuvasından bulduğunu söyleyince, çocuğa “Gerkez” adı verilir. Çocuk büyüyünce adamın oğullarıyla anlaşamayıp ayrılır ve Gözlü Baba’nın yanında işe başlar. Gözlü Baba onu kızıyla evlendirir ve bunlardan Gerkezler ortaya çıkar.

MOTİFLER: Evden uzaklaşma, evlatlık edinme, kıskançlık, iftira, iki, ihtiyar.

227. Lokman'ın Hekim Oluşu

LOKMAN küçüklükten yetim kalır. Bir parça ekmek dilenip dolaşır. Günlerden bir gün Lokman'ın yaşadığı vilayetin padişahı kendi balıkçılarını denize balık avlamaya gönderir. Orada balıkçıların ağına bir güzel kız takılır. Balıkçılar, kızı Padişah'ın yanına götürürler. Kız ise hiç konuşmaz. Onu konuşturmak için yapılan çabalar boşuna olur. O zaman vezirlerden biri Şah'a kızın köylerde, sokaklarda dolaştırılmasını önerir. Padişah vezirin önerisini kabul eder. Kızı dolaştırırlarken, onun iki yerde gülümsediğini görürler. Bunu gelip Padişah'a haber verirler. O vakit Padişah kızın yanına gelip, eğer o gülümsemelerinin sebebini söylese, onu eski yerine, denize bırakacağını bildirir. Kız Padişah'ın teklifini kabul edip, gülümsemelerinin sebebini söyler.

Balıkçılar kızı denize bırakırlar. Kız denizin dibinden bir avuç un çıkarıp "onu Padişah'a armağan ettiğini, Padişah'ın o undan pişirilen ekmeği yemesi gerektiğini" söyler. Unu Padişah'a götürüp, kızın isteğini haber verirler. Padişah o undan ekmek pişirilmesini buyurur. Fırını ekmeği pişirirken yakar ve yanmış ekmeği Padişah'a götürmekten korkup onun yerine başka undan ekmek pişirir ve Padişah'a götürüp verir. Kızın verdiği undan pişirilmiş olan yanmış ekmeği ise saklar.

O vakit kapıdan ekmek dilenerek Lokman gelir. O devirde onun adı Lokman Yetim olmuş. Fırını yanmış ekmeği Lokman Yetim'e verip, onu köyden dışarı çıktığında yemesi için tembihler. Lokman köyden çıkar ve bir otlak meydana az önceki yanmış ekmeği yemek için oturur. O vakit Lokman'ın etrafındaki bitkiler:

"Ben falan hastalığın dermanıyım, ben falan hastalığa iyi gelirim" diyerek konuşmaya başlarlar. Lokman, ekmeğini yiyip bitirinceye kadar, bitkilerin hepsi hangi hastalığa derman olduklarını haber verirler. Lokman ise onları işaretleyip köyüne döndükten sonra hasta insanları iyileştirmeye başlar. Onun baktığı hastalarının hepsi dut gibi sağalır.

Ondan sonra onun adına Lokman Hekim derler.

YAYIN BİLGİSİ: Mirat Çarıyev, "Lokmanın Tebib Bolşı", *Magtimgulı ve Halk Dörediciliği*. İlim, Aşkabat 1983, s. 140-141.

KONUSU: Lokman'ın nasıl hekim olduğuyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Lokman.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Balıkçıların denizden yakaladığı kız, Padişah'ın ekmek yapıp yemesi için denizin dibinden un getirir, ancak ekmeği yakan fırıncı yanık ekmeği Lokman'a verir. Lokman ekmeği yiyince, bitkiler dile gelip hangisinin hangi hastalığa iyi geldiğini söylerler. Lokman böylece hekim olur.

MOTİFLER: Balıkçı, deniz kızı, iki, şart koşma, şartın yerine getirilmesi, azat etme, sihirli un, fırıncı, hileye başvurma, dilenci, konuşan bitkiler.

228. En Güçlü İlim Büyüymüş

İBN-İ SİNA delikanlılık çağına erişince gezmeye başlar. Kardeşi ile birlikte Buhara'dan çıkıp uzak yurtlara seyahate çıkar. Onlar şehir şehir dolaşarak, bilge insanlarla görüşür, âlimler ile sohbet ederler. Pek çok şehre ve kaleye giderler. Bir gün çok uzaktaki bir şehre varırlar. Bu şehirde bir iki gün dinlenirler. Şehri dolaşırlar ve pazara gidip bakarlar. Pazarda gürültü içerisinde tellallar duyuru yaparlar:

“Ey Müslümanlar! İşitin ve aklınızda tutun! Yarın mağaranın ağzı açılacaktır. Kim mağaraya girmek istiyorsa, yarına kadar hazırlık yapsın!”

Bu haber hemen İbn-i Sina ve kardeşinin dikkatini çeker. Onlar etraftaki insanlara tellalların yaptıkları bu duyurunun anlamını sorarlar. Bunların hiçbir şeyden haberlerinin olmadığını anlayan bir pazarcı onlara her şeyi açık bir şekilde anlatır:

“Kadim zamanda, hükümdar Davud’un devrinde, çok bilgili bir âlim yaşamıştır. O adama Pisagor derlermiş. Pisagor bir kitap yazıp onu armağan olarak Davud’a götürmüştür. Davud bu kitabı okuyup beğenmiş ve ona “Pisagor’un Tek Tanrılığı” adını vermiştir. Davud, Pisagor’a büyük ikramlarda bulunup onu onurlandırmıştır. Davud’tan sonra onun oğlu Süleyman hükümdarlık yapmıştır. Süleyman Pisagor’un akıllılığını görünce kendi hizmetinde olmasını rica etmiştir. Çünkü Süleyman âlimi tamamıyla kendisine tabi etmek istemiştir. Ancak Pisagor, Süleyman’ın söylediklerini kabul etmez. O Süleyman’ın yanına gidip: “Benim amacım sana ilmin büyümlü gücünü göstermekti. Böylece ona yakınlaşmaktı, ama düşman olmak değildi” demiştir. Süleyman, Pisagor’un felsefe ilmine dayalı gücünü hissetmiştir. Onu kendisine vezir olarak almıştır. Ona hürmet ve güven bildirmiştir. Pisagor kalan ömrünü Süleyman’ın hizmetinde geçirmiştir.

Pisagor öldükten sonra onun ilminin kaybolup gitmemesi için tüm kitaplarını bir yere toplayıp halkın gözünden uzak bir yere götürmüşlerdir. O kitapları bir mağaraya yerleştirip ağzına da bekçi koymuşlardır. Mağaranın ağzını yılda bir kere açıp kapamaktadırlar. O bir gün içerisinde mağaraya girip okumak isteyen vatandaşlar, uzaktan gelen misafirler, ilme susamış âlimler mağarada ilim öğrenip çıkıyorlar. Mağaraya girenlerin kitap alıp çıkması veya oradan

tek bir satır bile not alması yasaktır. Bu kurala uymayan her bir adama bekçiler çok kötü cezalar vermektedirler.”

Bu konuşmayı işitip İbn-i Sina kardeşine şöyle der:

“Biz bu defa mağaraya girmeyelim. Çünkü bir günde orada hiçbir şeyi okuyup yetişemeyiz. Bu şehirde önümüzdeki yıla kadar kalalım. Yiyecek hazırlayalım. Gelecek sene mağara açıldığında oraya girip bir yıl orada kalırız. Böylece ilim ihtiyacımızı karşılarız. Böylelikle onlar mağaraya girmeye hazırlık görmeye başlarlar. Kardeşler kendilerini öyle bir hazırlarlar ki, hatta bütün bir gün boyunca bir aşık ağırlığı kadar bitki yağı ile günlerini geçirmeyi başarırlar. Suyu ise çok nadir içerlermiş. Günlük ışık için ne kadar yağ yeterli olacağını hesaplayıp bir yıla yetecek kadar malzeme hazırlarlar.

Onlar yemek için yabani koçun kalbini alıp pişirirler, sonra ufalayıp badem yağıyla karıştırarak güneşin altında kuruturlar. Nohut büyüklüğündeki etler badem yağını kendisine tamamıyla çekip aldıktan sonra, onları tekrar yağa bandırıp tekrar güneşin altında kurumaya bırakırlar. Etler ceviz büyüklüğüne ulaşıncaya kadar bu şekilde kırk gün tekrarlarlar. Aradan bir yıl geçtikten sonra tellallar yine duyuru yapmaya başlarlar:

“Yarın mağara açılacaktır, kim mağaraya girmek istiyorsa, hazırlık yapsın!”

Ertesi gün İbn-i Sina kardeşiyle bütün hazırladıkları şeyleri alıp mağaraya gelirler. Onun en dipteki karanlık köşesine varıp saklanırlar. Akşam vakti mağarayı eskisi gibi kapatıp giderler. Etraf çok karanlık ve sessizlik içinde kalır. İbn-i Sina çakmak taşıyla mumu yakar. Mağaranın iki tarafında da evler olup onların kapısının ağzında uygun minderler koyulmuştur. Mağaranın bir köşesinde çeşme de varmış. Evlerin içinde ise sandık sandık kitap varmış. Mağaranın tüm içini dolaştıktan sonra kardeşler ellerini yüzlerini yıkayıp işe girerler. Onlar sandıkları açıp kitapları tek tek okumaya başlarlar. Kitaplarda anlatılan şeylerden çok önemli gördüklerini soğanın suyu ile kâğıda yazıp alırlar. Soğan suyu ile yazılmış yazı ateşe tutup ısıtıldığında az çok okunmuş. Mumun yanışına göre onlar mağarada geçirdikleri günlerin hesabını tutarlar. Uyurken de sırayla uyurlar. Çünkü mağarada geçirilecek her saat çok önemli görülmüştür.

Bir yıla yakın sürede onlar hemen hemen tüm kitapları okurlar. İbn-i Sina'nın hafızasının güçlülüğü eşsiz olmuştur. Bir okuduğu

yeri sonsuza kadar aklında tutmayı başarmıştır. Normal insanların birkaç günde okuduğu kitapları ise bir günde okuyup bitirmiş.

İşte mumun sonuncusu da yanıp bitmek üzeredir. Kardeşler mağaranın açılacağı ânın yaklaştığını görünce eşyalarını toplayıp dışarıya çıkmak için hazırlanmaya başlarlar. Nihayet mağara açılır. Mağaranın ağzında ilme susamış insanlar büyük kalabalık olarak toplanıp durmaktaymış. Onlar aceleyle mağaraya girdikleri vakit İbn-i Sina kardeşi ile yavaşça bir şekilde mağaradan dışarıya çıkarlar. Ancak mağaradan çıkan saç sakalları uzamış bu delikanlılar hemen halkın dikkatini çeker. Onları “büyücüler” diye padişahın yanına götürürler. Padişah onların kim olduklarını bile sormadan, onları ölüm cezasına buyurur. İbn-i Sina o anda büyük bir tehlikenin yaklaştığını hissedip kardeşine danışır:

“Bizim bildiklerimizi bu insanlar bilmez. Herhangi bir hileyle bunları kandırıp başımızı kurtaralım.”

Böyle diyerek onlar bütün ilimlerini kullanıp büyü ve hile ile canlarını kurtarırlar.

Kardeşler şehirden sağ salim çıkıp:

“En güçlü ilim büyüymüş” diye birbirleriyle şakalaşıp seyahatlerine devam ederler.

YAYIN BİLGİSİ: Arazbay Öräyev; “İlmün Güyçlüsi – Efsuna Eken”, *İbn Sina Hakında Rovayatlur*. Mağanf, Aşkabat 1983, s. 25-29.

KONUSU: İbn-i Sina’nın büyü ve hile ile tehlikeden kurtulmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Buhara.

ŞAHİS ADLARI: İbn-i Sina, Davud, Süleyman, Pisagor.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: İbn-i Sina kardeşiyle bir yıl süreyle mağarada kalarak Pisagor’dan miras kalan kitapların tümünü okur. Ancak mağaradan çıktığında, saç sakalı uzamış olduğundan, büyücü olarak algılanmış ve padişahın emriyle ölüm cezasına çarptırılmışlardır. Bu tehlikeden bir büyü sayesinde kurtulmuşlardır.

MOTİFLER: Bilge, iki, bir, kırk, yasak, mağara, yasağın ihlali, büyü.

229. Cihanname Kitabı

İBN-İ SİNA delikanlılık çağına erer. Annesi onu evlendirmek için kaygılanmaya başlar. Uzun bir süre içinde sakladığı arzusunu oğluna anlatır.

“Oğlum, sen de artık delikanlı oldun. Ben de artık senin mürüvvetini görmek istiyorum. İzin versen, sana uygun eş aramaya başlasam.”

“Haklısınız. Eğer benim kimden hoşlandığımı bilmek istiyorsanız, söyleyebilirim. Ben Padişah’ın kızıyla evlenmek istiyorum. O çok güzel ve çok ferasetli, akıllı kız.”

“Padişah, kızını bizim gibi fakirlere münasip görmez, oğlum. Ona güvey olmak için çok büyük zenginlik ve mal gerekir.”

“Annemin söylediklerine bakın, bizde ne kadar zenginlik dersiniz var. Üstelik o diğer zenginlerinki gibi değil. Onları bir günde bitiyor. Ancak bizimkisi hiç bitmez. Ömür boyudur. Böyle zenginliği mal verip de para verip de toplayamazsınız. Çünkü o akıl zenginliğidir.”

Anneyle oğul çok tartışırlar. Sonunda anne Şah’ın köşküne doğru kız istemeye gider. Köşkün önündeki bahçede iki tane taş varmış. Padişah’a dertlerini arz etmek için gelenler o taşların birine oturmalıymış. Taşların biri fakir fukaralar içinmiş. O taşın üzerine oturanlara Padişah biraz para verirmiş.

Taşların bir diğeri Padişah’a işi düşüp gelenler için ayrılmış. İbn-i Sina’nın annesi gidip o taşa oturur. Padişah onun o taşa yanlışlıkla oturduğunu düşünüp hizmetkârlarına:

“Gidin o yaşlı kadına bir şeyler verin. Kendisine de söyleyin bundan böyle o taşın üstüne oturmasın. Para istemek için geldiyse, öbür taşa otursun” der.

Kadın evine dönüp gördüğü işittiği şeyleri tek tek oğluna anlatır. İbn-i Sina:

“Anneciğim, Padişah’a neden dilencilik için değil, kız istemeye geldiğinizi söylemediniz” diye üzülür.

“Cesaret edemedim.”

“Yine gidip o taşa otur. Sorarlarsa, dünür olmaya geldiğinizi söyleyin.”

Yaşlı kadın oğlunun isteğini kırmayıp yine yola düşer. Gelip yine aynı taşın üzerine oturur. Bunu gören Padişah öfkelenip:

“Şu yaşlı kadına para vermediniz mi? Öbür taşa oturması gerektiğini anlatmadınız mı?” diye hizmetkârlarına bağırır.

“Söyledik Padişah’ım. Hepsini açıkça anlattık.”

“O zaman niye o yaşlı kadın gelip yine aynı taşa oturuyor? Gidin ve sorun ne istediğini.”

Hizmetkâr gidip yaşlı kadın ile konuştuktan sonra telaşlı bir şekilde geri dönüp gelir.

“Padişah’ım affedin! O kadın ‘Ben dilenci değilim. Padişah’ın kızını istemeye geldim’ diyor. Evet, aynen öyle diyor, Padişah’ım.”

Padişah bunu duyunca küplere biner:

“Ey Allah’ım, bak, ben ne günlere kaldım. Fakir fukara da gelip kızımı istemeye başladıysa artık... Gidin o kadını kovun. Bir daha buralarda gözükmesin. Üstelik bir daha böyle sözleri ağzına almasın.”

Vezir Padişah’ın huzuruna gelip:

“Böyle yapmayın. Zavallı kadını dövmekle sonuç alınmaz. Önüne taş koyalım. Taşı kıpırdatmadan zorlansın” der.

Padişah bu öneriyi uygun bulup kadını yanına çağırır:

“Ben kızımı akıllı, tüm cihanın bilgilerini içinde barındıran ‘Cihannâme’ kitabını beş parmağı gibi bilen adama evereceğim” der.

Kadın, Padişah’ın söylediklerini eksiksiz oğluna iletir.

İbn-i Sina annesini dinleyip:

“Padişah’a gidip söyleyin. Yine kırk gün sonra tüm cihanın bilgilerini anlatırım. Üstelik onların hayatlarında görmedikleri ‘Cihannâme’ kitabını da getireceğim” der.

Annesi oğluna:

“Oğlum, diyelim sen tüm cihanın bilgilerini biliyorsun. ‘Cihannâme’ kitabını da buldun. Fakat parayı nereden alacaksın. Elinde sadece birkaç kuruşun var. Bunlar ikimizin yemeğimize mi, toy masrafına mı veya kızın üstüne para saçmaya mı yeter?”

“Para buluruz, anneciğim, merak etme.”

Ertesi gün erkenden İbn-i Sina şehirden çıkıp gider. Birkaç gece gündüz yol katedip bir dağa ulaşır. O dağa ılımlı bilimli, her bir işe yeteneği olan akıllı bilge bir dev yaşıyormuş. İbn-i Sina o devde ‘Cihannâme’ kitabının olduğunu biliyormuş. İbn-i Sina devin mekânına gittiğinde, dev uyumaktaymış. Onun bir uyuduğunda birkaç gün uyanmadığını bilen yiğit vakit kaybetmeden ‘Cihannâme’

kitabını okumaya başlar. Ondaki tüm ilginç şeyleri öğrenir. Büyü hakkında yazılanları ezberler. Sonra tüm öğrendiği sihirlerin yardımıyla göz açıp kapayıncaya kadar şehir kapısının önüne gelip düşer.

İbn-i Sina evine gelip annesine:

“Anneciğim, işte ben geldim. Artık vakit kaybetmeden işe başlayalım. Ben güzel bir papağana dönüşeyim. Siz o papağanı Padişah’ın köşküne götürün. Padişah’ın oğlu satın almak isterse, beş yüz altın fiyat biçin. Verilen o altınlar ise toy masraflarına fazlasıyla yeter” der.

Annesi oğlunun söylediği gibi papağanı Padişah’ın köşküne götürür. Şehzade papağanı görür görmez onu almak ister ve beş yüz altını sayıp yaşlı kadına verir. Sonra hizmetkârlarından birine pazardan en iyi kuru üzümü getirtip papağana yem vermeye başlar.

Şimdi haberi dağda uyuyakalan devden işitin. Dev uykusundan uyanıp baktığında “Cihanname” kitabı yerinde yokmuş. Derhal kalıp dünyayı gösteren aynasına bakar. İbn-i Sina’nın “Cihanname”yi okuyarak oturması, onu yanına alıp şehre dönmesi, sonra onun papağana dönüşmesi apaçık görünür. Aceleyle şehre gelip İbn-i Sina’nın bulunduğu yeri bulur. İbn-i Sina uzaktan devin geldiğini görüp çuvala girip serçeye dönüşüp çıkıp uçup gider. Bu durumu gören Şehzade’nin ağzı açık kalır. Onun nereye kaybolduğunu dev bile anlamaz. Onun her şeyi gösteren aynası ise dağda kalmıştır. İbn-i Sina serçeye dönüşüp avlularına uçarak varır ve insan şekline dönüşür. Sonra “Cihanname” kitabını eline alıp Padişah’ın huzuruna varır.

Köşktekiler İbn-i Sina’nın elinde “Cihanname” kitabını görüp ne yapacaklarını bilemezler. Padişah ile Vezir: “Bu kitabı nasıl buldu acaba?” şeklinde birbirlerine soru nazarıyla bakarlar.

Köşk bilginleri İbn-i Sina’yı soru yağmuruna tutarlar. O ise verilen suallerin hepsine ferasetli bir şekilde cevap vermeyi başarır.

Padişah onun konuşmalarını dinleyip:

“Kızımı sana vermeyeyim de kime vereyim” diyerek, kızını İbn-i Sina’ya nikâhlayıp verir. Yedi gece gündüz güzel toy tutulur.

YAYIN BİLGİSİ: Arazbay Öräyev; “Cahannama Kitabı”, *İbn Sina Hakında Rovayatlär.* Mağarıf, Aşkabat 1983, s. 29-33.

KONUSU: İbn-i Sina’nın evliliğıyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: İbn-i Sina.

ÖZEL ADLAR: Cihannama.

KISA ÖZETİ: İbn-i Sina parası pulu yokken padişah kızıyla evlenmek ister. Padişah “Cihannama” kitabını bulup getirmesini ister. İbn-i Sina dağıdaki bir devden aldığı “Cihannama” kitabını Padişah’a getirir ve muradına erer.

MOTİFLER: İki, kız isteme, zor şart, kırk, bilge dev, sihir, kılık değıştirme, insanın kuşa dönüşmesi, beş yüz, olağanüstü ayna, papağanın serçeye dönüşmesi, kuşun insana dönüşmesi, yedi.

230. Sen Tabip Misin Cellat Mısın?

GAZNE DEVLETİ'nin hükümdarı Mahmud Gaznevi kötü bir rüya görüp çok korkar ve belinden aşağısı felç olur. Tabipler, büyücüler, din adamları, molla müftüler onun derdine derman bulamazlar. O devirde Harezm'in başkenti Gürgenç'te yaşayan İbn-i Sina'nın tabiplik şöhretinin artıp adının yedi cihana yayılmaya başladığı günlermiş.

Mahmud Gaznevi hizmetkârlarına:

"O bilge tabibi bulup getirin!" diye emreder.

İbn-i Sina'yı Gaznevi'nin huzuruna getirirler. İbn-i Sina yatalak Mahmud Gaznevi'nin durumuna baktıktan sonra:

"Hükümdarı hamama götürün. Ilık suya girip bir süre yatsın. Sonra onu iyileştiririm" der. Hükümdarı hamama götürüp onu ılık sulu küvete yatırır. Aradan yaklaşık yarım saat geçtikten sonra, İbn-i Sina çevik bir ata binerek, beline kılıcını kuşanıp hamama gelir. Gelir gelmez kılıcını çıkarıp küvette yatan Mahmud Gaznevi'nin üzerine yürür.

"Kalk yerinden deyyus. Yoksa şimdi kafanı keserim. İt oğlu it, kadir bilmez eşek, ahmak, haramzade..."

Ömründe hiç kimseden böyle kırıcı sözleri işitmeyen hükümdar fırlayıp ayağa kalkar ve öfkesinden patlarcasına İbn-i Sina'nın üzerine yürür.

Tabip kılıcını bırakıp hamamın ağzındaki dizginleri bağlı duran atına binerek kaçır.

Mahmud Gaznevi muhafızlarına:

"Yakalayın onu, kaçırmayın" diye emreder. Gaznevi hastalığından kurtulduğuna sevinse de kendisinin hakarete maruz kalmasına dayanamaz.

Muhafızlar kovalayarak İbn-i Sina'yı yakalayıp getirirler. Henüz öfkesi geçmeyen, kızgın hükümdar:

"Sen tabip misin cellat mısın? Neden benim üzerime kılıçla saldırdın ve hakaret ettin?"

İbn-i Sina:

"Hükümdarım, siz rüyanızda korkup felç kalmışsınız. Ben sizi gerçekten korkutup büyüledim. "Sıcağı sıcak, soğuğu soğuk basar dedikleri budur" diye cevap verir.

Mahmud Gaznevi onun yeteneğine hayran kalıp İbn-i Sina'dan kendi köşkünde kalmasını ister. Ancak İbn-i Sina onun teklifini kabul etmez ve tekrar Harezm'e döner.

Mahmud Gaznevi ise onun peşinden:

“Her hâlükârda böyle bilge tabibin benim hizmetimde olması lazımdı” diyerek, öfkeli bir şekilde fısıldar.

YAYIN BİLGİSİ: Arazbay Öräyev; “Sen Tebipmi, ya-da Cellat”, *İbn Sina Hakında Rouayatlار*. Mağanf, Aşkabat 1983, s. 33-35.

KONUSU: İbn-i Sina'nın hekimliğiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Gazne Devleti, Harezm, Gürgenç.

ŞAHİS ADLARI: Mahmud Gaznevi, İbn-i Sina.

ÖZEL ADLAR: Gaznevi Devleti.

KISA ÖZETİ: Mahmud Gaznevi gördüğü bir rüyadan korkarak felç olunca, İbn-i Sina'yı çağırırlar. Hükümdar üzerine kılıçla saldıran ve kendisine ağır hakaret eden İbn-i Sina'ya duyduğu öfke dolayısıyla ayağa kalkar ve iyileşir. İbn-i Sina'nın davranışının sebebini anlayınca onu affeder.

MOTİFLER: Rüya görme, büyücü, yedi.

231. Aşk Derdine Düşen Şehzade

GÜNLERDEN bir gün İbn-i Sina'yı Hamedan padişahının huzuruna çağırırlar. Hekim yanına geldikten sonra Şah ona şöyle söyler:

“Bir hastamız var. Hiçbir tabip onun derdine çare bulamıyor. O hastayı bir tek İbn-i Sina'nın ayağa kaldırabileceğini söylüyorlar. Bu yüzden size danıştım. Eğer bu hastamızın derdine çare bulabilirseniz...”

“Hani, hastayı bir gösterin. Belki faydamız dokunur” deyip İbn-i Sina Şah'ın ricasını yerine getirme isteğini bildirir.

Şah'ın fermanıyla onu derhal hastanın yattığı odaya götürürler. İbn-i Sina baksa, saçı sakalı uzayıp, yüzünü gözünü tüy basmış yirmili yaşlarda bir delikanlı, kuş tüyü döşegin üzerinde mecalsiz yatmaktaymış.

“Yaklaşık bir yıldan beri bu zavallı şehzadeyi hiç kimse yerinden kaldıramadı. Tek bir laf etmeden, canı sıkılıp böğrünü yere vererek hasta yatmakta. Onun hangi derde düştüğünü bilen kimse yok” diyerek şehzadenin bakıcıları sızlanır.

İbn-i Sina hastanın yanında oturup onun elini tutup nabzına bakar. Sonra hiç kimseye bir şey demeden, Şah'ın yanına döner. Şah onu görür görmez:

“Nasıl? Oğlumun durumunun hiç iyileşme ihtimali var mı? Yoksa onun derdine derman olacak çare yok mu?” diyerek İbn-i Sina'ya sorar.

Hekim ona:

“Endişelenmeyin Padişah'ım, oğlunuzu iyileştirmenin çaresi bulunur. Ancak bunun için bana bir imkân sağlamanız lazım” der.

“O zaman şartınızı söyleyin. Dinleyelim. İmkân sağlamakla iyileşecekse, ben her şeye razıyım...”

“Benim şartım şöyle: Bana şehrin tüm sokaklarını, evlerini ve o evlerde yaşayan insanların hepsinin tek tek isimlerini bilen bir kişi lazım. O adamla birlikte sizin oğlunuzu iyileştirmek istiyorum.”

Şah'ın fermanıyla aradan fazla zaman geçmeden, şehir halkının tümünü tanıyan bir yaşlı ihtiyarı bulup getirirler. Çok şey görüp geçiren yetmiş seksen yaşlarındaki bu ihtiyar ile İbn-i Sina'yı tekrar hastanın yanına götürürler.

Hekim eskisi gibi, hasta yiğidin nabzını tutup ak sakallı ihtiyara bakarak:

“Şehirdeki sokakları bir yandan tek tek saymaya başlayın” der. Yaşlı ihtiyar şehrin sokaklarının isimlerini tek tek saymaya başlar. Kapıcılar Sokağı, Çömlekçiler Sokağı, Bakkallar Sokağı, Şişeciler Sokağı, Boyacılar Sokağı, Bahçıvanlar Sokağı, Ulemalar Sokağı...” İhtiyar Ulemalar Sokağı deyince delikanlının nabız atışı hızlanır. İbn-i Sina anlamlı gülümsemeyle ihtiyarın yüzüne bakıp:

“Tamamdır, bekleyin. Şimdi Ulemalar Sokağı’ndaki avluları, evleri saymaya başlayın” der.

İhtiyar o sokaktaki avluları da tek tek saymaya başlar.

Minareli avlu, Çardaklı avlu, Söğütlü avlu, Gedikli avlu, Mavi Kapılı avlu, Çınarlı avlu... İhtiyar “Çiçek Bahçeli avlu” deyip bir diğerine geçmek isterken, İbn-i Sina “bekleyin” anlamında elini sallar. Çünkü “Çiçek Bahçeli avlu” denilince delikanlının nabız atışı tekrar hızlanmaya başlar.

İbn-i Sina bu defa ihtiyardan o avluda yaşayan büyükten küçüğe doğru insanların tümünün isimlerini söylemelerini rica eder.

İhtiyar belirtilen avluda yaşayan insanların isimlerini de tek tek saymaya başlar. “Dilafruz” deyip bir kızın ismini söyler söylemez İbn-i Sina derin bir oh çekip başını kaldırır ve:

“Tamam, tamam. Durun artık ihtiyar amca, sağ olun! Artık şehzadenin derdinin ne olduğunu öğrendik” der. Çünkü “Dilafruz” ismi söylendiğinde delikanlının nabızı çok hızlı atmaya başlamıştır.

Bundan sonra İbn-i Sina şehzadenin Ulemalar Sokağı’ndaki Çiçek Bahçeli avluda yaşayan Dilafruz isimli kıza âşık olup bu duruma düştüğünü Şah’a bildirir.

Dilafruz’u alıp köşke getirirler. Şehzade gerçek aşkını görür görmez hastalığından iyileşip aceleyle yerinden kalkar.

Bu durumu görenler:

“Asıl, hastayı ağır güne düşüren ‘aşk derdiymiş’ ” derler.

YAYIN BİLGİSİ: Arazbay Öräyev; “İşk Dêrdine Yoluğan Şazada”, *İbn Sina Hakında Rowayatlar*. Mağanf, Aşkabat 1983, s. 63-66.

KONUSU: İbn-i Sina’nın aşk derdine tutulmuş şehzadenin derdine çare bulmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Hamedan, Kapıcılar Sokağı, Çömlekçiler Sokağı, Bakkallar Sokağı, Şişeciler Sokağı, Boyacılar Sokağı, Bahçevanlar Sokağı, Ulemalar Sokağı,

Minareli avlu, Çardaklı avlu, Söğütlü avlu, Duvarı gedikli avlu, Mavi kapılı avlu, Çınarlı avlu, Çiçek Bahçeli avlu.

ŞAHİS ADLARI: İbn-i Sina, Dilafruz.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Hamedan padişahının oğlu hastalanır, nedenini kimse anlamaz. İbn-i Sina hastanın nabzını tutarak tüm şehirdeki cadde sokak ve insanların ismini bilen bir ihtiyara isimleri tek tek saydırır ve hastanın bu isimleri duyarken gösterdiği tepkisine göre, hastalığının asıl nedeninin aşk olduğunu tespit eder.

MOTİFLER: Yetmiş, seksen, aşk hastalığı.

232. Çok Derdin Dermanı

İBN-İ SİNA'nın oğlu hastalanıp vaktiyle ayağa kalkamaz. Lokman onun iyileşmesi için çok emek verir. Ancak ne kadar çabalasa da oğlunu düştüğü ölüm pençesinden kurtaramaz. Oğlu böylece bilinmeyen derdin kurbanı olur. Pek çok hastalığın merhemini bilen hekimi bu durum fena üzer. Bu bilinmeyen dertten galip gelemediğine ah çekip oğlunun hastalığını öğrenmek için onu ameliyat eder. Baksa oğlunun kalp damarları kaskatı olmuştur. Lokman onları kesip alır ve dermanını buluncaya kadar onu yanında taşımaya karar verir.

Günlerden bir gün uzaktaki otlu alanlardan birinde oğlunu hatırlayıp kalbinin damarlarına bakıp otururken, kulağına “Buradayım, buradayım” diye sesler işitilir. Çeşitli bitkilerin dilinden anlayan Lokman, bu sesin çeşmenin kenarında topak halde yetişen bitkiden geldiğini anlar. Kendisinin o zamana kadar böyle bitkiye rastlamadığına üzülür.

“Hmm, bu hangi derdin dermanı olabilir” diyerek düşünceye dalar. Birdenbire akmakta olan bir çeşme suyuna gözü ilişip susadığını anlar. Elindeki damarları topak bitkinin üzerine koyup çeşmeden su içer. Su içip başını kaldırdığında, kendisini hayrete düşüren hadisenin tanığı olur. Otun üzerindeki sert kalp damarları hiçbir hastalığı yokmuş gibi yumuşak bir hale dönüşmüştür.

“Bak oğlum, senin derdinin dermanı nerelerdeymiş. Senin ölümlünde kendim suçluyum. Çünkü bu bitkiyi şimdi görüyorum. Hey lokman, senin de hekimliğine” deyip kendi başını yumruklar.

Bu bitki o zamandan beri halk arasında “nane” adıyla yaygın olarak meşhurdur.

YAYIN BİLGİSİ: Arazbay Öräyev; “Köp Derdin Dermanı”, *İbn Sina Hakında Rovayatlار*. Mağanf, Aşkabat 1983, s. 74-75.

KONUSU: Nane bitkisinin ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: İbn-i Sina.

ÖZEL ADLAR: Lokman.

KISA ÖZETİ: Hasta oğlunu iyileştiremeyen İbn-i Sina oğlunun ölüm sebebini anlamak için ameliyat eder ve kaskatı olan kalp damarlarını alıp araştırmaya koyulur. Damarları bir bitkinin üzerine koyup su içen İbn-i Sina bu sırada damarların iyileştiğini görür. Bu bitki nanedir.

MOTİFLER: Konuşan bitki, bitkilerin dilinden anlayan olağanüstü insan.

233. Kırkınıc Güğüm

İBN-İ SİNA bir gün hastalanıp takati kesilir. Gün geçtikçe bitkin düşüp mecali kalmamaya başlar. Yaşının bir hayli ilerlediğini ve yazgısında ölümün olduğunu anlar. Ancak başı ağrısa da akli duru olur. Akli, düşüncesi eskisi gibi ayırt edebilir halde kalır. Koca ömrünün sona ermek üzere olduğunu anlayıp en yetenekli ve vefalı çırağını yanına çağırır ve gitgide kısılan sesiyle:

“İşte kırk güğüm. Onların içinde ömür boyu verdiğim emeğin meyvesi olan şifalı otlar... Kalp atışlarım durduktan sonra onları arka arkaya ölmüş tenime sürmen gerekir. Fakat şunu bil ki, tek bir güğümdeki dermanı bile bırakmamalısın” der.

Çırak bilginin vasiyet ettiği gibi öldükten sonra onun endamına güğümlerdeki dermanı sürmeye başlar. Başarıyla hekimlik işinin üstesinden gelen genç tabibin gözlerinin önünde ilginç bir hadise yaşanır. İbn-i Sina yavaş yavaş canlanmaya ve genç yiğide dönüşmeye başlar. Onun ölmüş tenine arka arkaya güğümlerdeki dermanları süren çırak, bu hadiseyi görüp çok heyecanlanır. Titreyen elleriyle tuttuğu güğümü ansızın yere düşürüp kırar. Bu en son kırkınıc güğüm imiş.

Çırak yere düşürüp paramparça olan güğümün üzerine kendini atıp hüngür hüngür ağlar. Ancak faydası olmaz. Güğümdeki derman dökülüp toprağa sızıp gider.

YAYIN BİLGİSİ: Arazbay Öräyev; “Kırkınıc Küye”, *İbn Sina Hakında Rouayatlار*. Mağanf, Aşkabat 1983, s. 83-84.

KONUSU: İbn-i Sina'nın kırkınıc güğümünün sırrıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: İbn-i Sina.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: İbn-i Sina ölürken çırağına kırk güğümdeki şifalı otları ölü bedenine sürmesini tembihler. Çırak güğümdeki şifalı bitkileri sürünce, İbn-i Sina canlanıp gençleşmeye başlar, ancak çırak heyecandan kırkınıc güğümü kırar. Böylece canlanma dirilme gerçekleşmez.

MOTİFLER: Kırk, vasiyet, ölüp dirilme, kaderin ters dönmesi.

234. Dört Akıllı

KADİM zamanda Sultansöyün adlı padişah doğmadan evvel, babası da padişah imiş. Günlerden bir gün Padişah'ın müneccimleri fal açıp:

“Ey Padişah'ımız! Her otuz altı yılda bir yıldız doğar ve bu yıldız üç saat gökyüzünde kalır. Her kim şu yıldız batmadan önce hanımına yaklaşırsa ve çocukları olursa, çok akıllı olur” derler.

Bunun üzerine Sultansöyün'ün babası yıldızın ne zaman doğacağını sorar. Müneccimler gelecek üç yıl içinde doğacağını, fakat hangi ay ve hangi gün doğacağını malum olmadığını söylerler. Sultansöyün'ün babası yüksek bir minare yaptırıp üstüne de bir nöbetçi koyar. Padişah o adama:

“Sen minarenin üstünde gündüz uyu, ama geceleri uyuma” deyip yiyeceğini içeceğini verir. Ayrıca “falanca yıldız doğduğunda, gelip haber verirsın” diye tembihler. Nöbetçi gündüzleri uyuyup gece yatmadan yıldızları seyreder. Nihayet bir gece o yıldızın doğduğunu görür. Hemen minareden inip Padişah'ın yanına doğru aceleyle gider. Yolda bir sığır çobanına rastlar. Çoban adamın halini görüp:

“Hey dur bakalım, hırlı mısın, hırsız mısın?” diye sorar. Adam da:

“Ben hırsız değilim, Padişah'ın adamıyım. Beni bırak gideyim” der. Ama sığır çobanı:

“Ne haberin varsa söyle, sonra bırakayım” der. O zaman adam:

“İşte bak, bir yıldız doğdu. Bu yıldız batmadan önce Padişah'a haber vermem lazım” der. Sığır çobanı:

“Bu yıldızın ne özelliği var?” diye sorunca ise adam:

“Kim bu yıldız batmadan önce hanımına yaklaşırsa ve bir çocukları olsa bu çocuk çok akıllı olurmuş” der. Bunu duyan çoban hemen hanımının yanına koşar ve hanımı bir kız çocuğuna hamile kalır.

Yıldızı gören adam da bu arada şehrin kapısına varır. Kapıdaki muhafıza:

“Kapıyı aç!” diye bağırır. Muhafız buna:

“Ne haber getirdin? Söylersen açarım” der. Yıldızı gören adam:

“Kapıyı aç! İçeriye girince anlatayım” der. Kapıcı muhafız kapıyı açar.

Bu adam kapıdaki muhafıza da aynı şekilde anlatır. Muhafız da adama:

“Yoluna devam edebilirsin” deyip derhal hanımının yanına gider ve onun da hanımı bir kız çocuğuna hamile kalır. Yıldızı gören adam kendi kendine:

“Hmm, benden başkası yıldız sesini işitip hanımlarının yanına koşular. Belki ben de yıldız batmadan hanımımın yanına gitsem ya. Padişah’a da sonra söylerim” der.

Yıldızı gören de gidip hanımına yaklaşır. Böylece yıldızı gören adamın eşi “Mıralı” adlı oğla hamile kalır. Sonrasında ise Padişah’ın yanına gidip haber verir. Padişah’ın da eşi “Sultansöyün” adlı çocuğa hamile kalır.

Bir süre sonra Sultansöyün’ün babası, münecimleri toplayıp:

“Nasıl çocuklar dünyaya gelecek?” diye sorar. Onlar da:

“Bu yıldızın doğmasıyla alakalı ikisi kız, ikisi erkek toplam dört çocuğa hamile kalmıştır. Bu çocukların dördünün de akıllı, bilgeliği birbirine denktir. Bunlardan biri de senin oğlun olacak” derler. Padişah dört çocuğun dördünü de demir defterine yazdırır ve ardından “Büyüdüklerinde hepsinin saraya toplanması gerektiğini” söyler.

YAYIN BİLGİSİ: Pence Agaliyev; “Dört Dilevar”, *Mıralı ve Soltansöyün (Halk Hekayaları)*. Türkmenövetneşir, Aşkabat 1941, s. 16-19.

KONUSU: Dört akıllı çocuğa hamile kalmakla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Sultansöyün, Mıralı.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Münecimler fala bakıp otuz altı yılda bir doğan yıldızın görüldüğü gece eşiyle birlikte olanların doğacak çocuklarının akıllı olacağını haber verince, Padişah yıldızın doğduğunu haber vermesi için nöçbetçi koyar. Yıldızın doğduğunu gören nöbetçi bunu Padişah’a haber vermek için giderken yolda çobana ve kapıcıya söylemek zorunda kalır. Kendisi de eşiyle birlikte olur. Böylece dört akıllı çocuğa hamile kalınır.

MOTİFLER: Münecim, fala bakma, bir, üç, sığır çobanı, hamile kalma.

235. Mıralı'nın Bulunması

GÜNLERDEN bir gün Padişah, Mıralı'yı arayıp bulmaya çıkar. Gezerken köyün birinde bir baksa bir oğlan bir yandan ekmek yiyor, bir yandan hacetini görüyor, bir yandan da bit öldürüyormuş. Padişah ona:

"Hey çocuk, hem ekmek yiyip hem hacetini görüyor, bir yandan da bit öldürüyorsun. Bu nasıl bir iştir?" diye sorar. O zaman oğlan:

"Ey ağabey, sen kendi yoluna git. Benimle ne işin var? Ben yeni-yi alıp eskiyi çıkarıyor, hem de düşmanı haklayıp üç işi aynı anda bitiriyorum" der.

Bunun üzerine Padişah, bu çocuğun basit bir oğlan olmadığını anlar ve daha fazla konuşturmak isteyerek:

"Ey oğlan, eviniz nerededir?" der. Oğlan:

"Evimiz şu üç evin kenarında olanıdır" diyerek işaret eder. Padişah:

"Evinize varsak karşılayacak birileri var mı?" diye sorar. Oğlan:

"Tabii ki var, giderseniz gidin. Ala köpeğimiz önünüze çıkıp sizi karşılar" der. Padişah çocukla biraz alay etmek isteyerek:

"Köyünüzde eşyalarımın yer bulunur mu?" diye sorar. Oğlan ise:

"Aferin, iyi söylediniz. Ninemlerin eski bir kepçesi vardır. Varırsan verirler, içine eşyaların konur" der.

Sonra Padişah, bu oğlanın adını sorar. Oğlan:

"Adım Mıralı" deyince, Padişah bu çocuğun dört akıllı çocuk-tan biri olduğunu anlayıp yanına alır. Günlerden bir gün Mıralı Padişah'ın yanından kaçır. Padişah oğlanı araya araya izini bulamaz. Sonunda Mıralı'nın nerede bulunduğunu öğrenmek için müneccimlere danışır. Münecimler fal bakıp Padişah'a:

"Padişah'ımız, Hive vilayetinin her yerine saçma bir hüküm verirsiniz Mıralı kendini belli eder" derler. Padişah da bir gün Hive halkına:

"Bundan böyle kısraklarınızı iştetmeyin! Benim atım bu kokulardan duramıyor" diyerek köylere muhafızları atar. Ahali de kısraklarını suya yaklaştırmayıp harabelerde gizlemeye başlarlar.

Bu durum üzerine Mıralı bir gün halka:

"Bana on yirmi tane cılız koyun bulup verin. Padişah'ın cevabını vereyim" der. Mıralı'ya on yirmi tane koyun bulup verirler. Halkın verdiği koyunları önüne katan Mıralı ise "Neredesin Herat!" deyip

yola çıkar. Çöle vardığında koyunlara kurtlar musallat olur. Mıralı da itleri çağırarak:

“Heey! Akbay, Karabay” diye bağırır. Ne kadar bağırsa da itlerin hiçbiri gelmez. Sonra Mıralı koyunlarını bırakıp Herat’a vardığında itleri dövmeye başlar. Görenler bir oğlanın köyün itlerini dövdüğünü Padişah’a haber verirler. Padişah ise o oğlanı yakalayıp getirmelerini söyler. O oğlanı Padişah’ın yanına getirirler. Padişah oğlana bakıp:

“Peki oğlan, sen niye itlere vuruyorsun?” diye sorar. Oğlan:

“Af buyurun Padişah’ım! Çölde koyunlarımı kurtlar daladı. Ben de Akbay, Karabay diye bağırırsam da hiçbiri yetişmedi. Bunun için kahrımdan itlere vurmaya başladım” der. Padişah da:

“Ey oğlan, sen çölde isen itler de buradaysa, nasıl olup itler oraya yetişecekler?” der. Oğlan:

“Hive’deki kısırağın idrarının kokusu Herat’a gelince, benim sesim çölden işitilmez mi?” diye cevap verir. Bunun üzerine Padişah, bu oğlanın Mıralı olduğunu anlayarak onu yanına alır.

YAYIN BİLGİSİ: Pence Agaliyev; “Mıralını Ele Salış”, *Mıralı ve Soltansöyün (Halk Hekayaları)*. Türkmen dövletneşir, Aşgabat 1941, s. 20-24.

KONUSU: Mıralı’nın ortaya çıkmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Hive, Herat.

ŞAHİS ADLARI: Mıralı.

ÖZEL ADLAR: Akbay, Karabay.

KISA ÖZETİ: Dört akıllı çocuktan biri olan Mıralı Padişah’ın yanından kaçır. Padişah onun bulunması için münneccimlerin tavsiyesi üzerine saçma bir ferman yayınlar. Mıralı da bu fermana karşı saçma bir girişimde bulunur ve Padişah’a gerekli cevabı verir. Kendisini de böylece belli eder.

MOTİFLER: Üç, münecim, fala bakma.

236. İki Kızın Bulunuşu

GÜNLERİN birinde Padişah'ın tarih defterine yazarak kaydettiği dört akıllı çocuktan biri Miralî, diğeri de Sultansöyün imiş. Sırada geriye kalan iki kızın bulunması kalmıştır. Bu sebeple Padişah müneccimlere fal açtırır. Münecimler:

“Ey Padişah'ımız, bu kızların biri şehirde, biri de yayladadır. Onları akıl yoluyla bulmaktan başka çare yoktur” derler.

Sultansöyün ve Miralî artık büyüdükleri için bu iki kızı bulmayı düşünürler. Böylece Sultansöyün ve Miralî verdikleri karara göre delişmen bir yiğidi iki muhafızın önüne koyarlar. Sonra muhafızlara bakıp:

“Ey muhafızlar, bu delişmen adamı arkasından kovalayarak dövmeyi devam ettirin. Bu adam da “Vay vay!” ederek sizin önünüzde bağıra çağıra gitsin. Size “Niye vuruyorsunuz?” diye soran olursa, ona “Bu adam dediğimizi yapıyor” diye söyleyin” derler.

Muhafızlar önlerindeki adamı döverek memleketin içinde dolaştırmaya başlarlar. Bir ara karşlarına çıkan bir adam:

“Bu adamı niye dövüyorsunuz?” diye sorar. Muhafızlar:

“Bu adam bizim dediğimizi yapıyor. Onun için dövüyoruz” derler. O zaman o adam:

“Herkes dediğini yaptırabilse ne âlâ, siz ise dediğinizi yapamıyorsunuz” der.

Yola devam eden muhafızlar vardıkları bir yerde ekmek pişiren bir kadına rastlarlar. Yanında duran bir kız da kadına yardım ediyormuş. Bu kadın muhafızların yaptığını görüp:

“Hey canlar, bu yiğide niye vuruyorsunuz?” der. Muhafızlar:

“Ey ana, bu bizim her zaman dediğimizi yapıyor. Onun için vuruyoruz” derler. O zaman kadın:

“Kimse dediğini yaptıramazken, hiç söyleneni yapan adamı dövmek olur mu?” der. O sırada yanındaki kız başkalarına fırsat vermeden:

“Ey yenge, sen bu sözleri anlamadan söylüyorsun. Bunlar doğru yapıyor. Ne zamana kadar söyleyerek iş yaptırmak olur? Ta ki kendiliğinden bilip yapana kadar vurmak lazım” der. Sonra kızın bu söylediklerini gidip Padişah'a iletirler. Padişah da derhal kızı yanına getirttirir.

Şimdi ise sıra yayladaki kızı bulmaya gelir. Günlerden bir gün Padişah bütün vezirleri ve muhafızları ile birlikte bilge kızı aramaya çıkarlar. Uçsuz bucaksız sahrada susuzluktan dilleri damakları kurumuş bir halde giderken iki çatmaya rastlarlar. Meğer bu evler sığır güdenlerin evleriymiş. Padişah hemen yol arkadaşları ile çatmalardan birine misafir olurlar.

Susuzluklarını giderip tekrar yola çıkacakları zaman, yetişkin bir kız bir çanak yoğurdu getirip önlerine koyar. Kızın kendisi ise diğer çatmaya geçip oturur. Misafirler ekmek de gelecek diye bekleyip yoğurda el sürmezler. En sonunda Padişah dayanamayıp kızıdan bir haber alayım diye bir mısra okumak ister. Vezirler de onaylayınca Padişah kıza bakıp:

“Âdeti kanunu bilmezsin, sen nasıl canansın?” der. Kız da hemen:

“Varı yoğu bilmezsin sen nasıl misafırsın,
Vaziyet böyledir ki yoğurdu koyduk ekmeksiz” der.
Bunun üzerine Padişah yol arkadaşlarına:

“Yoğurdu yiyelim de sessiz sedasız gidelim” der. Şehre vardıklarında Padişah nökerlerini kızın evine gönderip onu yanına getirttirir.

Böylece vaktiyle Padişah’ın demir defterine yazdığı dört akıllı çocuk büyüüp birer yetişkin olduklarında, bu şekilde bir araya toplanırlar.

YAYIN BİLGİSİ: Pence Agalıyev; “İki Gızın Tapılışı”, *Mıralı ve Soltansöyün (Halk Hekayaları)*. Türkmen dövletneşir, Aşkabat 1941, s. 25-28.

KONUSU: İki akıllı kızın bulunmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Sultansöyün, Mıralı.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Sultansöyün ile Mıralı dört akıllı çocuktan ikisi olan kızları bulmak için akıllıca yol izlerler. Her söyleneni yapan bir kişiyi yol boyu dövdürürler. Bir kız onları destekleyerek bunun nedenini açıklayınca, Padişah bu kızı yanına getirttirir. Diğer bir kız da gelen misafirlerin önüne bir çanak yoğurttan başka bir şey koymayarak, bunun sebebini mantıklı bir şekilde açıklayınca Padişah onu da yanına getirttirir. Çünkü onlar aradıkları kızlardır.

MOTİFLER: Dört, iki, fala bakma, müneccim, imtihan.

237. Kavundan İkrâm

Kadim zamanda günlerin birinde Mıralı'nın babasıyla birlikte ektiği kavunlar yetişir. Mıralı babasına:

“Ey baba, hiçbir yerde bizim kavunumuz gibi yetişen kavun yok. Bu yüzden bugün Padişah’a bir eşek yükü dolusu kavun götürüyüm” der. Babası da:

“Ey oğlum, boş versene! Çünkü kavun ikram etmekle karşılığında Padişah’ın sana bir şey vereceğini sanmam” der.

Fakat Mıralı: “Vermezse vermesin” deyip en iyi kavunlarını eşeğine yüklediği gibi yola çıkar.

Sultansöyün ise Mıralı'nın gelmekte olduğunu çok uzaktan görüp hemen kapıdaki muhafızın kıyafetlerini giyip kalenin kapısında beklemeye başlar. Mıralı da kapıdaki nöbetçiye hiç bakmadan geçecek olunca Sultansöyün ona bakıp:

“Ey delikanlı, nereye gidiyorsun?” diye sorar. Mıralı da:

“Bugün Sultansöyün’e kavun ikram edeceğim” diye cevap verir. Sultansöyün:

“Ey ahmak adam, Sultansöyün’e kavun götüreceğine git pazarda sat. Nihayetinde sana hiçbir şey vermeden geri gönderir” der. Mıralı ise:

“Vermezse vermesin. En azından tatlı kavunlarımın tadını göstermiş olurum” deyip yoluna devam eder. Fakat Mıralı kapıda konuştuğu nöbetçinin aslında Sultansöyün olduğunu biliyormuş. Bu arada Sultan da hemen üstünü başını değiştirip Mıralı gelmeden gidip tahtına oturur. Mıralı Padişah’ın huzuruna varıp:

“Ey Padişah’ımız, işte size kavun getirdim” der. Sultansöyün:

“Bunlar güzel kavun değil, o yüzden bir şey veremeyeceğim, götürün bunları” der. Mıralı da:

“Vermezsen verme. Önceden söylediğim gibi” diye cevap verir. Sultansöyün:

“Ey oğlan, daha önce ne söylemiştin?” diye sorar. Mıralı:

“O söylediğim zaten belli. Sorup durmanıza gerek yok” diye cevap verir. En sonunda Sultan, Mıralı’ya bir avuç altın verip uğurlar. Mıralı gittikten sonra Padişah’ın yanındakiler:

“Ey Padişah’ımız, her kavun getirene bu kadar altın verirsiniz hazinenin sonuna tez varırsınız” derler. O zaman Sultansöyün:

“Her kavun getirene o kadar para verilmez. Onun kavunu için değil, sözü için verilir” der. Vezirlerden biri:

“O adamın buradakilerden ne fazlası var?” diye sorar. Sultansöyün:

“Onun neyinin fazlası olduğunu görürsünüz. Hanginiz ondan paraları sözü ile geri alabilir?” der. Vezirlerden biri:

“Ey Padişah’ım, ben o parayı sözümün gücüyle alıp getireyim” deyip Miralî’nin arkasından koşar. Vezir orta yolda Miralî’nin arkasından yetişip:

“Ey yiğit, dur bakalım! O parayı sana o kadar kolay verecek değiliz” der. Miralî da:

“Her ne sözün ve şartın varsa söyle” der. O zaman vezir:

“Yerin ortası neresidir? Bil bakalım!” der. Miralî:

“Yerin ortası eşeğimin ön ayaklarının sağ tarafındaki toynağının bastığı yerdir” der. Adam:

“Sen onu nerden biliyorsun?” diye sorunca Miralî:

“Sen benim nereden bildiğimi sorma da inanmazsan ben burada durayım sen de ölç o zaman” der.

Bu adam yenilip Padişah’ın yanına varır. Padişah’ın yanındakiler adama parayı alıp alamadığını sorarlar. O zaman adam:

“Beni yenince parayı alamadan boş döndüm” der. Sonra ikinci bir adam izin alarak Miralî’nin arkasından yetişip:

“Ey oğlan, ya gökyüzündeki yıldızların sayısını bil ya da parayı geri ver” der. Miralî bu adama:

“Heey... senin dediğin gökyüzündeki yıldızların sayısı, benim eşeğimin endamındaki kılların sayısı ile eşittir. Eğer inanmazsan gel say” diye cevap verir. O adam da yenilip geriye döner.

Sonra üçüncü bir adam Miralî’nin arkasından yetişip:

“Ey yiğit, gökyüzündeki ak tavuk ne diye bağırır? Bunu söyle, yoksa parayı bırakıp git” der. Miralî duraksayıp:

“Ben ak tavuğun sesini işitiyorum, ama tam anlayamıyorum. Eğer mümkünse atını ver. Ben ata binip kulak vereyim. Çünkü at eşekten yüksektir. Belki o zaman tavuğun sesine yaklaşıp iyice anlayabilirim” der. Bunun üzerine adam da Miralî’ye atını verir.

Miralî atın üstüne binip rahatça yerleştikten sonra:

“Ak tavuğun sesini iyice duydum” der. Adam:

“Ne duydun?” diye sorunca Miralî:

“Ak tavuk bana: ‘Sen şu ata binip gidiver. O adama eşek de yeter’ dedi” deyip atına kamçıyı vurur. O adam da Mıralı’nın eşeğine binip parayı alamadan üstelik atını da kaptırıp Padişah’ın köşküne varır. Padişah etrafındakilere:

“Mıralı’nın nasıl biri olduğunu gördünüz mü?” deyip sözünü tamamlar. Adamlar da Mıralı ile asla boy ölçüşemeyeceklerini anlayıp üzgün halde kalırlar.

YAYIN BİLGİSİ: Pence Agalyev; “Gavundan Cekim”, *Mıralı ve Soltansöyün (Halk Hekayaları)*. Türkmendövlətnəşir, Aşkabat 1941, s. 29-35.

KONUSU: Mıralı’nın akıllılığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Mıralı, Sultansöyün.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Mıralı yetiştirdiği kavunu Sultansöyün’e ikram etmek için gider ve verdiği akıllı cevapla altın para alarak döner. Padişah, adamlarının sözle altınları geri getirmesini ister, ancak hiçbir Mıralı’yı sözle yenemez.

MOTİFLER: Sınama, tebdil-i kuyafet, kıskançlık, üç.

238. Mıralı'nın Vezir Olması

GÜNLERİN birinde Mıralı, bir zengin adamdan yüz semiz koyunu veresiye alıp satmak için Sultansöyün'ün yurduna götürür. Az gider çok gider, nihayet Sultansöyün'ün bulunduğu şehre gelir. Ertesi gün bütün koyunları pazara götürür. Pazardaki insanlar semiz koyunları görünce hemen etrafına toplanırlar. Pazar halkı:

“Ey misafir, koyunlarının fiyatını söyle bakalım” der. Mıralı:

“Koyunlarımın her birinin fiyatı şu kadardır. Üstelik Padişah'ın öleceği gün ödenmek üzere veresiye veriyorum” der. Koyunların veresiye olduğunu duyan halk, Mıralı'nın koyunlarını kapış kapış alır. Pazarcılardan biri ise Padişah'ın yanına gidip:

“Ey Padişah'ım, bugün bir yabancı pazara bir sürü koyun getirip parasını Padişah'ın öleceği gün ödenmek üzere veresiye sattı” der. Padişah emrederek Mıralı'yı hemen yanına getirir:

“Ey tüccar, sen ne biçim ahmaksın ki, malını Padişah'ın öleceği gün ödenmek üzere veresiye satarsın? Şimdi sürekli benim ölümü mü dileycek duruma düşmüşsün? Ben sana ne kötülük ettim?” diye sorar. Mıralı:

“Ey Padişah'ım, doğru söylersin. Ben senin öleceğin gün ödenmek üzere veresiye koyun verdim. Ama şimdi bir kişi ölmenizi dilerken, koyunları alan yüz kişi ölmemenizi diliyor. Bu yüzden bir kişinin dileği mi güçlüdür, yoksa yüz kişinin mi?” diye cevap verir.

Bu sözlerden etkilenen Padişah Sultansöyün Mıralı'dan kendisine vezir olmasını ister.

YAYIN BİLGİSİ: Pence Agalıyev; “Mıralı'nın Vezir Boldı Diyilyän Yeri”, *Mıralı ve Sultansöyün (Halk Hekayaları)*. Türkmenöwletneşir, Aşgabat 1941, s. 42-43.

KONUSU: Mıralı'nın Sultansöyün'e vezir olmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Mıralı, Sultansöyün.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Sultansöyün kendisinin öleceği gün ödenmesi şartıyla koyunlarını veresiye satan Mıralı'yı sorgular. Mıralı'nın yaptığı açıklama Sultansöyün'ün hoşuna gidince onu kendisine vezir yapar.

MOTİFLER: Yüz, tüccar, emir, mükafatlandırma.

239. Mıralı Şir'e "Nevayı" Lakabının Verilmesi

SULTANSÖYÜN ve Mıralı günlerden bir gün Mevlevi Cami'ye hal hatır sorup görüşmek için giderler. Bunlar Cam vilayetinin yakınlarına geldiklerinde çadırlarını kurup dinlenirler ve kendilerinin onunla görüşmeye geldiklerini haber verirler. Mevlevi Cami bu haberi işittikten sonra bir torbayı kuru külünçeyle doldurup, bunların çadırlarına gelir. Selam verip içeri girer. O vakit Sultansöyün ile Mıralı önlerine yemeklerini alıp yemeye başlamak üzereymiş. Bunlar Mevlevi Cami'ye:

"Derviş gel, sofraya başında otur, yemek yiyelim" derler. Mevlevi Cami torbasını koyup, sofraya başına geçer. Sofraya oturduktan sonra Sultansöyün:

"Herkes bir beyit söyleyip yemek yemeye başlamalı. Söyleyemeyen yemek yememeli" deyip, bir beyit söyler ve yemeğine başlar.

Sultansöyün:

"Eğer benim torbamda bir batman kuru külünçem olursa..."

Mıralı:

"Ben o külünçemi yiyip dişlerimin ktır ktırıyla feleğin kulağını sağır ederdim" der ve yemeğe uzanır.

Mıralı'nın bu sözleri o külünçeyi yiyip başkasının aşına meyilli olmazdım anlamındadır.

Mevlevi Cami ise:

"Eğer tek nefeslik felek benim sözümde fermanımda olsa,

Sizi şu Nizamül-Mülk'ümden ayırıp deve çobanı yapardım" der ve iki beyit söylediğini ifade ederek iki elini de yemeğe uzatır.

Bundan sonra onlar bunun Mevlevi Cami olduğunu anlayıp, özür dileyerek ağlarlar. O zaman Mevlevi Cami, Mıralı Şir'e:

"Sen ağladın, bundan böyle senin edebi lakabın Nevayı olsun" der. Mıralı'nın lakabının Nevayı olması buradan kalmıştır.

"Nov" yeni, "vay" ağlayış olup, ikisi birlikte "yeni ağlayış" demektir.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1041 (f).

İcra Eden: Gara Abdilla Oğlu.

Derleyen: Abdilveli Gudratıllayev.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Anev köyü, 1965.

KONUSU: Miralî'nın "Nevayı" lakabını alması ve lakabın anlamıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Cam, Nizamül-Mülk.

ŞAHİS ADLARI: Miralî, Sultansöyün, Mevlevi Cami.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Miralî ile Sultansöyün, Mevlevi Cami'yi ziyarete giderlerken yolda karşılaştıkları Mevlevi Cami'yi tanıyamaz ve beyit söylemekle onu denemek isterler.

Yaptıkları yanlış anlaşılınca, özür dileyip ağlarlar. Mevlevi Cami Miralî'ye "yeni ağlayış" anlamına gelen "Nevayı" lakabını verir.

MOTİFLER: Derviş, imtihan, iki, ad verme.

240. Yorganına Göre Ayak Uzat

GÜNLERDEN bir gün Sultansöyün evinde kısa bir yorganı örtünüp ayaklarını ise yorgandan çıkarıp yatar. Bütün ulema ve vezirlere ise:

“Dizimden aşağısına yetirin!” diye hüküm buyurur.

Vezirler Padişah’ın örtündüğü yorganın kısalığını görüp Mıralı’nın yanına koşarlar. Mıralı’nın yanına varıp:

“Ey Mıralı, Padişah bir kısa yorganı örtünüp “ayakucuma kadar yetirin” diye hüküm verdi” derler.

Mıralı gelip baksa, Padişah yorganı başına kadar çekip ayakucuna kadar örtünmesini isteyerek yatıyormuş. O zaman Mıralı ocağın başındaki kara maşayı eline alıp Padişah’ın baldırlarına şiddetli bir şekilde vurur. Yorganı da Padişah’ın ayaklarına doğru çekiştirip:

“İşte, örttüm ayaklarınızı” der. Bunun üzerine Sultansöyün:

“Ey Mıralı, sen misin yorganı çekiştirip ayağımı örten?” deyince Mıralı:

“Evet, ayaklarına vuran da benim, yorganı örten de. Sen de düşünüp yorganına göre ayağını uzatsaydın!” der.

Mıralı’nın sözlerine cevap bulamayan Sultan sessizce yatar.

YAYIN BİLGİSİ: Pence Agaliyev; “Yorganına Göre Ayak Uzat”, *Mıralı ve Sultansöyün (Halk Hekayaları)*. Türkmen dövlətnəşir, Aşkabat 1941, s. 69-70.

KONUSU: Mıralı’nın Sultansöyün’e verdiği bir dersle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Sultansöyün, Mıralı.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Sultansöyün, vezirlerinden örtündüğü kısa yorganı ayakucuna kadar yetirmelerini isteyince, Mıralı kızgın maşayla Sultansöyün’ün baldırlarına vurur ve yorganı çekerek Sultan’ın ayaklarını örter. Sultansöyün sesini çıkaramaz.

MOTİFLER: -

241. Gül ile Kara At Öldüğünde

KADİM zamanda Sultansöyün'ün Gül isimli hanımı ile kendisinin bindiği kara bir atı olmuştur. Sultan son zamanlarında kara atıyla hanımı Gül'ü her şeyden çok severmiş. Bir gün Sultansöyün mektup yazıp:

“Kara atım ile Gül'ün öldüğü haberini kim getirse öldürün” der. Günlerden bir gün Sultansöyün'ün kara atı ölür, fakat kimse bu haberi vermeye cesaret edemez. Vezirler Mıralı'yı bulup:

“Ey Mıralı, Sultansöyün'in atı öldü. Bu haberisanki Sultansöyün'ün kendisi veriyormuş gibi yapsan” derler. Mıralı onlara:

“Siz telaş etmeyin. Onun çaresini bulurum” der. Sonra Mıralı Sultansöyün'ün yanına varıp yüzü asık, üzgün bir halde durur. Sultansöyün:

“Ey Mıralı, niye yüzün asık, kederli duruyorsun?” der. Mıralı da:

“Kara atınız yatıptır,

Ayaklarını atıptır,

Kulakları katıptır” deyince Sultansöyün:

“Öldü desen olmuyor mu?” der. O zaman Mıralı:

“Ey Padişah'ımız! Öldü haberini sizden işitiyoruz” diye cevap verir. Sultansöyün Mıralı'ya:

“Eh ne yapalım ölmüşse? Nihayetinde bir attı” deyince vezirler de bu dertten kurtulurlar.

Yine günlerden bir gün Sultansöyün'ün Gül isimli hanımı da vefat eder. Vezirler bunu da nasıl söyleyeceklerini bilemeyip korkarak gezerler. En sonunda Mıralı'yı bir yerde bulup:

“Ey Mıralı, Sultansöyün'ün Gül isimli hanımı öldü. Bunun da haberini sanki kendisi veriyormuş gibi yapsan” diye yalvarırlar. Mıralı endişelenmemelerini söyleyip Sultansöyün'ün yanına vararak yine yüzünü asıp oturur. Sultansöyün Mıralı'ya bakıp:

“Ey Mıralı, niçin böyle yüzün asık, dertlisin?” diye sorar. Mıralı da bir beyit okuyup:

“Servi ağacının sayesinde

Solsa Gül ne etmek gerek?” der. Sultansöyün:

“Serviden tabut hazırlayıp

Gül den kefen etmek gerek” deyip arkasından da:

“Gül öldü desen olmuyor mu?” der. Mıralı:

“Ey Sultansöyün, ölmüşse ne yapalım, daha bir sürü hanımın var. Padişahlık da sende var. Ben ise karşıma çıkanın koynuna bakıyorum” der.

İşte böylece, Miralı, Gül ile kara atın öldüğünü sultanın kendisine söyletince, başkaları da Padişah’ın gazabından kurtulurlar.

YAYIN BİLGİSİ: Pence Agalıyev; “Gül Bilen Gara At Ölende”, *Mıralı ve Soltansöyün (Halk Hekayaları)*. Türkmen döwletneşir, Aşkabat 1941, s. 96-98.

KONUSU: Miralı’nın zekâsıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Sultansöyün, Gül, Miralı.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Sultansöyün sevdiği hanımı Gül ile kara atının ölüm haberini verenin öldürüleceğini söyleyince, vezirleri ne yapacağını bilemeyip çok korkarlar. Bunun üzerine Miralı önce atının, sonra Gül’ün ölümünü zekice düzenlediği bir şirle Sultan’a iletir.

MOTİFLER: Yasak.

242.Uzaktaki Ateş İnsanı Isıtırsa, Çaydanlığı da Kaynatır

GÜNLERDEN bir gün Sultansöyün Padişah:

“Falan dağın başında kim bir gece yatıp soğuğa dayanıp, sabahına da sağ salım çıkarsa boyu kadar altın vereceğim” diye ilan verir. Hem de o kişiye kırk tane de yorgan vereceğini söyler. Altın sahibi olmak isteyen bir sürü insan, soğukta donarak ölür.

Mıralı: “Ben de bir deneyeyim” deyip Sultansöyün’e fikrini söyler. Sultansöyün ona:

“Ey Mıralı, gitme, soğukta kalıp ölürsün” der. Mıralı ise “ölsem ölürüm” deyip yorganları alıp dağın başına çıkar.

Dağda otuz dokuz yorganı altına, birini de üstüne örten Mıralı, ertesi sabah terleyerek kalkar. Daha öncekiler ise yorganları altlarına sermedikleri için soğuktan donarak ölmüşlerdir. Mıralı Sultansöyün’e sağ salım geldiğini söyleyince, Sultansöyün:

“Ey Mıralı, akşam yattığında hiç etrafında ateş gördün mü?” diye sorar. Mıralı:

“Evet Padişah’ım, falanca dağın başında bir ateş görünüyordu” diye cevap verir. Sultansöyün:

“Hmm, o zaman seni o ateşin sıcaklığı ısıtmıştır, yoksa sen ölürdün” deyip hiçbir şey vermeden kovar.

Günlerden bir gün Mıralı, Sultansöyün’e acil lazım olur. Sultansöyün gelmesi için Mıralı’nın peşinden adam gönderir. Mıralı gelen adama:

“Sen var git, şu çaydanlıktaki çayı içip gelirim” der. Mıralı gelmeyince Sultan yine birini daha yollar. Mıralı bu gelen adama da birazdan geleceğini söyler. En sonunda Sultansöyün’ün kendisi gelir. Mıralı ona da birazdan geleceğini belirtir. Sultansöyün bir baksa Mıralı’nın çaydanlığı ateşten neredeyse on adım ötede duruyormuş. O vakit Mıralı’ya bakıp:

“Ey ahmak adam, on adım ötedeki ateş çaydanlığı kaynatır mı hiç?” diye sorar. O zaman Mıralı:

“Ey ahmak Padişah, ben bu dağın başında yattığımda, falan dağın tepesindeki ateş beni ısıtıysa, bu ateş de çaydanlığı kaynatmaz mı?!” diye cevap verir.

Sultansöyün bu sefer de Mıralı’ya yenilip maskara bir halde döner

YAYIN BİLGİSİ: Pence Agalıyev; “Daş Yerdäki Ot Adamını Yılatsa, Tüňçäni-de Gaynadar”, *Mıralı ve Soltansöyün (Halk Hekayaları)*. Türkmen döwlet neşir, Aşgabat 1941, s. 101-104.

KONUSU: Padişahın ahmaklığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Mıralı, Sultansöyün.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Sultansöyün dağda bir gece kalıp sağ dönen kişiye altın vereceğini vaat edince, Mıralı Sultan'ın dediğini yerine getirir. Ancak Sultan sözünde durmaz. Bunun üzerine Mıralı Sultan'ı maskara eder.

MOTİFLER: Kırk, sözünde durmama, üç.

243. Pulhatun

MIRALI başvezir olduktan sonra halkın durumunu, yaşamını gözlemlemeye başlar. O zamanlar Marı'nın Murgap Irmağı coşup akarmış. Onun bir kenarından diğer kenarına geçmek çok zormuş. Miralı Sultansöyün'e Murgap Irmağı'nın üzerinde "Pendi" adlı bir köprü yaptırtmasını tavsiye eder ve köprünün iktisadi hem de askerî yönden büyük öneminin olduğunu anlatır.

Sultansöyün Miralı ile danışılarak yapılan işin yolunda olacağını bildiği için oraya köprü yapmayı uygun bulur. Köprünün kalıcı olması için onu taştan yaptırır. Köprüye ise "Taşköprü" adı verilir.

Aynı zamanda Serahs'ta bir zengin dul kadın yaşıyormuş. Kadın parasına yer bulamıyormuş. Kendince:

"Sultansöyün Murgap'ın üzerinden taş köprü yaptırmışsa, ben de Tecen Irmağı'nın üzerinden taş köprü yaptırayım. Benim köprüm onunkinden daha sağlam, daha güzel olsun. Sultansöyün'ün bir zamanlar yolu düşüp onun üzerinden geçer. Belki ben o köprüyle onun gönlünü avlarım" diye düşünür. Kadın hakikaten Serahs'ın bir geçit yukarısından taştan, kalıcı sağlam bir köprü yaptırır. O köprüye sonra "Pulhatun" adı verilir.

Günlerden bir gün, ordusuyla giden Sultansöyün'ün yolu "Pulhatun" Köprüsü'ne düşer. Az önceki dul kadın Sultansöyün'ün gelmekte olduğunu öğrenip süslenip hazırlanıp çıkar. Böylece, belki Sultan'ın gönlünü avlarım, belki köşkün gerçek sahibi olurum diye düşünür.

Sultansöyün köprüye yakın geldiğinde, Pulhatun'u görüp Miralı'ya bakıp bir mısra şiir söyler:

"Süslenip çıktı giyip,
Sarı ipek elbisesini."

Miralı Pulhatun'un kurnaz fikrini bildiğinden, tez Sultansöyün'e: "Geçme namert köprüsünden, bırak götürsün sel seni" şiiri ile cevap verir.

Sultansöyün atının başını çekse de Miralı'nın cevabından razı olamayıp onun sebebini sorar:

"Pulhatun benim için, benim ülkem için büyük iş yaptı. O zenginliğinin yarısını harcayıp köprü yaptırdı. Bundan geçmek istememenin sebebi nedir?"

Miralı:

“Devleti halkı düşünen insanın ayağının tozunu gözüne sürme yapsan azdır. Ancak bunun bir başka sebebi vardır. Kadın “Pulhatun” Köprüsü’nü adı, itibarı için yaptırdı. Baksanıza, onun köprüsü Taşköprü’den bile heybetli. Eğer siz bu köprüden geçerseniz, kadın ilk olarak “Sultansöyün bile bana baş eğdi. Horasan’ın sultanı artık iki oldu. Birisi benim” deyip bütün dünyaya ilan eder. İkinci olarak da köprünün her iki tarafına nöbetçi dikip gelen geçenden ücret alır ve köprünün masrafını on kat fazlasıyla çıkartır” diye açıklar.

Sultansöyün Mıralı’nın cevabı ile tatmin olduktan sonra, kıvrılıp akan geniş ırmağa göz gezdirip:

“Peki, o zaman ne yapmamız lazım?” diye sorar. Mıralı:

“Tevekkül edenin endişeyle işi olmaz!” deyip atına bir kamçı vurur. Sultansöyün de bütün ordusuyla peşine düşer.

Keremli ırmak kendi göğsünden yol verip ağır ordunun askerlerinden birini bile almaz.

YAYIN BİLGİSİ: Berdi Kerbabayev; “Pulhatın” Mıralı (Novayı), *Mıralı Hakda Rovayatlar*. Çaş, Aşkabat 1992, s. 19-21.

KONUSU: Pulhatun köprüsünün yapılışı ile ilgilidir.

YER ADLARI: Man, Murgap, Pendi, Taşköprü, Serahs, Tecen, Horasan, Pulhatun.

ŞAHİS ADLARI: Mıralı, Sultansöyün.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Man’ın çok zengin bir kadını, Sultansöyün’ün yaptırdığı Taşköprü’ye nisbet olsun diye Pulhatun Köprüsü’nü yaptırır. Amacı Sultansöyün’ün gönlünü avlamak ve köşküne sahip olmaktır. Ancak Başvezir Mıralı’nın önerisiyle Sultansöyün Pulhatun Köprüsü’nü kullanmaz.

MOTİFLER: Kıskaçlık, entrika.

244. Hürriyetsiz Şah Olacağına, Hürriyetli Geda Ol

SULTANSÖYÜN ile Miralı gezmeye çıktıklarında bir kadına rast-larlar. O kadının üzerindeki elbisesinin en az kırk yaması bulun-u-yormuş. Ancak giysisi eski ve yırtık olmasına rağmen, kadının keyfi yerindeymiş. Miralı ve Sultansöyün kadına bakınca, onu hemen tanırlar. Kadın Sultansöyün'ün anlaşılamayıp bir zamanlar köşkten çıkarıp kovduğu karısıymış.

Sultansöyün Miralı'nın kulağına:

“Sen o kadına bir sor. Onun eski günleri mi iyi, yoksa şimdiki günleri mi?” diye fısıldar.

Miralı ona:

“Onun için hangi günlerin iyi olduğunu biliyorum. Ama yine senin gönlün için sorayım” deyip kadına seslenir.

“Ey kadın, sen bir zamanlar köşkte yaşıyordun. Giydiğin ipek, yediğin bal idi. Senin şimdi üzerindeki eskimiş elbisen endamını zor kapatıyor. Şimdi çok cılız kalmışsın. Sen çekinme ve söyle, eski günlerin mi iyi, yoksa şimdiki günlerin mi?”

Kadın ağzındaki yaşmağını tamamıyla çıkarıp apaçık cevap verir.

“Ben köşkteyken kırk karısından biriydim. Sultan kapıma kırk günde bir kere gelmezdi. Yanımdaki cariye de benim gibi kafesteki-lerden biriydi. Hayatın lezzeti bize haramdı. Giydiğim ipek alev olup vücudumu yakarken, yediğim bal zehir olup boğazımdan geçerci. Şu an ise hür bir şekilde istediğim gibi hareket ediyorum. Kocam beni seviyor. Ben de onu seviyorum. Açken onun bir gülümseyerek bak-ması bana yemek oluyor. Çıplakken onun bir sözü benim endamıma giysi oluyor. Sorduğunuz için söylemek zorundayım:

“Hürriyetsiz şah olacağına, hürriyetli geda olmak iyidir.”

Miralı Sultansöyün'ün yüzüne çok anlamlı gözlerle bakınca, Sultansöyün ona:

“Ne oldu? Kırk karımın biri dışında geri kalanlarından boşan mı demek istiyorsun?” der.

Miralı Sultansöyün'ün bu sözlerine katılırcasına:

“Sultan'ın zeki aklına hayranım!” der.

“Hürriyetsiz şah olacağına, hürriyetli geda ol” atasözü, işte bura-dan ortaya çıkmıştır.

YAYIN BİLGİSİ: Berdi Kerbabayev; "Erksiz Şa Bolandan, Erkli Geda Bol", *Mıralı (Novayı), Mıralı Hakda Rovayatlär. Çağ, Aşkabät 1992, s. 24-25.*

KONUSU: "Hümiyetsiz şah olacağına, hümiyetli geda ol" atasözünün ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Sultansöyün, Mıralı.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Sultansöyün bir gün sokakta bir zamanlar köşkünden kovduğu eski kansıyla karşılaşır ve ona saraydaki gösterişli hayatının mı yoksa şimdiki sefil hayatının mı daha iyi olduğunu sorar. Bunun üzerine kadın özgür hayatın daha iyi olduğunu örnekleriyle anlatır.

MOTİFLER: Kırk, kaderin değişmesi.

245. Mıralı Şir'in Vasiyeti

GÜNLERDEN bir gün Mıralı Şir, ağır hasta olup, ölüm yastığına yatar. Sultansöyün de onun ziyaretine gelip:

“Ey Mıralı, bana bir vasiyetin varsa söyle” der. Mıralı:

“Benim tek bir vasiyetim var. Ben öldükten sonra, benim kılık kıyafetlerimi giyip atıma binip dilenciler sokağından bir sefer geç, bundan başka da bir vasiyetim yoktur” der. Sultansöyün Mıralı’ya “olur” diyerek söz verip gider. Böylelikle Mıralı vefat eder ve bir vakit sonra onun vasiyeti Sultansöyün’ün aklına gelir. Sultansöyün Mıralı’nın elbisesini giyip atına biner ve dilenciler sokağına varır. Sokaktaki hasta, sakat ve malul insanlar ve bütün dilenciler yerlerinden kalkıp:

“Mıralı ölmemiş, Mıralı geliyor, Mıralı geliyor!” diye bağıışırlar. Fakat bakarlar ki bu gelen atlı hiç bunlara bakmadan, doğrudan geçip gider. Bunun üzerine sokaktaki dilenciler:

“Eyvahlar olsun, Mıralı’nın öldüğü doğru imiş” deyip üzelerek her biri kendi evlerine dağılır. Sultansöyün de Mıralı’nın kazandığı bütün parayı bu zavallı adamlara paylaştırdığını anlayıp, onu kendinden bile daha çok sever.

YAYIN BİLGİSİ: Pence Agalıyev; “Mıralı Şirin Vasiyeti”, *Mıralı ve Sultansöyün (Halk Hikayaları)*. Türkmenöletneşir, Aşabat 1941, s. 129-130.

KONUSU: Mıralı Şir’in merhametiyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Mıralı Şir, Sultansöyün.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Mıralı Şir Sultansöyün’e öldükten sonra kendi kıyafetini giyerek dilenciler sokağından geçmesini vasiyet eder. Sultansöyün vasiyeti yerine getirir ve Mıralı’nın fakirlere nasıl cömert davrandığını anlar.

MOTİFLER: Vasiyet, tebdil-i kıyafet, dilenci, vasiyetin gerçekleştirilmesi.

246. Yemek Duası Misafirden

KADİM zamanlarda iki han, birbirlerine hürmet ve saygı göstererek yaşamışlardır. Fakat bir gün şiddetli kış gelince onların arası kesilir.

Uzun zaman sonra güllerin çiçeklerin açtığı, kırlangıçların uçuştuğu bahar gelir. O zaman hanların yaşı küçük olanı:

“Dostumun durumunu öğrenip gel. Kışı sağ salım atlatmış mı?” diyerek ulak gönderir. Han dostunun gönderdiği ulağı iyi karşılayıp bol yemek verir. Yemekten sonra:

“Misafir yemek duasını okusun” der. Ulak, Han’ın yaşlılık ve hanlık derecesini dikkate alıp:

“Şah’ım, dualar sizdendir” der. Han tekrar yemek duasını okumasını teklif eder. Ulak ise yine “dualar sizdendir” sözünü tekrarlar. Han üç kere ulağa dua etmesi için teklif eder ve sonunda misafirin dua okumayacağını anlayıp kaşlarını çatıp kendisi dua okur. Ulak yola düşünce, Han üç dört nökerine:

“Sınırı geçtikten sonra bunun iyice aklını başına getirin” der. Onlar Han’ın emrini yerine getirip sınıra kadar onu korurlar. Sınırı geçtikten sonra ise döverler. Ulak ağlayıp sızlanarak gelip kendi Han’ına arz eder. Hatanın ulağın kendisinden kaynaklandığını düşünen Han onun misafirliğe gittiğinde yaptığı tüm hareketlerini tek tek soruşturur. Fakat onun suçunu bulamaz ve öfkelenip:

“Benim gönderdiğim ulağa saygı göstermemekle bana karşı da saygısızlıkta kusur etmiştir. Ulağımı dövdürmekle benim hatırım da tekmelemiştir” deyip komşusu ile savaşa hazırlık görmeye başlar. O zaman akıllı bir kişi çıkıp:

“Şah’ım, mutlaka bir sebebi vardır. Boş yere ulağı dövdürtmemiştir. Ben de gidip bakayım” der. Han:

“Seni de döverler ise ne yapayım?” der.

“Savaşacaksak ondan sonra savaşalım” diye cevap verir.

“Onun yaptığı yüzüne tokat atmaktan beter. Senin dediğin de doğru olabilir. Sonrasında da onun aklını başına toplatabilirim. Halkla istişare edelim. Onaylarsa göndereyim” der. Halk ikinci ulağın da gidip bakmasını söyler. Böylece o adam komşu Han’a doğru yola çıkar. Komşu Han onu da güler yüzle iyi karşılar. Sofrayı donattırıp şerbet suyunu getirttirir. Yemek yendikten sonra Han ona:

“Hadi misafir, yemek duasını oku” der. Haberci ikinci kere söylettirmeden yemeklerin hakkı için dua okur. Han ona elbiseler armağan edip yollar. Bu ulağı döven de söven de kimse olmaz. Ulak kendi Han’ının yanına gelip komşu Han’ın verdiği armağanları gösterip:

“Bana fazlasıyla saygı gösterdi” deyip tüm geçen olayları ayrıntısıyla anlatır. O zaman Han eski habercinin neden dövüldüğünü anlar. Eski ulağın dövülme sebebi, dua etmeyip Han’ın verdiği yemekler için Han’ın kendisine teşekkür ettirmesi olmuştur. Sonraki ulak ise verdiği yemekler için Han’a kendisi teşekkür etmiştir. Ona yürekten minnettar olmuştur. Bu yüzden de komşu Han sonraki ulağa armağanlar verip göndermiştir.

Yemek duasını okumak verilen nimete, gösterilen saygıya teşekkür etmektir. Halk “Yemek duası misafirden” deyimini boşuna yaratmamıştır. Yemek duasını her zaman misafir okumalıdır. Misafir yoksa yaşı büyük olan...

YAYIN BİLGİSİ: Atageldi Garayev; “Tövir Mıhmandan”, *Muhammed, Abu-Bekir, Ali... Yağşılık*, Aşkabat 1992, s. 23-25.

KONUSU: “Yemek duası misafirden” deyiminin oluşumuyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bir yurdun hanı komşu yurdun hanının kendisini ziyarete gönderdiği elçisini iyi ağırlar fakat döverek geri gönderir. İkinci sefer gelen kişiyi de iyi ağırlar fakat yemek duasını ettiği için armağanlarla geri gönderir. Böylece ilk gelen kişinin dövülmesinin sebebinin onun yemek duası etmemesi olduğu anlaşılır.

MOTİFLER: İki, üç, cezalandırma, mükâfatlandırma.

247. Sırlı Heybe

BİR KERESİNDE eşkıyalar Türkmenlerin Yomut ve Göklen boylarına saldırıp mallarını yağmalayıp pek çok insanı da esir alıp götürürler.

Köyün ihtiyarları esirleri kurtarmak için birkaç güzel atı, güzel halıları, altın takıları ve pahalı kıyafetleri armağan götürüp vermek isterler.

O zamanlar Mahtumkulu tam vaktinde genç yiğit olmuş. Mahtumkulu ihtiyarların yanına gidip:

“Esir dilemeye gidecekseniz, beni de yanınızda götürün. Belki zararım dokunmaz” deyince, ihtiyarlar:

“Senin gibi cahillerin böyle önemli işlerde yeri olmaz. Bu iş ihtiyarların işidir” deyip Mahtumkulu’nu yanlarında götürmezler.

İhtiyarlar yola düşünce, Mahtumkulu da onlara fark ettirmeden peşlerine düşer.

O sırada Şah kendisinin yazlık köşkünde oturuyormuş.

Türkmen ihtiyarları Şah’ın yanına varıp kendilerinin niyetlerini ilettiklerinde, Şah:

“Böyle mühim iş için geldiyseniz, Mahtumkulu şair hanginiz olur?” diye sorar.

O vakit ağacın arkasına saklanan Mahtumkulu öne çıkıp:

“Efendim, Mahtumkulu dedikleri bu zavallı kulunuzdur” der.

Şah ihtiyarların yüzlerine bile bakmadan:

“Siz Mahtumkulu iseniz, ne dileğiniz varsa söyleyin” der. Mahtumkulu:

“Resul damadıdır, öz aslanındır,

Ya İmam Ali’nin hatırına, bağışla bizi”

diye başlayan şiirini okur. Şair bu şiirinde Şii mezhebinde büyük saygı duyulan imamlardan ve onların ataları hem de soylarından tek tek söz eder.

Mahtumkulu bu şiirini daha bitirmeden, Şah iki eliyle işaret ederek:

“Verdim, verdim, verdim” diye ağlamaya başlar. Sonra Şah Mahtumkulu’nun kendi köşk şairleri ile şiir atışmasını talep eder. Mahtumkulu onlarla şiir atışırken, içi kum dolu at heybesinin üstünde oturur. Böylelikle, Mahtumkulu tüm köşk şairlerini yener.

Şah bu duruma hayran kalır ve onun neden at heybesinin üstünde oturduğunu sorar. O zaman Mahtumkulu:

Bu heybenin içinde hiçbir keramet yok. Bunun içinde sadece kendi ata vatanımın toprağı var. Ben bu toprağın üzerinde oturduğum zaman, oturduğum yer sağlam, sarsılmaz ve bütün halkım arkamda duruyormuşçasına hissettirir. Hiçbir şeyden korkmuyorum ve hiç kimseden yenilmiyorum” diye cevap verir.

Şah, Mahtumkulu’nun köşk şairi olmasını isteyip:

“Sen iyisi bu yerde kal. Ömrün sonuna kadar hor olmazsın” dediğinde, Mahtumkulu:

“Hayır efendim, ben köşk adamı değilim, halk adamıyım. Halkım beni bekliyordur” diye cevap verir.

Padişah sinirlenip:

“Halkım, halkım... Ne halkın var? Ne onda baş var ne onda ayak? dediğinde, Mahtumkulu:

“Yomut, Göklen tasvip edip özünden,
Çıksa ordu, önü ardı görünmez,
Sığmayıp çıktı Deşti-dahan düzünden,
Geçtiği yol, konduğu yurt bilinmez”

diye başlayan şiirini okur.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet S. Durdiyev tarafından 1941 yılında 50 yaşındaki Molla Püri Abam oğlundan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: “Sırlı Torba”, *Mağtımguşı Hakında Halk Rouayatlari*, Yayına Haz: Matı Kösayev. Türkmenistan Döwlet Neşriyatı, Aşkabat 1959, s. 14-16.

KONUSU: Mahtumkulu’nun vatanseverliği ile ilgilidir.

YER ADLARI: Deşti- dahan.

ŞAHİS ADLARI: Mahtumkulu.

ÖZEL ADLAR: Türkmen, Yomut, Göklen.

KISA ÖZETİ: Türkmenlerin mallarını yağmalayıp adamlarını esir alan eşkıyabaşından esirleri geri istemeye giden Türkmenlerden Mahtumkulu kum dolu heybenin üstüne oturarak karşı tarafın şairlerini yener. Çünkü heybede ona güç veren vatan toprağı bulunmaktadır.

MOTİFLER: Eşkıya, esir alma, sına, kazanma, olağanüstü yardımcı nesne.

248. Cihanda Neler Görünür

“Mahtumkulu mezarında yokmuş”, “O ölmemiş, uçmuş” diye söylentiler yayılır. Mahtumkulu karahumma olarak adlandırılan hastalığa yakalanır. O vakitler her türlü hastalık yaygın olmuştur. Mahtumkulu karahumma hastalığından çok ızdırap çeker. Üç ay, dört ay, hatta altı ay boyunca hasta yatar. Bir gün kalbi sıkışınca “Beni Soñudağı’na çıkarın” der.

Soñudağı Mahtumkulu’nun aslında çok sevdiği dağdır. Köy çocukları, yaşlıları, büyükler onu alıp dağa götürürler. O vakit Mahtumkulu elli yedi yaşındaymış. Soñudağı’na çıktığında Mahtumkulu kibleye dönerek “Neler görünür” şiirini söyler.

O dağın dibinde Ebu Sarı adlı bir çeşme olup Mahtumkulu’nun o çeşmenin başında can verdiği söylenmektedir. Ondan sonra Mahtumkulu’nu bir deveye bindirip Aktokay’a götürürler ve kendi babasının mezarının arka tarafına defnederler. Fakat orada bir su varmış. Kişiler o sudan geçtiklerinde öğle namazı vakti yaklaşmıştır. Namazdan sonra dönüp deveyi kaldırmak istediklerinde üstünde Mahtumkulu’nun cenazesinin olmadığını görürler. O, uçup gözden kaybolmuştur.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 1987 yılında Mahtumkulu’nun soyundan Ata İşan Hoca’nın oğlu Kara İşan Hoca’dan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: “Cahanda Nâler Görünür...”, *Mağtımğulı Hakındaki Rovayatlar (Mağtımğulı Pırağının Doğlan Gününüñ 290 yıllığına)*, Yayına Haz: Amanmırat Baymıradov, Bayrammırat Baymıradov. Türkmen Döwlet Neşiryat Gulluğı, Aşkabat 2014, s. 133.

KONUSU: Mahtumkulu hakkındaki söylentilerle ilgilidir.

YER ADLARI: Soñudağı, Ebu San, Aktokay.

ŞAHİS ADLARI: Mahtumkulu.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Mahtumkulu hastalıktan Soñudağı’nda vefat edince arkadaşları cenazesini deveye yükleyerek geri götürmeye koyulur. Ancak yolda cenaze kaybolur.

Bunun üzerine Mahtumkulu’nun uçup gittiğiyle ilgili söylentiler ortaya çıkar.

MOTİFLER: Üç, dört, altı, son istek, uçan cenaze.

249. Karacaoğlan Hakkında Efsane

BİR VARMIŞ bir yokmuş, kadim zamanda Karacaoğlan adlı bir şair varmış. Günlerden bir gün şairin hanımı Hakk'ın rahmetine kavuşur. Zavallı şair tekrar evlenmek ister. Köylüsü olan bir güzel beyaz tenli gelin de kocası ölünce dul kalır. Karacaoğlan bir yaşlı kadını bulup, güzel dul gelini istemeye gönderir. Dul gelin kendisini Karacaoğlan'a istemeye gelen kadına:

“Onunla evlenirdim, fakat şair çok kara. Onun sadece dişleri beyaz. Tabii onun akıllı, şair kişi olduğunu biliyorum. Ona itirazım yok. Fakat çok kara” der. Kadın geri dönüp, şair Karacaoğlan'a dul gelinin söylediklerini iletir. Şair bu sözleri işitince biraz bozulur, keyfi kaçır ve dul geline öfkelenir. Şair yaşlı kadına bakıp:

“Benim o dul geline iki çift lafım var. Bu sözlerimi ona ulaştırırsan sevinirim” der. Kadın ulaştıracağını söyler. O zaman Karacaoğlan beyaz geline hitap edip, şu dördlüğü okur:

Ak dediğin kar değil mi
Üstünde itler oynar.
Kara dediğin kazan değil mi
İçinde ballar kaynar.

Dördlüğü duyan gelin:

“Şimdi yenildim. Onunla evlenmesem olmayacak” deyip, şairle evlenir.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1095 (f).

İcra Eden: Oğulbábek Atacıkovalar (38 yaşında).

Derleyen: Kâbe Nepesova.

Derleme yeri ve tarihi: Balkan vilayeti Balkanabat ilçesi, 27.01.1966.

KONUSU: Karacaoğlan'ın kendisini “kara” diye reddeden kadına verdiği cevapla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Karacaoğlan.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Karacaoğlan evlenme teklifini reddeden kadına bir dördükle cevap verince, cevaba ikna olan kadın Karacaoğlan ile evlenir.

MOTİFLER: Evlilik isteği, isteğin reddi.

250. Adı Garrı Molla Olsun

MAHTUMKULU YONAÇI, Atanıyaz Kadir'in hanlık yaptığı devirde Gerkez eline gelir. O Atanıyaz Kadir Han'ın yanına varıp:

"Köyünüzde çiftçilik yapabileceğim zengin birileri var mı?" diye sorar.

Atanıyaz Kadir:

"Halkın büyük bölümü Gışıklardandır,¹ onlara git" deyip Gışıkların oturdukları yeri tarif eder.

Mahtumkulu Yonaçı, Gışıklardan birinin evinde yaşamaya başlar. Ev sahibi, onu kendine oğul edinir. Onun akıllı, ferasetli yiğit olduğunu anladıktan sonra "hiçbir yere gitmez" niyetiyle ağabeyinin yetişkin kızını toy edip ona verir.

Mahtumkulu Yonaçı evli barklı olduktan sonra atlara keçe, üzen-gi, kayış, insanlara çizme, çarık dikerek geçimini sağlamaya başlar. Boş vakitlerinde ise gümüşten kadın takılarını hazırlar.

Yonaçı oldukça edepli bir adam olmuştur. Kadın ve kızlarla işi olmaz, sadece kendi işini yaparmış. Bu yüzden kayın tarafı ve bütün halk onu sever.

Mahtumkulu Yonaçı yaşlandığı zaman bir oğlu dünyaya gelir. Onlar çocuğa ne ad koyacaklarını bilemezler. Bu sırada biri:

"Mahtumkulu'nun orta yaşından sonra bir oğlu oldu. Çocuğun adı Garrı² olsun!" der.

Bu söz Mahtumkulu Yonaçı'nın hoşuna gider. O:

"Doğru söylüyorsunuz. Bu oğlan yaşlandığımda doğdu. Benim babamın adı Dövmemmet idi. Çocukları okutunca ona Garrımolla adını verdiler. Bu yüzden çocuğun adı da Garrımolla olsun!" der.

Böylelikle, Mahtumkulu Yonaçı'nın ailesinde yine Dövmemmet Garrımolla, yani Devletmammeth Azadi dünyaya gelir.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 23 Temmuz 1940 tarihinde Pence Agalyev tarafından 52 yaşındaki Gazak Ağacık Oğlundan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: "Adı Garrımolla Bolsun"; *Mağtımğulı Hakkındaki Rivayetler* (Mağtımğulı Pırağınıñ Doğlan Gününüñ 290 yıllığına), Yayına Haz: Amanmırat Baymıradov, Bayrammırat Baymıradov. Türkmen Dövmeth Neşiriyat Gulluğı, Aşkabat 2014, s. 3-4.

KONUSU: Garrı Molla adının nasıl verildiğiyle ilgilidir.

¹ Gışık: Türkmenlerin bir aşireti.

² Garrı: ihtiyar.

YER ADLARI: Gerkez

ŞAHİS ADLARI: Gamı Molla, Mahtumkulu Yonaçı, Ataniyaz Kadir, Dvletmammet, Dvletmammet Gammolla, Devletmammet Azadi.

ÖZEL ADLAR: Gışık.

KISA ÖZETİ: Mahtumkulu Gışıklardan birisinin evinde hizmet etmeye başlar ve ev sahibinin ağabeyinin kızıyla evlenir. Ancak yaşlandığı vakit bir oğlu olur, böylece oğluna Gamı Molla adını verir.

MOTİFLER: Evlatlık alma, doğum, ad verme.

251. Değeri Bilinmeyecek

MAHTUMKULU doğmadan evvel, babası Devletmammet bir rüya görür. Rüyasında evinin kapısının önünde bir ağaç yetişir. Ondan yetmiş dal biter. O vakit Devletmammet:

“Hm, ben bu ağacı ne zaman diktiğimi hatırlamıyorum. Yetmiş dalının her birinde yetmiş türlü meyve var. Her meyveden de bir ses çıkıyor” diye düşünür.

Gördüğü rüyasını yorumlayamaz ve üstadının yanına gidip ona rüyasını anlatır.

Üstadı:

“Senin bir oğlun olacak. Onun da yetmiş hüneri olacak. Ancak o devirde, onun değeri bilinmeyecek” der.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 1976 yılında Nazar Halımov tarafından Daşoğuz vilayetinin Gurbansoltan ece ilçesinde yaşayan 1917 doğumlu Necep Annamuhammedov'dan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; “Gadın Bilincek Däl”, *Mağtımğulı Hakında Roayatlار ve Legendalar*. İlim, Aşkabat 1983, s. 26.

KONUSU: Devletmammet Âzâdî'nin gördüğü rüyasının yorumuyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Mahtumkulu, Devletmammet.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Mahtumkulu doğmadan önce babası Devletmammet bir rüya görür.

Rüyayı yorumlayan üstadı oğlunun değerinin yaşadığı dönemde bilinmeyeceğini söyler.

MOTİFLER: Rüya, yetmiş, olağanüstü ağaç, olağanüstü meyve, rüya yorumu, olağanüstü hüner.

252. Ben Hacıya Kavuştum

GARRIMOLLA'nın yaşadığı köye Şagurbat adlı hacıya gitmekte olan divane gelir. O Garrımolla ile konuşur. Şagurbat, Garrımolla gibi bilge kişiye rastlayınca:

“Ben hacıya gitmeyeceğim. Bu köyde hakiki hacıya rastladım” der.

İşte ondan sonra o köyün adı önce Hacagovşan (Hacıya Kavuşan), sonra Hacıgovşan olarak kalır.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 1957 yılının Ağustos ayında Durdımuhammed Nuraliyev tarafından derlenmiştir. Kimden derlendiği belirtilmemiştir.

YAYIN BİLGİSİ: “Men Haca Govuşdım”, *Mağtımğulı Hakındakı Rovayatlar (Mağtımğulı Pırağınıñ Doğan Gününüñ 290 yıllığına)*, Yayına Haz: Amanmırat Baymıradov, Bayrammırat Baymıradov. Türkmen Döwlet Neşiryat Gulluğı, Aşabat 2014, s. 10.

KONUSU: Hacıgovşan adının ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Hacıgovşan.

ŞAHIS ADLARI: Garrımolla, Şagurbat.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bir divane köyde Garn Molla ile konuştuktan sonra hakiki hacıya rastladım der ve bu sözden “Hacıya Kavuştum” anlamında Hacıgovşan adı ortaya çıkar.

MOTİFLER: Divane, bilge.

253. Mahtumkulu-Halkın Kulu

MAHTUMKULU'nun babası Devletmammet Âzâdî, Türkmenlerin Mahtum aşiretinden olan Selim Mahtum isimli bir adam ile ahretlik kardeş olur. Selim Mahtum ara sıra Devletmammet'in evine gelip birkaç gün misafir kalırmış.

Mahtumkulu dünyaya geldiğinde, Selim Mahtum Devletmammet'in evinde misafirmiş. Devletmammet yeni doğmuş bebeği Selim Mahtum'un kucağına verip:

"Bu çocuk senin kulun olsun!" der.

O zaman Selim Mahtum:

"Bırak bu çocuk halkın kulu olsun!" der.

Ondan sonra, o çocuğun adı yavaş yavaş Mahtumkulu olur. Mahtumkulu bir şiirinde, babası Devletmammet Âzâdî'nin Selim Mahtum adlı bir manevi kardeşinin olduğunu hatırlar. O şiirin en son dördlüğü şöyle biter:

Firaki der, görsen cahil zamanımın,
Sâbiilik gölgesinde kara bahtımın,
Babamın kardeşi Selim Mahtum'un,
Bıraksalar giderim onunla birlikte.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 1940 yılında N. Hocayev ve N. A. Garmyev tarafından Daşoğuz vilayetine Kõhneürgeñ ilçesinde yaşayan Mâtcan Şair'den derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; *Mağtımğulı Hakında Rovayatlar ve Legendalar*. Ilım Neşriyatı, Aşkabat 1983, s. 29.

KONUSU: "Mahtumkulu" adının ortaya çıkmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Mahtumkulu, Devletmammet Âzâdî, Selim Mahtum.

ÖZEL ADLAR: Türkmen, Mahtum aşireti, Firaki.

KISA ÖZETİ: Devletmammet Âzâdî'nin yeni dünyaya gelen oğlunu evinde misafir olan Selim Mahtum'un kucağına verirken, "Bu çocuk senin kulun olsun" demesi üzerine, Selim Mahtum "Bu çocuk halkın kulu olsun" diye karşılık verir ve böylece çocuğun adı "Mahtumkulu" olur.

MOTİFLER: Ahretlik kardeş, doğum, ad verme.

254. Sen Babanı Geçmişsin

DEVLETMAMMET yaz günleri Töreyit düzlüğünde harman dövmekteymiş. O zamanlar Mahtumkulu henüz kuzuları güden bir oğlanmış. Mahtumkulu çobanlık yaptığı yerlerde her türlü şiir yazıp onları türkü olarak söylemiş. Bazı zamanlar yazdığı şiirleri çobanlara okur, onların görüşlerine kulak verirmiş.

Bir gün Mahtumkulu ile birlikte çobanlık eden şımarık arkadaşlarından biri köye gider. Garrımolla'nın yanına varıp:

“Mahtumkulu’na bir şeyler söyleyin, ikaz edin. Mahtumkulu çobanlık yaptığı yerde olur olmaz gevezelik yapıp kendini gülünç duruma düşürüyor” diyerek Mahtumkulu’nu kötüler.

Ondan sonra Devletmammeth, oğlunun ne söylediğini bilmek ister.

Bir gün küçük Mahtumkulu, kuzuları ağıla bırakıp babasının yanına yardıma gider. Harman yerinde babası yokmuş. Mahtumkulu yalnız başına çalışırken mırıldanmaya başlar. O sırada çay içip evden çıkan Devletmammeth, oğlunun sesini işitip durur. Çobanın kinayeli sözüne darılan şair, oğlunun şiir okuyuşuna kulak verir. Mahtumkulu’nun şiirleri Devletmammeth’in hoşuna gider. Onun gönlü hoş olur. Sonra Mahtumkulu’nun yanına gelip:

“Oğlum, sen şair olmuşsun diye duyduk. Haydi, babanın hakkı için de hoş, güzel bir söz söyle bakalım” der.

Bunun üzerine Mahtumkulu babasına minnettarlık bildirip, “Babam, Devletmammeth mollarının hakkı için” şeklindeki mısralarla biten şiirini söyler.

Devletmammeth:

“Aferin oğlum. Sen babanı geçip kendi mertebene ulaşmışsın. Rahat ve çekinmeden şairliğine devam et” diye oğluna hayır dua eder.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 12.01.1941 tarihinde B. Dolıhanov tarafından Gökce köyünde yaşayan 86 yaşındaki Sahetguli Tanrıguli Oğlu’ndan derlenmiştir. Aynı rivayet ayrıca 1954 yılında D. Nuraliyev tarafından Balkan vilayetinin Serdar ilçesinde yaşayan 67 yaşındaki Nuralı San Oğlu’ndan da derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; “Sen Ataıdan Ozdunpsıñ”, *Mağtımğulı Hakkında Rivayetler ve Legendalar*. Ilim Neşriyatı, Aşkabat 1983, s. 31-32.

KONUSU: Mahtumkulu’nun şairlik yeteneğiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Treyt

ŞAHİS ADLARI: Mahtumkulu, Devletmammet, Gammolla.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Mahtumkulu'nun arkadaşlarından biri onu babası Devletmammet'e şikâyet edince, Devletmammet oğlunun söylediklerini dinler ve onun şairlik yete-neğini keşfeder. Oğluna hayır dua eder.

MOTİFLER: Çoban, imtihan.

255. Seni Yenebilecek Yoktur

TÜRKMENLERİN Ata aşiretinden olan Durdu Şair, Mahtumkulu'dan yaşça büyük olup, o Etrek civarlarında yaşamıştır.

Günlerden bir gün Durdu Şair'in ününü işiten genç Mahtumkulu babası Âzâdî'den izin almadan onunla karşılaşmaya gider. Hal hatır sorup görüştüktan sonra her iki şair soru cevap şeklinde atışmaya başlarlar. Mahtumkulu, Durdu Şair'in sorularının çoğuna cevap verir. Fakat en sonunda onun bir sorusuna cevap vermek istediğinde hata yapar.

O vakit Durdu Şair:

“Mahtumkulu, sen evine dönebilirsin. Falan mısraya verdiğin cevabın yanlış oldu” der.

Mahtumkulu üzgün halde babasının yanına gelip, Durdu Şair'in sorusuna cevap veremediğini söyler. Babası:

“Oğlum, Durdu Şair çok yetenekli şairdir. Artık onunla karşılaşmaya gideceksen, bana öncesinden bildir” der.

Mahtumkulu babasından şiir icra etmenin tılsımlarını iyice öğrenip, tekrardan Durdu Şair ile karşılaşmaya gider. Onlar “Haber ver! Şöyledir” adlı atışmayı söylerler.

Bu defa Mahtumkulu Durdu Şair'in tüm sorularına doğru cevap verir. Buna Durdu Şair sevinip:

“Meslektaşım, artık evine rahatça dönebilirsin. Şiir söylemekte seni yenebilecek kimse yoktur” der.

Mahtumkulu Durdu Şair'in yanından sevinçle döner.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 28 Kasım 1940 tarihinde N. Hocayev ve N. A. Gamayev tarafından Daşoğuz vilayetinin Köhneürgenç ilçesinde 78 yaşındaki Hümmet Yusup Oğlu'ndan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: “Seni Yeñcek Yokdur”, *Mağtımğulı Hakındakı Rowayatlar (Mağtımğulı Pırağınñ Doğlan Gününñ 290 ıllıgına)*, Yayına Haz: Amanmırat Baymıradov, Bayrammırat Baymıradov. Türkmen Döwlet Neşiryat Gulluğı, Aşkabat 2014, s. 22-26.

KONUSU: Mahtumkulu'nun şiir yeteneğıyle ilgilidir.

YER ADLARI: Etrek.

ŞAHİS ADLARI: Durdu, Mahtumkulu, Âzâdî.

ÖZEL ADLAR: Türkmen, Ata.

KISA ÖZETİ: Mahtumkulu babasına danışmadan Durdu Şair ile yarışmaya gider ve yenilip döner. Babası şiir söylemenin inceliklerini öğrettikten sonra Durdu Şair'i yener.

MOTİFLER: Yarış, imtihan.

256. Kitabımı Halk Okur

BİR KERESİNDE Mahtumkulu Buhara'ya gittiğinde, arkadaşlarından biri:

“Mahtumkulu, Sizin kitabınız onaydan geçmiyor mu?” diye sorar.

Mahtumkulu arkadaşına bakıp:

“Ben zehirli yılanlar cinsinden değilim. İnsan cinsindenim. Bu yüzden benim kitabımı onaylamazlar” diye cevap verir.

Arkadaşı Mahtumkulu'nun bu sözlerini anlamaz. O:

“Mahtumkulu, ne demek istedin ki, anlamadım?” diye sorar. Mahtumkulu ona:

“Sufi Allayâr kırk yaşına varıncaya kadar Buhara emirinin köşkünde acımasız beylerden biri olarak oturur. Kabadayılıkta onun ünü bütün köyü titretmiştir.

Bir gün o kendi cehaletinin yedi kat gökyüzüne yükseldiğini anlayıp, köşkten ayrılır. Günahından arınmak için bir *pire* sufi olur. Pir, Allayâr'e horoz şekilli tatlıları hazırlamasını ve köşkün kapısında satmasını buyurur. Sufi Allayâr köşkün kapısında horozcukları satmaya başlar.

Bir gün Buhara emiri köşk beyinin o devirde dilencilikten bile kötü olarak görülen işi yapmaya başladığını işitir. O:

“Allayâr benim köşkümden yıllarca bey olarak oturdu. Şimdi benim köşkümden kapısında oturup böyle iş yapıyorsa, beni rezil etmek istiyordur” deyip, onu yurdunun örümcek, akrep ve zehirli yılanların bulundukları yerine götürüp bırakmalarını buyurur. Onu götürüp bıraktıklarında yılan, akrep ve örümceklerin sokup öldüreceklerini düşünürler. Ancak zehirli yılanlar ona dokunmazlar. Tersine Sufi Allayâr ile arkadaş olup, toplanarak birlikte dolaşmaya başlarlar. Sufi Allayâr ise eski günlerinden pişmanlık duyup gezer.

İşte benim, zehirli yılanların cinsinden değilim ki dememin anlamı.

Sufi Allayâr'ın onaylanmış kitabını medresede okumaya devam etsinler. Benim kitabımı halk okur. Ben halk için yazdım” diye anlatır.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet Hıdır Deryayev'in 21.02.1959 tarihli "Edebiyat ve Sungat" gazetesinde çıkan makalesinde yayınlanmıştır. Rivayet Man vilayetinin Man ilçesinden Mağsım Akiyev'den derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: "Meniň Kitabımı İl Okar", *Mağtımçuly Hakındaky Rowayatlar (Mağtımçuly Pıragynyň Doğlan Gününiň 290 ýyllığına)*, Yayına Haz: Amanmırat Baymıradov, Bayrammırat Baymıradov. Türkmen Döwlet Neşirýat Gulluđı, Aşgabat 2014, s. 50-52.

KONUSU: Mahtumkulu'nun Sufi Allayâr'dan farkını ortaya koyarak halk adamı olduğunu açıklaması.

YER ADLARI: Buhara.

ŞAHİS ADLARI: Mahtumkulu, Sufi Allayâr (Sufi Allahyâr).

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Mahtumkulu kitabının neden onaylanmadığını soranlara "Ben zehirli yılanlar cinsinden değilim" diye cevap verir ve bu sözün hikâyesini anlatır.

MOTİFLER: Kırk, yedi, cezalandırılma.

257. Her Ne Kalsa Âdet Kalsın

MAHTUMKULU'nun Şirgazi Medresesini bitirip, doğduğu memleketine döneceği haberi ilk önce Hive'ye şimşek hızında yayılır. Sonra Ürgenç'e, ırmağın karşı tarafındaki Şımam, Emirabat, Kelteminara, Misgin, Akbaşlı, Akgamış, Bezirgen adlı Türkmen köylerine ulaşır. O devirde oralarda Mahtumkulu'yu duymayan insan olmamış. Herkes Mahtumkulu'yu görmek, onun gönüllere merhem veren sesini işitmek istermiş. Bu niyetle bir sürü insan eşek, at, deveyle Hive'ye doğru yola revan olur.

Bu haber Hive hanına da ulaşır. Han, Mahtumkulu'nun şiirlerini pek çok kez dinlemiş, onunla tatlı sohbetlerde bulunmuştur. Şair Mahtumkulu'nun adı Hive'ye gelir gelmez rivayete dönüşmüştür. Han, Mahtumkulu'na hürmet göstermiştir. Şairin sadece Türkmenler arasında değil, aynı zamanda Özbek, Kazak ve Karakalpakların arasında da ünlü ve kıymetli olduğunu bilen Han hazretleri vezirlerini köşke çağırıp:

“Türkmen şairi Mahtumkulu medreseyi bitirip yurduna dönecekmiş. Mahtumkulu bilge şair. Halkın arasında itibarı yüksek. Biz böyle bilgilerle ilişki içerisinde olursak, yurdumuz abat, gönlümüz mutlu olur. Her cuma günleri Mahtumkulu başmescitte namaz kılıyormuş. Biz de mescide gidip Mahtumkulu ile vedalaşalım” der.

Han hazretlerinin cuma günü mescide gidip Mahtumkulu ile vedalaşacağı haberi tüm Harezm'e yayılır. Tanrı'nın evinin kapısı herkese açık. Mahtumkulu'nu görmeye gelen kalabalık, Hive halkı başmescide toplanır. Mescide insanlar sığmayınca, dışında saf tutarlar. Halk Mahtumkulu'na mescidin ön safından yer verir.

Han hazretleri de Mahtumkulu ile vedalaşmak hem de onunla sohbet etmek için başmescide gelir. Han namazdan sonra Mahtumkulu ile sohbet eder. Han Türkmen ve Özbek halklarının kardeş ve dost halk olduğunu söyler. Fakat bu dostluğu bozmak isteyen bazı hanların olduğunu belirtip Mahtumkulu'na köşkte kalmasını teklif eder. Şair bunu kabul etmez. O, Han'ın yanında mescit ile vedalaşır:

Mahtumkulu geçer gider,
Amacına erer gider,
Yalancıda iş biter,
Her ne kalsa, âdet kalsın,
İslam evi abat kalsın.

sözleriyle biten şiirini söyler.

Ertesi gün Hiveliler Mahtumkulu’nu Şabat’a kadar uğurlar.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet Amanmırat Baymıradov tarafından 01 Eylül 2013 tarihinde Hive şehrinde Kurban Muhammedrizo’dan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: “Heme Galsa Adat Galsın”, *Mağtımğulı Hakındakı Rovayatlar (Mağtımğulı Pırağınıñ Doğan Gününüñ 290 ıllığına)*, Yayına Haz: Amanmırat Baymıradov, Bayrammırat Baymıradov. Türkmen Döwlet Neşiryat Gulluğı, Aşkabat 2014 s. 59-61.

KONUSU: Mahtumkulu’nun Hive’den ayrılmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Şirgazi Medresesi, Hive, Ürgenç, Şımam köyü, Emirabat köyü, Kelteminara köyü, Misgin köyü, Akbaşlı köyü, Akgarnış köyü, Bezirgen köyü, Şabat.

ŞAHİS ADLARI: Mahtumkulu.

ÖZEL ADLAR: Türkmen, Özbek, Karakalpak, Kazak.

KISA ÖZETİ: Mahtumkulu’nun Hive’den ayrılacağını duyunca Hive hanı dahil herkes onu uğurlamaya gider. Han’ın köşkte kalmasını teklif etmesine rağmen, Mahtumkulu kendi memleketine dönmeye karardır. Bir şiir söyleyerek Hivelilerle vedalaşır.

MOTİFLER: -

258. Bizi Rüsva Eder

MAHTUMKULU'nun yaşadığı devirde Göklen Türkmenleri dağların, bayırların üstüne yağış suyuyla sulanan ilkbahar ürünlerini ekerlermiş. Yıl kurak geçse halk açlıktan sıkıntı çekermiş.

Bir yıl Hive'ye giden kervanlarla Mahtumkulu da kendi devesini gönderir. Yolda Han'ın bir grup askeri kervanı yağmalar. İnsanlar:

"Köye elimiz boş döneceğimize, ölmemiz iyidir" deyip doğru Han'ın huzuruna varırlar. Onlar, Han'a olan vakayı anlatırlar. Kervanbaşı yağmalanan develerden birinin Mahtumkulu'nun olduğunu söyleyince, Han hiddetlenip askerlerini çağırır. Han onlara:

"Göklen Türkmenlerini talan edersek, onların Mahtumkulu'su şiir yazıp bizi rüsva eder. Derhal mallara buğday yükleyip yurduna gönderin" diye buyruk verir.

Han'ın buyruğu yerine getirilip kervan sağ salim geri döner.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 19 Kasım 1959 yılında "Edebiyat ve Sunğat" gazetesinde yayınlanan M. Garıyev'in makalesinden alınmıştır. Rivayet Balkan vilayetinin Esengulı ilçesinin Çalaoyuk köyünden Berdi Âmedov'dan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: "Bizi Rısva Eder", *Mağtımğulı Hakındakı Rivayatlar (Mağtımğulı Pırağınıñ Doğlan Gününüñ 290 yıllığına)*, Yayına Haz: Amanmırat Baymıradov, Bayrammırat Baymıradov. Türkmen Dövlät Neşiryat Gulluğı, Aşkabat 2014, s. 71-72.

KONUSU: Hive hanının Mahtumkulu'nun şiirlerinden korkarak yolda yağmalanan Türkmenlerin zararını karşılamasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Hive.

ŞAHİS ADLARI: Mahtumkulu.

ÖZEL ADLAR: Göklen Türkmenleri.

KISA ÖZETİ: Göklen Türkmenlerinin kervanları Hive yolunda yağmalanır. Hive hanı, Mahtumkulu'nun kendilerini rezil edeceğini düşünüp onların zararlarının karşılanmasını emreder.

MOTİFLER: Olağanüstü insan.

259. Kuşu Konunca Yakala

MAHTUMKULU'nun imalathanesi hiç misafirsiz kalmamış. Bir gün bir gelin Mahtumkulu'nun imalathanesine gülyaka gerdanlığının üstüne kaş yaptırmaya gelir. Mahtumkulu onun gülyakasına kaş oturtmaya başlar.

Şair aniden gülyakayı bırakıp yanındaki kalemi eline alıp bir şeyler yazmaya başlar. Bu durumu gören gelin:

“Şair ağabey, bu aceleniz nedir?” diye sorar. O zaman Mahtumkulu:

“Kızım, ilham dedikleri şey uçan bir kuştur. Onu konduğu zaman tutmazsan uçar gider. Gülyaka gerdanlığın ise hiçbir yere kaçmaz” diye cevap verir. Gelin o zaman:

“O nasıl bir kuştur şair ağabey, görünen bir şey yok ki?” diye sorar.

Mahtumkulu henüz mürekkebi kurumamış kâğıdını eline alıp, geline “Dilberin” adlı şiirini okur.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 1957 yılında Durdimuhammed Nuralıyev tarafından Balkan vilayetinin Serdar ilçesinde yaşayan 58 yaşındaki Baba Necebalı Oğlu'ndan derlenmiştir. Bu rivayet kısaltılarak alınmıştır.

YAYIN BİLGİSİ: “Guşi Gonanda Tut”, *Mağtımguşi Hakındaki Rivayetler (Mağtımguşi Pırağının Doğlan Gününün 290 yılına)*, Yayına Haz: Amanmırat Baymıradov, Bayrammırat Baymıradov. Türkmen Dövlät Neşiryat Gulluğı, Aşkabat 2014, s. 114-115.

KONUSU: Mahtumkulu'nun ilham kuşuyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Mahtumkulu.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Mahtumkulu imalathanesine gelen bir kızın işini yaparken aniden işi bırakıp şiir yazmaya başlar ve kızı ilham kuşunun geldiğini, yakalamazsa uçup gideceğini söyler.

MOTİFLER: -

260. Saltık

ERSARI Türkmenlerinin bir aşiretine Saltık derler. Bu Saltıklardan Mağrupı adında bir bahşı ve şair olup, Salurların arasında türkü söylemiş. Mağrupı uzun boylu ve yakışıklı biri imiş.

Bir keresinde eşkıyalar saldırıp, birkaç Türkmen ile birlikte Mağrupı'yı esir olarak götürürler. Eşkuya başının kızı onun kendisine ve sesine âşık olup, ona olan aşkını ayan eder. Ancak Mağrupı o kıza gönül vermez ve kendisinin Artıkniyaz adlı hanımının olduğunu söyler. Kız buna öfkelenip, hiçbir yere gitmemesi için onun gözüne mil çektirir ve Mağrupı gözleri açık olsa da göremez.

Böylece aradan yedi yıl geçer. Bir gün bir Türkmen yiğidi bir atı alıp, Mağrupı'yı da yanına alıp kaçar. Yolda Mağrupı:

“Nereye geldik?” diye sorar. Yoldaşı:

“Sertağ’a geldik” der.

Mağrupı orada eşini hatırlayıp “Yârim esen mi?” adlı türküyü söyler.

“Dur gardaşım, senden haber alayım,

Artıkniyaz adlı yârim esen mi?

Servi (ağacı) gibi boyların, ay gibi yüzlerin,

Ak yüzünde zülfü telin esen mi?”

Onun türküyü söylediği yer köyüne yarım gün uzaklıktaymış.

O gün Mağrupı'nın eşi Artıkniyaz, kaynanasının yanına varıp:

“Bugün tan vakti oğlunuzun sesini işitir gibi oldum. Müjde, oğlun geliyor” der. Kaynanası:

“Bıraksana kadın, sana yatsı vakti kalkan kadın derler, benim derdimi kurcalama” deyince, gelini:

“Kuşluk veya öğle vakitleri aralığında oğlun gelmezse, benim sözlerim yalana çıkar. O zaman önüme pabucunu atabilirsin” diye söyler. Sonra sözünü devam edip: “Oğlun gelmesine gelir de bir yerlerinde sakatlığı olabilir” der.

Hakikaten Artıkniyaz'ın duygusu onu yanıltmaz. Mağrupı aynı gün eşinin söylediği vakitte evine gelir.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Milli Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 928 (f).

İcra Eden: Muhı Bağşı (1880 doğumlu).

Derleyen: Mâti Kösäyev, Kakalı Berkeliyev.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Serahs ili, Eylül 1958.

KONUSU: Saltıklardan Mağrupı adlı şairin eşine olan bağılığından dolayı kör edilmesiyle ilgilidir.

YER ADLARI: Sertağ

ŞAHİS ADLARI: Mağrupı, Artıkniyaz.

ÖZEL ADLAR: Ersan Türkmenleri, Saltık, Salır, Türkmen.

KISA ÖZETİ: Türkmenlerin Saltık aşiretinde Mağrupı adlı şair kendisine âşık olan eşkiya kızına karşılık vermeyince gözleri kör edilir ve bu durum kansına malum olur.

MOTİFLER: Olağanüstü insan, âşık olma, aşk kıskançlığı, sadakat, cezalandırma, yedi, memleketine dönme, kehanet.

261. Múnasip Talebeler

HİVE'deki “Şırgazi” Medresesinde okuyan talebeler için yaptırılan dar odaların birinde Mahtumkulu yaşamıştır. Türkmen şairlerinden Seydi ve Zelili de bu medresede okumuşlardır. Fakat çok varlıklı olmadıkları ve tek başlarına bir odayı kiralayamadıklarından dolayı, ikisi birlikte bir odada kalmışlardır.

Bu medresede daima bir oda boş bırakılmış. Bu odada bir zamanlar Şair Mahtumkulu kalmıştır. Medresede var olan geleneğe göre, orada okuyup giden en güçlü talebenin odası, her yönden güçlü olan rakip şair bulununcaya kadar boş kalmalıymış. Bu yüzden orada okuyan talebelerden Şair Mahtumkulu'nun hücrelerinde yaşamaya yeltenebilen kimse olmadığından oda boş kalmıştır. Sadece Seydi ile Zelili Mahtumkulu'nu üstat olarak gördüklerinden bazen onun odasına girip yatarlarmış.

Bir keresinde bu iki şair o odadan çıkarlarken, önlerinden bir molla çıkıp:

“Mahtumkulu sizin neyiniz olur?” diye sorar. Onlar:

“Mahtumkulu bizim üstadımız olur” diye cevap verirler.

O zaman molla:

“Böyleyse, Mahtumkulu'dan bir şiir okuyun” der. O zaman şairlerden biri Mahtumkulu'nun:

“Mollalar ahiret sözün söylerler,
Şüpheli olma, olacak şeylerdir bunlar,
Kim bilir ki ahirette neylerler
Yiyip, içip, binip, kucaklaşıp geçen iyi.”

şiir bendini okur. Bu mısralar mollanın hoşuna gitmeyip homurdanarak yanlarından ayrılır.

YAYIN BİLGİSİ: “Münasip Şagirtler”, *Mahtumkulu Hakkında Halk Rivayetleri*, Yayına Haz: M. Köse. Türkmenistan Devlet Neşriyatı, Aşgabat 1959, s. 39-40.

KONUSU: Türkmen şairlerinden Seydi ile Zelili'nin Mahtumkulu'nun şairlik derecesine ulaşmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Hive, Şırgazi Medresesi.

ŞAHIS ADLARI: Mahtumkulu, Seydi, Zelili.

ÖZEL ADLAR: Türkmen.

KISA ÖZETİ: Hive'deki Şırgazi Medresesinde bir boş oda olup bu oda zamanında Mahtumkulu'na ait olmuştur. Ancak en bilge talebeler bu odaya girebilmektedir. Seydi ile Zelili bu odaya girip kalabilen talebelere dendir.

MOTİFLER: -

262. Şairler Meclisi

BİR ZAMANLAR Şabende, Kemine, Mırat Talıbı, Mollanepes ve başka pek çok şair bir araya toplanır. Toplantıda şairlerin biri:

“Mahtumkulu Şair tüm konularda şiir yazmış. Kimseye malzeme bırakmamış. Biz şimdi hangi konuda şiir yazarız?” diyerek, konuyu ortaya atar. O zaman Kemine Şair:

“Mahtumkulu bize yazmaya malzeme bıraktı mı ki? Söz meydana bütün buğdayını biçip gitti. Artık bize sadece onların dökülen başaklarını toplamak kalmıştır” diye cevap verir.

DERLEME BİLGİSİ: Ahmet Ahundov Gürgenli tarafından 1940 yılında yayınlanan “Mahtumkulu, Seçme Şiirler” adlı eserin Önsöz bölümünde bu rivayete yer verilmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: “Şairler Meclisi”, *Mahtumgulu Hakkında Halk Rivayetleri*, Yayına Haz: Matı Kösayev. Türkmenistan Devlet Neşriyatı, Aşgabat 1959, s. 48.

KONUSU: Mahtumkulu'nun büyük şair olduğu hakkındadır.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Şabende, Kemine, Mırat Talıbı, Mollanepes, Mahtumkulu.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bir toplantıda şairlerden biri Mahtumkulu'nun bütün konularda şiir yazdığını, kendilerine konu bırakmadığını söyleyince, Kemine, Mahtumkulu'nun bütün buğdayları biçtiğini, kendilerine ise başak toplamak düştüğünü belirtir.

MOTİFLER: -

263. Zülfün

BİR GÜN Kemine Şair kendisinin meşhur “Zülfün” adlı şiirini yazıp, aşk dünyasının şahı Mollanepes’e gönderir. Mollanepes şiirin bu kadar ustalıkla yazılmış olmasına hayran kalıp:

“Kemine Şair Türkmen dilinde saçı övmeye söz bırakmamış. Artık şiirleri Fars dilinde yazmak zorunda kaldık” deyip, Kemine’nin yeteneğine büyük değer verir.

YAYIN BİLGİSİ: Geldi Nazarov; “Zülpün”, Mollanepes Hakda Halk Rovayatları.

Muğallımlar Gazeti gazetesi, Nu: 93 (1001), 07 Ağustos 1963.

KONUSU: Şair Mollanepes’in Şair Kemine’yi takdiri ile ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Kemine, Mollanepes.

ÖZEL ADLAR: Türkmen, Fars.

KISA ÖZETİ: Mollanepes Kemine’nin “Zülfün” adlı şiirini çok beğenir.

MOTİFLER: -

264. Kemine ve Oğlancık

GÜNLERDEN bir gün Kemine'ye:

“Ee molla Kemine, Mahtumkulu'nun başaklarını toplamaya yeti-
şebiliyor musunuz?” diye sorarlar.

O zaman Kemine:

“Topluyoruz toplamasına ancak, Yazı aşiretinden bir oğlancık
ayağı köstekli tay gibi zıplayıp, peşimizden ayrılmıyor” diye cevap
verir.

O oğlancığın Yazı aşiretinden olan Şair Mollanepes olduğu belir-
tilir.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet Sovet Edebiyatı dergisinin 1940 yılındaki 10. sayı-
sında yayınlanmıştır.

YAYIN BİLGİSİ: Mäti Kösäyev; “Dövür Bilen Gadam Uran Şahır”, *Kemine, Şahırnı
Ömrüne ve Dörediciliğine Değişli Makalalar Yığındısı*. İlim Neşiriyatı, Aşkabat
1971, s. 255-262.

KONUSU: Kemine'nin Şair Mollanepes'e verdiği değer hakkındadır.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Kemine, Mahtumkulu, Mollanepes.

ÖZEL ADLAR: Yazı aşireti.

KISA ÖZETİ: Kemine şiir yazmada Mollanepes'in kendisini zorladığını söyler.

MOTİFLER: -

265. Güzelim (1)

KEMİNE'nin devrinde Molla Talıbı adında biri yaşamıştır. Molla Kemine, Vekil aşiretinden; Talıbı, Beğ aşiretinden olup, her ikisi molla ve şair olmuşlardır. O zamanlarda Hive vilayetinde Yomut Türkmenlerinin Gocuk aşiretinden Şabende adında bir şair vardır. Günlerden bir gün Kemine, Molla Talıbı ile istişare edip, Hive vilayetine gidip yurt gezmeye, Şabende Şair'le görüşmeye karar verirler. Atlarını, silahlarını ve yiyecekleri hazırlayıp Hive'ye revan olurlar. Uzun yol katettikten sonra Hive'ye varırlar. Şabende'nin evinin tarifini alıp misafir olurlar ve Şabende bunları sıcak karşılayıp, hizmet edip, misafir evine götürür ve onlara sorar:

“Atalarınız kimdir, aslınız kimlerdendir, nereden gelirsiniz ve ne gibi haberleriniz vardır? O vakit Molla Kemine cevap vererek:

“Aslımız Teke olur, yurdumuz Merv'in ayakucunda çölde kumda oturuyoruz, adımıza Molla Kemine, yoldaşıma ise Molla Talıbı derler. Hive yurdunu gezmeye ve halkının hal ahvalini görmeye geldik. İsminizi işitip, sizleri görmeye ve görüşmeye geldik” der. Şabende onlara teşekkür edip, onların hizmetinde olur. Birkaç gün misafir kalıp, birlikte dolaşırlar. Pazarları, Hive şehrini, halkını gezip görüp konuşurlar. Şabende hayal edip:

“Ben de sizlerin çölde, kumda oturan ellerinizi gidip gezeyim göreyim” der.

Yine yiyeceklerini hazırlayıp, Ahal Merv vilayetlerine revan olurlar. Uzun yol katettikten sonra çölde oturan bir küçük köye gelirler. Önce bu üçü çölde:

“Kimin evine misafir olursak iyi olur?” diye konuşurlar. Sonunda:

“Köyün ucundan girdikleri yerdeki eve misafir olalım. Zaten bir gecelik misafir olacağız. Zengin olsa ne, fakir olsa ne” deyip, en baştaki eve misafir olurlar. Genç yiğitler evden çıkıp, atlarını tutarlar. Baksalar, üç şair görünümlü insandır. Eve girip otururlar. Baksalar evde bir gelin olup, o gelin çok güzel, alımlı, yüzüne baksan açlar doycak, susuzlar kanacaktır. Hal ahval sorarlar. Sonra söz konusu gelin buyurur. Şairlerin hürmetine bir koyun kestirip ikram ederler. Ertesi gün Molla Kemine geline sorar:

“Beyiniz nereye gitti?” Gelin cevap verir:

“Üç yol oldu öleli.” Yine Molla Kemine sorar:

“Adın nedir, yaşın kaçtır, kimin kızı, kimin gelini olursunuz?” O zaman gelin cevap verir:

“Falan beyin kızı ve falan beyin gelini idim, yaşıım yirmi üç olup, adıma Güzel derler.” O zaman Molla Kemine:

“Ben sana güzel nasihat vereyim. Sen bu yaşıyla, güzelliğinle kocasız oturma. Bir genç yiğitle evlenip, yalancının sefasını yaşayıp, güzel geçirmelisin” der. O zaman gelin:

“Benim de evlenmek hayalim var, ancak bir şartım var” diye söyler. O zaman Kemine:

“Şartını söyle, işitelim” der. Gelin:

“Şartım şu ki, bundan evvel dünyadan yedi adam kıza âşık olup geçmiştir derler. Onların hepsinin adını bir bent gazelde söyleyebilen olursa, onunla evlenirim” diye söyler.

O zaman Molla Kemine:

“Ey Güzel Gelin, şartın bu ise karşındaki şu misafirlerin üçü de bunu kolayca yapabilir. Ondan sonra bu üç misafir ilk sırayı Şabende’ye vermeyi uygun bulurlar.

“Ey birader, Şabende, bu gelinin şartını bitirip, kendinize alın, adı da Güzel’dir, bir destan okuyuverin” derler.

Böylelikle, meşhur “Güzelim” şiiri ortaya çıkar.

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet 02 Ekim 1915 yılında Zakaspi Yerli Gazetesi’nin 78. sayısında yayınlanmıştır.

YAYIN BİLGİSİ: Durdımuhammet Nuraliyev “Zakaspi Yerli Gazeti-Kemine Hakkında”, *Kemine, Şahının Ömrüne ve Dörediciliğine Değişli Makalalar Yığındısı*, Aşkabat, Ilim Neşriyatı, 1971, s. 197-207.

KONUSU: Güzelim adlı şiirin yazılma nedeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: Hive, Merv, Ahal.

ŞAHİS ADLARI: Kemine, Molla Talıbı, Şabende, Güzel.

ÖZEL ADLAR: Vekil aşireti, Yomut Türkmenleri, Gocuk aşireti, Teke.

KISA ÖZETİ: Kemine Molla Talıbı ile Hive’de oturan Şabende’ye, oradan Şabende’yi de alarak Merv’e gidip bir eve misafir olurlar. Evin, Güzel adında bir dul kadının evlilik için ortaya koyduğu âşık olarak geçen yedi adamın adının geçtiği bir şiir söyleme şartı üzerine Şabende, Güzelim adlı şiirini söyler.

MOTİFLER: Üç, yedi, şart koşma.

266. Geldiğinde Vardır

KADİM zamanda Buhara'da güneş tutulur. Buhara emiri sipahilerden bu hadisenin ne olduğunu sorar. O zaman sipahiler:

“Hükümdarım, bunu ulemalar bilir, biz bilmeyiz” diye cevap verirler. Bunun üzerine ulemaları toplayıp onlara:

“Bu zamanlar güneş çok sık tutulmaya başladı. Bunun sebebi nedir?” diye sorar. Ulemalar:

“Şu sıralar şair, bahşı, türkücü ve kıssacılar çoğaldı. Belki onlar bu hadiselerle sebep oluyorlar” diye cevap verirler.

Buhara emiri:

“Toy olacaktır, toya tüm şair, bahşı, türkücü ve kıssacılar gelmeli” diye ferman çıkartır ve dört bir tarafa haber gönderir.

Bu habere her taraftan iki yüz kişi toplanıp hazır bulunur. Onları Padişah'ın misafirhanelerine yerleştirirler. O günün akşamı bahşılar ve şairler:

“Ya Rabbi, Padişah bizleri toplayıp, hepimizi öldürtmezse iyidir” diye kara kara düşünceye dalarlar.

Bunların arasında Gayıbı adında güler yüzlü ılımlı bir şair de vardır. Herkes ona:

“Eğer yarın Padişah bize çok hizmet buyursa, siz cevap verirsiniz” diye söyler.

Onlar geceyi kaygı keder içinde geçirirler. Ertesi gün Padişah onları büyük alana toplayıp:

“Bugünden böyle yaptığınız meslekler size yasaktır. Her kimse toyda veya bayramda saz sohbetinde bulunursa ölüme mahkûm edilir” diye buyurur.

O vakit şair Gayıbı kalabalığın önüne çıkıp şu gazeli söyler:

Saz ile sohbe yaman demeyin,
Âdem ile Havva indiğinde vardır,
Habil ile Kabil anne karnında,
Onlar bu dünyaya geldiklerinde vardır.
Molla Gayıp söyler, Hızır'dır pirim,
Pirim Şah-ı Merdan, Ali desteğim,
Sultan Hüseyin Mürze, Mir Ali Şir'im,
Dünyanın toyunu toylarken vardır.

Gayıbı sözünü tamamlar. Buhara emirinin öfkesi yatışıp:

“Âdem Ata ve Havva Ana ile tüm geçen peygamberler zamanında bu meslek var olduysa bizlerin de onlardan fazlamız yoktur. Ne istediğiniz var ise bizden dileyin” deyip verdiği karardan vazgeçer. Gayıbı “İster gönül” adlı bir gazel okuyarak istediklerini söyler.

Ondan sonra iki yüz kişinin her birine bir hilat, ancak şair Gayıbı’ya değerli taşlarla süslü bir hilat armağan verip, kendilerini uğurlarlar.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 42 (e).

İcra Eden: -

Derleyen: -

Derleme yeri ve tarihi: -

Bu rivayetin farklı nüshaları 883 (f) ve 261 (e) dosyalarında saklanmaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Kakacan Atayev; “Goşgınıň Gudraty”. *Edebiyat ve Sunğat* gazetesi, Nu: 5 (228), 18.01.1962.

Kakacan Atayev; “Mahmüt Gayıby Hem Onuň Edebi Mirasy” Mahmüt Gayıby Divan. Miras, Aşkabat 2005, s. 457-459.

KONUSU: Gayıbı’nın Buhara emirine verdiği cevapla ilgilidir.

YER ADLARI: Buhara.

ŞAHİS ADLARI: Gayıbı, Âdem Ata, Havva Ana, Habil, Kabil, Molla Gayıp, Ali, Sultan Hüseyin, Mir Ali Şir.

ÖZEL ADLAR: Şah-ı Merdan.

KISA ÖZETİ: Buhara emiri güneş tutulmasının sebebinin şair, bahşı ve türkücülere bağlayıp onların mesleklerini yasaklayınca, Gayıbı bu mesleğin Âdem ile Havva’dan itibaren var olduğunu söyleyerek Emir’i ikna eder ve ondan hediye alır.

MOTİFLER: Hızır, iki yüz, yasak, yasağın ihlali, mükâfatlandırma.

267. Şair Kâtibi'nin Ömrünün Son Günleri

KÂTİBİ son Göktepe savaşında ok değerek yaralanır. Yarası iyileşip kırk gün civarı ayaküstünde gezer. Ancak vücuduna giren ok çıkartılamadığından, şairin yarası tekrar nüks eder.

O zaman Şair Kâtibi Garaganlı akrabalarından biri olan Şükür'e: "Şükür abi, benim ömrüm azaldı. Ancak ölmeden önce o Göktepe Kalesi'ni bir kere daha görsem" der.

Şükür onu atına bindirip Göktepe Kalesi'ne götürür.

O zaman Şair Öveztağan Kâtibi Göktepe Kalesi'nin üstüne çıkıp:

Yıkılmış şehrimiz henüz oturmuş,
Böyle horluk gördük senin üstünde.
Ölenler şanslıydı, kalan ne gördü,
Böyle horluk gördük senin üstünde.

Kâtibi der, kaldık tükenmez derde,
Rezil olduk yakınlar uzağa,
Tamamı silahlı beş bin piyade,
Bunları yitirdik senin üstünde."

diyerek "Senin üstünde" adlı şiirini söyler.

Şair'in küçüklükten büyüdüğü yer olan Garagan köyünün ilerisindeki dalgalı dağlar onun kalbinde huzur bırakmaz. Göktepe'den dönüp geldikten sonra onun hali daha da ağırlaşır. Şair ölüm yastığında yatarken:

"Beni dışarıya çıkarıp dağa doğru baktırın" der.

İşte o zaman kendisinin dağlarda av avladığı zamanı, çeşmelerin duru sularını süzüp içişi aklına gelip:

"Yeşil çimenli soğuk çeşmesi,
Vardır beyler, bizim dağların.
Yüz bin nazı cilvesi,
Vardır beyler, bizim dağların." şiirini söyler.

Ondan sonra Şair, yarası yüzünden iki haftaya kalmadan vefat eder.

YAYIN BİLGİSİ: Amangeldi Amanov, “Şahıñň Ömrüniň Soňkı Günleri”, Kâtibi Şahır Barada Rovayatlar. *Uçgun* gazetesi, Nu: 84 (1967), 17 Temmuz 1979, s. 4.

KONUSU: Şair Kâtibi'nin son günleriyle ilgilidir.

YER ADLARI: Göktepe, Garaganlı, Garagan.

ŞAHIS ADLARI: Kâtibi, Şükür, Öveztağan Kâtibi.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Göktepe savaşında yaralanan Şair Kâtibi son günlerinde Göktepe Kalesi'ni görmek ister ve geçmiş günlerini anımsayarak son şiirini söyler.

MOTİFLER: Kırk.

268. Mataci'nin Hanımına Bahsettiği Şiiri

ŞAİR MATAÇİ eserlerinde aşk konusunu sıkça işlemiştir. Bir gün hanımı:

“Sen, “Dilber”, “Ay Peri”, “Sevgimi Alan Yâr”, “Kim Gelir?”, “Bilen Var mı?” gibi şiirlerinde Annagül, Ayperi gibi kızlardan bahsediyorsun da onların benden farklı nesi var? Az önce değirmende buğday öğütüp, tandırda sıcak ekmek pişirdim. Kestiğimiz kurbanlığın kelle paçasını hazırladım. Çay içmek istersen yeşil çayını demledim. Karaca evimizin kapısındaki eñsinin¹ yerine ise yeni dokuduğum kilimi astım” der.

O vakit Mataci “İstersen senin için de bir şiir söylerim” deyip:

“Üstündedir kara çeten,
Eñsini ayırıp kilimi asan,
Karş boylu, güzellik satan,
Matacidir kocan, gelin!”

şiiriyle hanımının gönlünü alır.

YAYIN BİLGİSİ: Allaberdi Oraztağanov; “Mätäjiniñ Ayalına Goşan Goşgusı”, Şahır Hakda Rovayat. *Yaş Kommunist* gazetesi, Nu: 40 (5957), 03 Nisan 1975.

KONUSU: Şair Mataci'nin hanımına söylediği bir şiirle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Mataci, Annagül, Ayperi.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Hanımı Mataci'nin şiirlerinde bahsettiği güzellerle kendisi arasında ne gibi fark olduğunu sorunca, Mataci onun için bir şiir söyleyerek hanımının gönlünü alır.

MOTİFLER: Kıskaçlık.

¹ Eñsi: soğuk girmemesi için evin kapısına asılan işlemesi olmayan küçük halı.

269. Dutarın Adı Söylense

BİR KERESİNDE Şair Mataci Hallı Bahşı'ya "Dilber" adlı şiirini okuyup:

"Hadi söyle, olmuş mu?" diye sorar. O devirde kendisini halk arasında kavalcı, türkücü ve dutar ustası olarak tanıtan Hallı Bahşı dutarını gösterircesine:

"Her yeri güzel olmuş, fakat şiirde bizden bahsetmemişsin" der. O zaman Mataci hemen oracıkta:

"Yüz çevirmem yüz kişi çalsa dutarı, Dilber" şeklindeki mısraları şiirine ekleyip,

"Şiirde dutarın adı söylense, senin da adın anılmış sayılır" der.

YAYIN BİLGİSİ: Allaberdi Oraztağanov; "Dutarın Adı Tutulsa", Şahır Hakda Rovayat. Yaş *Kommunist* gazetesi, Nu: 40 (5957), 03 Nisan 1975.

KONUSU: Şair Mataci ile Hallı Bahşı'nın diyalogu.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Şair Mataci, Hallı Bahşı.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Şair Mataci Hallı Bahşı'ya "Dilber" adlı şiirini okuyunca, Bahşı şiirde kendisinden bahsetmediğini söyler. Bunun üzerine Mataci şiirine gerekli ilaveyi yapar.

MOTİFLER: -

270. Çare Olmayacak

MOLLANEPES Şair'in çevresi daima kalabalık olurmuş. O, gelenlere ilginç hikâyeler anlatıp, bazen de türkü söylemiş. Fakat onun türkülere olan hevesi babasının hoşuna gitmez.

"Din ile dutar, bir yere sığışan şeyler değildir" deyip, onun dutarını birkaç defa elinden alıp kırar. Mollanepes buna ne kadar üzülsede babasına karşı çıkamayıp konuyu kendi arkadaşlarına danışır. Arkadaşları ona:

"Dutarın tellerini altın kaplatıp, yüzüne de dua yaz" diye tavsiyede bulunurlar.

Mollanepes yeni bir dutar hazırlattırıp, arkadaşlarının söylediği gibi yapar. Ondan sonra babası:

"Buna çare olmayacak" deyip oğlu ile anlaşmak zorunda kalır.

YAYIN BİLGİSİ: Geldi Nazarov; "Çäre Bolcak Däl", Halk Rovayatlari. Sovet *Türkmenistanı* gazetesi, Nu: 277 (11663), 26 Kasım 1963.

KONUSU: Şair Mollanepes'in türküye olan ilgisiyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Mollanepes

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Mollanepes babasının din ile dutarın bağdaşmayacağını söyleyerek dutarını kırması üzerine dutarın yüzüne dualar yazdırır, böylece babasının dutarını kırmasına engel olur.

MOTİFLER: Kaderin değiştirilmezliği.

271. Güzelim (2)

ŞAİR MOLLANEPES'in devrinde Salur Türkmenlerinden biri büyük toy düzenleyip bu toya Mollanepes'in ağabeylerinden biri olan Ağacık Bahşı'yı çağırıp Salurların bir bahşısıyla türkü söylemede karşılaşmasını ister. Bahşılar uzun bir süre türkü söyledikten sonra, Salur bahşısı gücünü kaybetmeye başlar. O zaman tüm gücünü toplayıp Ağacık Bahşı'nın henüz işitmediği türküyü, Yağmur Şair'in "Güzel" adlı şiirini söyler. Ağacık Bahşı dutarını yere bırakıp kendisinin yenildiğini kabul ederek çıkıp gider. Gittiği gibi doğru Mollanepes'in yanına varıp olan vakayı anlatır. O zaman Mollanepes:

"Sen bunun için üzülme. Eğer güzeli tarif edip yenmen gerekiyorsa, onun bir çaresi bulunur" diyerek ona "Güzelim" şiirini öğretir.

Ağacık Bahşı bu şiiri saza geçirdikten sonra, yine bir başka toyda o bahşı ile karşılaşır. Son olaydan güç alan bahşı şımararak:

"Ne yani, eski halinden değiştiğini mi sanıyorsun?" anlamında üstünden gülmeye çalışır. Ağacık Bahşı'nın yüreği bu defa cesaretli olunca, "Bakacağız" anlamında içini konuşturur. Onlar yine türkü söylemeye başlarlar. Bahşılar iyice kızışıp gece yarısına kadar türkü söyledikten sonra, Ağacık Bahşı Mollanepes'in "Güzelim" şiirini üst perdeden söyler. Ondan sonra Ağacık'ın rakip bahşısı dutarını yere bırakır ve:

"Sana Mollanepes'i gören bahşı derler" deyip kendisinin yenildiğini kabul eder.

YAYIN BİLGİSİ: Geldi Nazarov; "Gözelim", Halk Rovayatlan. Sovet Türkmenistanı gazetesi, Nu: 277 (11663), 26 Kasım 1963.

KONUSU: Şair Mollanepes'in "Güzelim" adlı şiiriyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Mollanepes, Ağacık Bahşı, Yağmur.

ÖZEL ADLAR: Salur, Türkmen.

KISA ÖZETİ: Salur Türkmenlerinden birisi toy düzenleyip, Ağacık Bahşı ile Salurlardan bir bahşıyla karşılaşmasını ister. İlk karşılaşmada yenilen Ağacık Bahşı, sonraki karşılaşmada Mollanepes'in "Güzelim" adlı şiirine hazırladığı türküyü söyleyerek galip gelir.

MOTİFLER: Yarış, zafer kazanma.

272. İlk Tanışma

Şair Seydi at yüzü, esmer, dolgun, uzun boylu, yakışıklı yiğit olmuştur. O, köy okulunu bitirdikten sonra Hive'deki medreselerin birine okumaya gider. Bir gün güzel seher vakti Şirgazi Medresesini izlerken sarışın, açık alınlı, kendisi ile yaşıt bir yeniyetme genç gelip onunla selamlaşır. Genç Seydi'ye:

"Hayırdır usta, benim dayımın okuduğu medreseye mi bakıyorsun?" diyerek neşeli bir halde sorar.

Seydi onun bu sorusuna şaşırıp, sorusuna soruyla cevap verir:

"Hmm... Sen ne diyorsun? Ben senin dayını tanımıyorum. Kimmiş bu dayın? Adı nedir?.."

O yiğit, Seydi'nin sorduğu soruya mülayim bir şekilde gülümser. Dayısının adını, nereli olduğunu ve mesleğini söylemeden "Güzel Şirgazi" adlı şiirini coşkuyla okur. O zaman Seydi:

"Hmm... Meğer ben ne kadar talihli insanmışım. Sen, usta şair Mahtumkulu Firaki'nin yeğeni misin? Adın nedir senin?" deyip, onu kucaklayıp, kendisinin Lebaplı Habip Hoca'nın oğlu Seyitnazar olduğunu söyler.

Sarışın yiğit de kendi adının Gurbandurdi, lakabının ise Zelili olduğunu, Garrıkale'den buraya okumaya geldiğini söyleyip, Seydi ile yakından tanışır.

YAYIN BİLGİSİ: Gılıçdurdi Amanov, "İlkinci Tanışlık", Zelili Hakkında Halk Rovayatlari. *Kommunizm Yolu* gazetesi, Nu: 42 (10325), 27 Şubat 1982.

KONUSU: Şair Seydi'nin Zelili ile ilk tanışmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Hive, Şirgazi medresesi, Lebap, Garrıkale.

ŞAHİS ADLARI: Seydi, Mahtumkulu Firaki, Habip Hoca, Seyitnazar, Gurbandurdi, Zelili.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Şair Seydi Hive medresesinde okurken bir gün Şirgazi Medresesine gider ve orada tesadüfen Şair Mahtumkulu'nun yeğeni Zelili ile tanışır.

MOTİFLER: Tesadüfi karşılaşma, talih.

273. Seydi ve Hatice

ŞAİR SEYİTNAZAR Seydi'nin sevdiği kızı olan Gülhatice'yi başka birine evermeye çalıştıklarını Seyitnazar'ın dostu Molladosı iştir. O Seyitnazar'ın yanına varıp:

“Ey sevgili dostum, aşk derdinin ağır olduğunu biliyorum. Fakat o zalim kavgacıyla aynı olma. O kendi eliyle iş yapmaz. Başkasının eliyle ateşi karıştırır. Dikkatli olmak gerek” der. “Eğer Hatice'yi sana vermezlerse, ben de senin için canımı vermeye hazırım” deyip Molladosı şu şiiri söyler:

Alırsan dostum öğüdüm,
Gerektir sana uyanıklık.
Boyuna daima gururlandın,
Nasip etsin dildar¹ sana.

İhtiyatı bırakma elden,
Düşmanın çok sağlı sollu
Heder etme başka ilden
Zarar gelir karakargadan sana.²

Seyitnazar devrin kaidelerine uyup, babasını Gülhaticelere dünürlüğe gönderir. Gülhatice'nin babası zengin, sert, kendi başına buyruk adam imiş. O Habib Hoca'ya saygı duyar, ancak Seydi'den hoşlanmazmış. Bu yüzden Habib Hoca'nın dünür olmayla ilgili tek-lifini kabul etmez.

“Hoca, senin oğlun padişah ile emire dil uzatmaya başlamış. Onun gibi dinden çıkmış olana verilecek kızım yoktur. Bir daha bu kapıdan gelme” diyerek öfkeli konuşur. Hevesi kırılan Habib Hoca evine gelir. Seyitnazar'a durumu bildirir. Seydi'ye başka kız bulmak için kolları sıvarlar. Fakat Seyitnazar sadece Hatice'yi almak istediğini belirtip kendi sözünde durur. Seydi öfkesinden şu şiiri icra eder:

Güzeller arasında mah-ı tabanım,
Örtünür tenimde canım Hatice.
Günden güne artar benim figanım,
Düşmüştür başıma zulüm Hatice.

¹ Dildar: gönlünü tutan sevgili.

² Altı bent olarak verilen bu şiirin sadece ilk iki benti alınmıştır.

Zalim baban bize hiç bakmasa,
İsteyip varsak sizi bize vermese,
Gitsen ele, sizi gözüm görmese,
Zindan olur Lebap bana Hatice.³

DERLEME BİLGİSİ: Bu rivayet yazar tarafından Hüyrpaşa Kerimova'dan derlenmiştir.

YAYIN BİLGİSİ: C. Akiyeva; "Seydi ve Hatice", Seydi Hakkında Rivayetler. *Lenin Yolu* gazetesi, Nu: 12 (12333), 17 Ocak 1991.

KONUSU: Seydi'nin Hatice'ye olan aşkıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Lebap.

ŞAHİS ADLARI: Seyitmazar Seydi, Hatice, Gülhatice, Molladosı, Habib Hoca.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Seydi'nin sevdiği kız Hatice başkasıyla evlendirilmek istenir. Seydi'nin dostu Molladosı arkadaşını ihtiyatlı olmaya çağırır. Seydi'nin babası kız istemeye gider, fakat dünür olmayla ilgili teklifi reddedilir. Seydi bunun üzerine acıklı bir şiir söyler.

MOTİFLER: Sevgilinin bir başkasıyla evlendirilmek istenmesi, kız isteme, isteğin reddedilmesi.

³ Altı bent olarak verilen bu şiirin sadece ilk iki bendi alınmıştır.

274. Aşk Güzellik İstemez

ŞAİR ZELİLİ Hive’de okuduğu sıralar, dostu Şair Seydi’yi misafirliğe çağırıp Garrikale’ye alıp gelir. Onlar Hive’den atlı çıkarlar. O vakitler bahar ayları olup, meydanlar yeşillikmiş. Döndü’lerin evlerinde büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar olunca, her senenin o vakitlerinde yaylağa malları götmeye çıkarırlarmış. Zelili Seydi ile kendi memleketlerine yaklaşmışken, Döndü’lerin ailesi bunların karşlarına çıkar. Orada Zelili sevgilisi Döndü’yü görüp:

“Ey yârenler, Müslümanlar,
Bakın, Döndü yârim geliyor.
Cemaati hayran edip,
O servi revanım geliyor.”

şiiirinin mısralarını söyler ve arkadaşına Döndü’yü gösterir. Sonra Döndü’ler dinlenmeye durunca, şairler uzaktan onları izlerler. Döndü’nün ailesi durdukları yerde ev yapmaya başlarlar. Döndü hızlı çalışıp, anne babasına yardım eder. Döndü kısa boylu, küçük kara böcek gibi bir kız olup, daha yeni olgunlaşmaya başlamışa benziyordu. O vakitler onun evin yan duvarlarının uçlarını çatıya bağlamaya elleri yetmezmiş. Bu yüzden Döndü yan duvar kayışlarının üzerine tırmanarak çıkıp, onları çatıya bağlar. Bu durumu gören Seydi, Zelili’ye bakıp gülümser ve:

“Dostum, kııda yürek var ancak, kuzunun aşık kemiği gibiymiş” der. Zelili kolunu Seydi’nin omzuna koyup:

“Ey birader, aşk güzellik istemez dememişler midir?” deyip, halk atasözüyle cevap verir.

YAYIN BİLGİSİ: Meretgulı Garıyev; “Söygi Görk İslemez”, Seydi. Aşkabat 1962, s. 72-73.

KONUSU: Zelili’nin aşk hakkındaki anlayışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Hive, Garıkale.

ŞAHİS ADLARI: Zelili, Seydi, Döndü.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Şair Zelili arkadaş Şair Seydi’yi alıp Döndü’nün ailesine götürür ve sevdiği kız Döndü’yü överek Seydi’ye gösterir. Ancak Seydi Döndü’nün boyunun kısa olduğunu söyleyince, Zelili aşkın güzellik istemediğini hatırlatır.

MOTİFLER: -

275. Etmiştir

ŞAİR ZELİLİ yedi yıl tutsak kaldıktan sonra, Hive hanı:

“Bu Türkmen’i serbest bırakın. Artık epey vakit geçti. Bize boyun eğmeye razı olmadı mı acaba? Peşine izcileri takın. Memleketine gitmeye kalkışırsa, derhal haber versinler” deyip, zindanın yöneticilerine buyurur. Bunun üzerine Zelili’yi bırakıp, “Serbestsin” derler. Zelili: “Yolum vatana doğrudur” diyerek, arkadaşlarına at hazırlattırır. Zelili hazır atına binip: “Nerdesin vatan!” diyerek atına kamçıyı basar. İzçiler derhal Han’a haberi ulaştırırlar. Hazır bekleyen atlı askerler Zelili’yi tekrar yakalayıp getirirler.

“Bu deyyus, hiçbir zaman boyun eğmeye razı olmayacak galiba” deyip onu yine zindana atarlar.

Bu defa Zelili zindanda hastalanır.

Kendi memleketinde Zelili’yi çok severlermiş. Garrıkale’den, Ahal’ın çeşitli yerlerinden Hive, Köhneürgeç tarafına giden büyük kervan Zelili’nin Hive hanının zindanında hastalanarak çok ağır durumda yattığını işitirler. O kervanda bulunan Zelili’nin uzaktan akrabalarından bir adam, kervandaki ihtiyarlar ile istişare edip, Hive hanının yanına varırlar. Onlar, durumu ağır olan Zelili’yi Han’dan isterler. Han bu isteği karşılıksız bitirmeyeceğini, esirin bedelini öderlerse bırakacağını söyler. Kervandaki ihtiyarlar hemen para toplayıp, Zelili’yi zindandan çıkartırlar. Altı yedi günlüğüne alışverişe gelenler işlerini tamamlayınca kadar onu misafir kaldıkları yerde saklayıp, azıcık kendine getirirler. Sonra memleketlerine döneceklerini Zelili’ye haber verirler. O vakit Zelili:

“Beni Şahsenem köşkünün üstünden götürün. Ölmeden önce onu görüp gideyim” der.

Kervan Zelili’yi ayrı bir deveye iyice oturtup, Köhneürgeç’in üstünden yola koyulur. Şahsenem’in köşküne vardıklarında, dinlenmek için dururlar. Zelili’ye:

“Şair işte Şahsenem Garip’in köşküne geldik” derler.

O sırada Zelili:

“Dostlar gönül vermeyin eski dünyaya,
Pek çok abatları viran etmiştir.
Bakın, hiç duruyor mu Güneş ile Ay,
O şeyleri bize misal etmiştir.”

mısralarıyla başlayan “Etmiştir” adlı şiirini okur.

YAYIN BİLGİSİ: Gılıçdurdı Amanov; “Goşgy Şeyle Döräpdır”, Zelili Hakında Halk
Rovayatları. *Kommunizm Yolu* gazetesi, Nu: 42 (10325), 27 Şubat 1982.

KONUSU: Şair Zelili'nin yedi yıllık tutsaklıktan serbest bırakılması hakkındadır.

YER ADLARI: Hive, Gamkale, Ahal, Köhneürgenç, Şahsenem Garip Köşkü.

ŞAHİS ADLARI: Zelili, Şahsenem, Garip.

ÖZEL ADLAR: Türkmen.

KISA ÖZETİ: Şair Zelili yedi yıl tutsak kaldıktan sonra Hive hanına boyun eğmek
şartıyla serbest bırakılır, ancak Zelili kendi vatanına gitme niyetinden vazgeçme-
yince tekrar yakalanıp zindana atılır. Sonra para karşılığında zindandan çıkarılır
ve memleketine döner.

MOTİFLER: Yedi, tutsak etme, azat etme, memlekete dönüş, vasiyetin gerçekleştiril-
mesi.

276. Kırmızı Kaftanın Ortaya Çıkışı

KADİM zamanda bir ailenin dört oğlu ve bir kızı varmış. Erkek kardeşler kız kardeşlerini çok sever ve saygı gösterirlermiş. Kız, terbiye sahibi aileden olunca edepli, sade ve el işlerine mahir biri olarak yetişir. O, erkek kardeşlerinin yanında büyüdüğünden olsa gerek, onların yapabildikleri işlerin üstesinden de gelebilmiştir.

Kızın adı Kırmızı imiş. Kırmızı, kaftanlık kumaşını dokuyup kendisine çabıt¹ diker. Türkmen tabiatının güzelliğine, çiçek açmış elma ağacına bakıp “elma gülü” nakşını işler. Kendisinin oğlan değil de kız olduğuna üzüлp çabıtın kenarına kara kenar çeker. Aynı şekilde bir tane daha kaftan dikip bu kaftanın kenarına da kırmızı kenar çeker. Kızın annesi evladının diktiği kaftana, çabıta ve nakışlara bakıp gurur duyar. Annesi kızının diktiği çabıtların birbirlerine benzemediğine ilişkin soru sorar. Kızı annesinin sorusuna:

“Anne, ben nakışlı çabıtımı düğüne giderken giyeceğim. Bu, kenarı kırmızı işlemeli kaftanı ise ağabeylerim ile at koştururken giyeceğim” diye cevap verir.

O günden sonra kardeşler at koşturup yarışmak için dağa doğru giderler. Kırmızı kız da yeni diktiği kaftanını giyip onlara katılır.

O esnada köyün, düşman saldırısına uğradığı haberi gelir. Köy halkına katılan kırmızı kaftanlı Kırmızı da düşmanla savaşır. Köye saldıran düşman birlik beraberlik içinde geri püskürtülür. Köyün insanları: “O günkü düşman çok güçlü olsa da biz yendik. Kırmızı’nın kaftanı uğurlu geldi” derler.

Ondan sonra kenarı kırmızı işlemeli kırmızı kaftanı yiğitler at koştururken, güreş yaparken, evlendiklerinde giyerler. Küçük oğlan çocukların saçları kesildiğinde anneanne tarafı çocuğa kırmızı kaftan giydirirlermiş. Kırmızı kaftan adının Kırmızı adlı mahir kızın adı ile ilgili olduğunu söylerler.

¹ Çabıt: kadınların üstlerine giydikleri bir tür ince giysi.

YAYIN BİLGİSİ: Amangül Durdıyeva; “Gırmızı Donuñ Döreyşi”. *Maru-Şahu Cahan* gazetesi, Nu: 98 (15189), 15 Ağustos 2013.

KONUSU: Türkmenlerin millî kıyafeti kırmızı kaftanın ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Kırmızı.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Kırmızı adlı bir kız kendisi için kaftan diker. Bir savaşa da bu kaftanı giyerek katılır. Savaş kazanılır. Bundan dolayı gençler yanışta, güreşte ve düğünlerde kırmızı kaftan giymeye başlarlar.

MOTİFLER: Dört, bir, olağanüstü kız.

277. Bayhatun

KADİM zamanlarda birbirleriyle huzur içinde yaşayan zengin bir aile varmış. Onların zenginliği gittikçe çoğalır. Babası, annesi, oğulları birlik içerisinde çalışıp gitgide zengin olurlar. Babaları ve oğulları kazandıklarını annelerine götürüp verirler. Anneleri de hiçbir şeyi israf etmeden, uygun bir şekilde kullanır. Kadın köyde zengin kadın anlamında “Bay Hatun” olarak ünlenir. Bir gün Allah:

“Git ve bunların zenginliklerinin nereden kaynaklandığını öğrenip gel” diyerek bir meleği onlara gönderir. Melek, derviş kılığına girip onlara gider. Onlar meleği güler yüz ile ağırlarlar. Melek onlardan memnun ayrılır. Melek:

“Onların zenginlikleri çalışkan ve birlik olmalarındandır. O evin tüm erkekleri çalışıp birlik içerisinde tüm kazançlarını evin başı olan kadına getirip veriyorlar. O da bunları israf etmeden kullanıyor. Onların evine birlik beraberlik ışık saçıyor” deyip Allah’a haber verir. O zaman Şeytan Allah’a:

“Ben onların birliğini, zenginliklerini bozup dağıtayım” der. Allah:

“Başaramazsın. Onlar çok sıkı birlik içerisinde. Onları yoldan çıkaramazsın” der. Şeytan kendi dediğinde ısrar eder ve o evin birlik beraberliğini bozmaya gider. “Evine şeytan girmiş gibi” deyimini de buradan kalır.

Şeytan, eve gelince göze görünmeden huzursuzluk çıkarıp Bay Hatun’un oğullarını yoldan çıkarmaya çalışır. Şeytan:

“Bakın! Siz ne kadar çalışsanız da anneniz size para vermiyor. Onun paralarını çalın” diye kulaklarına fısıldamaya çalışır. Büyük oğulları onun sözüne uymaz. En sonunda en küçük oğlunu yoldan çıkarır. Oğlan annesinin parasını çalar. Annesi bu durumu duyup bir heybe parayı oğlunun önüne koyar ve

“İşte, oğlum, para lazımsa, ne kadar istiyorsan al. Fakat söylemeden alma” der. Oğlu utanıp bir daha bu davranışını tekrarlamaz. Şeytan’ın işi yolunda gitmeyince, bu defa onun kocasını yoldan çıkarmaya çalışır. Kadın kılığına girip onun peşine düşer. Azdırıp sonunda bir gün samanlığa götürür. Evin hanımı bunu görür. Kocasına hiçbir şey olmamış gibi alçak ses tonuyla:

“Eğer sen başka kadını seviyorsan, gündüz vakti onunla samanlığa girip rezil olmana gerek yok. İkinci karın olarak evlenip onunla

yaşayabilirsin. Ben darılmam. Kaderime razı olurum” der. Kocası utancından girecek delik bulamaz ve bu niyetinden vazgeçer. Yaptığı hileler sonuçlanmayınca, küplere binen Şeytan bir gün Bay Hatun’un üzerine bir avuç toprağı atıp “Kuşa dönüşseydin” der. Kadın o an kuşa döner. Kocası ona rağmen ondan vazgeçmez ve onunla beraber yaşamaya devam eder. Bay Hatun geceleri kadına dönüşür, gündüzleri ise kuş olmuştur. Kadın kocasına ve çocuklarına:

“Eğer beni, bu kuş halimle yedi yıl boyunca yürekten sever, hürmetlerseniz, yedi yılın sonunda insana dönüşürüm” der. Oğulları ve kocası ona saygı gösterip yaşarlar. Şeytan ise niyetinden vazgeçmez. Bu ara kadın kocasından çocuk da doğurur ve çocuklar kuş olarak dünyaya gelir. Sonra Şeytan onun oğullarının peşine düşüp:

“Annenizin çocukları Şeytan’dandır. Siz onun neler yaptığını bilmiyorsunuz ki” deyip oğullarını annelerinden soğutur. Sonunda kocasını da ondan soğutur. Ana kuş, inancını yitirip kuş çocuklarını peşine takıp harabeye gider. Orada gözyaşı döküp Allah’a yakarır. Allah ona:

“Eğer kocan ve oğulların bir gün bile ara vermeden kırk gün gidip gelirse, sen insan kılığına dönersin. Yoksa bu şekilde kalırsın” der. Zavallı kuş, kocasını ve çocuklarını beklemeye başlar. İlk başta “eve dön” diye yalvarıp götürmek isterler. Anaları istemez. Sonra bazen çocukları gelir. Kocası ise ilk başlarda peş peşe iki üç gün gelip yalvarıp götürmek ister. Sonraları ise iki üç gün arayla bir gelir, sonra yine on gün, on beş gün arayla bir gelir ve böylece yavaş yavaş gelmeleri azalır. Kadın, kuş kılığında kalıp harabede yaşamaya devam eder.

Baykuşlar günümüzde de harabede yaşıyorlar. Hatta en zengin kuş olarak görülüyorlar. Çünkü harabelerde her tür zenginlikler, eskiden kalma miraslar bulunabiliyor. Halk arasında “Baykuşun yiyeceğı ağzına gelir” sözü vardır. Bunu bizzat gören avcılar onaylamaktadır. Baykuşun avı doğrudan ağzına gelip düşmüş. Baykuş kendisine “baykuş” denmesinden hoşlanmazmış. “Baykuş” dersin, “kan kus” diye lanetlermiş. Baykuş kendisine “Bayhatın” denilmesini severmiş. Bu yüzdendir baykuş gören insan: “Bayhatın, Bayhatın, zenginliğinden ver hatun!” derse, bir şey bulur zengin olmuştur.

YAYIN BİLGİSİ: Gurbancemal İlyasova; “Bayhatın”. *Ovadan* dergisi, Nu: 11-12, 1999, s. 49.

KONUSU: Baykuşun ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Bay Hatın (Zengin Hatun).

KISA ÖZETİ: Birlik beraberlik içerisindeki bir ailenin huzurunu bozma konusunda Şeytan Allah ile iddiaya girer ve ailenin birliğini dirliğini bozmak için her şeyi yapar. Sonunda başanır. Ailesinden, sevdiklerinden ayrı düşen Bay Hatun harabelerde yaşayan baykuşa dönüşür.

MOTİFLER: Şeytan’la aldatma, insanın kuşa dönüşmesi, kılık değıştirme, yedi, doğum, kuş çocuklar, hile, beddua, kırk.

278. Hemayun

HEMAYUN diye bir kuş olmuştur. Bu kuş daima gökyüzünde yaşarmış. Yaşlanınca biraz aşağıya inermiş. Bu kuş aşağıya indiğinde kimin üzerine gölgesi düşerse, o kişi mutlu olurmuş.

Hemayun kuşu mutluluk kuşu olmalı.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 902 (f).

İcra Eden: Roziğeldi Yazgılı Oğlu (61 yaşında).

Derleyen: S. Annanurova.

Derleme yeri ve tarihi: Lebap vilayeti Halaç ilçesi, 17.04.1958.

KONUSU: Hemayun kuşu ile ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Hemayun.

KISA ÖZETİ: Hemayun adlı kuşun gölgesi kime düşerse, o mutlu olur.

MOTİFLER: Olağanüstü kuş.

279. Asman Ak

ASMAN AK adında güzel bir kız varmış. Kız, padişahlardan birinin kızı imiş. Onu gören herkes anında kıza vurulurmuş.

Böylelikle birçok ülkenin padişahları ve beylerinin oğulları kıza istemeye gelir. Kızın babası, Asman Ak'ı kime vereceğini şaşırır.

Sonunda kız bu duruma dayanamayıp:

“Yüce Tanrım! Ben tekim, ama isteyenlerim çok. Onlardan biriyle evlenirsem bir diğeri küsecek. Beni lezzetli bir ot yap ve o otu zengin de fakir de eşit bir şekilde yesin” diye dua eder.

Tanrı Asman Ak'ı ispanak adlı ota dönüştürür. O zamandan beri Asman Ak adı ise ispanak olarak kalır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 915 (f).

İcra Eden: Tokga (7 yaşında).

Derleyen: Muhammet Ataşev.

Derleme yeri ve tarihi: Şorgala köyü, 10.03.1936.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; “Asmanak”, *Türkmen Folklor Prozasının Tanhı Evolyutsiyası*. İlim Neşriyatı, Aşkabat 1982, s. 54.

KONUSU: Ispanak bitkisinin kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Asman Ak.

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Asman Ak adında bir padişahın kızı kendisiyle evlenmek isteyenler çok olunca, ne yapacağını bilemeyip Allah'tan kendisini lezzetli bir bitkiye dönüştürmesini ister ve böylece Asman Ak ispanak otuna dönüştürülür.

MOTİFLER: Dua, insanın bitkiye dönüşmesi.

280. Buğday ile Mısır

İNSANOĞLU dünyaya geldiğinde mısır ve buğday yokmuş. İnsanlar toplanıp: “Biz ne yiyeceğiz?” diye Tanrı’ya sorarlar. Ondan sonra, Allah Cennet’ten buğday tanelerini çıkarıp yere saçar.

Buğdaylar yeşerir. Onların arasında bir mısır da yeşerir. Mısır buğdaylara bakıp:

“Ey buğday, görüyor musun, ben senden uzunum. Yeryüzünün rüzgârı benimle görüşüp geçiyor. Sen ise benden daha kısasın. Rüzgârla görüşmek için birbirlerinizi iteleyerek veya kıskanarak o yana bu yana sallanıyorsunuz” diye böbürlenir.

Mısırın bu övünmesini işiten Allah, Yel’in pirini yanına çağırıp:

“Hemen güçlü fırtına kopar da mısırın başını yere eğ” der. Yel’in piri de rüzgâra:

“Ey rüzgâr, şiddetli es ve mısırın belini kır. Başını yere eğ” diye emreder.

Yel’in pirinin buyruğu ile rüzgâr şiddetli eser. Buna dayanamayan mısır buğdayın arasına yıkılır. Buğday ise hemen kılıcığını mısırın gözüne dürtüp onu kör eder. Mısır da buna sinirlenip kendi kılıcıyla buğdayın karnını yarar. Bu vakadan sonra, mısırın gözü kör, buğdayın karnı ise delik olarak kalır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 945 (f).

İcra Eden: Övezbike Numepesova (1890 doğumlu).

Derleyen: Alla Kadırov.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoğuz vilayeti Körgeçemen köyü, 08.03.1957.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; “Buğday Bilen Cöven”, *Türkmen Folklor Prozasının Tarihî Evolyutsiyası*. İlim Neşriyatı, Aşkabat 1982, s. 77.

KONUSU: Buğday ve mısırın ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Buğday, Mısır, Cennet, Yel.

KISA ÖZETİ: Tanrı Cennet’ten buğday tanelerini çıkarıp yere saçınca buğday ve buğdayın arasında bir de mısır biter. Uzun boylu olmasından kibirlenen mısır Yel pirinin çıkardığı fırtınayla buğdayın arasına yıkılınca kılıçkları buğdayın karnını yarar ve buğdaydaki delik oluşur.

MOTİFLER: Olağanüstü buğday, olağanüstü mısır, Yel’in piri, cezalandırma.

281. Karpuz

KADİM zamanlarda bir adaletli Padişah yaşamıştır. Onun adı dilden dile, ağızdan ağza geçip, ünü âleme yayılmıştır.

Günlerden bir gün bir koca ejderha bu Padişah'ın köşkünün etrafından dolanıp, köşkün tam karşısında beklemeye koyulur. Padişah vezirlerini, danışmentlerini ve yılandılarını toplayıp, onlara neler olduğunu sorar. Herkes bir şey söyler. Sonunda biri:

“Ey, cihanın şahı, af buyursanız, bu durumun sırrını beyan edeyim” der. Padişah izin verdikten sonra:

“Bu ejderha çaresiz duruma düşen bir fukaradır. Dili konuşmama da gözleri yardım istemektedir. Ustaları toplayıp önünden geçirsek, belki bir işaret verir” diye söyler.

Padişah'ın fermanı ile ayakkabıcı ayakkabısını, çoban sopasını, çiftçi orağını, toprak kazanlar küreğini alıp ejderhanın önünden geçmeye başlarlar. Sıra demirci ustaya gelip, usta çekici ile geçerken ejderha başını eğer.

Padişah ustaya seslenip:

“Kaderin sana ne tür armağanlar hazırladığını bilmiyorum. Sen bu ejderhayla gitmek zorundasın. Eşini ve çocuklarını hor yaşatmam. Kaderinde olanı gör. Hayatta kalırsan ödülünü veririm. Fakat ejderha ne verirse sakın alma” diye tembihler.

Böylelikle, usta ile ejderha birlikte çıkıp giderler. Az gidip uz gidip bunlar bir dağın mağarasına varırlar. Ejderha mağaranın dışındaki kilide işaret eder. Usta anlayıp, elindeki çekici ile kilidi kırar. İçeri girip baksalar, irili ufaklı yılanlardan doluymuş. Onlar ejderhaya saygı göstererek yol açarlar. Usta onun peşine takılır. Epey yürüdükten sonra önlerinden yine bir mağara çıkar. Onun da ağzı kilitlidir. Ejderhanın işareti ile usta bu kilidi de kırar.

İçeriden çıkan bembeyaz sakallı ihtiyar adam insan dilinde konuşup, hal ahval sorar. Meğer bu ihtiyar, ejderhanın Yuvha büyükbabasıymış. Yuvha:

“Ey insan, sen iyi iş bitirdin. Bu genç benim torunumdur. O ava çıktığında kapıyı kilitleyip, anahtarını kaybetmiştir. Bu yüzden size ricada bulunmuştur. Siz de ona yardım ettiniz.”

Sonra o ustayı mağaranın içinde dolaştırıp:

“İşte, ondan al, işte, bundan al” diyerek altındır gümüşleri, cevherdir incileri gösterir. Ancak usta hiçbir şey almaz. Bu şekilde

mağaradan mağaraya altı ay boyunca dolaşırlar. Fakat usta kendi dediğini yapıp, hiçbir şey almaz. Sonunda parlamakta olan bir tümseğin yanına varırlar. Yuvha:

“Mademki geri döneceksin, o zaman bundan alacaksın” der. Usta çocuklarının yanına geri dönecek olmasının hatırına o tümsekten bir avuç alıp torbasına koyar.

Usta evine gelse, evinde kimseyi bulamaz. Böylece Padişah’ın huzuruna doğru gider. Köşkün kapısından girip epey yürüdükten sonra, torbasına attığı parlak şeyler aklına gelip:

“Padişah’ım bana hiçbir şey almamayı tembihlemişti. Bu şekilde varırsam beni öldürtür” diyerek torbasındakileri gizlice ağaçların dibine seçeleyerek atar.

Padişah ve ustadan ümitlerini kesen ailesi onu sevinçler içerisinde karşılar. Padişah ona epey armağanlar verip evine uğurlar.

Aradan aylar günler geçer. Padişah’ın köşkündeki ağaçların altında ala çizgili parlak şeyler kabarıp çıkar. Bunları ilk olarak Padişah’ın Medit adlı veziri görür. O hiç kimseye söylemeyip, bir yerlerden eşek getirip bırakınca, eşek bu şeyleri iştahla yer. Sonra keçiyi getirip bırakırlar. Bu da aynı şekilde, çok severek yer. Sonra bunları Padişah’a haber verirler.

Padişah derhal ilan verdirip, onun ne olduğunu öğrenmelerini hükmeder. Bilmeden konuşanların ise cezalandırılacağını söyler. Onların ne olduğunu bilenlerin ise ömür boyu yiyip içeceğini ve giyeceğini verip, kendisini de azat edeceğini söyler. Hiç kimse korkusundan bir şey diyemez.

Padişah Medit ile göz göze geldiğinde, vezir kendini tutamayıp:

“Bütün cihanın şahı! İzin verirseniz ben deneyeyim” der. Sonra çekinerek alaca şeylerin yanına varıp kendi kendine: “Ey, Medit, kendi dilinden belaya kaldın. Eninde sonunda öleceksem, ölmeden evvel bari şunu bir sınavayım” diyerek bir tanesini yere çarparak kırar. Sonra bir parçasını alıp ağzına atar. “Hey, bu nasıl şirin¹ şeymiş” diyerek, yine bir parçasını yer. Padişah dayanamayıp:

“Medit, bunun adı nedir?” diye sorar.

¹ Şirin: tatlı, lezzetli.

“Cihanın padişahı! Bunun adı “har vız”² veya “hara pız”³ olur” diye cevap verir.

Padişah yine soruverir:

“Peki, bunun duası nasıl olur?” Medit:

“Bu bir şirin zat, ben de Medit, bundan böyle azat. Bu gününe memnun olup, Hüda’ya, Peygamberimize salavat”⁴ göndermemiz yeterli olur diye cevap verdikten sonra bir nefeste:

“Şirin nabat,⁵ Medit azat, Peygamber’e, Hüda’ya salavat” der.

Böylece onun adı “hara pız”, “harpız”, sonraları ise “garpız”⁶ olarak kalır. Onun çekirdeğinin burnunun yılanın burnuna benzemesi, burgulu dallarının ise yılanın kendisine benzemesi bu yüzden mi.

DERLEME BİLGİSİ: Yazar bu efsaneyi 1950’li yıllarda işitmiştir.

Bu efsanenin bir başka nüshası Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi 1125 (f) numaralı dosyada “Garpızın Döreyşi” adıyla saklanmaktadır. B. Velbayramov bu efsaneyi 1968 yılında Bâherden’de yaşayan Beşim Annayev’den derlemiştir. Bu nüshada karpuzun “harpuz” sözünden ortaya çıktığı ifade edilmekte olup, har eşek, pız ise pızıp atmak, yani eşeğin önüne fırlatıp atmak anlamında açıklanmaktadır.

YAYIN BİLGİSİ: Çerkez Mämmet Oğlu; “Garpız”. *Yağdı Yol (Kırov)* gazetesi, Nu:28 (3369), 09 Temmuz 1991.

KONUSU: “Karpuz” adının kökeni ile ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Medit.

ÖZEL ADLAR: Yuvha, harvız, harapız, garpız.

KISA ÖZETİ: Bir usta yaptığı iyiliğe karşılık olarak Yuvha’nın mağarasından bir avuç tohum alır ve dönüşte bunları köşkün bahçesine atar. Yetişen tohumların ne olduklarını anlamak için Padişah’ın Medit adlı veziri önce “har”a, yani eşeğe, sonra “boz”a, yani keçiye yedirir. Dolayısıyla meyveye “harpız” veya “harapız” denir ve bu ad zamanla “garpız” olarak değişir. Vezir ölümünden kurtulduğuna sevinip dua okur.

MOTİFLER: Ejderha, demirci, kılık değiştiren Yuvha, mükâfatlandırma, akıllı vezir, sınama, iki, dua etme.

² Har vız: yazara göre eşek ve keçi anlamında.

³ Hara pız: yazara göre eşeğin önüne at anlamında.

⁴ Salavat: yazara göre alkış anlamında.

⁵ Nabat: eski bir şeker türü.

⁶ Garpız: karpuz.

282. Kavun Hakkında Rivayet

ESKİ ZAMANLAR Türkmenlerde kavun ekilmez imiş. O zamanlarda bir Bey bir işçiyle on yıl süreyle çalışması konusunda anlaşır. İşçinin adı Mezit imiş. Günlerden bir gün Mezit'in evinden getirdiği kıyafetleri yıkarlarken, cebinde ilginç bir şeyin olduğunu fark ederler ve bunu Bey'e haber verirler. Bey, Mezit'in cebinden çıkan şeylere bakıp şüphelenir ve Mezit'i yanına çağırıp:

"Haram işçi, öcün mü vardı bende?" diyerek ona öfkeyle bağır-maya başlar. Bu olaylardan tamamen habersiz olan Mezit ise:

"Ağabey, benim size karşı hiçbir kötülüğüm yok. Ekmek yediğim yere asla kötülük yapmam. Asıl ben insafılı insanlarla karşılaştığım için mutluyum" diyerek Bey'e üzgün ifadeyle bakar.

O vakit Bey bir çıkını¹ Mezit'in önüne öfkeyle fırlatıp:

"O zaman bu nedir?" diyerek onun yüzüne endişeyle bakar. Hiçbir şeyi anlamayan Mezit:

"Beyim, bu çıkın nedir? Bunun benimle ilgisi nedir?" diye sızla-nır. Bey ise:

"Hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranma ve çıkını açıp bak" diye öfkeyle bağırır.

Mezit çıkını açınca köyden iş aramaya çıktığında cebine koyduğu bir avuç kavun çekirdeği aklına gelir ve:

"Beyim, bu, kavunun tohumu" diye anlatmaya çalışır. Ancak Bey kendi sözünde ısrar edip ona inanmaz. Nihayet, Bey ile Mezit'in arasında geçen çekişmeli konuşmalardan sonra, eğer bu çekirdekler ekilip alınan ürün insanların ve Bey'in hoşuna giderse, işçi on yıllık iş hakkının tümünü vermek şartıyla azat etme, ekilen çekirdekler sonuçsuz kalırsa Bey'in kapısında ömür boyu işçi olarak kalma konusunda anlaşır. Böylelikle Mezit işe girip kavun çekirdeklerini eker. Aylar günler geçer. Ekilen çekirdekler boy alıp kavun dalları ortaya çıkar ve vakti gelince de kavunlar olgunlaşmaya başlar. O zaman Mezit yetmiş kavunlardan birkaçını koparıp Bey'in evine götürür. Bey ise Mezit'in yetiştirdiği kavunları sınavdan geçirmek için köy halkını çağırır.

¹ Çıkın: bir beze sarılarak düğümlenmiş küçük bohça, çıkı.

İnsanlar toplandıktan sonra sınavı Mezit'in kendisi başlatmak zorunda kalır. Çünkü daha kavun görmemiş insanlar kavunun tadına bakmaya cesaret edemezler.

Sonra Mezit'in dilimleyip verdiği kavunların tadına bakanlar "Şirin zat"² derler.

Bey de bir dilim kavunu keyifle yer ve:

"Bunun gibi lezzetli tada ömrümde rastlamadım" deyip Mezit'i yanına çağırır. Kendi sözünde duracağını ve bütün kalbiyle ona izin verdiğini söyler. Mezit ise bu habere çok sevinip:

"Şirin zat, Mezit azat, Peygamber'e, Hüda'ya salavat" diye dua edip mutlu olur. Köy insanları ise Mezit'in söylediği tekerlemeyi, kavun yendikten sonra söylenen tekerleme olarak anırlar. O günden beri kavun karpuz yendikten sonra bu tekerlemeyi söylemeye başlarlar ve bu günlere kadar gelir. Ancak günümüzde bu tekerleme "Şirin nabat, Mezit azat, Peygamber'e, Hüda'ya salavat" diye biraz değiştirilerek söylenir.

YAYIN BİLGİSİ: Halmırat Atacanov; "Gavun Baradaki Hekayat", *Maru-Şahu Cahan* gazetesi, Nu: 80 (12714), 30 Nisan 1993.

KONUSU: Kavunun ortaya çıkışıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Mezit.

ÖZEL ADLAR: Türkmen.

KISA ÖZETİ: Bir Türkmen beyi on yıllık sözleşmeyle işe aldığı Mezit adlı bir işçinin cebinden çıkan tohumları görünce, bunu kötülüğe yorumlayarak işçiden kuşkulandır. Mezit bunun kavun tohumu olduğunu ispat ederse hem on yıllık ücretini alacak hem çalışmaktan azat edilecektir. Tohum ekilir ve kavunlar yetişir. Kavunların lezzetine bakıldıktan sonra işçi azat edilir. İşçi sevincinden "Şirin zat, Mezit azat, Peygamber'e, Hüda'ya salavat" diye dua eder.

MOTİFLER: On, kuşku, anlaşma, sözünde durma, azat etme, dua etme.

² Şirin zat: tatlı, lezzetli şey.

283. Vaharman

KADİM zamanda bir köyde âşık maşuk yaşar. Sevgililer gün içerisinde bir defa görüşmezlerse, o zaman ay batmaz, güneş doğmaz imiş. Bu durum karşısında sabırları dolan köy ihtiyarları istişare edip sevgilileri köyden kovmaya karar verirler. Böylece bunlar köyden çıkıp çöllere dağlara giderler. Yolda giderkerken bitkin düşen kız sevgilisine su içmek istediğini söyler. Yiğit, kıza beklemesini söyler ve su aramaya çıkar. O vakit yiğidin kulağına bir yerden:

“Sen kendi âşığın için her şeye hazır mısın?” diye ses gelir. Yiğit:

“Ah, ben her şeye hazırım. Bana sadece su lazım” diye söyler. Böyle deyince yiğit kavuna dönüşür. Halsiz yatan kız bir süre sonra gözünü açsa, yanında sevgilisi yok. Böylece kız onu aramaya çıkar ve yolda kavuna rastlar. Kız çok sevinip kavunu patlatır. Kavunu patlatığında ise “Vah arman”¹ diye ses çıkar. Bu sesin kendi sevgilisinin sesi olduğunu tanıyan kız bütün sesiyle bağırır.

O zamandan beri kavunun adı “Vaharman” olarak kalır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1529 (f).

İcra Eden: Mive (Derlemecinin 78 yaşındaki anneannesi).

Derleyen: Oğulbossan Gulanova.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoğuz vilayeti Daşoğuz ili, 1995.

KONUSU: “Vaharman” adının nereden geldiğiyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Köyden kovulan iki sevgili yolda yürürken biri susar. Yiğit, su aramaya giderken gaip tarafından kavuna dönüştürülür. Sevgilisini arayan kız kavunu bulunca, kırar ve kavunun içinden “vah arman” şeklinde bir ses çıkar.

MOTİFLER: Âşık olma, sevgililerin evlenmelerinin engellenmesi, memleketten uzaklaşılma, insanın meyveye dönüşmesi.

¹ Arman: Hasret, ukde, teessüf, pişmanlık.

284. Kırlangıç ve Sivrisinek

ESKİ zamanlarda dünya yeni yaratıldığında şöyle bir vaka yaşanır: Yılan sivrisinek ile istişare edip, ondan yeryüzünde yaşayan canlıların hangisinin kanının tatlı olduğunu öğrenmesini ister. Bunu öğrenmeleri halinde yılan sadece o canlı türünü yemeye karar verir. Yılan arkadaşının talimatı üzerine bütün canlıların kanını tadan sivrisinek, insan kanının hepsinden tatlı olduğunu öğrenir. Sivrisinek bu haberi yılanı yetirmek için aceleyle yola çıkar. Yolda ona kırlangıç rastlar ve ona nereye acele ettiğini sorar. Sivrisinek ona insan kanının tatlı olduğunu, bu haberi yılanı söylemeye gittiğini anlatır. Kırlangıç ona: “Dilini göstere bakayım” der. Sivrisinek ağzını açar açmaz kırlangıç onun dilini koparır. Sivrisinek vızıldayarak yılanın yanına varır, fakat sözünü yılanı bir türlü anlatamaz. Yılan bu işte biraz ileriye konan kırlangıcın parmağı olduğunu anlar ve kırlangıcı yutmak için üstüne atlar. Ancak kırlangıç hızlı bir şekilde uçup gider. Yılan kırlangıcın kuyruğunun ortasını dilim şeklinde koparır. O zamandan beri kırlangıcın kuyruğu makas gibi kalmıştır. Böylece kırlangıç insana büyük yardım eder.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1148 (f).

İcra Eden: Oğulbahar Velbayramova (56 yaşında).

Derleyen: Bayram Velbayramov.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Göktepe ilçesi, Nisan 1969.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; “Garlavaç ve Çıbın”, *Türkmen Folklor Prozasının Tarihî Evolyutsiyası*. İlim Neşriyatı, Aşkabat 1982, s. 51.

KONUSU: Sivrisineğin neden vızıldadığı, kırlangıcın kuyruğunun neden makas şeklinde olduğunu sebebi üzerinedir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Yılanın isteği üzerine en tatlı kanın hangi canlıda olduğunu arayan sivrisinek, o canlının insan olduğunu öğrenince, yılanı iletmek ister. Bunun üzerine kırlangıç sivrisineğin dilini, yılan da kırlangıcın kuyruğunu koparır.

MOTİFLER: Konuşan sivrisinek, yılan, kırlangıç, cezalandırma.

285. İki At Yok

KADİM zamanlarda bir yetim oğlan at çobanı olur. Günlerden bir gün baktığı atların iki tanesini kaybeder. Oğlan yetim olduğundan tanıdıklarında yaşıyormuş. Kaldığı eve gelip olanları anlattığında, ev sahipleri:

“O atları bulmadan bize gelme. Bey bunu öğrenirse iki atı için hepimizi öldürür” derler. At çobanı atları aramaya çıkar. Arar, ama bulamaz. Çocuk bir gece çölde “İki at yok, iki at yok” diye uyurken kuşa dönüşür. O kuş o zamandan beri “İki at yok” diye tekrarlayarak hâlâ iki atını arayarak gezermiş.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1150 (f).

İcra Eden: Hocamuhammet Miradov.

Derleyen: Bayram Velbayramov.

Derleme yeri ve tarihi: Göktepe, 1969.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; *Türkmen Folklor Prozasının Tanhı Evolyutsiyası*. İlim Neşriyatı, Aşgabat 1982, s. 53-54.

KONUSU: İki at yok diye öten kuşun kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Beyin iki atını kaybeden yetim çoban atları ararken “İki at yok, iki at yok” diye çölde uyuyakalır ve kuşa dönüşür.

MOTİFLER: At çobanı, iki, insanın kuşa dönüşmesi.

286. Yıl Paylaşımı Davası

KADİM zamanda dünya yaratıldığında her yıla bir isim verilmek istenir. Bu yüzden yıl adlarının başı olarak devenin ismini koymak isterler. Sonunda “Sabah kim güneşi önce görürse onun ismi yıl adlarının başı olur” diye bir karar alınır.

Geceyi bekleyerek geçiren deve tan ağarmak üzereyken uyuklar. Fare, devenin hörgücünün üzerine çıkıp güneşin doğuşunu ilk görür ve “Güneşin doğuşunu herkesten önce ben gördüm” diye bağırıp yıl adlarının başı olur. Fareden sonraya diğer hayvanlar da sırasıyla güneşin doğuşunu görüp kendi isimlerini yazdırırlar. Deve ise yıl paylaşımında boşa kalır.

Fareye sinirlenen deve onu yakalayıp öldürmek ister. O zamandan beri küle gömülen fareyi öldürmek için kül veya kumun üzerine çöküp, böğrüyle sürtünerek, fare inlerine zarar vermeye çalışmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1150 (f).

İcra Eden: Hocamuhammet Miradov.

Derleyen: Bayram Velbayramov.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Göktepe ilçesi, 1969.

YAYIN BİLGİSİ: Amanımrat Baymiradov; *Türkmen Folklor Prozasının Tanhı Evolyutsiyası*. İlim Neşriyatı, Aşkabat 1982, s. 48.

KONUSU: Devenin fareye nefretinin nedeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Güneşi ilk görenin takvimin başı olması konusunda anlaşılan hayvanlardan fare devenin üzerine çıkarak güneşi ilk gören hayvan olur, diğer hayvanlar da farenin yaptığını yapınca deve boşa kalır. Bundan ötürü deve fareye kızıdır.

MOTİFLER: Olağanüstü fare, olağanüstü deve, yanşma, hile.

287. Kelebek

KADİM zamanlarda bir kız ile bir yiğit birbirine âşık olurlar. Fakat günlerden bir gün yiğit kıza vefasızlık eder. Bunu işiten kız Allah'ın yanına varır ve yaptığı kabahati yüzünden yiğidi cezalandırmasını rica eder. Allah kızın ricasını yerine getirip kıızı ateş, yiğidi ise kelebek olarak yaratır.

O zamandan beri kelebek ateşe yaklaşmak ister ve her defasında yaptığı kabahatinin kurbanı olur.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1275 (f).

İcra Eden: Hudayberdi Annaberdiyev (57 yaşlı).

Derleyen: Mırat Çanyev.

Derleme yeri ve tarihi: -, 1964.

KONUSU: Kelebeğin kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Kelebek.

KISA ÖZETİ: Âşğının kendisine vefasızlığı dolayısıyla kız Allah'a yalvarıp oğlanı cezalandırmasını isteyince, kız ateşe, oğlan kelebeğe dönüştürülür.

MOTİFLER: Âşık olma, vefasızlık, cezalandırma, insanın ateşe dönüşmesi, insanın kelebeğe dönüşmesi.

288. Saksağan

BİR GÜN kâfirler ile Müslümanlar savaşırlar. Müslümanlar savaşı kaybeder. Müslümanların başındaki Peygamber düşmandan kaçarken “Beni sakla!” diye bir ağaca rica eder. Ağaç bağırını açar ve Peygamber’i içine alıp saklar. Ancak giysisinin bağcığı dışarıda kalır.

Bunu gören saksağan kuşu Peygamber’in saklandığı yeri düşmana haber verir. Düşman gelip ağacı yakmaya çalışır. Ancak ağaç yanmaz. Gece olunca bıçkı ile kesip Peygamber’i öldürürler.

Peygamber ölmeden önce saksağana “Ömrün gaklayarak geçsin, doğurduğunda ağzından doğurasın” diye beddua eder. Peygamber’in bedduası kabul olur.¹

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 252(f).

İcra Eden: -

Derleyen: Gılıçdurdı Baymıradov.

Derleme yeri ve tarihi: -, 1930.

KONUSU: Saksağanın gaklamasının sebebiyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Kâfirle yapılan savaşı kaybeden Peygamber bir ağaca saklanır, ancak saksağan onu düşmana ihbar eder. Dolayısıyla saksağan Peygamber’in bedduasına maruz kalır.

MOTİFLER: Olağanüstü saksağan, beddua, bedduanın gerçekleşmesi, intikam.

¹ Sabır Orazgulyev ve Gözel Amangulyeva’nın 1995 yılında yayınladığı “Gözlü Ata: Rivayetler, Şiirler” adlı eserinin “Zikir” adlı efsanesinde aynı hikâye anlatılmakta olup, oradaki peygamberin Zekeriya Peygamber olduğu belirtilmektedir.

289. Hüdhdüd

BİR ZAMANLAR hüdhdüd bir padişahın kızı imiş. Padişah kızını dadiya verir. Serbestlik içinde yetişen kız dadısını dinlemez ve hiçbir şey yapmak istemez. Günlerden bir gün Padişah kızını görmek için onu yanına çağırırttır. Kızı gelir gelmez:

“Baba, çok acıktım, ekmek ver” der. Padişah kızının edep terbiye görmediğine canı sıkılıp tekrar dadiya verir. İki üç yıl geçtikten sonra Padişah kızını tekrar yanına çağırırttır. Kız yine gelir gelmez:

“Baba, çok acıktım, ekmek ver” der.

Bu durum Padişah ile kızının arasında birkaç defa tekrarlanır. Sonunda Padişah kızının düzelmeyeceğini bilip lanetler. Bunu Allah işitir. Saçını taramakta olan kız kudret ile hüdhdüde dönüşür.

Hüdhdüdün başındaki tüyü kızın tarağı olmalı.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1317 (f).

İcra Eden: Mämmet Gadamov.

Derleyen: Amanmırat Baymıradov.

Derleme yeri ve tarihi: -, 02.11.1974.

KONUSU: Hüdhdüd kuşunun ortaya çıkmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bir padişah kızının terbiyesiz büyüdüğünü ve eğitimle de düzelmediğini görünce, lanetler ve kız, Allah'ın kudretiyle hüdhdüde dönüşür.

MOTİFLER: Beddua, insanın kuşa dönüşmesi.

290. Baykuş (1)

BAYKUŞ, bedduya maruz kalan bir kuştur. O aslında bir insanmış. Baykuşun yüzüne iyice baktığınız zaman, onun yüzünde kötü insanın yüz şeklinin alametlerini görebilirsiniz. Onun gerçek ismi Bayoğlu'dur.

Bayoğlu çocukken, annesiyle babası onu hiçbir şeyden eksik etmez. Anne babası ona çocukluktan beri her türlü değerli nasihatler verirler. Ürgenç'in en büyük âlimleri ise ona çeşitli ilimler konusunda dersler verirler. Ama hepsi boşa gider.

Bayoğlu, Ürgenç sahrasında yetişmiş ceylan gibi bir kızla evlenir. Kız onunla evlenmeden önce kendisinden başka kimseyi sevmeyeceği konusunda Bayoğlu'na yemin ettirir. Ama Bayoğlu kendisinin zenginliğine güvenip anne babasının nasihatini dinlemeden, ikinci defa evlenir. Meğerse ilk hanımı büyücü imiş. O, "Sözünde durmayan eşten eş olmaz" deyip boşanmayı bile beklemeden kendi yurdu'na çekip gider. Bayoğlu'na ise "İnsan şeklin kaybolsun" diye beddua eder. Bayoğlu tam o sırada, bakışı insanın içinden geçen korkunç bir kuşa dönüşür.

Bu olaydan sonra onun ismine "Bayoğlu" değil de "Baykuş" demeye başlarlar.

YAYIN BİLGİSİ: Şöhrat Abdıyev; *Köneürgenç Rovayatlari: Rovayatlari, Tımsallar (Ulı Yaşı Mekdep Okuvçıları Üçin)*. Mağanf Yayınları, Aşkabat 1993, s. 30-31.

KONUSU: Baykuşun nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Ürgenç.

ŞAHİS ADLARI: Bayoğlu.

ÖZEL ADLAR: Baykuş.

KISA ÖZETİ: Ürgenç'te Bayoğlu adında bir adam bir köylü kızla evlenir. Kız, ona kendisinden başkasını sevmemesi konusunda yemin ettirmiş ise de adam zenginliğine güvenerek başka biriyle de evlenir. Bunun üzerine ilk hanımı "İnsan şeklin kaybolsun" diyerek beddua edince, adam baykuşa dönüşür.

MOTİFLER: Yemin, sözünde durmama, büyücü, beddua, cezalandırma, bedduanın gerçekleşmesi, insanın kuşa dönüşmesi.

291. Baykuş (2)

RİVAYETE göre bir vakitler bir zenginin bir oğlu olur. Ona “Bayoğlu” diye ad verirler. Anne babası onu hiçbir şeyden noksan bırakmaz. Ona daima vatani aziz görmeyi, halka vefalı olmayı nasihat ederler. Fakat o oğlan onların bu nasihatlerini unutur. Ne zaman ki köyüne düşman saldırırsa, o eline silah alıp düşman ile savaşmanın yerine kendi canını kurtarmaya çalışır. Oğlanın babası ve köylüleri düşmanla olan savaşta vefat ederler. Köyü viran olup harabeye döner.

Vefasız oğlunun namertliğinden utanan annesi son nefesinde:

“Yurdun harabe olsun inşallah!” diyerek oğluna beddua eder. Annesinin bedduası ile o oğlan baykuşa dönüşür. O zamandan beri baykuş harabelikte mesken tutar hem de insanlar bu kuşu felaketin alameti sayıp evlerinin çevresine konsa onu kovarlar.

YAYIN BİLGİSİ: Ümür Esenov; *Hazina-Rovaylatlar, Hekayatlar, Tımsallar.* Türkmenistan Neşriyatı, Aşkabat 1995, s. 214.

KONUSU: Baykuşun ortaya çıkışı ve harabelerde yaşamasının nedeni ile ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHIS ADLARI: Bayoğlu.

ÖZEL ADLAR: Baykuş.

KISA ÖZETİ: Bir zenginin Bayoğlu adlı oğlu vatana hayırsız evlat olarak yetişir.

Düşmana karşı savaşmanın yerine canını kurtarmaya çalışır. Bunun üzerine annesi “Yurdun harabe olsun inşallah!” diye beddua eder. Oğlan baykuşa dönüşür ve harabelerde yaşamaya başlar.

MOTİFLER: Beddua, cezalandırma, bedduanın gerçekleşmesi, insanın kuşa dönüşmesi.

292. Kaplumbağa

KADİM zamanda bir adamın yiyecekleri tükenip aç kalır. Zavallı adam önüne gelen her şeyi yer. Fakat onların hiçbirisi ekmeğin yerini tutmaz. Sonunda büyücü olan komşusuna gidip ondan bir tabak buğday alır. Uzun bir süre geçmeden, deminki adamın buğdayları yetişir. O zaman fırsat kollayan Şeytan işe karışır. Şeytan deminki adamın cimrilik damarına dokunur. Kıskançlık da bir yerden yetişip gelir. Onlar:

“Ona büyücülük de ekmek kazandırıyor. Maşallah, onun ambarı tahılla dolup taşıyor. Küçük bir tabağa koy da ‘İşte senden aldığım buğday’ diye götür ver” derler.

Zavallı adam büyük tabağı bırakıp küçük bir tabağa buğdayı koyup büyücü olan komşusuna götürüp verir. Büyücü, kimseye hakkını yedirmemiş. O:

“Komşu ne yapıyorsun? Sen geçen kış benden büyük tabakta buğday almıştın. Aldığın gibi getir” der. O adam ise:

“Hayır, ben senden buğdayı bu tabakta almıştım” diye cevap verir.

Onlar epeyce tartışırlar. Şeytan cimrilik yaparı bırakıp büyücünün kalbine girer ve büyücüye şöyle akıl verir:

“Sen bir büyücüsün. Ne istersen oluyor. İstedğini yapabiliyorsun. ‘Allah seni kaplumbağaya dönüştürsün, aç gözlü cimri adam’ dedin mi her şey tamamdır. Böyle yaparsan doğru olur.”

Şeytan’a aldanan büyücü daha “Allah’ım seni kaplumbağaya dönüştürsün, açgözlü cimri adam” diye sözünü tamamlamadan, kudret ile deminki adam kaplumbağaya dönüşür. İki tabak da onun vücuduna yapışıp kalır.

Kaplumbağanın üstündeki büyük tabak, altındaki de küçük tabakmış. O zamandan beri de zavallı adam kaplumbağa şeklinde, yaptığı işe çok pişman olup yaşıyormuş.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1317 (f).

İcra Eden: Mämmet Gadamov.

Derleyen: Amanmırat Baymıradov.

Derleme yeri ve tarihi: Daşoğuz vilayeti Lenin ilçesi (eski adı), 02.02.1974.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; *Türkmen Folklor Prozasının Tanhı Evolyutsiyası*. Ilım Neşriyatı, Aşkabat 1982, s.53.

KONUSU: Kaplumbağanın alt ve üst kabuklarının oluşumuyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Şeytan komşusundan büyük bir tabak buğday ödünç alan bir adama cimrilik telkin ederek buğdayı komşusuna iade ederken küçük bir tabak buğday vermeye ikna eder. Bunun üzerine büyücü olan komşusu beddua ederek adamı kaplumbağaya dönüştürür. Buğday verirken kullanılan büyük ve küçük tabaklar da kaplumbağanın alt ve üst kabuklarına dönüşür.

MOTİFLER: Büyücü, hile, beddua, cezalandırma, bedduanın gerçekleşmesi, insanın kaplumbağaya dönüşmesi.

293. Ömrüzaya Yıldızı

KADİM zamanda herkese belli cimri bir bey varmış. Bey çok cimri olduğundan zenginliğini yemez içmez kıskanır dururmuş. Yere göğe sığmayan zenginliğini kimseye yedirmeden saklarmış. Bey'in tek çocuğu olarak yetişkin bir kızı varmış. Kız acayip güzel imiş. Kız büyüyüp yetişkin hale gelse de Bey onu evlendirmekten çekinmiş. Çünkü kızının elinden gideceğini düşünmüş. Bey kızını kimseye kıyamaz ve kızını istemeye gelenlere vermeyip onu yaşlandırır. Bey ölmez ve uzun yıllar yaşar. Kızı ise yaşlanır. Kızın ömrü zaya olur, yani ömrü harap olarak geçip, evlenemeden yaşlanıp dünyadan göçer. Bu yüzden de bütün halk bu Bey'i lanetler. Yaşlanıp ölen kıza ise çok üzülop, ona ömrü zaya yani ömrü harap, zavallı Ömrüzaya adını verirler. Allah kıza acıyıp, onu yıldıza dönüştürüp, gökyüzüne bırakır.

Genellikle akşamları kible yönünde erkenden batan, büyük parlayan güzel yıldız "Ömrüzaya Yıldızı"dır. Ömrüzaya Yıldızı eskiden yaşlanıp vefat eden o güzel kızmış. Pek çok kişi bu yıldızın güzelliğine âşık olup Zühre Yıldızı olarak da adlandırmaktadır. Çünkü Zühre de güzel kız imiş.

Bu yıldız sadece üç saat ışık saçmaktadır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmaları Enstitüsü Elyazmaları Hazinesi.

Dosya Nu: 1148 (f).

İcra Eden: Oğulbahar Velbayramova (56 yaşında).

Derleyen: Bayram Velbayramov.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Göktepe ilçesi, 1969.

KONUSU: Ömrüzaya Yıldızı'nın oluşumuyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Çok cimri olan bir Bey güzel kızını evlendirmeye kıyamaz ve kız evlenemeden yaşar, ömrü zaya, yani ömrü ziyan olur. Kız ölünce, Allah onu yıldıza dönüştürür. Ömrüzaya Yıldızı böyle ortaya çıkar.

MOTİFLER: Kıskançlık, beddua, ad verme, insanın yıldıza dönüşmesi.

294. Akmaya'nın Yolu (Samanyolu)

KADİM zamanlarda yeryüzünde, iki hörgüçlü beyaz dişi deve olan Akmaya yaşamıştır. Onun endamı ipek gibi yumuşak, yünü kar gibi beyaz imiş. Akmaya'nın sütü pek çok hastalığa derman olunca, herkes onun peşine düşer. Onun sütünü içen insan iyileşip, kör olan kişi gözüne sürdüğünde gözü açılır, sağır olan kulağına koysa kulakları işitmeye başlarmış. Yaşlı içtiğinde gence dönüşüyormuş. Hatta Akmaya'nın sütü ölen insanın üzerine serpildiğinde o kişiye can gelirmiş. Fakat Akmaya hiç kimseyi yanına yaklaştırmazmış.

Günlerden bir gün Akmaya'nın yavrusu dünyaya gelir. Yavrusu yufka yürekli, merhametli olmuştur. O, derdi olan insanlara dayanamayıp yardım eder ve onları uzamış yünlerinin arasına saklayıp Akmaya'nın yanına götürürmüş. İnsanlar Akmaya'nın sütünü alarak şifa bulur ve yavru deveye şükranlarını belirtirlermiş.

Fakat bir gün Akmaya yavrusuyla birlikte çölde otlarken, Akmaya'nın sütünü içip genç olmak isteyen yaşlı bir zengin adam Akmaya'nın yavrusunun yünlerinin arasına saklanıp onun yanına varır. Fakat adam nefsine dayanamayıp, fazladan süt almak isteyip, vaktiyle süt sağmayı bırakmaz. Sonunda Akmaya yerinden kıpırdar ve sütlü adamı görüp tekmeleyerek zengin adamın elindeki sütü döker.

Buna öfkelenen adam bir gün Akmaya'nın yavrusunu kaçıracak onu kesip yer.

Zavallı Akmaya bağrını paralayıp uzun süre yavrusunu arayarak dolaşır. Tabanları şişip gözleri ağlamaktan kan çanağına dönüşür. Bütün yeryüzünü dolaşsa da yavrusunu bulamaz. Bir gün yavrusunun gökyüzüne uçmuş olabileceğini düşünerek, ak sütünü saçalayarak gökyüzüne yükselir. Gökyüzündeki beyaz çizgiler Akmaya'nın sütü imiş. Süt damlaları ise küçük yıldızlara dönüşmüştür.

Gökyüzünde görünen beyaz çizgiler Akmaya'nın yavrusunu arayarak gittiği yol imiş. İşte buradan "Akmaya'nın Yolu" adı kalmıştır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1171 (f).

İcra Eden: Ogulsadap Muhammetdurdyeva.

Derleyen: Bayram Velbayramov.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Göktepe ilçesi, 1969.

Dosya Nu: 1411 (f).

İcra Eden: İlaman Annayev.

Derleyen: Arazmırat Miradov.

Derleme yeri ve tarihi: Aşkabat, Mayıs 1987.

KONUSU: Samanyolunun oluşumuyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: Zengin adam.

ÖZEL ADLAR: Akmaya.

KISA ÖZETİ: Sütü çok yararlı Akmaya adlı bir devenin yavrusu zengin adam tarafından kaçırılıp öldürülür, ana deve, yavrusunu aramaya koyulur. Yavrusunun gökyüzüne kaçırıldığını düşünen Akmaya gökyüzüne tırmanır ve sütü gökyüzüne saçılıp yıldızlara dönüşür.

MOTİFLER: İki, olağanüstü deve sütü, doğum, intikam, sütün yıldızla dönüşmesi.

295. Kervan Kıran

KADİM zamanlarda on, on iki Türkmen yiğidi bir sürü deveye birlikte Ahal'dan Hive'ye alışverişe giderler. Alışverişe giden yiğitler Ahal'dan götürdükleri malları Hive'de mercimek, pirinç, mısır ve susama değiştirip dönerler. Hive'den Ahal'a dönerlerken Karakum Çölü'nden kervan yoluyla kestirmeli olarak giderler. Yaz günleri sıcak olduğundan, kervan geceleri yürüyüp, gündüzleri ise yol üzerindeki kuyuların başında ve genellikle sazak ağaçlarının gölgeliklerinde dinlenerek gelir. Fakat orta yolu geçtiklerinde kervanın suyu kalmaz. Tulumlardaki sular bitince insanlar telaşlanmaya başlarlar. Onlar yollarını şaşırıp, yolda kaybolurlar. Nereye gideceklerini bilemediklerinden, atalarından öğrendikleri yıldızlara bakıp yolu yürüme geleneğini kullanmak isterler. Tan vaktine doğru arka taraftaki yıldız bakıp yollarına devam ederler. Fakat kervan yolunu kaybeder. Onlar Ahal'a doğru gitmeleri gerekirken, ters yöne giderler. Zaten susuz olan kervan parlayan yıldız doğru yürüye yürüye yorulur. Yolda giderlerken uzakta büyük mavi deniz görünür. Yaklaştıklarında ise onun serap olduğu anlaşılır. Sonunda kervan susuzluk ve yorgunluktan helak olur. Pek çok insan ve deve ölür. En sonunda bir iki kişi kalır ve ölmek üzerelerken onlara bir çoban rastlar. Çoban onlara su içirir. Böylece büyük kervandan sadece bir iki kişi ve birkaç mal hayatta kalır. Kervandakiler Kervan Kıran yıldızını Zühre Yıldızı (Venüs) sanıp hata yaparlar ve yolda kervan kırılır.

Bundan sonra halk, tan ağarmadan bir iki saat önce doğan yıldızı "Kervan Kıran" diye adlandırır.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi

Dosya Nu: 1148 (f).

İcra Eden: Oğulbahar Velbayramova (56 yaşında).

Derleyen: Bayram Velbayramov.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Göktepe ilçesi, Nisan 1969.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; *Türkmen Folklor Prozasının Tanhı Evolyutsiyası*. İlim Neşriyatı, Aşgabat 1982, s. 44.

KONUSU: Kervan Kıran adının nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Ahal, Hive, Karakum çölü.

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Türkmen, Kervankıran, Zühre Yıldızı (Venüs).

KISA ÖZETİ: Hive'den Ahal'a dönmekte olan Türkmen kervanı yolunu şaşır. Yolda a kalan kervan Zhre (Venüs) yıldıızını takip ederek yanlış istikamete gidince, pek çok insan ve hayvan kınılır. Bir obanın yardımıyla birkaç kişi kurtulur. Dolayısıyla şafak sökmeden önceki yıldıza Kervan Kıran derler.

MOTİFLER: oban.

296. Ülker'in Kızı ve Yedigen

GÖKYÜZÜNDEKİ yıldızların arasında Yedigen Yıldızı adlı yedi tane yıldız vardır. O yıldızlar bir zamanlar insan imişler. Yedisi de erkek kardeşmişler. Bunların beşi evli imiş. Fakat altıncı ve yedinci kardeşler henüz bekâr, yeniyetme yiğitlermiş. Günlerden bir gün yedi kardeşin altıncı olanı kendisinden büyük ağabeylerine sevgilisinin olduğunu haber verir. Büyük ağabeyleri kardeşlerinin bu durumuna sevinirler. Çünkü altıncı kardeşleri Ülkerler adlı büyük ailenin en küçük ve en güzel kızına âşık olup, onu kaçırmanın hayalini kuruyormuş. Sonra ağabeylerden bir iki tanesi Ülkerlere kız istemeye giderler. Fakat Ülkerler kendilerini varlıklı zengin görüp, Yedigenler gibi yedi yetim kardeşe kızlarını reva görmezler. Buna rağmen kardeşler çare ararlar. Sonunda Ülkerlerin en küçük kızını alıp kaçmaya karar verirler. Yedi kardeş bir gün gece vakti Ülkerlerin kızını kaçırmaya giderler. Yedi kardeşin altıncı olanı kıyafetlerini yanına alan sevgilisi ile buluşup, onu kaçırır. Biraz uzakta kardeşlerini bekleyen diğer ağabeyleri de onları alıp batıya doğru kaçarlar. Ülkerler kızlarının kaçtığını hemen farketmeseler de sonradan öğrenirler. Kızlarını evlatlıktan reddederler. Yedigen kardeşler ise kızı alıp kaçarlarken, yolda, öndeki dördü, kazık gibi dizilir ve diğer üç küçük kardeşin uzaklaşmalarını beklerler. Çünkü Ülkerler aniden kovalayıp geldiklerinde dört büyük kardeş küçük kardeşlerini savunmak zorunda kalacaklardı. O zamandan beri yedi kardeş kızı alıp batıya doğru kaçarlarken, Ülkerler ise doğu tarafında toplanıp kızlarının peşine düşmüşlerdir. Bunların hareketleri gökyüzüne yıldız olarak yansımıştır. Gökyüzündeki Yedigen yıldızlarının sonndan bir önkisi olan altıncı kardeşin yanındaki küçücük yıldız ise Ülkerlerin en güzel ve en küçük kardeşleriymiş. Onlar yıldız olarak gökyüzünde kalırlar.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1148 (f).

İcra Eden: Oğulbahar Velbayramova (56 yaşında).

Derleyen: Bayram Velbayramov.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Göktepe ilçesi, Şubat 1969.

KONUSU: Ülker ve Yedigen Yıldızı'nın oluşumuyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Yedigen Yıldız, Ülkerler.

KISA ÖZETİ: Yedi kardeşin altıncısı Ülkerler ailesinden bir kıza âşık olur, ancak fakir olduğundan dolayı kızla evlenmesi engellenir. Bunun üzerine yedi kardeş birlik olup kızı kaçıır. Yedi kardeş doğuya doğru kaçarken, Ülkerler doğu tarafında hareket ederler. Bunlar yıldız olurlar.

MOTİFLER: Yedi, beş, âşık olma, sevgililerin evlenmelerinin engellenmesi, kız kaçırma, dört, üç, insanların yıldız dönüşmesi.

297. İkiz Oğlağı Olan Ak Keçi

KADİM devirde biri kız diğeri oğlan olmak üzere iki tane yetim varmış. Fakat bu zavallıların ikisi de küçüklükten anne babalarını kaybettiklerinden yakın akrabalarına kalırlar. Yetim kız biraz büyü-yünce yengesine hizmet etmeye başlar. Yetim oğlan ise akrabasının odununa suyuna, mallarına bakarak öfkeli akrabasının elinde yoldan çıkar. Yetimlerin ikisi de aynı köyde yaşarlar. Onlar yetişmeye baş-layınca birbirlerinden hoşlanmaya başlarlar. Sonraları birbirlerini sevip, aşkları şiddetlenir ve nihayet köyden çıkıp başka bir yere gitmeye karar verirler. Onlar çöle doğru kaçarlarlarken gece yolda tatlı suyu olan kuyuya varırlar. Yetimler karı koca olarak yaşamaya baş-larlar. Onlar kuyunun etrafındaki toprağa ekin ekip hasat toplayarak hayatlarını yaşarlar.

Bir gün bu kuyuya susuzluktan ölmek üzere olan bir çoban gelir. Orada yaşayan yetimler bu çobanı misafir alıp sonra da uğurlarlar. Çoban kendi mekânına döndükten sonra, yetimlerin gösterdiği hür-mete memnun olup, kendisini ölümünden kurtarmaları karşılığında kapısındaki ikiz oğlağı olan ak keçisini götürüp yetimlere verir ve bol bol teşekkür eder. Çobanın bu teşekkürü hasıl olup, ikiz oğlağı olan ak keçisi çoğala çoğala büyük sürüye dönüşür. Sadece keçi değil, sürü sürü koyunlar kuzular doğar. Yetimlerin yaşadıkları yerde oğulları, torunları ve torunlarının çocukları doğup, çoğaldık-tan sonra büyük bir köye dönüşürler. Tanrı'nın gözü bu yere düşüp, onları kutsar. O mallar yıldıza dönüşür. Bu yıldızlara, çobanın o yetimlere hürmeten verdiği ikiz oğlağı olan ak keçi derler.

Yaz ayları gökyüzündeki yıldızların arasında Koyun Ağılı adlı küme halinde gür yıldız görünmektedir. Koyun Ağılı dedikleri bu yıldızlar kümesinin iki yetimin mallarının ağılı oldukları, Tanrı'nın bu büyük iyiliği bütün halkın ve hatta sonraki nesillerin görmesi için gökyüzüne yıldız olarak koyduğu söylenmektedir.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1148 (f).

İcra Eden: Oğulbahar Velbayramova (56 yaşında).

Derleyen: Bayram Velbayramov.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Göktepe ilçesi, 1969.

KONUSU: Koyun Ağılı denilen yıldızlar grubunun kökeniyle ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Küçük yaşta yakınlarını kaybeden iki yetim büyüyünce evlenip birlikte yaşar ve susuzluktan ölmekte olan bir çobanı kurtarır. Bu iyiliğe karşılık çoban, onlara, ikiz oğlağı olan bir keçi verir ve zamanla keçinin bir sürüsü olur. Bu sürü yıldıza dönüşüp Koyun Ağulı denen yıldızlar grubunu oluşturur.

MOTİFLER: Âşık olma, çoban, mükâfatlandırma, hayvanların yıldıza dönüşmesi.

298. Tuz

BİR GÜN bir avcı avladığı avını pişirip yemek için etleri keserken etin bir parçası yere düşer. Avcı yere düşen eti silkeleyerek pişirip yer ve yere düşen etin diğer etlerden daha lezzetli olduğunu fark eder. Sonra etlerin hepsini yerdeki toprağa batırdıktan sonra pişirip yer. Böylelikle lezzetin topraktan geldiğini anlar.

İşte ondan sonra diğer insanlar da etleri toprağa batırıp yemeye başlarlar. Böylelikle tuz herkes tarafından yemeklerde kullanılmaya başlanır.

YAYIN BİLGİSİ: Amanmırat Baymıradov; *Türkmen Folklor Prozasının Tanhı Evolyutsiyası*. İlim Neşriyatı, Aşkabat 1982, s. 17.

KONUSU: Tuzun bulunmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Bir avcı avladığı av etlerini pişirirken yere düşen etin öteki etlerden daha lezzetli olduğunu anlar ve böylelikle tuz keşfedilir.

MOTİFLER: Avcı.

299. Mumya

KADİM zamanlarda Turan şahlarından birinin başkumandanı avlanıp keyif sürerken, bir geyiği vurur. İlk atılan ok geyiğin hörgücüne girerken, ikinci ok zavallının bacağına yaralar. Buna rağmen zavallı geyik ayağını sürükleyerek kaçıp, bir dağın mağarasına girerek kurtulur.

Fakat geyiği yaralayan avcılar niyetlerinden vazgeçmezler. Bu vakadan bir hafta geçtikten sonra, mağaranın yanında yaralı geyiğin hiçbir şey olmamış gibi otlamakta olduğunu görürler. Hörgücündeki ok da aynı yerde durmaktaymış. Avcılar geyiği yakalayıp baktıklarında, onun yarasının içinde ve dışında muma benzer kara bir şey görürler. Yapışık olan kara şeyi mağaranın içinden de bulurlar. O şeyleri toplayıp Şah'ın yanına varırlar. Şah onların ne olduğunu öğrenmeleri için bilginlere buyurur.

Bu yapışık kara şeyin kayanın yarığından taştığını ona haber verirler. Onu yalayan hayvanlar ve gagalayan kuşlar dertlerinden kurtulup, yaraları iyileşip, kırılan kemikleri bitmekteymiş. Bunda bir kudret olduğunu fark eden Şah o mağaranın korunması ve ağzının büyük bir taş ile kapatılması yönünde hüküm verir. Ondan sonra mağarayı yılda bir kere açıp, içindeki mumyaları toplayıp, Şah'ın hazinesine teslim ederler.

Bu şekilde mumya ortaya çıkmıştır.

YAYIN BİLGİSİ: Aşırberdi Kürt; "Mumya": Biler Balsañız: Gızıklı Faktlar, Geñ Habarlar, Täsin Maglumatlar. *Mağarñ*, Aşkabat 1989, s. 30-31.

KONUSU: Mumyanın ortaya çıkmasıyla ilgilidir.

YER ADLARI: Turan, Hazar, Himalaya.

ŞAHIS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: -

KISA ÖZETİ: Avcıların yaraladığı bir geyik yüksek kayalıklara kaçır ve orada yediğı bir şeyle iyileşir. Bu durumu gören avcılar yaralara iyi gelen bir mumyayı keşfederler.

MOTİFLER: Av, iki, yaralı geyiğı takip etme, mağara.

300. Tandır

KADİM zamanlarda bir güçlü Pir yaşamıştır. Bir keresinde Pir, hanımı ile birlikte düşmandan kaçır. Yolda kaçarlarken bir çukura girip saklanırlar. Saklandıkları çukurun ağzını bir koca örümcek, ağı ile kapatır. Düşmanlar, çukurun ağzının örümcek ağı ile kapalı olduğunu görüp, oraya yakın bir zamanda girilmediğini düşünüp giderler. Düşmanlar gittikten sonra, Pir, hanımı ile çukurdan çıkarlar. Sonra Pir hanımına:

“Hanım, bu çukur bizi beladan kurtardı. Burada hayırlı iş yapmazsak olmaz” der. Sonra Pir çukurun içini sıvayıp, hanımına “Hanım hamur hazırla, ben de odun toplayıp geleyim” der. Pir, odun toplamaya gider ve hanımı hamur hazırlar. Pir, çukurun içine odun koyup, ateş yakmak ister, fakat ateş yanmaz. Onlar ateşi yakmakta zorlanırlar. Ne kadar tekrarlasalar da ateş bir türlü yanmaz. O sırada bir yerlerden Şeytan gelir. Şeytan gelir gelmez:

“Siz burada benim adımlı anarsanız, ben size nasıl ateş yakılacağını söyleyeyim” der. Sonra Pir:

“Tamam, senin de adını anarız, söyle bakalım” der. O vakit Şeytan:

“İki taraftan körük yapın. O vakit ateşiniz yanar” diye söyler. İlk tandırlar günümüzdeki gibi yer üstü ve körüklü tandırlar olmamıştır. Tandırlar yuva, in gibi olmuşlardır. Pir, tandırın iki tarafını kazıp delik yapınca, ateş yanıp, tandır köz gibi kızarır. Köz gibi olunca, Pir, hanımına ekmekleri duvara yapıştırtıp pişirir. Pir, Şeytan’ı hatırlamak için ekmeğin yanında kurabiye pişirtir. Hanımı duvara yapışan ekmeklerin üstlerine düşmemesi için kocasına yaklaşıp, “Bismillahir pir puğta,¹ ben yapıştırıyım sen toğta”² diye dua okur. Sonra kurabiye yi de yapıştırır. Bu şekilde ekmekler ve kurabiye pişirilir.

Hanımı:

“Pirim, siz çok hayır iş ettiniz. Artık halkın arasında adınız yaşayacaktır. İnsanlar daima sizi hatırlayacaktır” der. Pir:

“Eğer insanlar, halkım beni hatırlarsa, seni de benimle birlikte hatırlarlar. Bu yüzden bunun duasını sana veriyorum” diye söyler.

¹ Puğta: sert, katı, sağlam, güçlü, kuvvetli.

² Toğta: bekle, dur.

Ekmek hamuru hazırlanırken, ekmeğin yüz tarafının merkezinde dört parmağın izi bırakılır ve dua okunur. Ekmek yapıştırılır yapıştırılmaz ise yüzünü sularlar. Sonra Pir hanımına:

“Az önceki kurabiyeyi ise tandır suyuna at da dua oku” der. Hanımı kurabiyeyi tandır suyuna atıp, Şeytan’ın geri gelmemesi ve yaklaşmaması için dua okur. Ekmekleri ise alıp evlerine dönerler. Bu şekilde yer tandırı ortaya çıkar.

DERLEME BİLGİSİ: Türkmenistan İlimler Akademisi Mahtumkulu Adındaki Dil, Edebiyat ve Millî Elyazmalar Enstitüsü Elyazmalar Hazinesi.

Dosya Nu: 1795 (f).

İcra Eden: Gurbansoltan Orazmıradova (1955 doğumlu).

Derleyen: Nurgözel Başımova ve diğerleri.

Derleme yeri ve tarihi: Ahal vilayeti Tecen ili Tâze oba ilçesi, 2013.

KONUSU: Tandırın ortaya çıkışı ile ilgilidir.

YER ADLARI: -

ŞAHİS ADLARI: -

ÖZEL ADLAR: Tandır.

KISA ÖZETİ: Düşmandan kaçan Pir ve Pir’in hanımı bir çukura girip saklanırlar. Sonra orada ekmek pişirmek isterler fakat bir türlü ateşi yakamazlar. Şeytan’ın yardımıyla ateşi yaktıktan sonra ekmeklerini pişirirler ve Şeytan’ın geri gelmemesi için kurabiyeyi tandır suyuna atarak, dua ederler.

MOTİFLER: Pir, söz verme, dua etme.

300 TÜRKMEN EFSANESİ

PROF. DR. ALİMCAN İNAYET / DR. DİDAR ANNABERDİYEV

Âdem Ata ve Havva Ana'dan Şetdat'a, Süleyman Peygamber'den Cemşîd'e, Büyük İskender'den Hızır'a, Türkmen halkının köklerinden Dede Korkut'un mezarına, Köroğlu'ndan Necmettin Kübra'ya, Novşırvan'dan Âşıklar Kalesi'ne, Ürgenç Minaresi'nden Namert Köprüsü'ne, Lokman Hekim'den Bayhatun'a; muradına erenlerden kuşa, kaplumbağaya, ispanağa dönüşenlere; Şeytan'a uğrayanlardan söz meydanının bütün buğdayını biçen şairlere; mitolojiden rivayete, masaldan anlatıya Türkmen tarihinin, kültürünün, edebiyatının kaynaklarından derlenmiş 300 efsaneyi ve açılıp değerlendirilmek üzere bekleyen yüzlerce motifle hikmetli sözü içeren elinizdeki çalışma, doğudan batıya Türk milletinin kadim yaşam tarzına, örf ve âdetlerine, inanışlarına, kısacası kültürel belleğinin kodlarına ulaşmamızı kolaylaştıracak zengin bir mitoloji malzemesi olarak derlenip bir araya getirilmiştir. Hürriyetsiz şah olacağına hürriyetli fakir olmanın, adalet, cömertlik, yiğitlik, aşk, ahlak ve bilim gibi toplumsal değerlerin yüceltildiği, ihanet ve sözünde durmamanın yerildiği bu edebî miras, Türkmenceden Türkçeye aktarılarak konuları, kaynakları, derleyicileri, motifleri, yer ve şahıs adları ayrı ayrı gösterilmiş, böylece millî kültürümüz açısından mühim bir malzeme sadece araştırmacıların değil, bu malzeme topluluğunu değerlendirecek olan çağdaş edebiyatımızın da hizmetine sunulmuştur. *Anadolu Türk Masalları*'ndan sonra Azerbaycan, İran ve Türkmenistan sahasının anlatılarını toplayan bu derlemeyi Türk halk kültürüne hizmet şuuruyla neşrederken, "Ötüken Türk Dünyası Edebiyatı" serisinin ilk kitabını da Oğuz irfanının derinlerinden çıkarmanın mutluluğunu yaşıyoruz.

